

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'DE BAHANE OLGUSU
(İNKÂR SEBEPLERİ ve TALEPLER)**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Aziz ÇINAR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muhammed
Fatih KESLER**

Çanakkale – 2020

TAAHHÜTNAME

Doktora Tezi olarak sunduğum “Kur’an-ı Kerim’de Bahane Olgusu (İnkâr Sebepleri ve Talepler)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

08.01.2020

Aziz ÇINAR

ÖZET

KUR'AN-I KERİM'DE BAHANE OLGUSU (İNKÂR SEBEPLERİ ve TALEPLER)

Bu çalışmamızda, tarih boyunca dinî hakikatleri inkâr edenlerin inkâra gerekçe olarak ileri sürdükleri bahane ve taleplerle ilgili duygusal, fikrî ve sosyal nedenler ile kişilik özelliklerinin dinî tutum ve davranışlara etkisi üzerinde durduk. Şeytanın Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabule yönelik itirazıyla başlayan, insanlık tarihi boyunca ilâhî hitap karşısında devam edegelen ve günümüzde de çeşitli isimler altında varlığını sürdüren bazı inkârcı grupların tutarsız gerekçeleri ile Kur'ân-ı Kerîm'in bu kitlelere verdiği cevapları tezin ana konusu olarak işledik. Buna bağlı olarak, âyetlerde konu edilen Âdem-İblis (Şeytan) kıssası başta olmak üzere diğer ismi zikredilen bazı peygamberlerin kıssalarını inceledik.

Bu amaç doğrultusunda, öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde vahyin gerçeklerini kabul etmeyen grupların dinî hakikatler karşısında gösterdikleri olumsuz tavırları ile inkâr sebebi olarak dillendirdikleri bahane ve taleplerine Kur'ân'ın verdiği cevapları hadîs-i şerifler ışığında değerlendirdik. Kur'ân'da konu edilen bazı peygamber kıssalarında öne çıkan duygusal, fikrî, sosyal, ekonomik ve kültürel inkâr sebeplerini inceleyerek, çağımızda bu sebeplerin üstesinden nasıl gelinebileceğini tespit etmeye çalıştık. Böylece günümüz insanının benzer hatalara düşmemesi noktasında katkı sağlamayı amaçladık. Elde edilen tüm bu verilerle günümüz insanının inkâr noktasında dine ve dindara bakış açısını ele alarak benzerlikleri tespit ettik ve alınması gereken bazı tedbirler önerdik.

Böylece, başta iki temel kaynağımız Kur'ân ve Sünnet olmak üzere tarihî verilerden de yararlanarak, inancın önemini ve gerekliliğini ortaya koyarken, şeytanla başlayan ve günümüze kadar devam eden inkâr hareketlerinin sebeplerini, temelsizliklerini ve yol açtıkları felâketleri belirlemeye çalıştık. Tezimizde yöntem olarak, döküman incelemesi yoluyla toplanan verileri betimsel analize ve içerik analizine tâbi tuttuk.

Bu mânada, inkârcı grupların her dönemde yüce Allah (c.c.)'in hükümlerine ve peygamberlerine karşı ortaya koydukları benzer olumsuz tepkiler ile peygamberlerin tebliğde takip ettikleri metotları inceleyerek, özellikle günümüz müslümanlarının çağdaş inkârcı akımlara karşı nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini tespit etmeyi hedefledik. Çalışma neticesinde, vahyin gerçeklerine karşı ileri sürülen bahane ve isteklerin çoğu kez birbirinin aynı ya da benzeri olduğu sonucuna vardık.

ABSTRACT

PHENOMENON OF EXCUSES IN THE QURAN AL KAREEM (REASONS FOR DENIAL AND DEMANDS)

The aim of this thesis is to emphasize the effect of psychological, sociological, economic and cultural reasons and personality traits on religious attitudes and behaviors related to the excuses and demands of the denials of religious truths throughout history. As the main subject, this dissertation has examined the Qur'an's answers to some disbelieving groups and their inconsistent reasons, which started with the objection of Satan to accept Hz. Adam's superiority continued in the face of divine appeal throughout human history and still exist under various names today. Therefore, we have analyzed the parables of some prophets mentioned in the Qur'an, especially the parable of Adam-Iblis (Satan).

In the light of the hadith, we have evaluated the negative attitudes of the non-Islamic groups who did not accept the truth of revelation in the period of the Prophet (s.a.v.) against the religious truths, the excuses they expressed as a reason of denial, and the Qur'an's responses to them in response to several demands. By examining the reasons of psychological, sociological, economic and cultural denial that came to the fore in some of the prophets mentioned in the Qur'an, we tried to determine how these reasons can be overcome in our age. Thus, we aimed to contribute to the fact that today's people do not make similar mistakes. With all these data, we have evaluated the point of view of the people about religion and piety at the point of denial. We identified similarities and drew attention to the necessary measures.

While we have demonstrated the importance and necessity of faith by taking account of Quran and Hadith as the two main sources and historical data, we have identified the reasons, invalid and disasters caused by the denial movements that started with Satan and continued to the present day. As a research method, we subjected the data collected through document analysis to descriptive and content analysis.

In this sense, we aimed to examine the similar negative reactions of the disbelieving groups against Allah's judgments and prophets in every period and the methods followed by the prophets in the communication and to determine how Muslims of today should follow a course against the contemporary denialist movements.

As a result of the study, we have concluded that the excuses and wishes against the truth of revelation are often the same or similar.

ÖNSÖZ

İman ve itaat, insana doğuştan verilen bir duygudur ve insanlık tarihi boyunca, bir yaratıcıya iman etme, ona bağlanıp özellikle sıkıntılı zamanlarda O'ndan yardım isteme ve O'na sığınma duygusu var olagelmıştır. Bu duygu ile insanı kâinatın en mükemmel varlığı olarak yaratan Yüce Allah (c.c.), onu akıl ve irade gibi özel sıfatlarla donatarak yeryüzünde kendisine halife olarak görevlendirmiştir. Kâinatın en güzel varlığı olan insan, diğer canlılardan farklı olarak kendisine verilen akli sayesinde, varlığın başlangıcını, kendi varlık sebebini ve kâinatın geleceğiyle ilgili konuları öğrenmeye meyilli olmuştur. Yine de Yüce Allah, yarattığı insanları kendi haline bırakmamış, ilk günden itibaren onlara hak yolu bildiren bir din ve o dinin hükümlerini uygulayarak gösteren bir peygamber göndermiştir. İnsanları hakka çağırmak ve güzel örnek olmak için gönderdiği bu peygamberleri bir takım üstün sıfatlarla donatan Allah Teâlâ, insanlardan vahyi tebliğ eden elçilerine itaat etmelerini istemiştir.

Ne var ki, insanlık tarihi boyunca her dönemde Yüce Allah tarafından vahyin gerçeklerini insanlara ulaştırmakla görevlendirilen bu peygamberlerin çağrısına kulak verip iman edenler olduğu gibi, olumsuz tavır sergileyip inkâr edenler de olmuştur. Hâlbuki bir yaratıcıya inanma ve O'na bağlanma duygusu, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insanın fitratında var olan aslî bir ihtiyaçken, inkâr her çeşidiyle ârizî bir durumdur. Üstelik dinî hakikatler, insanlara tevhid ilkesiyle dünya ve âhirette huzurlu olmanın yollarını öğretirken; inkâr, fertleri bunalıma, toplumu fesada sürüklemektedir. Nitekim gönderilen tüm peygamberlerin yegâne savunucusu olduğu tevhid inancının hak oluşu, bu gün çeşitli alanlarda yapılan ilmî çalışmalarla da teyit edilmiştir.

Buna rağmen hakikatin karşısında yer alanlar, inkârlarına gerekçe olarak çeşitli bahaneler ileri sürerek kendilerince haklılık iddiasında bulunmuşlardır. İnkârcılarda görülen inkâr sebepleri çoğu zaman benzer olsa da bazan toplumların kendi sosyal ve kültürel yapılarına göre farklılık arz etmiştir. Meselâ; kibir, inat, nankörlük, nefse uyma, çekememezlik, şüphe, cahillik ve ön yargı gibi özellikler, hemen her inkârcı toplumda varolan olumsuz sıfatlardır. Atalardan kalan putlara tapınmak, bâtil inançları terketmemek, insanın peygamber olamayacağı iddiasında bulunmak, peygamberleri mecnunlukla itham etmek, çeşitli iftiraları dillendirerek onlarla alay edip tehdit etmek, inananlara psikolojik, fizikî ve ekonomik baskı uygulamak gibi pekçok özellik de birçok inkârcı toplumda görülen ortak inkâr sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında Âd ve Semûd kavminin

gücüne güvenmesi, Lût kavminin ahlâksızlıkta ileri gitmesi, Medyen ve Eyke halkının ölçü ve tartıda hile yapması, Firavun ve yandaşlarının zulümde sınır tanımaması, İsrâiloğulları'nın kitaplarını tahrif edip peygamberlerini öldürmeleri ve hıristiyanların Allah'a eş koşmaları hep inkâra götüren etkenler olarak Kur'ân âyetlerinde yer almıştır.

Yüce Allah, ilk insan Hz. Âdem'i aynı zamanda ilk peygamber olarak görevlendirmiş, o günden itibaren insanlar vahyin gerçeklerinden uzaklaştıkça onlara hakkı tebliğ eden peygamberler göndererek neye, nasıl inanmaları gerektiğini hatırlatmış, inkârın kişi ve toplumları dünya ve âhirette nasıl bir felâkete sürüklediğini örnekleriyle açıklamış ve kullarını inkârcılığa karşı uyarmıştır. Bu süreç içerisinde, tebliğ edilen temel inanç esaslarında hiçbir değişiklik olmamış ancak sosyal hayatla ilgili hükümler çağın gereğine göre ilâhî bir rahmet olarak değişiklik arzedebilmiştir. Allah Teâlâ'nın insanlara verdiği aklın yanında, hakkı-bâtılı öğreten peygamberler göndererek onları zatına muhatap kabul etmesi kullarına verdiği en büyük nimet, insanlar için düşünülebilecek en büyük şereftir. Öyleyse müslüman, kendisi için takdir edilen zaman diliminde hayatını sürdürürken, yaşadığı çağın egemen değerlerinin üstünde bir zihin yapısı ile vahyin aydınlattığı yolda istikametini belirlemek durumundadır.

Bilindiği üzere dinî hakikatler, çok ciddi öneme sahip olan bu gibi sorunlara cevap vermek ve sıkıntılı zamanlarda insanın hak yolda kalmasına yardımcı olmak için yaratıcı tarafından gönderilen ilâhî mesajlar bütünüdür. İnsan, bu ilâhî gerçeklere kulak verip kabullendiği ölçüde hayatı anlamlandırabilir, maddî ve mânevî sıkıntılara karşı dayanma gücü kazanır. Din, sadece insanın kalbine iman tohumları ekmekle kalmayıp kişinin hayatı okumasında ve karşı karşıya kaldığı olaylarda sergileyeceği tavırlarda etkisini gösterir. Öyle ki inanan toplumların sanatında, edebiyatında, kültüründe, mimari tarzında ve daha pek çok alanda dinin etkisini açıkça gösterdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle; toplumların hayata bakış açısı ve biçimi, inançlarındaki değer yargılarının bir özeti konumundadır. Zira dinî gerçekler, hayatın tümünü kapsayan ilâhî bir sistemdir.

Çalışmamızda, Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen İslâm öncesi ve Hz. Peygamber dönemi inkârcuların inkârlarına dair ileri sürdükleri bahane ve taleplerini ele alarak günümüz inkâr sebeplerini değerlendirdik. Tezimiz, sınırları oldukça belirli bir konu etrafında tefsir çalışması olduğundan, ilgili âyetleri bağlamından koparmadan konu başlıklarına göre tasnif ettik.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; tezin konusu, amacı, önemi ve yöntemi ile araştırmada takip edilecek metot ve istifade edilen kaynakların tahliline yer verdik.

Genel mânada inkâr ve sebeplerini incelemeyi hedefleyen çalışmamızın (Kur'an-ı Kerim'de Bahane Olgusu) isimli üst başlığını (İnkâr sebepleri ve Talepler) adlı alt başlıkla daha da belirgin bir hale getirdik. Birinci bölümde; öncelikle inkâr kavramının mahiyeti, İslâm edebiyatında ve ilmî disiplinlerde bu kavramın karşılığı olarak ele alınan küfür, cahd, şirk, kezzib, nifak ve ilhâd gibi diğer bazı kavramları etimolojik açıdan inceleyerek, inkâr kelimesi ile tüm bu kavramlar arasındaki mânâ ilişkisini ortaya koyduk. Daha sonra, büyüklük taslama, inat, nankörlük, nefse uyma, çekememezlik gibi duygusal sebepleri; şüphe, cahillik ve ön yargı gibi fikrî sebepleri ve bölümün sonunda ise insan unsuru, sosyal çevre (aile, eğitim, toplum, arkadaş) ve taassup gibi inkârın sosyal sebepleri üzerinde durduk.

İkinci bölümde; tarih boyunca inkârcıların dinî hakikatler karşısında peygamberlere, kitaplara hatta Allah'a iftira atma, alay ve tehdit etme, uzlaşma teklifi, psikolojik, fizikî ve ekonomik baskı gibi takındıkları benzer inkârcı tavırları detaylı bir şekilde inceledik. Üçüncü bölümde Kur'ân âyetlerinde kendilerinden sıklıkla bahsedilen Hz. Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Şuayb ve Mûsâ peygamberin gönderildiği İslâm öncesi toplumların inkâr gerekçelerini ve taleplerini tespit ettik. Dördüncü bölümde Hz. Peygamber dönemi müşrik, münafik, yahudi ve hıristiyan toplumların vahiy karşısında yer alma sebeplerini, inkârlarına gerekçe olarak ileri sürdükleri çeşitli bahane ve talepleri ile Kur'ân'ın bu inkârcılara verdiği cevapları ayrıntılı bir şekilde ele aldık.

Çalışmamızın beşinci ve son bölümünde ise, günümüz dünyasında en önemli inkâr sebepleri olarak belirlediğimiz dünyevîleşme, özentî, düşünce kirliliği, fakirlik, zenginlik, cahillik, ön yargı, nefis, şeytan, çevre ve bazı inkârcı akımları ele alarak, sahih kaynaklar ışığında ve Kur'ân'ın bu konudaki âyetleri bağlamında bu sebeplerin üstesinden nasıl gelineceği hususunda çözümler sunduk.

Bu tezin hazırlanmasında, aydınlatıcı görüş ve tavsiyeleriyle çok değerli katkılarını esirgemeyen başta tez danışmanım Prof. Dr. M. Fatih Kesler hocam olmak üzere, tez izleme komisyon üyeleri Doç. Dr. Nur Ahmet Kurban ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Akın hocalarıma, ayrıca Prof. Dr. Ömer Çelik ve Doç. Dr. Osman Aydınlı hocalarıma en derin saygı ve şükranlarımı arz ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNKÂR KAVRAMI ve MAHİYETİ

1.1. İnkârla İlgili Kavramlar	14
1.1.1. Küfür	14
1.1.2. Cahd	18
1.1.3. Şirk	20
1.1.4. Kezib.....	25
1.1.5. Nifak.....	28
1.1.6. İlhâd	32
1.2. İnkâra Sevk Eden Etkenler.....	36
1.2.1. Duygusal Etkenler.....	36
1.2.1.1. <i>Kibir</i>	36
1.2.1.2. <i>İnat</i>	50
1.2.1.3. <i>Nankörlük</i>	56
1.2.1.4. <i>Hevâ</i>	67
1.2.1.5. <i>Hased</i>	77
1.2.2. Fikrî Etkenler.....	88
1.2.2.1. <i>Şüphe</i>	89
1.2.2.2. <i>Cahillik</i>	95
1.2.2.3. <i>Ön Yargı</i>	103
1.2.3. Sosyal Etkenler	106
1.2.3.1. <i>İnsan Unsuru</i>	107
1.2.3.2. <i>Sosyal Çevre</i>	108
1.2.3.2.1. <i>Aile</i>	109

1.2.3.2.2. <i>Eğitim</i>	113
1.2.3.2.3. <i>Toplum</i>	115
1.2.3.2.4. <i>Arkadaş</i>	119
1.2.3.3. <i>Tassup/Hamiyyet</i>	122

İKİNCİ BÖLÜM

İNKÂRCILARIN ORTAK TAVIRLARI

2.1. İftira	134
2.1.1. Allah'a İftira	134
2.1.2. Peygamberlere İftira:	136
2.1.2.1. <i>Mecnunluk</i>	136
2.1.2.2. <i>Sihirbazlık</i>	138
2.1.2.3. <i>Yalancılık</i>	139
2.1.2.4. <i>Kâhinlik</i>	140
2.1.2.5. <i>Şairlik</i>	142
2.1.3. Kitaplara İftira	143
2.2. Alay	147
2.2.1. Müşriklerin Alay Etmesi	148
2.2.1.1. <i>Hz. Peygamber'le ve Dinle Alay Etmeleri</i>	148
2.2.1.2. <i>Dirilişle Alay Etmeleri</i>	149
2.2.1.3. <i>Fakir Müslümanlarla Alay Etmeleri</i>	150
2.2.2. Ehl-i Kitab'ın Alay Etmesi	152
2.2.2.1. <i>Dinle Alay Etmeleri</i>	152
2.2.2.2. <i>Müslümanlarla Alay Etmeleri</i>	153
2.2.3. Münafıkların Alay Etmesi	153
2.2.3.1. <i>Kur'ân Âyetleriyle Alay Etmeleri</i>	153
2.2.3.2. <i>Hz. Peygamber'le Alay Etmeleri</i>	154
2.2.3.3. <i>Müslümanlarla Alay Etmeleri</i>	155
2.3. Tehdit	156
2.3.1. Tutuklama ve Hapisle tehdit	157
2.3.2. Sürgünle Tehdit	158
2.3.3. Taşlamakla Tehdit	159

2.3.4. İşkence ve Öldürmekle Tehdit.....	159
2.4. Uzlaşma Teklifleri.....	162
2.5. Psikolojik Baskıları.....	166
2.6. Fizikî Baskı ve İşkenceleri.....	168
2.7. Ekonomik Baskı ve Ambargo Uygulamaları.....	171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNCEKİ TOPLUMLARDA İNKÂR BAHANELERİ VE TALEPLER

3.1. Önceki Toplumlarda İnkâr Gerekçeleri.....	176
3.1.1. Hz. Nûh (a.s.) ve Kavmi.....	176
3.1.1.1. <i>Tevhid Akâdesini Reddetmeleri</i>	178
3.1.1.2. <i>Hz. Nûh'un Beşer Olması</i>	181
3.1.1.3. <i>Sapkınlık ve Mecnunluk Yakıştırmaları</i>	182
3.1.1.4. <i>İnananların Alt Tabakadan Olması</i>	183
3.1.2. Hz. Hûd (a.s.) ve Kavmi.....	185
3.1.2.1. <i>Putperestlikten Vazgeçmemeleri</i>	186
3.1.2.2. <i>Hz. Hûd'un Beşer Olması</i>	187
3.1.2.3. <i>Hûd Peygamberi Yalancılıkla İtham Etmeleri</i>	188
3.1.2.4. <i>Dünya Malına Meyletmeleri</i>	189
3.1.2.5. <i>Kendilerini Üstün Görüp Zulmetmeleri</i>	191
3.1.3. Hz. Sâlih (a.s.) ve Kavmi	194
3.1.3.1. <i>Atalarını Bilinçsizce Taklit Etmeleri</i>	196
3.1.3.2. <i>Hz. Sâlih'i Sıradan Bir Beşer Görmeleri</i>	198
3.1.3.3. <i>Kendilerini Üstün Görüp Şımarmaları</i>	199
3.1.3.4. <i>İnananları Uğursuzluk Sebebi Kabul Etmeleri</i>	200
3.1.3.5. <i>Mucize İstemeleri</i>	201
3.1.4. Hz. İbrâhim (a.s.) ve Kavmi	204
3.1.4.1. <i>Babasının Putperestlikten Vazgeçmemesi</i>	205
3.1.4.2. <i>Kavminin Gerçeği Görmemesi</i>	206
3.1.4.3. <i>Kavminin İnkârcılıktaki İnatları</i>	207
3.1.4.4. <i>Güçlerine Güvenmeleri</i>	208
3.1.4.5. <i>Haddi Aşmaları</i>	210

3.1.5. Hz. Şuayb (a.s.) ve Kavmi	211
3.1.5.1. Allah'ı ve Âhireti İnkâr Etmeleri	212
3.1.5.2. Namazı Alay Konusu Edinmeleri	213
3.1.5.3. Hz. Şuayb'ı Sıradan Bir Beşer Görmeleri.....	215
3.1.5.4. Aşırı Tamahkârlıkları ve Bozgunculukları.....	216
3.1.5.5. Hadlerini Aşmaları.....	218
3.1.6. Hz. Mûsâ (a.s.), Firavun, İsrâiloğulları	218
3.1.6.1. Hz. Mûsâ ve Firavun.....	219
3.1.6.1.1. Firavun'un İhtirası.....	219
3.1.6.1.2. Hz. Mûsâ'nın Beşer Olması	222
3.1.6.1.3. Çeşitli İftiraları	224
3.1.6.1.4. Çevre Baskısı ve Firavun'un Rablik İddiası	227
3.1.6.2. Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları	229
3.1.6.2.1. Putperestliğe Özenmeleri.....	230
3.1.6.2.2. Buzağıya Tapınmaları	231
3.1.6.2.3. Allah'ı Görmek İstemeleri.....	233
3.1.6.2.4. Savaştan Kaçmaları.....	236
3.1.6.2.5. Nankörlükleri.....	238
3.1.6.2.6. Allah'ın Kelâmını Tahrif Etmeleri	240

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (s.a.v.) DÖNEMİNDE İNKÂR BAHANELERİ

4.1. Müşrikler	242
4.1.1. Allah İnançları.....	244
4.1.1.1. Putlara Tapınmaları	245
4.1.1.2. Cinlere ve Meleklerle Tapınmaları	248
4.1.1.3. Güneşe, Aya ve Yıldızla Tapınmaları.....	249
4.1.1.4. Allah'ı Görmek İstemeleri.....	250
4.1.2. Kitap İnançları	251
4.1.2.1. Kur'ân'ı Kerîm'i İnkâr Etmeleri	251
4.1.2.2. Alay Etmeleri	253
4.1.2.3. Çeşitli İftiraları	253
4.1.2.3.1. Sihir	254

4.1.2.3.2. <i>Şiir</i>	255
4.1.2.3.3. <i>Beşer Sözü</i>	256
4.1.2.3.4. <i>Öncekilerin Uydurduğu Masallar</i>	257
4.1.3. <i>Peygamber İnançları</i>	257
4.1.4. <i>Âhiret İnançları</i>	258
4.1.4.1. <i>Âhireti İnkâr Etmeleri</i>	259
4.1.4.2. <i>Ön Yargılı Olmaları</i>	260
4.1.4.3. <i>Dirilişi İmkânsız Görmeleri</i>	260
4.1.4.4. <i>Taklitçilikte Israrlı Olmaları</i>	262
4.2. <i>Münafıklar</i>	263
4.2.1. <i>Allah İnançları</i>	265
4.2.1.1. <i>Kibirleri</i>	265
4.2.1.2. <i>Tutarsızlıkları</i>	265
4.2.1.3. <i>Kötü Zanları</i>	266
4.2.1.4. <i>Allah'ı Aldatmaya Çalışmaları</i>	267
4.2.1.5. <i>Allah'ın Takdirini Reddetmeleri</i>	267
4.2.2. <i>Kitap İnançları</i>	268
4.2.3. <i>Peygamber İnançları</i>	270
4.2.3.1. <i>İnkâr Etmeleri</i>	270
4.2.3.2. <i>Kibirlenmeleri</i>	271
4.2.3.3. <i>Hükmüne Rızı Olmamaları</i>	272
4.2.4. <i>Âhiret İnançları</i>	272
4.3. <i>Ehl-i Kitap</i>	274
4.3.1. <i>Yahudiler</i>	274
4.3.1.1. <i>Allah İnançları</i>	276
4.3.1.1.1. <i>Ortak koşmaları</i>	276
4.3.1.1.2. <i>Çeşitli İftiraları</i>	277
4.3.1.1.3. <i>Kibirleri</i>	279
4.3.1.1.4. <i>Teşbih ve Tecsim</i>	282
4.3.1.2. <i>Kitap İnançları</i>	282
4.3.1.2.1. <i>Tevrat'ı Tahrif Etmeleri</i>	283
4.3.1.2.2. <i>Kur'ân'ı Kerîm'i İnkâr Etmeleri</i>	285
4.3.1.2.3. <i>Kur'ân Âyetleriyle Alay Etmeleri</i>	287
4.3.1.3. <i>Peygamber İnançları</i>	288
4.3.1.3.1. <i>İnkâr etmeleri</i>	288

4.3.1.3.2. Çeşitli İftiraları	289
4.3.1.3.3. Hakaret Etmeleri	291
4.3.1.3.4. Haset Etmeleri	292
4.3.1.4. Âhiret İnançları	293
4.3.2. Hıristiyanlar	295
4.3.2.1. Allah İnançları	296
4.3.2.1.1. Eş koşmaları	296
4.3.2.1.2. Çeşitli İddiaları	298
4.3.2.2. Peygamber İnançları	299
4.3.2.2.1. İnkâr Etmeleri	299
4.3.2.2.2. Kıskanmaları.....	300
4.3.2.3. Kitap İnançları.....	300
4.3.2.4. Âhiret İnançları.....	301

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA İNKÂR SEBEPLERİ

5.1. Dünyevîleşme	304
5.2. Özentisi.....	311
5.3. Düşünce Kirliliği.....	314
5.4. Fakirlik	316
5.5. Zenginlik.....	321
5.6. Cahillik	323
5.7. Ön yargı.....	325
5.8. Nefis	327
5.9. Şeytan.....	329
5.10. Çevresel Etkenler.....	332
5.11. İnkârcı Akımlar	334
5.11.1. Ateizm.....	335
5.11.2. Satanizm	337
5.11.3. Deizm	339
SONUÇ VE ÖNERİLER	342
KAYNAKÇA.....	354
ÖZGEÇMİŞ	371

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.y.	: Adı geçen yazar
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: bin (oğul)
Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlühü
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
İSAM.	: İslâm Araştırmalar Merkezi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
No.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallahü anh
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar arası
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ty.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

GİRİŞ

Her insan, kendisine ruh üfürüldüğü andan itibaren, fizikî varlığının yanında fizik ötesi bir âleme sahip olur. Beden ruhun görünen yönü, ruh ise bedeni ayakta tutan ve ona can veren hayat kaynağıdır. Kâinatın en güzide incisi olarak yaratılan insan, ruh ve bedeniyle bir bütün olarak yaratıcının muhatabı olma şerefine ermiştir. İlk insanı ilk peygamber olarak görevlendiren Yüce Allah, her dönemde kurtuluş yolunu kullarına vahiy vasıtasıyla bildirmiş; nefsin isteklerine, şeytanın vesveselerine kanmaması için insanı akıl ve irade ile donatmıştır. Ne var ki insan, bazan mânevî yönüne yatırım yapıp hak yolda ilerlerken, bazan da nefsin sınırsız isteklerine, şeytanın saptırıcı vesveselerine kapılıp maddî yönünün tatminiyle meşgul olmuştur. Dönem dönem madde-mâna arasındaki dengeyi kaybederek dünyanın geçici menfaatlerine aldanan, bünyesinde taşıdığı İslâm fitratını bozarak, bâtil inanç, düşünce ve hayat şekillerini tercih eden insanın yardımına yine Yüce Allah'ın vahiy yetiştir. Allah Teâlâ, yaratılış gayesini ve sorumluluklarını en güzel bir şekilde bildirerek rotasını hak yola çevirmesi hususunda onu uyarmıştır.

Yarattığı insanı en iyi tanıyan Yüce Allah, ona vahyin gerçeklerini çeşitli vasıtalarla bildirmiştir. Zira maddî bir bünyeye sahip olan insan, madde ötesi bir âlemden vahye muhatap olabilmek için, aklın yanında birtakım vesilelere ihtiyaç duymuştur. Allah'ın tebliğ ile görevlendirdiği melekleri ve peygamberleri bu vesilelerin bazıları olarak zikredilebilir. Dolayısıyla peygamberler, Yüce Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştıran ve örnek hayatlarıyla bu ilâhî hakikatlerin uygulanabilir olduğunu gösteren elçilerdir. Tabiatıyla peygambersiz bir din düşünülemez gibi, Hak'tan aldığı gerçekleri ümmetine ulaştırmayan bir peygamberin varlığından da bahsedilemez. Çünkü tebliğ, her peygamberin en önde gelen sorumluluklarından biridir. Ancak Allah'ın elçileri çoğu zaman, gönderildikleri toplumların değişik itiraz ve inkârları sebebiyle, dinî hakikatleri tebliğde çeşitli güçlüklerle karşılaşmışlardır. İnkârcıların bir kısmı dinî gerçekleri tümüyle reddederken, bir kısmı ise menfaatleriyle çatışan birtakım hakikatleri inkâr etmişlerdir. İnkârcıların hiç değişmeyen alışkanlıkları ise, dinî hakikatleri reddederken çeşitli bahaneler ileri sürmeleri ve birtakım taleplerde bulunmaları olmuştur.

Kur'ân'ı Kerîm'i bir bütün olarak incelediğimizde, en önemli ve en kapsamlı olarak ele alınan konuların başında insan olduğunu görürüz. Zira Yüce Allah, insanı muhatap kabul etmiş, onun dünya ve âhirette huzurlu olabilmesi için, bir hidayet kaynağı olan kitabı Kur'ân'ı Kerîm'i indirmiştir. Bu ilâhî kitap, insanın yaratılışını, sahip olduğu özellikleri,

olaylar karşısında gösterdiği tepkileri ve bu tepkilerin arka planındaki sebepleri detaylı bir şekilde açıklamakta ve insanlara bu konuda rehberlik yapmaktadır. Konuyla ilgili âyetler araştırıldığında, ruh ve bedenden yaratılan insanın çok çeşitli ahlâkî yapıya; farklı duygu, karakter ve davranış biçimlerine sahip olabileceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla davranış biçimlerini ve karakteristik yapısını bilmeden insanı tanımak neredeyse imkânsızdır. Bu sebeptendir ki, âyetlerde peygamberler ve salih insanlar gibi erdemli şahsiyetler iyi insanlar olarak örnek gösterilmekte, inkârcı ve kötü davranışlara sahip kimseler ise dünya ve âhirette hüsrana uğrayacak olan tipler olarak ifade edilmektedir.

Yaşadığımız çağı geçmişten bütünüyle ayrı ele almak nasıl mümkün değilse, çağımızda yaşayan insanları da önceki toplumlardan tamamıyla ayrı düşünmek imkânsızdır. Bu hakikatten hareketle Kur'ân âyetlerinde, ibret alınıp istifade edilmesi için, farklı ahlâkî yapıya sahip önceki milletlerle ilgili çeşitli kıssalara yer verilmiştir. Böylece, sahih bir inanç ve yaratılışına uygun erdemli bir hayat sürdürmelerini sağlamayı hedefleyen dinî gerçekler, insanların geçmiş toplumlarda yaşanan iyi ya da kötü örneklerden ders çıkarmalarını, helâk olan kişi ve toplumların düştükleri inkâr bataklığına düşmemelerini ve böylece dünya ve âhirette zarara uğramaktan korunmalarını amaçlamıştır.

İlâhî davete muhatap olan insanların, vahyin hakikatlerini kabul ya da red noktasında takındıkları tavırlar ağırlıklı olarak bu kıssalarda zikredilmiştir. Değişik sûrelerde yer alan bu kıssaların temel gayesi; insanlara Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını, peygamberlerin özellik ve öncülüklerini, âlemlerin varoluşunu ve varlık gayesini, ölüm sonrası ebedî hayatı bildirerek yeryüzünde adaleti tesis etmek olmuştur. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, vahyin temel amaçlarını zaman zaman bazı kıssalarla gerçekleştirmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz. Zira Kur'ân kıssalarında konu edilen kişi ve olaylar, gerçekte diğer Kur'ân bölümlerinde ele alınan ve tüm dinlerde ortak olan tevhid ilkesi, peygamberlik müessesesi, inananların ödüllendirilip inkârcıların cezalandırılması gibi mücerret ifadelerin müşahhas birer inden başka bir şey değildir. Bu içeriğe sahip kıssalarda, önceki dönemlerde yaşayan bazı fert ve toplumların vahye karşı gösterdikleri nankörlük ve inkârcılıkları neticesinde nasıl ilâhî gazaba uğrayıp helâk oluverdikleri ifade edilmiştir.

Çağımızda yaşayan insanların da erdemli bir toplum inşa edebilmek için, kıssalardan ve Hz. Peygamber dönemi cereyan eden olaylardan alınması gereken mesajlara ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Çünkü geçmiş toplumların inanç noktasında düştükleri hatalara düşmeden günümüzdeki tüm inkâr çeşitlerinden korunmak başlıca görevlerimiz arasındadır.

Araştırmanın Önemi

Tarihin hemen her döneminde insanlığı hidayete sevk etmek üzere Yüce Allah tarafından görevlendirilen peygamberler, gönderildikleri toplumlara hakkı bâtıldan ayıran ilâhî hakikatleri tebliğ etmişlerdir. Ne var ki vahye muhatap olan kitlelerin çoğu, elçileri ve getirdikleri vahiy gerçeklerini zulüm ve haksızlığa dayalı sistemleri için en büyük tehdit ve tehlike kabul etmişlerdir. Bu nedenle çeşitli bahaneler ileri sürerek ilâhî hakikatleri reddetmiş, her fırsatta ağıza alınmayacak iftiralarda bulunmuş ve ellerinde bulunan birtakım imkânları kaybetme endişesiyle hakkın karşısında yer almışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki evrensel mesajların daha iyi kavranabilmesi için, Kur'ân nâzil olmadan önceki toplumların vahiy karşısındaki tutum ve tavırları ile Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemdeki farklı unsurların İslâmî hakikatlere yaklaşımları ve bu tip inkârcı kimselerin yapı ve karakterlerinin bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Kur'ân'ı Kerîm'de kavramsal örgünün merkezi olarak Allah kavramının yer aldığını görürüz. Yine âyetlerde Allah-İnsan kavramlarının ilişki ve irtibatına baktığımızda; insanı yoktan varederek çeşitli nimetlerle donatan Yüce Allah'ın lütufları karşısında, O'nun varlığına, birliğine, sıfatlarına ve iman edilmesi gereken hususların tümüne iman eden ya da inkâr eden kişi ve toplumlarla ilgili âyetler Kur'ân'da oldukça büyük bir bölümü teşkil etmektedirler. Dolayısıyla inkâr ve sebepleri konusunu önemli kılan etkenlerden birinin, bu konunun doğrudan Allah kavramıyla olan bağlantısından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Bir insan için inkâr kavramını bilmek en az iman kavramını bilmek kadar önemlidir. Çünkü insanların hem dünya hem de âhirette kurtuluşa erebilmeleri, doğru bir inanca sahip olup inkârın her çeşidinden uzak durmalarıyla mümkün olacaktır. Zira kişi, inkâr kavramını ve çerçevesini ne kadar iyi bilir ve inkârdan ne kadar uzaklaşırsa, iman hakikatini o nisbette idrak eder ve gerçek mümin olabilir. Ayrıca dinî kaynaklarda insanların temelde mümin-kâfir (inananlar-inkâr edenler) şeklinde iki gruba ayrıldığını görürüz. Her iki grubun mahiyetini kavrayıp aralarındaki mâna ilişkisini doğru tespit edebilmek, ancak iman-inkâr kavramlarının çok iyi bir şekilde anlaşılmasıyla mümkün olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm, mesajları itibarıyla evrensel olan bir kitaptır. Onu en doğru şekilde anlamak her müslümanın başlıca vazifesi olmalıdır. Bu sebeple, ilk günden Hz. Peygamber zamanına kadar geçen dönemlerde insanın ilâhî hitap karşısında takındığı tavırları bilmek büyük önem arz etmektedir. Zira tarihin her safhasında hak ve bâtıl mücadelesi devam ede gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, önceki toplumlar ile Allah resulü dönemi inkârcılarının

hakkın karşısında takındıkları benzer tavır ve taleplerinin tespit edilerek günümüz inkârcılarının tutumlarıyla mukayese edilmesinin ilâhî mesajları kavrama ve gereğini yerine getirme adına önemli olduğunu düşünüyoruz.

Tam da bu noktada, önceki toplumların inkâr sebepleriyle bu günün inkârcılarının hakkın karşısında yer almalarının altında yatan sebepleri bilmek gayet mühimdir. Zira inkârın olduğu yerde imandan bahsetmek mümkün değildir. Yaşadığı toplumun en temel unsurlarından biri olan insan, eşyayı ve hayatı doğru okuyup tevhid bilinciyle hareket etmediği sürece, inkâr bataklığına saplanması kaçınılmaz olacaktır. Bu sebeple, yüce Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmak gibi iman esaslarının delilleriyle birlikte gündemde tutulması, inkârcılığa sebep olan düşünce ve davranışların net bir şekilde ortaya konması çok önemlidir. Özellikle dünyanın küreselleşip teknolojinin ilerlediği günümüz iletişim çağında, insanları hak yoldan uzaklaştıracak etkenlerin çoğaldığı dikkate alındığında konunun daha da bir önem arzettiğini düşünüyoruz.

Kur'ân'ın bütünlüğü içinde değerlendirdiğimizde, inkâr kavramı ve sebeplerinin, bu güne kadar dönem ve içerik açısından bu denli incelenip özellikle günümüz inkâr sebepleriyle birlikte mukayese edilerek araştırmaya tâbi tutulmamış olması tezimizin önemini daha da artırmaktadır. Ülkemizde konu başlığı açısından tezimize benzerlik arzeden bazı çalışmalar olsa da, bu çalışmalar içerik ve amaç açısından farklıdır. Zira diğer çalışmalarda inkâr kavramı, ağırlıklı olarak ya kelâm ilmi açısından ele alınıp mezhepler arası değerlendirmelere yer verilmiş ya da inkârın psikolojik boyutu üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu çalışmaların çoğunda inkâr kavramı daha çok Hz. Peygamber dönemi ile ilgili olarak ele alınmış ve günümüz inkâr sebeplerine temas edilmemiştir.

Biz ise bu tezimizin ikinci bölümünde; "İnkârcıların ortak tavırları" başlığıyla her dönemde yaşayan inkârcılarda görülen benzer olumsuz tavırları ele alırken, üçüncü bölümde; Kur'ân kıssalarından yararlanarak önceki toplumlardaki inkâr sebeplerini, dördüncü bölümde ise Hz. Peygamber dönemi yaşayan inkârcıların ileri sürdükleri bahane ve taleplerini ortaya koyduk. Kur'ân âyetlerinde tüm bu inkârcılara verilen cevapları tespit ettik. Beşinci bölümümüzde ise; "Günümüz Dünyasında İnkâr Sebepleri" başlığıyla daha evvel hiç ele alınmamış bir konuyu delilleriyle birlikte incelemeye tâbi tuttuk. Bu tasnif ve içerik, tezimizi önemli kılan diğer özelliklerden biridir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, gerek önceki peygamberler gerekse Allah resulü döneminde dinî gerçekleri inkâra yönelik ileri sürülen bahane ve iftiralarla Kur'ân âyetlerinde bunlara verilen cevapları ve peygamberlerin tebliğ yöntemlerini incelemek, ilâhî mesajların ve amaçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Günümüzde çeşitli isimler altında kendini gösteren İslâm karşıtlarının inkârlarının arkasında yatan duygusal, fikrî ve sosyal sebeplerin daha iyi anlaşılacak onlara karşı alınması gereken tedbirleri vahyin ışığında tespit etmek bu tezin önemli amaçlarındadır. Buna bağlı olarak önceki inkârcıların durumuyla günümüzde inkâr bataklığına saplanmış insanların durumlarını mukayese edip aralarındaki benzerlik ve farklılıkları tespit ederek bu inkârcı gruplarla iletişimde takip edilmesi gereken yöntemleri belirlemeyi hedefledik.

Böylece tezimizin, ilâhî mesajların doğru anlaşılmasına katkı sağlayarak vahiy gerçeklerini inkârcılara karşı savunma noktasında faydalı olacağına inanıyoruz. Aynı zamanda bu çalışmamızla, Kur'ân âyetlerinin ilâhî hakikatleri reddedenlerin görüşlerini tümüyle çürüten ikna edici cevaplarıyla, inkâr cephesinde yer alanlara karşı nasıl dinamik bir yapıya sahip olduğunu açığa çıkarmak istiyoruz.

Zira yaşadığımız çağda ülkemiz içinde ve dışında, sırf cahillik ve inatçılıkları sebebiyle dinî gerçeklere karşı duran; Hz. Peygamber'e ve müslümanlara amansız bir düşmanlık besleyen; haksız itham ve iddialarla İslâm'ı ve müntesiplerini karalamaya çalışan; düzenledikleri çeşitli kampanyalarla inananları tahkir ve tezyif etmeyi amaçlayan kişi ve toplumların bulunduğu bir gerçektir. Buna delil olarak, bazılarının Kur'ân âyetleri, namaz ve ezan gibi dinî sembollerini diline dolayıp alay etmesi; kiminin Hz. Peygamber'in karikatürünü çizerek hakarete teşebbüs etmesi; özellikle son zamanlarda kimi Allah ve din düşmanlarının camilere girip masum müslümanları hunharca katletmesi gibi örnekleri zikretmemiz yeterli olacaktır.

Öyleyse günümüz inkârcılarının ileri sürdükleri bahanelerindeki tutarsızlıklarını görebilmek, inkârcıların safında niçin yer aldıklarını doğru analiz edebilmek ve onlara hangi metotlarla yaklaşılması gerektiğini tespit edebilmek için, Hz. Peygamber dönemi ve öncesinde yaşayan inkârcıların vahyin mesajlarına karşı dillendirdikleri bahaneleri detaylı bir şekilde incelemek ve inkâr sebeplerini iyice kavramak gerekecektir.

Bu sebeple, tezimizde tarih boyunca inkârcıların ileri sürdükleri bahane, itham, itiraz ve talepleri vahiy ışığında genel hatlarıyla ele almayı hedefledik. Bunu yaparken, söz konusu

toplumların inkâr psikolojilerinin arkasında yatan sebepleri ayrıntılı bir şekilde inceledik. Bunun yanı sıra, Kur'ân ve Hadislerin bu inkârcılara verdiği cevaplara ve din karşıtlarının nasıl hüsrana uğradıklarına dair bilgilere yer verdik. Böylece günümüz dünyasında inkâr yolunu tercih edenlerin inkâr sebeplerini tespit ederek öncekilerle benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymuş olduk.

Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Tezimizde kavram çalışmalarını yaparken doğru sonuca ulaşabilmek için çoğu kez klasik kaynaklara müracaat ettik. Bu mânada İbn Fâris'in (ö.395/1004) "*Mekâyîsi'l-lüğah*", Cevherî'nin (ö.400/1009) "*es-Sihâh*", İsfahânî'nin (ö.400/1009) "*Müfredât-ı elfâzi'l-Kur'ân*", Zemahşerî'nin (ö.538/1144) "*Esâsü'l-belâga*", İbn Manzûr'un (ö.711/1311) "*Lisânü'l-Arab*" isimli eserlerinden faydalandık. Ayrıca Cürcânî'nin (ö.816/1403) "*Kitâbü't-ta'rîfât*" ile Fîrûzâbâdî'nin (ö.817/1415) "*el-Kâmûsu'l-muhît*" ve "*Besâiru zevi't-temyîz*" isimli eserlerinden istifade ettik. Bunların yanında bazı kavramları daha iyi açıklayabilmek için Türk Dil Kurumu'nun "*Türkçe Sözlük*", D. Mehmet Doğan'ın "*Büyük Türkçe Sözlük*", Ferit Devellioğlu'nun "*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*", Abdullah Aydın'ın "*Hadis Istılahları Sözlüğü*" eserlerine müracaat ettik.

İsminden de anlaşılacağı üzere tezimiz bir konulu tefsir çalışması olduğundan, bu çalışmamızda konulu tefsir çalışmalarında takip edilen temel özelliklere dikkat ettik. Kur'ân-ı Kerîm, konulara göre tertip edilen bir kitap değildir. Âyetlerde yer yer pek çok konuya temas edilir ancak bu konular belli bölümlerde ve belli başlıklarla bir araya getirilmiş değildir. Biz bu çalışmamızda, konulu tefsir metodunu takip ederek, ele aldığımız konuyla ilgili âyetlerin tümünü mümkün mertebe nüzul sırasına göre tasnif edip, Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde konuyu incelemeye çalıştık.

Dolayısıyla çalışmamızın temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadislerdir. Bu nedenle ilgili kavramların Kur'ân âyetlerinde geçen çeşitli örneklerine genişçe yer verdik. Ancak tezimizi çok uzun tutmamak için benzer âyet ya da hadislerden yalnız birinin meâlini zikrederek, diğerlerine dipnotta işaretle yetindik. Zikrettiğimiz âyet meâllerinde Abdullah Yücel hocamız'ın kaleme aldığı Kur'ân-ı Kerîm Meâli'ni esas kabul ettik. Tezimizle bağlantılı âyetleri tespit ederken Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin "*el-Mu'cemü'l-müfrehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-kerîm*" isimli eserinden yararlandık.

Kavramları ele aldığımız birinci bölümde, Toshihiko İzutsu'nun (ö.1993) "*Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*", Ali Rıza Aydın'ın "*Kur'ân'da Suçluların Davranış*"

Özellikleri”, Abdurrahman Kasapoğlu’nun “*Kur’ân’da İman Psikolojisi*”, Mehmet Yolcu’nun “*Kur’ân’da İnkâr Psikolojisi*”, Hayati Hökelekli’nin “*Din Psikolojisi*”, Meydânî’nin “*el-Ahlâku’l-islâmiye ve üsüsühâ*” isimli eserlerinden istifade ettik. Ayrıca Muhammed Kutup’un “*İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*”, Muhammed Osman Necati’nin “*Kur’ân ve Psikoloji*”, M. Fatih Kesler’in, “*Kur’ân-ı Kerîm’de Yahudiler ve Hristiyanlar*”, Hasan Kayıklık’ın, “*Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine*”, Osman Pazarlı’nın “*Din Psikolojisi*”, Mehmet Taplamacıoğlu’nun “*Din Sosyolojisine Giriş*” ve Ünver Günay’ın “*Din Sosyolojisi*” isimli eserlerinden yararlandık. Bu bölümde Rene Descartes’in (ö.1650) “*Tabiat Işığı İle Hakikati Arama*”, T. Cliford Morgan’ın “*Psikolojiye Giriş*”, E. Robert Ornestein’in “*Yeni Bir Psikoloji*”, L. Norman Munn’un “*Psikoloji, İnsan İntibakının Esasları*” ve Gillian Butler-Freda McManus’un “*Psikolojinin ABC’si*” gibi Batı’lı yazarların tercüme edilmiş eserlerinden faydalandık.

Çalışmamız boyunca ve özellikle ikinci bölümde ele aldığımız âyetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için, zaman zaman rivayet tefsirlerinden Taberî’nin (ö.310/923) “*Câmiu’l-beyân*”, Semerkandî’nin (ö.373/983) “*Tefsîru’s-Semerkandî*”, Begavî’nin (ö.516/1122), “*Meâlimü’t-tenzîl*”, İbn Atiyye’nin (ö.541/1147) “*el-muharraru’l-vecîz*” isimli eserlerine müracaat ettik. Ayrıca İbnü’l-Cevzî’nin (ö.597/1201) “*Zâdü’l-Mesîr*”, Kurtubî’nin (ö.671/1273) “*el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*”, İbn Kesîr’in (ö.774/1373) “*Tefsîru’l-Kur’âni’l-âzîm*”, Süyûtî’nin (ö.911/1505) “*ed-Dürü’l-mensûr*”, Şevkânî’nin (ö.1250/1834) “*Fethu’l-kadîr*”, Kâsimî’nin (ö.1332/1914) “*Mehâsinü’t-te’vîl*”i başvurduğumuz rivayet tefsirlerinden bazılarıydı.

Dirayet tefsirlerinden Zemahşerî’nin (ö.538/1144) “*Keşşâf*”, Fahrüddîn er-Râzî’ni (ö.606/1209) “*Mefâtihu’l-ğayb*”, Kadı Beyzâvî’nin (ö.685/1286) “*Envâru’t-tenzîl*”, Neseî’nin (ö.710/1310) “*Medârikü’t-tenzîl*”, Ebü’s-Suûd’un (ö.982/1574) “*İrşâdü’l-akli’s-selîm*” ve Âlûsî’nin (ö.1270/1854) “*Rûhu’l-meânî*” isimli eserleri müracaat ettiğimiz tefsirlerdendi.

Reşid Rızâ’nın (ö.1935) “*Menâr*”ı, Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın (ö.1942) “*Hak Dini Kur’ân Dili*”, Mehmet Vehbi’nin (ö.1949) “*Büyük Kur’ân Tefsiri*”, Seyyid Kutup’un (ö.1966) “*Fî zilâli’l-Kur’ân*”ı, Ö. Nasuhi Bilmen’in (ö.1971) *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli ve Mevdûdî*’nin (ö.1979) “*Tefhîmü’l-Kur’ân*”ı faydaladığımız çağdaş tefsirlerden oldu.

Allah Teâlâ'nın gönderdiği âyetlerinde muradı ilâhîsinin ne olduğunu anlama hususunda nüzul sebeplerinin büyük önem taşıdığını bilinen bir gerçektir. Bu noktada Vâhidî'nin (ö.468/1076) "*Esbâb-ü nüzûli'l-Kur'ân*" ve Süyûtî'nin (ö.911/1505) "*Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*" isimli eserleri sıklıkla başvurduğumuz kaynaklar arasında yer aldı.

Hz. Peygamber'in örnek hayatından konumuzla ilgili kesitleri daha iyi belirleyip onun gerek inananlarla gerekse inkârcularla olan diyaloglarında takip ettiği metotları tespit edebilmek için muteber klasik hadis kaynaklarını inceledik. Kütüb-ü Sitte olarak bilinen Buhârî'nin (ö.256/870) "*el-Câmiu's-sahîh*", Müslim'in (ö.261/875) "*Sahih-i Müslim*", İbn Mâce'nin (ö.273/887) "*Sünen*", Tirmizî'nin (ö.279/892) "*el-Câmiu's-sahîh*", Nesâî'nin (ö.303/915) "*Sünen*" ve Ebû Dâvûd'un (ö.275/889) "*Sünen*" i öncelikli başvuru kaynağımız oldu. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) "*Müsned*", el-Kudâî'nin (ö.454/1062) "*Müsnedü's-şihâb*", İbn Salâh'ın (ö.643/1245) "*Ulûmu'l-hadîs*" ve Süyûtî'nin (ö.911/1505) "*el-Câmiu's-sağîr*" isimli eserleri bu alanda yararlandığımız kaynaklardan bazılarıydı.

Gerek önceki dönemlerde gerekse Allah resulü döneminde, peygamberlerin inkâr yolunu tercih edenlerle yaptıkları mücadelelerini, inkârcuların dillendirdikleri bahane ve taleplerini daha iyi tespit edebilmek ve tarihî arka planı daha iyi kavrayabilmek için genelde peygamberler tarihini ele alan, özelde ise İslâm tarihini konu edinen klasik ve çağdaş eserlerden istifade ettik. Böylece farklı vahiy dönemlerinin dinî, ahlâkî, sosyal ve ekonomik şartlarını irdeleyerek bu şartların inkârcuların eleştirisi ve bahanelerindeki etkisini belirlemeye çalıştık.

Bu anlamda ilk dönem güvenilir tarih ve siyer kaynaklarından İbn İshâk'ın (ö.151/768), "*es-Sîretü'n-nebeviyye*", İbn Hişam'ın (ö.218/833) "*es-Sîretü'n-nebeviyye*", Taberî'nin (ö.310/923) "*Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*" ve İbnü'l-Esîr'in (ö.630/1233) "*el-Kâmil fi't-târîh*"i öncelikli kaynaklarımız arasında yer aldı. İzzet Derzeze'nin (ö.1984) "*Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*", M. Asım KÖKSAL'ın (ö.1998) "*Peygamberler Tarihi*" ve "*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*", Muhammed Hamîdullah'ın (ö.2002) "*İslâm Peygamberi*", Martin Lings'in (ö.2005) "*Hiz. Muhammed'in Hayatı*" ve Salih Suruç'un "*Peygamberimizin Hayatı*" gibi eserler de bu alanda yararlandığımız kaynakların bazılarıydı.

Kur'ân âyetlerinde kendilerinden sıklıkla bahsedilen Hz. Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Şuayb ve Mûsâ peygamberin gönderildiği İslâm öncesi toplumların inkâr gerekçeleri ve talepleri üzerinde durduğumuz çalışmamızın üçüncü bölümünde, peygamber kıssalarını konu edinen eserlerden yararlandık. İbn Kesîr'in (ö.774/1373) "*el-Bidâye ve'n-nihâye*" ve "*Kıyasu'l-enbiyâ*", Sa'lebî'nin (ö.427/1035) "*Kasasu'l-enbiyâ*" Şa'râvî'nin (ö.1998) "*Kasasu'l-enbiyâ*", Salâh Hâlidî'nin "*el-Kasasu'l-Kur'ânî*", Abdülvehhâb en-neccâr'ın "*Kıyasu'l-enbiyâ*", Hasan Eyyûb'ün "*Kasasu'l-enbiyâ*" ve Muhammed Mevlâ Bek'in "*Kıyasu'l-Kur'ân*" isimli eserleri yararlandığımız kaynaklardan oldu.

Çalışmamız boyunca istifade ettiğimiz bütün klasik eserlerin orijinalinden yararlanmayı ve mecbur kalmadıkça tercümelere yönelmemeyi ilke edindik. Yararlandığımız tüm kaynakları detaylı künyeleri ile birlikte dipnot ve kaynakça bölümümüzde zikrettik.

Tezimizin önemi ile ilgili bölümde kısaca ifade ettiğimiz gibi, daha önce konu başlığı açısından çalışmamıza benzerlik arzeden bazı çalışmalar olmuştur. Ancak bu çalışmalar içerik ve amaç bakımından farklılık arz etmektedir. Meselâ, Sedat Şen'in "Kur'ân'a Göre Peygamberlere İtiraz Sebepleri" isimli yüksek lisans tezi, Kur'ân'da ismi geçen bazı peygamberlere tepki gösteren kavimlerle ilgili âyetlerin tahlilinden ibarettir. Murat Kayacan'ın "Peygamberlere Karşı Tavırlar ve Sonuçları" isimli doktora tezi ile İlhan Şahin'in "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Nübüvvete Karşı Tepkiler ve Sonuçları" isimli yüksek lisans tezi, yine iman esaslarından sadece nübüvvet meselesinin kelâm ilmi açısından tahlili, inkârcıların peygamberlik konusundaki olumsuz yaklaşımları ve çarpıtıldıkları cezaları açıklamakla sınırlı kalmıştır. Rukiye Yıldız Yeşil'in "Âhireti İnkâr Edenlerin Nitelikleri ve İnkâr Gerekçeleri" isimli çalışması ve Necmettin Irmak'ın "Kur'ân'da Cahiliye Dönemi müşrik Araplar'ın ahiret İnancına Tepkileri" isimli yüksek lisans tezleri ise ağırlıklı olarak Hz. Peygamber dönemi müşrik Araplar'ın âhireti inkâr konusuna yoğunlaşmışlardır. İsmail Yılmaz'ın "Kur'ân'a Göre Şirkin Sebepleri ve Çeşitleri" ve Mahmut Ay'ın "Kur'ân'da Mekke müşriklerinin Eleştiri ve İthamlarına Yönelik Cevaplar" isimli yüksek lisans tezleri ise şirk kavramının tahlili ile özellikle Mekke dönemi müşriklerin dillendirdikleri birtakım itirazlara yönelik olmuştur. Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'ân'da İman Psikolojisi" adlı doktora tezi ile Mehmet Yolcu'nun "Kur'ân'da İnkâr Psikolojisi" isimli eseri inkârın psikolojik yönünü ele alan çalışmalar olarak önemli hizmetler sunmuştur. Hülya Alper'in "İmanın Psikolojik Yapısı" isimli çalışması da alanında önemli bir boşluğu doldurmuş ve

imanın oluşumunda etki eden faktörleri detaylı bir şekilde işlemiştir. Tezimizde zaman zaman yararlandığımız Prof. Dr. İbrahim Coşkun hocamızın kaleme aldığı “İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi” isimli eseri ile Yunus Ekin’in “Kur’ân’a Göre Küfür Kavramı” isimli doktora tezi ise, birer kavram çalışması olarak ele alınmış ve özellikle Hz. Peygamber dönemi inkârcı grupların düşünce yapılarını tahlil etmişlerdir.

Biz ise ele aldığımız bu çalışmamızda, birinci bölümde; inkâr kavramını ve ilgili diğer kavramları detaylı bir şekilde inceledikten sonra, inkârcılığı tetikleyen duygusal, fikrî ve sosyal etkenleri tüm hatlarıyla tespit etmeye çalıştık. İkinci bölümde; tüm zamanlarda inkârcılarda görülen ortak özellikleri ayrıntılı bir şekilde tespit ve analiz ettik. Üçüncü bölümde İslâm öncesi toplumlarda, dördüncü bölümde ise Allah resûlü döneminde, inkârcıların Allah, peygamber, kitap ve âhiret gibi en temel inanç esaslarıyla ilgili ileri sürdükleri inkâr bahanelerini mukayeseli bir şekilde ayrı ayrı tespit ettik. Tezimizin beşinci bölümünde ise; yukarıda zikrettiğimiz çalışmalar da dâhil olmak üzere, daha önce ele alındığını görmediğimiz günümüz dünyasında inkâr sebeplerini ve Kur’ân’ın onlara verdiği cevapları tespit ve tahlil etmeye çalıştık. Bu vesileyle, bu tezimizin konusu itibarıyla tarihin belli bir dönemiyle sınırlı kalmaması, iman esaslarını bir bütün olarak ele alıp inkârcı grupların tümünü ayrı ayrı değerlendirmesi ve özellikle günümüz inkâr sebeplerini konu edinmesi sebebiyle içerik ve muhteva açısından önemli bir ihtiyacı karşılayacağına inanıyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNKÂR KAVRAMI VE MAHİYETİ

İnkâr, kelime olarak “bilmemek, inkâr etmek, hoş görmemek, yasaklamak” anlamında, aslı *nekr* olan bir mastardır. İnsanı gönül ve vicdan yönünden huzura kavuşturan ve içteki şüpheleri gideren, *irfan* ya da *marifetin* zıd anlamını taşır.¹ *Nekire* ve bu kökten türeyen *enkerâ* ve *istenkerâ* fiilleri kalben reddetmeyi ifade ettiği gibi dil ile de ikrar etmemeyi bildiren kalıplardır.² İstilahta ise; “Allah’ı ve O’nun şeriatını kabul etmeme, vahyin gerçeklerini reddetme” anlamında kullanılan inkâr kelimesi, kabul ve ikrarın zıd anlamlarına gelir. Bu mastarın en temel mânası “bilmeme, itiraf etmeme, ayıp sayma ve yasaklama” anlamlarıdır.³ Bu fiilden türetilen *münker* kelimesinin anlamı ise, *ma’ruf* kelimesinin ifade ettiği anlamın zıddıdır. İslâm dininde çirkin görülmüş ve bu sebeple haram kılınan şeylerin tümü *münker* kavramının kapsamına girer.⁴ Bir başka ifadeyle, şeriatın kötülüğüne hüküm verdiği ve akliselimin çirkin olduğuna hükmettiği her söz ve davranış,⁵ *münker* kapsamında kabul edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de inkâr kavramı değişik kalıplarıyla otuz yedi yerde geçmektedir. Bunlardan doğrudan inançla ilgili olanlar “Yüce Allah’ın varlığını ve bazı sıfatlarını bildiren âyetleri, ilâhî kitapları, peygamberleri ve insanı çepeçevre kuşatan diğer nimetleri inkâr etme”,⁶ gibi anlamlarda kullanılmıştır. İnkârcıların âkıbetlerini bildiren bazı âyetlerin sonundaki “bakın, benim nekîrimin (nimeti külfete, hayatı helâke, mamurluğu yıkıma çevirişimin) nasıl olduğunu görün” şeklindeki hitap,⁷ inkârcıların beklemedikleri ve hoşlarına gitmeyen bir durumla karşılaştıklarını ifade eder. Zira Allah Teâlâ onları kısıkrak yakalamış, her türlü imkânlarını ellerinden alıp cezalandırmıştır.

¹ Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu’cemü mekâyisi’l-lüğah*, Dâru’l-Fikr, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Beyrut 1991, V, 476; Mecdüddin Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, Mısır 1978, II, 146-147; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât-ı elfâzi’l-Kur’ân*, 3. Bs., Dâru’l-kalem, (thk. Safvân Adnân Dâvûdî), Dimeşk 2002, s. 823.

² İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü’l-lüğati ve sihâhu’l-arabiyyeh*, 3. Bs., Dâru’l-İlmi’l-Melâyîn, (thk. Ahmet Abdülğafûr Attâr), Beyrut 1984, II, 836-837.

³ Ebü’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Manzûr, *Lisânü’l-arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1300, V, 232.

⁴ İbn Manzûr, a.g.e., V, 233.

⁵ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 823.

⁶ Ra’d, 13/36; Nahl, 16/83; Enbiyâ, 21/50; Mü’minûn, 23/69; Mü’min, 40/81.

⁷ Hac, 22/44; Sebe’, 34/45; Fâtur, 35/26; Mülk, 67/18.

Bazı âyetlerde zikredilen inkâr kalıpları ise daha çok sözlük anlamıyla alâkalıdır. Meselâ, “hoş olmayan çirkin ses” *enker*⁸ kalıbıyla ifade edilirken, “çirkin söz” *münker*⁹ kelimesiyle karşılık bulmuştur. “Görülmemiş, alışılmamış, zor katlanılabilen davranışlar” için *nükr* sigası kullanılmıştır. “Haksız yere bir insan öldürmek, cehennem azabı ve mahşere çağırma ifadeleri”¹⁰ bu kalıpla dillendirilmiştir. Birçok âyette ise *ma’rûf*un zıddı anlamında *münker* kelimesi zikredilir. *Ma’rûf*, “istikamet üzere bulunan toplum tarafından benimsenen tutum ve davranışları ifade eder.” Dinî istilah olarak ma’rûf, “Peygamberlerin mesajları, ilkeleri ve hareketleri”dir. Onların mesajlarının zıddı olan ilke ve hareketler ise münker kapsamında yer alır.¹¹

Psikologlar, *Engelleme*, *Çatışma* ve *Motivasyon* başlıklarıyla inkârı tetikleyen üç temel psikolojiden bahsetmektedirler. Bu bakış açısına göre insanın kendine aşırı güvenmesi, bağımsızlık hissi ve arzularının esiri olarak bir hayat sürdürmesi¹² inkâr yolunu tercih etmesinde başlıca etkenler olarak kabul edilir.

Genel bir araştırma yapıldığında, hiçbir şekilde tanrı/yaratıcı tanımaz ateist kesimlerin Kur’ân-ı Kerîm’de hiç muhatap alınmadığı görülür. Bunun yerine dinî dayanağı olup bâtil görüş ve âdetlerinin peşinde giden bazı kişi ve gruplar “münkir” kapsamında muhatap kabul edilir. Hangi şekilde olursa olsun münkir olan kişi, yaşadığı dünyayı ve kendisine verilen imkânları bir gün mutlaka aleyhine çevirir. Bu insanların kalbini kuşku, kin ve şüphe kaplar ve ruhunu tahrip eder. Kur’ân âyetleri, bu tip insanların durumunu (*dayyık: huzursuzluk*)¹³ ve (*haraç: sıkıntı*)¹⁴ kavramlarıyla dillendirir. Yani yüce Allah’ı inkâr edenler huzurlu değildirler. Kendilerini inkâra zorla alıştırmaya çalışsalar da elde ettikleri huzur çok kısa ömürlüdür. Hayatları sıkıntı ve çilelerle dopdoludur. İç dünyalarında çatışma, dış dünyalarında ise çelişki eksik olmaz. Zira insanın vicdanı, gerçeği reddederek ya da olmayan şeyleri tahayyyül ederek uzun soluklu bir huzur elde edemez. İnkârcı insanın kalbi, kibri ve gururu sebebiyle kendisini kuşatan taklit zihniyetine aykırı düşen yeni hiç bir şeyi kabule yanaşmaz. Onun gönlü iyilik, dürüstlük ve hakikat namına ne varsa hepsine karşı ön yargılı ve olumsuzdur. Bu sebeple gönlüne herhangi bir hakikatin ulaşması söz konusu

⁸ Lokmân, 31/19.

⁹ Mücâdele, 58/2.

¹⁰ Kehf, 18/74, 87; Talâk, 65/8; Kamer,54/6.

¹¹ Mehmet Yolcu, *Kur’ân’da İnkâr Psikolojisi*, 1. Bs., Çıra Yayınları, İstanbul 2004, ss. 25-29

¹² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 2. Bs., TDV. Yayınları, Ankara 1996, s. 206-209.

¹³ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 513.

¹⁴ A.g.e., s. 226.

değildir.¹⁵ Zira bu tip insanlar, kararmış kalpleriyle ve içinde buldukları inkâr bataklığında hakikati göremez ve gerçeği anlayamaz hale gelmişlerdir.

Hâlbuki fitratı bozulmamış, erdemini ve aklını kullanma melekesini kaybetmemiş bir insanın yüce Allah'ı ve O'nun dinini inkâr etmesi çok zordur.¹⁶ Zira dinî hakikatlerin gerçekliğini haykıran sayısız deliller varken, inkârın lehine hiç bir delil gösterilememektedir.¹⁷ Bu itibarla kâfir olmak gerçekten zor bir iştir. Çünkü inkâr eden bir insan, içinde bulunduğu bütün kâinatı ve hatta her şeyden önce kendi varlığını inkâr ediyor demektir. Akıllı hiçbir kimse ise, ne kendi varlığını ne de diğer varlıkları inkâr edebilir.¹⁸ Mutlak inkâr, sayısız sanat eserleriyle bezenmiş bir âleme karşı gözlerini kapatmakla eşdeğer bir tutumdur. İnsanla kâinat arasındaki mânevî bağı kaldırarak inkâr yolunu tercih etmek kabahatlerin en büyüğüdür. Dolayısıyla insan için düşünülebilecek en akıl almaz iş inkârdır. Bu sebeptendir ki, inkârcılığın cezasının çok ağır olacağı bildirilmektedir. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, ancak tabii fitratlarını koruyamayan insanlar inkârcı olabilirler.¹⁹ Aklî dengesini yitirmemiş, varlıklar arasında mukayese yapabilen selim fitratlı insanlar ise maddeden mânaya yol bulur ve inancını hiçbir zaman kaybetmezler.

Kur'ân-ı Kerîm, tevhid ve İslâm'ın karşısında yer alan inkâr ve inkârcılığı her zaman bu kavramla ifade etmez. Diğer bir ifadeyle Kur'ân âyetlerinde “dinî hakikatleri reddetme” anlamı, n-k-r kökünden türetilen sigaların dışında değişik bazı kelimelerle de dillendirilmiştir. Meselâ, yaklaşık beş yüz elli yerde k-f-r kökünden gelen farklı kalıplar,²⁰ ilâhî dinin karşısında yer alan yapıları dile getirirken, iki yüze yakın âyette ise farklı kalıplarda zikredilen ş-r-k kökünden türetilen kelimeler benzer mânalarda²¹ kullanılmaktadır.

Şimdi inkâr anlamını içeren diğer kavramları ele alacak ve bu kavramlar arasındaki anlam bağlantısını örneklerle tespit etmeye çalışacağız.

¹⁵ Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, 2. Bs., Dâru'l-Menâr, Kahire 1947, VIII, 43.

¹⁶ Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, *Allahu İnkâr Mümkün mü?*, 3. Bs., Çağrı Yayınları, İstanbul 1982, s. 27.

¹⁷ Rûm, 30/20-25.

¹⁸ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm*, 2. Bs., İrfan Yayınevi, İstanbul 1966, s. 40.

¹⁹ Mehmet Yolcu, a.g.e., ss. 32-36.

²⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1364, ss. 605-613.

²¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., ss. 379-381.

1.1. İnkârla İlgili Kavramlar

Mânaları birbirine yakın olmakla birlikte Kur'ân âyetlerinde inkâr anlamını karşılayan çeşitli kavramlar zikredilir. Aralarında kısmî farklar bulunsa da bu kavramların çoğu zaman birbirinin yerine kullanıldığını görürüz. Meselâ, inkârla ilgili olarak *küfür*, *cahd*, *şirk*, *kezib*, *nifak* ve *ilhâd* kavramlarını özellikle zikredebiliriz. Bunların yanında *fasık*, *zalim* ve *mücrim* kelimeleri de âyetlerde yer yer inkâr anlamında yer alır. Şimdi bu kavramlardan önemli gördüğümüz ilk altısını sırasıyla açıklamaya çalışalım.

1.1.1. Küfür

K-f-r kökünden gelen *küfür* kavramı sözlükte “gizlemek, örtmek, kapatmak,”²² gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ele alındığında ise küfür, “Peygamberlerin tebliğ ettikleri dinî hakikatleri kabullenmemek ve onları tasdik etmemek”²³ şeklinde tanımlanabilir. Nasıl *iman* kelimesinin ıstılâhî anlamında bir takım farklı görüşler beyan edilmişse, bunun tabii bir neticesi olarak küfrün ıstılâhî anlamında ve nelerin inançsızlık sayılacağı konusunda da bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bununla birlikte küfrün genel bir tanımını yapmak gerekirse, “Hz. Peygamber’i yüce Allah tarafından getirdiği kesin sabit olan konularda yalanlayıp, tevatüren bize ulaşan esaslardan birini veya birkaçını inkâr etmektir”²⁴ şeklinde ifade edebiliriz.

Küfrü bir yol olarak kabul eden kimse, fitratındaki iman melekesini örttüğü için kâfir diye adlandırılır. İnkâr kavramı, Kur'ân'da çoğunlukla küfür lafzıyla dillendirilir ve iman etmeyenlerin özelliği olarak zikredilir.²⁵ Zira yüce Allah'ın varlığını, birliğini, mesajlarını ve peygamberlik müessesesini reddetmek, gerçeği gizlemekten başka bir şey değildir.²⁶ K-f-r kökünden gelen sigaların “gecenin karanlığı her tarafı sardı,²⁷ çiftçi tohumu tarlaya ekip gömdü”²⁸ gibi anlamlarda kullanıldığı da görülür.²⁹ *Keffera* ve *tekeffera* fiilleri de “örtmek,

²² İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-lüğah*, 5/191; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., II, 807; Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, (Çvr. Selahattin Ayaz), 5. Bs., Pınar Yayınları, İstanbul 2013, ss. 200-209.

²³ Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5. Bs., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabîy, Beyrut, tsz. I, 41.

²⁴ A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1987, s. 40.

²⁵ İbn Manzûr, a.g.e., V, 144.

²⁶ Ebû Ceyb Sa'dî, *Kâmûsü'l-fikh*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1982, ss. 320-321.

²⁷ Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, (thk. Yûsuf Ali Bedvî), 1. Bs., Beyrut 1998, I,44.

²⁸ Hadîd, 57/20.

²⁹ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, (thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd), 1. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998/1419, II, 140.

örterek korunmak ve herhangi bir şeyle gizlenmek”³⁰ gibi anlamları taşımaktadır. Diğer taraftan bazı müeyyidelerle ilgili olarak kullanılan *keffâret* kelimesi de günahı örttüğü için bu kalıpla ifade edilmiştir.

Küfr kavramının ifade ettiği anlamlardan biri de “nankörlük”tür.³¹ Nankörlük yapan kişi kendisine Allah Teâlâ tarafından verilen nimetleri örter, iyiliği takdir edemez, kıymet bilmez, sayısız güzellikleri âdeta görmezlikten gelir³² ve nihayetinde inkâr batakalığına saplanır.

Küfr kelimesi, hadis kaynaklarında bazan “imanın zıddı” anlamında kullanılırken, bazan da şükürün karşıtı olarak “nankörlük ve duyarsızlık” gibi mânalarda zikredilir. Nitekim “*Müslümana sövmek fasıklık, onunla savaş ise küfürdür*”³³ meâlindeki hadiste küfr kavramı “bilinçsizlik” anlamında kullanılmıştır. Keza Allah resulü, kendisine sorulan bir soru üzerine, “*Onlar, kocalarına ve onların yaptığı iyiliklere karşı nankörlük yapan kadınlardır*”³⁴ ifadesini k-f-r kökünden gelen kalıpla dillendirmiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, küfür kavramı aslında örtmek ve gizlemek gibi anlamlara gelirken zamanla “Allah’a ve âhirete inanmayan, servetine ve toplum içindeki itibarına güvendiğinden ilâhî ve beşerî hiçbir otoriteyi kabullenmek istemeyen kibirli insanların hâlet-i rûhiyelerini ifade eden” bir kelimeye dönüşmüştür. Zaten İslâm’dan önce Araplar, bu kelimeyi yoğun olarak kullanmıyorlardı. Bu sebeptendir ki Arap şiiri, atasözü ve deyimlerinde bu kelimeye çok rastlanılmaz. Ancak bu kavram, Kur’ân âyetlerinin Araplar’a hitabıyla yeni bir içerik kazanarak sıklıkla kullanılan bir kavram halini almıştır. İslâmî kavramlar yerleştikten sonra *küfr* kelimesi, yüce Allah’ın birliğini veya peygamberliğin hak olduğunu yahut dinî hakikatleri veya her üçünü birden inkâr etmek anlamında kullanılmaya başlamıştır.³⁵ Kur’ân’da küfr kavramı iman ve İslâm’ın karşısında, kâfir ise müminin karşısında zikredilir³⁶ ve hakkı gizleyenlerin tevbe edip bu huylarından vazgeçmedikçe

³⁰ Zemahşerî, a.g.e., II, 140-141.

³¹ Bakara, 2/152; İbrâhîm, 14/7; Şuarâ, 26/19; Neml, 27/40.

³² Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 714. Bkz. İbrâhîm, 14/34; Hac, 22/38; Zuhruf, 43/15.

³³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh (Sahîhu’l-Buhârî)*, (thk. Abdülaziz Abdullah b. Bâz), 1. Bs., Dâru’l-Fikr, 1991/1411, Kitap: İman, Bap: 36, Hadis: 48; Müslim b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, Beytü’l-Efkârî’d-Devliyye, Riyâd 1998/1419, Kitap: İman, Hadis: 116; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre, *Sünenü’t-Tirmizî, (el-Câmiu’s-sahîh)*, (thk. İbrâhîm Atve Avz), 2. Bs., Mektebet’ü Mustafa el-bâbî, Mısır 1962/1382, Kitap: İman, Bap: 15, Hadis: 2634.

³⁴ Buhârî, “İman”, 21; Müslim, “İman”, 132; Tirmizî, “İman”, 6.

³⁵ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., ss. 714-715.

³⁶ Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, Yeni Ufuklar Neşriyat, (Çvr. Süleyman Ateş), Ankara 1975, s. 28. Bkz. Bakara, 2/108; Âl-i İmrân, 3/28; Nisâ, 4/46; Tegâbün, 64/2.

affedilmeyeceği bildirilir.³⁷ Zira iman yerine küfür, şükür yerine nankörlüğü tercih edenler sadece kendilerine kötülük yapmamakta, örnek oldukları ve yönlendirdikleri yakınlarına ve çevrelerine de zarar vermekte, böylece inkârcı bir toplumun oluşmasına yol açmaktadırlar.

Kur'ân'da inkârcılarla ilgili olarak Allah'ın tevhid ilkesini, âyetlerini, peygamberlerini reddettikleri; O'na eş ve çocuk isnat edip ortak koştukları, dininden yüz çevirdikleri; Kur'ân-ı Kerîm'i, melekleri, âhiret hayatını inkâr ettikleri ve bazı peygamberlere ulûhiyyet isnadında buldukları³⁸ zikredilerek kişiyi inkâra sürükleyen inanç ve davranışlara dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan insanlara, iman veya inkâr etme noktasında tam bir özgürlük verildiği ancak yüce Allah'ın inkârcılığa asla razı olmayacağı vurgulanmıştır.³⁹ İnkârcılar, düşünüp ibret alabilecekleri, kendilerini imana kavuşturacak birçok delil varken Allah resulünden çeşitli zamanlarda mûcize göstermesini istemişler⁴⁰ ancak çeşitli bahaneler ileri sürerek inkârlarından asla vazgeçmemişlerdir. Bu yüzden inkârda ısrarcı olanların amellerinin boşa çıkacağı, iman etmeden ölenlerin âhirette asla kurtulamayacakları, can yakan bir azapla cezalandırılacakları ve azapları hafifletilmeksizin cehennemde ebedî kalacakları⁴¹ ifade edilmiştir.

Ortaya çıkış şekli ve gerekçeleri yönüyle küfür dört başlık altında inceleyebiliriz. Bunlardan ilki *İnkârî Küfür* diye adlandırılır ki “Yüce Allah'ı, O'nun görevlendirdiği elçileri ve bu elçilerin tebliğ ettiği dinî esasları inkâr etmek” anlamındadır. İkincisi ise *Cuhûd Küfürü*dür. Bu küfür, insanın hakikati bilmesine rağmen inkâr yolunu tercih etmesiyle meydana gelir. Küfürün üçüncü çeşidi *İnâdî Küfürü*dür. Bu çeşit küfür, zaman zaman Allah'ın varlığını kabul etmesine rağmen kişinin maddî çıkarı, çevre baskısı, makam ve mevkiini kaybetme korkusu gibi nedenlerle İslâm dinini gerçek mânada benimsememesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dördüncüsü ise *Nifak Küfürü*dür. Bu küfür çeşidinde, kişi dinin temel ilkelerini kabul ettiğini diliyle söylerken bunları kalbiyle tasdik etmez⁴² ve gerçekte inkâr ederken bir takım çıkarlarını gözettiği için müslümanlar arasında müslüman gibi görünmeyi tercih eder.

³⁷ Bakara, 2/264; Âl-i İmrân, 3/91; Zümer, 39/71.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/15; Nisâ, 4/42, 136; Mâide, 5/17, 72; En'âm, 6/39; A'râf, 7/45; Enfâl, 8/31; Tevbe, 9/30, 54; Yûnus, 10/2; Hûd, 11/7, 19; Ra'd, 13/42-43; Nahl, 16/106; İsrâ, 17/41, 46; Yâsîn, 36/78-79.

³⁹ Kehf, 19/29; Zümer, 39/7.

⁴⁰ En'âm, 6/37, 65, 109; Yûnus, 10/5-6, 67; Yûsuf, 12/105; Ra'd, 13/2-4; İsrâ, 17/90-95; Rûm, 30/20-28.

⁴¹ Bakara, 2/161-162; Âl-i İmrân, 3/91; Mâide, 5/5, 36; A'râf, 7/147; Zümer, 39/65; Muhammed, 47/8; Meâric, 70/11-18.

⁴² İbn Manzûr, a.g.e., V, 144-151

Hangi inanç ve davranışların kişiyi küfre sevkedeceği konusunda âyet ve hadislerde detaylı bilgiler verilmiştir. Meselâ, yüce Allah'ın varlığını veya birliğini kabul etmemek;⁴³ O'na ortak koşmak;⁴⁴ isimleri, sıfatları⁴⁵ ya da emirleriyle alay etmek;⁴⁶ rahmetinden ümit kesmek;⁴⁷ O'nun zatına yakışmayacak bir takım sıfatlar nispet etmek⁴⁸ gibi inanç ve eylemler kişiyi inkâra sürükleyen başlıca sebepler arasında zikredilebilir.

Aynı şekilde peygamberlik müessesesinin tümünü ya da bazı peygamberlerin nübüvvetini reddetmek,⁴⁹ onlara veya meleklerle ilâhlık isnadında bulunmak,⁵⁰ dinî hakikatlerin beşer sözü olduğunu iddia etmek de küfürdür.⁵¹ Kur'ân'ın bütünü⁵² ya da bir bölümünü⁵³ reddetmek, içerdiği hükümleri kabul etmemek,⁵⁴ kıyametin kopacağını,⁵⁵ öldükten sonra dirilmeyi⁵⁶ ve sonrasında âhiret hayatını kabul etmemek⁵⁷ de inançsızlık kabul edilir. Keza meleklerin⁵⁸ veya cinlerin varlığını inkâr etmek,⁵⁹ meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia etmek,⁶⁰ putlara tapınmak,⁶¹ peygamberlerden birini öldürmek,⁶² sihirbazlık veya kâhinlik yapmak⁶³ da küfrü gerektiren davranışlar olarak kabul edilmiştir. Dinin temelini kat'î delillerle teşkil eden inanç, ibadet ve ahlâk değerlerini kabul etmemek;⁶⁴ farz, helâl ve haram gibi kat'î delillerle sabit olan bir takım hükümleri reddetmek⁶⁵ de kişiyi küfre sevk eden etkenlerdendir. İnsanı inkâra sürükleyen daha birçok sebepten bahsetmek mümkündür. Ancak biz bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

⁴³ Mâide, 5/72-73.

⁴⁴ Nisâ, 4/48.

⁴⁵ A'râf, 7/180.

⁴⁶ A'râf, 4/140.

⁴⁷ Yûsuf, 12/87.

⁴⁸ En'âm, 6/21; Hûd, 11/18.

⁴⁹ Nisâ, 4/150.

⁵⁰ Mâide, 5/17, 71-73.

⁵¹ Ebû Hâmid Gazzâlî, *Faysalü't-tefrike beyne'l-İslâmi ve'z-zendeka*, Dâru't-Tibâti'l-Muhammediye, (thk. Huccet Mustafa), Kahire 1983, ss. 7-8.

⁵² Mü'minûn, 23/71.

⁵³ En'âm, 6/159.

⁵⁴ Mâide, 5/45.

⁵⁵ Furkân, 25/11; Sebe', 34/3; Mü'min, 40/59.

⁵⁶ Nahl, 16/38; Tegâbün, 64/7; Cin, 72/7.

⁵⁷ A'râf, 7/44-45.

⁵⁸ Nisâ, 4/136.

⁵⁹ Cin, 72/1.

⁶⁰ İsrâ, 17/40; Sâffât, 37/149-153.

⁶¹ Yûnus, 10/18.

⁶² Bakara, 2/91; Âl-i İmrân, 3/21.

⁶³ Bakara, 2/102.

⁶⁴ Nisâ, 4/14; Talâk, 65/1.

⁶⁵ Sa'deddîn et-Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-akâid*, 1. Bs., Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Mısır 1488/1988, s. 72.

1.1.2. Cahd

C-h-d fiil kökünden gelen *cühûd* kavramı sözlükte “reddetmek, ikrar ve kabul etmemek, bir şeyi bildiğini kabullenmeyerek inkâr etmek” mânasına gelir. *Cuhûd* kavramı olumsuz bir anlam taşımaktadır ve bu kalıptan gelen sigalar bünyesinde azlık anlamını bulundurur.⁶⁶ *Cahd* mastarı ve *câhid* sıfat ismi “kendisinde az hayır bulunan, rahmet ve bolluktan nasibi olmayan, malî imkânı kıt, fakir ve cimri insan” anlamlarında kullanıldığı gibi, daha birçok anlamda kullanılmaktadır.⁶⁷

Cuhûd mastarının önemli hususiyetlerinden biri, bir şeyi bilerek inkâr ediyor olmaktır. Kalpte var olanı inkâr, yok olanı ispat etmek gibi anlamlara gelir.⁶⁸ Bir başka ifadeyle bir nimetin değerini takdir edememek, gerçeği olduğu gibi kabul etmekten kaçınmak mânasında kullanılır.⁶⁹ Bu açıdan ele alındığında, cuhûd kavramının marifetin de zıddı olarak kullanıldığını görüyoruz. Çünkü bu vasfa sahip bir insan, ya kalben doğruluğunu bilip tasdik ettiği bir gerçeğin yanlış olduğuna hüküm vermekte ya da aksine gönlünde gerçek olmadığına inandığı bir hükmün hak olduğunu dillendirmektedir.⁷⁰ Dolayısıyla cahd kavramı, kişinin gerçeğe uygun olan kesin bir hükmün zıddını ileri sürmesi ve kasıtlı olarak hakikate karşı cephe almasıdır. Yüce Allah’ın varlığını, birliğini, Kur’ân’ın ilâhî bir mesaj ve peygamberin de O’nun elçisi olduğunu bildiği halde, kibrin etkisiyle ve sırf inat olsun diye ya da menfaati uğruna bilinçli olarak gerçeği reddetmek,⁷¹ bazı âyetlerde cuhûd kavramıyla ifade edilmiştir.

Bilerek inkâr anlamında kullanılan cuhûd kelimesinin, inkâr ve küfür kavramlarıyla yakın ilgisi bulunan önemli bir terim olduğunu görüyoruz.⁷² Ancak inkâr, cuhûd ve küfür terimleri arasında mâna açısından benzerlik bulunmakla birlikte bazı farklılıklar da vardır. Meselâ inkâr, “bilgisizliğin bir neticesi olarak bir hükmü kabul etmemek” anlamına gelirken cuhûd ise daha önce ifade ettiğimiz gibi “gerçeği bildiği halde inatçılıktan dolayı hakikati inkâr etmek” manasında kullanılır. Küfür kavramı ise daha genel olup “bilerek veya bilmeyerek gerçekleşen inkârın tümüne verilen bir isimdir.”

⁶⁶ İbn Fâris, a.g.e., I, 425.

⁶⁷ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., II, 452; İbn Manzûr, a.g.e., III, 106; Fîrûzâbâdî, a.g.e., I, 278.

⁶⁸ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., II, 451.

⁶⁹ İbn Fâris, a.g.e., I, 425-426.

⁷⁰ Râgib el-İsfahânî, a.g.e., s. 187; Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz fi letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, el-Mektebetü’l-İlmiyye, (thk. Muhamed Ali en-Neccâr) Beyrut, tsz, II, 369.

⁷¹ Bkz. Neml, 27/13; Nadim Macit, *Kur’ân ve Hadis’e Göre Şirk ve Müşrik Toplumu*, Damla Yayınları, Konya 1992, s. 27.

⁷² Fîrûzâbâdî, a.g.e., IV, 36.

Cuhûd kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli fiil kalıpları halinde karşımıza çıkmaktadır. Bu fiillerden bir kısmı mâzî sigası ile zikredilirken, çoğunluğu geniş zaman ifade eden muzârî sigasıyla zikredilmiştir. Meselâ, “*Şimdi Allah’ın nimetini mi inkâr ediyorlar?*”⁷³ meâlindeki âyette “Yüce Allah’ın nimetlerini inkâr etmek” anlamında kullanılan bu kavram diğer bazı âyetlerde ise “O’nun âyetlerini inkâr etme”⁷⁴ mânasında zikredilmişlerdir. Bu kavramın hadislerde de⁷⁵ inkâr etme anlamında kullanıldığını görüyoruz.

İnkâr ve küfür konularıyla ilgili âyetlerde zikri geçen cuhûd kavramı, bazı âyetlerde inkârcı, zulmeden, sözünde durmayan, bozgunculuk çıkaran, nankörlük yapan, dünya hayatına aldanan, dinlerini oyun ve eğlence edinen, Allah’ın emanet olarak verdiği uzuvları yerinde kullanmayan kimseler için ayırt edici bir özellik olarak zikredilir.⁷⁶ Âd kavmi, Firavun ve avanesi ve genel anlamda Allah’ın düşmanları⁷⁷ da bu sıfatın belirgin olarak görüldüğü kişi ve toplumlar olarak ele alınır. Meselâ, Neml sûresinin bir âyetinde⁷⁸ Firavun ve yandaşlarıyla ilgili olarak, inkâr kelimesi “bilerek ve inatla bir şeyi inkâr etmek” anlamında kullanılmıştır.⁷⁹ Zira peşpeşe verilen mucizelere rağmen Firavun ve kavmi, hakkın yanında yer almak yerine, kibir, inat ve gururlarına mağlup olmuşlardır.

Aynı şekilde Mekke’deki müşrikler de Kur’ân’ın yüce Allah tarafından indirilen bir kitap olduğuna, onun uydurulmuş bir beşer sözü olmadığına yakînen inandıkları halde, sırf kibir ve inatları sebebiyle hakikatin karşısında yer almışlardır.⁸⁰ Esasen onların bu tutumlarının arkasında yatan sebep, hakikatin karşısında inatçılıklarından vazgeçmemelerinden kaynaklanan haddini aşma ve direnmeden başka bir şey değildir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, cuhûd kavramı da birçok nokta da *inkâr* ve *küfr* terimlerine yakın mânalar içermektedir. Aslında Kur’ân âyetlerinde inkâr anlamını taşıyan bu gibi farklı kavramlarla bir taraftan da inkârcılarda öne çıkan bazı

⁷³ Nahl, 16/71.

⁷⁴ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân-ı Azîm*, (thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme), Dâru Taybe li'n-neşri ve't-tevkî', 2. Bs., Riyâd 1999/1420, IV, 586; Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 102

⁷⁵ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1424, Kitap: Hudûd, Bap: 4, Hadis: 4374; Kitap: Talâk, Bap: 29, Hadis: 2263; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, Dâru'l-Ma'rife, (thk. Mekteb-i Tahkîk't-Türâsi'l-İslâmî), Beyrut, Kitap: Talâk, Bap: 47, Hadis: 3481; Kitap; Sârik, Bap: 5, Hadis: 4902.

⁷⁶ A'râf, 7/51; Ankebût, 29/47, 49; Lokmân, 31/32; Ahkâf, 46/26.

⁷⁷ Hûd, 11/50-59; Neml, 27/7-14; Fussilet, 41/28.

⁷⁸ Neml, 27/14.

⁷⁹ Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meânil-Kur'ân*, 3. Bs., Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1403/1983, II, 288.

⁸⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1. Bs., Müessesetü'r-Risâle, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut 2006, XVI, 504.

özelliklere işaret edilmiş olmaktadır. Her bir âyette yerine göre inkârcıların takındığı değişik tavırları ifade eden farklı kavramlar zikredilerek âyetlerde bağlam ilişkisine hassasiyetle riayet edilmiştir.

1.1.3. Şirk

Ş-r-k kökünden gelip Kur’ân âyetlerinde genellikle “inkâr” mânasında kullanılan *şirk* kelimesi, “paylaşmak, alış-verişe, mirasa ya da bir işe ortak olmak⁸¹ ve herhangi bir konuda pay edinmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁸² *Şirket* kelimesi de aynı kökten gelmekte olup “payda, işte veya emekte ortaklık akdi yapmayı”⁸³ ifade eder. Kur’ân’da ismi zikredilen peygamberlerden biri olan Hz. Mûsâ, elçilik görevinde kendisine destek olsun diye kardeşi Hârûn’a da peygamberlik görevi vermesini *ve eşrikhü fi emrî (...ve onu işimde ortak kıl)*⁸⁴ duasıyla yüce Allah’tan talep etmiştir. “... *Siz azapta ortaksınız*”⁸⁵ meâlindeki âyette geçen *müşterikûn* kelimesi de benzer anlamdadır.

Kur’ân âyetlerinde aynı asıldan gelen *şerik* veya *şürekâ* sigası yaklaşık kırk âyette zikredilmektedir.⁸⁶ “Ortak olmak, katılmak” anlamına gelen *iştirak* kelimesiyle “ortak özellik, ortak dil, ortak duygu” gibi anlamlarda kullanılan *müşterek* kavramı da aynı kökten gelmektedir. “Bazı işlerin karmaşık bir hal almasına ve eş sesli diye ifade ettiğimiz bir lafzın (müşterek) birden fazla mânada kullanılmasına” da *iştirak* ismi verilir.⁸⁷ Kur’ân’da yüz elliden fazla âyette ş-r-k kökünden türetilen kelimenin zikredilmesi, söz konusu kavramın ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Çünkü *şirk* hastalığı, sadece bir inanç olmakla kalmayıp kişinin neredeyse tüm hayatına ve davranışlarına etkileri bulunan bir mânayı içerir.

Dinî bir ıstılah olarak *eşreke* fiili, “Allah’a denk bir varlığın bulunduğunu iddia etmek, zâtında, sıfatlarında ya da ibadete lâyük olma konusunda⁸⁸ ortağının bulunduğunu iddia etmek”⁸⁹ mânasında kullanılır. Saydığımız bu yollardan biriyle yüce Allah’a ortak koşan kimseye *Müşrik*, *şirk* koşulana ise *şerik* adı verilir. Kur’ân âyetlerinde ş-r-k kalıbının dışında Allah Teâlâ’ya ortak koşmak anlamında kullanılan *küfüv* (denk), *misl-nid* (benzer),

⁸¹ Nisâ, 4/12; En‘âm, 6/139.

⁸² İbn Manzûr, a.g.e., X, 448; Buhârî, “Nikâh”, 36; Müslim, “İmâre”, 1911.

⁸³ Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbü’t-ta’rifât*, (thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar’aşlî), Dâru’n-Nefâis, Beyrut 2012, ss. 200-201.

⁸⁴ Tâhâ, 20/32.

⁸⁵ Zuhruf, 43/39; Sâffât, 37/32.

⁸⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., ss. 379-381.

⁸⁷ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 452.

⁸⁸ İbn Manzûr, a.g.e., X, 448; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., IV, 1593.

⁸⁹ Buhârî, İman, 37; Müslim, “Zühd”, 2985.

şefî (şefaathçi), *şehîd* (yardımcı) ve *veli* (dost) gibi kelimelerin⁹⁰ zikredildiğini söylemek de faydalı olacaktır.

Şirk kelimesi, âyetlerde iman, İslâm, inkâr, zulüm ve nifak gibi temel terimler içerisinde sıklıkla zikredilmiştir. Bu âyetlerde zikredilen *şirk* kavramının, daha çok yahudi, hıristiyan, sâbiî ve mecûsî olmayan Araplar için kullanıldığını görürüz. Bazı âyetlerde yüce Allah'a eş koşanların kâfir oldukları açıklanarak *şirk* ve küfür lafızları benzer anlamda ele alınmıştır.⁹¹ Bazı âyetlerde ise, iki kavram temelde değişik mânaları taşıdığından ayrı ayrı manâlarda kullanılmıştır.⁹²

Vahyin ilk gününden itibaren Kur'ân'da iman ile *şirk* arasında amansız bir mücadeleye yer verilmiş, şirke ve müşriklere asla müsamaha gösterilmemiş ve bu mücadele son güne kadar devam etmiştir. Bu yüzdendir ki *şirk* asla bağışlanmayacak bir günah olarak tanımlanmıştır.⁹³ Ayrıca âyetlerde müşriklerin tüm amellerinin boşa gittiği bildirilmiştir.⁹⁴ Kur'ân'da yüce Allah'ın varlığı ve birliği inancına birçok âyette yer verildiği gibi hiçbir varlığın O'na ulûhiyyette eş koşulmaması, ibadetin ancak O'na yapılması, ancak O'na sığınıp O'ndan yardım istenmesi ve ancak O'nun izniyle şefaatin gerçekleşebileceğine inanılması⁹⁵ istenmiştir.

Şirk konusunda, hadis kaynaklarında da detaylı rivayetler mevcuttur. Bu hadislerde en büyük günah olan şirke sürükleyen inanç ve yaklaşımlar açıklanmakta, müşriklerin özellikleri ve âhîret âlemindeki vahim durumları hakkında bilgi verilmekte, ibadetlerinde sadece Allah'ın rızasını gözetmeyenlerin bir gün pişman olacakları zikredilmektedir.⁹⁶ Ayrıca bazı hadislerde yüce Allah'ın, insanlar üzerinde bulunan en önemli hakkının, yalnız O'na kulluk yapmaları olduğu bildirilmiştir.⁹⁷ Hatta Peygamber Efendimiz (s.a.v.), müşriklerin çoğunluğu teşkil ettiği o toplumda, İslâm'ın tevhid akîdesine zarar verebilir endişesiyle İslâm'ın ilk yıllarında kabir ziyaretini yasaklamış ancak daha sonra kabir

⁹⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., ss. 380-382.

⁹¹ Ra'd, 13/14; Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 215.

⁹² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, ty., VII, 5213.

⁹³ Nisâ, 4/48, 116; Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., II, 286-291.

⁹⁴ Mâide, 5/5; En'âm, 6/88.

⁹⁵ Bakara, 2/255; Yûnus, 10/3; Ra'd, 13/36; Kehf, 18/110; Zümer, 39/44; Cin, 72/20.

⁹⁶ Müslim, "Züh'd", 2985; "İman", 48-51.

⁹⁷ Buhârî, "Edeb", 6; Müslim, "İman", 135-136, 141-145; Tirmizî, "Tefsiru'l-Kur'ân", 18; Nesâî, "Tahrîm", 3-4.

ziyaretine izin vermekle⁹⁸ birlikte bu mekânların ibadethane şekline dönüştürülmemesini istemiştir.

Şirkin meydana gelişi hakkında dillendirilen farklı birçok yorum bulunmakla birlikte, sırası gelmişken bunlardan sadece ikisine kısaca yer vermek istiyoruz. “Kimi müşriklere göre, eşyayı yaratmak ve kâinatta geneli idare etmek ancak Allah’ın iradesiyle mümkündür. Fakat bazı melekler ve kutsal ruhlar bir takım olayları idare etme yetkisine sahiptirler. İşte yeryüzünün düzeninden sorumlu olanlar bunlardır. Bazı devlet yöneticilerinin ülke idaresinde birtakım kişileri kendilerine temsilci olarak görevlendirdikleri gibi, Allah Teâlâ da melekleri ve bazı kutsal ruhları idarî görevlerde vazifelendirmiştir. Dolayısıyla insanlar, bu melekleri ve kutsal ruhları yok sayarak doğrudan O’na ulaşamazlar. Bir devlet başkanına ulaşabilmek için nasıl ki bazı araçlara ihtiyaç duyuluyorsa, yüce Allah’a ulaşabilmek için de bir takım şefaathçilere ihtiyaç vardır. Bu şefaathçilerin helâl ve haramları belirleme yetkisi vardır.”⁹⁹

Şirkin orya çıkışıyla ilgili olarak yapılan diğer yorumda ise şu ifadeler yer verilir: “Bazılarına göre ise, insanlar zamanla semadaki yıldızların dünyanın nizamında etkili olduğunu tecrübe etmişlerdir. Meselâ, güneşin mevsimlerin oluşmasındaki rolünü fark etmişlerdir. Bunun yanında bazı yıldızların doğması ya da batması suretiyle insanların mutlu ya da mutsuz olacaklarına inanmışlardır. Buradan hareketle bazıları yıldızların yaratıcı birer güç olduğunu kabul ederken diğerleri ise yıldızların bu âlemin düzenini sağlayan varlıklar olduğuna inanmışlardır. Sonraları yıldızların çoğu zaman gözden kaybolduklarını görünce her bir yıldız için bir put edinmeye”¹⁰⁰ ilerleyen zamanlarda artık yıldızları tamamen unutup putlara tapınmaya başlamışlardır.

Çinliler’de ve Hint halkında ilâh ve melek inancı vardır. Ancak onlar inandıkları her bir meleği temsilen bir put yaparlar. Yaşadıkları coğrafyayı bölgelere ayırıp her bölge için bir put belirlerler. Ayrıca dağ, deniz, ağaç ve hayvan gibi varlıklar için bir takım putlar edinirler. Böylece bu toplumların tapındıkları putların sayısı dört bini aşmıştır.¹⁰¹

⁹⁸ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 81.

⁹⁹ Ahmed b. Abdurrahîm Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Huccetullahi’l-bâliğa*, 1. Bs., Dâru’l-Cîyl, (thk. Seyyid Sabîk) Beyrut 2005/1426, I, 118-119.

¹⁰⁰ Muhammed Ali et-Tahânevî, *Keşşâf-u istulâhâti’l-funûni ve’l-ulûm*, 1. Bs., Mektebetü Lübnân, (thk. Ali Dahrûc) Beyrut 1996, I, 1021.

¹⁰¹ Muhammed Ali et-Tahânevî, a.g.e., I, 1027.

Araplar'da şirkin ilk ortaya çıkışıyla ilgili olarak gelen rivayete göre, Amr bin Luhay, Mekke'deki kuraklığı önlemesi ve düşmanları karşısında kendilerine yardım etmesi için Şam bölgesinde ikamet eden Amâlika kavminden Hubel adındaki putu almış,¹⁰² sonraları putçuluk hızla yayılmaya başlamıştır. Bir başka rivayette bildirildiğine göre ise, İsmâiloğulları Mekke dışına çıkacakları zaman Kâbe çevresinden aldıkları bir taşı yanlarında götürürlerdi. Konakladıkları zaman onun çevresinde Kâbe gibi tavaf yaparlardı. Zaman geçtikçe insanlar sadece Kâbe'ye yönelip ibadet etmek yerine hoşlarına giden taşlara tapınmaya başladılar. Hz. İbrâhim'in dinindeki ibadetlerin çoğunu terkettiler. Böylece putperestlik gün geçtikçe yaygınlık kazandı. Öyle ki artık neredeyse her bölgeye, her kabileye ve hatta her eve ait özel bir put vardı. Kâbe'ye yerleştirilen putların sayısı da üç yüz altmışı bulmuştu. Bir rivayete göre ise, Nûh kavminde yaşayan bazı salih kimseler öldükten sonra zamanla heykelleri dikilmiş ve insanlar bu heykellere tapınmaya başlamıştır. Araplar da puta tapınmayı onların putperest neslinden öğrenmişlerdir.¹⁰³ Dolayısıyla, bazı varlıkları yüce Allah'a eş koşmak, putlaştırdıkları bu varlıkların O'nun katında kendilerine şefaateçi olacaklarına, sıkıntıya düştüklerinde yardım edeceklerine, taraftarlarına fayda sağlayacaklarına, karşı duranlara ise zararlarını dokunacağına inanmak¹⁰⁴ müşriklerin temel özellikleri arasında zikredilebilir.

Buna karşın âyetler müşriklerin tapındıkları putların kendilerine dahi en küçük bir fayda veya zarar veremeyeceğini; yaşatmaya, öldürmeye, ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya güçlerinin yetmeyeceğini; hepsi birleşse bir sinek dahi yaratamayacaklarını hatta sineğin kendilerinden alıp götürdüğü bir şeyi geri getirmekten aciz varlıklar¹⁰⁵ olduklarını bildirmektedir. Ne var ki müşrikler, daha önce ifade ettiğimiz gibi, atalarının yolunu takip ettiklerini ve böylece tapındıkları putların kendilerini yüce Allah'a yaklaştırıp O'nun katında şefaateçi olacaklarını iddia etmişlerdir.¹⁰⁶ Aynı zamanda putlara tapınmayı terketmeyi geleneklerine ve atalarının hatırasına bir ihanet olarak değerlendirmişlerdir.

Bazı âlimler şirki iki başlıkta ele alır: Bunlardan ilki "büyük şirk"tir ki bu en büyük günahdır.¹⁰⁷ Diğerisi ise "küçük şirk"tir. Küçük şirk, yapılan ibadetlerde Allah Teâlâ'nın

¹⁰² Nur Ahmet Kurban, Mekke Ekonülün Oluşumu Ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, ss. 24-25.

¹⁰³ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye, et-Türâsü'l-İslâmiyye*, (thk. Mustafa Saka, İbrâhîm el-Abyârî, Abdülhafız Şelbî), 2. Bs., Kahire 1955, I, 61.

¹⁰⁴ Bakara, 2/165; En'âm, 6/150; Hûd, 11/54; Şuarâ, 26/98; Yâsîn, 36/75; Zümer, 39/43-44; Mülk, 67/20.

¹⁰⁵ Mâide, 5/76; A'râf, 7/191-192; Yûnus, 10/18, 106; Ra'd, 13/16; Hac, 22/73; Furkân, 25/3.

¹⁰⁶ Zümer, 39/3; Yûnus, 10/18; Nahl, 16/35; Zuhruf, 43/20-22.

¹⁰⁷ Nisâ, 4/48, 116; Mâide, 5/72; En'âm, 6/148.

dışındaki bazı varlıkların rızasını arzulamak, diğer bir ifadeyle riyakârlık yapmaktır.¹⁰⁸ Hz. Peygamber: “*Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey küçük şirktir*” deyince ashap: “*Küçük şirk nedir? Ey Allah’ın elçisi*” diye sordular. Allah Resülü: “*Riyâ’dır...*” diye cevap verdi.¹⁰⁹ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere şirk, Safa tepesinde yürümekte olan bir karıncanın ayak seslerinden daha da gizlidir¹¹⁰ ve hadiste konu edilen şirk bu ikinci anlamda zikredilmiştir. “*Artık kim rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın*”¹¹¹ âyeti ise şirkin her iki çeşidini de kapsamaktadır. “*Haram ay çıktığı zaman müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün...*”¹¹² âyetinde yer alan müşrikler ifadesiyle kastedilen ise çoğunluğa göre kâfirlerin tümüdür.¹¹³ Bazı âlimler ise “*İman edenler, yahudiler, sâbiûler, hıristiyanlar, mecûsîler ve müşrik olanlara gelince...*”¹¹⁴ âyetinde ayrı ayrı zikredildiklerinden hareketle, yukarıdaki âyette bahsedilen müşriklerle, Ehl-i kitap dışında kalanların¹¹⁵ kastedildiğini söylemişlerdir.

Şirk temelde iki başlık altında ele alınabilir: Bunlardan birincisi “ulûhiyyette şirk”tir. Bu şirk, örneğin evrenin yaratılması ve düzeni gibi insan gücünü aşan büyük işlerde üstün bir gücün varlığına inandığı halde, O’nun dışında bazı güçlerin de varlığını kabul etmek şeklinde gerçekleşir. Bunun en bariz örneklerini mecûsîler ve teslîs (üç ilâh) inancına sahip olan kesimler oluşturur. İkincisi ise “rubûbiyyette şirk”tir. Bu grupta yer alan müşrikler ise, vahiy bilgisine ihtiyaç duymadan helâl, haram gibi hükümlerin tespit edilebileceğini, toplumun sosyal ve kültürel yapısını dinden bağımsız olarak düzenlenebileceğini iddia ederler. Nitekim yahudilikte ve hıristiyanlıkta din bilginlerine tanınan helâl ve haram tayin etme yetkisi böyle bir şirkin ürünüdür. İnsan hayatının bazı bölümlerini yüce Allah’ın hükümleri dışında değerlendirmek de¹¹⁶ “rubûbiyyette şirk” olarak ele alınabilir.

Böylece yaptığımız tüm bu açıklamalardan şirk kelimesinin de küfür ve cuhûd gibi açıkça inkâr anlamı taşıyan kavramlardan biri olduğu net olarak anlaşılmaktadır.

¹⁰⁸ Bu anlamdaki âyetler için bkz. A’râf, 7/190; Yûsuf,12/106.

¹⁰⁹ el-İmâm el-Hâfız Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beytül-Efkâr, Riyad 1998/1419, I, 1756, Hadis: 24030.

¹¹⁰ Ebû’l-Kâsım Süleymân b Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, (thk. Târik b. Avzullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî), Dâru’l-Harameyn, Kahire 1995/1415, IV, 10, Hadis: 3479.

¹¹¹ Kehf, 18/110.

¹¹² Tevbe, 9/5.

¹¹³ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 452.

¹¹⁴ Hac, 22/17.

¹¹⁵ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 453.

¹¹⁶ Mehmet Yolcu, a.g.e., ss. 67-68.

1.1.4. Kezib

Sözlükte “bilerek veya bilmeyerek bir şey veya olay hakkında gerçeğe aykırı söz söylemek, yalan uydurmak, iftirada bulunmak, yalanlamak, doğru olmadığını açıklamak, yalan olduğunu ilân etmek¹¹⁷ ve inkâr etmek” gibi anlamlara gelen ve k-z-b kökünden türeyen *tekzîb* kelimesi, mastar ve isim olarak kullanılan bir kavramdır. Kişilerin kalplerinde olmayan bir takım düşünceleri dilleriyle beyan etmeleri yalan kabul edilir. Nitekim bir âyette “*Savaştan geri bırakılan bedevîler sana, “Bizi mallarımız ve ailelerimiz savaşa katılmaktan alıkoymdu; Allah’tan bizi bağışlamasını iste” diyecekler. Onlar kalplerinde olmayı dilleriyle söylemektedirler...¹¹⁸*” denilerek bu hakikate işaret edilmiştir. Aynı şekilde, inanmadıkları birtakım düşünceleri yazarların yaptıkları eylem de yalan kapsamında değerlendirilir. Bazen de bir söz gerçeğe uygun iken söyleyen kimseler tarafından benimsenmediğinden yalan diye nitelendirilir. Meselâ, Hz. Peygamber’in yanına gelip onun Allah’ın elçisi olduğuna şahitlik ettiklerini söyleyen münafıklar hakkında nâzil olan bir âyette “...*Allah münafıkların kesinlikle yalan söylediklerini bilmektedir*”¹¹⁹ ifadesinin yer alması bu gerçeği açıklamaktadır.¹²⁰ Zira münafıklar, söylemiş oldukları bu söze kendileri inanmış değillerdir.

Kur’ân âyetlerinde *tekzîb* kavramı çoğu kez “küfür” anlamında kullanılmıştır.¹²¹ Bazı âyetlerde *küfür* kelimesiyle birlikte,¹²² bazı âyetlerde ise büyülenme mânasında kullanılan *istikbâr* kavramıyla¹²³ birlikte ifade edilmiş ve âdeta aralarındaki mâna bütünlüğüne dikkat çekilmiştir. *İhtilâk*, *fücûr* ve *zûr* gibi bir takım kelimelerin¹²⁴ de bazı âyetlerde “tekzîb” anlamında kullanılan kavramlar arasında yer aldığını görüyoruz.

Kur’ân’da iki yüz seksene yakın âyette konu edinilen kizb kavramı, seksen âyette doğrudan k-z-b kökünden sülâsî kalıbında, diğer âyetlerde ise tekzîb mastarından türetilmiş ve “yalanlamak ve hakikatleri kabul etmemek” mânasında zikredilmiştir. *Tekzîb* kavramının zikredildiği âyetlerin çoğunun Mekkî olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu kavramın o dönem küfür anlamını karşılayan başlıca kelimelerden biri olduğu dikkat çekmektedir.

¹¹⁷ Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, 25. Bs., Yazar Yayınları, Ankara 2014, s. 1042; Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 11. Bs., Türk Dil Kurumu, Ankara 2011, s. 2309.

¹¹⁸ Fetih, 48/11.

¹¹⁹ Münâfikûn, 63/1.

¹²⁰ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 704.

¹²¹ Âl-i İmrân, 3/52; Zuhuf, 43/24-25;

¹²² Örnek olarak bkz. Bakara, 2/39; Mâide, 5/9-10, 86; Hac, 22/57; Mü’minûn, 23/33; Tegâbün, 64/9-10.

¹²³ A’râf, 7/36, 40;

¹²⁴ Ankebût, 29/17; Sâd, 38/7; Kıyâme, 75/5.

Yüce Allah, peygamber olarak görevlendirdiği elçilerini bazı mûcizelerle desteklemiş, görevli elçiler de O'ndan aldıkları vahyin gerçeklerini insanlara olduğu gibi tebliğ etmişlerdir. İşte inkârcılarla ilgili bahsi geçen tekzîb ifadesi, genellikle peygamberler ve onların tebliğ ettikleri âyetler hakkında dillendirilmiştir. Kur'ân'da farklı sûrelerde, insanlık tarihi boyunca gönderilen birçok peygamberin ve onların tebliğ ettiği vahyin hakikatlerinin yalanlandığı bildirilmektedir. Özellikle dünya düzeninin bir gün bozulup kıyametin kopacağı, tüm canlıların öldükten sonra tekrar diriltileceği, Allah Teâlâ'nın huzurunda hesap verileceği, cennet ve cehennemle ilgili bildirilen haberlerin gerçek olduğu hakkında nâzil olan âyetler, inkârcılar tarafından düşünmeye dahi gerek görmeden reddedilmiştir.

Allah Teâlâ, bütün insanları inanmaya elverişli bir fitrat üzere yaratmıştır. Her insan yaratılıştan bu özelliğe sahip olarak doğar.¹²⁵ Dolayısıyla kişilerin hakikatten kopup farklı yanlış yollara sapmaları, aslında kendi özlerinde var olan İslâm fitratını değiştirme gayreti olarak değerlendirilir. İnsanın dinî gerçeklere karşı durması, âdeta bir suçlunun kendini savunmaya çalışması gibidir. Kur'ân âyetlerine baktığımızda, bu kimseler gibi âyetleri yalanlayıp haktan uzaklaşan insanlar, doğru yola karşılık sapıklığı tercih ettikleri için yaptığı ticarete zarar eden sağır, dilsiz ve körlere benzetilirken, akıllarını kullanmadıkları için de kendilerinden, “tuttukları yanlış yoldan hakka dönmeyenler ve aklını kullanıp düşünmeyenler”¹²⁶ şeklinde bahsedilir. Aynı şekilde bu tip insanlar cehennem azabıyla cezalandırıldıklarında kendilerine “...Size bir uyarıcı gelmemiş miydi” diye soran meleklerle “Doğrudur, bize bir uyarıcı gelmişti. Lâkin biz kendisini yalancı saymış ve “Allah hiçbir şey indirmemiştir...” demiştik”¹²⁷ diye cevap verecekleri ifade edilmiştir.

Keza bazı âyetlerde, dinî hakikatlerin tıpkı haber verildiği gibi ortaya çıkacağı âhiret gününde, inkârcıların dünyada yaşarken hesap gününü yalanladıklarını itiraf edecekleri bildirilmektedir.¹²⁸ Bir âyette “Artık, Allah'a karşı yalan iftira eden ya da O'nun âyetlerini yalanlayan kişiden daha zalim kim olabilir...”¹²⁹ ifadeleriyle yüce Allah'a karşı yalan uydurmanın ve Kur'ân âyetlerini yalanlamanın ne kadar büyük bir günah olduğuna dikkat çekilirken bir başka âyette ise “Âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri

¹²⁵ Rûm, 30/30.

¹²⁶ Bakara, 2/16, 18, 171. Bkz. En'âm, 6/39.

¹²⁷ Mülk, 67/8-11.

¹²⁸ Müddessir, 74/46-47.

¹²⁹ Yûnus, 10/17. Bkz. A'râf, 7/37; Zümer, 39/32.

boşa çıkmıştır...¹³⁰” denilerek tıpkı müşrikler gibi bu inkârcı tiplerin de¹³¹ yaptığı tüm amellerin faydasız olduğu bildirilmiştir.

Birçok İslâm âlimince, inkârla eş anlamda kullanılan *tekzîb* kavramı önceleri tasdikın zıddı olarak ele alınmış,¹³² kalbin tasdiki iman olarak isimlenirilirken âyetleri inkâr ise tekzîb ifadesiyle dillendirilmiştir. Zamanla tasdik, dinî ıstılahta imanın temel unsuru olarak özel bir anlam kazandığı gibi tekzîb de kendine özgü bir anlam bütünlüğüne sahip olmuştur. Tekzîb, bazan münafıklarda görüldüğü gibi yalnız kalpte, bazan inatlarından dolayı inkâr edenlerde görüldüğü gibi sadece dilde vuku bulur. Bazen de hem kalp hem de dil ile ortaya çıkar.¹³³ Dolayısıyla tekzîbin zikredilen üç yoldan biriyle gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür.

Yahudiler ve hıristiyanlar, birçok kötü sıfatlarının yanında, inkâr etmek ve yalan konuşmak gibi olumsuz bir takım özellikleri âdeta alışkanlık haline getirmişlerdi. Özellikle yahudi bilginleri, kendi kutsal kitaplarında bulunan gerçekleri gizleyerek yalan söylüyorlar, kendileri inkâr ettikleri gibi onlara güvenip peşlerinden giden insanları da inkâra sürüklüyorlardı. Böylece onları da ebedî bir felâkete sevk etmiş oluyorlardı. Bir taraftan yüce Allah hakkında¹³⁴ diğer taraftan O’nun görevlendirdiği peygamberlerle ilgili¹³⁵ dillendirdikleri yanlış yorumlarla ve farklı tahrifatlarla çevrelerindeki insanların da inkârcılıklarına sebep oluyorlar, kendi yalanlarına ve iftiralarına onları da ortak ediyorlar,¹³⁶ böylece sözlerine kanan bu insanlara en büyük kötülüğü yapmış oluyorlardı.

Yahudiler sadece Hz. Peygamber hakkında değil, kendi peygamberleri hakkında da yalan söylemekten geri durmamışlardır. Onlar, bu yalanların birisini de Ya’küb peygamber hakkında dillendirmişlerdir. Bir gün yahudiler Allah resulüne gelerek “Bilmiyor musun, Ya’küb ölüm anında oğullarına yahudiliği seçmelerini vasiyet etmişti?” deyince Yüce Allah, “*Yoksa Ya’küb’un ölümü anında siz de orada mıydınız?*”¹³⁷ meâlindeki âyeti indirmiştir.

Görüldüğü gibi, gerçek net bir şekilde Kur’ân tarafından bildirilmiş, onların takip ettiği yahudiliğin Hz. Ya’küb ve oğullarının tevhid temelli hak olan dinlerine uymadığı

¹³⁰ A’râf, 7/147.

¹³¹ Tevbe, 9/17.

¹³² Muhammed Ali et-Tahânevî, a.g.e., I,451.

¹³³ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 1. Bs., Dâru’l-Fikr, Beyrut 1981, XXX, 12-13.

¹³⁴ Mâide, 5/73.

¹³⁵ Mâide, 5/17-72.

¹³⁶ M. Fatih Kesler, *Kur’ân-ı Kerîm’de Yahudiler ve Hıristiyanlar (Kur’ân-ı Kerîm’de Ehl-i Kitap)*, 6. Bs., TDV. Yayınları, Ankara 2007, s. 118.

¹³⁷ Bakara, 2/133.

anlaşılmalıdır.¹³⁸ Zaten Ehl-i kitap bilginlerinin yaptıkları iş çoğunlukla yalan konuşmak, çeşitli iftiralarda bulunmak ve inkâr etmekten başka bir şey değildi. Yukarıdaki âyetle onların asılsız iddiaları açık bir şekilde çürütülerek yalancılıkları ortaya konmuştur.

Hadis ilminde sıklıkla bahsi geçen *kizb* kavramı ise bir söz veya fiilin kasten uydurulup Hz. Peygamber'e isnad edilerek rivayet edilmesi, daha açık bir ifadeyle yalan söylemektir.¹³⁹ Bir hocadan duymadan hadîsi duyduğunu söylemek, ezberlemediği veya muteber bir yolla almadığı hadîsi rivayet etmek, hadîsin isnadını değiştirmek, hocanın rivayetlerine başka rivayetler eklemek gibi eylemler de *kizb* kavramında değerlendirilir.¹⁴⁰ Allah resulünün "...Her kim benim ağzımdan bilerek yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın!"¹⁴¹ uyarıları bu noktada belirleyici olmuş, bu tür yalancılığın dine vereceği zarara dikkat çekilmiştir.¹⁴² Niyet ne olursa olsun kasten hadis uydurmak ya da uydurulmuş bir sözü hadismiş gibi rivayet etmek, ravilerde rivayetin kabulü için bulunması gereken adalet sıfatını yok eden en ağır cerh sebebi olarak kabul edilmiştir. Bunun içindir ki yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu, hadis rivayet ederken Hz. Peygamber'e bile bile yalan isnat ederek en kuvvetli eleştiri sebebi olan *kizb* ile tanınan bir hadis rivayetçisi, tövbe etse bile rivayetinin bir daha kabul edilmeyeceği hususunda görüş birliğine varmışlardır.¹⁴³ Zira böyle bir kabahati işleyen kişinin dine vereceği büyük zarar tartışmasızdır.

Böylece, yukarıda örneklerini verdiğimiz âyetlerden ve açıklamalardan tekzîb kavramının, âyetlerde inkâr anlamında kullanıldığı net bir şekilde anlaşılabilir olmaktadır.

1.1.5. Nifak

İnkâr anlamını taşıyan temel kavramlardan bir diğeri *nifak*tır. İslâm'a karşı duran küfr topluluklarının İslâm ve müslümanlar için en tehlikelisi, en sinsisi ve kendisine karşı en fazla tetikte olunması gereken insan tipi münafıktır. Her müminin şiddetle sakınması gereken haslet ise, münafığın taşıdığı nifak hastalığıdır.

¹³⁸ M. Fatih Kesler, a.g.e., ss. 122-123.

¹³⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*, 4. Bs., Türkiye TDV. Yayınları, Ankara 2004, s. 84. Bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usulü*, 18. Bs., MÜİF. Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 82.

¹⁴⁰ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 3. Bs., MÜİF. Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 152.

¹⁴¹ Buhârî, "İlim", 39; Müslim, "Mukaddime", 3.

¹⁴² Ahmet Yücel, *Hadis Usulü*, 12. Bs., MÜİF. Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s. 104.

¹⁴³ İbn Salâh Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman, *Ulûmu'l-hadîs*, (thk. Nureddin İtir), Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1986, s. 116.

N-f-k kökünden türetilen farklı kalıplar “malın, azığın, paranın veya giyeceğin azalması, tükenmesi,¹⁴⁴ arttırmak, pahalı olmak ve ölmek”¹⁴⁵ gibi anlamları ifade eder. Bu azalma alışveriş, ölüm veya yok olma şekillerinde gerçekleşebilir.¹⁴⁶ Aynı kökten gelen *Enfeka* fiili “fakirleşmek, malını tüketmek, gereğinden fazla harcama yapmak,¹⁴⁷ tüketimde aşırılık, zaman gidermek, bir kimseye nafaka vermek” gibi anlamlara gelir.¹⁴⁸ Türkçe’de ve aynı zamanda fıkıh istilâhında kullanılan *nafaka* ise aynı kökten gelmekle birlikte, anlam bakımından bazı değişikliklere uğramıştır. Nihâî olarak nafaka, “Kişinin karısı, çocukları ve bakmakla yükümlü olduğu yakınları için¹⁴⁹ yiyecek, giyecek ve mesken sağlamak maksadıyla yaptığı harcamalar”¹⁵⁰ olarak tanımlanmış, yükümlü olduğu kimselerin hayatını idame ettirmek için harcadığı para veya malın adı olmuştur.

Kur’ân’da zikredilen *enfeka* fiili farklı türevleriyle yukarıdaki anlamların dışında, “farz olan zekâtı vermek, nafile sadaka dağıtmak, Allah yolunda cihad için harcama yapmak, dünya işleri için pişmanlık duyacak kadar masraf yapmak” gibi anlamlara gelmektedir. Bunların dışında bu kavramın “Yüce Allah’ın tüm mahlûkata rızık vermesi, ihlâslı kulların Allah’ın rızasını gözeterek yaptıkları harcamalar, yahudilerin inançsızlığı desteklemek amacıyla mallarını dağıtmaları, müminlerin sevap beklentisiyle mallarını infak etmeleri”¹⁵¹ gibi anlamlarda da kullanıldığını görüyoruz.

N-f-k kökünden gelen kalıpların temelde iki anlamı vardır. Bunlardan ilki “geçip gitmek, kapmak”, diğeri ise, “kapalı olmak ve gizlenmek” mânalarıdır. Bu açıdan ele alındığında *nefak*, “yer altında açılan ve bir tarafından girilip öbür tarafından çıkılan, kolayca gidilip gelinen tünel veya tren yolu” gibi anlamlara gelir.¹⁵² İşte nifak ve münafık kavramlarının bu mâna ile çok ince ve yakın bir alâkası vardır. Nifak, âdeta kimseye görünmeden ve kimse farkına varmadan gizli gizli yer altı dehlizlerinde dolaşmak, sırlarını burada muhafaza etmek, buranın bir kapısından girip öbür kapısından çıkmaktır.

¹⁴⁴ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., IV, 1560.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, a.g.e., X, 357-358.

¹⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 819.

¹⁴⁷ Müslim, “İman”, 1.

¹⁴⁸ Fîrûzâbâdî, a.g.e., IV, 105.

¹⁴⁹ Buhârî, “Nafakât”, 1; Müslim, “Zekât”, 1002.

¹⁵⁰ Abdülvehhâb Hallâf, *Ahkâmü’l-ahvâli’ş-şahsiyye fi’ş-şerîati’l-islâmiyye*, 2. Bs., Dâru’l-Kalem, Kuveyt 1410/1990, s. 104.

¹⁵¹ İlgili âyetler için bkz. Bakara, 2/3, 195, 261-267, 270, 274; Âl-i İmrân, 3/117, 134; Mâide, 5/64; Ra’d, 13/22; İsrâ, 17/100; Kehf, 18/42; Sebe’, 34/29; Hadîd, 57/10; Talâk, 65/6-7.

¹⁵² Fîrûzâbâdî, a.g.e., V, 455.

Arap dilinde rubâî siğadan gelen *nâfeka* kelimesi ise, “içte olanın aksini günyüzüne çıkarmak, dili ile iman ettiğini söylediği halde inkârını kalbinde gizlemek” anlamındadır.¹⁵³ Bu kelimenin, “yerin yarılması, tarla faresinin kendi yuvasına girip çıkması ve köstebek yolu” gibi anlamlarda da kullanıldığını görüyoruz. Bu mânadan hareketle Allah’ın dinine bir kapıdan girip diğer kapıdan çıktığı için münafıklara bu isim verilmiştir diyebiliriz.¹⁵⁴ Arap dilbilimciler, *nifak* kelimesinin temelini daha çok yer altındaki tünel mânasıyla ya da köstebek yuvasıyla ilişkilendirirler.¹⁵⁵ Zira münafık, içinde beslediği nifak sebebiyle âdeta gizlice imandan uzaklaşmakta ya da iman ondan sessizce çıkıp gitmektedir.¹⁵⁶ Dolayısıyla her hâlükârda bir çıkış söz konusudur.

Yüce Allah, yukarıda ifade ettiğimiz münafıkların bu ikiyüzlü tavrını birçok âyette konu edinmekte ve onların her türlü hilesine karşı müslümanları uyanık olmaya davet etmektedir.¹⁵⁷ Özellikle Hz. Peygamber dönemindeki münafıkların birçoğu, önceleri İslâm’ı kabullenmiş ancak daha sonra kalben dinden döndükleri halde müslüman görünmeye devam etmiştir. Bu sebeple, Tebük seferine katılmayan ve böylece nifakları açıkça ortaya çıkan münafıklar hakkında indirilen “*Mazeret beyan etmeyin; Zira siz inandıktan sonra inkâr ettiniz*”¹⁵⁸ âyetinde münafıkların göründükleri gibi bir mümin değil, gerçek mânada birer inkârcı oldukları bildirilmiştir.

Kur’ân âyetlerini incelediğimizde münafıklarla ilgili olarak özetle, kalplerini nifak hastalığı kaplamış, nereye gideceğini ve ne yapacağını bilemeyecek kadar kararsız, çift şahsiyetli, tavır bunalımı içinde olan, uzun emeller peşinde koşan, ağzı güzel lâf yapan, giyim kuşamı yerinde, hainlikten ve düşmanlıktan geri durmayan, hakka karşı tam anlamıyla duyarsız kimseler olarak bahseder. Münafıklar karanlık işlerin adamıdır. Çıkarıcılık ve fırsatçılıkta üzerlerine yoktur. Görünüşte son derece temiz ve iyi görüntü sergilerler ancak içleri haset, gizli plan, düşmanlık ve kinle doludur. Bu sebeple rahat uyku bile uyuyamazlar. İslâm’ı içten yıkmak için akıl almaz fitne ve fesatlar türetir, olmadıkları gibi görünür, yakaladıkları her fırsatı değerlendirmeye bakarlar. Gizli planlarının ortaya çıkmasından çok korktuklarından ürkek bir yapıya sahiptirler. Mallarıyla, çocuklarıyla, giyimleriyle ve hitabetleriyle kendilerini beğendirip yaşadıkları toplum nezdinde onur kazanmak isterler.

¹⁵³ Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürçânî, a.g.e., s. 336.

¹⁵⁴ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 819; İbn Manzûr, a.g.e., X, 359.

¹⁵⁵ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., IV, 1560; İbn Manzûr, a.g.e., X, 357-358.

¹⁵⁶ İbn Fâris, a.g.e., V, 455.

¹⁵⁷ Nisâ, 4/143; Münâfikûn, 63/4.

¹⁵⁸ Tevbe, 9/66. Bkz. Tevbe, 9/74.

Çok akıllı olduklarını ve her şeyi bildiklerini düşünürler. Ölmekten çok korkarlar. Kâfirler inandıkları bâtil davaları uğruna yeri geldiğinde mallarını ve canlarını feda edebilirken münafıklarda asla böyle bir özellik yoktur. Onların tek amacı dünyalık çıkarlarıdır. En küçük menfaatlerinden dahi vazgeçmek istemezler. Bunun için daima güçlünün yanında yer alırlar. Malları kendilerince çok kıymetlidir ve aşırı cimridirler. Menfatları uğruna her sıkıntıya göğüs gerebilirler. Tam bir yalancı, korkak ve ürkektirler. Müminler bir şey konuşsalar, hemen kendi aleyhlerine konuşulduğunu sanır, durumlarının ortaya çıkacağı endişesiyle korkudan titrerler. Başları sıkıştığında arkasına sığınmak için her türlü yemini yapmaktan geri durmazlar ancak bunun sorumluluğunu taşımazlar.¹⁵⁹ Hulâsa münafıkların sözleriyle davranışları, içleriyle dışları birbirinden çok farklılık arzeder.

Münafıkların bu ikiyüzlü yapıları, vurdumduymazlıkları ve kendilerine verilen dünya nimetleri elbette kendi haklarında hayırlı değildir. Aslında âhirette en ağır cezaya çarptırılacak olan bu inkârcı grubun ikiyüzlülükleriyle elde ettikleri menfaatleri, görünürde sürdürdükleri rahat hayat tarzları, müslümanlar hakkında da bir şekilde sınanma vesilesi olmuştur. Zira münafıkların bu durumlarını yakînen gören müminler de çektikleri onca sıkıntıya rağmen dinlerinde sebat gösterip göstermeyecekleri konusunda bir çeşit imtihana tâbi tutulmuşlardır.¹⁶⁰ Nitekim bir âyette “*Onlara verilen dünya nimetleri sizi aldatmasın*”¹⁶¹ denilerek bu gerçeğe dikkat çekilmiş ve müslümanlar uyarılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm, yukarıda bazı özelliklerini saydığımız münafıkları zulüm, fisk ve küfürle niteleyip¹⁶² bir âyette “*Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar...*”¹⁶³ ifadesine yer vererek, bu tip insanların müslümanlar için en tehlikeli grup olduklarını bildirir ve onların şerrinden Allah’a sığınmalarını emreder.¹⁶⁴ Zira nifak, inançsızlıktan daha zararlı bir tutum ve daha tehlikeli bir kalp hastalığıdır. Bazı âyetlerde ise münafıklar kâh kâfirlerle kâh müşriklerle birlikte zikredilerek her üç gruba da en ağır cezanın verileceği, özellikle münafıkların insanları hatta Yüce Allah’ı kandırmaya çalıştıkları bildirilir ve Hz. Peygamber’den münafıklara itaat etmemesi, onlara sert

¹⁵⁹ İlgili âyetler için bkz. Bakara, 2/10, 18; Mâide, 5/41, 142; Tevbe, 9/8, 62, 81-84; Muhammed, 47/20, 25 Haşr, 59/11-12; Münâfikûn, 63/1-4. Ayrıca bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberi, a.g.e., I, 277.

¹⁶⁰ Mehmet Yolcu, a.g.e., ss. 70-73.

¹⁶¹ Mü’min, 40/4.

¹⁶² Tevbe, 9/67.

¹⁶³ Nisâ, 4/145.

¹⁶⁴ Felak, 113/1-5; Nâs, 114/1-6.

davranması ve onlara karşı cihad etmesi istenir.¹⁶⁵ Çünkü bu menfaatperest insanlar kendilerine gösterilecek en küçük bir ilgiyi istismar etmeye elverişli bir yapıya sahiptirler.

Sahabe, nifak konusunda çok ciddi bir tutum sergilemiş, yer yer kendilerinde nifak hastalığı bulunup bulunmadığıyla ilgili tereddütler yaşayarak durumu Allah resulüne arzemişlerdir.¹⁶⁶ Nifakın bazı belirtilerinden bahseden bir hadis “*Münafığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder*”¹⁶⁷ şeklindedir.

Hulâsa, dinî kaynaklarda nifak ve münafıklar üzerinde bu kadar durulmasının temel sebepleri arasında, bu insanların gerçek yüzlerini gizleyerek toplumda birlik ve beraberliğe karşı en büyük zararı vermeleri, sadece kendileri inkâr etmekle kalmayıp yüzlerine taktıkları maskeyle birçok insanı şüpheye düşürerek inkâra sebep olmaları ve böylece yaşadıkları ortamda bozgunculuk çıkarmalarını zikredebiliriz.

1.1.6. İlhâd

İnkâr mânasında kullanılan diğer bir kalıp ise le-ha-de kökünden türetilen *ilhâd* kelimesidir. İlhâd, “bir şeye meyletmek, yönelmek, münakaşa etmek, herhangi bir konuda ileri gitmek, şaşırıp kalmak, doğru yoldan sapmak, emri yerine getirmemek”¹⁶⁸ gibi anlamlara gelen bir kavramdır. Bu mânalardan hareketle *ilhâd* kelimesinin temelinde, istikametın aksine doğru bir yönelişe işaret vardır diyebiliriz. Araplar “ok hedefinden saptı” anlamında *elhade* fiilini, iltica etmeye ve sığınılan yere *mültehad* sigasını,¹⁶⁹ Kâbe’nin de içinde bulunduğu harem bölgesinde haksızlık ve düşmanlık yapmaya ise *ilhâd*¹⁷⁰ mastarını kullanırlar.

Kur’an âyetlerinde zikredilen bir ıstılah olarak *ilhâd*, “Allah Teâlâ tarafından tayin edilmiş bir yol olan dinin gerçeklerinden uzaklaşmak,¹⁷¹ Yüce Allah’ın ulûhiyyetini reddetmek, emirlerini çiğnemek, ilâhî emirlerde şüphe etmek veya şüphe uyandırmak, vahyin hakikatlerine dil uzatıp gerçeği değiştirmeye çalışmak, dinî konuları hafife almak”

¹⁶⁵ Bakara, 2/9; Nisâ, 4/140; Tevbe, 9/68, 73; Ahzâb, 33/1, 10, 48; Fetih, 48/6, 12; Tahrîm, 66/9.

¹⁶⁶ Buhârî, “İman”, 37; Müslim, “Salât”, 178-179; Nesâî, “İmame”, 41.

¹⁶⁷ Buhârî, “İman”, 25.

¹⁶⁸ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 737; Mecdüddîn Ebü’s-Seâdât İbn’ül-Esîr, *en-Nihâye fî ğarîbi’l-hadîsi ve’l- eser*, (thk. Halîl Me’mûn Şeyhâ), 3. Bs., Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1430/2009, II, 589.

¹⁶⁹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 737; Mecdüddîn İbn’ül-Esîr, a.g.e., s. 737.

¹⁷⁰ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., II, 534; İbn Fâris, a.g.e., V, 236.

¹⁷¹ İbn Manzûr, a.g.e., III, 388.

gibi mânalar için kullanılır.¹⁷² Aynı zamanda bu kavram, “haktan ayrılmak, Allah’ın varlığını ve birliğini reddetmek, İslâm’da kat’î hükümlerle sabit olan bir takım meselelerde farklı görüşlere yönelmek, Kur’ân ve Sünnet’e uygun olmayan eylemler içinde bulunmak” gibi anlamlar da taşır.¹⁷³ Yukarıda bahsedilen özelliklerden bir veya birkaçına sahip olan kimseye ise *mülhid* adı verilir.

L-h-d temel kalıbından gelen farklı sigalar Kur’ân’da altı âyette zikredilmiştir. Bu âyetlerden ikisinde kullanılan *mültehad*¹⁷⁴ kelimesi “iltica edilecek kişi veya sığınılacak mekân” mânasında ele alınmıştır. Bazı âlimler, *mültehad* kelimesinin sığınak anlamının yanında “dost” ve “yardımcı” gibi mânalar taşıdığını kabul eder.¹⁷⁵ *İlhâd* kavramının zikredildiği diğer âyetlerde¹⁷⁶ ise bu kelimenin “itiraz etmek, dil uzatmak, bâtila meyletmek ve yüce Allah’ın isimlerini tahrif etmek” mânasında muzâri sigası kullanılmıştır. Bir âyette ise bu kavram, “düşmanlık, haksızlık ve haktan sapmak” anlamında ve zulm kelimesiyle birlikte ele alınarak “*Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse...*”¹⁷⁷ şeklinde yer almıştır. “*Harem’de karaborsacılık yapmak ilhâddır*”¹⁷⁸ meâlindeki hadîs-i şerifte yer alan *ilhâd* kelimesi ile “*Allah katında müslümanların en sevimsiz olanları (şu) üç gruptur: Harem’de haksızlık yapıp zulüm işleyen...*”¹⁷⁹ hadîsinde zikri geçen *mülhid* kelimesi de aynı şekilde haksızlık ve taşkınlık yapmak anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁰ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere *ilhâd* kavramı, özellikle Câhiliye dönemi inkârcılarının ahlâkî karakteristik özelliklerinden birini ifade etmektedir.

Son dönem müslüman yazarlar tarafından “ateizm” veya “tanrıtanımazlık” olarak anlamlandırılan *ilhâd* kavramı, önceleri “Allah’ın varlığını ve birliğini reddedip tanrı yokmuş gibi davranmak, Hz. Peygamber’in nübüvvetini reddetmek, Kur’ân’da bildirilen hükümleri tanımamak” gibi anlamlarda kullanılırken daha sonra bu kavramın anlam çerçevesi genişletilmiş ve dinî hükümlere karşı çıkan insanların geneli için kullanılmıştır. Kur’ân ve Sünnet’te zikredilmeyen birtakım isim veya sıfatları yüce Allah’a isnat etmek,

¹⁷² Muhammed el-Tunci, *el-Mu’cemü’l-mufasssal fî tefsiri ğaribi’l-Kur’âni’l-kerîm*, 1. Bs., Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 431.

¹⁷³ İbn Fâris, a.g.e., V, 236.

¹⁷⁴ Kehf, 18/27; Cin, 72/22.

¹⁷⁵ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., XIII, 255.

¹⁷⁶ A’râf, 7/180; Nahl, 16/103; Fussilet, 41/40.

¹⁷⁷ Hac, 22/25.

¹⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 90.

¹⁷⁹ Muhammed b. Abdullah el-Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü’l-mesâbih*, 2. Bs., el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut 1979 Kitap: İman, Bab: 5, Hadis: 3.

¹⁸⁰ Buhârî, “Diyât”, 9; İbnü’l-Esîr, a.g.e., II, 589.

O'nun naslarda bahsi geçen isim ve sıfatlarıyla ilgili yanlış tevillerle yorumlarda bulunmak, bu isim ve sıfatların taşıdıkları mânaları değiştirmeye çalışmak da ilhâd kapsamında değerlendirilmiştir. Zira bir âyette bu gerçek “...*O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın...*”¹⁸¹ şeklinde ifade edilmektedir. Âyette, yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını ilkesizce ve kural tanımadan tevil ederek çarpıtanlardan söz edilmekte, bu kimselerin O'nun isimleriyle ilgili birtakım tasarruflarda bulduklarına ve bu işi yapanların cezayı hak ettiklerine yer verilmektedir. Anlaşılan bu kişiler, bazan yüce Allah'ın şanına yakışmayacak birtakım sıfat ve isimler dillendirmekte, bazan da onları yakışıksız bir şekilde yorumlamakta¹⁸² ve böylece mülhid kapsamında yer almaktadırlar.

Yüce Allah'ın isimleri ile ilgili ilhâd üç şekilde gerçekleşir. Bunlardan birincisi, O'nun özel sıfatları içinde yer alan *el-Hâlik*, *er-Rahmân*, *er-Rezzâk*, *el-Kâdir* gibi bazı isimlerini tapındıkları putlara vermekle gerçekleşir. İlhâdın kapsamına giren bu gibi eylemler aynı zamanda şirk ve küfrün bir başka çeşididir.¹⁸³ Nitekim müşrikler, *Allah* isminden türettikleri *Lât*'ı, *Azîz* isminden türettikleri *Uzzâ*'yı, *Mennân* isminden oluşturdukları *Menât*'ı tapındıkları putlarına isim olarak vermişlerdir. Müseylemetü'l-Kezzâb da kendisine er-Rahmân lakabını vermişti. İkincisi, yüce Allah hakkında kullanılması caiz olmayan bir isim vermektir. Meselâ, hıristiyanların Allah Teâlâ için “Mesîh'in babası” ismini kullanmaları, Kerramiye'nin O'nu bir takım cisimlerle isimlendirmesi ilhâdın bu kısmında yer alır. Keza yüce Allah hakkında “böcekleri, maymunları yaratan...” şeklindeki bir ifade edebe aykırı olduğundan caiz görülmemiştir. Bu gibi yakışıksız isimlendirmeler yerine, meselâ “göklere ve yerleri yaratan” şeklinde tazim içerikli ifadeler kullanmak gerekir. Yüce Allah'ın isimleri hakkındaki ilhâd'ın üçüncü kısmı ise, kulun rabbini mânasını bilmediği bir lafızla isimlendirmesidir ki bu ismin Allah Teâlâ'ya yakışmayan bir mânayı taşıma ihtimalinden dolayı bu da caiz değildir.¹⁸⁴ Zira yüce Allah'ın hangi isimlerle isimlendirilebileceği naslarda bildirilmişken¹⁸⁵ bunun dışına çıkmak kişinin mülhid olmasına açıkça davetiye çıkarmaktadır.

¹⁸¹ A'râf, 7/180.

¹⁸² Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 737.

¹⁸³ Nadim Macit, a.g.e., s. 27.

¹⁸⁴ Fahrüddin er-Râzî, a.g.e., XV, 75. Bkz. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), 1. Bs., Dâr-ı Hecr, Kahire 2001, X, 596; İbn Kesîr, a.g.e., III, 516; Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., IV, 2339-2340.

¹⁸⁵ A'râf, 7/180.

İlhâd, açıktan inkâr etmek suretiyle gerçekleşebileceği gibi dinî nasların mânalarını reddetmek, onları bir takım yanlış tevillerle saptırıp kendi isteklerine uygun hale getirmeye çalışmak şeklinde de gerçekleşebilir. Dolayısıyla ilhâdın yalnız Allah'ın isimlerinin lafzen veya manen tahrif edilmesi, putlara verilen birer isim olarak kullanılmasıyla sınırlı olduğunu söyleyemeyiz. Aksine ulûhiyyet hakkında ileri sürülen ve gerçeği yansıtmayan her türlü aşırı düşünce de birer ilhâddir. Meselâ, yüce Allah'a ortak koşarak şirke düşenler gibi O'nun iradesini sadece dünya âlemleri yaratmakla sınırlandıranlar da mülhiddir. Diğer bir ifadeyle, Allah Teâlâ'nın gökleri, yeryüzünü ve hatta herşeyi yaratan olduğunu kabul ettikleri halde O'nun yeryüzünde ilâh olmasına, insanların hayatına hükmetmesine ve insanların günlük yaşayışları için bir takım hükümler koymasına karşı çıkan deistlerin durumu da aynen onlar gibidir. Bunların vehimlerine göre yüce Allah, kâinatı ve insanları yaratmış, onları akılları ve tecrübeleriyle başbaşa bırakmıştır. Artık insanların bu dünya hayatında kendilerine rehberlik yapacak bir peygamber, din veya semavî bir kitap ihtiyaçları yoktur. İnsanların bu dünyada akılları istikametinde diledikleri gibi yaşayabileceklerini,¹⁸⁶ istedikleri kuralları koyabileceklerini iddia eden ve böylece nefislerini ilâh edinen bu tip insanlar da elbette mülhiddirler.

Esasen yüce Allah, O'nun isim ve sıfatları, Kur'ân, âyet, peygamber gibi İslâmî kavramlara yönelik aşırılıkların tamamı ilhâdın kapsamındadır diyebiliriz. Gerçek müminler ise bu ve benzeri aşırılıklardan her zaman uzak dururlar. Çünkü Kur'ân âyetlerinde, kendilerini bu çirkin alışkanlıktan kurtaramayanların yalancılara ta kendileri oldukları ve yaptıklarının cezasını mutlaka çecekleri,¹⁸⁷ tehdit içerikli bir üslupla bildirilmiştir

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi ilhâd kavramı, yüce Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılıp yanlış yollara sapmayı, iman hakikatlerini olduğu gibi kabullenmek yerine küfre yönelmeyi açıklayan ve içinde inkâr mânasını barındıran bir kelimedir. Bu kavram, dinî hükümlerden herhangi birini saptırmaktan yüce Allah'ın varlığını ve birliğini, İslâm dinini, nübüvvet müessesesini ve âhireti inkâra kadar uzanan geniş bir çerçeveyi ifade eder.

İnkâr anlamını kapsayan kavramları kısaca açıkladıktan sonra konumuzun bu bölümünde insanları inkâra sevk eden etkenlere yer vermek istiyoruz.

¹⁸⁶ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, 10. Bs., Dâru's-Şurûk, Beyrut 1982/1402, III, 1402.

¹⁸⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., IV, 2339-2340.

1.2. İnkâra Sevk Eden Etkenler

Hiç şüphesiz, tarih boyunca insanları dinî hakikatlere muhalefete ve vahyin gerçeklerini inkâra sevk eden birçok sebepten bahsedilebilir. Bilhassa ortaya yeni çıkmış ve insanları meşgul eden bir dinden bahsediliyorsa, inkâr sebeplerinin çok çeşitli şekillerde kendini göstermesi daha da mümkün bir hal alır. Bu mânada ilâhî hakikatlere itiraz eden kişi ve toplumların inkârcılığının temelinde özellikle duygusal, fikrî ve sosyal bir takım etkenlerin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bazı âyetlerde inkârcılığı “bir çeşit kalp hastalığı” ifadesiyle dillendiren Kur’ân-ı Kerîm, söz konusu hastalıkla ilgili teşhise, bu hastalığın ortaya çıkmasına sebep olabilecek etkenlerin belirlenmesine ehemmiyet göstermiştir. Bu yüzden beşeriyeti inkâra sürükleyen bu sebeplere Kur’ân’da sıklıkla temas edilmiş ve imanın önüne engel olarak ileri sürülen çeşitli bahaneler birçok âyette yerini almıştır. Her ne kadar inkâra sevk eden bu saikleri net çizgilerle birbirinden ayırt etmek güç olsa da, çalışmamızın bu bölümünde biz bu önemli konuyu, *Duygusal Etkenler, Fikrî Etkenler ve Sosyal Etkenler* şeklinde üç ana başlık altında incelemeye çalışacağız.

1.2.1. Duygusal Etkenler

Duygusal etkenler başlığı altında; kibir, inat, nankörlük, hevâ ve haset gibi inkâra sebep olan önemli özellikleri işleyeceğiz. İnsanı inkâra sevkeden en önemli duygusal faktörlerden biri hiç şüphesiz kibirdir. Şimdi büyüklenmenin insanı nasıl inkâra sürüklediğini âyetler ve hadisler çerçevesinde açıklayacağız.

1.2.1.1. Kibir

K-b-r kökünden gelen *kibir* kelimesi lügatta, “kendini beğenme, başkalarından üstün görme, büyüklük taslama, benliğini ön plana çıkarma, gururlanma,¹⁸⁸ ululuk, büyüklük ve azamet”¹⁸⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Alçak gönüllülüğün ve küçüklüğün zıddı olan kibir,¹⁹⁰ bir başka ifadeyle “kişinin başkalarını küçük görüp aşağılayıcı davranışlarda bulunması ve kendisini onlardan üstün görmesi” demektir. Kibir; nicelik, nitelik, durum, merteye gibi yönlerden olabilir. Aslında müşahhas şeyler için kullanılmakla beraber zamanla

¹⁸⁸ Şükrü Halûk Akalın vd., a.g.e., s. 1439.

¹⁸⁹ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., II, 801; Şemseddin Karahisârî. *Ahteri kebîr*, Matbaatü'l-âmira, II, Kütahya 1283, s. 192.

¹⁹⁰ İbn Fâris, a.g.e., V, 153-154.

mücerret şeyler için de kullanılan bu kavram¹⁹¹ Kur’ân âyetlerinde farklı türevleriyle birçok âyette yer almıştır.

Aynı kökten türetilen *tekebbür* ve *istikbâr* kavramları da benzer mânalara gelir. *Kebîr*, “yüce” anlamında olup yüce Allah’ın sıfatlarından. *Kibriyâ* da “Allah’ın yüceliği ve hükümranlılığı” anlamında kullanılır. *Kiber*, ise “ihtiyarlık, ileri yaşlarda olmak” demektir. *İstekbera*, “bir şeyi büyük ve kıymetli görmek” anlamında olup kâfirlerin istikbârî kendilerini büyük görüp Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmemeleri şeklinde ortaya çıkar.¹⁹² Tekebbürleri ise, kendilerini varlıkların en üstünü olduklarını kabul ettiklerinden, başka hiçbir kimsede görmedikleri hakkı kendilerinde görmeleri anlamındadır. Bu mânada tekebbür ancak yüce Allah’a ait bir sıfat olabilir. *Ekâbir*, *kübâr* ve *kibâr* kelimeleri ise “heyet, kabile, teşkilatın ileri gelenleri” mânasındadır.¹⁹³ *Tekâbera*, “kendi değerinin veya yaşının büyük olduğuna inanmak”, *Ekbera* ise “başkasını ulu ve büyük görmek”¹⁹⁴ gibi anlamlar taşımaktadır.

Kibir kelimesinin âyetlerde terim anlamıyla bir yerde zikredildiğini görüyoruz. Sekiz yerde ise farklı fiil ve isim sigalarıyla tekebbür, elliye yakın yerde ise istikbâr ifadesi yer almaktadır.¹⁹⁵ *Ulûv*, *izzet*, *muhtâl*, *fehûr*, *fehâr*, *cebbâr* ve *tuğyân* gibi kelimelerin de kibre yakın mânalarda kullanıldığını söyleyebiliriz. *Mütekebbir* kelimesi bir âyette yüce Allah’ın ismi, *Kibriyâ* kelimesi de bir âyette O’nun sıfatı olarak¹⁹⁶ zikredilmektedir. Bazı âyetlerde *istikbâr*, “inkârcılar arasında özellikle varlıklı kimselerin yoksul ve zayıf kalabalığa karşı takındığı aşağılayıcı ve baskıcı tutum”¹⁹⁷ anlamında kullanılmış ve konuyla ilgili bazı peygamberlerin inkârcı ümmetlerinden çeşitli örnekler getirilmiştir.

Kibir, “yüksekten bakma,¹⁹⁸ bir işin veya bir şeyin büyük kısmı, şerefte üstünlük, günah, şirk, küfür” gibi anlamlara da gelir. Dinî hakikatleri kabul etmemekte direnerek yüce Allah’a karşı büyüklenmek ve O’nun emirlerine boyun eğip ibadet yapmayı kendine yakıştıramamak kibrin en ileri derecesidir. *İstikbâr* iki anlamda kullanılır: İlki, “insanın araştırma yapıp büyük olmayı istemesidir” ki zaman ve ortam müsait olduğunda bu övülen

¹⁹¹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 696.

¹⁹² Sâffât, 37/35.

¹⁹³ İbn Manzûr, a.g.e., V, 125-130.

¹⁹⁴ Yûsuf, 12/31; Zemahşerî, a.g.e., II, 119.

¹⁹⁵ A’râf, 7/13, 146; Nahl, 16/29; Mü’min, 40/27, 56.

¹⁹⁶ Haşr, 59/23; Câsiye, 45/37.

¹⁹⁷ A’râf, 775-76; Sebe’, 34/31-33.

¹⁹⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 31. Bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2015, s. 597.

bir davranış olarak kabul edilebilir. Diğeri ise “kendinde bulunmayan özelliği gösterme çabasıdır” ki bu yerilen bir sıfattır. *Tekebbür* de iki tür kullanıma sahiptir. Bunlardan ilki, “güzel davranışların, başkalarının güzelliklerinden gerçekte fazla oluşu halidir” ki bu anlamda tekebbür daha önce ifade ettiğimiz gibi ancak Allah Teâlâ’nın bir sıfatı olabilir.¹⁹⁹ Diğeri ise “insanların bu özelliği haksız yere üstlenmeleridir”²⁰⁰ ki işte kınanan anlayış budur.

Dinî anlamda istikbâr, “kişinin malına veya makamına güvenerek büyüklenmesi, dinî hakikatlere ihtiyacı olmadığını düşünmesi ve kendisini diğer insanlardan üstün görmesidir.”²⁰¹ *Müstekbir* “kaptırcı, aşağılık psikolojisine tutulmuş, kendini meşhur ve lider olma hırsına kapılan, gönül âlemi perişan, had safhada zaafları bulunduğu için psikolojisi bozuk, hevâ ve heveslerinin esiri olmuş, şahsiyeti oturmamış, karakteri zayıf bir kimsedir.” İstikbâr, inkârcılarda görülen öncelikli psikolojik problemlerden biridir.²⁰² Kibirli bir insan ruhen hastalıklı bir yapıya sahiptir. Zira zayıf ve aciz bir varlık olduğunun bilincinde olan hiç kimse ne yüce Allah’a ne de insanlara karşı kibirlenebilir.

Yüce Allah’a ait bir övgü sıfatı olan *mütekebbir*, kullar için kullanıldığında “haklı reddeden, kendi nefisini büyük görerek başkalarını küçümseyen” anlamında olumsuz bir sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde bir sıfat isim kalıbında zikredilen bu kavram, kibirliliğin gelip geçici bir özellik olmaktan öte inkârcıda yerleşik bir karakter olduğunu gösterir.²⁰³ Kur’ân-ı Kerîm’de, Allah Teâlâ’nın sevmediği kişiler olduğu bildirilen mütekebbirler, insanlık tarihi boyunca şeytanın dostu, inananların ise düşmanı olarak hep var olagelmışlerdir.

Kibrin aslı insanın tabiatında bulunan ve kendisini başkalarına karşı üstün gösterme isteğinden ibaret olan bir çeşit kötü ahlâktır. Dolayısıyla kibir, biri kibirlenecek kişi, diğeri de kendisini mukayese ettiği kimse olmak üzere iki kimsenin bulunmasını gerektirir ki tam da burada ucbdan ayrılır. Zira ucb, genel mânada kişinin kendisini beğenmesi ve bazı özellikleriyle övünmesi, kibir ise büyüklenmek ve kendisini başkasından üstün görmekten

¹⁹⁹ Haşr, 59/23.

²⁰⁰ Mü’min, 40/35; Zümer, 39/72; Muhammed Murtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 3. Bs., Matbaat-ü Hükûmeti’l-Kuveyt, (thk. Abdülalîmet-Tahâvî), Kuveyt 1993, XIV, 5-15.

²⁰¹ Ahmed, b. Yûsuf Halebî, *Umdetü’l-huffâz fi tefsiri eşrâfi’l-elfâz*, Beyrut 1996, III, 367.

²⁰² Toshihiko İzutsu, a.g.e., ss. 229-234; Ali Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, Işık Yayınları, İstanbul 2014, s. 315-316.

²⁰³ Toshihiko İzutsu, a.g.e., s. 232.

ibaret bir vasıftır. Öyleyse her ucb sahibinin mütekebbir olması gerekmez.²⁰⁴ Çünkü insan başkalarına karşı büyüklük taslamadan da kendini beğenip ucb sahibi olabilir.

Fahr (övünme), *tecebbür* (zorbalık), *tahkîr* (küçümsemek), *tuğyân* (haddi aşmak) ve *ihdiyâl* (büyüklenme) gibi kibrin ifade ettiği anlama yakın mânalara gelen başka birtakım kelimeler de vardır ancak içlerinde sadece ucb kelimesi kibir kavramı gibi, kaynaklarda ahlâkî bir kavram olarak kullanılmıştır. Türkçe’de “İnsanın meylettği bazı geçici şeylerle kendisini avutması” şeklinde anlamlandırılan *gurur* kelimesi de zaman zaman “büyüklenme, kendini beğenme”²⁰⁵ anlamlarında ele alınmaktadır.

Bazı âlimler üç çeşit kibirden bahsederler. Bunlardan ilki, yüce Allah’a karşı yapılan kibirdir ki, kibrin en kötüsü budur. İnsanı bu yola sürükleyen, cehalet ve azgınlıktan başka bir şey değildir. Meselâ, “*Ben sizin en yüce rabbinizim*”²⁰⁶ diyen Firavun’un yüce Allah’a kul olmayı kabul etmeyip rablik iddiasında bulunması bu kabil kibirdendir. Allah Teâlâ, bu mânada büyüklenenler hakkında Kur’ân’ında şu ifadeye ver verir: “*Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir.*”²⁰⁷ Âyette de belirtildiği gibi, Allah’a karşı kibirlenerek ibadetten yüz çevirenlerin hak ettikleri ceza, zelil ve hakir bir vaziyette cehenneme sürülmeleridir. İşte dünya hayatında, yüce Allah’ın azametini, geleceğinden asla şüphe bulunmayan âhireti ve mahşeri unutarak kalbini dolduran kibirle bir hayat sürdürmenin kötü âkıbeti budur.²⁰⁸ Kibrin ikinci kısmı, peygamberlere karşı büyükmektir. Diğer bir ifadeyle kendileri gibi bir insana uymayı kabul etmemektir. Bu tür kibirlenme, bazan bilinçsizlikten kaynaklanır ve kişi kibirden dolayı kendisini haklı zannederek cahillik yapar ve Allah’ın elçilerine itaat etmez. Peygamberlere karşı büyükmeme kimi zaman da bilinçli olarak gerçekleşir ve nefsinin arzuları hakkı kabul edip peygamberine tâbi olmasına engel olur. Bu tip kibir sahipleri, gönderilen peygamberlere “*Siz de ancak bizim gibi bir insansınız*”,²⁰⁹ vahye muhatap olabilmemiz için melek olmanız gerekirdi,²¹⁰ “*Bizim gibi iki insana mı inanacağız?*”²¹¹ bizden ne farkınız ve üstünlüğünüz

²⁰⁴ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâü ulûmi’ d-dîn*, el-Mektebetü’t-Ticâriyetü’l-Kübrâ, Beyrut, tsz, III, 336-368.

²⁰⁵ Mehmet Doğan, a.g.e., s. 1034.

²⁰⁶ Nâziât, 79/24.

²⁰⁷ Mü’min, 40/60.

²⁰⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., V, 3091.

²⁰⁹ İbrâhîm, 14/10.

²¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ebi Zemenîn, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîz libni ebi zemenîn*, 1. Bs., (thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, Muhammed b. Mustafa el-Kenz), el-Fârûku’l-hadîse li’t-tibâati ve’n-neşr, Kahire 2002/1323, II, 364.

²¹¹ En’âm, 6/8; Mü’minûn, 23/34, 47; Furkân, 25/21; Zuhruf, 43/53.

olabilir?” gibi sözlerle bir takım bahaneler ileri sürerek inkârlarına sebep göstermeye çalışmışlardır. Kibrin üçüncüsüne gelince, bu da diğer insanlara karşı büyülenmekten ibarettir. Yani kendisini büyük karşısındakini ise küçük görmektir. Kibir hastalığının ortaya çıkmasında kin, haset, gösteriş ve kendini beğenme gibi birçok sebep bulunmakta,²¹² bu gibi olumsuz vasıflar kişideki alçak gönüllülük, diğerkâmlık, cömertlik gibi güzel hasletleri alıp götürmektedir.

Yüce Allah’ın âyetlerini yalanlayanların en önemli özelliklerinden birinin kibirlenmek olduğu ve bu tip insanların cezasının çok ağır olacağı bir âyette şöyle bildirilir: “...Kendisine kulluk yapmaktan çekinenleri ve büyüklük taslayanları ise acı veren bir azaba uğratacaktır ve onlar kendilerine Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulacaklardır”.²¹³ Âyette geçen *istinkâf*, “büyüklenmek ve şiddetle yüz çevirmek” anlamına gelir ki, bu kelime, büyüklenmek anlamında istikbârdan daha güçlüdür. Yüce Allah, kendisine kulluk yapmaktan yüz çevirip inkâr edenleri can yakan bir azapla tehdit etmekte, bütün insanları topluca bir araya getireceği günde onların hiçbir yardımcısının bulunmayacağını bildirmektedir.²¹⁴ Bunun da ötesinde Allah’a (c.c.) karşı büyülenenler, o gün ümitlerini tamamıyla yitirecekler ve hiçbir surette azaptan kurtulabilecekleri gibi bir beklenti içinde olamayacaklardır. Başka bir âyette ise büyüklük taslamamanın bir toplumu nasıl inkâra sevk ettiği şöyle açıklanır: “Firavun’un avanesi Mûsâ’ya: “Bizi büyülemek için ne kadar mûcize getirirsen getir, biz sana iman edecek değiliz,” dediler...”²¹⁵ Peygamberlerine inanmamakta ısrar eden İsrâiloğulları, inkârlarından vazgeçmeleri için, peş peşe veya birer ay arayla gönderilen ve birer hafta boyunca devam eden uyarı mahiyetindeki ilâhî mûcizeleri açıkça müşahade ettikleri halde, yüce Allah’a karşı büyüklük taslamaya devam ederek²¹⁶ bâtıldan kurtulamayan ve hakka erişemeyen bir toplum olmuşlardır.

Kibir, büyük bir afet ve çirkin bir ahlâktır. Genellikle inat sıfatıyla birlikte bulunan ve zamanla nefiste iyice yerleşen bu kötü huyun etkileri, farklı zamanlarda ve değişik şekillerde meydana çıkar. Çoğunlukla kişinin hakkı görmesine engel olur. Artık bu kişi gerçekleri gördüğünde de doğruyu itiraf edip olduğu gibi kabul etmek istemez. Kibir, değerli insanların üstünlüklerini kabulün önüne geçer. Hatta kibirli olan kişi, kendi seviyesini dahi

²¹² Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, a.g.e., III, 336-368.

²¹³ Nisâ, 4/173.

²¹⁴ Muhammed Tâhîr b. Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1984, VI, 62.

²¹⁵ A'râf, 7/132-133.

²¹⁶ Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen el-Kannevcî el-Buhârî, *Fethu'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1412/1992, IV, 441.

doğru bir şekilde değerlendiremez ve kendisini diğer insanlardan daima üstün görür. Onlarla aynı seviyede olmayı hele başkasına tâbi olmayı asla kabul etmek istemez. Özellikle, şayet haset illeti de kişinin benliğini kaplamışsa, artık kibir gücünü daha da pekiştirmekte, kişiyi haktan saptırıp inkâr ettirmekte, dinî gerçeklere ve iman ehli insanlara karşı amansız bir mücadele ve düşmanlığa sebebiyet vermektedir.²¹⁷ Kur'ân âyetlerinde kişiyi küfre sevkeden en önemli sebep olduğu bildirilen kibir, inkârcıların pek çoğunda en belirgin özelliklerden biri olarak ortaya çıkar²¹⁸ ve o kişinin tüm hal ve hareketlerinde kendisini gösterir.

Kibir, insanların inkârcılığında gayet önemli bir rol oynadığı içindir ki daha önce ifade ettiğimiz gibi yüce Allah Kur'ân'ında kibir ve bu kökten türetilen *kibriyâ*, *istikbâr* ve *müstekbir* kavramlarından sıklıkla bahsetmektedir. Hz. Peygamber, bir hadisinde kibrin en küçüğünün bile büyük problemlere yol açacağını şu ifadelerle açıklamıştır: “*Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiçbir kimse cehenneme girmez; kalbinde hardal tanesi kadar tekebbür bulunan hiçbir kimse de cennete giremez.*”²¹⁹ Hadiste açıklanan kibir, yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e karşı yapılan ve kişinin imandan çıkmasına sebep olan kibirdir. Yoksa başkalarıyla alay ederek onları küçük görmek mânasına gelen kibir günah olmakla birlikte insanı dinden çıkaran bir özelliğe sahip değildir.²²⁰ Her hâlükârda İslâm dini, kişiyi ahlâken zafiyete uğratan ve zamanla şahsiyetini yok eden kibir hastalığını yasak etmiştir. Zira İblis'i şeytan yapan bu illet, bulaştığı insanları da yüce Allah'ın rahmetinden uzaklaştıracak kadar tehlikelidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de müstekbirler, Allah Teâlâ'nın yarattığı bu âlemde, hakkın karşısında kendi hâkimiyetlerini tesis edebilmek uğruna her türlü bozgunculuğu yapabilecek yoldan çıkmış kimseler olarak tanımlanırlar. Bu tip insanlar, diğer insanları kendi köleleri haline getirebilmek için yüce Allah'a ve O'nun dinine karşı büyüklük taslarlar. Allah Teâlâ, cennet nimetlerini kibir ve fesat gibi kötü hasletlerden uzak duran kulları için hazırladığını şu ifadelerle bildirir: “*Biz bu âhiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuk yapmayı arzu etmeyenlere vereceğiz...*”²²¹ Âyette geçen *ulûv*, “hakka karşı büyükmek, yeryüzünde haksız yere kibirlenmek, haddi aşmak” gibi mânaları ifade ederken, *fesad* ise “başkasının malını haksız olarak almak” anlamına gelmektedir.²²² Yukarıdaki âyette yüce

²¹⁷ Abdülkerîm Zeydân, *Usûlü'd-da've*, 3. Bs., Mektebetü'l-Kuds, Bağdat 1976/1396, s. 368.

²¹⁸ Toshihiko İzutsu, a.g.e., s. 229-234.

²¹⁹ Müslim, “İman”, 91.

²²⁰ İbn Manzûr, a.g.e., V, 126.

²²¹ Kasas, 28/83.

²²² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XVIII, 343.

Allah, âhiret yurdundaki ebedî nimetlerini yeryüzünde ilâhî hakikatlere karşı gurur ve kibir yapmayan, haksız yere insanlara zulmetmeyen alçak gönüllü kullarına vereceğini bildirmektedir. Ayrıca en hayırlı ve güzel âkıbet olan cennetin yüce Allah'a isyan etmekten kaçınan, O'nun emirlerine uyup yasakladığı şeylerden uzak duran takvâ sahibi kullarının olacağını, böbürlenilenlerin ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarıcıların ise tüm bu nimetlerden mahrum bırakılacaklarını beyan etmektedir.

Başkalarını hor ve hakir kabul edip kendini büyük görme hastalığı küfrün en önde gelen sebeplerindendir. İnsanlık tarihi boyunca devam edegelen iman-küfür mücadelesinde Allah'ın elçilerinin karşılaştığı en büyük problemin, kibir hastalığına müptelâ insanların inat ve ısrarla inkârda ayak diretmeleri olduğunu söyleyebiliriz.²²³ İblis'i rahmet kapısından uzaklaştıran,²²⁴ Âd ve Lût kavmini inkârcı yapan,²²⁵ Firavun'a ilâhlık iddiasında bulunma cesaretini veren, Hz. Nûh'un kavmindeki inkârcıların dokuz yüz elli senelik tebliğe rağmen ısrarla hakkın karşısında yer almalarına sebep olan,²²⁶ Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibilerini inkâr bataklığına sürükleyen temel sebep kibirden başka bir şey değildir.

Bazı âyetlerde istikbâr ve tekebbür kavramları, yüce Allah'ın emri gereği Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabul etmek yerine, kendisinin ondan daha hayırlı olduğunu iddia eden İblis'in kibri sebebiyle Hz. Âdem'e secde etmeyişiinden bahsetmektedir.²²⁷ Yani şeytanın en belirgin özelliklerinde biri olan kibir, onu Âdem peygambere secde etmekten alıkoymuştu. Cenâb-ı Allah bu gerçeği bir âyetinde şöyle açıklamaktadır: “...Ancak iblis Âdem'e secde etmemekte diretti, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”²²⁸ İblis Hz. Âdem'e secde etmekten kaçınmıştır. Zira kibri onu secde etmekten alıkoymuştur.²²⁹ İblis'in kibre kapılarak Âdem peygamberin büyüklüğünü kabul etmediğini ve bu sebeple inkârcıların ilki olduğunu anlatan bu ve benzeri âyetlerde *istikbera*, *ebâ* ve *feseka* fiillerinin zikredilmesi dikkat çekmektedir. İlgili âyetlerde *küfür* mastarı değil de özellikle bu fiillerin zikredilmesi ve âyetin son kısmında, İblis'in bu tutumundan dolayı kâfirlerden olduğunun bildirilmesi, Allah'ın emri karşısında büyüklenmenin küfür olduğunu ifade etmektedir.²³⁰ Dolayısıyla,

²²³ Bakara, 2/34; A'râf, 7/75-76; Hûd, 11/27; Lokmân, 31/18-19; Fussilet, 41/15; Lokmân, 31/18-19.

²²⁴ Hicr, 15/34; Sâd, 38/77.

²²⁵ A'râf, 7/75-84.

²²⁶ A'râf, 7/13; Hûd, 11/27; Nâziât, 79/24.

²²⁷ Bakara, 2/34; A'râf, 7/12-13; Sâd, 38/74.

²²⁸ Bakara, 2/34.

²²⁹ Ebû'l-Leyis Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî (Bahru'l-Ulûm)*, (thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcüd, Zekeriyya Abdülmevcüd), I. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993/1413, I, 110.

²³⁰ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., III, 255-256.

İblis'i inkâra sürükleyen asıl sebep, yüce Allah'ın emrini beğenmemesi, anlamsız bulması ve bu emrin yanlış olduğuna inanmasıdır.²³¹ Zira bir başka âyette, Allah Teâlâ'nın kudretiyle yarattığı Hz. Âdem'e niçin secde etmediği sorulduğunda İblis: "...Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın..."²³² cevabını vermiştir. Âyette geçen *istikbâr* kelimesiyle ilgili olarak müfessirler, "gerçekte büyük olmadığı halde haksız yere kendini büyük görme, asıl itibariyle bir kuruntu" şeklinde açıklama yapmışlar²³³ ve kavramın özellikle *istef'ale* kalıbından türetilmesinin hikmetleri üzerinde durmuşlardır.

İnsan bazan fizikî birtakım eksikliklerden bazan da yeterli bir eğitim alamadığından acziyetini idrak eder ve kendisini koruyacak, yardımcı olacak, ihtiyaçlarını giderecek, oluşturduğu güven duygusuyla gönlünü rahatlatacak bir merci arar ki biz buna kavramsal anlamda *ilâh* arayışı diyoruz. Kendisini veya başka bir takım şeyleri olduğundan üstün görüp yüceltmek, psikopatolojik bir problemdir. Kişinin kendisinde görmüş olduğu noksanlıkların oluşturduğu bunalımı, bir takım insanları aşağılayıp kendisini yücelterek giderme yolunu seçmesi problemlili bir davranıştır. Her şeye gücü yeten ve sığınılıp güvenilmesi gereken bir tek Allah varken, kendisini yücelten kişi aslında nefisini ilâh edinmektedir.²³⁴ Bu ise kendisini kandırıp felâkete sürüklemekten başka bir sonuç doğurmayacaktır.

Hz. Mûsâ'nın yüce Allah tarafından getirdiği açık mûcizelere rağmen Firavun ve yandaşları da büyüklük taslayarak inkâr etmişlerdi. "*Sonra da Mûsâ'yı ve Hârûn'u Firavun ve topluluğuna mûcizelerimizle gönderdik. Fakat onlar kibirlendiler ve suçlu bir kavim oldular.*"²³⁵ Firavun ve beraberindekiler, Allah'ın mûcizelerine iman etmek yerine kibirlenerek bozgunculuk çıkaran bir toplum olmuşlardır. Böylece çeşitli suçları işlemeyi alışkanlık haline getirip büyük günahlar işlemiş,²³⁶ Allah'ın rahmetinden uzaklaştıklarından inançsızlıkta öncü bir kavim olarak onca güç ve iktidarlarına rağmen helâk olup gitmişlerdir.

Allah resulü zamanında hakkın karşısında yer alan şımarık zenginler ve makam sahibi olanların birçoğu da kibirlenmeleri sebebiyle inkâra sürüklenmiştir. Bu gerçeği açıklayan âyetlerden birinde "*Bize hesap vereceklerini ummayanlar: "Bize melekler*

²³¹ Ebû Alî el-Fadl b. Hasan Tabersî, *Mecmau'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut 1995, I, 165; Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., I, 318.

²³² Sâd, 38/75-76.

²³³ Ebû'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-âzîm ve's-seb'îl-mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabîy, Beyrut tsz., XXIII, 225-227.

²³⁴ Câsiye, 45/23; Hamdi Kalyoncu, *Yeryüzü Tanrıları Şirk Psikolojisi*, 3. Bs., Marifet Yayınları, İstanbul 2008, ss. 33-35.

²³⁵ Yûnus, 10/75.

²³⁶ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 4. Bs., Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut 1981/1402, I, 593.

indirilmeli veya rabbimizi görmeli değilmiydik?” dediler. Andolsun ki onlar kendi kendilerine büyüklük tasladılar ve büyük bir taşkınlıkla haddi aştılar”²³⁷ ifadeleri yer almaktadır. Müşriklerin inkârcı tutumlarının arkasında yatan en önemli duygusal etkenlerden birinin kibir olduğu, Hz. Peygamber’e sihirbaz diyen, Kur’ân’ın sihir ve beşer sözü olduğunu iddia eden Velîd b. Mugîre’nin inkârını anlatan şu âyetlerde de ortaya çıkmaktadır.²³⁸ “Sonra da arkasını dönüp, büyüklük tasladı. Bu, sadece anlatılagelen bir büyüdür. Bu Kur’ân, bir insan sözünden başka bir şey değildir,” dedi.”²³⁹ Müddessir sûresinde kendisinden bahsedilen ve birçok nimet verilmişken Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğunu kabul etmemekte ısrar ederek kibri ve inadı yüzünden hakka karşı duran, Hz. Peygamber’in nübüvvetini bir türlü hazmedemeyen Velîd b. Mugîre, biraz düşündükten sonra yukarıdaki inkâr içerikli sözler aklına gelir gelmez âkıbetini düşünmeden hemen sarf etmiştir.²⁴⁰ O güne kadar çevresinde edindiği itibarı kaybetmemek için inkâr ve iftira yolunu tercih etmiştir.

Farklı dönemlerde, peygamberleri tarafından samimiyete, dürüstlüğe ve imana davet edilen münafıklara gelince, onlar da müslümanlığı fakirlere ve alt tabakayı oluşturan düşkünlere yakıştırıyor, makam ve servet sahibi olan kişilerin iman etmelerini basitlik olarak kabul ediyorlardı. Bu sebeptendir ki “Onlara: “İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin,” dendiğinde: “Biz de o beyinsizlerin iman ettikleri gibi iman mı edeceğiz?” diyorlardı. Onların bu davranışları karşısında, âyetin devamında yüce Allah o münafıkları şiddetli bir üsûlple şöyle uyarmıştır:²⁴¹ “...İyi bilin ki, asıl beyinsiz olanların ta kendisi onlardır. Fakat bunu bilmezler.”²⁴² Münafıklar, toplumda fesat çıkararak çevrelerine olumsuz örnek oldukları için bir önceki âyette, “...yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın...” şeklinde uyarılmışlardı. Bu nehyin akabinde, nasihat ve irşadı tamamlamak için kendilerine “İnsanların inandıkları gibi siz de inanın” şeklinde iyi bir müslüman olmaları emredilen münafıklar, bu ilâhî daveti reddetmişlerdir. İnkârların da şaşkınlıklarını ifade eden “O

²³⁷ Furkân, 25/21.

²³⁸ Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâb-ü nüzûli'l-Kur'ân*, (thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl), 1. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, s. 568; Ebü'l-Berekât Abdullah en-Nesefî, a.g.e., III, 564.

²³⁹ Müddessir, 74/23-24.

²⁴⁰ Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., V, 261.

²⁴¹ Seyyid Kutub, a.g.e., I, 44.

²⁴² Bakara, 2/13.

*beyinsizlerin inandığı gibi biz de mi inanacağız” sorusunu yönelterek dillendirmişler,*²⁴³ büyüklük taslayarak haktan yüz çevirmişlerdir.

Hız. Peygamber’in tevhide davet ettiği müşrikler de bir takım bahaneler ileri sürerek büyüklük taslamış ve iman etmemişlerdir. Putlara tapınmaktan vazgeçmeyen ve küfürde ısrarcı olan müşriklerin bu durumu bir âyette şöyle bildirilir: *“Zira kendilerine: “Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur,” dediğinde inanmayıp, büyüklük taslıyorlardı. “Biz, mecnun bir şairin yüzünden ilâhlarımızı terk mi edeceğiz?” diyorlardı.”*²⁴⁴ *“Allah’tan başka ilâh yoktur” dediğinde putperestler büyüklük taslamışlardı. Zira kendilerinin ve atalarının putlarını bırakmak onlara ağır gelmişti. Buna karşılık yüce Allah, onların Hız. Peygamber’i şair diye vasıflamalarını reddederek, Allah elçisinin onların dediği gibi bir şair olmadığını, bilakis yüce Allah tarafından hakkı getirdiğini ve Hız. Mûsâ ve İsâ gibi önceki peygamberleri tasdik ettiğini haber vermiştir.*²⁴⁵

Müşriklerin inkârcı tutumlarının arkasında yatan en önemli duygusal etkenlerden birinin kibir olduğunu bildiren bir başka âyet ise *“Bir gün huzurumuza çırakılacaklarını tahmin etmeyenler: “Bize ya melekler indirilmeliydi ya da rabbimizi görmeliydik” diyorlardı. Yemin ederim ki bu kimseler kendi haklarında büyüklemişler ve aşırılıkta hadlerini çok aşmışlardır”*²⁴⁶ şeklindedir. Hız. Peygamber vefat etmekte olan amcasının yanına gelerek *“Amca, “Allah’tan başka ilâh yoktur” de ki, Allah’ın huzurunda sana şefaât edeyim”* demişti. Ebû Tâlib’in yanında bulunan Ebû Cehil ve Abdullah b. Ümeyye *“Ey Ebû Tâlib! Abdülmuttalib’in dininden dönecek misin?”* sözünü ısrarla tekrarlayınca, Ebû Tâlib’in son sözü *“Ben Abdülmuttalib’in dini üzereyim”* şeklinde olmuş²⁴⁷ ve hayatı boyunca Allah resulünü koruyup kolladığı halde o da çevre baskısı sebebiyle atalarının putperestlik inancından vazgeçmediğini dillendirmiştir.

Kur’ân âyetlerinde büyüklük taslayan insanlardan, suçlu insanlar olarak bahsedilir ve bu tip insanlar inkârcılıklarının yanında birçok olumsuz nitelikleriyle de göze çarparlar. Kibir, insanın kendisini ve gücünü aşırı yücelterek âdeta dev aynasında görmesinden kaynaklanır. Cahiliye dönemindeki insanlar, güç ve makam sahibi olan kimselerin kibrini

²⁴³ Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî, *Mehâsinü’l-te’vil*, 1. Bs., Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Beyrut 1957/1376, I, 49.

²⁴⁴ Sâffât, 37/35-36.

²⁴⁵ Ebû Muhammed Abdülhak b. Atiyye el-Endelûsî, *Tefsîru İbn Atiyye (el-muharraru’l-vecîz fi tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz)*, 2. Bs., Dâru’l-Hayr, Lübnân 2007/1428, VII, 281.

²⁴⁶ Furkân, 25/21.

²⁴⁷ Buhârî, “Menâkibu’l-Ensâr”, 40.

tüm davranışlarında göstermesini, çevresindekilere gurur ve küçümseme ile davranmasını son derece tabii karşılardı. Ancak İslâmî değerler açısından bakıldığında, onların böyle bir tutum sergilemesi, yüce Allahın emirlerine itiraz etmek ve haddini aşmaktan başka bir şey olarak kabul edilmez.²⁴⁸ Çünkü kula yakışan, büyülenerek Allah'ın gazabını celbetmek değil, O'nun yüceliği karşısında saygıyla eğilmek ve kulluk görevlerini yerine getirmektir.

Kur'ân-ı Kerîm, vahyin gerçeklerine saygı göstermeyen, onlara iman etmeyen ve Allah resulünün peygamberliğini sadece büyülenmeleri yüzünden kabul etmeyip inkâr edenlerin, "...*Bu Kur'ân, iki şehirden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?*"²⁴⁹ dediklerini bildirir. Cahiliye döneminde halk, lider konumunda bulunan bazı müşriklere saygı gösterip itaat ediyordu. Arap toplumundaki konumları itibarıyla liderlerin kendilerine itaat edilen kimseler olması, Hz. Peygamber'in ise genç yaşında toplumda lider konumuna yükselmesi, bu lider sınıfın kibirlenerek ona karşı cephe almalarına neden olmuştur.²⁵⁰ Makam ve menfaatlerinin kesilmesinden korkan bu yönetici kadro, Allah resulünün genç yaşında büyük bir kesimin teveccüh ve itibarını kazanıp lider kabul edilmesini hazmedememiş, kibirlenerek ona karşı cephe almıştır.

Acaba fert ve toplumları yüce Allah'a karşı kibirlenmeye sevk eden başlıca etkenler nelerdir? Bu konuda, Kur'ân âyetlerinde değişik değer yargılarından söz edilir. Meselâ, İblis'in karşı gelmesinde olduğu gibi yaratılış maddesinin farklılığı, üstün ırk anlayışı, hiçbir sınırlayıcı olmaksızın alabildiğine özgür davranma isteği, ilmî yetkinlik, beden ve maddî hayat gelişimi itibarıyla güçlü ve kuvvetli olmak gibi kuru vehimler insanı kibre düşürebilir.²⁵¹ Kibirliğin ileri şekli psikolojide bir hastalık olarak görülür ve büyüklük hezeyanı (delusion of grandeur) şeklinde ifade edilir. Aşırı derecede benlik tutkusu bulunan bu tip hastalar, kuvvet, kudret, zenginlik ve üstünlük fikirleri yanında toplumsal hayatta da erişilmez bir insan olduğu düşüncesindedirler.²⁵² Bu düşünceleri sebebiyle bu tip insanlar, hor ve hakir gördükleri müslümanlar gibi bir inanca sahip olmayı kendilerine asla yakıştıramazlar.

İnsan fitratının yaratıcıya açılan mânevî pencerelerini perdeleyen kibir çoğu defa inatla iç içe bulunur. Bu iki olumsuz haslet çoğunlukla hükümdarlar ve onların etrafında yer

²⁴⁸ Toshihiko İzutsu, a.g.e., ss. 229-234.

²⁴⁹ Zuhruf, 43/31.

²⁵⁰ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 6. Bs., Yarı Yayınları, İstanbul 2015, II, 49.

²⁵¹ A'râf, 7/12; Kasas, 28/39; A'râf, 7/146; Mü'min, 40/83; Fussilet, 41/15.

²⁵² Ali Rıza Aydın, "Kur'ân'da Suçluların Davranış Özellikleri", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15, İstanbul 2002, ss. 381-382.

alan şehrin ileri gelen elit kesimin peygamberlerin hak davetine karşı çıkmalarına sebep olmuştur. Bu kimseler, Yüce Allah'ın kulu olmayı ve kendilerine diğer kullara yapılan muamelenin benzerinin yapılmasını kibirlerine yakıştıramayan aristokrat kesimdir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kibirli inkârcılara önceki nesillerden Firavn, Nemrûd ve Kârûn gibileri örnek verilirken; Mekke'nin Ebû Cehîl, Ebû Leheb, Velîd b. Mugîre, Âs b. Vâil, Utbe b. Ebî Rebâ'ları da Hz. Peygamber'in davetine karşı çıkan zulüm otoriteleri olarak bildirilir.²⁵³ Bazı âlimler, kibirlenerek Allah'ın âyetlerine karşı gelen bu inkârcıların, Allah elçisinin ve ashabının helâk olacağını ümit eden Kureyş kâfirleri olabileceği gibi, Deccâl'in kendilerinden intikam almak için geleceğine inanan yahudilerin de olabileceğini ifade eder.²⁵⁴ Zikredilen her iki grup inkârcı da kibirleri yüzünden Allah'ın âyetlerini kabule yanaşmamış, bir takım beklentilere sahip olmuş ancak arzularına ulaşamamışlardır.

Kibirlenme, olduğundan daha büyük görünmeye çalışma ve liyakati bulunmadığı makamı elde etmeye çalışma hastalığıdır. Elinde mücadelesine mesnet olacak delili ve burhanı yoktur. Tek şeyi varsa o da kibridir. Kur'ân âyetleri, kibirlenmeye karşı Allah'a sığınmayı emretmekte ve onun çok çirkin bir kalp hastalığı olduğunu bildirmektedir. Kibir, sahibini perişan etmekle kalmaz, çevresindekileri de rahatsız eder, hem kendi kalbini hem de başkalarının gönlünü rencide eder.²⁵⁵ Dolayısıyla kibir, insanın şiddetle kaçınması, şerrinden Allah'a sığınması gereken tehlikeli psikolojik bir rahatsızlıktır.

Kibirlenme, olduğundan daha büyük görünme ve lâyük olmadığı makamı sahiplenmeye çalışmak anlamına geldiği, yüce Allah'ın şeytana şu hitabında net bir şekilde ifade edilmektedir: “*Büyüklük mü tasladın, yoksa sen yücelerden mi oldun*”²⁵⁶ “Hakkın olmadığı halde “böbürlendin mi, yoksa yücelerden misin”? Âyette yüceler diye tabir edilenlerin, Hakk'ı müşahedeye meşgul oldukları için kendilerine Hz. Âdem'e secde emri verilmeyen melekler olması da muhtemeldir. Bunlar mücerret ruhlardır²⁵⁷ ve Allah'a en yakın meleklerdir.

Diğer bir âyette ise bu tip kişilerin tavırları Hz. Nûh'un dilinde şöyle yer alır: “*Senin, kendilerini bağışlayan için, onları her imana davet edişimde parmaklarını kulaklarına*

²⁵³ A'râf, 7/60, 66, 75, 88, 90, 109, 127, Hûd, 11/27; İsrâ, 17/64; Müminûn, 23/33; Sebe, 34/34; Sâd, 38/6; Zuhruf, 43/23; Vâkı'â, 56/45.

²⁵⁴ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut VI, 161.

²⁵⁵ Seyyid Kutub, a.g.e., V, 3089.

²⁵⁶ Sâd, 38/75.

²⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru rûhi'l-beyân*, Der Saâdet, İstanbul 1331, VIII, 61.

tıkadular, beni görmemek için örtülerine büründüler, inanmamakta direttiler, büyüklendikçe büyüklendiler."²⁵⁸ Nûh peygamber, kavmini Allah'ın bağışlaması için tevhibi kabule, emrine itaate, O'ndan başka ibadet ettikleri şeylerin tümünden uzak durmaya davet etmiş ancak onlar Hz. Nûh'un çağrısını işitmek için kulaklarını tıkamış, onu görmek istemedikleri için âdeta bütün bedenlerini örtecek şekilde elbiselerine iyice bürünmüşlerdir.²⁵⁹ Allah'ın nebîsi Nûh, tebliğin her yolunu denediği halde, kavmi inkâr ve isyanlarında ısrarcı olmuş, tövbe etmemiş, hakka ve hakkın emirlerine karşı kibirlendikçe kibirlenmişlerdir.

İlâhî davete muhatap olan Nûh kavminin kibirli yöneticileri, güçlerini ya da makamlarını kaybetme korkusuyla tüm hilekârlıklarını yaparak hakkın karşısında yer almış, dinî hakikatleri kabullenmemek için direnmiş ve takipçilerini de inkâra zorlamışlardır.²⁶⁰ Böylece bu tip insanlar, sadece kendileri inanmamakla kalmamış aynı zamanda zayıf düşürüp sömürdükleri insanlara da inanmamaları için şiddetli baskı²⁶¹ uygulamışlardır.²⁶² İşte bu gibi aristokrat sınıflar, kibirleri yüzünden her devirde peygamberlerin ve inananların karşısında yer alarak sömürdükleri insanların da inkârına sebep olmuşlardır.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, gerçekte kibriyâ ve azamet ancak yüce Allah'a aittir ve O'na yakışır. Ne var ki, kibirinden dolayı O'na boyun eğmeyen birtakım insanlar, basit bir menfaat için pek çok şeye köle olmaktan kendini alamaz. Yüce Allah'a karşı kibir, gurur ve küstahlık bir nevi cahilliktir."²⁶³ Kendisini her konuda yeterli görüp sonsuz bir güce sahip olduğunu düşünen kimseler, hiçbir otoritenin emri altına girmek istemezler ve aynı yukarıda ismi geçen inkârcılar gibi özgürlük dürtüsüyle tanrılık taslamaya başlarlar. Proudhon (ö. 1865), kişinin kendisini tanrısından daha üstün kabul ettiği zaman inkârcı olacağını söyler. Zira Allah'ın varlığını kabul etmek, bu tip psikolojiye sahip olan bir kişinin "bağımsızlık" düşüncesine uymamaktadır. Gururda sınır tanımayan, kibri kendisine şîâr edinen kimse ise, hayatına hükmedecek bir otoriteyi asla kabul etmez.²⁶⁴ Esasında kibirleri sebebiyle kendilerini inkâr akımına kaptıranlar, bağımsızlık kazanmayı hedeflerken nefislerinin kölesi haline gelmekte ve yüce Allah'ın kulu olma şerefini kaybetmektedirler.

²⁵⁸ Nûh, 71/7.

²⁵⁹ Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Uramî el-Alevî el-Hererî, *Tefsîru hadâiki 'r-ravhi ve 'r-rayhân fî ravâbi ulûmi 'l-Kur'ân*, 1. Bs., Dâru Tûki'n-Necât, Beyrut 2001/1421, XXX, 249.

²⁶⁰ Mehmet Yolcu, a.g.e., s.132.

²⁶¹ Sebe', 34/31-33.

²⁶² Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXV, 261.

²⁶³ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, ss. 236-237.

²⁶⁴ Hayati Hökekleli, a.g.e., s. 208.

Firavun ve çevresindeki önde gelenlerin Hz. Mûsâ ve Hârûn'un davetine nasıl kibir ve inkârla karşılık verdiklerini gerekçesiyle birlikte haber veren âyetlerden birinde şöyle bildirilir: "... *Fakat onlar büyüklük tasladılar ve böbürlenmiş bir kavim oldular. Bu yüzden: "Biz, kendimiz gibi iki insana mı inanacağız? Oysa onların kavmi bize kölelik etmektedir," dediler.*²⁶⁵ "Şekil ve görüntüde bizden hiçbir farkınız yok. Bizim yediklerimizden yiyor, içtiklerimizden içiyorsunuz. Melek de değilsiniz"²⁶⁶ diyerek kendilerine hakkı tebliğ eden peygamberlerini küçümseyerek inkâr ettiler.

Yahudiler de kendilerini üstün ve seçilmiş insanlar olarak kabul ediyor, Tevrat'ın kendilerine verildiğinden hareketle ilim sahibi olmakla övünüyorlardı. Ne var ki kendilerine verilen onca nimetlere şükretmeleri gerekirken bunun yerine nankörlüğü ve kibirlenmeyi tercih etmişlerdir.²⁶⁷ Bu yüzden yüce Allah, yahudilerin kendilerine yazık eden bir toplum olduğunu bildirmiş²⁶⁸ ve onları asılsız iddiaları, nimetlere karşı nankörlükleri, peygamberlerine yaptıkları eziyetleri, müşriklerle işbirlikleri gibi suçları sebebiyle birçok âyette kınamıştır.

Konuyla ilgili âyetler ele alındığında, inkâr ve büyülenme arasında sebep-netice açısından ayrılmaz bir ilişki bulunduğu rahatlıkla görülebilir. Kâfirlerin ebedî olarak cehenneme atılma sebebinin tekebbür olduğunu bildiren şu âyet, bu saikin inkârdaki etkisini daha belirgin olarak ortaya koymaktadır: ²⁶⁹"*Onlara şöyle denir: "İşte bu, yeryüzünde haksız olarak sevinmeniz ve şumarıklık yapmanızdan dolayıdır. Şimdi içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür!"*²⁷⁰ Önceki âyetlerde bildirilen imdat çılgınlıkları, zincirler ve bukağılara vurulup sürüklenmeler! O kaynar sular, alevli ateşler! Anlaşılan bunlar henüz temelli kalınacak cehenneme girmeden önce gerçekleşecek vahim durumlardır. İnkârcıların başına gelen bu perişanlığın sebebi ise kibirdir. Böylesine hor görülüş, kibirlenmenin cezasıdır²⁷¹ ve onlar hak karşısında büyülenerek bu azabı hak etmişlerdir.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi kibir, tarihî süreç içerisinde tek olan Allah'a iman ve vahyin diğer hakikatlerini tebliğ eden peygamberlerin karşısındaki en önemli

²⁶⁵ Mü'minûn, 23/45-47.

²⁶⁶ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., XII, 114.

²⁶⁷ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 203.

²⁶⁸ Bakara, 2/57.

²⁶⁹ İbrahim Coşkun, *İslâm düşüncesinde İnkâr Problemi*, 2. Bs., Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014, s. 97.

²⁷⁰ Mü'min, 40/75-76.

²⁷¹ Seyyid Kutub, a.g.e., V, 3097.

psikolojik engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Müstekbirler ise, peygamberlerin ve hak davanın karşısına dikilen her dönemin değişmeyen inkârcı kitleleridir. *Mele* ya da *mütref* tabir edilen halkın zengin ve aristokrat kesimini oluşturan bu kibirli tabaka, genellikle büyükmeleri sebebiyle küfre düşmüşlerdir. Bu kitleler, yakalandıkları kibir hastalığından kurtulamamış; kibirlerinden dolayı peygamberlere ve inananlara açıkça cephe almış; onları yalanlamış, küçümsemiş, alay etmiş; onları sürgünle ve ölümle tehdit etmişlerdir. Böylece hem sapmışlar hem de diğer insanların haktan sapmalarına öncülük yapmışlardır. Dolayısıyla bu tip insanlar sırf kendilerine değil içinde yaşadıkları topluma da büyük zarar vermişlerdir. Bunların içinde buldukları hâlet-i rûhiyeleri ile toplumda lider konumunda olmaları ise en büyük toplumsal felâket olmuştur.²⁷² Zira onlar, ele geçirdikleri siyasal ve sosyal imkânların dürtüsüyle daha da ileri giderek horladıkları kitleleri daha çok sömürmeye, dinden imandan etmeye çalışmışlardır. Çünkü bu tip inkârcılar, hiçbir zaman ellerinde olanla yetinmeyip kendilerini daima daha yüksek yerlere lâıyk görürler. Müstekbirlerle ilgili benzer manzaraları tarihin değişik dönemlerinde görmek mümkündür. Hulâsa, şüphecilik ve ikiyüzlülük nasıl münafıkların vazgeçilmez inkârcı özellikleri ise, kibir de bu tip şımarık servet ve makam sahiplerinin tutuldukları fikrî inkâr hastalığı ve vazgeçemedikleri olumsuz özelliklerinden başka bir şey değildir.

1.2.1.2. *İnat*

A-n-d kökünden türeyen *inat*, sözlükte “bir konuda direnmek, ayak direktmek, birine karşı çıkmak, ısrarcı olmak, dikine gitmek,²⁷³ muhalefet etmek, uzak durmak, toplumdan ayrılmak, doğru yolu terketmek, hakka uymamak, haddini aşmak, zorbalık yapmak”²⁷⁴ gibi anlamlarda kullanılır. Ahlâkî bir kavram olarak ele alındığında “kişinin bir görüş inanç ve davranışın doğru olduğunu bilmesine rağmen reddetmesi, aykırı davranmakta direnmesi”²⁷⁵ şeklinde açıklanır. Kur’ân-ı Kerîm’de dört âyette ²⁷⁶ *anîd* (inatçı) kavramı geçmekte olup tefsirlerde bu kelime, “bile bile hakkı reddeden, gerçeği kabul etmemekte direnen, yüce Allah’a itaatten yüz çeviren isyankâr kişi”²⁷⁷ şeklinde ifade edilir. Kendisine birçok nimet vermesine rağmen yüce Allah’ın âyetlerini tanımamakta direnen inkârcı kişi de *anîd* sıfatıyla

²⁷² Hamdi Kalyoncu, a.g.e., s. 36.

²⁷³ Şükrü Halûk Akalın vd., a.g.e., s. 1187; Mehmet Doğan, a.g.e., s. 849.

²⁷⁴ İbn Fâris, a.g.e., IV, 154; Ebû Mansûr Muhammed b Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, ed-Dâru'l-Mısriyye li't-te'lîfi ve't-terceme, (thk. Muhammed Ali en-Neccâr), Mısır, tsz, II, 221-222.

²⁷⁵ İbn Manzûr, a.g.e., III, 307-309; Muhammed Murtazâ ez-Zebidî, a.g.e., VIII, 424.

²⁷⁶ Hûd, 11/59; İbrâhîm, 14/15; Kâf, 50/24; Müddessir, 74/16.

²⁷⁷ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., II, 513; Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, 1. Bs., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, (thk. Abdülhamîd Hindâvî), Beyrut 2003/1424, III, 235.

nitelenmekte ve kınanmaktadır.²⁷⁸ İlgili âyetler araştırıldığında Kur'ân'da inat kelimesinin inkâr ve şirk kavramlarına yakın bir mâna ifade ettiği ve inkârcıların vazgeçilmez bir özelliği olarak yer aldığı görülür.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, insanları inkâra sevk eden en önemli temel etkenlerden bir tanesi de inat duygusudur. Çeşitli sebeplerle fitrattan uzaklaşıp hak yoldan sapan inkârcıların kalplerinde varlığını sürdüregelen inat olgusu, hakkı inkâr etmenin en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Zira “...*Haydi, ikiniz her inatçı kâfiri, hayra bütün gücüyle engel olanı, azgın şüpheciyi, Allah ile beraber başka ilâh edineni şiddetli azaba birlikte atın*”²⁷⁹ âyetinde inatçılığın kâfirin bir vasfı olarak ifade edildiğini net bir şekilde görmekteyiz.

Ehl-i kitap ve Mekkeli müşriklerin, Hz. Peygamber'in risâletini inkâr etmelerinde kibir, inat, haset ve kin gibi olumsuz duyguların rolü son derece büyüktür.²⁸⁰ Zira onlar, Allah'ın elçisinin yaşantısını ve durumunu gayet iyi biliyorlardı. Nitekim Rum Kırallı Herakliyas, Ebû Süfyân Sahr b. Harb'e onun niteliklerini, nesebini ve dürüstlüğünü sorduğunda, henüz müslüman olmadığı halde Ebû Süfyân'ın onun doğruluğunu, güvenilirliğini ve nesebinin temizliğini itiraf etmesi bunun en güzel örneğidir.²⁸¹ Ne var ki müşrikler bu gerçekleri bilmelerine rağmen sırf inat ve kinlerinden dolayı Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmeye yanaşmamışlardır.

Müşriklerin inkârda ısrar etmelerini ve onların inatçı tutumlarını şu âyet açıkça ortaya koymaktadır: “...*Bize, yerden kaynaklar fışkırtmadıkça sana inanmayacağız. Veya hurmalıkların, bağların olup, aralarında ırmaklar akıtmalısın. Yahut da iddia ettiğin gibi, göğü tepemize parça parça düşürmeli, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin. Veya altın bir evin olmalı yahut göğe çıkmalısın. Okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece göğe çıktığına da asla inanmayacağız*” dediler...²⁸² Âyet-i celîleden de anlaşılacağı üzere müşrikler, inatçılıklarından âdeta akıl ve düşünme melekelerini kaybetmişlerdir. İşte bu yüzden inatçılar hakkı kabul etmezler. Kendilerine yapılan öğütlerden yüz çevirir,

²⁷⁸ Müddessir, 74/16.

²⁷⁹ Kâf, 50/23-26.

²⁸⁰ Mü'minûn, 23/68-75.

²⁸¹ İbn Kesîr, a.g.e., V, 484.

²⁸² İsrâ, 17/90-93.

cahillikleri ve yanlış tutumları sebebiyle bocalayıp dururlar.²⁸³ Aklın verilerine hiçbir zaman değer verip gerçeği öğrenmek istemezler.

Şu iki âyette ise inkârcılar “inatçı zorba” tabiriyle zikredilmişlerdir: “*İşte Âd kavmi rablerinin âyetlerini inkâr ettiler, O’nun peygamberlerine asi oldular ve inatçı her zorbanın emrine uydular.*”²⁸⁴ Bazı tefsirlerde, bu âyette geçen “inatçı zorba” ifadesiyle “müşrik, mücadeleci, haktan sapan kimse” gibi anlamların kastedildiği bildirilir.²⁸⁵ “*Peygamberler fetih istediler. Allah da verdi. Her inatçı zorba da hüsrana uğradı.*”²⁸⁶ Bu âyette ise “inatçı zorba” şeklinde belirtilen kimseler, takvâ sahibi olanların özelliklerinin zıddıyla sıfatlanmışlardır. Zira yüce Allah’a karşı gelmekten sakınan kimseler fetih istediklerinde, kendilerine yardım edilmiş, isteklerine kavuşmuş ve kurtuluşa ermişlerdir. Aynı toplumda yaşayan her inatçı zorba ise hüsrana uğramıştır. Âyette geçen “hüsrân”, genel mânada “maksadına erememek” anlamına gelebileceği gibi, “hak üzere bulduklarını iddia eden veya peygamberlerine karşı fetih elde etmek isteyen inkârcıların başarısızlığa uğraması” şeklinde de anlaşılabilir. Bu durumda mübalağa kastıyla “her inatçı zorba” ifadesine yer verilerek²⁸⁷ sebep hususi olsa da hükmün umumi olacağına dikkat çekilmiş ve inadın ne denli bir hüsrân sebebi olduğuna işaret edilmiş olur.

Yüce Allah’ın insanlara verdiği nimetlerden bazılarının sayıldığı Mülk sûresinde, bütün bu nimetlere rağmen kâfirlerin iman karşısında ayak direterek inkârda ısrar ettikleri şöyle bildirilir: “*...Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.*”²⁸⁸ Allah Teâlâ’nın rızık kesmesi, yağmuru veya rızık diğer sebeplerini engellemesiyle gerçekleşir. Yukarıdaki âyette “azgınlık ve nefrette direnip durmak” ifadesiyle “büyüklenme, hakkı kabul etmemekte ısrar, haktan yüz çevirmeye ve uzaklaşmaya devam etmek” anlamları kastedilmiştir. Önceki âyetlerde gözlerinin önünde seyrettikleri kuşların hallerinden ibret almadıkları bildirilen müşrikler, Allah’tan başkasına kulluk yapıp, onlardan yardım ve rızık beklemelerinden dolayı kınanmakta, sahip oldukları bu inanç reddedilmekte ve emellerine asla ulaşamayacakları bildirilmektedir. Aksini iddia etmeleri durumunda ise kendilerine

²⁸³ Yûsuf Ali Bedevî, *Hakkullahi ale’l-ibâd ve hakku’l-ibad alallah*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1989, ss. 164-165.

²⁸⁴ Hûd, 11/59.

²⁸⁵ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr fi’t-tefsiri bi’l-me’sûr*, (thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî), 1. Bs., Merkezü Hicr li’l-buhûsi ve’d-dirâsâti’l-arabiyyeti ve’l-islâmiyye, Kahire 2003/1424, VIII, 86.

²⁸⁶ İbrâhîm, 14/15.

²⁸⁷ Ebû’s-Suûd b. Muhammed el-İmâdî (ö.982), *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâye’l-kitâbi’l-kerîm*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabîy, Beyrut, III, 249-250.

²⁸⁸ Müllk, 67/21.

yüce Allah'tan başka kimin yardım edebileceğini, rızık verebileceğini açıklamaları istenmektedir.²⁸⁹ Ancak Allah'a ortak koşanlar bu konuda bir açıklama yapma imkânına sahip değillerdir. Çünkü onlar sadece kuruntularının peşinde sürüklenmektedirler. Nitekim âyetin son bölümündeki inkâr anlamındaki istifham ifadesi buna işaret etmektedir.

Müddessir sûresinin 11-25. âyetleri kendisinden kin, inat ve kibir sıfatlarıyla bahsedilen Velîd b. Mugîre hakkında nâzil olduğunu yukarıda zikretmiştik. Çünkü o, Allah'ın birliğine, kudretine, nübüvvete ve öldükten sonra dirilmeye yönelik delilleri kabul etmeyen inatçı bir kâfirdi. Onun küfrü, kalben İslâm'ın hak din olduğunu bilmesine rağmen dili ile inkâr ettiği için *küfr-ü inâdî*dir.²⁹⁰ İlgili âyetler, Velîd'in kibirlenmesinin yanında inatçılığıyla da ön plana çıkmış bir inkârcı olduğunu ve Allah resulünün peygamberliğini sırf kibri ve inadı yüzünden inkâr ettiğini açıkça ifade etmektedir. Düşünüp taşındıktan sonra açıklayacağı mesele sebebiyle yüzünde bir ekşime meydana gelmesi, söylediği şeye onun kalben inanmadığını gösterir. Zira o, söylediği şeyin doğruluğuna inansaydı suratı asılmazdı; bilakis yüzünde doğruyu anlamış olmanın sevinci görülürdü.²⁹¹ Âyetlerde bahsi geçen Velîd b. Mugîre, hakkın delillerine ve imanın emirlerine karşı direnmekteydi. Davete karşı çıkmakta, Resûlullah ile mücadele etmekte, kendisi inanmadığı gibi başkalarının imanına da engel olmakta, Hz. Peygamber hakkında her türlü menfi propagandaları alabildiğine yaymakta idi.²⁹² Velîd, yüce Allah'ın birliği, adaleti ve kudreti; nübüvvetin ve öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğu gibi hakikatlerin tamamına karşı çıkıyor ve inadından tümünü inkâr ediyordu. Aslında bunların doğruluğunu kalbiyle biliyor lâkin inadından diliyle reddediyordu.²⁹³ Ayrıca Kureyşliler Velîd'e, Allah resulü hakkında soru sorduklarında Velîd onlara: "O ancak bir sihirbazdır. Siz onun kişiyi hanımından, çocuğundan ve kölelerinden ayırdığını görmüyor musunuz?" diye cevap vermiştir. İşte âyette zikredilen "Çünkü o düşündü" ifadesi bunu anlatmaktadır. Yani "o, Hz. Peygamber ve Kur'ân hakkında düşündü, ölçtü, biçti, kendi kendine onlar hakkında neler söyleyebileceğini tespit etmeye çalıştı"²⁹⁴ ve sonra o inkâr içerikli ifadeleri ve iftiralari hiç düşünmeden dillendirdi" demek istenmiştir.

²⁸⁹ Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, 1. Bs., Şirketü mektebeti ve matbaati Mustafa el-Halebî, Mısır 1946/1365, XXIX 19.

²⁹⁰ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 104.

²⁹¹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXX, 201.

²⁹² Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3756.

²⁹³ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXX, 200.

²⁹⁴ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., XXI, 379-381.

Yukarıda zikredilen âyetlerin nüzul sebebiyle ilgili olarak Hâkim'in İbn Abbas'tan naklettiği şu rivayete yer verilir: "Allah'ın elçisi, yanına gelen Velîd b. Mugîre el-Mahzûmî'ye Kur'ân okumuş, bunun üzerine onun kalbi biraz İslâm'a yumuşamıştı. Onun bu durumunu haber alan Ebû Cehil Velîd'e gelip, "Ey amca! Kavmin sana vermek üzere mal topluyor. Zira Muhammed'in yanına gitmiş ve onda olanı istemişsin" der. Velîd: "Kureyş bilir ki ben malı en çok olanlardanım" deyince Ebû Cehil: "O halde Muhammed hakkında öyle bir şey söyle ki senin onu inkâr ettiğini ve ondan hoşlanmadığını bilsinler" der. Velîd: "Ne söyleyeyim? Vallahi içinizde şiiri, recezi ve kasideyi benden iyi bilen kimse yoktur. Vallahi onun söyledikleri bunlardan hiç birine benzemiyor. Onun söylediklerinde apayrı bir lezzet ve tatlılık var, altındaki her sözü yıkıyor ve üstün geliyor. Hiçbir söz ondan kıymetli olamaz" diye cevap verir. Ebû Cehil ısrarla: "Kavmin sen onun aleyhinde bir şey söylemedikçe senden razı olmayacak" demesi üzerine o da "Bırak beni biraz düşüneyim" der, sonra da, "Bu nakledilen bir büyüdür, başkalarından öğrenip naklediyor" der. Bunun üzerine "*Beni yarattığım kişiyle baş başa bırak*"²⁹⁵ meâlindeki âyet nâzil olur."²⁹⁶ Yukarıda Velîd hakkında aktardığımız rivayette, aslında hakikati bilen bir takım inkacıların çevre baskısı ve inatları yüzünden iman nimetinden nasıl mahrum kaldıklarını gayet güzel bir şekilde açıklamaktadır.

İnat, insanlık tarihi boyunca inkârcılığın en temel sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim dokuz yüz elli sene gibi çok uzun bir süre risâlet görevini yerine getiren Hz. Nûh,²⁹⁷ bu tevhid mücadelesinin neticesinde milletinin inkârcılıkta nasıl ayak dırettiklerini şu ifadeleriyle dillendirmektedir: "*...kendilerini her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler.*"²⁹⁸ Bu âyet, Hz. Nûh'un kendilerini imana daveti üzerine kavminin dört şekilde mukabelede bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, hakikati işitmek için parmaklarıyla kulaklarını tıkayacak kadar taklitte ileri gitmişlerdir. İkincisi, Nûh peygamberin yüzünü görmemek ve sözlerini işitmek için elbiselerine bürünmüşlerdir. Üçüncüsü, kendi bildiklerinde ve hakka davete karşı çıkmakta ısrar ve inat etmişlerdir. Dördüncüsü ise, büyük bir kibir göstermişlerdir.²⁹⁹ Yukarıdaki âyetle ilgili

²⁹⁵ Müddessir, 74/11.

²⁹⁶ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1. Bs., Beyrut 2002, ss. 279-280.

²⁹⁷ Ankebût, 29/14.

²⁹⁸ Nûh, 71/5-7.

²⁹⁹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXX, 136.

olarak İbn Abbas şu mânadaki açıklamalara yer verir: “Onun sözlerini duymamak için elbiselerini başlarının üzerine örttüler” ifadesinden, bu tutumun elbiselerine bürünmek, onun sözlerini duymamak veya onu kendilerinden bıktırıp susmasını sağlamak ya da onun davetini kabul etmediklerini bildirmek için kulaklarını tıkamaktan daha ileri bir adım olduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁰ Zira kendilerine tebliğ edildiğinde hakikat karşısında takındıkları tavır bu mânaya işaret etmektedir.

Kalbi kibir, inat ve düşmanlık hisleriyle dolu olanlar, ağır bir yük altına girmiş gibidirler. Bu duyguların nefislerde azgınlık ve taşkınlık meydana getirmesiyle fikrî yapılar bozulur, zihinleri işgal edilmiş olur. Bu kötü duygular, zamanla süreklilik kazanınca kişilerin ayrılmaz karakterleri haline gelir. Ayrıca çeşitli kuruntular ve hayaller bu duyguları beslerler. Bunlar insan ruhundaki pek çok faziletin, iyilik ve güzellikle ilgili düşüncelerin yok olmasına,³⁰¹ insana has verilmiş olan erdemlerden mahrum kalmasına sebep olurlar.

İnat duygusunun temelinde kibir ve cehalet bulunduğu için, hangi konuda olursa olsun o, gerçekleri öğrenme ve kabul etmenin önünde aşılması zor bir engel konumundadır. Böyle bir psikoloji içinde bulunan kişi, sahip olduğu düşünce ve inançlarını destekleyecek yeni bulguları araştırıp öğrenmeyi dahi gereksiz kabul eder. Zihnindekilerle yetinir ve bunların dışında hiçbir şeye iltifat etmez. Böylece maddî ve mânevî güzelliklerden kendisini mahrum bırakır. Başkalarının bilgi ve tecrübelerine kolay kolay tenezzül etmez. Kendisini ve takip ettiği yolu üstün gördüğünden, önekilerin ve çağdaşlarının irşat ve yol göstericiliğinden istifade etmeyi düşünmez. Allah Teâlâ, Kur’ân’ında böylesine inat ve kibrinden dolayı hakkı kabul etmeyip yüz çeviren, vicdanının bütün pencerelerini ona kapamış ölü ve sağırlara hakikati duyuramayacağını³⁰² “*Elbette, sen ölülere duyuramazsın, arkalarını dönüp giderlerken o daveti sağırlara da işittiremezsin. Sen, körleri sapkınlıklarından vazgeçirip doğru yola iletmezsin...*”³⁰³ meâlindeki âyetlerle peygamberine bildirmiş ve onu teselli etmiştir.

İnat duygusunun insandaki iman istidadını kapatması ve kişiyi haktan uzaklaştırması psikolojik bir hadisedir. İnkârlarında kararlı ve inatçı bir tutum sergileyenlerin gerçeği duyma ve anlama kabiliyeti zamanla yok olur. Bu nedenle duymazlar, anlamazlar ve

³⁰⁰ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., XXI, 252.

³⁰¹ Abdurrahman Hasan Habenneke El-Meydânî, *el-Ahlâku'l-islâmiyye ve üsüsühâ*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 2002, s. 786; İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 103.

³⁰² Ahmet Vefa Temel, Kur’ân’a Göre Taassup, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2005, s. 227.

³⁰³ Rûm, 30/52-53. Bkz. Yûnus, 10/42; Neml, 27/80-81; Zuhruf, 43/40.

inanmazlar. Onların böylesine duyarsız olmalarının temel sebebi ise, zihinlerini ve benliklerini daha önce kaplamış olan âdet ve inançlarıdır. Bu tip zihin körlükleri, farklı yönelişlere açık kapı bırakmayan, doğru ya da yanlış değer verdiği hiçbir düşüncenin tartışılmasına dahi tahammül göstermeyen kimselerin inatçı olmalarında ve ön yargılarıyla davranmalarında büyük rol oynamaktadır. Bu bağlamda atalarının benimsediği ilkelere körü körüne bağlı kalan, onları tabulaştırıp kabul eden Mekke müşrikleri de sırf inat ve ön yargıları yüzünden Allah resulünün tebliğ ettiği İslâm dininin karşısında yer almışlardır. Hâlbuki inatçılık yapıp inkâr etmek yerine hiç olmazsa tarafsız kalmış olsalardı, muhtemelen hidayete erip kurtulmaları mümkün olabilecekti.³⁰⁴ Ancak onlar, peygambere ve müslümanlara yaptıkları muamelelerde tarafsız olmayı dahi beceremeyecek kadar basiretten yoksun bir toplum olduklarını göstermişlerdir.

Böylece inatçılığın da kibir gibi inkârcılığın önde gelen duygusal sebeplerinden biri olduğunu ve fitrî iman kabiliyetini nasıl perdelediğini görmüş olduk. Kibir ve inat sahibi kimseler hakkı kabul etmez, kendilerine yapılan öğütlere kulak vermez, akıllı ölçü kabul edip hakikati öğrenmek istemezler. Durum böyle olunca akıl ve düşünme kabiliyetlerinden yararlanmazlar. Kibirlenmek, iyiliğe engel olmak ve aşırı şüphencilik gibi olumsuz birçok özelliği karakter haline getiren bu tip kâfir inatçılar, kendileri Allah'ın âyetlerini inkâr hususunda ayak diretmekle yetinmeyip başkalarını da zorbalık yoluyla kendilerine uydurarak inanmalarına engel olmuşlardır. Bu inatçı tutumlarıyla bâtil inançlarına sımsıkı sarılarak onun dışındaki görüş ve düşüncelere akıllarını ve kalplerini kapalı tutmakta ısrarcı olmuşlardır. Netice olarak inkâra sebep olan bu kötü özelliklerinden dolayı birçok âyette bizzat yüce Allah tarafından eleştirilmiş ve ilâhî azapla uyarılmışlardır.

1.2.1.3. Nankörlük

Kelime olarak Farsça'da “Gördüğü iyiliği unutan, ekmek hakkını bilmeyen,³⁰⁵ iyiliğin kıymetini bilmeyen, nimeti inkâr eden, cimri” gibi anlamlara gelen nân-kûr'den türetilen *nankör* kavramı, Kur'ân'da “nekr” kelimesiyle ifade edilir. Bu kavramın bazı âyetlerde “gerçeği inkâr etmek” anlamında da kullanıldığını daha önce zikretmiştik. “Onlar, Allah'ın nimetini bilirler, ne yazık ki sonra onu inkâr ederler...”³⁰⁶ âyeti buna örnek teşkil eder. “Nimetin inkârı” anlamındaki *küfrân* kelimesiyle *nimet* kelimesinden oluşan

³⁰⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'ân'da İman Psikolojisi*, 1. Bs., İzci Yayınları, İstanbul 1997, ss. 195-196.

³⁰⁵ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 945.

³⁰⁶ Nahl, 16/83.

terkip de *küfrân-ı nimet* “nankörlük etmek” mânasında kullanılır. Kur’ân-ı Kerîm’de, “nankörlükte aşırı gidenler”³⁰⁷ anlamını ise *kefûr* kelimesi karşılamaktadır.

“Nankörlük, yapılan bir iyiliğe, ihsan edilen bir nimete karşı gösterilen minnetsizlik ve kadir bilmezliktir.” Aslında insana verilen nimetlerin tümü, nimet sahibine şükretmeyi gerektirir. Akıl sahibi olarak yaratılmış olmanın gereği de budur. Ne var ki, insanların gerek yüce Allah’ın emir ve yasakları karşısında takındıkları inkârcı tavırların ve gerekse iletişimde buldukları kimselere karşı gösterdikleri birçok olumsuz eylemin temelinde nankörlük hastalığının bulunduğu net bir şekilde görülmektedir. “Nankörlük, kendine yapılan iyiliği unutmak, verilen nimetlerin değerini bilmeyerek, gösterilen sevgi ve saygıdan kendine pay çıkarıp yersiz davranışlarda bulunmak, iyilik ve ihsanları inkâr etmektir.”³⁰⁸ Kur’ân âyetleri bu olumsuz özelliği çeşitli vesilelerle dillendirmekte³⁰⁹ ve bu kötü huydan uzak durmasını insanlara tembih etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de çoğu âyetlerde k-f-r kökünden türetilen değişik kalıplar, “Allah tarafından verilen nimete nankörlük yapmak” mânasında yer almaktadır. Arap dilinde *küfür* kelimesinin asıl anlamı budur. Bu kelime İslâm teolojisi içinde semantik olarak yüce Allah’a iman merkezi etrafında yer alan kavramlardan biri haline gelerek değişime uğramış ve sonraları iman karşıtı olarak kullanılmaya başlamıştır.³¹⁰ Kur’ân’da insanın karakteristik ve psikolojik yapısı üzerinde önemle durulmakta, devamlı surette insanın imanî ve inkârî durumları konu edilmektedir. Dolayısıyla insanın inanç bakımından durumu ancak Kur’ân’ın verdiği beyan ve mesajla doğru bir şekilde anlaşılabilir. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi, Kur’ân âyetlerinin bu noktada üzerinde durduğu ve geniş bir anlam yüklediği kavramlardan biri de *küfür*dür. Küfür kavramı temelde “bir şeyi örtmek ve yok etmek” anlamlarına gelmekteyken sonraları, “inkâr etmek, nankörlük” gibi özel bir takım mânalar kazanmıştır. Zira küfür kelimesinin ifade ettiği mânalar içinde, “gerçeği ve yapılan iyilikleri örtmek” mânası zaten vardır. Bundan hareketle Kur’ân’da zikredilen küfür kelimesinde ön plana çıkan iki anlamdan birisi imanın karşıtı olan *inkâr*, diğeri ise ise şükürün karşıtı olan *nankörlük*tür diyebiliriz.

³⁰⁷ İbn Manzûr, a.g.e., V, 3897; Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., ss. 714-715; Ziya Şükun, *Farsça Türkçe Lügat*, MEB. Yayınları, İstanbul 1984.

³⁰⁸ Recep Öztürk, *Kur’ân Penceresinden İnsan ve Mutluluk Yolları*, Gülhane Yayınları, İstanbul 2008, ss. 34-35.

³⁰⁹ Yûnus, 10/12; Hac, 22/66; Furkân, 25/50; Secde, 41/49-51; Şûrâ, 42/48; Zuhruf, 43/15; Abese, 80/17; Fecr, 89/15.

³¹⁰ Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, ss. 96, 201-205.

Kur'ân âyetleri, insanı *kefûr* diye nitelendirmektedir ve bu özellik insanın tabiatında var olan bir karakterdir.³¹¹ “...*Şeytan ise rabbine karşı çok nankördür*”³¹² meâlindeki âyette ise aynı nitelemenin şeytan için de geçerli olduğu görülür. Yukarıdaki âyette, şeytanın da yüce Allah'ın kendisine ihsan ettiği nimetlere karşı şükredeceği yerde, itaati terkedip günah irtikâp ederek nankörlük yaptığı ifade edilmekte, peşinden giderek onun yolunu yol edinen insanların da kendilerine verilen nimetlere nankörlük noktasında şeytanı takip ettikleri bildirilmektedir.³¹³ Dolayısıyla insanın şeytanî bir özellik olan nankörlükten şiddetle kaçınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bir âyette, İsrâiloğulları'na lütfedilen başlıca ilâhî nimetler hatırlatıldıktan sonra, şükretmeleri durumunda yüce Allah tarafından verilen nimetlerin arttırılacağı, nankörlük yaptıkları takdirde ise azaplarının çok çetin olacağı şöyle ifade edilir: “...*Yemin olsun, şayet şükrederseniz gerçekten size nimetlerimi çoğaltırım. Eğer nankörlük yapacak olursanız, hiç şüphesiz azabım çok çetindir.*”³¹⁴ Yukarıdaki âyette bir taraftan ümitlendirme diğer taraftan ise uyarının bir arada ifade edildiğini³¹⁵ ve konunun ehemmiyetine baştaki kasem ifadesiyle dikkat çekildiğini görüyoruz.

Nankörlük, insanın doğuştan getirdiği, kişiliğinin oluşmasında önemli bir yer tutan ve kontrol altında bulundurulması gereken zafiyetlerinden biridir. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın nankörlüğü farklı kelimelerle ifade edilmiştir. *Kefûr* ve *keffâr* kelimeleri k-f-r kökünden geldiği için, hakikati inkâr eden anlamına gelmekle beraber,³¹⁶ “nankör, kıymet bilmez, nimetin değerini ve sahibini unutan, şükretmeyen” anlamlarına da gelmektedir. Sıkıntı yaşadığı dönemlerde insanın tutum ve davranışları incelendiği zaman, kişinin doğasında var olan nankörlük daha da belirgin bir hal almaktadır. *Kefûr* kelimesi ise inkârın ileri bir seviyesini dillendirmekte, bir taraftan da kişinin karşılaştığı en küçük bir sıkıntıyı unutmuyup hafızasında barındırırken, istifade ettiği nimetlerin çoğunu zamanla unutuveren insana işaret etmektedir.³¹⁷ *Kefûr* kelimesi, ilgili bir âyette şöyle yer alır: “...*ama elleriyle yaptıkları işler yüzünden onlara bir kötülük dokunursa, o zaman da insan pek nankördür.*”³¹⁸ Âyet, ilâhî

³¹¹ Hûd, 11/9; İsrâ, 17/67; Zuhruf, 43/15.

³¹² İsrâ, 17/27.

³¹³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XIV, 568; Fazlurrahman, *İslâmî Yenilenme, Makaleler II*, 3. Bs., Ankara Okulu Yayınları, (Çev. Adil Çiftçi), Ankara 2004, ss. 33-34.

³¹⁴ İbrâhîm, 14/6-8.

³¹⁵ Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîru's-Seâlibî)*, 1. Bs., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabîy, (thk. Ali Muhammed Muavvid vd.), Beyrut 1997/1418, III 376.

³¹⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, II, 126.

³¹⁷ Toshihiko İzutsu, a.g.e., s. 203.

³¹⁸ Şûrâ, 42/48.

hakikatlere karşı ayak direten ve böylece kendisini azaba iten insanın tabiatını anlatmaktadır. Onun aslında eziyete tahammül edemediğini, dayanıksız olduğunu, nimet gelince şımarıldığını, şiddet anında çılgılığı bastığını, haddini aşarak nankörlük yaptığını belirtmektedir.³¹⁹ Rabbinin verdiği nimetlere karşı nankörlük yapan bu tip inkârcılar, başlarına gelen sıkıntıları sayıp dururlar ancak kendilerine verilen nimetleri inkâr ederler.³²⁰ Sadece musibetleri ve belâları hatırlar ve yalnız karşılaştıkları meşakkatleri düşünürler.³²¹ Bu tek taraflı düşünce ise insanı önce nankörlüğe ve nihayetinde inkâra sevk eder.

Kur’ân âyetlerinde *kefûr* kelimesiyle benzer mânada zikredilen diğer bir kavram ise *kenûddur*. K-n-d kökünden türeyen kelimenin anlamı, “nankörlük etmek ve elde edilen nimetten yararlandığını kabul etmemektir.” Âyetteki³²² bağlamı dikkate alındığında bu kavramın burada, “mala aşırı düşkünlük ve Allah’ın verdiği sayısız nimetlerden küçücük bir kısmını dahi diğer insanlardan esirgemek suretiyle nankörlüğü ifşa etmek” anlamında kullanıldığı görülür. Zira yüce Allah tarafından verilen sayısız nimetin en azından küçük bir bölümünün ihtiyaç sahiplerine verilmesi, âyetlerde O’nun ihsanından dolayı arzedilen bir teşekkür ifadesi olarak değerlendirilir.³²³ Allah Teâlâ’nın kendisine verdiği malı mülkü yine sırf O’nun rızasına ermek için harcayamayan, ancak bazı insanların iltifatını elde edebilmek ve gösteriş yapmak için harcama yapan kişi nankörün ve zavallının ta kendisidir. Çünkü bu insan, yüce Allah’ın kendisine ihsan ettiği nimeti ve yaptığı iyiliği unutmuştur. Bu durum, malını ihtiyaç sahiplerine dağıttıktan sonra, meselâ yaptığı iyiliği başa kakarak bu insanlara eziyet eden kişi için de söz konusudur. Bu kişi, Allah’ın rızasına talip olmadıkça yüce Allah onu rızasına giden yola iletmez.³²⁴ Öyleyse *kenûd*, “rabbinin verdiği nimetlere nankörlük edip şükürsüzlük yapmak, başına gelen sıkıntıları devamlı dillendirmek, Allah Teâlâ’nın verdiği nimetleri unutmak, hevâsına tâbi olmak, dünya malına meyletmek, cimri ve isyankâr olmak”³²⁵ gibi olgun bir müslümanda bulunmaması gereken bir takım özellikleri içinde barındıran bir kavramdır diyebiliriz.

Mizaç açısından olumsuz bir davranış olan nankörlük, her insanda yaratılıştan mevcuttur ve insan olmanın verdiği bir eğilim türüdür. Bununla beraber insan bu mizacı

³¹⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., V, 3168/3169.

³²⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XX, 536.

³²¹ Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî, a.g.e., XV, 5253.

³²² Âdiyât, 100/6-8.

³²³ Toshihiko İzutsu, a.g.e., s. 205.

³²⁴ Ebü’l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 2. Bs., İnsan Yayınları, (Ed. Ali Bulaç), İstanbul 1996, I, 211.

³²⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XXIV, 584-587; Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXXII, 67; İbn Fâris, a.g.e., V, 140.

baskı altında tutup davranışlarında ona imkân vermeyebilir. Nankörlük, insanın istenmeyen menfi yönlerinden biridir ve şükrün zıddıdır. İnsan, bir yönüyle kendisine yapılan iyiliklere ve yardımlara iyilikle karşılık veren bir müteşekkir; diğer yönüyle de kendisine gösterilen iyilik ve yardımlar karşısında nankördür. Nankör insan kendisine verildiğinde memnun; verilmeyince şikâyetçi olan bir tiptir. Bir türlü halinden memnun kalmaz. Elindekine kanaat etmez. Gözü hep başkalarındadır. Böyle kimseler olumsuz mizaçlı, huysuz ve ruhen hasta tiplerdir.³²⁶ Bu tip insanlardan çevrelerine bakıp olaylardan ibret almalarını ve durumlarına şükretmelerini beklemek oldukça zordur. Hâlbuki Kur'ân âyetleri, nimetlere şükredip sıkıntılara sabreden kişilere vaat edilen çeşitli müjdelerle doludur.

Nankörlük, kişi veya topluluğun psikolojik ve zihinsel halini değiştirerek onları farklı bir anlayışa, bencillik, istikbâr ve refaktan dolayı şımarma konumuna getiren psikolojik bir zafiyettir. Bu durum daha ileri boyutlarda kendini dengesizlik olarak gösterebilir. Her hâlukârda bencillik, istikbâr, zenginlik ve ekonomik güçten dolayı şımarma gibi durumlar, normal bir psikolojik durumu ifade etmemektedir.³²⁷ Nankör insanlar, yüce Allah'ın verdiği nimetlerden yararlanır, malı biriktirir ancak şükretmez ve ihtiyaç sahipleriyle paylaşmazlar. Aynı zamanda hakikate uymamakta ısrar eder, kendine tebliğ edilen dinî gerçekleri kabul etmek istemezler. Dirençleri çok zayıf olduğundan sıkıntılara katlanamazlar. Ellerindeki nimet çoğaldığında şımarır, zorluklarla karşılaştıklarında ise paniğe kapılarak hadlerini aşarlar.

İnsandaki temel zafiyetler, bazan nankörlük ve fırsatçılık olarak ortaya çıkar.³²⁸ Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, kişideki önemli karakter bozukluklarından biri olan nankörlük vasfı, kendisine çeşitli lütuflarda bulunulduğunda aşırı sevinerek böbürlenmesi, şımarması ve haddini aşması, nimetlerden mahrum bırakıldığında ise büyük bir ümitsizliğe kapılarak feryat etmesiyle kendini gösteren olumsuz bir özelliktir. Nitekim bu gerçek bir âyette *“İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman gerek yanı üzerine yatarken, gerek otururken ve gerekse ayakta dururken bize yalvarır. Fakat biz onun uğradığı zararı kaldırıncaya, sanki kendisine isabet eden zarardan dolayı bize hiç yalvarmamış gibi davranır.”*³²⁹ ifadeleriyle bildirilir.

³²⁶ Celal Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm'de Fen Bilimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul 1984, ss. 205-206.

³²⁷ Ejder Okumuş, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 186.

³²⁸ İsrâ, 17/67; Hac, 22/66; Âdiyât, 100/6.

³²⁹ Yûnus, 10/12. Bkz. İsrâ, 17/83.

Bu âyette, rahatken yüce Allah'a dua ve ibadeti terkedipte sıkıntıya düştüğünde O'na yalvarıp yakaran kimse kınanırken; insanlık ve iman bakımından kâmil kimseye yakışanın, ilâhî kabule en yakın tutum olan yüce Allah'a tazarru halinde bulunmak olduğu belirtilir.³³⁰ Bu hakikati vurgulayan şu âyet de dikkatleri çekmektedir:³³¹ “*Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör oluverir.*”³³² Hâlbuki yüce Allah'ın rahmetinden ümit kesmek büyük günahdır. Binaenaleyh insana lâıyk olan, nimetler eldeleyen şükretmek, bir belâya müptelâ olduğunda ise sabrederek ikinci bir nimeti beklemektir. Zira nimet, sırf ilâhî lütuf olup bazan elden gider, sonra geri verilir.³³³ Ne var ki, insan çoğu zaman elindeki nimeti kaybetmeye tahammül edemez ve sabırsızlığından dolayı haddini aşır nankörlük yapar.

Unutkanlık ve bıkkınlık insanın fitratında var olan özelliklerdir. Bazı insanlar, nimete erdiğinde vereni derhal unuttur ve ona nankörlük eder. Nimetin şükrünü yerine getirmemekle o nimete haksızlık yapmış olur. Nimeti vereni unutmazsa bu sefer de verilen nimetlerden bıkar ve nankörlüğe düşer. Nitekim İsrâiloğulları, bildircin eti ve kudret helvasından bıkkınlık göstermişlerdi de yüce Allah'tan bir takım yiyecekler istemişlerdi. Hz. Mûsâ'nın duasının akabinde, istedikleri nimetlere kavuşmak için şehre girmeleri istenmiş ancak onlar bu emre uymamışlardır. Bu sebeple “...*Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar.*”³³⁴ meâlindeki âyette de ifade edildiği gibi başlarına türlü musibetler gelmiştir.

Yüce Allah'ın kullarına verdiği sayısız nimetler vardır. İnsan bu nimetlerden bir kısmının şükrünü yerine getirmeye çalışsa diğerlerinin şükründen aciz kalır.³³⁵ Konuyla ilgili bir âyet “... *Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.*”³³⁶ şeklindedir. İnsan, hizmetine sunulan sayılamayacak kadar çok nimet ve rızıklara rağmen, istediği ve istemediği her şey kendisine verildiği halde gerçekten çok zalim ve nankördür. Zira kendisine nimet verene şükretmesi ve yalnız O'na ibadet etmesi gerekirken başkalarına şükreder ve yüce Allah'a ortaklar edinir.³³⁷ Kendisini

³³⁰ Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XI, 79-80.

³³¹ Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 81.

³³² Hûd, 11/9.

³³³ Konyalı Mehmet Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri "Hülâsatü'l-beyân"*, 4. Bs., Üçdal Neşriyat, İstanbul, tsz., V, 2294-2295.

³³⁴ Bakara, 2/61.

³³⁵ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIX, 133.

³³⁶ İbrâhîm, 14/34.

³³⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XIII, 685-686; Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIX, 133.

yaratan ve sayısız nimetler bahşeden Allah Teâlâ'ya ortak koşmak ise en büyük nankörlüktür.

Nankörlükte aşırı giden kimseyi tanımlayan bir âyet ise şöyledir: “*O kahrolası insan ne nankör şey!*”³³⁸ Yüce Allah'ın kendisine olan bu kadar çok ihsanına ve bunca nimetlerine rağmen o ne kadar çok nankördür. Bir rivayete göre yukarıdaki âyet Utbe b. Ebû Cehil hakkında nâzil olmuştur.³³⁹ Lanet olsun o kâfire ki, Allah'ın âyetlerini işittiği, alâmetlerini gördüğü, kendisini hakka davet eden bir resul bulunduğu ve O'nun birçok lütuflarını ve nimetlerini bildiği halde nankörlük eder ve O'na itaatten yüz çevirir.³⁴⁰ Zira nankörlük, insanın varolduğu günden beri kendisine ihsan edilen iyilikleri unutması, o nimetleri ikram eden Allah'ın kudretini takdir edememesi, kendisine yapılan hatırlatmaları ve uyarıları nazarı dikkate almamasıdır.³⁴¹ Böylesine olumsuz bir sıfatın yerleştiği kalbin nihayetinde inkâr girdabına kendini kaptırmaması ise gerçekten çok zordur.

Kâinatı bir ölçü ve nizam dâhilinde yaratan, bütün imkânları insanın hizmetine sunan Allah Teâlâ, kullarından verdiği sayısız nimete mukabil şükredip kulluk görevlerini yerine getirmelerini istemektedir. Fakat inkârcılar, şükretmedikleri gibi yüce Allah'ın lütfettiği nimetleri O'nun dışında birtakım varlıklardan bilmişlerdir. Nihayetinde gösterdikleri bu nankörlük tavrı şirke düşmelerine sebep olan bir saik halini almıştır.³⁴² Mümin, yüce Allah'a kul olmanın verdiği şuur ve sadece O'nun rızası için yaptığı ibadetlerle şükreden bir kul olmaya gayret ederken; kâfir, başına gelen felâketlerle dahi gaflet uykusundan uyanamamakta, şükürsüzlüğe ve nankörlüğe devam etmektedir.³⁴³ Kur'ân'da, nankörlüğün duygularını esir aldığı müşrik bir kalbin, yaratana karşı sergileme cüretinde bulunduğu kişiliksiz ve ikiyüzlü tavrı haber veren birçok âyet vardır.

Allah Teâlâ, verdiği sayısız nimetlerden bazılarını zikrederken, insanları yoktan var ettiğini; şükretsizler diye onlara kulak, göz ve kalp verdiğini; ibret alsınlar diye kuşları havada tuttuğunu; evleri huzur ve dinlenme yerleri yaptığını; hayvanlarının derilerinden çadır, yünlerinden ve kıllarından ev eşyası meydana getirdiğini bildirmektedir. Ayrıca onlara gölgelikler, dağlarda barınaklar, sıcağı koruyan elbiseler, savaşta korunacakları zırhlar

³³⁸ Abese, 80/17.

³³⁹ Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, Dâru Taybe, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemir vd.), Riyad 1997, VIII, 337.

³⁴⁰ Konyalı Mehmet Vehbi, a.g.e., XV, 6350.

³⁴¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VIII, 5583.

³⁴² Abdurrahman Kasapoğlu, a.g.e., ss. 182-183.

³⁴³ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 107.

verdiğini, böylece müslüman olsunlar diye nimetlerini tamamladığını beyan etmektedir.³⁴⁴ Ne var ki, bunca nimete şükretmesi gereken bu insanlar nankörlüklerini sürdürmüş ve inkârda diretmişlerdir.

Esasen müşrikler, bütün nimetlerin kendilerine yüce Allah tarafından ihsan edildiğini biliyor ve bunu itiraf ediyorlardı. Ne var ki, bu nimetlerin mukabilinde bir şükür olarak yalnız O'na kulluk etmeleri gerekirken, ortak koştukları putlara yöneliyor, onların şefaatinin ön plana çıkarıp inatçılıklarından inkâr ediyorlardı.³⁴⁵ Bu sebeptendir ki yüce Allah'ın varlığını kabul etmek putperest müşrikleri nankör olmaktan kurtaramamıştır.

Sayırsız nimetler karşısında nankörlük yapan insanın fırsatçılık karakterini ve bu tip insanların nankörlükleri neticesinde inkâra nasıl düştüklerini açıklayan bir âyette şu ifadeler yer almaktadır: *“Denizde başınıza bir musibet geldiğinde bütün taptıklarınız (sizi yüzüstü bırakıp) kaybolur, yalnız Allah kalır. Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.”*³⁴⁶ Denizde başınıza bir musibet gelip ölüm korkusu sizi kapladığında, kendilerine yalvardıklarınız ve yardım bekledikleriniz hatırlarınızdan gider. Yüce Allah'tan başka hatırlarınıza onlardan hiçbirisi gelmez. Bu sıkıntıları gidermesi için yalnız O'na yalvarırsınız.³⁴⁷ İnsan boğulma gibi çok şiddetli bir korku anında puta, güneşe, aya, meleğe ve gemilere değil yalnız Allah Teâlâ'ya güvenir ve O'ndan yardım ister. Onu boğulmaktan ve denizden kurtarıp karaya çıkardığında ise imandan yüz çevirir. Başı dara düştüğünde yalnız O'nun yardımına ve merhametine sığınan insan; sıkıntıdan kurtulup rahata kavuştuğu zaman ise nankörlük eder ve O'ndan yüz çevirip başkalarına tutunur.³⁴⁸ Bu âyetin devamında Allah Teâlâ, zor durumdan kurtarıp karaya çıkardığında o eski halini unutup gaflet içinde hayatına devam eden insanı, *“Peki, karaya çıktığınızda O'nun kara tarafında sizi yere batırmayacağından veya üzerinize taş yağdıran bir kasırga göndermeyeceğinden emin mi oldunuz? Sonra kendinize hiç bir vekil ve koruyucu bulamazsınız. Yoksa sizi bir kez daha denize döndürüp de üzerinize şiddetli bir kasırga göndererek yaptığınız nankörlük sebebiyle sizi boğmayacağından emin mi oldunuz?”*³⁴⁹ ifadeleriyle uyararak, insanın her zaman ve her mekânda kendi kontrolü altında bulunduğu dikkat çekmektedir. Böylece âyet denize, karaya, dev dalgalara, şiddetli esen rüzgârlara karşı

³⁴⁴ Nahl, 16/78-83.

³⁴⁵ Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., III, 235-237.

³⁴⁶ İsrâ, 17/67; Yûnus, 10/22-23.

³⁴⁷ İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e., V, 183.

³⁴⁸ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXI, 11-12.

³⁴⁹ İsrâ, 17/68-69.

hakiki mânada emniyetin, dayanıklı yapılarda, lüks binalarda değil; her zaman ve her yerde ancak Allah'ın korumasıyla ve yalnız O'nun yardımıyla meydana gelebileceğini ifade etmektedir.³⁵⁰ Ne var ki, nankörlük hastalığına yakalanmış insanlar bu hakikati bir türlü kavramak istemezler.

Yukarıdaki âyette de ifade edildiği gibi, kişinin genişlik zamanında yüce Allah'ı hatırlamaması, darlıkta ise O'nu yegâne kurtarıcı görmesi bir fırsatçılıktır. Bunun yanında âyet, nankörlük hastalığının insanın fitratında var olan bir özellik olduğuna delâlet etmektedir.³⁵¹ Ancak nankörlük, sadece insan ile yüce Allah arasında değil, aynı zamanda insanların kendi aralarındaki tutum ve davranışlarında da ortaya çıkmaktadır. Zira insan kendisine yapılan iyilikleri kısa zamanda unutmakta, sanki hiçbir iyilikte bulunmamış gibi yardımı dokunan kişiye menfî bir tavır alabilmekte³⁵² ve böylece nankörlüğünü çoğu zaman insanlar arasında da göstermektedir.

Mekke fethedildiğinde, Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Allah resulünden kurtulabilmek için kaçmaya teşebbüs etmiş ve Habeşistan'a gitmek üzere gemiye binmişti. O esnada şiddetli bir fırtınaya yakalanınca gemidekiler birbirlerine: "Bu fırtınanın geçmesi için yalnız ve yalnız yüce Allah'a dua edip yalvarmamız gerekir" dediler. Bunu gören İkrime kendi kendine "Allah'a andolsun ki eğer Allah'tan başkası denizde fayda vermiyorsa karada da fayda vermeyecektir. Allah'ım sana ahdim olsun, eğer beni bu fırtınadan kurtarırsan Hz. Muhammed'e gidip elimi onun elinin üstüne koyup müslüman olacağım. Şüphesiz sen acıyan ve bağışlayansın" diyerek müslüman olacağına dair söz verdi. Denizden kurtulunca Allah resulünün yanına gidip müslüman oldu. Ancak diğerleri kurtulduktan sonra denizdeki yalvarmalarını unuttular ve nankörlük yaptılar.³⁵³ Zira nankörlük insanın tabiatında var olan bir haslettir. Musibetten kurtulup rahata erdiğinde Allah'ın kendisini kurtardığını ve sayısız nimetler verdiğini unuttur ve inkâr eder.

Bu tip çıkarıcı ve menfaatlerine düşkün insanların içinde buldukları psikolojik durumu açıklayan diğer bir âyette ise "*Biz insana nimet verdiğimiz zaman o, şükretmekten yüz çevirip yan çizer. Kendisine bir zarar dokununca da ümitsizliğe düşer...*"³⁵⁴ ifadelerine yer verilir. Âyetteki insandan maksat inkâr edenlerdir. Münkirler, bir nimete kavuştuklarında

³⁵⁰ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, 2240.

³⁵¹ Hayati Aydın, *İnsan Psikolojisi*, Fecr Yayınevi, İstanbul 1999, s. 112.

³⁵² Toshihiko İzutsu, a.g.e., s. 205.

³⁵³ İbn Kesîr, a.g.e., V, 96.

³⁵⁴ İsrâ, 17/83-84.

büyüklenip hakka sırtlarını dönerler. Kendilerine nimet veren Allah'ı hakkıyla takdir edip şükredecekleri yerde nankörlükte ısrar ederler. Başlarına bir belâ geldiğinde ise derin bir üzüntüye kapılırlar. Hâlbuki kul olmalarının gereği olarak, bir nimete mazhar olduklarında o nimetin sahibi olan yüce Allah'a, dilleriyle ve fiilleriyle şükretmeleri; musibetle karşılaştıklarında ise sabrederek, kendilerini kurtarması için yalnız O'na yalvarmaları ve kendilerini kurtarmasını yalnız O'ndan istemeleri gerekirdi. Esasen insanın bu görevi, sadece dinî bir emir olarak değil, aynı zamanda insan fitratının gereği oluşu ve psikolojisini düzelterip moral kazanması açısından da önemlidir.

Yüce Allah'ın verdiği sayısız nimetlere karşı nankörlük yapan ve ilâhî azaba çarptırılan şehir halkını örnek veren bir âyette ise şöyle ifade edilir: *“Allah, güven ve huzur içinde olan bir şehri misal verdi. Oranın rızkı her yerden bol bol geliyordu. Fakat oranın halkı Allah'ın nimetlerine nankörlük etti. Bu yüzden Allah, yaptıklarına karşılık onlara açlık ve korku ızdırabını tattırdı...”*³⁵⁵ Âyette bahse konu olan şehir hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte çoğunluğa göre bu şehir Mekke'dir. Hz. Peygamber, müşrikler hakkında *“Allah'ım! Şu Mudarlılara haddini bildir! Onların gelecek yıllarını Yûsuf'un kuraklık yıllarına çevir!”* diye dua edince şiddetli bir kuraklıkla karşılaştılar. Öyle ki, açlıktan kemikleri yiyecek hale geldiler.³⁵⁶ Mekke şehri gerçekten de Hz. İbrâhim'in Kâbe'nin inşasını tamamlamasının akabinde yapmış olduğu duası ve yeryüzünde inşa edilen ilk mâbed olma özelliğini taşıyan Beytullah'ın burada bulunması³⁵⁷ bereketiyle saygı gösterilen, kan akıtılması yasaklanan, içinde bulunan insanlar için en güvenilir bir mekân olmuştur. Civar bölgelerde yaşayan topluluklar arasında çıkan kabile savaşları yüzünden Mekke dışında çoğu zaman mal ve can emniyeti kalmamasına rağmen, Mekke asırlarca mübarek ve güvenilir bir şehir olarak kalabilmiştir.³⁵⁸ Bunun yanında ticaret kervanlarının uğrak yeri olması ve hac ibadetinin burada yapılıyor olmasının sağladığı avantajla bir ticaret merkezi halini alan Mekke, sağladığı ekonomik imkânlarla hayat standardını yükseltiyordu.³⁵⁹ Ne var ki, müşriklerin Hz. Peygamber'i ve müslümanları davalarından vazgeçirmek için uyguladıkları ve her geçen gün ölçüsünü artırdıkları şiddet ve işkenceler sebebiyle artık şehirde huzur ve bereket kalmamıştır.³⁶⁰ Çünkü Allah'ın verdiği sayısız nimetlerine şükürde

³⁵⁵ Nahl, 16/112-113.

³⁵⁶ Muhammed Emîn el-Hererî, a.g.e., XV, 391-392.

³⁵⁷ Bakara, 2/126; Âl-i İmrân, 3/96; İbrâhim, 14/35-37.

³⁵⁸ Ankebût, 29/67.

³⁵⁹ Kasas, 28/57.

³⁶⁰ Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XIV, 242.

bulunmaları, verdiği emir ve yasaklara riayet etmeleri kulluk görevleri olmasının ötesinde toplumda huzur, bereket ve güvenliği sağlamak açısından da insanların kaçınılmaz bir vazifesidir. Zira nimetlere nankörlük yaparak ibadet yerine isyan, tevhid yerine şirk yolunu seçen fert ve toplumlar ekonomik, sosyolojik ve psikolojik alanlarda çökmekten ve nihayetinde açlık, kıtlık ve kuraklık gibi musibetlerden kendilerini kurtaramazlar.

Nankörlüğün, genelde imansızlığın ve şirkin en önemli sebeplerinden olduğu gibi Câhiliye anlayışının karakteristik özelliklerinden biri olduğu da görülür. Sıkıntılı zamanında dua edip yüce Allah'a yönelen müşrik, kurtulduğunda kurtuluşu kendine ait bir hak olarak görece kadar nankörleşebilmektedir.. Nitekim bu gerçek bir âyette şöyle ifade edilir: *"...Yemin olsun kendisine dokunan bir zarardan sonra biz ona tarafımızdan bir rahmet tattırsak, o gerçekten: "Bu, benim hakkımdır" der..."*³⁶¹ Yukarıdaki âyet-i celîle başta olmak üzere konuyla ilgili diğer âyetler göz önüne alındığında, en küçük sıkıntıyı dahi unutmuyup aklında tutan, kendisine ihsan edilen sayısız nimetleri unutan ve nimetler karşısında şükretmeyen nankör bir tip karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca söz konusu nankörlük saikinin kişiyi inkâra ve şirke sürüklediği anlaşılmaktadır. Zira insan, sahip olduğu nimetler karşısında iradî olarak iki tercihte bulunmaktadır: Ya şükreder ya da nankörlük yapar. Şükrettiği takdirde Allah'a minnet duyar, O'na hamdeder ve kulluğunun bilincine varır. Bu davranış şekli aynı zamanda insanın doğasına muvafık olanı tercih etmektir. Ancak insan elde ettiği bir nimet karşısında şükür yerine nankörlüğe yönelme eğilimine de sahiptir. Bu istikamete yöneldiğinde ise artık nimeti vereni görmezlikten gelip şükretmek yerine nankörlük yapar.³⁶² Hamd ve şükürden uzaklaştıran bu nankörlük eğilimi ise insanı inkâra kadar sürükleyebilir.

Görüldüğü gibi asıl nimet vereni unutup O'ndan yüz çevirmek, nimeti kendi bilgi ve becerisiyle elde ettiğini düşünerek şükürden yoksun kalmak, malında yetimin, yoksulun ve fakirin hakkı bulunduğunu aklına getirmemek, verilenleri değil sadece verilmeyenleri düşünüp isyan etmek gibi tutumlar, Kur'ân'da hep nankörlük kapsamında ele alınmıştır. Bunun yanında yüce Allah'ın verdiği sayısız nimetlere nankörlükle mukabelede bulunmanın verilen nimetlerin elden gitmesi, emniyet ve asayişin ortadan kalkması gibi bazı felâketlere sebebiyet vereceği açıklanmaktadır. Netice olarak, bu tavrı sergileyenlerin ya nimetlerin ellerinden alınması suretiyle ya da dünya ve âhirette çeşitli sıkıntı ve musibetlerle

³⁶¹ Bkz. Fussilet, 41/49-51.

³⁶² Abdurrahman Kasapoğlu, a.g.e., ss. 183-185.

cezalandırılacakları beyan edilmektedir. Böylece inkârın ve şirkin en önemli duygusal etkenlerinden birinin de nankörlük olduğu açık bir şekilde ortaya konmuş olmaktadır.

1.2.1.4. *Hevâ*

H-v-y fiil kökünden türetilen *Hevâ* kelimesi sözlükte, “İki şeyin arasının uzak olması, yukarıdan aşağıya inmek,³⁶³ yukarı fırlamak, yıldızların doğuşu ve batışı, mahvolmak, rüzgârın esmesi, kabın boş olması, istek, heves, meyil, sevme, düşme” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, “nefsin, akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı olan eğilimi”,³⁶⁴ “Şer’î bir gerekçe olmaksızın nefsin hoşlandığı şehvetlere, arzu ve isteklere meyletmesi”³⁶⁵ yahut “doğruluk, hak ve faziletten saparak haz ve menfaatlere yönelen nefis” mânalarında kullanılmıştır. İslâm’dan önce, genel olarak “nefse ait aşırı bağlılık”, özelde ise “aşk” mânasında dillendirilen hevâ, olumlu ya da olumsuz her çeşit arzu ve isteği ifade ediyordu. İslâm’dan sonra ise, bu kavramın daha çok olumsuz anlamda ele alındığını söyleyebiliriz. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de on iki âyet-i kerîme’de “nefsin arzularına uymak, yuvarlanmak, helâk olmak, uçuruma gitmek, sürüklemek, yıldızın batması, yere çarpmak, yerin dibine geçirmek³⁶⁶ gibi tamamı menfi mânada olmak üzere on yerde müfred (hevâ), iki yerde ise cemi kalıbında (ehvâ) zikredilmiştir. Bu kelime, hadislerde de aynı mânada sıkça kullanılmış, hadis mecmualarında bu konuyla ilgili özel bölümler açılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm, hevâyı ilmin karşısında ve zulmün kaynaklarından biri olarak gösterir.³⁶⁷ Yüce Allah’ın âyetlerini yalan saymak, O’nu bırakıp sahte tanrılara yönelmek, şirk koşmak, âhireti inkâr etmek, şeytanın emrine girmek, onun telkinleriyle tavır ve davranışlarına yön vermek de³⁶⁸ hevâ kapsamında mülâhaza edilir. Dünya hayatına dört elle sarılıp ona ebedî bir hayat gözü ile bakmak ve hakkı çiğneyecek biçimde hüküm vermek³⁶⁹ gibi inanç ve davranışlar hep hevâyâ bağlılık ve hevâyâ uyma diye nitelendirilmiştir. Yüce Allah’ın gazabına uğrayan, hoşnut olmadıkları inanç ve ahlâk prensipleri getiren peygamberlere karşı büyüklük taslayan, zanları ve arzuları dışında hiçbir şeye bağlılık kabul etmeyen³⁷⁰ insan hevâ ehlidir. Kur’ân âyetleri, hevâyâ uymamayı ısrarla vurgularken; nefsin

³⁶³ Şemseddin Karahisârî, a.g.e., II, 467.

³⁶⁴ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 849.

³⁶⁵ Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürçânî, a.g.e., 341; İbn Manzûr, a.g.e., VI, 4728-4729.

³⁶⁶ Nisâ, 4/135; Tâhâ, 20/81; Hac, 22/31; Furkân, 25/43; Necm, Sâd, 38/26; 53/1, 3, 53.

³⁶⁷ Bakara, 2/145; Rûm, 30/29.

³⁶⁸ En’âm, 6/71, 150; Furkân, 25/43; Necm, 53/23.

³⁶⁹ A’râf, 7/176; Sâd, 38/26.

³⁷⁰ Bakara, 2/87; Mâide, 5/70; Tâhâ, 20/81; Kasas, 28/50; Necm, 53/23.

isteklerine tâbi olmayı adaletsizlik, sapkınlık ve zalimlik olarak niteler.³⁷¹ Hevâsına gem vuranların cennetle ödüllendirileceği, hevâsına uyanların mutlaka cezalandırılacağı, bu cezanın infazı sırasında kimsenin dost ve yardımcı bulamayacağı³⁷² özellikle vurgulanır.³⁷³ “...Gözleri kendilerine bile dönmez, kalpleri de bomboştur”³⁷⁴ meâlindeki âyette ise hevânın kâfirlerin kalplerinin bir özelliği olduğu ifade edilir.

Kur’ân’da, bu kelimenin bazan şehvete düşkünlük ve ilim sahibi olmayan kimselerin nefislerinin kendilerine hükmetmesi anlamında kullanıldığını görürüz. Bu tip insanların nefisleri, sahiplerini dünyada şehvetlerinin esiri ettiği gibi âhirette de ebedî azaba sürükler. Esasen şehvet, nefislerin tabiatında vardır ve yüce Allah’ın emirlerine aykırı olmayan faydalı yerlere yönlendirildiğinde tabiiliğini korur. Meselâ, normal sınırında kalmak kaydıyla yemek, içmek ve nikâh akdiyle evlilik bağı kurmak gibi eylemler meşrû arzulardır ve bir müslüman için bu gibi fiiller helâl-haram sınırlarını korumak şartıyla sevap vesilesi olarak kabul edilebilir. Ancak, kişiyi tamamıyla esareti altına alan şehevî arzular insanı dünya ve âhirette felâketlere sürükler. Hevâsına tâbi olan insanlar kendileri saptığı gibi başkalarını da saptırırlar.

Hevâ, insan nefsinin bedenle ilgili arzu ve isteklerini dillendiren kötü ve ilkel yönelişlerdir. Hâlbuki her nefise, hem küfrü hem de imanı ayırt etme özelliği verilmiştir.³⁷⁵ Nefis, bu konuda kendi kendini tesviye edecek ve nizama koyacak kapasiteye sahiptir. Fakat insan, sonuç itibarıyla neyin iyi neyin kötü olduğunu tam bilemez. Bazıları da geleceği düşünmez, duygularını ve kısa vadedeki menfaatlerini mutlak doğru kabul eder veya iyiyi sırf kendisi açısından düşünüp iyi niyetle olsa dahi başkasına haksızlık yapabilir. Hâlbuki hak ve doğruluk ölçüleri, nihaî ve genel anlamda olmalıdır. Böyle olunca hakkın ve doğrunun ölçüsünü insanın kendisi değil, onu yaratan yüce Allah koymalıdır.³⁷⁶ Nefsin arzu ve isteklerine uymak sadece inanç konusunda saptırıcı ve engelleyici değil, belki hayatın bütün alanlarını kapsayan negatif bir tutumdur. Nitekim bir âyette “... *Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen de*

³⁷¹ Bakara, 2/120, 145; Nisâ, 4/135; Mâide, 5/48-49, 77; En’âm, 6/56, 119, 150; Ra’d, 13/37; Mü’minûn, 23/71; Kasas, 28/50; Rûm, 30/29.

³⁷² Bakara, 2/120; Ra’d, 13/37; Nâziât, 79/40-41.

³⁷³ Mehmet Yolcu, a.g.e., ss. 127-128.

³⁷⁴ İbrâhîm, 14/43.

³⁷⁵ Şems, 91/8.

³⁷⁶ Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, İşaret Yayınları, (Çvr. Bekir Karlığa), İstanbul 1987, s. 70.

mutlaka zalimlerden olursun”³⁷⁷ denilerek Hz. Peygamber’in şahsında bütün müslümanlara hitaben, işlerini düzenlerken ve hakemlik yaparken hevâ ve arzularına göre değil, Allah Teâlâ’nın hükümlerine göre hareket edilmesi gerektiği bildirilmiştir.

Bazen de hevâ kelimesinin haktan gelen gerçek bilgi anlamındaki ilmin zıddı anlamında kullanıldığını görüyoruz: “*Fakat zulmedenler bilgisizce nefislerinin arzularına uydular...*”³⁷⁸ Burada, *biğayri ilm* kaydından hevânın iki kısma ayrıldığını anlıyoruz. Biri, ilme (vahye) uygun olan; diğeri ise ilme uygun olmayandır. İlme muvafık olan hevâ, fitratın gayesine ve doğasına uygun olan meyillerdir. Zira şehvetlerin ve meyillerin yaratılması da boşuna değildir. Onlar, insanları yaratılış gayelerine ulaştırmak için yüce Allah tarafından verilmiş saiklerdir. Ancak bazan şeytanîleşen beşer zekâsı, onu gayesinden çevirerek ilmin zıddına döndürebilmektedir. Meselâ, insan neslinin sağlıklı bir şekilde çoğalması için nikâhlanma arzusu fitratın gayesine ve ilme mutabık bir meyildir. Zina meyli ise, ilme aykırı mücerret bir hevâdır. Çoğunlukla hevâ bu gibi olumsuz anlamlarda kullanılır. İşte müşrikler, bir şey bildiklerinden dolayı değil; ilme uymayan hevâların ardından koştukları için kendilerini heveslerinin esiri ederek haksızlık ve zulümle şirke sapsmışlardır.³⁷⁹ Kendilerine verilen bunca nimete şükrederek yalnız Allah’a kulluk yapmak yerine ulûhiyyette ve ibadet konularında O’na ortak koşmak ise gerçekten en büyük haksızlıktır.

Kur’ân-ı Kerîm’de hevânın hiç değişmeyen anlamı, insanı günahlara veya küfre sevk eden bir etken olduğudur. Aynı zamanda insanların tevhid inancına başkaldırıp şirke düşmelerinde hevâ ve heveslerine, nefislerinin tutku ve arzularına esir olmalarının etkisi gözardı edilemez. Zira Allah’a ortak koşan kişi ve toplumlar aynı zamanda ahlâk yoksunu, nefislerinin ve şehvetlerinin kölesi olmuş, haddini aşan kimselerdir.³⁸⁰ Heveslerinin esiri olan bu tip insanlar, çeşitli günahlara girmiş hatta yüce Allah’a eş koşacak kadar ileri gitmişlerdir. Kur’ân âyetleri hevâyı haktan sapmanın en önemli sebepleri arasında zikreder. İtikadî mevzularda hevâsının peşinden giden, kesinlikle hak ve hakikatten sapacaktır. Hevâsının esiri olan bu kişinin ardından gidenlerin de, Allah yolundan sapsmaları kaçınılmaz olacaktır.³⁸¹ Nitekim Kur’ân âyetleri bunun örnekleriyle doludur.

³⁷⁷ Bakara, 2/145.

³⁷⁸ Rûm, 30/29.

³⁷⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VI, 3820-3821.

³⁸⁰ Ahmet Vefa Temel, a.g.e., s. 155-159.

³⁸¹ Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, ss. 225-226.

Hz. Mûsâ'nın Tûr'a gitmesinin akabinde, İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerinden Sâmirî, kavmini bir şekilde ikna ederek ziynet eşyalarını toplayıp ateşe atmış, eriyen altınlardan böğüren bir buzağı heykeli icat etmiş ve "...işte, bu sizin de, Mûsâ'nın da tanrısıdır, Fakat Mûsâ, onu unuttu"³⁸² diyerek İsrâiloğulları'nı saptırmıştı. Hz. Mûsâ Tûr'dan döndüğünde, "Ya senin zorun nedir ey Sâmirî?" sorusuna "...Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi"³⁸³ şeklinde cevap veren Sâmirî, nefsinin hevâsına tabi olan bir kimsenin ne hallere düştüğünün en bariz örneklerinden biri olarak kabul edilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm, hevâ ve hevâse ölçüsüz bir biçimde bağımlılığın sapıklığın başlıca sebebi olduğunu ifade eder. Özellikle, dinî hükümler karşısında hevâsına uyan kimselerin hak yoldan sapmaları kaçınılmazdır. Kur'ân'da birçok âyet,³⁸⁴ nefsin arzularına düşkün olmanın haktan sapmanın en yakın sebeplerinden biri olduğunu, bu insanların büyük bir yanlışlık içinde bulunduğunu ve bu tip insanlara asla uyulmaması gerektiğini açıkça bildirmektedir.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi hevâ, nefsin bedenle alâkalı isteklerini ifade eden aşırı yönelişlerdir. Bu kavram, nefsinin her isteğini yerine getirmeye çalışan, hevâ ve arzularına ulaşabilmek için hiçbir sınır kabul etmeyen, heveslerini putlaştıran insanın psikolojik halini karakterize etmektedir. Böylesi kimseler nefis-i emmâre'nin arzularından başka ilâh tanımazlar. Bu insanların hayatında diğerkâmlığa yer yoktur; sadece kendini düşünmek vardır.³⁸⁵ Böyle bir kişiliğe sahip olan insanlar delil, burhan, hak, hukuk kabul etmez; sadece kendi keyif ve zevklerini düşünürler. Zevklerinin kendileri için sırf felâket olduğunu bilseler bile, yine zevklerini hakka tercih ederler. Dini de aynı bakış açısıyla değerlendirir, gönülleri neyi isterse ona taparlar. Çünkü onlar vahiyden yüz çevirerek kalplerini hep şeytanın vesveseleriyle doldurdıkları ve nefislerindeki fücuru takvâ'dan ayıran yeteneklerini köreltikleri için artık kötülüğü kötülük olarak görmemektedirler.³⁸⁶ Dolayısıyla arzu ve heveslerini putlaştıran insanlar artık doğruyu yanlıştan ayırt edemez hale gelirler. Onlar için önemli olan nefislerini tatmin etmektir.

Nitekim "Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü?..."³⁸⁷ maealindeki âyet-i celîlede, nefsinin bayağı arzularına teslim olmayı son derece dikkat çekici

³⁸² Tâhâ, 20/88.

³⁸³ Tâhâ, 20/85-97.

³⁸⁴ Bakara, 2/120; Mâide, 5/48, 77; En'âm, 6/56; Kasas, 28/50.

³⁸⁵ İbrahim Coşkun, a.g.e., s, 82; Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., V, 3590.

³⁸⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VI, 4318.

³⁸⁷ Furkân, 25/43; Câsiye, 45/23.

bir tabir olan “hevâyı ilâh edinmek” şeklinde değerlendiren Kur’ân-ı Kerîm, böylelerinin yüce Allah’a inanma iddialarının herhangi bir değer ifade etmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Yukarıdaki âyetler, dışa vuran bu psikolojik hâleti derinliğine gözler önünde canlandırmaktadır. Ölçü kurallarını yitiren, kutsal değerlerden uzak kalan bir ruh elbette nefsinin çılgın arzularına itaat edip şehvetinin esiri olur. Kendine tapılan bir nefis ise artık hiçbir kurala uymak istemez, ciddiyetten uzak bir hayat arzu eder, mantık kurallarını tanımaz, taşkın arzularını tanrılaştırmaktan ve onlara kölelik yapmaktan öte bir hedefi kalmaz.³⁸⁸ Öyle ki, yukarıdaki âyetlerde de ifadesini bulduğu gibi, bu sapkınlığı onu nefsin arzularını ilâh edinmeye kadar sürükleyebilir.

Kendisine yönelik bir daveti değerlendiren insan ya akıyla hareket eder veya hevâ ve arzularına tâbi olur. Akıyla hareket eden, söz konusu hitabın gerçekliği hakkında kafa yorar, en üstün varlık olarak yaratılan insan hakkında bunun ne anlama geldiğini düşünür, ona göre bir yargıya vararak nihayetinde bu daveti ya kabul eder ya da reddeder. İhtiraslarının peşinden gidene gelince; o nefsinin isteklerini, maddî zevklerini ve menfaatini göz önünde bulundurarak bir durum değerlendirmesi yapar. Kur’ân’ın çoğu âyetlerinde, mücadele edilmesi gerektiği bildirilen, bu ikinci bakış açısidir. Nitekim yukarıda zikredilen âyetlerde bu tavır içinde bulunanlar, “bayağı arzularını tanrılaştıranlar” ifadesiyle zikredilmişlerdir. Bir sonraki âyette ise bu insanların bayağı arzularını tanrı edinmekten vazgeçmedikleri sürece, Allah’ın elçisi vasıtasıyla gönderdiği mesajlarını doğru anlamalarının ve sağlıklı bir değerlendirme yaparak hidayete kavuşmalarının çok zor olduğu bildirilmektedir. Çünkü heveslerinin esiri olmuş bu tip insanlar, bu davranışlarıyla akıl nimetinden mahrum olan diğer canlılardan daha şaşkın bir durumdadırlar.³⁸⁹ Hâlbuki sağlıklı düşünebilen insanların Allah’ın davetini reddetmesi, nefesine köle olacak kadar hak ve hakikatten uzaklaşması çok zordur.

Yukarıdaki âyetlerde geçen “*hevâsını ilâh edinen*” ifadesi, “kendi kabul ettiğinin dışında bir ilâh tanımamak” anlamındadır. Bu tip kişilerde hakka dair bir yöneliş görülmez. Onların tüm gayesi nefsin istekleri istikametinde bir hayat yaşayabilmektir. Gerçek anlamda lehlerine olacak şeyleri düşünmek yerine sadece içgüdüleri ve birtakım kuruntuları üzerine tesis etmeye çalıştıkları bir hayat nizamını benimserler. Bu kişilerin düşünce ve inançlarında istidlâle, itidale ve ölçüye yer yoktur. Menfaatlerine ulaşma konusunda hiçbir sınır

³⁸⁸ İbn Kesîr, a.g.e., VI, 113.

³⁸⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara 2007, IV, 127.

tanımlar. Arzu ve isteklerine âdeta kutsallık atfederek onu elde edebilmek için herşeyi mubah görürler. Zevklerine ulaşabilmek için her türlü sıkıntıya göğüs gererek hak ve hakikati nefislerinin arzularına kolayca feda ederler. Bu kimselerin nezdinde dinî gerçekler, insanların hisleriyle oluşturduğu, keyif ve zevklerini tatmin için icad ettiği olgulardır. Nefsini ilâh edinen bu insanların hakka bağlanma, O'na itaat etme, rızasını kazanma gibi hedefleri yoktur. Arzuları onların yegâne tapındıkları şeydir.³⁹⁰ Hevâlarının peşinde giden, türlü isyanlara bulaşan ve nihayetinde yaratıcının dışındaki şeylere tapınanlar da hevâsını ilâh edinen kimselerdendir.³⁹¹ Kısacası nefsinin isteklerini tanı edinenler, hiçbir delile dayanmaksızın, nefislerinin arzu ve isteklerine boyun eğen ve âdeta onun kulu olanlardır.³⁹² Haktan böylesine uzaklaşan insanlar, gözlerine güzel gelip hoşlarına giden ne varsa onu din gibi benimseyip peşinden giderler.³⁹³ Nitekim Kureyşliler, buldukları güzel bir taşta bir süre tapınırlardı. Daha sonra ondan daha güzelini bulduklarında ise öncekini atar yenisine tapınırlardı.³⁹⁴ Dini böylesine basite indirgemek ve bulduğu bir taşta tapınarak ondan medet ummak, ancak hevâsını tanrılaştıranlarda görülebilecek bir özellik olsa gerektir.

Hevâ, insanı esareti altına alınca, insan onu tanı edinmeye başlar ve böylece kendi kendine tapan bir insan şekli ortaya çıkar. Biz buna “nefsine tapan insan” diyoruz. Hevâ insanı mahveder, kötüye meylettirir, iradesini elinden alır, mantık dışı şeyler konuşturur ve nihayet tutku haline gelerek kendine taptırır. Birçok olumsuz sonucun ortaya çıkmasına sebep olan hevâ, ilâhî vahye karşı tepki göstermekte de etkin bir unsur olmuştur. Hatta kimi toplumların ilâhî mesaja karşı olumsuz tepkileri, peygamberleri yalanlamaya, hatta öldürmeye kadar varmıştır.³⁹⁵ “Artık size bir peygamber, nefsinizin hoşlanmadığı şeyleri getirdikçe büyüklük taslayıp, onların bir kısmını yalancı sayıyor, bir kısmını da öldürüyor musunuz?”³⁹⁶ meâlindeki âyet bu hakikati açıklamaktadır.

İnsanın duygusal zaaflarından birini teşkil eden ve inkâr sebeplerinden biri olan arzu ve heveslerin egemenliği altında bir hayat sürdürme konusunun Kur’ân’da önemli bir yer tuttuğu görülür. Âyetler, hevânın insan üzerindeki etkisine, sıhhatli düşünceden

³⁹⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., V, 3590.

³⁹¹ Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XIX, 24.

³⁹² Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, b. Muhammed, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavved), 1. Bs., Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998, V, 487.

³⁹³ Zemaşerî, a.g.e., IV, 352.

³⁹⁴ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 231.

³⁹⁵ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 3. Bs., Bayraklı Yayınları, İstanbul 2008, II, 22-23.

³⁹⁶ Bakara, 2/87. Bkz. Mâide, 5/70.

alıklarıya, böylece doğru yoldan uzaklaştırıp hak ile bâtılın arasını ayırt etmekten yoksun bıraktığına işaret etmektedir.³⁹⁷ Nitekim “...Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın...”³⁹⁸ meâlindeki âyet bu gerçeği dillendirmekte ve nefse uymanın adaleti engelleyeceğini vurgulamaktadır.

İnsanın arzularının peşinden koşturup onlara körü körüne uyması, davranışlarında herhangi bir sınır tanımamak, istediği her şeyi elde etme hırsı, hevâsının önünde hiçbir kural kabul etmemek anlamlarına gelir ki bu bakış açısı kişinin hevâsına tam hürriyet tanınması adına arzularını tanrılaştırması demektir.³⁹⁹ Kur’ân âyetleri, bu inkârcıların dünya hayatında çeşitli sıkıntılarla karşılaşacaklarını, âhirette ise sonsuz bir azaba mahkûm olacaklarını bildirmektedir.

Nefsinin arzularını tanrılaştıran kişi, kalbini madde sevgisine kaptırır ve artık o kalp, kaynağı vahiy olan ilim, irfan, hikmet ve hakikatle beslenmek yerine; şehvet, ihtiras ve dünyevî zevklerle her geçen gün biraz daha zehirlenir. Yüce Allah’ın verdiği akıllı ve iradeyi kötü yollara kanalize eden insan, zamanla şahsının bu kâinattaki konumunu unutacak, kendi değerini kendisi düşürecektir. Nitekim tarih boyunca Allah Teâlâ’dan ve O’nun hak dininden kaçan insanlar, güçlü bir kulba yapışmadıklarından, kendilerini ya akıllarıyla icat ettikleri ya da elleriyle ürettikleri bir takım tanrılara teslim etmişlerdir.⁴⁰⁰ Esasında bu durumda olan insanlar da bir şekilde nefislerinin arzu ve isteklerine tapmış olmaktadır.

Hevâsının esiri olan insanlar, ciddi düşünce ve akıl yürütme alışkanlığı olmayan, kendi istek ve arzularının tabii eğilimi içerisinde yaşayan kimselerdir. Hayatın geçiciliği ve bir daha ele geçirilemez olduğu düşüncesinden hareketle, doyumsuz bir zevk ve tatmin arayışı içerisinde kendisini bırakmış olan bu tip kimseler için din, tamamen ilgi alanı dışında bir konu olarak kalmaktadır. Bu kimselere göre, hayatın zevklerine sınır getirmesi ve kişiye ahlâkî bir sorumluluk yüklemesi sebebiyle din ve iman gibi konular arzu edilmeyen ve reddedilmesi gereken bir şey olarak gözükmektedir. Motivasyon psikolojisinden kaynaklanan bu inançsızlık şekli, “kaba ve bayağı” bir hayat anlayışının sonucu olup ahlâk dışı davranışları onaylamaya yarar.”⁴⁰¹ Hevâsını bu noktaya getirmiş kimselerde şeytanın da devreye girdiğini yüce Allah şöyle haber vermektedir: “*Ey insanlar! ...Şeytanın izinden*

³⁹⁷ Muhammed Osman Necati, *Kur’ân ve Psikoloji*, 3. Bs., Fecr Yayınları, (Çvr. Hayati Aydın), Ankara 2011, s. 132.

³⁹⁸ Nisâ, 4/135.

³⁹⁹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 849.

⁴⁰⁰ Mehmet Yolcu, a.g.e., s. 128.

⁴⁰¹ Hayati Hökekleli, a.g.e., s. 209.

yürümeysin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”⁴⁰² Şeytanın bilinmeyen şeyleri emretmesi, insan idrakinin asla kavrayamayacağı Allah'ın zatı ve mahiyeti hakkında rast gele, delilsiz, isnatsız şeyler söyletmesi, bazı kişileri bu yolla şirke ve küfre yöneltmektedir. Şeytan, aynı zamanda aklî ve şahsî tecrübenin yeterli olmadığı dinî hükümlerle ilgili konularda, kişilerin hevâsına uygun hükümler vermesini teşvik ederek ibadetleri yapılaş amacından uzaklaştırıp oyuncak haline getirebilir. Nitekim bir âyette “Onların, Kâ'be'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpıktan ibarettir...”⁴⁰³ ifadelerine yer verilir. Kur'ân'da hevâsına tapmasından dolayı derin sapkınlık içinde olanların münferit örnekleri de vardır. Bel'am b. Bâûrâ bunun en tipik örneğidir.⁴⁰⁴ “...Eğer dileseydik elbette onu o âyetlerle yüceltirdik, ancak o, dünyaya sarıldı ve kendi hevâsına tâbi oldu...”⁴⁰⁵ âyeti, Bel'am'ın dünyaya meylederek hevâsına nasıl tapındığını ve sonuçta hüsrana uğradığını açıklamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin ardından gelen nesiller tarafından tevhidin şirke dönüştürülmesinin gerçek nedeni olarak, onların heveslerine uyup nefislerine tapınmalarını göstermektedir. “...Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra kıskançlık/aşırılık sebebiyle görüş ayrılığına düşmüşlerdir...”⁴⁰⁶ Kur'ân, daha pek çok âyette insanlara tevhid tebliğ edildikten sonra baş gösteren ayrılıkların ve tevhidden sapmaların en önemli nedeni olarak bağı göstermektedir. Kur'ân'ın indirilişinin üzerinden geçen yüzyıllar bu anlamlı ve iyi bilinmesi gereken sözcüğün anlamını da daraltmış ve “hasetliğe” indirgeyivermiştir. Oysa bağı'nın temel anlamı “hakka saldırıda bulunmak, payına düşene rıza göstermek yerine başkalarının hakkına göz dikmek, kısacası haksızlık yapmaktır.” Meselâ, Kâbil kendi eşine rıza göstermek yerine, eşi daha güzel olan kardeşi Hâbil'i kıskanmış ve tevhid ümmetinde ilk sapma bu şekilde meydana gelmiştir.⁴⁰⁷ Tarih boyunca, resullerin ölümünden sonra ümmetleri yine aralarında bağı nedeniyle birbirlerine düşerek şirke teslim olmuşlardır. Onları bu tür davranmaya ve haksızlığa iten de arzularının peşinden gitmeleri, diğer bir ifadeyle nefislerine tapınmalarıdır. Allah'ın kendisi için ayırdığı paya razı olmayıp, başkalarının hakkına el uzatan insanlar, kendi nefislerinin,

⁴⁰² Bakara, 2/168-169.

⁴⁰³ Enfâl, 8/35.

⁴⁰⁴ İbrahim Coşkun, a.g.e., ss. 82-84.

⁴⁰⁵ A'râf, 7/175-176.

⁴⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/19.

⁴⁰⁷ İsmail Hakkı Bursevî, A.g.e., VII, 379.

Kur'ân'ın deyimiyle hevâlarının peşinden gitmekte, yani kendi arzularını tanımlamaktadırlar.⁴⁰⁸ Bu tip insanlar, kendileri ruhen ve vicdanen müsterih olmadıkları gibi yaşadıkları toplumda da çeşitli huzursuzlukların çıkmasında etkin olmuşlardır.

Materyalizm (maddecilik), hümanizm (insancılık) ve Egzistansiyalizm (varoluşçuluk) gibi inkârcı akımlar, hiçbir delile dayanmadan dünya hayatını sadece kişinin sahip olduğu imkânları, arzu ve istekleri ile tanımlamaları sebebiyle neticede yüce Allah'ın hâkimiyeti ile insan özgürlüğü arasında âdeta bir tezat varmış gibi göstermeye çalışmıştır. Bu akımlar, insan gücünün ötesinde bir otoritenin varlığını kabul etmeyi onun esareti altına girmek olarak algıladıkları için, genel mânada Allah'ın varlığı inancını insanların zihninden silip yok etmeyi amaçlamıştır. Varlığı sebepsiz ve gayesiz olarak tanımlayan Jean-Paul Sartre (ö. 1980), “Aslında insan tanrılık hevesindedir” derken nefsin hevâsını tanrılık deresine yükseltiyordu. Keza Nietzsche de (ö. 1900) “Tanrı öldü” sözünü sarf ettiğinde neticede insanı tanımlamış oluyordu. Tüm bu açıklamalardan anlaşılacak şudur ki, insan yüce Allah'a kulluktan uzaklaştıkça aslında değersiz olan birtakım nesnelere veya bazı mücerret kavramları putlaştırarak kendisini en büyük zillete düşürmektedir.⁴⁰⁹ Diğer bir ifadeyle tek olan Allah'a kul olmaktan kaçan insan, tüm heves ve ihtiraslarının kulu ve kölesi haline gelmektedir.

İnsanların hakkı kabul etmekten yüz çevirmelerinde şüphesiz hevâ ve heveslerine uymalarının büyük etkisi vardır. Çünkü kendilerini nefislerine esir edenler, arzularını tatmin edebilmek için hak ve hakikate itibar etmeksizin şehvetlerinin peşinde sürüklenirler. Hevâlarının güzel görüp hoşlandığı herşeyi din gibi benimserler. Zira insanın benliğini kuşatan süflî duygular âdeta kişiyi insanlıktan uzaklaştırıp⁴¹⁰ nefsinin arzularının kölesi yapar. Bu tip insanların kişiyi dinî hakikatlere ulaştıracak sağlıklı düşünce ve istidlâlden nasibini almaz ve inkâr bu kimseleri her yönüyle kendine çeker.⁴¹¹ Öyle ki doğru ile yanlış artık ayırt edemez hale gelirler.

Kötülük yönünde eğilimleri olan, şehvî arzularına esir düşmüş kimseler her türlü günaha bulaştıkları için, Allah'ın hak dininden uzaklaşırken O'nunla ilgili ileri sürülen bir takım şüpheli yaklaşımlara meyledip yavaş yavaş inkâra doğru sürüklenirler. Aslında bunlar

⁴⁰⁸ Salih Gürdal, *Tevhid ve Şirk*, s. 61-62; Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler Kavramlar* (II), İnkılab Yayınları, Ty, ss. 62-66.

⁴⁰⁹ Mehmet Yolcu, a.g.e., s. 129.

⁴¹⁰ Rûm, 30/44.

⁴¹¹ Yûsuf Ali Bedevî, a.g.e., s. 164.

küfrü sevdiklerinden değil; kötü arzularını tatmin etmek için inkâr yolunu seçerler. Kişi gerçek mânada nefsinin arzularına tapıyor olmasa da, nefsinin sınırsız isteklerine boyun eğmesi bunları ilâh edindiğinin bir kanıtı olarak kabul edilir. Böylesine bir hâlet-i rûhiye içerisindeki kişiye, yüce Allah'ın varlığını kabul edip O'nun emir ve yasakları doğrultusunda bir hayat sürdümek elbette ağır gelecek ve bu tip insanların hidayeti bulması güçleşecektir.⁴¹² Zira o hiçbir ölçüyü kabul etmemekte ve hiçbir kurala boyun eğmemektedir. Bu sebeple hakkı ve hakikati de çok kolay inkâr edebilmektedir.

İstek ve arzuları doğrultusunda hayatlarını geçiren kimseler, dünya hayatının tekrar ele geçmeyeceğini düşündükleri için, hiçbir sınır tanımaksızın zevklerinin peşinden giderler. Aslında bu kimseler, hürriyet adına kendilerini esarete mahkûm etmektedirler. Çünkü böyle bir anlayış, hürriyeti hürriyet yapan dayanaklardan mahrumdur. Ayrıca bu görüş sahipleri, neye karşı tamamen hür olduklarını bilemediklerini ve bu sebeple temellendirilmiş bir hürriyete sahip olamadıklarını itiraf etmektedirler.⁴¹³ İnsana ahlâkî erdemleri kazandırarak sorumluluk bilincini yükseltmek için zevklerini sınırlandıran, tevhîdî imanı reddeden ve kendilerini zevklerinin tutsağı haline getirenler, isteklendirme psikolojisinden kaynaklanan kaba ve bayağı bir hayat anlayışına ve ahlâk dışı davranışlara sürüklenmektedirler. Felsefî düşünce akımlarında tarihin belli dönemlerinde gündeme gelmiş olan ve hayalden öteye geçemeyen idealizm (ülkücülük), agnostisizm (bilinmezcilik) ve varoluşçu hümanizm gibi düşünce akımları da âhirete inanmayanların ebedîlik arzularına çare arayışları olarak nitelendirilmektedir.⁴¹⁴ Ancak imanın dışındaki yönelişlerin ve kuruntuların hiç biri insanlığa çare olamamış, insana gerçek özgürlüğü verememiştir.

Hevâ olgusunun insan fitratı üzerinde ki olumsuz etkisinin varlığı tartışmasız bir gerçektir. Bazı âlimler, hevânın bu etkinliğinin sebebini kuvvetinin güçlü ve hilesinin gizli oluşuna bağlar. Bu iki özelliği sebebiyle, akıl hevânın cazibesine kapılır ve sonuçta onun buyrukları akli kontrolü altına alır. Hevânın etkisinin güçlü oluşu, onun sebeplerinin çokluğundandır ki, sonuçta hevâ ve şehvetlerin etkinliği kişinin aklına galip gelerek onu büsbütün kaplar. Böylece yaratılışı itibarıyla hevânın kötülük ve çirkinliğini açık bir biçimde bilen akıl, ona engel olmaktan aciz kalır.⁴¹⁵ Ancak gerçeği öğrenmeye çalışmak ve doğru

⁴¹² Abdurrahman Kasapoğlu, a.g.e., s. 178.

⁴¹³ Tahsin Yılmaz, *Determinizm ve Hürriyet Problemi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s. 69.

⁴¹⁴ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 93.

⁴¹⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *Minhâcü'l-yakîn şerh-u edebi'd-dünyâ ve 'd-dîn*, Mahmûdbey matbaası, İstanbul 1328, ss. 35-37.

olanı araştırmak yerine kolaycılığı tercih ederek nefsinin isteklerine teslim olmak insanı hiçbir zaman doğru bir sonuca ulaştırmamıştır.

Nefse ve hevâya uymak kişiyi hakkı kabulden uzaklaştıran, hatta hakkı tanımaktan alıkoyan gerçek psikolojik bir engeldir. Bazı âlimler, nefsin çeşitli görünüşleri altında tezahür eden aldatmacalarından kurtulmanın çareleri olarak; Allah'a sığınıp yalnız O'na teslim olmayı, O'nun sıfatlarını, fiillerini ve nimetlerini tefekkür etmeyi önerir. Bunlarla beraber yüce Allah'ın geçmişte bazı kavimleri nasıl yüceltip diğer bazılarını ise nasıl alçalttığını düşünmeyi, ölüm ve ötesini akıldan çıkarmamayı, müminlere vaat ettiği sevap ve mükâfatları, isyankârlara yönelik haber verdiği azapları devamlı hatırd tutmayı tavsiye eder. Diğer taraftan, kullukta maksut olan "ih̄san" makamını elde edebilmek için dört temel huydan bahseder. Bunlar temizlik, yüce Allah'a teslimiyet ve huşu, semahat-ı nefis ve adalettir. Semahat-ı nefis: kişinin lezzet talebi, intikam tutkusunu, öfke, cimrilik, mal ve makam hırsı gibi hayvanî gücün telkinlerine aldırılmaması, onun isteklerine boyun eğmemesi demektir.⁴¹⁶ Nefsin hevâ ve arzularına uymayı yasaklayan birçok âyetin yanında Hz. Peygamber de "*Cennet zorluklarla; cehennem ise aşırı arzularla çevrilmiştir.*"⁴¹⁷ hadîsiyle bu hususta ümmetini uyararak konuya dikkat çekmiştir.

Netice itibariyle, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi inkâr ve hevâ arasında sıkı bir ilişki vardır. Zira aşırı hırs, nefsin isteklerine kayıtsız şartsız teslim olmak, sınırsız şehvet ve menfaatlerine düşkün olmak gibi hasletler kişiyi inkâra sevk eden saiklerdendir. Hevâ, nefesine uyarak işlediği günahlarda sınır tanımayan insanlarda bulunan bir kişilik zafiyetidir. Dolayısıyla birçok kötülüğün temelinde nefsin isteklerine esaret yatmaktadır. Akla, ilme ve vahye tâbi olmayan hevâ sahipleri, nefislerinin tutku ve arzularına esir olup vahiy gerçeklerine karşı ayak diretmekte, nefislerini tanrılaştırmakta ve nihayetinde tevhid inancına başkaldırıp şirke düşmektedirler. Böylece bu tip hevânın insanları haktan uzaklaştırıp inkâra sürükleyen en önemli psikolojik etkenlerden biri olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

1.2.1.5. Hased

Haset kelimesi hakkında yapılan tanımlar benzerlik arz etmektedir. Bunlardan bazılarını şöylece ifade edebiliriz: "Haset, bir kişinin başkasının elinde bulundurduğu nimeti

⁴¹⁶ Ahmed b. Abdurrahîm Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, a.g.e., II, 104-107, 126-128.

⁴¹⁷ Müslim, "Kitâbü'l-cenneti ve sifeti neîmihâ ve ehlihâ", 2822.

kaybetmesini istemek şeklinde meydana gelen kıskançlık psikolojisidir.”⁴¹⁸ “Haset, bir kimsenin dünyasına veya âhiretine yönelik faydası bulunan nimetlerinden birinin yok olmasını istemek veya ona ulaşamamasını dilemek,⁴¹⁹ bazı insanlarda bulunan meziyetlerin kendisine geçmesi veya ondan da alınması şeklindeki isteklerdir”.⁴²⁰ Diğer bir ifadeyle haset, “nimeti hak eden bir kimsenin sahip olduğu maddî ya da mânevî bir takım faziletlerin kaybolmasını gönülden arzulamak,⁴²¹ gerekirse bu yolda elinden geleni ardına koymamaktır.”

Dile getirdiğimiz bu anlamlarıyla bilinen ve çoğu kez inancın önüne geçmekte en önemli etkenlerden biri olan haset özelliğinin bulunduğu kimseler için ise *hâsid*, *hasûd* ve *hassâd* kavramları kullanılmaktadır. Hasûd, başkasında gördüğü bir nimet sebebiyle rahatsızlık hisseder ve o kişinin elindeki o nimetin alınmasını arzu eder ki bu tutum aynı zamanda zulümdür. Hasette asıl olan mâna, “bir nimetin sahibinin elinden kaybolmasını arzulamak, kendisinde bulunsun ya da bulunmasın, bir başka kişideki o faziletin varlığını hazmedememektir.” Hatta o kişideki nimetin onda kalması şartıyla kendisine de verilmesi teklif edilecek olsa buna dahi razı olmaz. Böyle bir durumda o faziletin kendisinde de onda da bulunmamasını ister. Öyleyse haset, basit bir kıskançlık değildir. Esasen Arapçada kıskançlığın tam karşılığı çoğu kez *gayret* ve *hamiyyet* terimleriyle karşılanır. Meselâ, erkeğin karısını başkasından kıskanması haset değil, *gayret* ve *hamiyyet* olarak ifade edilir ki bu övülen bir sıfattır. Haset ise yerilen bir özelliktir.⁴²² Haset, kişide olumsuz bir karakter haline dönüştüğünde, inkâra sebebiyet verebilecek kadar zarar verebilen⁴²³ bir psikolojik rahatsızlık ve davranış bozukluğu olarak karşımıza çıkar.

Kıskançlık, beraberinde öfke ve nefret gibi birçok sıfatı barındıran karmaşık yapıda bir özelliktir. Bu sebeple söz konusu özellik, çoğunlukla nefret edilen, kıskanılan kişilere zarar verip eziyet etme arzusuyla ortaya çıkmaktadır. Kur’ân âyetlerinde bunun birçok örneğini görmek mümkündür.

⁴¹⁸ İbn Manzûr, a.g.e., III, 148-149.

⁴¹⁹ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., II, 465.

⁴²⁰ Fîrûzâbâdî, a.g.e., I, 285.

⁴²¹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 234.

⁴²² Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., IX, 6404-6407

⁴²³ Ebû Abdullah el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *er-Riâyetü li hukûkillâh*, (thk. Abdülkadir Ahmed Atâ), 4. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz, s. 475.

Kur'ân-ı Kerîm'de değişik kalıplarda dört yerde geçen hasedin⁴²⁴ ilk sahibi İblis'tir ve ilk cürüm haset sebebiyle işlenmiştir.⁴²⁵ Hz. Âdem'e ikram edilen fazilet ve itibarı hazmedemeyen İblis, akıl almaz yollara tevessül ederek onun ve eşinin cennetten çıkarılmasına sebep olmuş, bu da yetmiyormuş gibi Âdem peygamberin neslini hak yoldan çıkarıp cehenneme sürükleyeceğine dair yemin etmiştir.⁴²⁶ İblis'in Hz. Âdem'e karşı olan bu haset ve kini, kendisinin rahmeti ilâhiyyeden kovulmasına neden olmuştur. İlk insandan bu güne insan nesline karşı hasedinde en küçük bir azalma bulunmayan İblis, bu kötü hasletini hiç bir zaman kaybetmemiştir.

Bazen de haset kardeşler arasında meydana gelmekte, kardeşlerden biri veya birkaçı, yüce Allah'ın verdiği çeşitli yetenekler hususunda diğer kardeşlerine haset edebilmektedir. Kur'ân âyetlerinde bu konuda zikredilen önemli bir örnek Hz. Âdem'in iki oğluyla ilgilidir. Kendi kurbanının kabul edilmeyerek kardeşi Hâbil'in kurbanının Allah Teâlâ tarafından kabul edilmesini ve kardeşinin yüce Allah katındaki itibarını kıskanan Kâbil, aşırı kıskançlığının etkisiyle kontrolünü kaybederek onu öldürmeye karar vermiş ve bu hasedi onun ilk kardeş katili olmasına sebep olmuştur.⁴²⁷ Anlaşılan, Kâbil-Hâbil kıssasında da dikkat çekilen olumsuz özellik hasettir.

Keza Hz. Yakup, oğlu Yûsuf'tan rüyasını kardeşlerine anlatmamasını istemiş,⁴²⁸ haset ederek ona eziyette bulunabileceklerini bildirmiştir. Gerçekten de üstünlüğün çoğunlukta ve kuvvette olduğunu düşünen kardeşleri, babalarının Yûsuf'a olan ilgi ve sevgisini kıskanmış, Yûsuf'tan kurtulmak için önce öldürme gayesiyle onu kuyuya atmış, ölmediğini görünce de oradan geçen bir kervana basit bir ücret karşılığında onu köle olarak satmışlardır.⁴²⁹

Asr-ı saâdet'te imandan yüz çeviren müşriklerin inkârlarının temelinde de Allah resulünü kıskanmaları yatmaktadır. Hasedin nefret, düşmanlık ve acı vermeye yönlendirmesi sebebiyle Allah Teâlâ peygamberinden, hasette bulunanların şerri konusunda kendisine sığınmasını şöyle istemiştir.⁴³⁰ “(De ki)... *“haset ettiği zaman hasetçinin*

⁴²⁴ İlgili âyetler için bkz. Bakara, 2/109; Nisâ, 4/54; Fetih, 48/15; Felak, 113/5.

⁴²⁵ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, a.g.e., III, 188.

⁴²⁶ Bakara, 2/34-36; Nisâ, 4/119; Hicr, 15/36-39; A'râf, 7/14-18; İbn Kesîr, a.g.e., I, 114-116.

⁴²⁷ Mâide, 5/27-30; Abdülvehhâb en-Neccâr, *Kasasu'l-enbiyâ*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiy, Beyrut, ty., ss. 22-23.

⁴²⁸ Yûsuf, 12/5.

⁴²⁹ Yûsuf, 12/8-10; M. Osman Necati, a.g.e., s. 82.

⁴³⁰ M. Osman Necati, a.g.e. ss. 84-85.

kötülüğünden, (sabah aydınlığının rabbine sığınırım)."⁴³¹ Görüldüğü gibi kıskançlık, yüce Allah'ın rahmetinden uzaklaştıracak ve insanı kardeş katili yapacak kadar akıl almaz fenalıklara sebebebiyet verebilen çok tehlikeli bir sıfattır.

İnsanı inkâra sevk eden saiklerden biri olan haset, psikolojik hastalıklardan biridir. Hakkı inkâr edip ona tâbi olmaktan yüz çevirmek çoğu kez bu olumsuz özelliğten kaynaklanabilmektedir. Kıskançlık, bireysel ve toplumsal birçok olumsuzluğa sebep olan kötü alışkanlıklardandır. Kalple işlenen isyanların en çirkini odur. Tehlikeli sonuçlara sebebebiyet vermesindedir ki kalple işlenen isyanlar, azalarla işlenen birçok kötülükten daha büyük günahdır.⁴³² Özellikle, haset kibirle birleşince kişilerin dönüşü olmayan inkâr bataklığına saplanıp bilerek inkâr etmelerine sebep olmaktadır. Hatta bu sıfatla müptelâ olanlar sadece kendileri inkârla yetinmeyip, müminlere zarar verebilmek için ellerinden geleni yapmakta, onlarla kıyasıya mücadele edebilmektedirler.⁴³³ Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere, haset sahibi olan kişi başkasının elindeki nimetin zevali için elinden geleni ardına koymaz. Bu uğurda her fenalığı yapabilecek bir hâlet-i rûhiyeye sahiptir. O kişinin zarar görmesi dışında hiçbir şeyle teselli olmaz ve bu kötü haslet için her an kemirir. Tüm bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, kıskançlığın ne kadar tehlikeli bir kalp hastalığı olduğunu anlamak zor olmasa gerekir.

Hasedin en önemli sebeplerinden biri düşmanlıktır. Çünkü insan, herhangi bir sebeple kendisine eziyet eden kimseye içinden kızmaya başlar ve bu kırgınlık zamanla kin halini alır. Kin ise ancak intikamla yatıştır. İntikamdan aciz olan kimse, işi zamana havale eder. Düşmanın başına bir felâket geldiği zaman sevinir; iyilik geldiğinde ise canı sıkılır.⁴³⁴ Bazıları ise, varlık sahibi olan kişilerin üstünlük taslamasını gururuna yediremediği için haset eder. Kimi ise gururlanıp kibirlenerek karşısındaki insanı küçük görüp kendine hizmet ettirmek ve bütün arzularında onun kendi emrinde olmasını istediği için haset eder. Nitekim Hz. Peygamber'e haset eden kâfirlerin çoğunun kıskançlıklarının altında yatan temel sebep budur.⁴³⁵ Hasedin diğer bir sebebi ise akıl erdirememek ve tuhaf karşılamaktır. Kendileri gibi bir insanın peygamberlik vesilesiyle yüce Allah'a yakın oluşunu inkâr ve şaşkınlıkla karşılayan geçmiş ümmetlerin çoğu, peygamberlerine haset etmiş ve bu çekememezlik onları

⁴³¹ Felak, 113/5.

⁴³² Abdurrahman Hasan Habenneke El-Meydânî, a.g.e., I, 789.

⁴³³ Abdülkerim Zeydân, a.g.e., s. 368.

⁴³⁴ Âl-i İmrân, 3/119-120.

⁴³⁵ Zuhruf, 43/31; En'âm, 6/53.

inkâra sürüklemiştir.⁴³⁶ Bazen de maksatları ve hedefleri aynı olan insanlar hedefe ulaşma noktasında birbirlerini çekemezler. Toplumda tek adam olma sevdası güden ve yanında emsalinden bahsedilmesine tahammül gösteremeyen makam ve mevki tutkunu insanların hasedi bu kabildendir.

Arzu ettiği şeyin kendisine değil de başkalarına verilmiş olması, kendisinde mevcut olan bir faziletin başka birinde de bulunması gibi sebeplerle haset hastalığı ortaya çıktığı gibi, bazan da ortada hiç böyle bir durum bulunmadığı halde, sırf kötü huy ve karakteri sebebiyle çekememezlik hastalığına tutulanlar da vardır. Bu son kısmın tedavisi gerçekten çok zordur. Zira diğer sebeplerden meydana gelen haset ârızî olduğundan giderilmesi mümkünken, bu son çeşit hasedin sebebi fitrî olduğu için kaybolması çok zordur.”⁴³⁷ Bu sebeptir ki Kur’ân âyetleri, haset yüzünden inkâra sürüklenen ve neticede helâk olan kişi ve toplumlarla ilgili birçok örnekler verir.

Amansız bir kalp hastalığı olan hasedin Ehl-i kitap’tan olan kâfir ve müşriklerin vazgeçilmez özelliklerinden biri olduğunu haber veren âyetlerden biri şöyledir: “*Ne Kitap ehlinde inkâr edenler ve ne de Allah’a ortak koşanlar, rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler...*”⁴³⁸ Âyet-i celîle, kâfirlerin müminlere yönelik duruşlarını ve bakış açılarını açıkça ortaya koymaktadır. Onlar, müminlere maddî veya mânevî hiçbir iyiliğin gelmesini istemezler. Zira onların inkârcılıklarının altında yatan sebepler, bencillik, çekememezlik, hakkı beğenmemek ve atalarından gelen bâtil inançlara körü körüne bağlılık gibi hasletlerdir. Tüm bu etkenler, onların inançta ve hayat nizamında bir türlü benimsemedikleri ve karşı durdukları müminlere bir hayır isabet etmesini hazmedememelerinde en önemli rolü oynamaktadır. İnkârcılar bu hususta inananların tam aksi konumdadırlar. Şöyle ki, müminler tüm insanlar için iyilik ister. İnananların bütün bir insanlık için istediği başlıca iyilik, iman edip müslüman olarak Allah ve resulüne itaat edip hakka boyun eğmeleri, barış ve huzurun tüm insanlar arasında yayılması ve böylece içinde buldukları huzur, şeref ve büyük hayra herkesin katılmasıdır.⁴³⁹ Ne var ki inkârcı Kitap ehli, müslümanların kendilerine gösterdiği onca yakınlığa rağmen, asırlar önce hasedi terketmeyen ataları gibi⁴⁴⁰ günümüz dünyasında da aynı hazımsızlıklarını sürdürmektedirler.

⁴³⁶ Yâsîn, 36/15; Mü’minûn, 23/34, 47; İsrâ, 17/94; Furkân, 25/21; A’râf, 7/63.

⁴³⁷ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, a.g.e., III, 192-194.

⁴³⁸ Bakara, 2/105.

⁴³⁹ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Sırâ’ Mea’l-mülâhide hatte’l-azm*, 5. Bs., Dâru’l-Kalem, Dimeşk 1992/1412, s. 398.

⁴⁴⁰ Bakara, 2/89, 109, 146; Âl-i İmrân, 3/19.

H. Ömer Abdullah b. Selâm'a: "Resûlullah'ı öz evlâdını tanıdığın gibi tanıyor muydun?" diye sorduğunda, o da: "Evet. Hatta öz evlâdımdan daha iyi tanıyordum" diye cevap verir. H. Ömer: "Nasıl?" diye sorunca, "Evlâdım hakkında şüphe edebilirim, belki hanımım beni kandırmıştır. Fakat Resûlullah'ın son peygamber olduğunda zerre kadar şüphem yoktur. Çünkü onun sıfatlarını emin olan Cebrâil emin olan H. Peygamber'e bildirmiştir." cevabını verir.⁴⁴¹ Allah resulü hakkındaki bazı sıfatlar önceki semavî kitaplarda bildirildiğinden Ehl-i kitab'ın ileri gelenleri, onu gayet iyi tanıyor ve hak peygamber olduğunu biliyorlardı. Zira "Yoksa insanları; "Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kışkırtıyorlar mı?"⁴⁴² meâlindeki âyet, yahudi ve hıristiyan toplumun H. Peygamber'in nübüvvetini cahillikten değil, inat ve çekememezlikten reddettiklerini açıkça ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, münafıkların Allah resulü başta olmak üzere müslümanlara karşı haset beslediklerini tavır ve hareketleriyle açıkça gösterdiklerini haber veren âyetlerden bazılarında şu açıklamalar yer alır: "Ey iman edenler! Sizden olmayanları kendinize yakın dost kabul etmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar. Size sıkıntı veren şeyler onları memnun eder... Eğer size bir iyilik dokunursa, bu onları tasalandırır. Size bir kötülük dokunursa, bundan dolayı hoşnut olurlar...", "...Onlar, kendileri inkâr ettikleri gibi sizin de inkâr etmenizi ve böylece kendileriyle eşit olmanızı isterler..."⁴⁴³ İlgili âyetlerde de görüldüğü gibi, yüce Allah iman edenleri dost edindikleri kimseler hususunda uyarmakta, özellikle münafıkların ikiyüzlülüklerine ve İslâm'dan vazgeçmeleri için kurdukları tuzak, hile ve desiselere karşı müslümanları uyanık olmaya davet etmektedir.

Mekke müşrikleri, H. Peygamber'e nübüvvetinin hak olduğuna delâlet eden bir mûcize verildiğinde, "Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayacağız..."⁴⁴⁴ diyor, Allah katında peygamberlere gösterilen itibarın kendilerine de gösterilmedikçe asla iman etmeyeceklerini ifade ediyorlardı. İşte bu tutumları onların H. Peygamber'e karşı ne derece haset beslediklerini açıkça ortaya koymaktadır. Mezkûr âyetin nüzûlüne sebep olan Velîd b. Mugîre: "Allah'a yemin ederim ki, şayet nübüvvet hak olsaydı, ben o makama Muhammed'den daha lâıyk olurum. Çünkü benim malım ve evlâdım

⁴⁴¹ İbn Kesîr, a.g.e., I, 462.

⁴⁴² Nisâ, 4/54.

⁴⁴³ Âl-i İmrân, 3/118-120; Nisâ, 4/89.

⁴⁴⁴ En'âm, 6/124.

onunkinden daha fazladır”⁴⁴⁵ sözleriyle içindeki haset duygusunu dillendirerek açıkça inkâr etmiştir.

Şirk ehlinin hasedini konu edinen âyetlerden birinde ise şu ifadelere yer verilir: “*Ve dediler ki: Bu Kur’ân iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?*”⁴⁴⁶ Müşriklere göre muteber insan, zengin ve makamca yüksek olan kimsedir. Dolayısıyla peygamberlik makamı onlara göre Hz. Peygamber’e değil de, âyette iki şehir ifadesiyle yer bulan Mekke’de ki Velîd b. Mugîre veya Taif’teki Urve b. Mes’ud es-Sekafi’ye lâyıktır. Zira bu kişiler makam ve servet sahibi kimselerdir.⁴⁴⁷ Onlara göre böylesine zengin ve makam sahibi insanlar varken peygamberlik Allah resulünün değil onların hakkı olmalıdır.

Kureyşli müşriklerin Allah resulünün davetine karşı çıkmalarında, ellerinde bulundurdukları otoritenin ve toplum üzerinde edindikleri itibarlarının kaybolması korkusunun yanında, her geçen gün çok bariz olarak insanların güven ve itibarını kazanmakta olan Allah’ın elçisine karşı besledikleri kıskançlık duygusunun etkili olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Peygamber, Allah’ın hak dinini tebliğ edebilmek için her fırsatta Kur’ân’dan âyetler okuyarak insanları hak dine davet ediyordu. Kureyşli azgın inkârcılar ise çekememezliklerinden, Allah resulünü ve âyetleri alay konusu ediyor, kendilerine okunan Kur’ân hakikatlerine kalplerinin kapalı, kulaklarının tıkalı⁴⁴⁸ olduğunu söylüyor,⁴⁴⁹ çeşitli iftira ve bahaneler ileri sürerek onu ve getirdiği hakikatleri kabule asla yanaşmıyorlardı.

Düşmanlık, öfke, kin, dünya malına düşkünlük, kendini beğenmek, üstünlük duygusu, makam sevgisi, menfaati herşeyden önemli kabul etmek, karşısındakini kendine rakip görmek ve cimrilik gibi duygular hep hasede zemin hazırlayan unsurlardır.⁴⁵⁰ Haset kin tutmanın, kin tutma da gazap ve hiddetin neticesidir. “*Hasetten sakının. Zira haset, ateşin odunu yakıp yok ettiği gibi, sevapları yok eder.*”⁴⁵¹ “*Birbirinize buğuz etmeyin, çekememezlik yapmayın, sırtınızı dönmeyin. Ey Allah’ın kulları! Kardeş olun!*”⁴⁵² gibi hasedi zemmeden birçok hadis vardır.

⁴⁴⁵ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIII, 184.

⁴⁴⁶ Zuhurf, 43/31-32.

⁴⁴⁷ İbn Kesîr, a.g.e., VII, 225-226; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., XIX, 36.

⁴⁴⁸ Bakara, 2/88; Nisâ, 4/155; Fussilet, 41/5.

⁴⁴⁹ Süleyman Tülücü, “Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûl Süreci İçinde Arap ileri gelenleri İle Edip ve Şairlerin Ona karşı Tavır ve Taktikleri” *1. Kur’ân Sempozyumu*, 2. Bs., Bilgi Vakfı, Ankara 1994, s. 52.

⁴⁵⁰ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., III, 256-263.

⁴⁵¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 52.

⁴⁵² Müslim, “el-Birru ve’s-siletü ve’l-âdâb”, 2559.

Haset ancak bir nimetle ilgili olur. Yüce Allah bir kimseye bir nimet ihsan ettiği zaman, diğerinin iki hali vardır. Birincisi: Bu nimeti ona çok görüp onun elinden gitmesini istemesidir ki işte haset budur ve bu tavır her hali ile haram olan bir tutumdur. Bu sebeptendir ki, “Mümin gıpta, münafık ise haset eder” denmiştir. İkincisi: Ne varlığına sevinmesi ne de yok olmasını istemesidir; ancak o kimse gibi kendisinin de varlığının olmasını arzu etmesidir. Buna “gıpta” ya da “münâfese” denir ki bu tutum haram kabul edilmediği gibi kimi zaman övgüye lâyık olur.⁴⁵³ Nitekim bir hadis-i şerifte *"Yalnız şu iki kişiye gıpta edilmelidir: Biri, Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcayıp tüketen kimse, diğeri, Allah'ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimse"*⁴⁵⁴ ifadeleri yer almaktadır. Ancak bir inkârcının eline geçen servetle insanlara zulmettiği takdirde, bu nimetin zevalini istemek günah değildir. Zira bu durumda o kimsenin elindeki nimetin alınmasını istemek, zulmün ortadan kalkması içindir.⁴⁵⁵ Haksızlığın ortadan kalkmasını istemek ise vebal değil görev telakki edilmelidir.

Yer yer haset anlamında zikredilmekle birlikte çoğunlukla gıptaya yakın anlamda kullanılan münâfese,⁴⁵⁶ hüküm olarak duruma göre vacip, mubah veya mendup olabilir. Zira başkasının elindeki göz dikip onun mahvolmasını istemeden, onun serveti gibi bir servete sahip olmayı arzu etmekte bir beis olmadığını yukarıda ifade etmiştik. Başkasının elindeki nimet, dinî bakımdan temini farz olan iman, namaz, zekât ve benzeri şeylerden ise, o zaman onun gibi olmayı temenni etmek (münâfese) kişiye farz olur. Şayet o kimsenin elindeki nimet, malı hayır ve hasenata sarf etmek gibi faziletlerden ise, burada münâfese menduptur. O kişi elindeki nimeti mubah bir şekilde kullanıyorsa, böyle bir nimeti istemek sevap veya günah değil ancak mubah diye adlandırılır.⁴⁵⁷ Dolayısıyla münâfese, daha çok olumlu anlamda kullanılan, başkalarının iyiliğini örnek alma manasında dillendirilen bir ifadedir.

Çoğu Arap tarihçilerin tespitlerinin yanında, meselâ Casanova (ö. 1798) gibi Batı’lı çağdaş araştırmacıların çalışmalarında da ortaya çıkan sonuçlara göre, Milâdî VII. yüzyıl başlarında, yahudiler ve hıristiyanlar, büyük bir şahsiyetin ortaya çıkıp son peygamber olarak insanlığın ihtiyaç duyduğu şeyleri gelip tamamlamasını beklemekteydiler. Ancak gelecek âhir zaman nebîsinin içlerinden biri olmasını bekliyorlardı. Fakat durumun onların umdukları gibi gerçekleşmemesini çekemediler. Bu sebeple daha önce, hem Allah’ın

⁴⁵³ Takıyyuddîn Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, Dâru'l-Vefâ, 3. Bs., 2005/1426, X, 70.

⁴⁵⁴ Buhârî, “İlim”, 16.

⁴⁵⁵ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, a.g.e., III, 189-190.

⁴⁵⁶ Mutaffîfîn, 83/26.

⁴⁵⁷ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, a.g.e., III, 189-190.

kendilerine verdiği emirlerini tutup yasaklarından kaçacaklarına dair verdikleri sözlerini,⁴⁵⁸ hem de geleceği vaat edilen Allah'ın elçisine iman edip yardımcı olacaklarına yönelik olan sözlerini tutmadılar⁴⁵⁹ ve Allah resulüne imana yanaşmadılar. Daha da ötesi Hz. Peygamber'e Kur'ân'ın inmesi onların hasetlerini bir kin haline dönüştürmüştür.⁴⁶⁰ Bu haset ve kinleri onları kendi kitaplarını bile inkâr edecek bir ölçüsüzlüğe sevk etmiştir.⁴⁶¹ Oysa yüce Allah, Hz. Peygamber'in geleceğini bütün peygamberlere ve ümmetlerine bildirmiş ve o gelince ona inanıp yardımcı olacaklarına dair onlardan söz almıştır.⁴⁶² Ne var ki onlar, içlerinden gelmeyen âhir zaman nebisinin tebliğ ettiği gerçeklere âdeta kulaklarını kapatmış ve onca delile rağmen ona iman etmemişlerdir.

İnsanlar içerisinde Allah resulünü ve inananları en fazla kıskananlar şüphesiz yahudiler olmuştur. Arap asıllı oluşu sebebiyle Hz. Peygamber'in risâletini bir türlü kabul etmek istemeyen bu inkârcı grup, her fırsatta ona ve müslümanlara husumet göstermiştir.⁴⁶³ Aslında kendilerini seçilmiş ve üstün bir millet görmeleri, yahudi topluma atalarından miras kalan bir duyguydu. Önceki birçok peygamber yahudilerden gelmişken şimdi bu şerefın Araplar'a verilmesi, onlara karşı önu alınmaz bir şekilde haset ve nefret duygularını körüklüyordu. Zaten yahudilerin Hz. Peygamber'e muhalefet ve düşmanlıklarının temelinde yatan en önemli sebep de buydu. Medine topraklarında Allah resulünün gücü arttıkça, onların kin ve düşmanlık duyguları daha da kabarıyor, bu duygular zaman zaman müslümanlara karşı baskı ve şiddete dönüşüyor⁴⁶⁴ ve iki topluluk arasında anlaşmazlıklara sebebiyet veriyordu.

Yahudi toplumu, önceleri âhir zaman nebîsinin gelmesini öylesine sabırsızlık ve ümitle bekliyorlardı ki, o zamanlar henüz İslâm diniyle şereflenmemiş olan Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleri ile aralarında vuku bulan savaşlarda, zafere ulaşabilmek için, zuhuru yaklaşmış olan son peygamberin adıyla Allah'a dua ve niyazda bulunuyorlardı.⁴⁶⁵ Bir keresinde Muaz b. Cebel, Bişr b. Berrâ ve Dâvûd b. Seleme onlara şöyle seslendiler: "Ey yahudi topluluğu! Allah'tan korkun ve müslüman olun. Biz müşrik iken siz Muhammed ile

⁴⁵⁸ Bakara, 2/93; Âl-i İmrân, 3/77; Nisâ, 4/154-156, 160-161; Mâide, 5/12-13, 70; A'râf, 7/162, 169.

⁴⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/81-82; Mâide, 5/15-15;

⁴⁶⁰ Mâide, 5/64, 68.

⁴⁶¹ En'âm, 6/91.

⁴⁶² Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, Beyan Yayınları, (Çvr. Mehmet Yazgan), İstanbul 2015, s. 460; Veli Ulutürk, *Kur'ân'da Ehl-i Kitap*, 1. Bs., İnsan Yayınları, İstanbul 1996, ss. 12, 38-40.

⁴⁶³ İbn Hişam, a.g.e., I-II, 513.

⁴⁶⁴ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Hıristiyan ve Yahudilerle Diyalogu*, 3. Bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 179.

⁴⁶⁵ Bakara, 2/89.

fetih istiyordunuz. Onun gönderilmek üzere olduğunu söylüyordunuz.” Yahudilerden Benî Nadîr’in kardeşi Selâm b. Miskum: “Bizim tanıdığımız biri gelmedi, o bizim size tarif ettiğimiz değil” diye cevap verdi.⁴⁶⁶ “Allah’ın, kullarından dilediğine, sonsuz lütfundan vahiy indirmesini çekemeyip, Allah’ın indirdiğini inkâr etmekle kendilerini heder etmeleri ne kötü bir şeydir”⁴⁶⁷ meâlindeki âyet, son peygamber kendi içlerinden gelmediği için Allah resulüne haset ve düşmanlık duygularını göstermekten hiçbir zaman geri durmayan yahudilerin bu durumlarını bildirmektedir.

Yahudiler haset ve inkârla yetinmemiş, kıskançlıklarının bir neticesi olarak müslüman topluma karşı her zaman müşriklerin yanında yer alarak düşmanlıklarını açıkça göstermişlerdir.⁴⁶⁸ İçlerinde öylesine güçlü bir çekememezlik duygusu vardır ki, kendileri İslâm’ı kabul etmedikleri gibi iman etmiş olanları da tekrar küfre geri çevirmeye çalışmışlardır.⁴⁶⁹ Tabii ki onların bu kıskançlıkları, doğru yolda olduklarından değil, sadece nefislerinin arzularına kulak vermelerinden kaynaklanmıştır.⁴⁷⁰ Hatta bu hasetleri sebebiyle kendi aralarında dahi görüş ayrılığına düşmüşlerdir.⁴⁷¹ Böylece kısa bir süre önce iman etmek üzere bekledikleri peygamber kendilerinin dışında bir kavimden gönderilince, imansızlığı tercih ederek kendilerine gönderilen gerçekleri görmemezlikten gelmiş, inkârlarında ısrarcı olmuşlardır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber: “Eğer şu yahudilerden bana on kişi iman etseydi, onların hepsi de bana iman ederdi” demiştir.⁴⁷² Allah elçisi bu ifadesiyle iki gerçeği dile getirmiştir: Bunlardan birincisi, yahudiler Hz. Peygamber’e inanmakla mükelleftirler. İkincisi ise, bu gerçeğe rağmen yahudiler imansızlığı tercih etmiş ve kâfir olmuşlardır.⁴⁷³ Bir başka âyette ise “Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlikleri yüzünden ayrılığa düştüler”⁴⁷⁴ denilerek müşriklerin de aynı şekilde haset yüzünden kendi aralarında ihtilâfa düştükleri bildirilmiştir.

Yahudiler, içlerinden iman eden az sayıdaki insanı derhal dışlamış ve onları da kendilerine düşman bellemişlerdir. Bu hakikate örnek teşkil edecek hadislerden birinde şöyle ifade edilir: Bir gün Abdullah b. Selâm Allah resulüne gelerek: “Ey Allah’ın resulü!

⁴⁶⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., I, 417.

⁴⁶⁷ Bakara, 2/90. Bkz. Bakara, 2/105, 109; Nisâ, 4/54.

⁴⁶⁸ Bilâl Gökkr, “Kur’ân’da Ehl-i Kitap Öteki mi”? İslâm Araştırmalarında Oryantalizmin Kavramsal Etkisi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2005, Sayı: 14, s. 50.

⁴⁶⁹ Bakara, 2/109.

⁴⁷⁰ Abdullah b. Ömer Beyzâvî a.g.e., I, 100.

⁴⁷¹ Âl-i İmrân, 3/19; Câsiye, 45/16-17.

⁴⁷² Buhârî, “Menâkibu’l-Ensâr”, 52.

⁴⁷³ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 207.

⁴⁷⁴ Şûrâ, 42/14.

Beni bir yere saklayın ve Medine’de ne kadar yahudi âlimi varsa hepsini çağırın! Sonra da onlara beni ve babamı nasıl tanıdıklarını sorun! Muhakkak olumlu cevap vereceklerdir. Sonra da ben saklandığım yerden çıkıp müslümanlığımı ilân edeyim.” diye bir öneride bulundu. Allah elçisi bu öneriyi onaylayınca Abdullah b. Selâm evde kuytu bir yere saklandı. Yahudi bilginler gelip yerlerini alınca Allah resulü: “*Siz Abdullah b. Selâm’ı ve babasını nasıl bilirsiniz?*” diye sordu. Onlar: “*O ve babası bizim aramızda en âlim ve en şereflierdendir*” diye cevap verdiler. Hz. Peygamber: “*O beni tasdik ederse siz ne dersiniz?*” diye sorunca onlar: “*imkânsız, asla böyle bir şey olamaz*” dediler. O esnada Abdullah b. Selâm saklandığı yerden çıkarak, kelime-i şehâdet getirip müslüman olduğunu ve Hz. Peygamberin risâletini tasdik ettiğini ilân etti. Yaşadıklarına inanamayan ve şaşkına dönen yahudi bilginler, Abdullah b. Selâm’la ilgili az evvel söyledikleri medih içerikli sözlerini reddederek; “*O bizim en şerlimizdir ve en şerlimizin oğludur*” deyiverdiler. Allah resulü bu ikiyüzlü insanların arasında daha fazla kalmak istemeyip onları huzurundan gönderdi.⁴⁷⁵ Bu olay, yahudilerin kıskançlıkları yüzünden kendi aralarında bile ortak bir görüşe sahip olmadıklarını, en saygın kabul edip hürmet ettikleri kişileri bile işlerine gelmediğinde nasıl dışladıklarını açıkça göstermektedir.

Hıristiyanlar da aynı yahudiler gibi, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin hak olduğunu, ulûhiyyet konusunda savundukları teslîs (Allah’ın üç unsurdan oluşması) inancının yanlışlığını bildikleri halde hasetlerinden dolayı inkâr etmişlerdir. Nitekim Selmân-ı Fârisî henüz müslüman olmadan önce bir hıristiyan âlimi ona şunları söylemiştir: “Son peygamberin gelme zamanı iyice yaklaştı. O, İbrâhim’in Hanîf dini üzere gelecek, onun hicret ettiği yerde ortaya çıkacak, başka bir yere hicret edip oraya yerleşecek. Onun peygamber olduğuna dair açık deliller vardır. O, sadaka almaz ancak hediye kabul eder. İki omuzu arasında nübüvvetine delâlet eden bir mühür vardır.” Selmân-ı Fârisî, uzun araştırmalardan sonra Hz. Peygamber’e ulaşmış ve hıristiyan din adamının anlattığı özellikleri onda bizzat görmüştür. Haber verilen sıfatların Allah resulünde bulunduğunu görünce İslâm diniyle şereflenmiş⁴⁷⁶ ve onun en yakın arkadaşlarından biri olmuştur.

Keza Allah resulünün, amcası Ebû Tâlib ile yaptığı Şam yolculuğu sırasında Busrâ’da bulunan Bahîrâ isimli rahibin, Hz. Peygamber’in beklenen peygamber olacağına dair söylediği sözler, hıristiyan âlimlerin bu konuda ne kadar geniş malûmâta sahip

⁴⁷⁵ Buhârî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 6.

⁴⁷⁶ Muhammed İbn İshak el-Medenî, *es-Siretü’n-nebeviyye li ibni İshâk*, 1. Bs., Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, (thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî,) Beyrut 1424/2004, s. 137.

olduklarını göstermektedir.⁴⁷⁷ Allah elçisi tarafından gönderilen mektubu okuyan ve bir hıristiyan olan Habeşistan Hükümdarı Necâşî'nin "Allah'a yemin ederim ki, işte Ehl-i kitab'ın beklediği peygamber odur" diyerek, cevaben gönderdiği mektubunda "Senin Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ediyorum. Sana ve amcaoğlun Ca'fer b. Ebû Tâlib'e biat ettim ve âlemlerin rabbi huzurunda müslüman oldum"⁴⁷⁸ ifadelerine yer vermesi aynı meseleyi teyit eder mahiyettedir. Zaten bu gerçeği Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İsa'nın diliyle farklı âyetlerde haber vermektedir.⁴⁷⁹ Yukarıdaki deliller göz önünde bulundurulduğunda, yahudilerin ve hıristiyanların Hz. Peygamber'i çok iyi bilip tanıdıkları ancak kıskançlık ve hasetlerinden dolayı imana yanaşmadıkları açıkça görülmektedir.

Dinî kaynaklarımıza göz attığımızda, tarihin ilk dönemlerinden bu güne varlığını sürdüren kıskançlığın, insanın doğasında var olan temel bir özellik olduğunu ve insanın kişiliğinde çok önemli bir zaafiyete sebebiyet verdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim daha önce ifade ettiğimiz gibi, insanlığın baş düşmanı olan İblis'i ilâhî rahmetten uzaklaştıran, Kâbil'e kardeşkanı döktüren, Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından kör kuyuya atılmasına sebep olan, servet ve mevkileriyle övünen Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e iman etmeyip düşmanlık yapmalarında en önemli etken hep haset olmuştur. Keza, yahudi ve hıristiyanlar da Tevrat ve İncil'in verdiği bilgilere dayanarak gelmesini bekledikleri Allah'ın resulü içlerinden çıkmadığı için haset etmişler ve onların bu hasedi inkârlarına sebep olmuştur.

Böylece insanlık tarihi boyunca inkârcıların farklı bahane ve iddialar ileri sürerek kendilerini hakka davet eden peygamberlerine muhalefet etmelerinin en önemli duygusal sebeplerin kibir, inat, nankörlük, nefse uyma ve haset olduğunu tespit etmiş olduk. İnkârcılar bu olumsuz sıfatların etkisiyle her fırsatta vahyin karşısında yer almış ve vahyi tebliğ eden elçilere inanmamakta ayak diretmişlerdir.

Kişi ve toplumların inkârına sebebiyet veren duygusal etkenleri kısa başlıklar altında inceledikten sonra şimdi de fikrî etkenleri tespit edeceğiz.

1.2.2. Fikrî Etkenler

Tarihin akışı içerisinde fert ve toplumların ilâhî hakikatler karşısında duyarsız ve inkârcı yaklaşım sergilemelerinde etkili olan birtakım fitrî saiklerin bulunduğunu daha evvel

⁴⁷⁷ Hasan Ziyâuddîn Itr, *Nübüvvetü Muhammedin fi'l-Kur'ân*, 1. Bs., Dâru'n-Nasr, Halep 1973/1393, ss. 214-215.

⁴⁷⁸ Hasan Ziyâuddîn Itr, a.g.e., s. 325.

⁴⁷⁹ Bakara, 2/89-90; A'râf, 7/156-158; Saf, 61/6.

söylemiştik. Çalışmamızın bu bölümünde, fikrî etkenler başlığı altında ele alacağımız şüphe, cehalet ve ön yargının insanların inkârına nasıl sebebiyet verdiğini ispat ve izah etmeye çalışacağız.

1.2.2.1. Şüphe

Kur'ân âyetlerini incelediğimizde, insanları inkâra sevk eden en önemli etkenlerden birinin de, insanlık tarihinin başlangıcından beri tüm hak dinlerdeki inanç esaslarına yönelik temel omurgayı oluşturan; Allah'ın varlığı ve birliği, âhîret hayatı, vahyin gerçeklerini bildiren kitaplar ve peygamberlik gibi konularda ön yargılı ve şüpheci yaklaşımlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu tip insanların kişilik ve şahsiyetlerindeki tutarsızlığı ortaya koyan şüpheci yaklaşım, Kur'ân âyetlerinde genellikle *şek*, *rayb*, *mirye* ve *mürîb* kavramlarıyla dillendirilmiştir. Bu kelimelerden her biri, kalpte meydana gelen hastalıkları ifade eder ki hepsinin mânası birbirine yakın olup şüphe anlamına gelmektedir.

Sözlükte “kesin bilginin zıddı” ya da “yakîn'in karşıtı” olarak⁴⁸⁰ anlamlandırılan *şek* kavramı “her biri hakkında eşdeğer iki ipucu bulunması, ya da herhangi bir ipucu bulunmaması nedeniyle, birbiriyle zıt iki durumdan birini tercih edememe, karar verememe hali” olarak açıklanmaktadır. Şek, bir şeyin var olup olmadığında, hangi cinsten olduğunda ya da niteliklerinin birinde meydana gelebilir.⁴⁸¹ “Şüphe, bir konuda kesin bilgi veya kanaate varamamaktan doğan tereddüt,⁴⁸² iki veya daha fazla inanç ve bilgi konusu hakkında birini diğerine tercih etmeksizin kuşkulananma hali,⁴⁸³ herhangi bir şeyin olup olmamasında tereddüt etmek ve bir tarafı tercih etmemek,⁴⁸⁴ iki çelişik durum karşısında birini diğerine üstün tutmaksızın duraksama halidir.”⁴⁸⁵ Aslında şek, içinde bir çeşit cehaleti barındırır. Kişinin anlayamadığı ya da kavrayamadığı olguları dillendirir. Şüphe birbirine benzeyen şeyleri ayıramayıp karıştırmaktır. Meselenin çatallanmasıyla hangi tarafa gideceğini kestirememek mânasına gelir.⁴⁸⁶ Din psikolojisinde “Apaçıklık ve kesinlik arzusunun önceki inançla veya sebepleri karşılıklı ve denk olan iki inancın birbiriyle çatışması sonucunda ortaya çıkan

⁴⁸⁰ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 2309.

⁴⁸¹ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 461.

⁴⁸² Mehmet Doğan, a.g.e., s. 1608.

⁴⁸³ Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *el-İrşâd*, Kahire 1950, ss.14-15.

⁴⁸⁴ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, a.g.e., II, 257.

⁴⁸⁵ Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürcânî, a.g.e., s. 203.

⁴⁸⁶ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., II, 21.

kararsız veya sabit olmayan ruh hali”⁴⁸⁷ şeklinde tanımlanan şüphe kelimesi hakkında farklı ilim dallarında daha değişik tanımlara rastlamak da mümkündür.

Rayb kavramı ise “zan, şek, töhmet ve ihtiyaç” mânasına geldiği gibi âyetlerde çoğunlukla “kuruntu” anlamında⁴⁸⁸ ele alınmıştır. Yani rayb kelimesi, daha çok bir şeyin zannedildiğinin aksine olduğu durumlarda kullanılmıştır.⁴⁸⁹ Bunun içerisinde bazan bir korku unsuru da vardır. Bir iş korku ve şüphe oluşturduğunda *Râbenî hâze'l-emr* denir. Yukarıdaki kavramların tümü şüphe mânasında buluşur.⁴⁹⁰ Şüpheci insanı ifade eden *Mürîb* kelimesinin iki anlamı vardır. Bunlarda ilki “şüphelenen”, öteki “şüpheye düşüren” şeklindedir. Bu tip insanların bakış açısına göre yüce Allah’ın, meleklerin, âhiretin, peygamberlerin ve vahiyle bildirilen tüm dinî esasların gerçekliği şüphelidir. Peygamberlerin yüce Allah tarafından tebliğ ettiği hakikatler, onların algısına göre inanılacak türden şeyler değildir. Şüpheci karaktere sahip insanlar, bu bakış açısını başkalarına da aşılama, kalplerinde taşıdıkları vesveseleri bir şekilde onların kalbine de aktarmaya çalışarak,⁴⁹¹ nihayetinde onların da dinden imandan uzak kalması için ellerinden geleni yaparlar.

İnsanların inkâra temayüllü olanları çoğunlukla şüphe içinde bocalayıp durur. Mutlak dinsiz ve kâfir ise pek az bulunur. Zira şüphe, içte vicdanı tırmalayan bir azaptır. İnkârcı olarak bilinenlerin birçoğu hakkında araştırma yapıldığında, aslında onların da şüphe içerisinde kıvranan birer kararsız oldukları anlaşılır. Jean-Paul Sartre, yüce Allah hakkında yaptığı inkârcı mücadelesindeki aczini şöyle itiraf eder: “Dinsizlik insafsız ve yıpratıcı bir teşebbüstür. Bu teşebbüsü sonuna kadar götürdüğümü düşünüyorum. Ancak, artık her şeyi net olarak görüyor ve hatamı itiraf ediyorum.”⁴⁹² Böylece, ömrünü Allah’ın varlığını inkâra adanmış bir kimse, nihayetinde bu sözlerle aczini itiraf etmiş ve dinsizliğin insanı yıpratıcı en önemli unsur olduğunu ikrar etmiştir.

Şüpheci yaklaşım içinde bulunan insanların içinde dâimî sarsıntı, sıkıntı ve tereddütler vardır.⁴⁹³ Auguste Comte (ö. 1857) ve Stuart Mill (ö. 1873) gibi bazı felsefeciler,

⁴⁸⁷ Hayati Hökelekli, a.g.e., s. 195. Bkz. Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine*, 2. Bs., Karahan Kitabevi, Adana 2014, s. 172.

⁴⁸⁸ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 368.

⁴⁸⁹ Bakara, 2/2, 23; Hac, 22/5; Kâf, 50/25.

⁴⁹⁰ İbn Fâris, a.g.e., II, 463.

⁴⁹¹ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., V, 481.

⁴⁹² Veli Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, Akademi Yayınları, İzmir 2007, ss. 243-245.

⁴⁹³ Muhammed b. Ali b. Muhamed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmiü beyne fenniyyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, Dâru'l-Vefâ, (thk. Abdrrahman Umeyre), Beyrut 1997, I, 108.

dinî hakikatler karşısında şüpheli tutum sergilemeleri sebebiyle acıklı ıztıraplarla içiçe bir hayat sürdürmek zorunda kalmışlardır. Çünkü şüphe mânevî hayatı kemiren korkunç bir hastalıktır⁴⁹⁴ ve her geçen gün insanı biraz daha derin ıztıraplara düşürür. Bu ıztıraplara düşmemenin yolu, kişinin yeterli derecede özgüven ve teslimiyete sahip olmasıdır.⁴⁹⁵ Zira teslimiyetin hâkim olduğu bir yerde şüphe söz konusu olamaz.

Yüce Allah'ın varlığı ve yaratıcılığı noktasında itiraz edemeyen inkârcılar, şüphelerini daha çok O'nun birliği, âhiret hayatı, Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlik müessesesi ve onların tebliğ ettiği ilâhî hakikatlerle ilgili olarak⁴⁹⁶ dillendirmeyi tercih etmişlerdir. Şüpheli, Allah'ın peygamberlerini elçi tayin ederek kullarıyla iletişime geçmesinin bir anlam ifade etmediğini düşünürler. Onlara göre, faraza nübüvvet müessesesinin gerçekliği kabul edilse bile, kendisine vahyedilecek kişinin beşerî ölçüler göz önünde bulundurularak belirlenmesi gerekir. Dolayısıyla beşerin tâkatı ile kıyaslanmayacak kudrete sahip bir varlığın insanlara vahyetmesi kabul edilecek bir şey değildir.

Şüpheli, vahiy yoluyla bilgi edinilmesi ve peygamberlik müessesesi gibi konulardaki şüpheleri sebebiyle, peygamberliği insanlarda bulunan diğer özelliklere kıyaslama yoluna giderek Allah'ın elçileri hakkında mecnun, büyücü, şair gibi itham ve iftiralarda bulunurken, vahyin gerçeklerini ise öncekilerin efsaneleri (mitoloji) şeklinde değerlendirmişlerdir. Gösterdikleri bu yaklaşımla, ilâhî gerçeklerin, insanlara açılmasının mümkün olamayacağı iddiasıyla, Kur'ân'da dillendirilen şük günahını irtikâp etmişlerdir.⁴⁹⁷ İçlerinden söküp atamadıkları bu günah, onları inkâra sürüklemiş ve vahyin karşısında yer almalarında etkili olmuştur.

İnkârcı topluluklarda şüpheliğin oluşmasında, olumsuz şartlara ayak uyduramamak, kısır döngüden kurtulamamak, özgür bir düşünceye sahip olamamak ve taklit zihniyetinden vazgeçememek gibi sebepler bulunur.⁴⁹⁸ Kâfir, sürekli şüphe içerisindedir ve içindeki kuruntulardan kolay kolay kurtulamaz. Kalbindeki vesveselerden uzaklaşıp, samimi davranmaya gayret etmez. Daima inkâra ve kötülöklere meyillidir.⁴⁹⁹ Bu eğiliminin kendisini nerelere sürükleyeceğini bir türlü akletmez.

⁴⁹⁴ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 3. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, ss. 38-39.

⁴⁹⁵ Hasan Kayıklık, a.g.e., s. 186.

⁴⁹⁶ İlgili âyetler için bkz. Bakara, 2/23; Yûnus, 10/104; Hûd, 11/110; İbrâhîm, 14/9-10; Neml, 27/66; Ankebût, 29/61-63; Lokmân, 31/25; Sâffât, 37/16; Zümer, 39/38; Zuhruf, 43/9, 87; Duhân, 44/7-9.

⁴⁹⁷ Sadık Kılıç, *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s. 66.

⁴⁹⁸ Veli Ulutürk, a.g.e., ss. 243-245.

⁴⁹⁹ Mehmet Yolcu, a.g.e., ss. 45-46.

İnsanlık tarihinin her döneminde olduğu gibi Hz. Sâlih'in ilâhî davetine karşı çıkan inkârcılar da şüpheli tavırlar sergilemiş ve her fırsatta bunu dile getirmekten geri durmamışlardır. Bu gerçeği bildiren âyetlerden birinde, kavminin Hz. Sâlih'e "...Şüphesiz, biz senin bizi çağırdığın şeyden derin bir şüphe içindeyiz."⁵⁰⁰ dedikleri bildirilir. Âyette geçen *şek* kelimesi, Hz. Sâlih'in ümmetinin davet edildikleri hakikatleri kabul edip etmemekte tereddüt ettiklerini, *mürîb* kelimesi ise suizanda bulduklarını ifade etmektedir.⁵⁰¹ Nihayetinde Semûd milleti, bu inkârcı yaklaşımı sonucu bir çığlıkla helâk edilip⁵⁰² tarih sahnesinden silinmiştir.

Konuyla ilgili bir başka âyette ise kendilerine vahyin gerçekleri ulaştıktan sonra kıskançlıkları yüzünden görüş ayrılığına düşen ehli kitaba tehdit içerikli hitap yöneltilmiş ve âyetin son kısmında "...Onlardan sonra Kitab'a mirasçı kılınanlar da, onun hakkında derin bir şüphe içindedirler"⁵⁰³ denmiştir. Her dönemde yaşayan peygamber ve onun ümmetinden sonra gelen nesiller, yüce Allah tarafından indirilen kutsal kitapla ilgili çeşitli kuruntu ve güvensizlik hissetmişlerdir. Çünkü gerek Tevrat ve gerekse İncil kitapları, aynı dil ve ibareler korunarak sonra gelen toplumlara aktarılamamış, yüce Allah'ın kelâmıyla din bilginlerinin şahsî ifadeleri ve yorumları birbirine karışmıştır. Orijinal kitabı anlaşılmasız kılacak hatta ortadan kaldıracak açıklamalar çoğalmıştır. Bu durum, kitapla ilgili tarihî bilgi ve belgelerin yok olmasına kadar götürmüştür.⁵⁰⁴ Böylece insanların bu kitaplar hakkında şüpheye düşmeleri kaçınılmaz olmuştur.

Kur'ân'da *şek*, *rayb* ve *mirye*⁵⁰⁵ kelimeleriyle ifade edilen şüphenin, sadece Kur'ân muhataplarının değil, aynı zaman da insanlık tarihi boyunca tüm inkârcı toplumların bu tutumlarının temelinde yatan en önemli etkenlerden biri olduğunu görüyoruz. Nitekim bu hususu açıklayan bir âyette, Nûh, Âd, Semûd kavimleriyle onlardan sonra gelen bazı kavimlere, peygamberleri tarafından mucizeler getirildiği ancak onların öfkelerinden parmaklarını ısırarak için ellerini ağızlarına götürdüğü bildirilmiştir. İlgili âyetin son kısmında ise bu inkârcı kavimlerin şu sözlerine yer verilir: "*Biz sizinle gönderileni inkâr*

⁵⁰⁰ Hûd, 11/82.

⁵⁰¹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XVIII, 19.

⁵⁰² Şuarâ, 26/158.

⁵⁰³ Şûrâ, 42/14.

⁵⁰⁴ Ebû'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., V, 230.

⁵⁰⁵ Bakara, 2/23; Tevbe, 9/45; Yûnus, 10/104; Hûd, 11/62, 110; İbrâhîm, 14/9-10; Hac, 22/5, 55; Neml, 27/66; Sebe', 34/21; Sâd, 38/8; Mü'min, 40/34; Fusslet, 41/45; Şûrâ, 42/14; Duhân, 44/9; Kâf, 50/25.

ediyoruz. Bizi çağırdığınız şeyden de derin bir şüphe içindeyiz".⁵⁰⁶ Onlar; iman, tevhid⁵⁰⁷ ve İslâm daveti ile ilgili kuşku dolu bir şüphe içerisindeydiler. Zira hakka yapılan bu çağrı kalplerindeki huzuru altüst etmişti. Mesaja yapılan çağrı, çoğunlukla zihinlerde yorgunluk oluşturur zira ilâhî mesajı tebliğ eden Allah'ın elçisini yalanlayan düşmanları dahi ilk etapta onu reddedeme ve çok rahat bir şekilde ona karşı çıkamazlar.

İnkârcılar, Allah'ın peygamberiyle ilgili şüphelerini ne kadar ısrarla dillendirseler, onun hak peygamber olduğunu, getirdiği davanın gerçek olduğunu ne kadar reddetseler de, onun samimi oluşu, açık sözlülüğü ve ifade tarzındaki üslubu en azgın din düşmanlığı yapanların zihinlerinde dahi bir takım karışıklıkların oluşmasına sebebiyet verir. Peygamberlerin seçkin karakteristik yapısı ve ona itaat edenlerde meydana gelen gözle görülür olumlu değişimler, şüphecilerin zihin dünyasında öylesine etki bırakır ki, böylesi bir durumla karşılaşan en büyük din düşmanı dahi bulunduğu konumdan rahatsız olup şüphe ve çelişki içerikli duygulara kendisini kaptırır. Artık bu kimse, hakka tâbi olan müslümanların huzur ortamını bozmaya çalışırken tam tersine kendi iç huzurunu bozarak, kendisine onarılması güç zararlar vermiş olur.⁵⁰⁸ Önceki peygamberlerin davet ettiği temel iman esasları inkârcılar tarafından şüpheyle karşılanınca, peygamberlerinin onlara istihâm-ı inkâr⁵⁰⁹ tarzında "*...Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var...*"⁵¹⁰ sorusunu yönelterek, yüce Allah'ın varlığının şüphe edilemez bir gerçek olduğunu vurgulayıp kâfirlerin sergilediği bu inkârcı tavrın yanlışlığına dikkat çektiklerini görüyoruz.

Hakikati kabul etmemekte direnenlerin en temel özelliklerinden biri olan şüphe, Kur'ân'a muhatap kabul edilen şirk ehlinin de inkârlarına bahane olarak ileri sürdüğü nedenlerden biridir. Onlar genel olarak Kur'ân-ı Kerîm'in yüce Allah tarafından hak kitap olarak indirilmesi, kıyametin kopması ve öldükten sonra tekrar dirilme gibi konularda şüphe duyduklarını ve bu yüzden inkârı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu hâlet-i rûhiye içinde, "*Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı dirileceğiz*"⁵¹¹ şeklindeki sözleriyle öldükten sonra dirilmenin olmayacağını iddia eden Mekke müşriklerine Allah Teâlâ, yerlerde ve göklerde insanlar için yarattığı birçok nimetini hatırlattıktan sonra "*Biz, ilk yaratma ile yorulduk mu ki, tekrar yaratmayalım? Hayır, onlar yeniden yaratılmaktan şüphe*

⁵⁰⁶ İbrâhîm, 14/9.

⁵⁰⁷ Şihâbüddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XIII, 194.

⁵⁰⁸ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 542; Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VII, 2676-2677.

⁵⁰⁹ "Böyle şey mi olur", "Olmaz böyle şey" anlamındadır. Bkz. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 523.

⁵¹⁰ İbrâhîm, 14/10.

⁵¹¹ Kâf, 50/3.

içindedirler”⁵¹² ifadesiyle onlara ilk yaratılışlarını delil getirmiş ve içinde buldukları inkâr gerekçelerini çürütmüştür. Kur’ân’ın Hz. Peygamber’e indirilen hak kitap olduğu hususunda müşriklerin şüphe ve kuruntularına temas eden bir âyette ise “*İnkâr edenler, kendilerine kıyamet ansızın gelinceye yahut da onlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya dek o Kur’ân’dan bir şüphe içinde kalırlar*”⁵¹³ ifadelerine yer verilir. Âyet-i celîle, onların Allah’ın kitabı hakkında da derin bir şüphe içinde bulduklarını açıkça bildirmektedir.

Kur’ân âyetlerini incelediğimizde; şüphe, şaşkınlık, istikrarsızlık ve tereddüt (tezebzüb)⁵¹⁴ gibi inkâra kaynaklık eden olumsuz özelliklerin sadece müşriklerde değil, özellikle münafıklarda da vazgeçilmez bir haslet olduğunu görüyoruz. Nitekim münafıkların inanç noktasında nasıl bir kararsızlık ve şüphe içinde bulunduğunu açıklayan âyetlerden biri “*Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (müminlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar...*”⁵¹⁵ şeklindedir. Şeytanî ve nefsanî istekler, onları iman ile küfür arasında şaşkınlığa, şüphe ve kararsızlığa düşürdüğünden iman ile küfür arasında bocalayıp durmaktadırlar. Ne müminlerle basiret ve hidayet üzeredir ne de müşriklerle birlikte cehalet içindedirler. İstikrarsızlıkları sebebiyle bir tarafa yöneldikten sonra hemen diğer tarafa geçerler. Onların kalplerinde, dinlerinde ve görüşlerinde şüphe ve kararsızlık hâkimdir.⁵¹⁶ Bu kararsızlık onların ne hak yanında ne de bâtil yanında net bir duruş sergilemelerine müsaade etmiştir.

Bir başka âyette ise “*...Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler...*” denilerek, münafıkların kalplerinde şüphe hastalığı bulunduğu ve bu sebeple onların Kur’ân’daki müteşâbih âyetlerin peşine düşüp onları hevâ ve arzuları doğrultusunda tevil ettikleri açıklanmaktadır.⁵¹⁷ Aynı şekilde “*...Onlar şüpheleri içinde tereddüt edip durmaktadırlar*”⁵¹⁸ meâlindeki âyette de münafıkların şüpheli ve kararsız halleri vurgulanmaktadır. Zira onlar imanda da küfürde de istikrarsızdırlar. Bu çelişkili halleri kalplerini kaplayıp ruhlarına nüfuz etmiştir. Fayda gördüklerinde imana, zorluk ve sıkıntı hissettikleri zaman ise küfre yanaşmayı karakter haline getirmişlerdir.

⁵¹² Kâf, 50/15.

⁵¹³ Hac, 22/55. Bkz. Fussilet, 41/45.

⁵¹⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., V, 615; Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., V, 176; Seyyid Kutub, a.g.e., II, 784.

⁵¹⁵ Nisâ, 4/143.

⁵¹⁶ Ebü’s-Suûd Muhammed el-Îmâdî, a.g.e., II, 246; Ebü’l-Berekât Abdullah en-Nesefî, a.g.e., I, 408.

⁵¹⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., V, 203.

⁵¹⁸ Tevbe, 9/45.

Bir başka açıdan değerlendirecek olursak, psikolog ve filozoflar, şüpheyi “imana zıt olan” ve “imana götüren” diye iki kısma ayırırlar. Birincisi, imana karşıt olan şüphedir ki inanılan varlığın irrasyonel olduğu düşüncesine bina edilir. Bu irrasyonel durum ortadan kalkmadığı sürece imana ulaşmak mümkün değildir. Bu durumda insanın tecrübe ettiği zihinsel süreçler, onu imandan uzaklaştırır. İkinci kısım şüphe ise, kişiyi imana sevkeden bilimsel şüphedir. Diğer bir ifadeyle inanca ulaşabilmek için başvurulacak bir şüphe şeklidir. Yani bu şüphe, iman için bir anlamda gereklidir ve iman onunla kemale ulaşır.⁵¹⁹ Zira insan, tahkikî imana ancak bir takım istidlâl yollarını kullanıp zihin yorarak ulaşabilir.

Böylece, yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler muvacehesinde inkârcıların vahiy karşısında tutundukları tavırları incelendiğinde, onların peygamberlerin tebliğ ettiği hakikatler karşısındaki temel niteliklerinden birinin de şüphecilik olduğu anlaşılmaktadır. Bu şüphecî tutum, onların inanma kabiliyetini perdeleyerek, hakikati görmelerini engellemiş ve onları inkâra sevk eden en önemli fikrî saiklerden biri olmuştur.

1.2.2.2. Cahillik

İnsan şahsiyet ve karakterine etki eden zafiyetlerden birisi de cehalettir. Cehalet kötü ve olumsuz davranışların kaynağıdır. Kötü davranışlar ise insanın kötü bir şahsiyete sahip olmasına sebep olur.

Cehl ve *cehalet* kelimeleri temelde “bilgisizlik” anlamına gelmekle beraber, “ahmaklık” anlamına da işaret eder. Bu bağlamda bilginin zıddı olarak kullanılan *Câhiliye* kavramı, Kur’ân edebiyatında “tahammül, hoşgörü ve körü körüne saplantıdan uzak durma halinin zıddı niteliğinde olup, o günkü Araplar’ın asabî ve kaba mizacını ifade etmektedir.”⁵²⁰ Yüce Allah’a isyan eden kimseye cahil, yaptığı davranışa da cehalet denir.⁵²¹ Bu kelimelerin İslâm öncesi kullanımını ve İslâm döneminde kazandığı anlamları göz önünde bulundurarak anlamlandırmaya çalışanlar, bu kelimeleri ilmin karşıtı olarak değil, “gücü yettiği halde bağışlama, sabır ve teennî ile hareket etme, hoşgörü, körü-körüne bağlanmaktan uzak durma ve yumuşak huyluluk gibi anlamları da içinde barındıran hilmin zıddı” olduğunu söylemişlerdir.⁵²² Bununla birlikte bu kelimenin “azgınlık, arzuların esiri

⁵¹⁹ Hasan Kayıklık, a.g.e., s. 173.

⁵²⁰ İbn Manzûr, a.g.e., XI, 128; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., IV, 1663; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 980.

⁵²¹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., X, s. 4.

⁵²² Toshihiko İzutsu, a.g.e., s. 77.

olma, vahşet, şiddet ve barbarlık” anlamlarına da geldiğini ifade etmişlerdir.⁵²³ Buna göre cahillik, “sağlıklı bir temeli bulunmadığından, belli bir düzene oturmayan, yapılması gerekenin tersi biçiminde ortaya konan davranış, bir nesneye olduğundan başka tarzla bakma ve öyle inanma” anlamlarını taşımaktadır.⁵²⁴ Bir şeyi boşa harcama ve boş işlerle uğraşma da cahillik kapsamında ele alınmıştır.

Cahiliye kavramı, özellikle İslâm öncesi Araplar’da hamâset ve mürüvvet kelimeleri gibi kendilerine özgü anlamları olan ve onların hayat tarzını ve davranış biçimlerini, ayrıca ahlâkî ve dinî nitelik taşıyan davranışlarını ortaya koyan temel kavramlardan biridir. *Cehl* kavramı doğrudan dinî bir nitelik ifade etmese de, bizim onların yapılarını tanımamız açısından önemlidir. *Cehalet*, Araplar’ın asabî mizacını anlatan, içinde kaba kuvvet, inat ve gurur öğelerini de taşıyan bir kavramdır. İyiyi kötüden ayırt edemeyen, hayrı işitip gerçeği görmek istemeyen, yaptığı yanlış ve kötü işler nedeniyle asla özür dilemeyen, ilâhî hakikate gözlerini kapayan, ölçüp tartmadan mevcut siyasal ve sosyal yapıya bağlılığı şeref bilen, sefalet ve felâkete yol açsa dahi mevcut geleneğe kör bir saplantı ile bağlanan bir karakteri yansıtır.⁵²⁵ Cehalet, kişinin hakikati görmesinin önünde en büyük engellerden biridir.

Öfkesine ve şehvî arzularına rahatlıkla yenik düşmenin, bunların uğruna her aşırılığı düşünmeden yapabilmenin, herkes tarafından kötü ve çirkin olduğu bilinen günahları bilinçli olarak yapmanın adı da cehalettir. Bir insan kafa yapısı olarak kolayca kışkırtılabiliyor, öfke, hiddet, etki altında kalma, bedbinlik gibi herhangi bir duyguya kendini kaptırmaya eğilimli karaktere sahip bulunuyorsa,⁵²⁶ yine cahil kavramı ile tanımlanır. Buna bağlı olarak gücüne güvenen, gururlu, patavatsız, düzen ve disiplin altına girmeyi kabul etmeyen, canının çektiği gibi yaşayan, hesap vermeyi ve özür dilemeyi öğrenmeyen, terbiye edilemeyen, eğitilmeyen, hak, adalet, insaf ve gerçek ölçülerine bağlı kalmayı tasarlamayan insan da cahildir. Haddini bilmeyen, sınır tanımayan ve özellikle kendi yapısı dışında kalan her sosyal yapılanmaya karşı gerçek anlamda saldırgan olanın temel niteliği de cehalettir.⁵²⁷ Cahilin anlayışı ve görüşü sathidir, olayların içine giremez, daima yüzeyde kalır. Buna bağlı olarak çoğu zaman yanlış hükümler vermek cahilin diğer özelliğidir. Zira herhengi bir değerlendirmeye tâbi tutmadan yaptığı herşeyi doğru görmek ve kendi doğrularının dışında kalanları ise

⁵²³ İbrahim Sarıçam, *Cahiliyye'nin Asr-ı Saâdet'e Dönüşmesinde Kur'an'ın rolü*, III. Kur'an Haftası Sempozyumu, Fecr Yayınları, Ankara 1998, s. 20.

⁵²⁴ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 1663; Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürçânî, a.g.e., s. 142.

⁵²⁵ Toshihiko İzutsu, a.g.e., s. 75, 82.

⁵²⁶ A.g.y., *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 239.

⁵²⁷ Mehmet Yolcu, a.g.e., s. 84.

reddetmek bilgili insanların yapacağı bir şey değildir. Cahillik aynı zamanda insanın kendi kendini görememesi, kendi değerini idrak edememesi mânasına da gelir. Bu açıdan bakıldığında, kâfirlerin yüce Allah'a karşı davranışlarını anlatmak için sınırı aşmak mânasındaki *tuğyan* ve *bağy* kelimeleri, cehaletin somut ifadeleri olarak kullanılır. Cehl, en ufak bir kızgınlık anında iradesini kaybedip parlayan, öfkesine kapılan, sonucu düşünmeyen sabırsız kişinin sorumsuz davranışlarıdır. Cehl, insan hayatının tamamını kapsayan, kendi iradesini kaybettiğinde ortaya çıkan geniş bir kavramdır. Bir başka ifadeyle, cahilliğin hiçbir otoritenin önünde eğilmeyi kabul etmeyen şiddetli bir kibir duygusu olduğunu da söyleyebiliriz.⁵²⁸ Kısaca ifade etmek gerekirse, kişinin otokontrol sağlayamamasının, hâkimiyetini kaybedip öfkesine yenik düşmesinin ve şeytanın en büyük özelliği olan kibir hastalığına yakalanmasının diğer adı cahilliktir.

Diğer taraftan cahil insan bilgisizce hareket eden insan demektir. Bilgisizliğin ise iki önemli sebebi bulunmaktadır: Biri düşünmemek, merak etmemek; diğeri peşin hüküm ve zandır. Düşünce olmadan bilginin olması mümkün değildir. Peşin hüküm ise düşünceye mânidir. Peşin hüküm ve düşünmemek, madde boyutunu aşmamak, inkârcıların en belirgin davranış ve özelliklerindedir. Müşrikler, peygamberlere peşin hükümle tepki göstermiş, onların tebliğine karşı kendilerini müdafaa etmişlerdir. Bu davranışı göstermelerinin sebebi, hem kendilerini hem toplumu saptıran cahil insanlara tabi olmalarıdır. Zan ve yalana tâbi olmak, cehaletin en bariz özelliğidir.⁵²⁹ Cehalet batağına saplanmış olanların, akıllarını kullanarak düşünüp ön yargılı olmaktan kendilerini kurtarmadıkça inkâr girdabından kurtulmaları gerçekten çok güçtür.

Kur'ân-ı Kerîm, bu kelimeyi genellikle “dinî bakımdan sathi görüşlülük ve basit hüküm vermek” mânasında kullanır. Kur'ân'daki dinî mânada cehl, “insanın görünen eşya ve olayların arkasındaki ilâhî iradeyi anlayamaması, kâinattaki varlıkları yüce Allah'ın âyetleri olarak görememesidir.” Böyle bir kimse için tabiat varlıkları, basit birer varlıktan ibarettir.⁵³⁰ Eşyanın mevcudiyetinden ve âlemdeki düzenin devamından hareketle yaratıcının varlığını kavramak ise elbette yüzeysel bakış açısından kurtulup istidlâlî bir değerlendirmeyi gerektirir.

⁵²⁸ Toshihiko İzutsu, a.g.e., ss. 238-39, 245, 248.

⁵²⁹ Nadim Macit, a.g.e., s. 260.

⁵³⁰ Toshihiko İzutsu, a.g.e., s. 248.

Kur'ân-ı Kerîm'de değişik formları ile yirmi dört âyette zikredilen c-h-l maddesi, genelde ilâhî disipline bağlı olmamayı veya ona yeterince bağlı kalmamayı ifade etmektedir. *Cehalet* mastarı dört yerde kötülük, bilinçsizlik ve gaflet anlamında kullanılmıştır.⁵³¹ Sadece bir yerde geçen⁵³² *cehûl* kavramı zalûm sözcüğü ile yan yana bulunmaktadır.⁵³³ İlgili âyetin son kısmında, yerlerin ve göklerin emaneti yüklenmekten kaçındığı ancak çok zalim ve çok cahil olan insanın onu yüklenmeye cesaret ettiği bildirilmektedir. Bu iki olumsuz özellikten kurtulmadıkça kişinin bu ilâhî emaneti hakkıyla yerine getirmesi söz konusu olamayacaktır.

Genelde çoğul sigasıyla bazı yerlerde ise fiil kalıbıyla zikredilen *Câhiliye* kavramı, bir âyette Câhiliye toplumunun düşünce, inanç ve ahlâkını, bir âyette geleneksel yapısı ile sosyal ve siyasal bağlılığını, bir âyette günlük hayat tarzı ile giyim kuşamını, bir başka âyette ise yargı, idare, hukuk ve muhakeme yapısını ortaya koymaktadır. Böylece Câhiliye sistemi dört bir yandan kuşatılarak mahkûm edilmekte ve temel karakteri belirlenmektedir. İnanç ve düşünce, ahlâk ve davranış, hayat tarzı ve sosyal ilişkiler, yargı ve hukuk, siyasal ve sosyal yapıyla bir bütün olarak ele alınmakta⁵³⁴ ve her yönüyle İslâm'ın karşısına yerleştirilmektedir.

İnsan ve toplum, İslâm diye ifadesini bulan ilâhî temele dayalı sisteme bağlıdır ya da değildir. Değilse nerede, ne zaman ve kim tarafından nasıl organize edilirse edilsin, hangi isim ve yapı altında ortaya çıkarsa çıksın, bunun adı Câhiliye düzenidir ve yüce Allah'ın dininin karşısındadır. Burada insan ve toplum yol ayrımında ve bir tercih yapmak durumundadır. Rengi ve yapısı bu tercihle belirlenecektir.⁵³⁵ Dolayısıyla burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, Kur'ân'da olumsuzluk anlamı taşıyan cehalet kavramının içerik bakımından insanın davranışlarının tümünü bir sıfatla tanımlıyor olmasıdır.

Bir âyette, Hz. Yûsuf'un kardeşleri kendisine zulmettikten uzun bir zaman sonra onun karşısına geldiklerinde, Yûsuf peygamberin onların o zamanki hallerini cahillik diye nitelediği belirtilir.⁵³⁶ Kur'ân ifadesiyle söylenecek olursa, Hz. Yûsuf'u istemekte haksız olmadığını göstermek isteyen hanımı tarafından Aziz'in sarayına davet edilen kadınların gayri meşrû arzularına ve murat alma isteklerine, Yûsuf peygamber tarafından getirilen tanımlama da yine *cahilliktir*. Nitekim âyette Hz. Yûsuf'un: "...Eğer onların tuzağını

⁵³¹ Nisâ, 4/17; En'âm, 6/54; Nahl, 16/119; Hucurât, 49/6.

⁵³² Ahzâb, 33/72.

⁵³³ İbn Kesîr, a.g.e., VI, 488.

⁵³⁴ İlgili âyetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/154; Fetih, 48/26; Ahzâb, 33/33; Mâide, 5/50.

⁵³⁵ Toshihiko İzutsu, a.g.e., ss. 231-251; Seyyid Kutub, a.g.e., II, 887-904.

⁵³⁶ Yûsuf, 12/89.

*benden uzaklaştırmazsan, ben de onlara meyleder, cahillik yapanlardan olurum...*⁵³⁷” ifadesinde kelimenin “kolaylıkla şehvetine yenik düşen ve bilerek doğruya göz ve kulaklarını kapayan kimsenin hadsiz davranışı” anlamında zikredildiği görülür ki bu tutum daha önce de ifade ettiğimiz gibi hilmin zıddı bir durumdur.

Hakka uymayan ve batıldan arınmayı istemeyen kimseleri hidayete zorlamak da *cahillik* olarak dillendirilmiştir. Lût kavminin ahlâkî anlamda aklı zorlayan çöküntüsü, cüsse ve güçlerine güvenen Âd kavminin tutumu, Firavun’un zulmünden kurtulan İsrâiloğulları’nın kendisine tapınabilecekleri put yapma merakı, Nûh kavminin ileri gelenlerinin peygamberi yalancı sayması hep cahillik olarak belirtilmiştir.⁵³⁸ Özellikle vahyin mesajlarını inkâr edebilmek için peygamberden olur olmaz taleplerde bulunan, aklın ve vicdanın kabul etmeyeceği birtakım şartlar ileri süren, alay ve hakareten geri durmayan, hafife alan, putlara tapınmaktan ve inkârdan asla vazgeçmeye niyeti olmayan müşrik Araplar’ı, Kur’ân âyetleri hep cahil insanlar olarak tanıtmıştır.⁵³⁹ Onları duymayan, konuşmayan, görmeyen ve aklını kullanmayan insanlar olarak betimlemiştir.

İlâhî ikaza rağmen kadınları bırakıp erkeklere yaklaşan Lût kavminin yapmış olduğu çirkin fiilin cahilce bir davranış olduğunu bildiren âyette: “...Doğrusu siz cahil bir kavimsiniz”⁵⁴⁰ ifadesine yer verilmiş, arzularının esiri olup her aşırılığı yapan, tiksindirici bir günah işlemekte olduğunun tamamen bilincinde olan bu sınır tanımaz toplum hakkında *cahil* kelimesi kullanılmıştır.⁵⁴¹ Bu âyette cahil kimsenin kolayca kışkırtılabilecek, etki altında kalabilecek ve akla gelmeyecek birtakım kötü duygulara kendisini kaptırabilecek yapıda bir insan olduğuna işaret edilmektedir. “...Sakın cahillerden olma”⁵⁴² âyetinde ise Hz. Peygamber’in cahillere benzememesi istenmektedir.

“Biz onlara melekleri de indirseydik, kendileriyle ölümler de konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşularına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Çünkü onların çoğu cahildir”, “De ki: Ey cahiller! Bana Allah’tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?”⁵⁴³” âyetlerinde geçen cehalet, temelde inanç ve inançsızlık konusuyla ilgilidir. İlgili ayetlerde, her şeyi yoktan var eden, göklerin ve yerin hâkimiyeti kudretinde

⁵³⁷ Yûsuf, 12/33.

⁵³⁸ En’âm, 6/35; A’râf, 7/138; Hûd, 11/25-29; Neml, 27/55; Ahkâf, 46/23; Mehmet Yolcu, a.g.e., ss. 85-86.

⁵³⁹ Bakara, 2/67; En’âm, 6/111; A’râf, 7/199; Furkân, 25/63; Kasas, 28/55; Zümer 39/64.

⁵⁴⁰ Neml, 27/55.

⁵⁴¹ Fahrüddin er-Râzî, a.g.e., XXIV, s. 204.

⁵⁴² En’âm, 6/35.

⁵⁴³ En’âm, 6/111; Zümer, 39/64.

bulunan bir ilâh varken, kendilerine dahi fayda veya zararı dokunmayan putlara tapınmakta ısrar eden mağrur ve küstah inkârcıların cahillikte zirve noktaya nasıl ulaştıkları açıklanmakta,⁵⁴⁴ ne kadar büyük mûcize görseler de onların cahilliği bırakıp imana yanaşmayacaklarına işaret edilmektedir.

Meselenin iç yüzünü bilmeyen, yakından tanımayan, işten anlamayan birtakım insanların tutumları da âyetlerde cehalet olarak gösterilir.⁵⁴⁵ Bir başka açıdan değerlendirmek gerekirse, müslümanlarda görülen cahillik genellikle sürekli ve savunulur bir durumda değilken inkârcılarda bu duygunun daha yerleşik olduğu görülür.

Kur'ân-ı Kerîm'in tanımlamasını esas aldığımızda, *Câhiliye* kavramının *istiğna*, *istikbâr* ve *tuğyân* kavramları ile içerik ve kapsam olarak çakıştığı görülür. Kelimenin aslında bir duygu ve bir hisle de bağının olduğunu göz önünde bulundurarak onun, gurur, husumet ve dik kafahlığı ifade ettiği anlaşılır. Câhiliye'nin bir sistem olarak yerleştiği ortamda insanın gelenekçi, inatçı, sabırsız, bencil, küstah, saldırgan hevâ ve hevesine düşkün olması; mal, makam ve şöhret peşinde sürüklenmesi tabii sonuçlar olarak ortaya çıkacaktır.⁵⁴⁶ Bu tip insanların hakikat, doğruluk ve gerçeğin peşinde olması, sağlıklı muhakemede bulunması, insaf, itidal ve adalet ölçülerine göre hareket etmesi elbette düşünülemez.

Cahiliye devrindeki insanların temel özelliğinin bilgisizlik değil, şirk, putperestlik, zorbalık, zulüm, çapulculuk, kabile asabiyeti, adalet ve nizamdan yoksunluk, insanların soylarından dolayı ayıplanması, kan davası, insan haklarının çiğnenmesi, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek, güç ve kuvvet kullanmak, haksızlığa yol açan faiz, içki, kumar, gibi davranışlardır.⁵⁴⁷ İnsanın genel anlamda zalim ve cahil oluşu, ilâhî emaneti yüklendiği halde gereklerini yerine getirmeyip emanete hıyanet etmesi sebebiyledir.⁵⁴⁸ Dolayısıyla insan ancak yüklendiği ilâhî emanetin gereklerini yerine getirdiği zaman zulüm ve cehalet vasıflarından kendini kurtarabilecektir.

Kur'ân âyetleri, cehaletin insanın fitratında var olan bir özellik olduğunu yani cehaletin öznesinin insan olduğunu ifade etmektedir. Bu özellikleri sebebiyledir ki, insanlar vahyin muhatabı kabul edilerek uyarılmışlardır. Vahyin elçisi olan peygamberler ise tebliğ

⁵⁴⁴ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXVII, s. 13.

⁵⁴⁵ Bakara, 2/273.

⁵⁴⁶ Mehmet Yolcu, a.g.e., s. 87.

⁵⁴⁷ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, ss. 20, 21.

⁵⁴⁸ Zemahşerî, a.g.e., III, 565.

görevini yerine getirirlerken devamlı olarak cahillerin akıl almaz muhalefetiyle karşılaşmışlardır. İşte bu kimselerin inkârcı tutumlarının ve peygamberlere kaşı çıkmalarının temelinde yatan sebep de; bilgisizlik, yani cehalet ve düşüncesizliktir. Bu tip insanların peygamberlerin insan olmalarını ve onlara halkın alt tabakasının tâbi olduğunu bahane ederek inkârcılıkta ayak direttiklerini bildiren âyetlerden biri şöyledir: “...Sizin bize karşı hiçbir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz. Bilakis sizin yalancı olduğunuzu sanıyoruz,” dediler.⁵⁴⁹ Âyette de ifade edildiği gibi inkârcıların, ilâhî hakikatleri inkâr etmelerine bahane olarak ileri sürdükleri gerekçelerden birisi de peygamberleri yalancılıkla itham etmeleridir.

Kur’ân-ı Kerîm, her zaman ön yargıyla hareket eden cahillerden ve onların olumsuz davranışlarından nasıl uzak kalılabileceğine de şöyle işaret etmektedir: “Onlar, boş bir söz işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selâm olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz cahilleri (kendini bilmez cahillere arkadaş edinmek) istemeyiz” derler.”⁵⁵⁰ Zira bu tip insanlar cehalet ve kibirlerinden dolayı inananları hafife almakta ve âdeta onlara tepeden bakmaktadırlar. Dolayısıyla bu gibi kimselerle tartışma zemini bulmak mümkün olmadığı gibi, tartışmaya girmek de esasen gereksizdir. Çünkü cehalet batağına saplanmış, hislerine ve gururuna kendini kaptırmış bir insanı durdurmak, onu düşünmeye sevk etmek çok zordur. Böyle bir kimseyle, hilm sahibi vakur bir müminin aynı seviyede düşünülmesi mümkün değildir. Bu sebeptendir ki yukarıdaki âyette, şayet onlardan müminlere bir sataşma olsa bile, aynıyla mukabele etmeyip, sadece “selâm” diyerek geçmeleri⁵⁵¹ ve onların yaptıklarını âdeta görmezlikten gelmeleri tavsiye edilmiştir.

Kur’ân âyetleri, ilk insandan kıyamete kadar devam edecek olan şeytana ait bir çağrıdan bahseder. Bu davet, İblis’in insanı dalâlete ve cehalete çağırmasıdır. Dolayısıyla hidayet-dalâlet, iman-küfür, hilm-cehalet gibi zıtlıklar, insan var olduğu sürece birbiriyli sürekli olarak mücadele edecektir. Şu kadar var ki, insanlar İslâm’ın nuruyla ne kadar aydınlanıp çevrelerini de bununla aydınlatmışlarsa, cehalet karanlıklarından da o nispette uzaklaşmışlardır. Nitekim böylesi aydınlık bir dönemin Allah elçisi zamanında gerçekleştiğini görmekteyiz. Ne var ki, Hz. Peygamber’in âhirete irtihaliyle bu aydınlık dönem fazla uzun sürmemiş, bu defa cehalet karanlığının alâmetleri yavaş yavaş tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar ilk nesiller, yaşadıkları dönemlerde Kur’ân ve

⁵⁴⁹ Hüd, 11/27. Bkz. İbrâhîm, 14/10; Mü’minûn, 23/47; Şuarâ, 26/154, 186; Yâsîn, 36/15.

⁵⁵⁰ Kasas, 28/55. Bkz. Mü’minûn, 23/3; Furkân, 25/72.

⁵⁵¹ Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XIX, 44.

Sünnet'e sarılarak hidayet noktasında sonrakilere örnek olmuşsa da, onları takip edenler, her geçen gün dinî hakikatlerden biraz daha uzaklaşmış, hevâ ve arzularına uygun bir şekilde yaşayarak cehaletin karanlığına gömülmüşlerdir.

Cehaleti, İslâm'ın kültür, medeniyet, ahlâk, düşünce ve tarzına aykırı her türlü tutum ve davranışı içinde bulunduran olumsuz bir kavram olarak nitelemek mümkündür. Kur'ân âyetlerinde yüce Allah'ın ilim ve hikmet sıfatlarının zikredilmesi, Hz. Âdem'den başlayarak gönderilen peygamberlerin tümüne verilmiş olan en mühim özellikler içerisinde ilim ve hikmetin bulunması, cahilliğe karşı Kur'ân'ın ilim ve irfana verdiği önemi göstermektedir. Yine ilk indirilen âyetlerde kalem kullanmaktan ve yüce Allah'ın insanlara bilmedikleri şeyleri öğrettiğinden bahsedilmesi, ilmin zıddı olan cehaletin insanı günaha, isyana ve küfre sürüklemeye önemli bir faktör olduğuna işaret etmektedir.

Cahillerin değer yargıları, çoğu zaman İslâm'ın temel esaslarıyla çatıştığından ilâhî hakikatleri bilmemek veya duyduğu halde kulak vermemek yaratıcıyı inkâra kadar sürüklemektedir. Özellikle inatçılıkla birleşen cehalet, insanda oluşan inkârcılığın kalıcı olmasına sebep teşkil edebilmektedir. Dolayısıyla bu durumun dinî eğitim ve öğretimin tam yapılmadığı yerlerde "Modern Câhiliye" olarak karşımıza çıkması günümüzde de muhtemeldir. Zira özellikle dinî konularda bilgisizlik ve cehaletin yaygınlaşması, toplumun kısa zamanda bozulmasını ve nihayet dalâlete sürüklenmeyi beraberinde getirecektir. Gerçek anlamda cahillik sadece bilgisizlik değildir. Asıl cahillik, yüce Allah'ın dinine yabancı kalmak, peygamberlerin tebliğ ettiği ilâhî hakikatlere kulak asmamak, onları kabul etmemek veya bir kısmına inanıp bir kısmını reddetmek, dinin kurallarını hafife almak ve onlara gereken önemi vermemektir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, insanı diğer canlılardan ayıran meziyetlerin başında bilgi ve akıl gelmektedir. İster bilginin zıddı olarak, isterse hilm, hoşgörü, tahammül, arzularının esiri olmama, körü körüne saplantıdan uzak durmanın zıddı olarak kullanılan cahillik, insanın tabiatında var olan bir davranış şeklidir. Cehalet, insanı inkâra sürükleyen ve küfre kaynaklık eden bir huy ve karakterdir. Bu davranışı değiştirip güzelleştirmek insanın kendi elindedir. Fakat inkârcılıkta ısrar edenler bu kötü davranışı sürdürmeye devam ettiğinden, cahillik bu tip insanların özeliğini ifade eden bir kavram halini almıştır. Böylece cehaletin insanı inkâra sürükleyen en önemli zaaflardan biri olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

1.2.2.3. Ön Yargı

Psikolojide ön yargı “olgulara açıkça ters düşen, oldukça kuvvetli, çoğu kez olumsuz olan tutumlar” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵⁵² Gerek fiziksel gerekse kültürel yapımızda kısıtlı olduğumuz için bazı olaylarla ilgili birtakım ön kabullerde bulunuruz. Akıl ve duyu organlarımızın sınırlı, yanılma ihtimalinin her zaman mevcut olduğu ise bir gerçektir. Duyularımızın ve aklımızın sınırlı özelliğinden iyice anlaşılan şudur ki, ön kabullerimiz gerçek var olanın çok küçük bir bölümünü içerirler. Böyle olunca, kişisel ve toplumsal dünyalarını sadece akıl ve duyu organlarına bağımlı olarak, peşin fikir ve değişmez yargılarla oluşturanlar, eksik, sınırlı ve tutucu bir dünya görüşüne mahkûm olurlar.⁵⁵³ Çünkü ön yargı, insanı gerçeği olduğu gibi kabullenmek yerine, doğru ya da yanlış aklını kullanabildiği ya da duyu organlarıyla algılayabildiği kadar bir bilgiyle sınırlandırır.

Aynı zamanda ön yargı, “ırk, millet, fikir, müessese vb. şeylere karşı bir duruş anlamına da gelmektedir. Bu tür duruş ve tavır alışlar, çoğu kez neticeyi incelemeden hüküm vermeye sebep olur. Zira bu gibi duruşların birçoğu; olaylara, kişilere veya fikirlere karşı müsbet-menfi tepki gösterme temayülü küçük yaşlardaki şartlanma ile başlar. Çocuklukta edinilen bu şartlanma süreci, zamanla insanların farklı düşünce ve inanç sistemlerini kabul etmesinin önünde ciddi bir engel haline gelir.⁵⁵⁴ Sosyal alanda da ırkçılık, kabilecilik, geleneklere bağlılık gibi etkenler, insanlar arasında birtakım toplumsal ayrımlara sebebiyet vermektedir. Bu ayrımlardan oluşan ön yargılar, doğru bile olsa birtakım gerçeklerin, sırf karşı taraftan geldiği için inkâr edilmesine neden olmaktadır.⁵⁵⁵ Zira insanın küçük yaşlarda edindiği şartlanmışlıktan kurtulup doğruyu olduğu gibi kabullenmesi herkesin herkesin başarabileceği bir şey değildir.

Bir şeye düşkünlük, aşırı sevgi veya nefret, alışkanlık, cehalet ve telkin gibi hususlar, peşin hükümlülüğü doğuran temel faktörlerdir. Ayrıca insan zihnini ve benliğini önceden kuşatmış olan bazı inanç ve düşünceler de farklı bakış açılarına kapalı olan, ister doğru ister yanlış olsun kendisine ait olan inancın tartışılmasına tahammül edemeyen kimselerin peşin hükümlü hale gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Herhangi bir konuda cahil olan kimseyi

⁵⁵² T. Clifford Morgan, *Psikolojiye Giriş*, H. Ü. Yayınları, (Çvr. Sibel Karakaş, Rükzan Eski), Ankara 1980, s. 368.

⁵⁵³ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 130. Bkz. E. Robert Ornestein, *Yeni Bir Psikoloji*, (Çvr. Erol Göka, Feray Işık), İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s. 17.

⁵⁵⁴ L. Norman Munn, *Psikoloji, İnsan İntibakının Esasları*, MEB. Yayınları, (Çvr. Nahid Tendar), Ankara 1976, II, 58.

⁵⁵⁵ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 130. Bkz. T. Clifford Morgan, a.g.e., s. 276.

ikna etmek, o konu hakkında peşin hüküm sahibi olan kimseyi ikna etmekten daha kolay olmaktadır.⁵⁵⁶ Zira bilgisiz bir insanın önceden hazır olan bir fikri yoktur. Bu sebeptendir ki, tarafsız bir insana doğru olanı anlatabilmek, taraf tutan kimseye gerçeği kabul ettirmekten çok daha basittir.

Ön yargı, tahmin edildiğinden daha çok düşüncüyü olumsuz etkileyen ve yanlışa sevk eden sübjektif bir faktördür. Daha ziyade kazanç elde etmek ve nüfuz sağlamak için sık sık başvurulmuş ön yargı, herhangi bir konuda peşin yargıdır. Bunun için de delilden önce belirir ve bir delile dayanmadan söylenir. Böylece kişiyi, yeterli delil olmaksızın bir hüküm vermeye veya bir hükmü paylaşmaya sevk eder.⁵⁵⁷ Sahip olduğu fikri mutlak doğru kabul etmek, değişim ve gelişimin önündeki en büyük engellerden biridir. Hangi fikre sahip olursa olsun, kişi düşünce ve fikirlerini her ortamda müzakereye açabilmelidir. Düşüncelerini tartışamayanlar, yanlışa düşmekten kendilerini alamazlar. Bu tip insanların görüşleri kendilerince âdeta kutsaldır. Bu zihniyete sahip insanlar, peşin hüküm vermekten kendilerini kolay kolay kurtaramazlar. Çünkü âdeta şahsî düşüncelerinin mahkûmu haline gelmişlerdir.

İnkârcıların imanına engel olan önemli etkenlerden birisi de olaylara ön yargıyla yaklaşmalarıdır. Kur'ân'da birçok âyette de üzerinde durulduğu gibi, tarih boyunca insanları ilâhî hakikatlere davet eden Allah'ın elçileri, çoğu kez inkârda ayak diretenlerin peşin hükümlü, ön yargılı cevap ve tutumlarıyla karşılaşmışlardır. Meselâ, Âd kavmi, Allah'a ortak koşmaktan temizlenmeye ve sadece O'na kulluk yapmaya davet eden peygamberleri Hz. Hûd'a hitaben "*ister öğüt ver, ister öğüt verenlerden olma, bizce birdir*"⁵⁵⁸ diyerek inkârdan vazgeçmemişlerdir. Hz. Peygamber tarafından uyarılsalar da uyarılmasalar da Mekke müşriklerinin inkârdan dönmeyeceğinin Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilmiş olması⁵⁵⁹ da bu gibi inkârcı toplumların gösterdiği reaksiyonun, peşin hükümlü ve ön yargılı olmalarından kaynaklandığını açıkça göstermektedir. Kendilerine apaçık delillerle gönderilen peygamberlere, ellerini ağızlarına götürüp "*biz sizinle gönderileni inkâr ettik*"⁵⁶⁰ cevabını vererek insanların mutluluğunu amaçlayan vahiy gerçeklerini kulak ardı eden inkârcıların tutumu da vahye karşı ne kadar ön yargılı olduklarını açık bir şekilde ifade etmektedir.

⁵⁵⁶ Rene Descartes, *Tabiat Işığ İle Hakikati Arama*, MEB. Yayınları, (Çvr. Mehmet Karasan), İstanbul 1988, s. 10.

⁵⁵⁷ İbrahim Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, 2. Bs., Elis Yayınları, Ankara 2011, s. 24.

⁵⁵⁸ Hûd, 11/50; Şuarâ, 26/36.

⁵⁵⁹ Bakara, 2/6.

⁵⁶⁰ İbrâhîm, 14/9.

Ön yargılı olmanın insanın inanç kabiliyetini örtmesi psikolojik bir mevzudur. İman hakikatlerini kabul etmemekte ısrarcı olan kişilerin gerçeği duymaya ve anlamaya kabiliyetleri âdeta körelir. Bu sebeple kendilerinden sağır, dilsiz ve körler olarak bahsedilir.⁵⁶¹ Zira hakkın zıddına takip ettikleri geleneklerinin etkisiyle edindikleri peşin görüş ve bazı saplantıları,⁵⁶² onları hakikat karşısında durmaya ve inkârcılığa sevk etmektedir.

“Önceden bir yargıda bulunma” mânasına gelen ön yargının meydana gelmesinde, insanın temel inanç ve değerlendirme algısını ilk edindiği sosyal ve kültürel çevresinin etkisi büyüktür. Kişinin zihin yapısını kuşatan düşünce ve inançlar, yeni düşüncelere açık olmayan, sahip olduğu düşüncenin tartışılmasını istemeyen kimseleri ön yargılı hale getirir. Zaten atalarından öğrendiği inanç ve değerlere bilinçsizce bağlanıp onları tabulaştıran Mekke müşrikleri de bu sebeple Hz. Peygamber’in getirdiği hak dine ön yargıyla karşı durmuş ve imana yanaşmamışlardır.

Ön yargı, doğruluğu kanıtlanmış bir tavır değildir. Bu tutum, olumlu cihette gerçekleşebileceği gibi olumsuz istikamette de gerçekleşebilir. Bilhassa olumsuz ön yargı, düşmanca tutumların oluşmasına sebebiyet verir ve kolay kolay ortadan kalkmaz. İman ise, inkârcıların inancında meydana gelmesi beklenen bir değişimin neticesidir. Hariçten gelecek değişik düşünce şekillerine kendisini kapatmış olduğu için kendi inancı dışındaki inanç sistemlerine olumsuz yaklaşım gösteren kimselerin küfrü bırakıp iman etmesi oldukça zordur.⁵⁶³ Zira anlayış, bilgi sahibi olmak, farklı düşünce yapılarıyla kendi düşüncelerini kıyaslamak ve fikirde yeniliklere açık olmak gibi etkenler fert ve toplumların değişip gelişmesinde etkilidirler. Hâlbuki inkârcılar, ön yargılı oluşları nedeniyle böylesine bir değişikliği benimseyecek yapıda değillerdir. Çünkü insanlar, doğumlarından itibaren uzun yıllar içinde buldukları ortama göre şekillenmektedir. Tabiatıyla onların sahip olduğu ön yargılar da o nispette derin ve köklü olmaktadır. Bu sebeple insanların çevrelerinden edinmiş olduğu bu ön yargılarından kurtulmaları son derece zordur.

Yukarıda yaptığımız tüm açıklamalardan, hak ve hakikat karşısında zihnî ve ruhî kapalılığa sebebiyet veren, insanların inkâra sürüklenmesine yol açabilen, son derece güçlü fikrî etkenlerden birinin de ön yargı olduğu net olarak anlaşılmaktadır.

⁵⁶¹ Bakara, 2/18.

⁵⁶² Süleyman ATEŞ, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2014, V, 307.

⁵⁶³ Abdurrahman Kasapoğlu, a.g.e., s. 224.

İnsanların hidayete ulaşmasına engel olan duygusal ve fikrî etkenler bulunduğu gibi, sosyal etkenler de vardır. İnkâr sebeplerinin önemli bir bölümünü oluşturan sosyal etkenlerin de araştırılması, inkâr sebeplerinin bir bütünlük içerisinde kavranması açısından faydalı olacaktır.

1.2.3. Sosyal Etkenler

Sosyoloji, “belli zaman ve mekânda gözlemlenebilen insan toplumunu ve toplumla ilgili hakikatleri sıfatlayan, sınıflandıran, mukayese eden, açıklayan ve yorum yapan bir bilim dalı olarak tanımlanan toplum bilimidir”.⁵⁶⁴ Özellikle XX. yüzyılın başından bu yana tam anlamıyla bağımsız bir ilmî disiplin olduğu ortaya konulan Din Sosyolojisi’ni ise, “toplumun ortaklaşa dinî hayatının, din ve toplum münasebetleri ve bu münasebetlerden doğan etki ve tepkilerin ve dinî grupların incelenmesi”⁵⁶⁵ şeklinde tarif etmek mümkün gözükmemektedir.

İnsanlar sosyal varlıklardır ve hayatlarını topluluklar halinde sürdürürler. Aristo, insandaki bu toplumsal özelliği ifade etmek için “sosyal varlık” terimini dilendirmiştir. Kaynaklara baktığımızda, sosyal bilimcilerin “insan toplumu zaruridir” ifadesini kullanarak toplumun insan hayatındaki önemini ve vazgeçilemez olduğunu çok veciz bir şekilde ifade ettiklerini görüyoruz.⁵⁶⁶ Şu bir gerçektir ki, toplumsal hayattan kopmuş ve yalnız başına yaşayan “münzevi insan” modeli, sadece mücerret bir kavram olarak zihinlerde kendisine yer bulabilmiş ve ancak romanlarda konu edilmiştir. Çünkü insanlık tarihi boyunca, bir insanın toplumsal hayattan tamamen kopmuş olarak tek başına yaşadığına dair bir bilgi yoktur.⁵⁶⁷ Aksine insanların ilk zamanlardan itibaren, birlikte yaşayan gruplar ya da topluluklar halinde hayatını sürdürdüğüne dair deliller çoktur.

Kur’ân’ı Kerîm’i baştan sona dikkatlice okuduğumuzda, küfrün sosyolojik sebepleri başta olmak üzere, sosyolojinin konularını alâkadar eden pek çok âyet buluruz. Çünkü o, insanı bazan toplumun bir ferdi olarak ele alırken çoğu kez kalabalık toplumları oluşturan insanı konu edinip ona hitap eder. Kur’ân her yönüyle, insanın her çeşidiyle, değişik olaylarıyla; savaşıyla ve barışıyla, korkusuyla ve güveniyle, üzüntüsüyle ve sevinciyle, taşkınlığıyla ve teslimiyetiyle, kurtuluşuyla ve helâkiyle hep toplumu anlatır. Fert, aile,

⁵⁶⁴ Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisine Giriş*, 2. Bs., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s. 7.

⁵⁶⁵ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 13. Bs., İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s. 60.

⁵⁶⁶ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn (ö.808), *Mukaddimetü İbn Haldûn*, 1. Bs., Dâru Ya’rib, (thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Dimeşk 2007, ss. 137-139.

⁵⁶⁷ Ünver Günay, a.g.e., s. 18.

millet ve ümmetlerden bahseder. Kur'ân, hem mümin hem de kâfirlerden bahsederken, umumiyetle çoğul kalıplar kullanır. Daha önce inkârın duygusal ve fikrî sebeplerinde incelediğimiz birçok vasfın aynı zamanda sosyal vasıflar olduğunu haber verir. Kur'ân'da *kavim* kelimesi birçok vasıfla ve değişik durumlarda üç yüz seksen iki, *ümmet* kelimesi ise altmış dört defa zikredilmiştir. *İnsan* kelimesi altmış beş yerde geçerken onun çoğulu olan *nâs* ve *ünâs* kelimeleri kırk beş kez tekrarlanmıştır. Bu rakamlar, Kur'ân'daki sosyolojik gerçeklere ve toplumun fert üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerine açıkça işaret etmektedir.

Şimdi, bu başlık altında, bireysel bir varlık olmasının yanı sıra sosyal bir varlık olan insanın insan oluşunun, sosyal çevresinin ve taassubun etkisiyle imandan nasıl uzaklaştığını belirlemeye çalışacağız.

1.2.3.1. *İnsan Unsuru*

İnsanlar arasında meydana gelen fikrî tartışmalar ve inkâr akımları, insanın ilk var edildiği günden itibaren varlığını sürdüren bir olgudur. İnsanın fitratında düşünme özelliğinin bulunması ve buna bağlı olarak eşya, tabiat ve meydana gelen hadiselerle ilgili çeşitli düşünceler üretmesi, toplumda değişik fikir ve düşüncelerin oluşmasında rol oynamıştır. Zamanla medeniyet ve kültürlerin gelişimine bağlı olarak toplumdaki görüş farklılıkları daha da derin bir hal almış ve nihayetinde değişik yapılarda inanç ve bakış açılarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁶⁸ İnsanın ileri sürdüğü bir iddia ya da benimsediği bir görüşün peşinden ısrarlı bir şekilde gitmesi, sıklıkla karşılaşılan bir olaydır. Hatta birçok kimse, ileri sürdüğü tez ya da düşüncenin yanlışlığına dair birtakım emârelerle karşılaşırsa bile, bu yanlışlığı kabul etmek istemez, doğru kabul ettiği inançta ısrar eder ve gerektiğinde bu yolda çeşitli vesilelere başvurarak tartışma ve mücadeleden geri durmaz.

Esasında olgun bir kişiden beklenen tavır, doğruyu savunması ve onun anlaşılmasına katkı sağlamak için gayret göstermesidir. Ne var ki bazı kimseler, bencillikten ve nefsinin dürtüsüyle hareket etmekten kendisini kurtaramaz ve yanlış bir davanın peşinden gittiği anlaşılabilirse bile bunu asla kabul etmek istemez.⁵⁶⁹ Kişinin egosunu koruma gayreti de çoğu zaman gerçekleri olduğu gibi görmeye engel olur ve çevresinde olup bitenleri tarafsız bir bakışla değerlendirip doğruyu onaylamasına mâni olur.⁵⁷⁰ Bazı âlimler, inanca dayalı

⁵⁶⁸ Muhammed Ebû Zehre, *Târîhu'l-cedel*, 1. Bs., Dâru'l-Fikri'l-Arabîy, Kahire 1934, s. 7.

⁵⁶⁹ Arthur Schopenhauer, *Tartışma Sanatının İncelikleri*, Say Yayınları, 1, Bs., (Çvr. Ahmet AYDOĞAN) İstanbul 2011, ss. 57-58.

⁵⁷⁰ İbrahim Emiroğlu, a.g.e., s. 25.

tartışmalarda insan unsurundan kaynaklanan başlıca sebepleri; İnsanların farklı karakterlere sahip olması, değişik arzu ve gayelerin peşinde gitmesi, olayları değerlendirirken gösterdiği muhtelif yaklaşım tarzı, kavrama becerisindeki farklılıklar, önderlik hevesi ve bırakım kuruntulara saplanma olarak ifade etmektedir.⁵⁷¹ Kişiden kişiye farklılık gösteren bu ve benzeri vasıflar, tabiatıyla insanların değişik inanç ve düşüncelere yönelmesinde ve bu inançları müdafaa etmesinde temel sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.3.2. Sosyal Çevre

Kişiye belli bir şahsiyet ve tutum kazandıran ortama sosyal çevre denir. Kişinin kimlik ve kişiliğini kazandığı sosyal çevre, aynı zamanda dünyaya geldiği ve yetiştiği bir ortamdır. Doğumla başlayıp yetişmekle devam eden süreç içerisinde birey, içiçe bulunduğu aile, arkadaş, okul ve birlikte yaşadığı topluma ait bakış açısı ve kültürel yapısına adapte olarak sosyalleşmeye başlar.⁵⁷² Dünyaya doğuştan sahip olduğu birçok yetenek ve ihtiyaçla birlikte gelen insan, ilk günlerden itibaren fiziksel ve sosyal bir çevre ile kuşatılmıştır. İnsanın ilk karşılaştığı sosyal çevre ailesidir. Daha sonra özellikle arkadaş çevresi, okul ortamı, diğer eğitim kurumları ve kişinin yaşadığı toplum devreye girer.

Sadece inanç alanında değil, hayatın her safhasında etkisini gösteren sosyal çevre, kişinin şahsiyet ve karakterinin oluşmasında da en etkin sebep olarak karşımıza çıkar. Çoğunlukla fertlerin kabullendiği dinî inanç sistemi, yaşadığı çevrede genel kabul gören özellikleri yansıtır. Aslında fertlerin sahip olduğunu iddia ettiği inanç, içinde yaşadığı toplumda kabul gören inanca iştirak etmekten ve o toplumun inanç ve düşüncelerini kabul etmekten başka bir şey değildir.⁵⁷³ Diğer bir ifadeyle, kişi geçmişte yaşayan atalarınca oluşturulmuş geleneklere uyar ve o yapıyı kendisinden sonra gelecek nesillere aktarmaya çalışır.

Dolayısıyla insanları fikren yönlendirmeye, sahiplendiği görüşleri müdafa edip bu uğurda gerekirse mücadeleyi göze almaya götüren etkenlerin başında, etrafını kuşatan çevre yapısı ve bu yapının çoğunluğunu oluşturanların benimsediği düşünceleri taklit etme duygusu yatmaktadır. Çünkü çevre, en yakından en uzağa kadar kişiyi tümüyle kapsayıp etkisi altında bırakan faktörler topluluğunun adıdır. Bu sebeptir ki, kişinin inanç yapısının oluşmasında, sosyal, düşünsel ve kültürel hayatının şekil almasında içinde büyüdüğü

⁵⁷¹ Muhammed Ebû Zehre, a.g.e., ss. 7-11.

⁵⁷² Mehmet Yolcu, a.g.e., s. 187.

⁵⁷³ Nureddin Topçu, *Sosyoloji*, 8. Bs., Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1963, s. 7.

ailesinin, eğitim aldığı kurumların, arkadaş çevresinin ve yaşadığı ortamın ehemmiyeti tartışmaya gerek olmayan bir hakikattir.⁵⁷⁴ Zira ne kadar saçma da olsa insanlar sosyal çevre tarafından genel kabul gören hususları kolaylıkla benimsemeye meyillidir.⁵⁷⁵ Ancak bir düşüncenin yahut inancın toplumun geneli tarafından kabul görüyor olması, asla onun doğruluğunun bir delili olarak kabul edilemez.

Özetle ifade etmek gerekirse, dinî inançların veya inançsızlığın şekillenmesinde, sosyal çevrenin unsurlarını oluşturan aile, eğitim kurumları, toplum, arkadaş ve kitle iletişim araçlarının etkisi gözardı edilemez.⁵⁷⁶ Zira insanı inanmaya veya inkâra sevk eden etkenler, sadece zihnî ve iradî sebepler değildir. Bu iki faktörle birlikte sosyal çevrenin de etkisiyle iman veya inkâr gerçekleşir.⁵⁷⁷ Aslında bir başka açıdan değerlendirdiğimizde, sosyal çevreyi tabii ve toplumsal çevre olarak ikiye ayırabiliriz. Zira hem tabiat hem de toplumsal çevre insanların inanç tercihi üzerinde etkilidir. Bu noktada, aklını kullanarak yapacağı istidlâl ve tefekkür yoluyla kişinin kendisini inkârcılıktan kurtarması mümkündür.⁵⁷⁸ Bu mânada, Kur'ân-ı Kerîm'de İbrâhim peygamberin önce yıldızların, sonra ay ve güneşin doğduktan sonra batmasından hareketle akıl yürütmesini konu edinen âyetler, tefekkür ve istidlâl yoluyla tevhide ulaşmanın en güzel örnekleri olarak yerini almıştır.

Şimdi de sosyal çevrenin temel unsurlarını teşkil eden aile, eğitim kurumları, toplum ve arkadaşın kişileri hangi açılardan etkileyerek inkârcılığa sebep olduklarını inceleyeceğiz.

1.2.3.2.1. Aile

Aileyi, “anne, baba ve çocuklardan oluşan, her devrin özelliğine göre yapısı değişen fakat fertleri sosyalleştirme görevini hiç yitirmeyen biyolojik, kültürel ve hukukî işleyişlere sahip sosyal bir topluluk”⁵⁷⁹ şekline tanımlayabiliriz. Çocuk, biyolojik doğumdan sonra kendini toplumsal çevrenin önemli bir unsuru olan ailede diğer bir ifadeyle sosyal ve kültürel bir ortam içinde bulur. Orada onun sosyo-kültürel doğumu başlar. Çocuğun müsbet ve menfi yönde inançlarının oluşumunda, şahsiyet ve tutumlarının şekillenmesinde dıştan gelen

⁵⁷⁴ Ramazan Altıntaş, *Kur'ân'da Hidayet ve Dalâlet*, Pınar Yayınları, İstanbul 1995, s. 53.

⁵⁷⁵ Arthur Schopenhauer, a.g.e., ss. 100-101.

⁵⁷⁶ Muhammedu'r-Rabi Ebü'l-Hasen el-Alî el-Hüseynî en-Nedvî, *el-Edebü'l-İslâmî ve siletühü bi'l-hayâti*, 1. Bs., Müessesetü'r-Risâle, Dimeşk 1405/1985, ss. 21-22; *et-Terbiye ve'l-müctema*, Dimeşk 1991, s. 31.

⁵⁷⁷ Osman Pazarlı, a.g.e., s. 53.

⁵⁷⁸ En'âm, 6/76-78.

⁵⁷⁹ Amiran Kurtkan, *Sosyoloji*, MEB yayınları, İstanbul 1980, s. 9.

etkilerin önemi büyüktür.⁵⁸⁰ İnsanın kişilik edinmesinde böylesine mühim olan dış etkiler içerisinde, en önemlisi ise hiç şüphesiz ailedir.

Bir çocuğun anne babası ve yaşadığı çevresi olmadan varlığını sürdürmesi beklenemez. Zira aile, kişinin doğup büyüdüğü, hayata ilk adımlarını atmaya başladığı tabii bir topluluktur ve çocuğun sosyal çevresini oluşturan unsurların en mühimidir. Çocuğun tüm ihtiyaçları burada karşılanır. Yarının yetişkini olacak çocuk, karakter ve kişiliğinin oluşması için ihtiyaç duyacağı, şahsiyetin temelini oluşturacak eğitimi ve kültürel altyapıyı, sosyalleşmeyle ilgili en mühim temel yapı olan aile kurumundan alır.⁵⁸¹ Böylece, aile bireyleri arasında alıcı konumunda bulunan çocuk, anne ve babasını kendisi için birer rol model kabul eder. Onları taklit etmek suretiyle kendisine ait bir şahsiyet geliştirir.

Aile kurumunun üstlendiği fonksiyonlardan en mühimi, çocuğun bakım ve eğitim ihtiyacını karşılamasıdır. Doğan çocuğun büyümeye ve gelişmeye başlamasıyla, aile büyükleri yeni birtakım mesuliyetleri üstlenir. Bu noktada, çocuğun yetiştirilmesinde takip edilen yol, onun hayatına yön verecek etkenlerden biri olacaktır.⁵⁸² Aynı zamanda aile ocağı, zaman zaman uygulanan teşvik ve uyarı metotlarıyla özel bazı davranış modellerinin edinilmesinde de etkili bir müessesedir. Çünkü örnek alınan aile büyüklerinin hayat tarzı, inanç yapısı, aralarındaki iletişimin şekli ve ölçüsü, çocuğun şahsiyet ve karakterinin oluşumunda doğrudan etki eder.

Dinle ilgili olan ya da olmayan, çocuğun tüm tutum ve davranış biçimlerinin oluşmasında aile kurumunun etkisi büyüktür. Uzmanların birçoğu, aile bireylerinin dine yaklaşımının, çocuğun din anlayışında en önemli faktörlerden biri olduğu üzerinde durmaktadır.⁵⁸³ Çocuk, din ile ilgili kavram, hüküm ve davranış biçimlerini çevresinden almaya yetenekli bir yapıya sahiptir. Pek çok din psikoloğunun yaptığı araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi, yetişkinlerin sahip olduğu inançların oluşumunda, özellikle çocukluk dönemlerinde, aile hayatında edindikleri dinî tecrübenin etkisi büyüktür.

Çocuk, yaratılışında mevcut olan aşkın bir varlığa yönelme duygusunu, ebeveyninin dine yaklaşımına göre şekillendirir. Çünkü anne babanın dinî hususlardaki sözleri ile takındıkları tavırları, çocuk için en belirgin örnek olacaktır. Eğer çocuk başta aile olmak üzere, doğru bir dinî atmosferin olduğu çevrede hayatını sürdürme imkânı bulursa, onda

⁵⁸⁰ Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB. Yayınları, Ankara 1987, s.21.

⁵⁸¹ Habil Şentürk, *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul 1997, s. 77.

⁵⁸² Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s. 75.

⁵⁸³ T. Clifford Morgan, a.g.e., s. 322.

fitrî bir güç olarak bulunan inanma kabiliyeti, tevhid akaidi doğrultusunda güçlü bir şekilde tezahür edecektir. Ailede şirke ve küfre dayalı bir hayat yaşanıyorsa, çocuğun dinî duygularının o yönde oluşması kaçınılmaz olacaktır.⁵⁸⁴ Sonraki yıllarda tevhide yönelen güçlü bir sebeple karşılaşmamışsa, çocuğun hayatı, ailesinin etkisiyle edindiği kültür üzere devam edecektir. Nitekim Hz. Peygamber, “*Her çocuk İslâm fitratı üzere doğar. Onun bu hali konuşma çağına kadar devam eder. Sonra anne-babası onu hıristiyan, yahudi veya müşrik yapar*”⁵⁸⁵ hadîsiyle, aile müessesesinin çocuğun kişiliğinin oluşumunda ve dinî yapısında ne denli etkili olduğuna işaret edilmiştir.

Dinî değerlere karşı olumlu bir tutum geliştirebilmesi için, çocuğa yeterli ve ölçülü bir şekilde alâka gösterilmesi icap eder. Bu alâkanın bulunması gereken en önemli yerlerden biri aile ocağıdır. Hayatlarını ilâhî emir ve yasaklara uygun bir tarzda sürdürmeye çalışan aile kurumlarında yetişen çocukların, dinî konuları algılamada ve pratikte uygulamada daha başarılı oldukları görülmektedir. Zira çocuklar evde gördükleri dinî hayatın tesirinde kalırlar; inancı bütün, namaz kılan, Kur’ân okuyan büyüklerin yanında dinî hayata hazırlanarak dindar bir şahsiyet geliştirebilirler.⁵⁸⁶ Çünkü evin küçüğü olan çocuk, diğer tutum ve davranışlarında öncelikle aile büyüklerini örnek aldığı gibi, inanç ve ibadet konularında da onları taklit eder.

Aile, aynı zamanda ferdin toplumsal kurallara adapte olmasını sağlama noktasında çok önemli bir görevi icra eder. Zira çocuk, yaşadığı toplumun değer yargılarını, hayata bakış açılarını, gelenek ve göreneklerini, ancak aile yuvasında ebeveyninin katkısıyla öğrenebilir. Toplumda kabul gören doğru-yanlış, iyi-kötü anlayışları da ailesinin süzgecinden geçtikten sonra çocuğun idrakine sunulur.⁵⁸⁷ Dolayısıyla aile müessesesi, yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi, çocuğun sosyal hayatın bir ferdi olmasında en önemli görevleri üstlenmektedir.

Psikoloji ilmi, insan hayatını çocukluk ve ergenlik dönemleri olmak üzere iki önemli kısma ayırır. Yaklaşık on iki yaşa kadar devam eden çocukluk döneminin ilk altı yılı, evde anne-babanın yanında geçer. Bu dönemde büyük oranda ebeveyni ve ailenin diğer fertleri onun fikrî ve aklî oluşumuna katkıda bulunur. Bu dönemde çocuğun onlara bağlılığı, çok

⁵⁸⁴ Muhammed Fadlullah, *Gençlerin Dünyası*, Şura Yayınları, (Çvr. İlyas Aslan), İstanbul 1997, s. 29.

⁵⁸⁵ Buhârî, “Cenâiz”, 78; Müslim, “Kader”, 2658.

⁵⁸⁶ Hâbil Şentürk, a.g.e., s. 80.

⁵⁸⁷ Amiran Kurtkan, *Eğitim Sosyolojisi*, 4. Bs., Türk Dünya Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 24.

güçlü ve sağlam olur. Yine bu dönemde çocuk, varlıkları idrak eder. Fakat onlar ebeveyni tarafından tanımlanır. Çocuk kendi düşüncesiyle kapsamlı neticelere ulaşip karşılaştığı olayların tahlilini yapamaz. Mülâhaza ettiği şeyleri sabit gerçekler olarak değerlendirir. Çocuk bu dönemde annesini ve babasını gücün, kudretin ve yakınlığın en büyük kaynağı olarak görür, onları insanların en akıllıları olarak değerlendirir. Çocukta dört yaşından sonra anlama ve kavrama gücü biraz daha gelişir. Karşılaştığı olaylar ve varlıklar konusunda benzerlikleri ve ayrılıkları sezer. Fakat onlardan bazılarını anlamakta aciz kalır ve basit sorular sorar. Tabi ki bu sorular, öncelikle ebeveyne sorulur. İtikat, din, kâinatın yaratıcısı ve hayat gibi konularda ebeveynin verdiği cevaplar ve gösterdiği tavırlar, çocuğun inanç dünyasının şekillenmesinde büyük önem kazanır.⁵⁸⁸ Eğer anne-baba inkârcı iseler, çocuklarına verdikleri cevaplarla onların da yavaş yavaş kendileri gibi inkârcı olmalarına sebep olurlar.

Kur’ân-ı Kerîm’de ebeveynin çocuklarının inanç dünyasının oluşumunda ne kadar etkili olduğunu açıkça ifade eden âyetlerden birinde “*Nûh, şöyle dedi: “Ey rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırılar; sadece ahlâksız ve kâfir kimseler yetiştirirler”*”⁵⁸⁹ ifadeleri yer alır. Aralarında dokuz yüz elli sene gibi uzun bir süre risâlet görevini sürdüren Hz. Nûh’un inkârda ayak direten inatçı kavmi, kendileri inkâr ettiği gibi çocuklarına Hz. Nûh’u göstererek “Bu adamdan sakın! Zira o yalancının tekidir. Benim babam da beni böyle uyarıyordu” diyerek onları küfre ve inkâra teşvik ediyordu.⁵⁹⁰ Böylece inançsızlardan teşekkül eden bir toplum oluşturdular. Başta çocukları olmak üzere yaşadıkları çevrede inançsızlığın yaygınlaşmasında etkili oldular.

“Çocuk üzerinde anne mi yoksa baba mı daha çok etkilidir?” sorusunun cevabını araştıran uzmanlar, annenin daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Nitekim Hz. Nûh’un iman etmeyen oğlu, peygamber babasının olanca gayretine rağmen, inkârcı annesinin etkisinde kalarak kâfirler safında yer almıştır. Öbür taraftan Hz. İbrâhim’in annesi inançlı bir kadın olduğu için o, çevredeki bozuk inançların baskısını hissetmeden yetişmiş ve fitratındaki imanı koruyabilmiştir.⁵⁹¹ Bunun içindir ki Lokmân sûresinde,⁵⁹² ağırlıklı olarak

⁵⁸⁸ Ebü’l-Hasen el-Alî en-Nedvî, a.g.e., ss. 39-41.

⁵⁸⁹ Nûh, 71, 26-27.

⁵⁹⁰ Zemahşerî, a.g.e., VI, 219.

⁵⁹¹ Muhammed Fadlullah, a.g.e., s. 29.

⁵⁹² Lokmân, 31/13, 16-19.

çocuğun dinsel duygularının, düşüncelerinin, davranışlarının müsbet mânada gelişebilmesi için, aile tarafından gösterilmesi gereken çabaya dikkat çekilmiştir.

Bütün peygamberler, risâlet göreviyle birlikte aile reisi olarak çocuklarının tevhid inancı üzere yetişmeleri ve bu inanç doğrultusunda güzel ahlâklı olarak hayat sürdürmeleri için azami gayret göstermiş, bunu sağlamak için gerek nasihatlerde bulunmuş gerekse Allah'a dua etmişlerdir.⁵⁹³ Nitekim “İbrâhim, bunu kendi çocuklarına da emretmişti, Yakup da: “Oğullarım! Allah, sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. Öyle ise siz de ancak müslümanlar olarak ölüün!” demişti”, “...Allah “Ben seni insanlara önder yapacağım.” buyurunca. İbrâhim de, “Soyumdan da (önderler yap, ya rabbi!)” diye dua etmişti...”, “Zekeriya orada rabbine: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet...” diyerek yalvardı...”⁵⁹⁴ gibi birçok âyet, bu hakikati bildirmektedir. Kur’ân-ı Kerîm, genelde aile fertlerini her yönüyle gözetmenin gereğini vurgularken, “Ey iman edenler! Kendinizi ve aile efradınızı, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun...”⁵⁹⁵ meâlindeki âyet ise özellikle çocuğun dinî kimliğini kazanması ve inkâra götüren yollar karşısında ebeveyni tarafınan korunmasını emretmektedir.

Yukarıda yapmış olduğumuz açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, sosyal çevrenin en önemli unsuru olan aile ortamı, özellikle insanların inanç bakımından eğilimlerinde rol oynayan önemli bir etkidir.

1.2.3.2.2. Eğitim

İnsan şahsiyetine önemli ölçüde etki eden eğitim, insanlık tarihi kadar eskilere dayanır. Zira eğitim, gerek fert gerekse toplum olarak hayatı sürdürebilmenin temel şartlarından biridir.⁵⁹⁶ Toplum içinde düzenli ve sağlıklı bir hayatın temin edilebilmesi için insanın terbiye edilmesi zaruridir.⁵⁹⁷ Bu, hem bireysel hem de toplumsal bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç kendisini insanın doğumuyla birlikte hissettirmektedir. Çünkü onun doğuşuyla birlikte öğreneceği çok şey vardır. Esasen insan işlenmemiş fakat işlenmeye hazır kabiliyetlerle dünyaya gelmekte;⁵⁹⁸ eğitimle bu kabiliyetlerini olumlu hale getirmekte; böylece şahsiyet, davranış, huy ve karakteri şekillenmektedir.

⁵⁹³ İbrahim Coşkun, a.g.e., ss. 136-138.

⁵⁹⁴ Bakara, 2/132, 124; Âl-i İmrân, 3/38-39.

⁵⁹⁵ Tahrîm, 66/6.

⁵⁹⁶ Mehmet Yaşar Soyalan, *Kur’ân ve İnsan*, Araştırma Yayınları, Ankara 1999, s. 77.

⁵⁹⁷ Abdullah Akın, *Din Eğitimi*, Emin Yayınları, Bursa 2019, s. 16.

⁵⁹⁸ Kerim Yavuz, *Eğitim Psikolojisi*, E. Ü. Yayınları, Kayseri 1991, s. 1.

İnsan hayatının temelinde büyük ölçüde eğitim faaliyetleri bulunmaktadır.⁵⁹⁹ “Eğitim, insan topluluklarının sosyal çevreye uyum sürecini henüz tamamlamamış kişi ve gruplarla ilgili uyguladıkları etkileme işlemlerini kapsayan insana özgü bir faaliyettir.”⁶⁰⁰ Her insan doğumundan ölümüne kadar süren bir yetiştirme ve yetiştirme faaliyeti içindedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah Teâlâ için en çok kullanılan kavramlardan birisi de Rab kelimesidir. Yüce Allah’ın isimleri arasında “Allah” lafzından sonra en çok zikredilen “Rab” kavramının fonksiyonlarından biri de kemale ulaştırıncaya kadar bir halden diğer bir hale çevirerek insanı yaratılışı doğrultusunda eğitmektir.⁶⁰¹ Bu kavramın âyetlerde daha çok *Rabbü’l-Alemîn* (Âlemlerin rabbi) ve *Rabbüke* (Senin rabbin) şeklinde izâfet terkihiyle kullanılması, insanın eğitime olan ihtiyacını ve eğitimin onun üzerindeki etkisini göstermektedir.

Ailenin akabinde çocukların içiçe bulunduğu en mühim sosyal çevrenin okul olduğunu söyleyebiliriz. İlköğretim çağına gelen bir çocuk, artık anne babasının dışında arkadaş ve öğretmenlerinden oluşan yeni bir çevre edinir ve bu çevrenin etkisinde kalır. Böylece evde aldığı temel eğitim ve öğretimin yanında okulda edindiği intiba ve gözlemler de çocuğun terbiyesinde ve şahsiyetinin oluşumunda kalıcı izler bırakır. Okula yeni başladığı dönemlerde çocukta görülen sorarak öğrenme merakı, araştırma hevesi, anlama ve kavrama kabiliyetinin her geçen gün biraz daha gelişim göstermesi, düşünce ve inanç yapısının oluşumunda ebeveyni gibi öğretmenin de ne derece mühim bir görev icra ettiğini gösterir.⁶⁰² Okullardaki eğitim ve öğretimin temel amacı, belirlenen ilkeler doğrultusunda fertlerde istenilen değişikliği sağlamaktır. Yukarıda yüce Allah’ın rab isminin âyetlerdeki kullanımından hareketle işaret etmeye çalıştığımız gibi, rabbine her zaman muhtaç olan insan, ancak ruh ve bedeniyle bir bütündür. Dolayısıyla insanın hem maddî hem de mânevî yönden ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir eğitim ve öğretim, Kur’ân’a göre temel amaçtır. Bu sebeple, okullarda verilen eğitim ve öğretimin bu ihtiyaçları karşılamak üzere faaliyet gösteren sosyal mekânlar olması gerekmektedir.

Tarih boyunca inkârcı egemen güçler, okullarda verilen örgün eğitim ve öğretimin, istedikleri insan tipini oluşturmadaki önemini kavradıkları için onu bir hükmetme aracı olarak görmüşlerdir. Sergiledikleri materyalist bilim anlayışı ile eğitim ve öğretimi, inkârcı,

⁵⁹⁹ Abdullah Akın, *Din Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri*, Emin Yayınları, Bursa 2019, s. 14.

⁶⁰⁰ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitime Giriş*, Binbaşoğlu Yayınevi, Ankara 1988, s. 2.

⁶⁰¹ İbn Manzûr, a.g.e., I, 398; er- Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 336.

⁶⁰² Ebü’l-Hasen el-Alî en-Nedvî, a.g.e., s. 41.

hak ve hakikatlere karşı duyarsız, zevklerinin tutsağı olmuş nesillerin oluşmasında araç olarak kullanmak istemişlerdir.

Sosyal çevreyi oluşturan önemli unsurlardan biri olan okullarda, öğrencinin ruh âlemiyle ilgili tabii kabiliyetlerinden yararlanılarak daha mükemmel doğru bir seyir takip edilmediği takdirde, çocuğun aldığı bilginin değeri sınırlı olacaktır. Zira eğitimde duygu ve düşünceleri yalnız gözle görülebilen bu dünya âlemine yöneltmek, duyu organlarıyla idrak edilemeyen her şeyi sanki yokmuş gibi kabul etmek çocuğa yapılacak en büyük kötülük olacaktır.

İçinde yaşadığımız modern çağda, eşyanın varoluş şeklini ve amacını açıklayan vahiy bilgisine ilgi göstermeyen, dinî anlayışa hayatta yer vermeyen bilimsel bakış, hümanizm (insancılık) ile çıktığı yolda önce rasyonalizme (akılcılık) ulaşmış, sonra da materyalizmin (maddecilik) pençesine düşmüştür. Bu yapıya sahip modern bilim anlayışı, tabiatıyla yalnız ölçülebilen ve hesaplanabilen nitelikleri içinde barındırabilmiştir.⁶⁰³ Sadece gözle görülebilen ve ölçülebilirliğe sahip olguları işleyen bir bilim anlayışı ve bakış açısıyla eğitim veren okulların hiç biri, inkârcılığın temelini oluşturan, mâneviyat yoksunu materyalist bir çevreyi oluşturmaktan öte bir şey yapamamıştır ve yapamayacaktır.

1.2.3.2.3. Toplum

İnsanın inanç dünyasında etkili olan sosyal çevrenin en önemli unsurlarından biri de kişinin içiçe yaşadığı toplumdur. Toplum, “bir otorite altında teşkilatlanmış olan insan topluluğu”,⁶⁰⁴ veya “aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü”⁶⁰⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanlar, toplu olarak yaşayabilecek bir kabiliyette yaratılmıştır. İnsanın zihin ve duyguları açısından geliştirilmeye elverişli bir altyapıya sahip olarak doğması da onun doğasında toplumun vazgeçilmez bir yerinin bulunduğunu gösterir. Doğarken beraberinde getirdiği bu çeşit özellikleri koruması ve geliştirebilmesi için insanın bir toplumun ferdi olarak hayatını sürdürmesi kaçınılmazdır.

Sosyal çevrenin temel unsurlarından biri olan toplum, kişinin tutum ve davranışlarını, hatta inanç ve inkârcılığını yönlendiren en önemli etkenlerden biridir. Dolayısıyla içiçe bulunduğu toplumun tabii üyelerinden biri olan insan, duygu, düşünce ve inanç yapısını,

⁶⁰³ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 141; Rene Guenon, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri*, İz Yayınları, (Çvr. Mahmut Kanık), İstanbul 1990, ss. 55-87, 233.

⁶⁰⁴ Mehmet Taplamacıoğlu, a.g.e., s. 14.

⁶⁰⁵ Şükrü Halûk Akalın vd., a.g.e., s. 2369.

tutum ve davranış biçimlerini, karakter ve şahsiyetini içinde yaşadığı toplumdan alır. Kişinin çoğu kez ifadelerinde “ben” yerine “biz” kelimesini kullanması da mensubu bulunduğu topluma aidiyetini dillendirmesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar arasında teamülde bulunan âdet, gelenek ve göreneklerin tümü topluma ait değerlerdir. Dolayısıyla toplum, birçok toplumsal olguları içinde barındıran bir potaya benzer ve fertlerin algı ve anlayışını, idrak ve iradesini âdeta kuşatır ve sınırlandırır.⁶⁰⁶ Bu yüzden kişinin içinde yaşadığı topluma ait olguları aşması hiçte kolay değildir. Çünkü toplumsal çevre, öteden beri devam edegelen düşünsel yapıyı fertlere iyilikle ya da zorla benimseterek onları kendi yapısına uygun bir inanç ve düşüncedeki insanlar haline getirir.

İnsan, belirli zaman diliminde ve mekânda, bazı âdetlerin teamül halini aldığı bir çevrede hayatını sürdürür. İnsan, çevresini kuşatan fizikî yapıyla devamlı bir etkileşim içinde bulunduğu gibi, toplumsal çevresiyle de sürekli bir alışveriş durumundadır. Haliyle kişinin tutum ve davranışlarında, şahsiyetinin oluşmasında çevresindeki insanların, toplumun, toplumda kabul görmüş âdetlerin etkisi muhakkaktır. Nitekim psiko-sosyolojik açıdan yapılan incelemeler bu gerçeği tespit etmiştir. Söz konusu toplumsal etki, kişinin şahsiyetinin belli bazı karakteristik yapıyı almasında söz konusu olduğu gibi ferdin biyolojik bir takım özellikler edinmesinde de gözlemlenmiştir. Kur’ân âyetlerinin, özellikle kâfirlerin inkârcı tutumlarının nedenlerini atalarından gördüklerine ve bulduklarına uymaları şeklinde getirdiği izahlar,⁶⁰⁷ toplum faktörünün etkisine dikkat çekmektedir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, insan hayatının sürdürülebilir olması için bir topluma ihtiyaç vardır. Bu toplumun fertler üzerindeki tesirinin varlığı ise tartışma götürmeyen bir gerçektir. Bu sebeptendir ki, hayatının her safhasını nefsinin arzuları istikametinde düzenleyen cahil topluluklarda, insanların çok kolay bir şekilde inkâra sürüklendiği görülmektedir. Çünkü her toplum, asırlar boyunca doğru kabul ettiği birikim, deneyim, gelenek, görenek, inanç ve kutsal değerlerini yeni nesillere ulaştırır ve bu toplumsal değer yargıların tenkit edilmesine asla razı olmaz.⁶⁰⁸ İlâhî hakikatlerle yepyeni bir toplum inşası için gayret gösterenler ise, atalara saygısızlık yapmakla, geleneklerini unutmakla itham edilirken, toplumu ifsat etmek gibi çeşitli iftiralarla etkisiz hale getirilmeye çalışılır.

⁶⁰⁶ S. Ahmet Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, Burak Yayınları, İstanbul 2015, ss. 64-65.

⁶⁰⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XXV, 79.

⁶⁰⁸ İbrahim Coşkun, a.g.e., ss. 141-142.

Nitekim putperestlerin tapındıkları putları tanrı edinmelerinin arkasında böyle bir yaklaşımın bulunduğunu görüyoruz. Bu tip insanlar, elleriyle ürettikleri birtakım putlara tapınmalarına bahane olarak, atalarından böyle gördüklerini ve onların yolunu takip ettiklerini dillendirmişlerdir.⁶⁰⁹ Esasında putlara tapınmak da dâhil olmak üzere, tüm bâtil inanç ve görüşlerin oluşumunda temel yaklaşımlar ilkbaştta sayılı birkaç kişi tarafından ileri sürülür. Sonraları başka birtakım insanlar da bu görüşü benimser ve zamanla bu inanç genele doğru yayılarak taraftarları çoğalır. Söz konusu inancın veya uygulamaların doğru olup olmadığını sorgulamaya ve araştırmaya gerek duymayan bazı kitlelerin de iştirakiyle bu inanç ve semboller iyice yayılmaya ve etrafi çepeçevre sarmaya başlar. Sonraki nesiller ise artık çoğunluk tarafından kabul görmüş bu yapıyı benimsemek zorunda olduklarını düşünürler. Zira böylesine yaygınlık kazanmış bir bakış açısını kabullenmemek, âdeta kanunlara karşı çıkmakla eş değerde kabul edilir.⁶¹⁰ Dolayısıyla, toplum ve toplumsal olaylar, fertler üzerinde bazı zorlayıcı özelliklere sahiptir.⁶¹¹ Böyle bir ortamda hayatını sürdüren kişinin, toplumun aksine bir istikamete yönelmesi, onlardan gelecek baskılara göğüs gerebilmesi hiç de kolay olmasa gerektir.

Toplumun sosyal yapısı kişileri bazan doğrudan bazan da dolaylı yollarla etkileyebilir. Çevresi bozuk olan bir insanın önce hâlet-i rûhiyesi bozulur.⁶¹² Ruhî dengesini kaybeden kimsede aşkın değerlerin gelişmesi azalır, basit düşünceler güç bulur, bayağı duygular kabul görür. Bu özelliklere sahip bir ortam ise insanın inkârcı olmasını oldukça kolaylaştırır. Toplumsal duyguların fertleri etkisi altında bulundurduğu ortamlar, aklın işlevselliğini tam mânasıyla yerine getiremediği yerlerdir. Bu durumda insanların zihnî birtakım hayallere yönelerek aşırılıkların ve yükselme arzusunun tahakkümü altına girer. Bazı vehim ve kuruntular, efsane ve hurafeler üzerine oturtulmuş gelecek beklentileri, her geçen gün daha da güçlenir.⁶¹³ Artık akla ve fikre dayalı hakikatler bu tip insanları doğru yola kavuşturamazken, gerçeklikle hiçbir alâkası bulunmayan birtakım efsane ve düzmece bilgiler onları en çok etkileyen unsurlar halini alır.

Çevresel faktörler, ön yargıların gelişiminde de etkili bir rol oynamaktadır.⁶¹⁴ İnsanlar arasında yaygın olan inanç ve bilgilerin çoğu, o topluma ait kültürel birikimden

⁶⁰⁹ İlgili âyetler için bkz. Bakara, 2/170-171; En'âm, 6/148; A'râf, 7/28; Lokmân, 31/20-21; Zuhruf, 43/23.

⁶¹⁰ Arthur Schopenhauer, a.g.e., ss. 101-102.

⁶¹¹ Ünver GÜNAY, a.g.e., s. 15.

⁶¹² Esan Gül, *İslâm Ve Psikoloji*, 1. Bs., Çıra Yayınları, İstanbul 2015, s. 110.

⁶¹³ Ebü'l-Hasen el-Alî en-Nedvî, a.g.e., s. 23.

⁶¹⁴ Gillian Butler-Freda McManus, *Psikolojinin ABC'si*, 1. Bs., Kabalcı Yayınları, (Çvr. Zeliha İyidoğan Babayığit) İstanbul 1998, s. 161.

kazanılır. İnsanlar edindikleri bu türden olan inançlarını ve düşüncelerini müdafaa edip haklı gösterebilmek için birtakım fasit kıyaslamalara başvurarak mevcut görüşlerinde ısrarcı olur ve gerçeği âdetâ görmek istemezler.⁶¹⁵ Böyle bir ortamda artık o kimsenin akli duygularının hâkimiyeti altına girer ve nihayetinde objektif bakış açısını kaybeden bu insan zamanla muhakeme gücünden de mahrum olur.

İnsanın inanç biçiminden toplumsal ilişkilerine varıncaya kadar, gelenekle ya da içinde bulunduğu sosyal ortamla çevresinin kuşatılması karşılıklı bir iletişimin neticesidir. Toplum, kendisine adapte etmek istediği kimseyi dışlayarak, kınayarak ya da mesafeli durarak bireyin toplumun tutumlarına aykırı düşen söylem ve davranışlarını pasifize eder. Buna karşın birey de dışlanmamak için, yaşadığı toplumun kabullerine ters düşen görüşlerini akıl süzgecinden geçirmekten vazgeçer. İnkârcı toplulukların yeni düşüncelere karşı duruşlarının en önemli sebepleri arasında; toplumda oluşturdukları düzenlerinin bozulmasından korkmaları, mevcut yapıda ellerinde bulundurdukları bazı imkânları kaybetmekten korkan ve toplumu kendi emelleri doğrultusunda kanalize eden lider takımının yeni fikirlerin ve düşüncelerin menfaatlerine zarar verebileceğine inanmaları gibi sebepleri sayabiliriz.

Peygamberler tarihine baktığımız zaman, yukarıda zikrettiğimiz gerekçelerin toplumların inkâr yolunu tercih etmesinde etkili olduğunu görürüz. Zira ifade ettiğimiz gerekçeler, yüce Allah'a ortak koşanların peygamberlere takındıkları olumsuz tavrın sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. “...İsrâiloğulları, “*Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana*” dediler...⁶¹⁶” âyetinde ifade edildiği gibi, bir toplumda kabul gören bazı alışkanlıkların diğer bazı toplumlarda da yayılmaya elverişli olması ve inkâra sebebiyet vermesi bakımından İsrâiloğulları'nın karşılaştıkları bir müşrik toplum gibi puta sahip olmak istemeleri dikkat-i calip bir örnektir.

Toplumda inkâra ön ayak olan ve kitleleri etkileyerek hidayet karşısında yer almalarına zemin hazırlayanlar genelde zenginler, makam sahipleri ve önde gelenlerdir. Ancak bunlar doğrudan hidayeti reddetme yerine, dinî-millî birtakım değerleri ve bahaneleri ileri sürerek karşı koymayı hesaplarına daha uygun bulmuşlardır.

Hz. Peygamber'in içinde yaşadığı inkârcı sosyal yapı, onu çevresindekilere atalarının inancını unutturmaya çalışan, öteden beri devam eden kurulu düzeni yıkmaya azmeden

⁶¹⁵ İbrahim Emiroğlu, a.g.e., ss. 31-33.

⁶¹⁶ A'râf, 7/138.

bir şahsiyet olarak görüyordu. Bu sebeple onu ve peşinden gidenleri ikna etmeyi başaramazlarsa imha etmeyi planlamış ve bunu gerçekleştirebilmek için ellerinden geleni artlarına koymamışlardır. Meselâ, Mekke’de müslümanlara sosyal, siyasal ve ekonomik ambargo uygulamış, Habeşistan’a hicret eden müslümanları geri getirmeye çalışmış, müslüman olan bazı kabilelerle savaşarak reislerini öldürmüş, bölgede bulunan tanınmış din adamlarını devreye sokmuşlardır.⁶¹⁷ Diğer yandan İslâm’ın yayılmasını önlemek için hac mevsiminde liderler bazında toplantılar düzenlemiş, Allah resulünü ilâhî mesajları tebliğden vazgeçirmek, Kur’ân’ın mesajını engellemek ve halkın ondan etkilenmesini önlemek için çeşitli önlemlere başvurmuş, hatta bizzat Allah elçisinin şahsına yönelik suikast girişiminde bulunmuşlardır.

Dinin oluşumunda önemli bir etken olan kültür, örf, âdet ve gelenekler, hem değişmesi oldukça zor olan hem de insanın davranışlarını, tavır ve hareketlerini yönlendirip şekillendiren, kişilerin zorunlu olarak uyduğu sosyal olgulardır.⁶¹⁸ İnsanlar, yaşadığı çevrenin içselleştirdiği bu kurallara aykırı davranmakta ya da bu olgulardan hareketle edindiği bilgi ve düşüncelerini değiştirme hususunda zorluk çekmekte ve toplumun sahiplendiği bakış açısı noktasında tam anlamıyla tutucu bir tavır sergileyebilmektedir. İşte insanın içinde bulunduğu bu ortam, atalarından miras kalan geleneklerini sahiplenme adına bazan kişiyi inkâra kadar sürükleyebilmektedir. Bu sebeptendir ki, tarih boyunca çeşitli kavimler, kendilerine peygamber olarak gönderilen Allah’ın elçilerini toplumun benimsediği kanun ve kurallara, âdet ve geleneklere karşı tavır almış kişiler olarak değerlendirmiş ve tebliğ ettikleri hakikatleri kabule yanaşmamışlardır.

1.2.3.2.4. Arkadaş

“Yakın münasebet içinde bulunulan kimse, dost, iş ve fiil ortağı,⁶¹⁹ birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, bir ortamda bulunanlardan her biri”⁶²⁰ gibi anlamlara gelen arkadaş, insanların sosyal çevresini oluşturan en önemli unsurlardan biridir.

Allah’ın varlığı ve birliği başta olmak üzere tüm ilâhî hakikatlerin kavranacağı fitrat-ı selime, çoğu kez kişinin edindiği kötü arkadaşlar sebebiyle kirlenmektedir. Meselâ, “...Sonra bakar ve onu cehennemin ortasında görür. Ona der ki: “Allah’a yemin ederim ki, neredeyse beni de bu duruma düşürecektin. Eğer rabbimin nimeti olmasaydı, gerçekten

⁶¹⁷ Mehmet Yolcu, a.g.e., ss. 193-194.

⁶¹⁸ Ünver Günay, a.g.e., ss. 20-22.

⁶¹⁹ Mehmet Doğan, a.g.e., s. 89.

⁶²⁰ Şükrü Halûk Akalın vd., a.g.e., s.153.

şimdi ben de cehenneme konulanlardan olurdum”⁶²¹ meâlindeki âyetler arkadaşının inanç noktasındaki tercihlerinin kişi üzerinde baskın bir rol oynadığını net bir şekilde bildirmektedir.

Yukarıdaki âyetler, cennette bir araya gelerek dünyadaki hallerinden bahseden kulların durumundan bir kesit sunmaktadır. Bu kullar, tahtları üzerinde oturmuş, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin aklına gelmeyecek nimetler içerisindeyler. Kendisini dünyada iken aldatıp inkâra sürüklemeye çalışan kâfir arkadaşının cehennemin ortasında olduğunu görünce “Allah’a andolsun ki (şayet sana itaat etmiş olsaydım) az kaldı beni de mahvedecektin. Rabbimin lütfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım. Şayet üzerime Allah’ın fazlı olmasaydı ben de senin olduğun yerde, senin gibi cehennemin ortasında olacaktım, seninle beraber azaba uğrayacaktım. Fakat Allah bana rahmeti ile muamele buyurdu da beni imana ve tevhide erıştirdi”⁶²² diyerek, inkârı sebebiyle cehenneme giren arkadaşının dünyada iken kendisini nasıl da inkâra sürüklemek için gayret gösterdiğini dillendirecek ve kendisini hidayete erdiren Allah’a şükredecektir.

Arkadaş çevresini âhireti inkâr eden, nefsinin kötü arzularının esiri olmuş kimselerden seçen kişinin dostluğuna şeytanın ortak olacağı ve onları yalnız bırakmayacağı muhakkaktır. Artık hak ve hakikat karşısında kayıtsız kalan, ilâhî gerçekleri görmezlikten gelen bu tiplerin arkadaşı bizzat şeytandır. Yüce Allah’ı hatırlıdan çıkaran bu insanlar gitgide şeytanla dostluklarını artırır. Vesveseleriyle yoldan çıkaran İblis, onlara sürekli bir şekilde işledikleri fenalıkları süsleyerek güzel gösterir ve takip ettikleri yolun en doğru yol olduğuna onları ikna eder. Böylece bu kimseler kendilerinin doğru yolda olduğunu zannederler. Dünyada İblis’i kendisine arkadaş edinen bu gafil tiplerin akli başına ancak öldükten sonra gelecektir. İş işten geçtikten sonra hakikati anlayan bu kişiler hakkında şu ifadeler yer verilir:⁶²³ *“Her kim Rahmân olan Allah’ın zikrinden yüz çevirirse, biz ona bir şeytanı arkadaş veririz. Artık o şeytan, onun yakın dostudur. Şüphesiz ki bu şeytanlar, onları yoldan çıkarırlar. Onlar da kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. Nihayet kıyamet günü bize gelince, arkadaşına: “Keşke benimle senin aranda doğu ile Batı arasındaki kadar bir uzaklık olsaydı. Sen ne kötü arkadaşmışın!” der...*”⁶²⁴ Şeytanı arkadaş edinen insan artık

⁶²¹ Sâffât, 37/50-57.

⁶²² İbn Kesîr, a.g.e., VII, 15-16.

⁶²³ A.g.e., VII, 228.

⁶²⁴ Zuhruf, 43/38.

gerçeği idrak etmiştir, ne var ki bunun ona hiçbir faydası olmayacaktır. Zira şeytan ve kötü arkadaşı, onu haktan uzaklaştırarak ebedî cehenneme sürüklemiş ve ona en büyük fenalığı yapmışlardır.

Özenle seçilmeyen arkadaş, kişiyi dünyada da âhirette de felâketlere sürükleyecek davranışlara sevkeder. Felâketle karşılaştığında ise insanı terkeder. Bu tip iyi gün dostu arkadaşların, irtibat kurduğu kişilerden tek beklentisi çıkarlarıdır. Menfaatleri kesintiye uğradığı anda arkadaşlıkları bitiverir. Hâlbuki kişinin gerçek arkadaşı, iyi ve kötü günde kendisini yalnız bırakmayan kimsedir. *“Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim! Andolsun, Kur’ân bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı...”*⁶²⁵ meâlindeki âyet, kendisini inkâra sürükleyen arkadaş edindiği için hesap günü çok pişmanlık duyacak insanın ellerini ısırarak söyleyeceği sözleri bildirmektedir.

Arkadaş seçimi hiç şüphesiz her insan için çok önemli bir konudur. Hz. Peygamber, bu hakikati *“Mümin, mümin kardeşinin aynasıdır.”*⁶²⁶ *“İnsan sevdiği kişi ile beraberdir”*⁶²⁷ *“Ancak müminle arkadaşlık et, yemeğini yalnız Allah’a karşı gelmekten sakınanlar (takvâ) yesin!”*⁶²⁸ ifadeleriyle dillendirmiştir. İnsan, arkadaşını sevdiği kişilerden seçer. Sevilen insanların kusurları ise çoğu zaman görülmez, hataları örtbas edilir. Kişi, arkadaşının ahlâkına özenir. Bu sebeple insan arkadaş seçimine çok dikkat etmelidir. Aksi takdirde inançsız bir kimseyle yapılacak arkadaşlık kişiyi inkârcılığa kadar sürükleyebilecektir. Arkadaş çevresinin kişinin inanç dünyasını derinden etkileyeceğini belirten bir hadiste ise şöyle bildirilir: *“Kişi arkadaşının dini üzeredir. Her biriniz kiminle arkadaşlık yaptığını dikkat etsin”*.⁶²⁹ Bu mânada dillendirilen “Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim” sözü de halk arasında yaygındır.

Tüm bu âyet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere, insanın arkadaş çevresinin iman ve inkârıyla yakın bağlantısı vardır. Dolayısıyla kötü arkadaş, insanı dinden imandan uzaklaştırabilmekte ve ebedî hüsrana uğramasına sebep olabilmektedir.

⁶²⁵ Furkân, 25/27-29.

⁶²⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 57; Tirmizî, “el-Birru ve’s-siletü”, 18.

⁶²⁷ Buhârî, “Edeb”, 96.

⁶²⁸ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 19.

⁶²⁹ A.g.e., “Edeb”, 19; Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale’s-sahîhayn*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut 1990, IV, 188, Hadis No: 7319-7320.

Önceki peygamberlerde olduğu gibi, Hz. Peygamber'in karşısında yer alan zihniyetin güç aldığı en önemli konulardan biri de müşrik toplumun atalarından miras kalan inkârcılığa taassup derecesinde bağlı kalması ve böylece hakkı görmezlikten gelmesi olmuştur. Şimdi de taassubun inkârcılıktaki bariz etkisini kısaca ispat ve izah etmeye çalışacağız.

1.2.3.3. *Taassup/Hamiyyet*

A-s-b kökünden gelen ve kelime kökü açısından “şiddet, zorluk,⁶³⁰ korumak, müdafaa etmek,⁶³¹ aşırı bağlılık, aşırı taraftarlık⁶³² ve bağınazlık⁶³³ gibi anlamları da içeren, “birine taraftarlık etmek, kendi dinini üstün tutarak başka dinden olanları düşman bellemek⁶³⁴” şeklinde tanımlanan *taassup*, ilâhî hakikatlere karşı çıkanların en önemli inkâr bahanelerinden biridir. Buna göre *taassup*, sözlükte “dinî bir yapıya, görüşe bilinçsizce bağlılık, taraftarlık, akrabalarına ve bağlı bulunduğu toplumun bireyelerine yardımcı olmak ve bu uğurda hiçbir aşırılıktan kaçınmamak” gibi anlamlara gelirken, ıstılâhî yönüyle “dinî, ahlâkî ve örfî hususlarda haksızlığa ve düşmanlığa sevkedecek ölçüde bir saplantı içerisinde bulunmak⁶³⁵” şeklinde tanımlanabilir.

A-s-b kökünden gelen farklı kalıplar Câhiliye döneminde sıklıkla “bağlamak, bükmek, toplamak” gibi anlamlarda dillendirilmiştir. *Asabe*, “kişinin baba tarafından kendisine destek veren bir yakını, aynı hedefi ve gayeyi paylaştığı topluluk, miras konusunda alacağı pay belirlenmemiş olup hisseleri belirli olanların haklarını almasının akabinde malın kalanını alacağı bildirilen akrabalar” mânasında da kullanılmıştır.⁶³⁶ Kur’ân âyetlerinde bu kökten gelen *usbe* ve *asîb* kelimeleri zikredilir. *Usbe*, dört âyette⁶³⁷ yer alır ve “topluluk” mânasında kullanılır.⁶³⁸ *Asîb* kelimesi ise “zorluk⁶³⁹” anlamındadır. *Asabe* kavramıyla ilgili olarak yukarıda zikredilen bağlılıkla maddî değil mânevî bağlılık kastedilmektedir. İşte bu bağlılık sayesinde tüm canlılar birbirine bağlanır ve ayrılmazlar. Aynı idealler uğrunda benzer tavırlar gösterir, birbirleriyle yardımlaşır.⁶⁴⁰ Bu hususta aşırı gidildiğinde ise

⁶³⁰ Halîl b. Ahmed *Kitâbü'l-ayn*, III, 167.

⁶³¹ Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, a.g.e., III, 382.

⁶³² Mehmet Doğan, a.g.e., s. 1611.

⁶³³ Şükrü Halûk Akalın vd., a.g.e., s. 2235.

⁶³⁴ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 1206.

⁶³⁵ Fikret Karaman, “Taassup Mad.”, Dinî Kavramlar Sözlüğü, 5. Bs., DİB. Yayınları, Ankara 2010, ss. 624-625.

⁶³⁶ İbn Fâris, a.g.e., IV, 337; Firûzâbâdî, a.g.e., I, 104-105.

⁶³⁷ üsuf, 12/8, 14; Nûr, 24/11; Kasas, 28/76.

⁶³⁸ İbn Kesîr, a.g.e., VI, 253; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XVIII, 314.

⁶³⁹ Hûd, 11/77.

⁶⁴⁰ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 568.

taassup meydana gelmektedir. Diğer bir ifadeyle taassup, kişinin bağlı bulunduğu çevreye körü körüne ve sınır tanımaksızın bağlanmasıdır. Bu durumdaki bir kimse, bağlı bulunduğu çevreye uymakta ve onları desteklemede aşırı gider. Hâlbuki insanın birlikte yaşadığı topluma ölçüsüzce bağlanıp başkalarına aşırı bir şekilde karşı durması aklın ilkelerine uygun bir hareket tarzı değildir.⁶⁴¹ Zira bu tutum, kişinin farklı düşünce ve bakış açılarına kendisini kapatmaya ve tek doğrunun içinde yaşadığı toplumda gördüklerinden ibaret olduğunu kabullenmeye sevk edecektir.

Kendisinin haklı olup olmadığına dikkat etmeksizin var olan yapıyı koruma uğruna herşeyi göze almak, akrabalarını ve içinde yaşadığı toplumu bilinçsizce desteklemek de taassup kelimesiyle dillendirilir.⁶⁴² Bazı âlimler ise bu kavramı, “Açık ve sağlam delil bulunduğu halde, bir yöne aşırı meyletmesi sebebiyle, kişinin doğruyu kabul etmek istememesi” şeklinde anlamlandırmaktadır.⁶⁴³ Kan bağı, asabiyeti oluşturan en temel unsurlardan biridir. Bu bağı, en bariz bir şekilde önce atalara ve çocuklara bağlılıkta ortaya çıkar. Sonra diğer akrabalara doğru yayılır. Zamanla içinde yaşadığı kavmini hatta ülkenin bütününe kapsar.

İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumun gelenek ve göreneklerine, çoğu kez atalarından kalan bir servet ve tecrübeler bütünü olarak değerlendirerek ayrı bir değer ve kutsiyet atfederler. Bu kutsiyet, tevarüs ettikleri geleneği hiçbir eleştiriye tâbi tutmadan koruma altına almayı beraberinde getirir. Böyle bir toplumda yaşayan bireyler, içiçe bulunduğu atalarının kültürüyle hayatlarını sürdürürler. Akıllarının onaylamadığı bazı problemlerle karşı karşıya geldiklerinde ise, atalarından kalan mirası terkettikleri takdirde çevreden yönelecek çeşitli baskılar sebebiyle, yanlışları görmezden gelirler. Akıllarını kullanarak gerçeği öğrenmeyi terkedip, toplumla çatışmamak için yanlışla sahip çıkarlar.⁶⁴⁴ Dolayısıyla genelde sosyolojik bir tavır olarak kabul edilen taassubun oluşmasında ekonomik ve psikolojik bazı etkenlerin de rol oynadığı göz ardı edilmemelidir. Böyle bir sosyal yapının her bir ferdi, atalarından kalan gelenek ve görenekleri âdeta kutsar ve bu olgular asırlarca varlığını sürdürür.

Eskilerin fikirlerine, örf ve âdetlerine körü körüne bağlılık, toplumun maddî ve mânevî olarak ilerlemesine engel olan, düşüncenin donmasına, bağınazlığın doğmasına ve ön

⁶⁴¹ İbn Manzûr, a.g.e., I, 604, 606.

⁶⁴² Ebü'l-Kemal Ahmed Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Bahriye Matbaası, İstanbul 1304-1305, I, 388; İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 165.

⁶⁴³ Muhammed Ali et-Tahânevî, a.g.e., II, 1183.

⁶⁴⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, a.g.e., s. 206.

yargılı yaklaşım neticesinde yeni fikirlerin reddedilmesine neden olan önemli sebeplerdendir. Bu açıdan geçmişî hiçbir tenkide tâbi tutmadan kabullenmek inkâr faktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁴⁵ İnsan, genellikle önceden yaptığı ve alışkanlık edindiği şeylere yönelir. Öncekilerin âdet ve görüşlerini akıl ölççeğinden geçirip reddedebilmek, ciddi bir irade, emek ve gayret ürünüdür. İşte hakkı bâtıldan ayırt edip konuları tarafsızca incelemek böylesine bir iradeyi gerekli kılmaktadır ki insanların çoğu bunu kolay başaramazlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyet, tarihî süreçte atalarından intikal eden düşünce ve uygulamaları benimsemiş, onları taklitten kendini kurtaramamış ve bu sebeple tevhid çağrısına âdeta kulaklarını tıkamış toplumlardan bahsetmektedir.⁶⁴⁶ Atalardan gördüklerini taassup derecesinde taklit edip, onların düşünce ve geleneklerini şartsız olarak özümsemek, düşünce melekesinin işlevsiz hale gelmesine ve fikir donukluğu yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple taassup hastalığına müptelâ olanların bu illetten kurtulup hak dine uymaları çok zor olmuştur.⁶⁴⁷ Bu tutumdan kendini kurtaramayanlar daima hakikatin karşısında yer almış ve çeşitli bahanelerle inkârda ısrarcı olmuşlardır.

Dinî ve ilmî gerçeklere dayanmayan geçmişî birikime körü körüne ve âdeta kutsayarak bağlı kalmak, açıkça inkâr eden ataların yolunu ısrarla takip etmek, onların bâtil inançlarını benimsemek insanı küfre sevkeden büyük bir yanlıştır. Aynı şekilde, asırlar boyu vahyin gerçeklerine ters düşmeyen tarihî, ilmî ve tecübî birikimi topyekün silip yeni arayışlar içerisine girmek de elbette doğru değildir. Esasında bir şeyin doğruluğu eski ya da yeni oluşuyla değil, Allah'ın emir ve yasaklarına, bilimin verilerine uygun olup olmadığıyla bağlantılıdır. Yüce Allah'ın emrine uymayıp hak yoldan sapanlar, insanın kendisine en yakın gördüğü kimseler bile olsa, onlara asla uyulmamalıdır. Haktan uzak duran bu insanların önceki nesil veya çağdaş olması durumu değiştirmez. Zira Kur'ân âyetlerinde, inkârcıları taassup derecesinde bilinçsizce taklit etmek, kâfir ve müşriklerin en önde gelen özelliklerinden biri olarak zikredilir.⁶⁴⁸ Atalarının bâtil görüşlerine dalıp hak ve hakikate kulak tıkayanlar, âyetlerde “başlarındaki çobanın bağırıp çağırması dışında hiçbir şey anlamayan hayvanların durumuna”⁶⁴⁹ benzetilir. Onların hakkı duymakta sağır, gerçeği konuşmakta dilsiz ve hakikati görmekte kör olduklarından bahsedilir. Zira atalarının bâtil

⁶⁴⁵ Hayati Aydın, a.g.e., s. 226.

⁶⁴⁶ Bayram Köseoğlu, a.g.e., s. 35.

⁶⁴⁷ M. Osman Necati, a.g.e., s. 127.

⁶⁴⁸ İbrahim Coşkun, a.g.e., ss. 147-148.

⁶⁴⁹ Bakara, 2/171; Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., I, 587.

yolunu taklit eden taassup sahipleri, dinî hakikatlerden bahsedildiğinde duymazdan ve anlamazdan gelip Allah'ın emri karşısında olumsuz tavır alırlar.

Taassup, Allah'ın dinine, O'nun elçisinin tebliğine ve inananlara karşı oluşturulmuş bir tavır olarak kökleşmeye ve yayılmaya başladığında, toplumun dine bakışını olumsuz etkileyen bir tehlike olarak karşımıza çıkmakta ve büyük sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Bunların yanında, bireylerin hakka uymasının önüne geçmekte, âdeta düşünce kabiliyetini ortadan kaldırarak İslâm dininin inanç, ahkâm ve ahlâkla ilgili prensiplerinin gönüllere yerleşmesine mâni olmaktadır. Bu sebeptir ki İslâm dini, asabiyete körü körüne bağlılığı kaldırmış, onun yerine inanç bağı getirerek fertleri bu değer çevresinde toplanmaya davet etmiş ve bunu büyük oranda gerçekleştirmiştir. İslâm'da önerilen sosyal yapıyı oluşturmak yerine asabiyet temelli sistemi ısrarla savunmak, zamanla insanları dine karşı cephe almaya ve inkârcılığa mecbur bırakmakta, zulme, küfre ve çeşitli aşırılıklara götürmektedir. Tarihte bunun örnekleri çoktur.

Kişiyi hakkaniyetten uzaklaştıran taassup, önce haksızlığa ve birtakım aşırılıklara sonra da inkârcılığa yöneltir. Kimi ortamlarda işgalci kitlelere karşı ön plana çıkarılıp güçlü bir dayanak olarak görülen asabiyet, ölçülere dikkat edilmediğinde insanların basiret yoksunu olarak, bilinçsizce ve herhangi sağlıklı bir gaye gütmeksizin yönlendirilmesine katkı sağlayan bir hipnoz durumu olarak da görülebilir.⁶⁵⁰ Bu durumdan kurtulup kendisine gelenler, sergiledikleri bu tutumla ilgili olarak bazı bahanelerin ötesinde hiçbir mâkul açıklama yapamazlar.

İslâm'dan önce sıkı bir asabiyet bağıyla birbirinden güç bulan Arap kabilelerini oluşturan bireylerle diğer bazı kabileler arasında çoğu kez geçersiz birtakım bahanelerle çetin savaşlar çıkmış ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. İslâm dininin tebliğ edilmeye başlandığı ilk zamanlardan itibaren müslümanlar şiddetli bir tepkiyle karşılaşmış, kabile bağı güçsüz olanlar çeşitli sıkıntılara maruz bırakılırken, kabilesiyle iletişimi güçlü olanlar ise asabiyetleri sayesinde nisbeten rahat edebilmişlerdir.⁶⁵¹ Öyle ki, İslâm dinini kabul eden Medine'li Evs ve Hazrecliler arasında uzun yıllar devam eden ve birçok kimsenin kanının akıtılmasına neden olan düşmanlık duyguları, İslâm'a girdikten sonra da çeşitli kışkırtmalar sonucu yer yer nüksedebilmiştir. Bu ve benzeri örnekler, asabiyet bağına insanları üzerindeki olumsuz etkisini açıkça göstermektedir.

⁶⁵⁰ Mehmet Yolcu, a.g.e., s. 116.

⁶⁵¹ Mevlânâ Şibli, *Asr-ı Saâdet: İslâm Tarihi*, Eser Neşriyat, İstanbul 1977, I, 166.

Bir başka açıdan bakıldığında ise, asabiyetin zaman zaman müslümanlar lehine sonuç verdiği de olmuştur. Meselâ, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e eziyet ettiği duyumunu alan Hz. Hamza, yeğenine yapılan bu saldırıyı hazmedememiş, derhal Ebû Cehil'in yanına giderek ona haddini bildirerek müslüman olduğunu ilân etmiştir.⁶⁵² Keza, müslüman olan kardeşine bazı gençlerin eziyet etmek istediklerini duyan Hişam bin Velîd, onlara: "Şayet ona zarar verirsiniz ben de sizin en kıymetli olanınızı öldürürüm" diyerek tehdit etmiştir.⁶⁵³ Görüldüğü gibi, dinde meydana gelen değişiklik bile kabile içerisindeki asabiyet bağını tümüyle ortadan kaldıramamıştır. "*Âyetlerimiz onlara apaçık okunduğu zaman: "Bu ancak sizi babalarınızın tapmakta olduğu şeylerden çevirmek isteyen bir adamdır," dediler...*"⁶⁵⁴ meâlindeki âyet-i kerîme, Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Mekke müşriklerinin hakkı inkâr ederek Allah'ın elçisinin davetini reddetmelerindeki en mühim nedenlerden birinin de atalarından din diye gördükleri geleneklere taassup derecesinde sıkı sıkıya bağlı olmalarıdır. Zira âyette de ifade edildiği gibi, onlara göre Hz. Peygamber, Mekke halkını atalarının dininden döndürmeye çalışmaktaydı. Bu hususta bilhassa yaşını almış müşrikler, İslâm'ın karşısında daha da tutucu bir tavır sergilemiş, gençlerin imanına engel olabilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Özellikle, Kâbe'nin civarında bulunmaları, hac mevsimlerinde kurdukları panayırlardan çeşitli ticaret yollarıyla gelir elde etmeleri, bu müşrik toplumu atalarının bâtil âdetlerini sürdürme noktasında diğer Arap kabilelerinden çok daha fazla ısrarcı olmaya götürmüştür.⁶⁵⁵

Doğrusu müşriklerin gerçeği düşünmeden ve araştırmadan böyle bir inkârcı tutum sergilemesinin arkasında yatan en önemli sebeplerden biri, zihinlerinde oluşturdukları ön yargılarıyla birlikte geçmişlerin âdetlerine bilinçsizce bağlı kalmalarıdır.⁶⁵⁶ Nitekim onların "*Biz, atalarımızın putlarına tapınmaktan dönmeyiz; biz onların yolundan ayrılmayız...*"⁶⁵⁷ sözleri bu hakikati ifade etmekte ve taassup derecesinde benimsedikleri geleneklerinin İslâm dinini kabullenmelerine nasıl engel olduğunu açıkça bildirmektedir.⁶⁵⁸ İnkârcılarda görülen söz konusu taassup, o denli kuvvetli bir hal almıştı ki, savundukları ve her zaman inkârcılığa

⁶⁵² İbn Hişam, a.g.e., I, 212-213.

⁶⁵³ A.g.y., a.g.e., I, 238.

⁶⁵⁴ Sebe', 34/43.

⁶⁵⁵ Adnan Demircan, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Cahiliye Arapları" *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, Fecr Yayınları, Ankara 2007, ss. 61-64.

⁶⁵⁶ Hüseyin Algül, "Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke" *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, Fecr Yayınları, Ankara 2007, s. 156.

⁶⁵⁷ Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınları, İstanbul 1986, c. 1, s. 226.

⁶⁵⁸ Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Pınar Yayınları, İstanbul 2007, s. 108.

bahane olarak ileri sürdükleri bu geleneklerin, Allah tarafından emredildiğini düşünür olmuşlardı. Görüldüğü gibi, İslâm tarihi boyunca inkârcı akımların oluşumunda ve devamında asabiyet, ciddi bir etkiye sahip olmuştur.⁶⁵⁹ Bu bakış açısına sahip insanlar, Kur'ân âyetlerindeki tüm eleştirilere ve uyarılara rağmen bâtil davalarından vazgeçmemişlerdir.

Kur'ân âyetlerini bir bütün olarak incelediğimizde, asabiyetin yalnız Mekke müşriklerinde görülen bir vâkıa olmadığı, her dönemde atalarının bâtil geleneklerini din edinen toplumların, gerçeği tebliğ eden peygamberlerine itiraz ettiği ve böylece inkârda ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶⁰ Zira Kur'ân'da birçok peygamber kıssasında, hak dini terkeden inkârcı toplumların, geleneklerini bahane ederek benzer tepkiyi verdiğini öğreniyoruz. Nitekim Nûh peygamberin tevhid çağrısının halk üzerinde etkili olmasından korkan inkârcılar, onları tanrılarına sahip çıkmaya, atalarından miras kalan bir takım putları terketmemeye yönlendirmişlerdir.⁶⁶¹ Hz. Mûsâ, Firavun ve avanesini hak dine davet ettiğinde onlar da “*Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndüresin de yeryüzünde hâkimiyet ikinizin eline geçsin diye mi bize geldin?*”⁶⁶² diyerek hakikatten yüz çevirmişlerdir. Hz. İbrâhim'in istidlâle dayalı tevhid davetini⁶⁶³ duyan putperestlerin gösterdiği tavır da bundan farklı olmamıştır.

Kur'ân'ın geneline baktığımızda, önceki peygamberlerin de kavimlerinden iman etmeyenlerin atalarının dinine bağlı kalma konusundaki amansız karşı koyma tavırlarıyla karşılaştıklarını, ileri sürdükleri bahanelerinin gerçekten ne kadar da yoksun olduğunu rahatça anlayabiliyoruz.⁶⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, bir taraftan Hz. Peygamber'e teselli verirken diğer yandan bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: “*Senden önce de hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek, mutlaka oranın şımarık varlıklı kimseleri: “Biz babalarımızı bir din üzere bulduk, biz de onların izlerine uyarız, dediler.”*”⁶⁶⁵ Öyleyse, her dönemde peygamberlerin tebliği karşısında öne sürülen asabiyeti, varlıklı kesimin diğer insanlara

⁶⁵⁹ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 6. Bs., Yarın yayınları, (Çvr. Mehmet Yolcu), İstanbul, 2015, I, s. 163.

⁶⁶⁰ Bayram Köseoğlu, *Kur'ân'da Polemikler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 29.

⁶⁶¹ Nûh, 71/23.

⁶⁶² Yûnus, 10/78.

⁶⁶³ Enbiyâ, 21/52-54.

⁶⁶⁴ A'râf, 7-70-71; Hûd, 11/62, 87; Enbiyâ, 21/51-54; Mü'minûn, 23/23-25; Şuarâ, 26, 74-76; Kasas, 28/36.

⁶⁶⁵ Zuhruf, 43/23-24.

karşı “...yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur”⁶⁶⁶ gibi sözlerle oluşturdukları bir algı operasyonu olarak da değerlendirebiliriz.

Tarih boyunca taassup derecesindeki taklidin, peygamberlerin hak yola davetlerine karşı gösterilen inkârcı yaklaşımın arkasında yer alan önemli etkenlerden biri olduğunu söylemiştik. Kendilerine yeni bir inanç sistemi sunulan muhataplar, yaşadıkları toplumda öteden beri kabul görmüş din anlayışının ve hayat şekillerinin hiçbir surette değiştirilmesini kabullenmemiş hatta bu tip tebliğlerden büyük rahatsızlık duymuşlardır. Zira din adına bir yol tutturan ve yaşadıkları toplumda sosyal, ekonomik ve siyasî hayatı takip ettikleri bu yola göre düzenleyen insanlar, yeni bir din adına yapılacak çalışmaların, toplumdaki taşları yerlerinden oynatacağını çok iyi bilmekteydiler. Bu sebeptendir ki, özellikle her toplumda ileri gelen elit kitle, yeni bir din algısına asla fırsat vermek istememişlerdir.⁶⁶⁷ Dolayısıyla, içinde buldukları toplumda ekonomik, sosyal veya siyasî bakımdan belli noktaları tutmuş bu kimselerin, atalarından devraldığı dinî bakış açısının bozulmasına rıza göstermemelerinin en önemli sebebi, dengenin kendi aleyhlerine dönerek saltanatlarının yıkılma korkusu olmuştur.

Önceki dönemlerde yaşayan ve hak din karşısında çeşitli bahanelerle inkâr yolunu tercih edenler gibi, Kur’ân’ın nâzil olduğu dönemin müşrikleri de taassupları sebebiyle hakkın karşısında yer almışlardır. Bu gerçek bir âyette şöyle ifade edilmektedir: “*Âyetlerimiz onlara apaçık okunduğu zaman: “Bu ancak sizi babalarınızın tapmakta olduğu şeylerden çevirmek isteyen bir adamdır,” dediler...*”⁶⁶⁸ Kur’ân âyetleri, geleneğe körü körüne bağlanıp onun dışındaki tüm sistemleri reddetmeyi öğreten bu bakış açısını, İslâm hakikatlerinin yayılmasının önündeki en büyük tehlike olarak görmüş, bunun yerine insanlara akıllarını kullanarak düşünmelerini, geçmiştekilerin başına gelenlerden ibret almalarını, bilinçli bir hayat sürdürmelerini emretmiştir. Konuyla ilgili “*Onlara: “Allah’ın indirdiğine tâbi olun!” dediği zaman: “Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız,” derler...*”⁶⁶⁹ âyetinde yüce Allah’ın, böylesine inkârcı bir hayat tarzını benimseyen Mekke müşriklerinin bu davranışını bilgisizlikle irtibatlandırarak eleştirdiğini görüyoruz. Çünkü atalarının yolunu takip ettiğini iddia eden bu topluluk, insana sıklıkla aklını kullanıp düşünmeyi emreden

⁶⁶⁶ Sâd, 38/6.

⁶⁶⁷ Muhsin Demirci, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, 7. Bs., İFAV Yayınları, İstanbul 2013. s. 115.

⁶⁶⁸ Sebe’, 34/43.

⁶⁶⁹ Lokmân, 31/21.

âyetleri görmezden gelmiş, “*Şeytan onları cehennemın azabına davet ediyorsa da mı babalarına uyacaklar*” uyarısını dikkate almamışlardır.⁶⁷⁰

Hiçbir akli ölçüyü esas almadan, sırf geçmiş atalarının yolunu taklit etme adına en basit eşyayı putlaştırarak yüce Allah’a ortak koşan inkârcılar, bu davranışlarını reddeden Kur’ân âyetlerinin karşısında ellerinden gelen düşmanlığı yapmaktan asla geri durmamışlardır. Bu davranışlarında ileri sürdükleri bahane ise atalarından kalan yola bağlılıkları olmuştur.⁶⁷¹ İşte inkârcı toplumun taassup derecesinde bağlı kaldıkları bu gelenek tutkusu, imana ve İslâm’a davet karşısında şiddetli ve olumsuz tepki göstermelerine neden olmuştur.

Peygamberlerle putperestlerin diyaloguna yer veren âyetler, taassubun toplumlar üzerindeki olumsuz etkisini gözler önüne sermektedir. Meselâ, Hz. Hûd’un uyarılarına karşı “*...Sen bize sadece tek Allah’a kulluk yapmamız ve babalarımızın taptığı şeyleri bırakmamız için mi geldin? Eğer sen, doğru söyleyenlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir!*”⁶⁷² şeklinde cevap veren inkârcı zihniyet Hz. Şuayb’a da “*...Ey Şuayb! Atalarımızın taptıklarını terketmemizi, sana namazın mı emrediyor?*”⁶⁷³ diyerek alay etmişlerdir. Hz. Yûsuf, “*Siz Allah’ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taptığı birtakım putlara tapıyorsunuz*” diyerek bu düşüncedeki kimseleri uyarınca onlar: “*Eğer Allah dileseydi, biz de babalarımız da O’ndan başka hiç bir şeye tapmazdık ve O’nun emri olmadan hiç bir şeyi de haram kılmazdık*”⁶⁷⁴ şeklinde bir bahaneyle inkârcı olmuşlardır. İnkârcılar aslında şunu söylemek istemişlerdir; “Bizden önce yaşayan atalarımız Allah’a ortak edindiler, biz de onların nesli olduğumuz için aynı yoldan gitmekten başka bir çaremiz yok. Bu sebeple onların taptıklarına biz de tapıyoruz. Üstelik bu, Allah’ın dileğinin bir sonucudur. Çünkü Allah dileseydi atalarımız da ortak koşmazdı. Öyleyse atalarımızın ve bizim ortak koşmamız, Allah’ın takdirinden başka bir şey değildir”⁶⁷⁵ diyerek işledikleri sayısız cinayete ve yaptıkları onca haksızlığa bir de Allah’a iftirayı ekleyerek, hem kendilerinin hem de öncekilerin inkâr içerikli tüm davranışlarının ilâhî iradeye uygun olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir.

Böylece, atalarından gördüklerini âdeta kutsallaştıran inkârcıların inkâr gerekçesi olarak arkasına sığındıkları bahanelerden birinin de yanlış tutumlarının kaynağını Allah’ın

⁶⁷⁰ Lokmân, 31/21.

⁶⁷¹ Şevki Saka, *Kur’ân-ı Kerim’in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, Ankara 1991, ss. 105-107.

⁶⁷² A’râf, 7/70.

⁶⁷³ Hûd, 11/87.

⁶⁷⁴ Nahl, 16/35.

⁶⁷⁵ Muhsin Demirci, a.g.e., s. 116.

emriyle ilişkilendirme çabası olduğunu görüyoruz. Nitekim onların bu yaklaşımı bir âyette şöyle ifade edilir: “Çirkin bir iş işledikleri vakit, “Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti” derler...”⁶⁷⁶ Âyette geçen *fâhişe*, kimine göre “müşriklerin *bahîre*, *sâibe*, *vasîle*, *hâm*⁶⁷⁷ gibi yenmesi helâl olan develeri kendilerine haram kabul etmeleri” şeklinde açıklanırken bazılarına göre ise, “atalarından gördükleri şekilde erkek ve kadınların Kâbe’yi çıplak tavaf etmeleri” olarak anlamlandırılmıştır. En uygunu her ikisini kapsamasıdır. Buna göre *fâhişe*, büyük günahları kapsayan bir terimdir. Dolayısıyla, yukarıdaki âyette, bu insanların bu tip davranışları önceleri yanlış kabul ederken sonra Allah tarafından bunların emredildiğine inandıkları kastedilmemektedir. Zaten akli başında olan hiç kimse bunu söylemez. Bilakis onlar yaptıkları işlerin kötü olduğunu bildikleri halde⁶⁷⁸ atalarını taklit ettiklerini söylüyor ve bu işleri yapmalarını Allah’ın emrettiğini iddia ediyorlardı. Bahane olarakta “Allah bulunduğumuz halden razı olmasaydı elbette bize engel olurdu” diyorlardı. Ancak bu iddialarını doğrulayacak hiçbir delilleri yoktur. Zira ilk sözleri taklittir ki bu ilme götürmez. Diğerisi ise Allah’a atılan bir iftiradır. Bu sebeple her iki bahane de geçersizdir.⁶⁷⁹ Yukarıda zikredilen âyet, cahilliklerinden dolayı atalarının yoluna körü körüne bağlanan bu tip insanları açık bir şekilde yermektedir.⁶⁸⁰ Yüce Allah’a iman etmeyen ve şeytani dost edinen bu insanlar, Kâbe’yi çıplak tavaf edince, yaptıkları çirkin iş sebebiyle kınanmışlardır. Bunun üzerine “Atalarımızın yaptığını yapıyoruz, onların yoluna uyuyoruz. Biz Allah’ın emrini yerine getiriyoruz” diyerek⁶⁸¹ bu gibi iftiraları inkârlarına bahane göstermeye çalışmışlardır. Elbette Allah Teâlâ’ya ortak koşan bu insanlar, ileri sürdükleri bâtil gerekçeleriyle sadece kendilerini kandırıyorlardı. Çünkü onlar, bu konuda Allah’ın bir hüküm indirmediğini çok iyi bildikleri halde bunları kendileri uyduruyordu.⁶⁸² Böylece şirk koşmalarına gerekçe olarak kaderi ileri sürenler, yukarıda dillendirdikleri bahaneleriyle⁶⁸³

⁶⁷⁶ A‘râf, 7/28.

⁶⁷⁷ Bahîre: Cahiliye döneminde, beşinci batında erkek doğuran, kulağı yarılıp salıverilen, sağma ve binme gibi hizmetlerde kullanılmayan dişi devedir. Sâibe: Araplar’ın bir dertten kurtulmak için “İyileşirsem devam *sâibe* olsun” diyerek adakta bulunduğu ve artık kendisinden faydalanmayı nefesine haram kıldığı devedir. Vasîle: Koyun, biri erkeğe diğer dişi ikiz doğurduğunda “kardeşine ulaştı” deyip dişisinin hatırına erkeğini de kurban etmezlerdi. Hâm: Erkek bir devenin soyundan on batın doğarsa cahil Araplar “sırtı yasaklandı” deyip onu kendilerine haram kabul ederler, binmezler, yük vurmazlar, hiçbir sudan ve otlaktan alıkoymazlardı. (Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., III, 1823.)

⁶⁷⁸ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIX, 59.

⁶⁷⁹ Zemahşerî, a.g.e., VII, 436-437.

⁶⁸⁰ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., IX, 190.

⁶⁸¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., X, 139.

⁶⁸² İbn Kesîr, a.g.e., III, 402.

⁶⁸³ Nahl, 16/35.

inkârcılıkta atalarının yolunu izlemiş⁶⁸⁴ ve peygamberleri yalanlama noktasında her türlü iftirayı dillendirmekten geri durmamışlardır.

Müşrikler açısından bakıldığında, putlara tapınmanın ve onların rızkın artmasında, yağmurun yağmasında etkili olacaklarına inanmalarının arkasında yatan en önemli sebep gelenektir. Çünkü babaları, dedeleri, onların ataları böyle bir inancı miras olarak bırakmışlardır.⁶⁸⁵ Onlar da atalarından tevarüs ettikleri örf ve âdetlere çok ehemmiyet gösteriyor, putlara tapınmanın korunması gerekli bir değer olduğunu düşünüyor, kendilerini haklı çıkarabilmek için de en doğru yolun atalarının geleneklerine sıkıca bağlanmak olduğunu iddia ediyorlardı. Bunun içindir ki inanç, ibadet ve hayatın her alanında geleneğe bilinçsizce teslim olmak onların vazgeçemediği düsturları olmuştu. Bu yüzdendir ki, İslâm dinini gelenekleri için en büyük tehlike olarak görüyorlardı. Kur’ân âyetlerinde inkârcıların sergilediği bu tavır⁶⁸⁶ “*Onlara: “Gelin, Allah’ın indirdiği kitaba ve peygambere itaat edin!” dediği zaman onlar: “Babalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter,” derler. Ya babaları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yola gitmeyen kimseler ise de mi (onlara uyacaklar)?⁶⁸⁷” şeklinde reddedilmiştir.*

İlâhî hakikatlere kulaklarını tıkayıp gerçekleri görmemekte direnen müşriklerin durumunu dillendiren ve onları uyaran diğer bir âyette ise “*Ne zaman onlara: “Allah’ın indirdiklerine uyun,” dense, Onlar: “Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız,” derler. Ya ataları bir şey anlamayıp, doğru yolu bulamadıysalar?⁶⁸⁸” ifadeleri yer almakta, müşriklerden akl-ı selîm ile davranıp inkârcılıklarını sorgulamaları istenerek inanç ve iddialarının yanlışlığına açıkça dikkat çekilmektedir. Şöyle ki müşrikler, şirk inançlarını her fırsatta atalarından aldıklarını ileri sürerek, putlarından vazgeçmemekte diretiyorlardı. Davranışlarında düşünceye yer vermediklerinden de taklitten ve donukluktan kurtulamıyor, ısrarla dinî hükümleri reddediyorlardı. Bu yüzden, kendilerine verilmiş olan imkânları kullanmadıkları için kulakları, gözleri ve dilleri olmasına rağmen sağır, dilsiz ve kör olarak*

⁶⁸⁴ Ahmed Mustafa el-Merâgî, a.g.e., XIX, 79; Murat Kayacan, *Peygamberlere Karşı Tavırlar ve Sonuçları*, 1. Bs., Pınar Yayınları, İstanbul 2013, s. 60.

⁶⁸⁴ Buhârî, “Et’ime”, 25.

⁶⁸⁵ Martin Lings, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, 204. Bs., İnsan Yayınları, (Çvr. Nazife Şişman), İstanbul 2015, s. 20.

⁶⁸⁶ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 8. Bs., DİB. Yayınları, Ankara 2014, ss. 96-97.

⁶⁸⁷ Mâide, 5/104.

⁶⁸⁸ Bakara, 2/170-171. Bkz. Mâide, 5/104; En’âm, 6/148; A’râf, 7/28, 173; Yûnus, 10/78; Hûd, 11/87, 109; İbrâhîm, 14/10; Sâffât, 37/69-70; Necm, 53/23.

nitelendirilerek⁶⁸⁹ hakkı kabul etmek için en küçük bir gayret dahi göstermediklerine dikkat çekilmiştir.

İnandığı konuların doğruluğunu araştırdıktan sonra iman etmenin, geçmişlerin bâtil geleneklerine bilinçsizce bağlı kalmaktansa yenilenmenin ve gelişme gayreti içerisinde olmanın hakiki anlamda iman edenlerin özelliği olduğunu ifade eden âyetlerden biri “*Onlar, kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onlara kör ve sağır kesilmezler*”⁶⁹⁰ şeklindedir. O müminler, ilâhî hakikatleri dinlerken gözleriyle gördüklerinden ibret alır, kulaklarıyla gerçekleri işitir, akıllarıyla tebliğ edilen mesajı kavrar, hak karşısında tereddütsüz boyun eğer, gereği neyse yerine getirir, bilinçsizce itaat etmezler.⁶⁹¹ Câhiliye dönemindeki akla uymayan âdet ve gelenekler işte Kur’ân âyetlerinin iman etme ve imana uygun bir hayat sürdürme hususunda insana kazandırdığı bu ahlâkî erdem sayesinde tek tek geçerliliğini kaybetmiş,⁶⁹² böylece fert ve toplumlar körü körüne atalarını taklit edip dünya ve âhiretlerini zayi etmekten kurtulmuşlardır.

İnkârcıları kontrolü altına alan taassup, yalnız düşünceden ibaret bir anlayış olarak kalmamış, fiilî bir takım sonuçlara da sebebiyet vermiştir. Meselâ, inkârcılar umre yapmak kastıyla Mekke’ye hareket eden Allah resulü ve inananların umre yapmalarına izin vermemişlerdir. İnkârcıların bu tutumu âyetlerde “Câhiliye taassubu”⁶⁹³ şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁹⁴ Mekkeli kâfirler, sırf kibir, gurur ve inatlarından inananları Mescid-i Harâm’dan alıkoyarak, gönderdikleri kurbanların yerine ulaşmasına engel olmuşlardı. Zira onlar, Câhiliye taassubunu kalplerine yerleştirmişti. Hâlbuki bu yaptıklarının hiçbir örf ve inançta yeri yoktu. Sırf Araplar kendileri hakkında “Müslümanlar Kâbe’ye zorla girmişler” demesinler diye hiçbir dine ve örfе sığmayan bu Câhiliye taassubu yüzünden kutsiyetini kabul ettikleri Beytullah’ın hürmetini çiğneyerek haram aylara saygısızlık yapmışlardı. Hz. Peygamber’i ve beraberindekileri Kâbe’yi ziyaretten alıkoymalarını ayıplayanlara da aynı Câhiliye taassubu ile karşılık vermişlerdi.⁶⁹⁵ Bütün bu hareketler, aslında Câhiliye

⁶⁸⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., I, 155-256.

⁶⁹⁰ Furkân, 25/73.

⁶⁹¹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXIV, 114.

⁶⁹² M. Zeki Duman, *Nüzulünden Günümüze Kur’ân ve Müslümanlar*, 5. Bs., Fecr Yayınları, Ankara 2013, s. 51.

⁶⁹³ Fetih, 48/25-26.

⁶⁹⁴ İhsan Süreyya Sırma, *İslâm Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, 28. Bs., Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s. 14.

⁶⁹⁵ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3329.

taassubunun ve kuruntusunun inkârcılar üzerinde ne denli imanı engelleyen bir etki icra ettiğini açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki, tarih boyunca geçmiştekilerin âdetlerini bilinçsizce benimseyerek peygamberlerin getirdiği hak dine karşı olumsuz davranış sergileyen toplumlar, yüce Allah'ın fitratlarına yerleştirdiği hakikate inanma duygusunu köreltikleri ve yaşadıkları sosyo-kültürel çevrenin tesirinden kurtulamadıkları için hiçbir zaman hakikati anlamak ve öğrenmek istememişlerdir. Zira doğruluğu ölçülemeyen düşünce ve eylemler, ferdi ve toplumu inanç, ibadet ve muamelât konularında çeşitli çıkmazlara ve taşkınlıklara sürüklemiştir. Böylece, atalarından gördükleri ve içselleştirdikleri inanç ve davranışlardan kendilerini kurtaramamış, neticede inkâr bataklığında kaybolmuşlardır.

İnkâra sevk eden duygusal, fikrî ve sosyal faktörleri tespit edip bu etkenlerin üstesinden nasıl gelineceğini detaylı bir şekilde açıkladıktan sonra, çalışmamızın ikinci bölümünde inkârcıların ortak tavırlarını âyet ve hadisler ışığında tespit etmeye çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

İNKÂRCILARIN ORTAK TAVIRLARI

Tarih boyunca söz ve davranışlarıyla her zaman hakkın karşısında yer alan inkârcıların, peygamberleri ve onlara iman eden müslümanları saf dışı bırakıp bâtil davalarında başarıya ulaşabilmek için çeşitli yöntemler takip ettikleri, benzer bir takım ortak tavır ve özellikler sergiledikleri görülmektedir.

Hz. Peygamber'in İslâm'a davetini tüm gücüyle engellemeye çalışan Mekkeliler'in de bu mânada iftira, alay ve hakaretle başlayan ortak tavırları, sonrasında yerini tehdit, baskı, işkence, ambargo ve hatta öldürmeye bırakmıştır. Bu durum karşısında müslümanlar önce Habeşistan'a, ardından da Medine'ye hicrete mecbur kalmışlardır.

Müslümanları yıldırma ve hak davadan vazgeçirmek için en ağır işkence ve baskıları uygulamaktan geri durmayan müşriklerin, hedeflerine ulaşmak için takip ettikleri metot ve takındıkları tavırların bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

2.1. İftira

İnsanlık tarihi boyunca iktidar ve güç odakları, peygamberlerin getirmiş olduğu tevhid ilkesinin yeryüzünde hâkim olmaması için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. İnkârcıların vahyin karşısında ayak diretirken gösterdikleri ortak tavırlardan biri iftiralarıdır. Onlar, bâtil davalarını haklı gösterebilmek için kendilerini hak dine davet eden peygamberlere çeşitli iftiralarda bulunmuş, hatta bununla da yetinmeyip zaman zaman yüce Allah'a iftira edecek kadar ileri gitmişlerdir.

2.1.1. Allah'a İftira

İnkârcılar, hakka karşı sürdürdükleri amansız mücadelelerinde, Allah Teâlâ'ya iftira etmekten geri durmamışlardır. O kadar ki *“Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık...”*⁶⁹⁶ diyerek Allah'a ortak koşmalarının kendilerine O'nun bir emri olduğunu söylemişlerdir.

Putperestlerin bu iftiralarına *“De ki: “Sizin (iddialarınızı ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”... De ki: “Haydi, Allah şunu haram kıldı” diye tanıklık yapacak*

⁶⁹⁶ En'âm, 6/148.

şahitlerinizi getirin...” âyetiyle cevap veren yüce Allah, inkârcıların kendisine ortak koşmalarının delilsiz bir iddia ve asılsız bir yalandan ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Putperestlerin yukarıdaki âyette de geçtiği gibi “Allah dileseydi, hiçbir şeyi haram kılmazdık” ifadelerinin açık bir iftira olduğu aynı sûrede geçen âyetlerde “*Müşrikler bâtil zanlarınca: “Bu hayvanları ve ekinleri bizim dilediğimiz kimselerden başkasının yemesi yasaktır. Şu hayvanların da sırtlarına yük vurmam haramdır,” dediler. Bir kısım hayvanlar daha vardır ki, onları keserken Allah’ın adını anmazlar ve böyle emrediyor, diyerek Allah’a iftira ederler. Uydurdukları iftira yüzünden Allah onları cezalandırıcaktır. Yine onlar dediler ki: “Bu hayvanların karınlarındaki yavrular yalnız erkeklerimize helâldir, kadınlarımıza ise haram kılınmıştır. Eğer ölü olarak doğarsa erkeklerimiz ve kadınlarımız onu yemekte ortaktır*”⁶⁹⁷ şeklinde yerini almaktadır.

Yaptıkları kötülüklerin Allah’ın emri olduğunu söyleyecek kadar ileri giden inkârcıların bu iddiaları “*Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: “Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize böyle emretti,” derler. Sen, de ki: “Allah kötülüğü emretmez. Siz Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”*”⁶⁹⁸ âyetiyle reddedilmektedir. Bir başka âyette ise “*Allah çocuk edindi,*” dediler. *Hâşâ! O’nu tenzih ederiz. O, müstağnidir, hiçbir şeye muhtaç değildir. Göklerde ve yerde bulunanlar hep O’na aittir. Yanınızda O’nun çocuk edindiğine dair hiç bir delil yoktur. Siz Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi nasıl söylüyorsunuz? De ki: “Allah’a yalan yere iftira edenler asla kurtuluşa eremezler*”⁶⁹⁹ denilerek ellerinde hiçbir delil bulunmadığı halde Allah Teâlâ hakkında çeşitli iftiralarda bulunan müşriklerin iddiaları çürütülmekte, onları nasıl kötü bir âkıbetin beklediği bildirilmektedir.

Yüce Allah’a iftira zilletine düşen gruplardan biri de yahudilerdir. Hz. Peygamber’i yalanlama uğruna Allah’a iftira yoluna başvuran bu toplumun durumunu ifade eden âyetlerden birinde “*Onlar, “Allah, bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmediği hiçbir peygambere inanmamamızı emretti” dediler. De ki: “Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?*”⁷⁰⁰” denilerek, onların iftiracı bir grup olduğu ifade edilmektedir.

⁶⁹⁷ En’âm, 6/138-139.

⁶⁹⁸ A’râf, 7/28.

⁶⁹⁹ Yûnus, 10/68-70.

⁷⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/183.

Yukarıdaki âyet, Ka‘b b. Eşref, Mâlik b. ed-Dayf, Vehb b. Yehûzâ, Zeyd b. Et-Tâbûh, Finhâs b. Âzûrâ ve Huyey b. Ahtab hakkında nâzil olmuştur. Allah resulünün huzuruna gelerek “Allah’ın seni bize elçi olarak gönderdiğini ve sana bir kitap indirdiğini mi iddia ediyorsun? Hâlbuki bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe, peygamberlik iddiasında bulunan hiç kimseye inanmayacağımıza dair Allah’a söz verdik. Eğer onu bize getirirsen senin peygamber olduğuna inanırız” demişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirmiştir.⁷⁰¹ Dolayısıyla bir mûcize olmadıkça hiçbir peygambere iman etmeyeceklerine dair yahudilerin Allah’a söz verdiği iddiası, Hz. Peygamberin tebliğini reddetmek için uydurdukları yalan, iftira ve bahaneden başka bir şey değildir.

Allah resulünün Tevrat’ta belirtilen özelliklerini değiştirerek, O’nu farklı bir şekilde tarif eden yahudi âlimleri hakkında nâzil olan⁷⁰² bir âyette ise “*Kitabı elleriyle yazıp, sonra da onu az bir değer karşılığında satmak için: “Bu, Allah tarafından gelmiştir,” diyenlere yazıklar olsun!*⁷⁰³” ifadeleri yer almaktadır. Âyet, Allah’a çeşitli iftiralarda bulunan yahudilerin bu çirkin işlerini ve kötü âkîbetlerini açık bir şekilde bildirmektedir.

İnkârcılar yüce Allah’a iftira ettikleri gibi, gönderdiği peygamberleri hakkında da çeşitli iftiraları dillendirmişlerdir.

2.1.2. Peygamberlere İftira:

İnkârcılar, Allah’a iftiradan çekinmedikleri gibi, gerek önceki dönemlerde gerekse Asr-ı saâdet’te iftirayı bir inkâr metodu olarak kullanarak kalplerde çeşitli şüpheler oluşturup insanların peygamberlere olan güvenini sarsmaya çalışmışlardır. Aslında bu inkârcı tavrın, tüm peygamberlerin maruz kaldığı bir davranış olduğunu söylemek mümkündür. Şimdi inkârcıların ileri sürdüğü bu iftira ve ithamları birkaç başlık altında ele alacağız.

2.1.2.1. Mecnunluk

Hz. Nûh’tan Hz. Peygamber’e kadar geçen tarihî seyir içinde vahye muhatap olan kavimler, gönderildiği toplumu yalnız yüce Allah’a ibadete çağıran, inkârları sonucunda kendilerine ulaşacak büyük bir azabı onlara haber verip uyarın, ölümle her şeyin bitmeyeceğini bilakis insanların diriltilerek hesaba çekileceğini tebliğ eden peygamberleri cinlerden haber almakla itham etmişlerdir. Nitekim inkârı terketmeye ve yalnız Allah’a kulluğa davet eden Hz. Nûh hakkında “...*Bu mecnunun tekinden başka biri değil. Ona bir az*

⁷⁰¹ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., s. 265. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., II, 1242.

⁷⁰² Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 16.

⁷⁰³ Bakara, 2/79.

süre tanyın, sonra iş aydınlanır, siz de gereğini yaparsınız”⁷⁰⁴ diyen müşrikler bu iftiralarıyla halkın Nûh peygambere ilgi ve teveccühünü kırmak istemişlerdi. Zira kendilerince en iyi hayat tarzı olarak benimsedikleri şirkin dalâlet olduğunu söylemek, Allah’ın birliğinden bahsetmek, onlara göre akli başında birisinin söyleyeceği şeyler değildi. Bu sebeple müşriklere göre Hz. Nûh’a cinler musallat olmuş, aklını bozmuştu. Saçma sapan şeyler söylüyordu. Beklenildiği takdirde durumu netleşecekti. Şayet bu cinnet halinden kurtulur ve söylediklerinden vazgeçerse sorun kalmazdı. Aksi takdirde öldürülebilirdi.⁷⁰⁵ Müşrikler, Nûh peygamberde bir değişiklik görmeyince onu davasından vazgeçirmek için çeşitli eziyetlere başvurmuşlardır.

Bu hususa *“Böylece onlardan öncekilere herhangi bir peygamber gelince, onun hakkında da “Bu bir sihirbazdır veya bir mecnundur,” dediler*”⁷⁰⁶ âyetiyle işaret eden Kur’ân, Hz. Nûh’un kavmi başta olmak üzere, Hûd, Şuayb, Sâlih ve Mûsâ⁷⁰⁷ gibi benzer şekilde çeşitli iftiralara maruz kalan birtakım peygamberlerin kıssalarına yer vermektedir.

Önceki peygamberlere yönelik ileri atılan cinnet ithamının Mekkeli müşrikler tarafından da Hz. Peygamber’e yöneltildiğini ifade eden âyetlerden birinde konu *“Dediler ki: “Ey kendisine Zikir (Kur’ân) indirilen kimse! Sen mutlaka mecnunsun!”*⁷⁰⁸ şeklinde ifade edilmiştir. İnkârcıların bu asılsız itham ve iftiralarına *“Bunlar hiç düşünmediler mi ki, kendilerine tebliğde bulunan arkadaşları Muhammed’de mecnunluktan hiçbir eser yoktur. O sadece ilerideki tehlikelerden kurtarmak için görevli bir uyarıcıdır”*⁷⁰⁹ âyetiyle gayet net cevap verildiğini görmekteyiz. Allah elçisi, bir gece Safâ tepesine çıkarak Kureyşliler’i öbek öbek çağırılmış, onları Allah’ın azabıyla uyararak nasihatlerde bulunmuştu. İçlerinden biri, *“Bu adam iyice cinlenmiş, herhâlde sabaha kadar bağırarak”* deyince bu âyet nâzil olmuştur.⁷¹⁰ Bazı müfessirler, inkârcıları bu iftiraya sevk eden etken hakkında şu açıklamaları yapar: *“Nübüvvetinden sonra Hz. Peygamber’in davranışlarında ve hayat tarzında bariz değişiklik ve müşriklere karşı muhalefet başlamıştı. Onların aksine dünyaya değil âhirete yönelik bir hayat anlayışı sergiliyordu. Bazı İslâm âlimleri, özellikle vahiy gelmesi esnasında Hz. Peygamber’in yüzünün değişip renginin sararması, baygınlığa benzer*

⁷⁰⁴ Mü’minûn, 23/24-25.

⁷⁰⁵ Zemahşerî, a.g.e., IV, 226.

⁷⁰⁶ Zâriyât, 51/52.

⁷⁰⁷ Bkz. A’râf, 7/66; Mü’minûn, 23/25, 27; Şuarâ, 26/186; Kasas, 28/36; Kamer, 54/9, 25; Zâriyât, 51/38-39.

⁷⁰⁸ Hicr, 15/6.

⁷⁰⁹ A’râf, 7/184.

⁷¹⁰ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûfî, a.g.e., s. 105.

bazı durumların görülmesi gibi durumların müşriklerin “mecnun olmuş” demelerine yol açmış olabileceğini zikretmiştir.”⁷¹¹

Cinnetle ilgili benzer bir iftiranın, peygamber gönderildiği Âd kavminin ileri gelenleri tarafından Hz. Hûd’a “*Biz seni bir çılgınlık, bir beyinsizlik içinde görüyoruz...*” diyerek öne sürdüklerini görüyoruz. Bu âyette zikri geçen *sefahet* kelimesi “cehalet, akli ermemek, kısır görüşlü olmak” gibi mânalara gelmektedir ki⁷¹² mecnunlukla paralel anlamda zikredilmiştir.

İnkârcıların peygamberler hakkında dilendirdikleri diğer bir iftira onların büyücü olduğudur.

2.1.2.2. Sihirbazlık

Zaman ve mekân değişse de inkârcılar arasında değişmeyen şeylerden biri de vahyi sihir, peygamberleri de büyücülükle itham etmiş olmalarıdır. “*Onlar insanların gözlerini büyülediler*”⁷¹³ meâlindeki âyette de açıklandığı üzere sihir, “gerçekliği bulunmayan bazı hayaller, hilekârlık ve göz boyamaktır.” Hayali hakikat, bâtılı hak göstermektir. Sihir cinlerin veya şeytanların yardımıyla gerçekleşen bir şeydir.⁷¹⁴ Neredeyse her inkârcı toplum, dinî hakikatleri kabul etmemek için kendilerine gönderilen peygamberin bir sihirbaz olduğu iddiasıyla bunu inkârlarına bahane göstermeye çalışmışlardır.

Semûd kavmi Hz. Sâlih’e, Eyke halkı ise Hz. Şuayb’a “*Sen bir sihirin etkisi altında kalmışlardan birisin*”⁷¹⁵ demişlerdi. Bu ifadeleriyle her iki peygamberin büyüye maruz kalıp akıllarının yerinde olmadığını söylemek istiyorlardı.⁷¹⁶ Aynı şekilde Hz. Süleyman hakkında “*O, rüzgâr giden bir sihirbazdı*” sözleriyle iftira eden yahudilere Kur’ân, gerekli cevabı vermiş ve onun sihirbaz olmadığını açık bir şekilde ifade etmiştir.⁷¹⁷ Keza bazı âyetlerde⁷¹⁸ Firavun ve avanesinin de Hz. Mûsâ ve Hârûn hakkında benzer iddia ve ithamlarda bulunduğunu öğreniyoruz.

⁷¹¹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XV, 80.

⁷¹² Ebü'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî ilmi't-tefsîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Bs., Beyrut 1984, III, 222.

⁷¹³ A'râf, 7/116.

⁷¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât-ı elfâzi'l-Kur'ân*, s. 400.

⁷¹⁵ Şuarâ, 26/153, 185.

⁷¹⁶ Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XXIX, 170.

⁷¹⁷ Bakara, 2/102.

⁷¹⁸ Tâhâ, 20/63; Kasas, 28/36; Zâriyât, 51/39.

İnsanlığın ezeli ve ebedi düşmanı bir olunca inkârcıların da benzer kişiliklere sahip olduklarını görüyoruz. Nitekim öncekilerde olduğu gibi Hz. Peygamber’le karşılaşan inkârcıların da benzer bir tavır takındıklarını meâlen “*Biz, onların seni dinlerlerken ne sebeple dinlediklerini ve aralarında fısıldaşırken o zalimlerin: “Siz ancak büyülenmiş bir adama tâbi oluyorsunuz,” dediklerini çok iyi biliyoruz*⁷¹⁹” şeklindeki ifadelerle yer veren âyetlerden öğreniyoruz. Kendilerine öldükten sonra diriltilecekleri haber verildiğinde de aynı inkârcı toplumun benzer bir reaksiyon gösterdikleri “*Böyle iken “Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz” desen, inkârcılar “Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür” derler*”⁷²⁰ âyetiyle bildirilmektedir. Onlar, Kur’ân-ı Kerîm’i cahil halkı aldatmak, onları dünya zevk ve hürriyetlerinden mahrum bırakarak üzerlerinde baskı kurmak için uydurulmuş bir kitap, bir hile, bir oyun ve apaçık bir sihir sayarak,⁷²¹ getirdiği hakikatlerden insanları uzaklaştırmanın çabası içinde olmuşlardır. “*(Resûlüm!) Sana kâğıtta yazılı bir kitap indirsek de elleriyle ona dokunsalar bile inkâr edenler yine: “Bu sadece apaçık bir büyüdür,” derlerdi*”⁷²² meâlindeki âyet inkârcıların, Kur’ân’ın gerçek bir vahiy olduğunu kabul etmemekte ısrarcı olup aynı iftiraya sığındıklarını bildirmektedir.

İnkârcılar, peygamberlerin yalancı olduklarını iddia etmişlerdir.

2.1.2.3. Yalancılık

Haktan aldıkları vahyi ümmetlerine tebliğ etmekle görevlendirilen peygamberleri toplumun gözünden düşürüp itibarsızlaştırmak için yürütülen karalama faaliyetlerinden biri de yalancılık iftirasıdır. Nitekim Hz. Nûh gönderildiği toplum tarafından yalancılıkla itham edilmiştir. Aynı şekilde Âd kavmi Hz. Hûd’a, Semûd halkı Hz. Sâlih’e, Eyke halkı Hz. Şuayb’a, Firavun ve avanesi Hz. Mûsâ ve Hârûn’a, Mekkeliler de Hz. Peygamber’e⁷²³ aynı ithamda bulunmuşlardır.

Esasen peygamberler hakkında ileri sürülen yalancılık iftirası, onların bilfiil şahısları ve ahlâkî yapılarıyla bağlantılı değildir. Zira peygamberler, yaşadıkları toplumlarda peygamberliklerinden önce de sonra da güvenilir erdem sahibi kimselerdir. Ancak onlar gönderildikleri topluma Allah’tan başka ilâh olmadığını, kulluğa lâyık tek bir ilâh bulunduğunu, O’na ortak koşanları acıklı bir azabın beklediğini, öldükten sonra ebedî bir

⁷¹⁹ İsrâ, 17/47.

⁷²⁰ Hûd, 11/7.

⁷²¹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, a.g.e., III, 321-322.

⁷²² En’âm, 6/7.

⁷²³ A’râf, 7/66; Hûd, 11/27; Şuarâ, 26/186; Kasas, 28/38; Sâd, 38/4; Mü’min, 40/24; Kamer, 54/25.

hayatın varlığını haber verince bu hakikatleri kabullenmek istemeyen o toplumlar, yalancılık iftirasının arkasına sığınmaya çalışarak itaatten yüz çevirmişlerdir. Bu gerçeği ifade eden âyetlerden biri “*Resûlüm! Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah’ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar*”⁷²⁴ şeklindedir. Rivayet edildiğine göre inkârcıların elebaşlarından Ebû Cehil bir gün Hz. Peygamber’in yanına gelerek “Biz senin yalancı olduğunu söylemiyoruz. Ancak biz senin getirdiğini yalanlıyoruz” diyerek⁷²⁵ Allah resulünün hayatta asla yalana tevessül etmediğini kabul etmiştir. Bu husus bir âyette şöyle bildirilmektedir: “*Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biz elbette biliyoruz. Gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler bile bile Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.*”⁷²⁶

Yukarıda “Mecnunluk, Sihirbazlık ve Yalancılık” alt başlıklarıyla ele aldığımız peygamberlerle ilgili ileri sürülen itham ve iftiralar, tüm peygamberlerin inkârcı kavimlerinden gördükleri benzer olumsuz davranışlardır. Özellikle bu tip iddiaların her toplumdaki *mele*’ diye tabir edilen refah seviyesi yüksek, kendilerini seçkin kabul eden şımarık kesimler tarafından ileri sürüldüğünü görüyoruz. Vahyin karşısında makam ve itibarlarını kaybetmekten korkan bu kesim, böylece halkı yanıltarak onları dinî hakikatlerden uzak tutmak ve kendi iktidarlarını sürdürmek istemişlerdir.

Şimdi de özellikle Allah resulünün getirdiği vahyin muhatabı olan inkârcıların en yüksek i‘câz ve îcâz özelliklerine sahip Kur’ân âyetleri karşısındaki çaresizlikleri nedeniyle Hz. Peygamber’in insanların nezdindeki itibar ve itimadını zedelemeye, getirdiği vahiy hakkında hiç olmazsa şüphe ve tereddütler oluşturmaya yönelik ileri sürdükleri iki iftiradan kısaca bahsedeceğiz. Bunlardan ilki Allah resulünün kâhin olduğu diğeri ise şair olduğu şeklindedir.

2.1.2.4. Kâhinlik

“*Kâhin*, zanna dayanarak gelecekte haber veren ve olayların sırrına vakıf olduğunu iddia eden kimsedir. *Arrâf* ise cinlerle iletişim kurarak kayıp ve hırsızlık gibi geçmiş olayları haber verdiğine inanılan kişidir.”⁷²⁷ Bunlar kulak hırsızlığı yapan bazı cinler ve şeytanlarla bağlantı kurarak onlardan elde ettikleri bir takım bilgilerle gerek geçmişe gerekse geleceğe

⁷²⁴ En‘âm, 6/33.

⁷²⁵ Tirmizî, “Tefsîr”, 7; Ebû Muhammed el-Begavî, a.g.e., III, 139-140.

⁷²⁶ En‘âm, 6/33.

⁷²⁷ İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 363; Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 728.

ait bilinmeyen şeyler hakkında tahminde bulunur, bazan isabet eder bazan da yanılırlar.⁷²⁸ Hakkında doğru bilgi sahibi olmadıkları bazı konular hakkında yaptıkları yorum ve tahminlerle kendileri saptıkları gibi insanları da saptırırlar.

Tekvîr sûresinde “*O (Kur’ân), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş’in sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrâil’in) getirdiği sözdür. (Ey Kureyşliler!) Sizin arkadaşınız (Muhammed) bir mecnun değildir. Andolsun o, Cebrâil’i apaçık ufukta gördü. O, gayb hakkında cimri değildir. Kur’ân, kovulmuş şeytanın sözü değildir*”⁷²⁹ denilerek Kur’ân’ın Hz. Cebrâil aracılığıyla indirilen bir vahiy olduğu açıkça bildirilmişken, Mekkeli müşrikler onun şeytanların getirdiği bir söz olduğunu dolayısıyla Hz. Peygamber’in cinlere tâbi olduğunu, cinlerin tıpkı kâhinlere haber getirdikleri gibi ona da Kur’ân’ı getirdiklerini iddia ediyorlardı. Yukarıdaki âyetler onların bu iddialarının bâtil olduğunu; Kur’ân’ın bir kehanet eseri olmadığını, bu iddiayı ileri sürenlerin çok yanlış bir yol izlediklerini “*(Hâl böyle iken) nereye gidiyorsunuz?*”⁷³⁰ ifadesiyle dillendirmiş ve onların büyük bir yanlgı içerisinde bulduklarına dikkat çekmiştir.⁷³¹ Dolayısıyla Hz. Peygamber, almış olduğu vahyi tebliğ ederken, bilgisini ücretsiz öğretmekten kaçınan kâhinler gibi cimrilik etmemiştir. Ona görünen ve inen elçi, kâhinlerin gördüğü gibi, Allah’a yakın bazı meleklerin toplandıkları yerden kulak hırsızlığı yapıp da kovulan, kendilerini gözetleyip izleyen ateş ve alev parçalarıyla uzaklaştırılan cin şeytanları değildir. Bilakis Cebrâil yukarıda sayılan vasıflara sahip bir melektir. Mekkeliler’in çok iyi tanıdıkları, uzun süre birlikte yaşadıkları Hz. Peygamber’in de şeytanlarla ve kâhinlikle hiç bir ilgisi yoktur.⁷³² Bu sebeple Kur’ân’da bazı gaybî, gelecek ve geçmişle ilgili bilinmeyen haberlerin geçmesinden yola çıkarak, Allah elçisini kâhinlere benzetmek asla doğru değildir. Zira kâhinler çok yalancı, iftiracı ve günahkâr insanlardır.

Allah resulünün bir kâhin, Kur’ân’ın da bir kehanet olmadığını ifade eden benzer mânadaki birçok âyet de aynı şekilde Kur’ân’ın korunduğu, onu şeytanların indirmediği, onların zaten böyle bir şey yapamayacakları ve vahyi işitmekten kesinlikle alıkonuldukları açıkça ifade edilmekte,⁷³³ bu yakıştırmaların inkârcılar tarafından ileri sürülen birer iftira olduğu açıklanmaktadır.

⁷²⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VIII, 5343.

⁷²⁹ Tekvîr, 81/19-15

⁷³⁰ Tekvîr, 81/20.

⁷³¹ Fahrudin er-Râzî, a.g.e., XXXI, 74-75; Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XXX, 61.

⁷³² Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VIII, 5622.

⁷³³ Sâffât, 37/8-9; Tûr, 52/29; Hâkka, 69/42; Cin, 72/9.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, peygamber dönemi inkârcıların Allah resulü hakkında dillendirdikleri diğer iftira ise onun şair olduğu şeklindedir.

2.1.2.5. Şairlik

Kur'ân'ın eşsiz belâgati karşısında acze düşen, karşı bir söz söyleme gücünü kendilerinde bulamayan ama büyülenmeyi de bir türlü terketmeyen müşrikler, Hz. Peygamber'i kâhinlikle itham etmekle kalmamış onu şair olmakla da itham etmişlerdir. Nitekim bu hakikat bir âyette “...Biz, cinlenmiş bir şair için ilâhlarımızı terk mi edeceğiz?” diyorlardı⁷³⁴ şeklinde yerini alır. Kur'ân âyetlerini incelediğimizde, iki âyette şair kelimesinin kâhin kelimesiyle birlikte zikredildiğini görüyoruz. Bu âyetlerden biri meâlen “Bu Kur'ân pek kerîm bir resulün sözüdür. O bir şairin sözü değildir. İnanmanız ne de az sizin. O bir kâhinin sözü de değil...”⁷³⁵ şeklindedir. Konuyla ilgili diğer âyette ise inkârcıların bu iftirası “...Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir.” dediler⁷³⁶ şeklinde ifade edilir. Müşriklerin Allah elçisi hakkındaki şairlik iftiralarına karşı Allah Teâlâ bir âyetinde, şairleri “her vadide başıboş dolaşan, yapmadıkları şeyleri söyleyen ve peşlerine yoldan çıkmış, haddi aşan azgın insanların takıldıkları kimseler”⁷³⁷ olarak açıklamaktadır. Allah resulüne iman eden ashabin hayatına baktığımızda bu olumsuz özelliklerden hiç birini göremeyiz. Zira onlar, âlemlere hidayet ve öğüt kaynağı olarak indirilen Kur'ân vahyine ve örnek lider ve rehber olarak gönderilen Hz. Peygamber'e tam anlamıyla teslim olmuş⁷³⁸ ve imanın hakikatine ermişlerdir.

Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, birçok âyette inkârcıların Hz. Peygamber'i ve Kur'ân'ı Kerîm'i inkâr etmek için ortaya attıkları asılsız iddiaları⁷³⁹ açıkça ortaya koymaktadır. “(Resûlüm!) Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah'ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar. Andolsun ki, senden önce de birçok peygamber yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti...”⁷⁴⁰ gibi

⁷³⁴ Sâffât, 37/35-36.

⁷³⁵ Hâkka, 69/40-42.

⁷³⁶ Enbiyâ, 21/5.

⁷³⁷ Şuarâ, 26/224-226.

⁷³⁸ Osman Aydın, *Aşere-i Mübeşşere'den Ümmetin Emini Ebû Ubeyde Bin el-Cerrâh*, MÜİF. Vakfi Yayınları, 2. Bs., İstanbul 2015, s. 237.

⁷³⁹ Hüd, 11/35; Enbiyâ, 21/2-5; Sebe', 34/43-50; Duhân, 44/14; Tûr, 52/29-33; Kalem, 68/2, 15, 51; Müddessir, 74/24-25; Tekvîr, 81/22.

⁷⁴⁰ En'âm, 6/33-34; Hicr, 15/97-99.

bazı âyetlerde ise, inkârcıların bu iftiralarına cevap sadedinde yüce Allah'ın peygamberini teselli ettiğini görüyoruz.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, önceki peygamberler nasıl elçi gönderildikleri toplumlarda dışlanıp çeşitli iftiralara maruz kalmışlarsa, Mekkeli müşrikler ve münafıklar da Hz. Peygamber'in mecnun, sihirbaz, yalancı, kâhin ve şair olduğu gibi çeşitli iftiralarla karalama kampanyaları düzenlemişlerdir. Böylece Allah resulünü ve müslümanları hak davadan ve bâtılla mücadeleden vazgeçirmeye, onları yıldırmaya çalışmışlardır.

İnkârcıların ortak tavırlarından biri de peygamberlerin tebliğ ettiği ilâhî kitaplar hakkında çeşitli iftiralarda bulunmalarıdır.

2.1.3. Kitaplara İftira

Kur'ân âyetleri, İsrâiloğulları'nın az bir menfaat elde edebilmek için, kendilerine gönderilen Tevrat'ı tahrif edip elleriyle yazdıkları bazı bölümlerin Allah'ın vahyi olduğu iftirasında bulduklarını bildirmektedir.⁷⁴¹ Aynı şekilde Hz. Peygamber hakkında dillendirdikleri mecnun, sihirbaz, yalancı, kâhin ve şair gibi iftiraların ardına sığınmaya çalışan inkârcılar da, Allah'ın tüm insanlığa bir hidayet rehberi olarak gönderdiği kitabı Kur'ân-ı Kerîm hakkında da ileri geri sözler etmiş, bu konuda iftira atmaktan da geri durmamışlardır.

Attıkları iftiraların tutmadığını görünce de çarenin insanları Kur'ân'ı dinlemekten alıkoymakta olabileceğini düşünmüşlerdir. Halkın, okunan Kur'ân âyetlerinden etkilenmemeleri ve İslâm dinine meyletmemeleri için birbirlerine ... *“Bu Kur'ân'ı dinlemeyin. Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın”*⁷⁴² diyerek vahyin işitilmesini dahi hazmedemeyen inkârcı grubun ileri sürdüğü bu ve benzeri iftira kampanyalarından amaçları, Allah elçisine kendileri itaat etmedikleri gibi onu dinleyen insanların hidayete ermelerine ve İslâm'ın yayılmasına da engel olmaktı.⁷⁴³ Ne var ki, böyle bir yolu seçmekle farkında olmadan ancak kendilerine zarar vermiş ve Allah'ın gazabına müstahak olmuşlardır.

Şimdi inkârcıların Kur'ân-ı Kerîm hakkında ileri sürdükleri iftiralarını üç kısa başlık altında incelemek istiyoruz.

⁷⁴¹ Bakara, 2/79.

⁷⁴² Fussilet, 41/26.

⁷⁴³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., IX, 201-206.

a) Karışık Rüyalar Olduğu

İnkârcıların Kur'ân-ı Kerîm hakkında ileri sürdükleri ithamlarından biri onun karmakarışık rüyalarından, yalancı düşlerden ibaret olduğudur ki bunu “*Adğâsü ahlâm*” ifadesiyle dillendirmişlerdir.⁷⁴⁴ *Adğâs*, *dığs* kelimesinin çoğuludur. “Yaş veya kuru birbirine karışmış otlar” anlamındadır. Mahiyeti anlaşılmayan karışık rüyalar, birbirine geçmiş ve karışmış ot demetlerine benzetilmiştir.⁷⁴⁵ *Ahlâm*, “uykuda görülen boş hayaller ve rüyalar” *Adğâsü ahlâm* terkihi ise, “uykuda görülen karışık düşler, hayaller, tevili olmayan karışık rüyalar, yalancı rüyalar” gibi anlamlara gelir.⁷⁴⁶ Bu iddialarıyla inkârcılar, Kur'ân'ın bir hayal ürünü olduğu, gerçeklerle bir alâkasının bulunmadığı ve itibar edilecek bir mahiyetinin olmadığı inancını temellendirmeye çalışmışlardır.

b) Beşer Sözü Olduğu

Birinci bölümde de ifade ettiğimiz gibi Velîd b. Mugîre İslâm'ın hak din olduğunu bilmesine rağmen sırf kin, inat ve kibri yüzünden Allah'ın birliğine, nübüvete ve öldükten sonra dirilmeye yönelik delillere karşı çıkan bir kâfirdi. Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e iman etmeyen bir inkârcıydı. Nitekim Müddessir sûresi 11-25. âyetler onun hakkında nâzil olmuştu. Bir ara dinlediği Kur'ân âyetlerinden etkilenen Velîd, çevresindekilerin tepkisiyle düşünmüş, taşınmış, sonra da Kur'ân hakkında şu iftirayı dillendirmiştir: “*Bu, ancak nakledilegelen bir sihirdir. Bu, ancak insan sözüdür.*”⁷⁴⁷ Hac mevsiminde farklı yerlerden heyetler gelmeye başlamadan önce, insanları Hz. Peygamber'den ve Kur'ân'dan nasıl uzak tutup iman etmelerinin önüne nasıl geçebileceklerini istişare etmek üzere Dârünnedve'de toplanan müşrikler arasında Allah resulü için “O şairdir, sihirbazdır, kâhindir, mecnundur şeklindeki ithamları ileri sürenler olmuştu. Velîd ise ne söyleyeceğini iyice düşünmüş, yüzünü ekşitmiş ve sonunda Kur'ân'ın bir sihir ürünü ve bir beşer sözü olduğunu söyleyerek⁷⁴⁸ atalarının inkârcı geleneğine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

“Kur'ân bir beşer sözüdür” diyen inkârcılar, Hz. Peygamber'in kendiliğinden bunu uydurduğunu, bazı kimselerin de kendisine bu konuda yardım ettiğini veya başka birtakım insanlardan ders alarak bu bilgileri öğrendiğini iddia ediyorlardı.⁷⁴⁹ Böylece hem Kur'ân

⁷⁴⁴ Enbiyâ, 21/5.

⁷⁴⁵ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 509.

⁷⁴⁶ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket-ü ve'l-uyûn*, III, 437.

⁷⁴⁷ Müddessir, 74/24-25.

⁷⁴⁸ İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 267.

⁷⁴⁹ Furkân, 25/4-5.

hem de peygamber hakkında asılsız bir takım bahanelerin arkasına sığınarak inkâra devam ediyorlardı. Bu yüzdendir ki Kur'ân'da bazı âyetlerde *“Yoksa Kur'ân'ı kendi mi uydurdu diyorlar?”*⁷⁵⁰ denilerek çeşitli vesilelerle inkârcıların bu bâtil iddialarının çürütüldüğünü görürüz. Nitekim Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e bir başkası tarafından öğretildiğini⁷⁵¹ ileri sürenlerin iftiralarını yüce Allah *“Yemin olsun ki biz onların: “Kur'ân'ı Muhammed'e ancak bir insan öğretiyor,” dediklerini biliyoruz. Kastettikleri kimsenin dili yabancıdır. Kur'ân ise apaçık bir Arapçadır”*⁷⁵² ifadeleriyle gerekçeli olarak reddetmektedir. Diğer taraftan bir âyette *“De ki: “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler”*⁷⁵³ denilerek Kur'ân'ın beşer sözü olamayacağı gayet açık bir şekilde ortaya konmaktadır.

c) Öncekilere Ait Efsaneler Olduğu

İnkârcıların Kur'ân-ı Kerîm hakkında ileri sürdükleri asılsız iddialarından biri de “öncekilerin yazdıkları şeyler” anlamında dillendirdikleri “esâtîru'l-evvelîn” ifadesidir. Bu ifadenin geçtiği bir âyetin *“(Bu Kur'ân, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır”* dediler⁷⁵⁴ şeklinde ifade edildiğini görüyoruz. Zikredilen tabirin geçtiği bazı âyetler dikkate alındığında, bu iftiranın bir sebebinin de öldükten sonra dirilmeye yani âhiretle ilgili verilen haberlere bir tepki olarak ileri sürüldüğünü görmekteyiz.⁷⁵⁵ İnkârcılar bu sözleriyle, Kur'ân'ın bir vahyi ilâhî, bir kitab-ı hak olmadığını iddia ediyorlardı. Zira onlara göre Kur'ân'ın kaynağı eskiden yazılmış olan birtakım yazılardı ki, Hz. Peygamber bunu eski kitaplardan alıp alıp yazdırıyor⁷⁵⁶ ve sonra Allah'tan alıp getirdiğini iddia ediyordu.

Kur'ân-ı Kerîm hakkında ileri sürülen benzer ithamların günümüz modern müsteşriklerince de zaman zaman dillendirildiğini görüyoruz. Ancak Allah resulünün çağdaşları ona böyle bir bahaneyle gelip itiraz etmemişlerdir. Çünkü Allah elçisi, uzun yıllar onların arasında bulunmuş ve memleketini hiç terketmemişti. Onu çocukluğundan beri tanıyorlardı. Bu sebeple Mekke müşrikleri onun hakkında böyle asılsız bir itham ileri

⁷⁵⁰ Tûr, 52/33. Bkz. Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13; Secde, 32/3.

⁷⁵¹ Duhân, 44/14.

⁷⁵² Nahl, 16/103.

⁷⁵³ İsrâ, 17/88.

⁷⁵⁴ Furkân, 25/4-5. Bkz. En'âm, 6/25; Enfâl, 8/31; Nahl, 16/24; Mü'minûn, 23/83; Kalem, 68/15; Mutaffifin, 83/13.

⁷⁵⁵ Neml, 27/68.

⁷⁵⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., III, 1907.

süremiyor, itiraz ve inkârlarını onun peygamberliğinden önceki dönemi hakkında değil, daha çok peygamber olduğu dönemle ilgili olarak dillendiriyorlardı. Konuyla ilgili olarak kendi aralarında: “Biz Muhammed’in okuryazar olmadığını biliyoruz. Onun kitaplardan bilgi edinmesi mümkün değil. Kırk yıldır aramızda yaşadığı halde şimdi tebliğ etmeye başladığı şeyleri daha önce bildiğine dair kendisinden hiçbir şey duymadık. Öyleyse birileri bu söylediklerini eskilerin yazılarından çıkarıp ona öğretiyor olmalı. O da bunları vahiy diye insanlara okuyor. Bu aldatmadan başka bir şey değildir” diyorlardı. Hatta Hz. Peygamber’in bu konuda yardım aldığını iddia ettikleri kişilerle ilgili olarak bazı rivayetlerde, Addâs (Huveytib bin Abdül’uzzâ’nın âzatlısı), Yesâr (Alâ bin el-Hadramî’nin âzatlısı) ve Cebr (Âmir bin Rabîa’nın âzatlısı)’in isimleri zikredilmektedir. Bu kimseler Mekke’de ikamet eden Ehl-i kitap’tan olup, okuryazar olmayan kişilerdir⁷⁵⁷ ve Hz. Peygamber’e böyle bir bilgi aktarımında bulunmaları mümkün değildir.

Allah Teâlâ, inkârcıların bu iddialarını “*Sen, bu Kuran’dan önce hiç bir kitap okumuyordun. Elinle de onu yazmıyordun...*”⁷⁵⁸ ifadeleriyle reddetmiştir. Bu âyet üç fikir belirtmektedir. Bunların ilki ve en belirgin olanı; Allah resulüne daha önce yaşayan peygamberle ilgili bazı bilgilerin kendisine öğretildiğini iddia eden Mekke müşriklerinin bu iftiralarına cevap vermektedir. Buna göre eğer Hz. Peygamber, bu efsaneleri İslâm’ı tebliğ etmeden önce okuyup yazsaydı o zaman Mekkeliler şüphelerinde haklı sayılabilirlerdi. İkinci nokta ise; Allah resulü, peygamber olacağını hiçbir zaman tahmin dahi etmemiş ve bunun için bilerek hiçbir gayret göstermemiştir. Üçüncü hususa gelince; bu âyetteki “Sen onu yazmıyordun” cümlesinde eski kitapları yazan, fakat onlara bağlı kalmayan kişileri eleştiren bir ifadenin bulunmasıdır⁷⁵⁹ ki, Allah resulünün geçmiş kavimlerle ilgili kitapları okuduğu veya yazdığı asla görülmemiştir.

Esâtîr kelimesine “hurafeler, uydurma ve saçma sapan şeyler” anlamının yüklenmesi, kelimenin tefsirinden ziyade önceki hikâye ve hadiselerle ilgili yazılanların aslının olmadığından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Esasen müşriklerin Kur’ân hakkında bu iftirayı dillendirmelerinin altında yatan asıl sebep, Kur’ân’ın mucize oluşunu kabullenmek istememeleridir. Bu iftiralarıyla, “Bu kelâm, öncekilerle ilgili anlatılan kıssalar ve yazılı hikâyelerden farklı bir şey değildir. Dolayısıyla bu kitap olağan üstü mucize bir kitap da

⁷⁵⁷ Ebü’l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., III, 573-574.

⁷⁵⁸ Ankebût, 29/48.

⁷⁵⁹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’ân*, 13. Bs., Ankara Okulu Yayınları, (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara 2014, ss. 221-222.

değildir” demek istiyor,⁷⁶⁰ akıllarınca Kur’ân’ı inkâr etmeye zemin oluşturacak bir bahane üretmeye çalışıyorlardı.

Yaklaşık on dört asır önce, Kur’ân hakikatlerini görmezden gelen, insanların dikkatini dağıtıp hidayete kavuşmalarını engellemek için çeşitli hilelere başvuran ve akla hayale gelmeyecek iftiralar öne süren inkârcılar vardı. O günkü şirk toplumu artık bu gün yerini, dinî gerçekleri çağıdırlık ve gericilik sayan, müslümanları yobaz ve terörist göstermek için ellerinden geleni ardına koymayan çağdaş inkârcılara bırakmıştır.

İnkârcıların ortak tavırlarından biri de ellerine fırsat geçtiğinde din, kitap, peygamber, diriliş ve müslümanlarla alay etmeleridir.

2.2. Alay

İnkârcıların Allah’ın elçisine ve inananlara karşı sürdürdükleri olumsuz tavırlarından biri de onlarla alay edip küçümsemeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Esasen âyetler incelendiğinde sadece Hz. Peygamber’in ve ona inananların böyle bir tavırla karşılaşmadıkları, aksine önceki peygamberlerin de gönderildikleri toplumlardan benzer tepkiler gördüklerini anlıyoruz. Dolayısıyla, tüm inkârcı toplumlar, öteden beri kabullendikleri inançlarıyla çatışan ilâhî vahye karşı çıkmışlar, bu hakikatlerin tebliğ edildiği insanlar etkilenmesin diye başta Allah’ın peygamberleri olmak üzere inananların tümüne karşı alay silâhını kullanmışlardır.⁷⁶¹ Gayeleri ise peygamberleri ve onların peşinden giden inananları toplum nezdinde itibarsız hale getirmek, onlara gösterilen teveccühü ortadan kaldırmak, insanlarla aralarına girerek sözlerinin etkisini kırmak olmuştur.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber insanlara gönderilen ilk peygamber olmadığı gibi, Mekkelilerin istihzaları da yeni bir şey değil, kâfirlerin asırlardır süregelen âdetlerindendi. Zira Kur’ân’da Allah resulünden önce de pek çok toplumun, peygamberlerinin getirmiş olduğu inanç sistemlerine karşı benzer olumsuz davranışlarda buldukları bildirilmektedir.⁷⁶² Allah elçisini teselli sadedinde gelen “*Resûlüm! Andolsun, senden önceki topluluklara da peygamber gönderdik. Onlar da kendilerine gelen her peygamberle alay ediyorlardı*”⁷⁶³ meâlindeki âyet, bu kötü âdetin sadece Hz. Peygamber’e değil, tüm peygamberlere gösterilen benzer bir tepki olduğunu bildirmektedir.

⁷⁶⁰ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XII, 198.

⁷⁶¹ Ramazan Altıntaş, a.g.e., ss. 119-120.

⁷⁶² Fahrüddîn er-Râzî, *Mefatihü'l-ğayb*, XII,216.

⁷⁶³ Hicr, 15/10-11. Bkz. Ra’d, 13/32; Yâsîn, 36/30; Zuhuruf, 43/6-7, 47.

İnkârcıların hakikat karşısında böyle bir tutum sergilemelerinin altında yatan birçok sebepten bahsedebiliriz. Bazı kaynaklarda bu sebeplerden bir kısmı kin, çekememezlik, büyülenme, ikiyüzlülük, cahillik, inanç ve düşünce zayıflığı ile mal sevgisi⁷⁶⁴ olarak zikredilir. Aslında bir başka ifadeyle dünya lezzetlerinden uzak durup itaat ve ibadetlerle sorumlu tutulmak müşriklere ağır gelmiştir diyebiliriz. Çünkü Resûlullah, onları bâtıl dinlerinde alışageldikleri birtakım alışkanlıkları terketmeye davet ediyordu. Onlarsa bunu kabul etmek istemiyorlardı. Kendilerinin bulunduğu bir yerde Hz. Peygamber'in idareci ve yönetici konumunda olmasını hazmedemiyorlardı.⁷⁶⁵ Kendileri servet ve makam sahibi kimseler iken güçsüz ve az sayıda bir topluluğun peşinden gittiği Allah'ın elçisinin nübüvvetine, getirdiği Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğuna bir türlü inanmak istemiyorlardı.

Allah resulü ile yaptıkları mücadelede önceleri ona yalan isnadında bulunan, bunda başarılı olamayacaklarını anlayınca onunla ve müslümanlarla alay etmeyi bir inkâr metodu olarak kullanan, böylece halkın İslâm dinini benimsemesinin önüne geçmeyi hedefleyen grupları üç başlık altında inceleyebiliriz. Öncelikle müşriklerin hangi konularda alay ettiklerini tespit etmek istiyoruz.

2.2.1. Müşriklerin Alay Etmesi

Mekke müşrikleri, her fırsatta dinle, peygamberle ve müminlerle alay etmişler ve bunu bir mücadele tarzı olarak benimsemişlerdir.

2.2.1.1. Hz. Peygamber'le ve Dinle Alay Etmeleri

Müslümanlığı Arabistan'da bulunan çeşitli dinler arasına yeni bir dinin katılması olarak gören ve davetinin ilk yıllarında vaaz ve nasihatlerine kayıtsız kalan müşrikler, Resûlullah'ı nerede görseler onunla alay etmekten de geri durmuyorlardı. Hatta Allah resulüne “Gökten haber veren adam” lakabını takmışlardı.⁷⁶⁶ Nitekim “*Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!*”⁷⁶⁷ meâlindeki âyetin geçtiği Hümeze sûresinin de sözleriyle ve davranışlarıyla Allah elçisini inciten Übey b. Halef, Ahnes b. Şerîk, Cemîl b. Âmir el-Cumahî, Ümeyye b. Halef⁷⁶⁸ gibi müşriklerin ileri gelenleri hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiştir.

⁷⁶⁴ Ahmed b Muhammed el-Kureşî, *el-İstihzâü bi'd-dîni ahkâmihû ve âsâruhû*, Dâr-u İbn Cevzî, Mekke 1426/2005, ss. 82-109.

⁷⁶⁵ Fahrüddin er-Râzî, a.g.e., XIX, 166.

⁷⁶⁶ Hayati Ülkü, *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Tarihi*, 5. Bs., Çile Yayınları, İstanbul 1979, s. 76.

⁷⁶⁷ Hümeze, 104/1.

⁷⁶⁸ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 305.

İnkârcılar, Hz. Peygamber'den işittikleri âyetlerle alay ederek, bunların komik iddialar olduğunu göstermeye çalışırlardı. Meselâ, Ebû Cehil hurma ve kaymak getirterek “Gelin zakkum yiyin. Muhammed’in bizi tehdit ettiği şey işte budur” diyerek alay edince “*Muhakkak ki zakkum ağacı günahkârların yiyeceğidir*”⁷⁶⁹ âyeti nâzil olmuştur.⁷⁷⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de “*Onlar seni gördükleri zaman: “Allah’ın gönderdiği peygamber bu mudur? Biz, ilâhlarımıza sımsıkı sarılmasaydık neredeyse bizi ilâhlarımızdan uzaklaştıracaktı” diyerek seni mutlaka alay konusu yapıyorlar*”⁷⁷¹ meâlindeki âyet, müşriklerin alaylı sözlerle sataşarak nasıl Allah resulünü küçük düşürmek, direncini kırmak ve halk arasında onu küçük düşürmek istediklerini açıkça bildirmektedir. Mekke müşrikleri, hiçbir fayda ve zararı dokunmayan putlarının Hz. Peygamber tarafından bâtil olduklarının haber verilmesini hazmedemiyorlar, bu tür ifade ve tavırlarla kendilerine göre onu kınamış oluyorlardı.⁷⁷² Hâlbuki Allah’ın kendilerine bir rahmet olarak gönderdiği elçisinin nübüvvetini ve son din İslâm’ı alay ederek inkâr ettikleri için asıl eleştirilmesi gereken kendileriydi.

Müşriklerin alay konusu ettikleri diğer bir mevzu ise diriliş meselesi olmuştur.

2.2.1.2. Dirilişle Alay Etmeleri

Yukarıda geçen âyetlerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber’in risâletini ve vahyin hakikatlerini diline dolayan inkârcılar, öldükten sonra dirilme, hesap günü ve cehennem azabı gibi kendilerine yönelik ilâhî tehdit içerikli âyetleri de alay konusu edinmekten geri durmamışlardır.⁷⁷³ Kendilerine gösterilen tüm mûcizelere, yapılan tüm açıklamalara rağmen inkârlarından asla vazgeçmeyen müşriklerin bu tutumu karşısında Allah resulü şaşırıp kalmaktan kendini alamamıştır.

Müşriklerin âhireti inkâr konusunda gösterdikleri alaycı söylem ve tavırlarını net bir şekilde ifade eden Yâsîn sûresindeki “...bir de kendisinin nasıl yaratıldığını unutup bize bir misal getirdi ve “Bu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” dedi. De ki: “Onları ilk defa var eden diriltecektir...”⁷⁷⁴” meâlindeki âyetler dikkati caliptir. İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Übey (bir başka rivayette Âs b. Vâil) Allah resulüne getirdiği çürümüş bir kemiği kırarak “Ey Muhammed! Allah böyle çürüyüp dağıldıktan sonra bunu nasıl

⁷⁶⁹ Duhân, 44/43-44.

⁷⁷⁰ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 230.

⁷⁷¹ Furkân, 25/41. Bkz. Enbiyâ, 21/36.

⁷⁷² Şihâbüddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XVII, 48.

⁷⁷³ Sâffât, 37/12-18.

⁷⁷⁴ Yâsîn, 36/77-79.

diriltecek?” diyerek alaylı bir şekilde soru sorunca, Allah elçisi: “Evet, Allah bu kemiği diriltecek, seni öldürecek ve sonra da seni cehenneme sokacak”⁷⁷⁵ cevabını vermiştir. Bu olayın peşinden yukarıdaki âyetler nâzil olmuştur.

Hz. Peygamber, din ve diriliş konularında alaycı tavırlar takınan müşrikler her fırsatta fakir müslümanlarla da alay etmişlerdir.

2.2.1.3. Fakir Müslümanlarla Alay Etmeleri

Kureyşli zengin müşriklerden oluşan inkârcı bir grup, Allah resulünün yanında Habbâb b. Eret, Suheyb, Bilâl ve Ammâr gibi fakir ve zayıf müslümanları görünce “Ey Muhammed! Bu insanlarla oturup kalkıyor ve bizim bunlarla aynı ortamı paylaşmamızı mı istiyorsun?” deyince “Böylece “Allah, aramızdan şu adamları mı iman nimetine lâyık gördü?” desinler diye insanların bazısını bazısı ile denedik...”⁷⁷⁶ meâlindeki âyet, zayıf müslümanlarla alay eden müşriklere⁷⁷⁷ bir cevap niteliğinde nâzil olmuştur.

Mekke'nin ileri gelen müşriklerinden Ebû Cehil, Velîd b. Mugîre, Ukbe b. Muayt, Âs b. Vâil, Esved b. Abd Yegûs, Âs b. Hişâm ve Nadr b. Hâris, Ammâr b. Yâsir, Habbâb b. Eret, Bilâl ve Suheyb gibi zayıf ve fakir müslümanları gördüklerinde kaş göz işaretleri yaparlar ve onlarla alay ederlerdi. Mutaffifin sûresinde “Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülüyorlardı. Müminler yanlarından geçtiğinde, birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı...”⁷⁷⁸ âyetleri onların küstahlıklarını haber vermektedir. Âyette zikredilen *teğameze* kelimesi; “alay olsun diye kaş ve göz işaretiyle karşısındakini göstermek” anlamındadır. “İşte bugün de müminler kâfirlere gülerler”⁷⁷⁹ âyeti ise kıyamet gününde, şımarık inkârcılara takındıkları tavrın aynıyla mukabele edileceğini ve yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını bildirmektedir.⁷⁸⁰ Nitekim müşriklerin alaya aldıkları bu hakikatler, kendilerini çepeçevre kuşatmış ve netice itibarıyla onları helâk etmiştir. Bu, Allah'ın koymuş olduğu değişmeyen yasadır. Bir âyette “Bunun üzerine biz de onlardan intikam aldık. Yalancıların sonunun nasıl olduğuna bir bak”⁷⁸¹ denilerek

⁷⁷⁵ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 487.

⁷⁷⁶ En'âm, 6/53.

⁷⁷⁷ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., s. 372.

⁷⁷⁸ Mutaffifin, 83/29-32.

⁷⁷⁹ Mutaffifin, 83/34.

⁷⁸⁰ Muhammed Tâhir b. Âşûr, a.g.e., XXX, 213-215.

⁷⁸¹ Zuhuf, 43/25. Bkz. Âl-i İmrân, 3/137; En'âm, 6/11; Nahl, 16/36; Neml, 27/69; Ankebût, 29/20; Rûm, 30/42.

yeryüzünde gezip dolaşarak, gerçekleri yalanlayanların sonlarının nasıl olduğuna bakılması ve davranışların buna göre yeniden gözden geçirilerek çekidüzen verilmesi istenmektedir.

Mekke müşriklerinden Âs b.Vâil, kendisinden alacağını isteyen Habbâb b Eret'e Hz. Peygamber'i inkâr ettiği takdirde ona olan borcunu ödeyeceğini söyleyince Habbab: "Allah seni öldürüp diriltecek ve ben Allah resulünü asla inkâr etmeyeceğim" dedi. Bunun üzerine Âs b. Vâil, alaycı bir tavırla "Allah beni öldürüp dirilttiği zaman benim malım ve çocuklarım olur. Gelirsin, sana olan borcumu o zaman öderim" deyince⁷⁸² "*Resûlüm! Âyetlerimizi inkâr edip: "Şüphesiz bana âhirette mal ve çocuk verilecek," diyen kimseyi gördün mü? O, gaybı mı bildi, yoksa Rahmân olan Allah katından bir söz mü aldı? Hayır! Biz onun söylediklerini yazacağız ve kendisi için azabı uzattıkça uzatacağız. Onun söylediği mal ve evlâdına biz vâris olacağız ve o bize tek başına gelecektir*"⁷⁸³ meâlindeki âyetler nâzil olmuştur.

Allah resulü ve inananlarla alay edenlerden biri de müşriklerden Esved b. Yegûs idi. Güçsüz müslümanları gördüğünde arkadaşlarına "Bunlar, Kisrâ'nın saltanatına konacak yeryüzünün hükümdarlarıymış" diyerek, Hz. Peygamber'le karşılaştığında ise "Ya Muhammed! Bu gün gökten kimseyle konuşmadın mı?" diyerek alay ederdi. Esved b. Muttalib ve beraberindekiler de ıslık çalar, alkış tutar, Allah elçisi ve inananlarla benzer sözlerle dalga geçerlerdi.⁷⁸⁴ Hz. Peygamber hak dini tebliğ maksadıyla Taif'e gittiği zaman, Sakîf kabilesinin ileri gelenlerinden Abd Yâ Lîl, Mes'ûd ve Hubeyb isminde üç kardeşle görüşerek, onları Allah'ın dinine davet etmiş, kavminden muhalefet edenlere karşı İslâm dininin gelişmesi için kendisine yardım etmelerini istemişti. Onlar bu davet karşısında Allah resulü ile alay edince onlardan bir hayır gelmeyeceğini anlamış ve "Bari buraya geldiğimi kavmime bildirmeyin" diyerek oradan ayrılmıştı. Ancak onlar ayak takımı insanları ve kölelerini toplayarak Hz. Peygamber'e karşı çeşitli hakaret ve eziyetler yaptırmışlardır.⁷⁸⁵ Onların bu inkârcı tutumları ve düşmanca tavırları tarih boyunca haklarında kara bir leke olarak kalmıştır.

Yukarıdaki açıklamalarda, müşriklerin Allah elçisinin risâletiyle, getirdiği dinî hükümlerle, âhîret inancı gibi iman hakikatleriyle ve müslümanlarla açıkça alay edip inkâr

⁷⁸² Buhârî, "Tefsîr-u Sûreti Meryem", 3.

⁷⁸³ Meryem, 19/77-80.

⁷⁸⁴ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, (thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), 1. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1987, 592-596

⁷⁸⁵ İbn Hişam, a.g.e., I, 419-420.

ettikleri görülmektedir. Sadece müşrikler değil, Ehl-i kitap da fırsat bulduklarında İslâm diniyle ve müslümanlarla alay etmekten geri durmamışlardır.

2.2.2. Ehl-i Kitap'ın Alay Etmesi

Kitap ehlinden özellikle yahudiler bir araya geldiklerinde, gerek Allah'ın âyetleri hakkında ileri geri konuşurlar, ilâhî hakikatleri alay konusu ederler, gerekse müslümanlarla dalga geçerler ve onları küçük düşürmeye çalışırlardı.

2.2.2.1. Dinle Alay Etmeleri

Yüce Allah, Kâbe gibi topluma açık mekânlarda, ibadet ve tebliğ gibi maksatlarla müşriklerle aynı ortamı paylaşan Hz. Peygamber'den ve müminlerden onların inkâr dolu istihzaları karşısında kayıtsız kalmayıp tepki göstermelerini istemiştir. Nitekim “*Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş. Şayet şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma*”, “*Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak...*”⁷⁸⁶ meâlindeki âyetler bu gerçeği bildirir. Yani inananlardan, dünyaya dalıp din işlerini oyun ve eğlence gibi görenleri, âkıbet ve âhireti hesaba katmayarak dini alay konusu edenleri, dini oyuncak addedenleri terketmeleri, tebliğin dışında bunlarla aynı ortamı paylaşmamaları istenmiştir.⁷⁸⁷ Yukarıdaki âyetler Mekke'de müşriklerin inkârcı hallerine karşı Allah resulüne hitaben nâzil olmuştu. Medine'deki yahudi hahamlar da, katıldıkları toplantılarda Kur'ân-ı Kerîm'den istihza ile bahsederken münafıklar da onlarla beraber bulunup bu konuşmaları dinliyorlardı. Bunun üzerine yukarıdaki âyetten daha kapsamlı ve onu tefsir eden “*Oysa Allah size Kitap'ta (Kur'ân'da) “Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçemedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz” diye bir hüküm indirmiştir. Hiç şüphe yok ki Allah, münafıklarla kâfirlerin tamamını cehennemde toplayacaktır*”⁷⁸⁸ meâlindeki âyet indirilerek hitap genelleştirilip yukarıdaki âyetin hükmü tekrar hatırlatılmıştır.⁷⁸⁹ Böylece Allah resulüne yapılan hitabın müslümanların tamamına yapılmış olduğu, bu emri çiğneyip yahudilerin İslâm diniyle alay etmelerine iştirak eden münafıkların da âhirette onlarla beraber haşredilecekleri bildirilmiştir.

⁷⁸⁶ En'âm, 6/68, 70.

⁷⁸⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., III, 1955-1956.

⁷⁸⁸ Nisâ, 4/140.

⁷⁸⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., III, 1499-1500.

2.2.2.2. Müslümanlarla Alay Etmeleri

Âyetleri ve hadisleri incelediğimizde müşrikler gibi yahudilerin de her vesileyle İslâm diniyle ve müslümanlarla alay ettiklerini görüyoruz. Bu tip insanlarla dostluk kurmayı yasaklayan âyetlerden biri konuya şöyle işaret etmektedir: “*Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin. Eğer müminler iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının. Siz namaza çağırduğunuz vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar...*”⁷⁹⁰ Bu âyetler, ezan okunduğunda namaza kalkan müslümanlarla alay edip gülerken “kalktılar, kalkmaz olsunlar; kıldılar, kılmaz olsunlar; rükû ettiler, etmez olsunlar” diyen yahudiler hakkında nâzil olmuştur. Bir başka rivayete göre ise yukarıdaki âyet, Medine’de yaşayan bir hıristiyan hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi müezzinin “Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah” sözünü işittiğinde, “Yalan söyleyen yansın” derdi. Bir gece ailesiyle birlikte uyurlarken hizmetçisi elinde ateşle eve girdi. Kıvılcım sıçraması sonucu kendisi ve ev halkı yanıp kül oldu.⁷⁹¹ Böylece ezan gibi dinin şeâirinden olan mühim bir ibadetle alay eden inkârcının tutumunu Allah Teâlâ cezasız bırakmamıştır.

Özetle ifade etmek gerekirse, İslâm dininin sembollerinden olan ezan ve namazla, Hz. Peygamber ve müslümanlarla alay eden yahudi ve hıristiyanların asıl gayesinin, insanların kalbine şüphe tohumları ekmek ve böylece İslâm’ın yayılmasını önlemek olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi de münafıkların Kur’ân âyetleri, Allah resulü ve müslümanlarla nasıl alay ettiklerini incelemek istiyoruz.

2.2.3. Münafıkların Alay Etmesi

İnkârcılar ve Kitap ehli gibi münafıklar da Allah resulünü ve müslümanları küçük düşürmek, insanların Allah resulüne olan güvenini sarsmak ve İslâm’ın gelişmesine engel olmak için Kur’ân âyetleriyle, Hz. Peygamber’le ve müslümanlarla alay etmekten geri durmamışlardır.

2.2.3.1. Kur’ân Âyetleriyle Alay Etmeleri

İmanî konuları hiçbir zaman ciddiye almayan münafıklar, kendi arzu ve heveslerini tatmin etmek, mevcut imkânlarını kaybetmemek ve gerektiğinde çıkar sağlamak için

⁷⁹⁰ Mâide, 5/57-58.

⁷⁹¹ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., 349.

Allah'ın âyetleriyle alay etmişlerdir. Nitekim *“Herhangi bir sûre indirildiği zaman da münafıklardan: “Bu, hanginizin imanını artırdı? ”⁷⁹²”* diyerek âyetleri alay konusu etmişlerdir. Onların âyetler hakkında alaycı ve umursamaz tavırları *“Herhangi bir sûre indirildiği zaman: “Sizi kimse görüyor mu?” diye birbirlerine bakarlar, sonra da dönüp giderler”⁷⁹³* âyetinde de kendisini göstermektedir. Bu olay, yeni nâzil olan bir sûreyi okumak için toplanıldığında, münafıklar da zorunlu olarak iştirak edince meydana geliyordu. Çünkü Hz. Peygamber, yeni bir sûre indiğinde onu yazdırmadan önce toplumun huzurunda bir hutbe şeklinde okurdu. Gerçek mânada inanmış olanlar, dinledikleri âyetlere saygı duyarlar ve duygulanırlardı. Ancak o meclise sırf müslüman görünebilmek için gelmiş olan münafıklar, dinledikleri âyetlere katıyen ilgi duymaz ve orada bulunmaktan oldukça rahatsızlık hissederlerdi.⁷⁹⁴ Toplantıya katıldıklarını orada bulunanlara iyice fark ettirdikten sonra, o meclisten kaçıp kurtulmanın yollarının ararlardı.

2.2.3.2. Hz. Peygamber'le Alay Etmeleri

Kur'ân âyetleriyle alay eden münafıklar, her fırsatta Allah elçisi ile de alaydan geri durmamışlardır. Nitekim *“...Senin yanından çıktıkları zaman kendilerine ilim verilen kimselere alay yoluyla: “Biraz önce ne demişti,” diye sorarlar...”⁷⁹⁵”* âyeti, onların peygamberle alay ederek dinledikleri âyetleri küçümsediklerini haber vermektedir.

Tebük savaşına katılan münafıklar *“Bu adam, Şam kalelerini ve saraylarını fethedeceğini mi sanıyor?”* diyerek Allah resulü ile alay etmişlerdi. Yüce Allah onların bu durumlarını peygamberine haber verdi. Bunun üzerine Allah resulü, kafilenin durdurulmasını emretti ve bu münafık grubun yanına giderek söyledikleri sözlerini yüzlerine vurdu. Bunun üzerine *“Ey Allah'ın resulü! Biz sadece şaka yapıp eğleniyorduk”* deyince *“Şayet onlara (niçin alay ettiklerini) sorsan, “Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk”, derler. De ki: “Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz? Boşuna özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra tekrar inkâr ettiniz”⁷⁹⁶* âyetleri nâzil olmuş,⁷⁹⁷ mazeretlerinin asla kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.

⁷⁹² Tevbe, 9/124.

⁷⁹³ Tevbe, 9/127.

⁷⁹⁴ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 297.

⁷⁹⁵ Muhammed, 47/16.

⁷⁹⁶ Tevbe, 9/65-66.

⁷⁹⁷ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., 420. Bkz. Seyyid Kutub, a.g.e., III, 1672; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XI, 544-545; Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., X, 130.

Bir başka rivayete göre ise Hz. Peygamber ashabıyla birlikte Tebuk'e doğru yola çıktığında, münafıklardan bir grup kendi aralarında "Siz yoksa Romalılar'la savaşı Araplar'ın birbirleriyle savaşmalarına mı benzetiyorsunuz? Allah'a yemin ederim ki, sizin yarın ipe bağlanacağınızı görür gibi oluyoruz" diyerek müminlerin kalbine korku salmak istiyorlardı. Allah resulü, Mekke'de bir takım insanlarla karşılaşmıştı. Kaş göz işareti yaparak Allah resulüyle alay etmeye başladılar ve "Bu adam, peygamber olduğunu ve Cebrâil'in kendisine geldiğini zannediyor" dediler. Bunun üzerine Hz. Cebrâil parmağını onlara dokundurdu. Bedenlerinde tırnak izi gibi bir işaret belirdi. Hemen peşinden bütün vücutları yara bere içinde kaldı ve koktular. Öyle ki yanlarına kimse yanaşamadı. Daha sonra "Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilâh edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler"⁷⁹⁸ âyeti nâzil olmuş⁷⁹⁹ ve Hz. Peygamber'le alay etmeyi maharet kabul eden inkârcılara hak ettikleri ceza verilmiştir.

Münafıklar, Allah resulünün insanlara zâhirî görünüşlerine göre müsamaha ile ve nezaket kurallarına uygun bir şekilde davranıp, konuşanları dinlemesini, "O herşeye kulak kesiliyor" diyerek alay konusu edinmişlerdir. Yani, "yalan olsun düzmece olsun, fasih bir şekilde anlatılmış olan her sözü dinliyor, sözün doğrusunu ve yalanını ayıramıyor, kendisine kim gelip yemin ederse onu tasdik ediyor" diyorlardı. Bunun üzerine "Münafıkların içinde: "O her şeye kulak kesiliyor," diyerek peygamberi incitenler vardır. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır..."⁸⁰⁰ meâlindeki âyet nâzil olmuştur. Bu âyet-i celîlede "Onda sizin için bir hayrınız ve salâhınız mevzu bahistir. O, sizi edep ve terbiye çerçevesi dâhilinde dinleyen, münafıklığınızı yüzünüze vurmayan, hilekârlığınızla sizi kınamayan ve riyakârlığınızla sizi hesaba çekmeyen bir kulaktır"⁸⁰¹ demek istenmiştir.

2.2.3.3. Müslümanlarla Alay Etmeleri

İnkârcıların meclislerinin müdavimi olan münafıklar, müminlerin yanlarına geldiklerinde onlarla dalga geçmek amacıyla "...Biz de iman ettik..."⁸⁰² diyor, böylece canlarını ve mallarını göstermelik imanlarıyla güvence altında tutmak istiyorlardı. Her fırsatta fesat çıkarmaktan da geri durmayan münafıklar, kendi yandaşlarıyla baş başa kaldıklarında ise inananları akılsızlıkla itham ederek onlarla alay ettiklerini itiraf ediyorlardı.

⁷⁹⁸ Hicr, 15/94-95.

⁷⁹⁹ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûfî, a.g.e., s. 155.

⁸⁰⁰ Tevbe, 9/61.

⁸⁰¹ Seyyid Kutub, a.g.e., III, 1671.

⁸⁰² Bakara, 2/14.

Bu gerçeği bildiren “Onlara, “İnsanlar iman ettiği gibi siz de iman edin” dediğinde, “Biz de o beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız?” derler. İyi bilin ki, asıl beyinsizler kendileridir, fakat bilmezler. İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “Biz de iman ettik” derler. Fakat elebaşlarıyla başbaşa kaldıklarında ise: “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Onlarla sadece alay ediyoruz” derler...⁸⁰³” meâlindeki âyetler, münafıkların iman eden müminleri nasıl alay konusu edindiklerini açıkça bildirmektedir. İmkân bulduklarına Hz. Peygamber’le alayı bir maharet zanneden münafıklar, buldukları her fırsatta müslümanlarla da alay etmekten geri durmamışlardır.

Müslümanlarla mücadele yollarından biri olarak alay etmeyi benimseyen münafıklar, mallarından gönülden sadaka veren müminlerle de dalga geçerek onları mahcup duruma düşürmek istemişlerdir. Onlardan bir adam gelip çokça bağışta bulunduğunda “Bu adam riyakârdır. Gösteriş için sadaka veriyor” diyor, az sadaka veren bir adam gördüklerinde ise “Allah’ın bu kimsenin sadakasına ihtiyacı yoktur” diyerek fitne çıkarmak istiyorlardı. Bunun üzerine “Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan müminlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir...⁸⁰⁴” âyeti nâzil olmuştur.

Görüldüğü gibi, inkârcılar fırsat bulduklarında tüm kollarıyla dinle, peygamberle ve müslümanlarla alay etmekten geri durmamışlardır. Bu davranışları ise, onların inkârcı olmalarının⁸⁰⁵ en etkili sebeplerinden biri olmuştur.

İlk günden beri hakkın karşısında yer alan kişi ve toplumlar, kendilerine gönderilen peygamberleri ve mülümanları çeşitli vesilelerle tehdit etmişlerdir. Şimdi de inkârcıların ortak özelliklerinden biri olarak tespit ettiğimiz tehdit konusunu inceleyeceğiz.

2.3. Tehdit

Tarih boyunca, iman edenleri her türlü iftira, alay ve çeşitli hakaretlerle sindirmeye, hak davalarından vazgeçirmeye çalışan inkârcı toplumlar, bu tutumlarıyla arzularına ulaşamayacaklarını anlayınca muhataplarını ellerinde bulundurdukları güçle ve tanrıların gazabıyla tehdit etmişlerdir. Aslında onların bu tavırları, iman edenler karşısında düştükleri acziyetin göstergesinden başka bir şey değildir.

⁸⁰³ Bakara, 2/13-15.

⁸⁰⁴ Tevbe, 9/79; Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûfî, a.g.e., s. 139.

⁸⁰⁵ Ahmed b. Muhamed el-Kureşî, *el-İstihzâü bi’ d-dîni ahkâmühü ve âsârühü*, Dâru İbn Cevzî, Mekke, ty., s. 82.

Konuyla ilgili Kur'ân âyetlerini incelediğimizde, inkârcıların açıkça peygamberleri ve inananları hapis, sürgün, taşlama ve öldürme gibi konularla tehdit ederek benzer tavır sergilediklerini görüyoruz.

2.3.1. Tutuklama ve Hapisle tehdit

Bazı peygamberler, elçi olarak gönderildiği inkârcı toplum tarafından hapisle tehdit edilmiştir. Nitekim Hz. Mûsâ'yı hapse atmakla tehdit eden Firavun ... *“Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim...”*⁸⁰⁶ demiştir. Hz. Yûsuf'a yaptığı davete olumsuz cevap alan Züleyhâ *“...Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak.”*⁸⁰⁷ demiş, buna karşılık Yûsuf peygamber *“Ey rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir...”*⁸⁰⁸ sözleriyle cevap vermiştir.

İnananların sayısının her geçen gün arttığını gören ve bunun önünü bir türlü alamayan Mekke müşrikleri, Allah resulünün Medine'ye hicret edeceğini öğrenince, bu konuda kendilerince bir çıkar yol bulmak için Hz. Peygamber'in durumunu görüşmek üzere Dârünnedve'de toplanmışlardı. Çünkü hicret gerçekleşirse İslâmiyet daha da yayılacak ve müşriklerin çıkarları hepten zarar görecekti. Toplantıda Ebû'l-Buhterî Hz. Peygamber'i hapsedmeyi, Hişam b. Amr sürgün etmeyi, Ebû Cehil ise öldürmeyi teklif etti.⁸⁰⁹ Heyet kesin çözüm olur düşüncesiyle son görüşü benimsedi. Bu teklife göre, Allah elçisi her kabileden seçilen gençlerin toplu saldırısıyla öldürülecek, böylece Hâşimoğulları da kabilelerin tümünü karşısına alamayacaktı. İstedikleri takdirde diyeti kabileler toplu olarak ödeyeceklerdi. Toplantıya Necd'li bir ihtiyar kılığında katılan İblis'in alınan bu kararda etkili olduğu rivayet edilir. Meclistekiler dağılınca Cebrâil (a.s.), durumu Allah resulüne bildirmiş, oda yatağına Hz. Ali'yi yatırarak⁸¹⁰ sadık arkadaşı Ebû Bekir'le birlikte hicret etmek üzere yola çıkmıştır. Sabah olduğunda hücum eden müşrikler karşılarında Hz. Ali'yi görünce şaşırıp kalmışlardır. Böylece yüce Allah, onların kurduğu tuzağı boşa çıkarmıştır.

İnkârcılar, çeşitli dönemlerde kendilerine Allah'ın dinini tebliğle görevlendirilen peygamberleri ve inananları sürgünle de tehdit etmişlerdir.

⁸⁰⁶ Şuarâ, 26/29.

⁸⁰⁷ Yûsuf, 12/32.

⁸⁰⁸ Yûsuf, 12/33.

⁸⁰⁹ Enfâl, 8/30.

⁸¹⁰ Ebû'l-Berekât Mahmûd en-Nesefî, a.g.e., I, 642.

2.3.2. Sürgünle Tehdit

Hiz. Nûh, Hûd ve Sâlih'in peygamber olarak gönderildikleri inkârcı toplumlar "...Biz sizinle gönderilene inkâr ediyoruz. Bizi çağırduğunuz şeyden de derin bir şüphe içindeyiz"⁸¹¹ diyerek ilâhî daveti reddettiklerini açıkça ifade ettikten sonra, kendilerine kurtuluş yolunu göstermekle görevlendirilen peygamberlerini "Andolsun, ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız, ya da bizim dinimize dönersiniz..."⁸¹² sözleriyle tehdit etmişlerdir. Hiz. Şuayb, Medyen halkına "Mademki içinizden bir grup benimle gönderilene inanıyor, bir grup da inanmıyor, öyle ise Allah aramızda hüküm verinceye kadar sabredin..." deyince kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler "Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber iman edenleri memleketimizden mutlaka çıkaracağız. Yahut da bizim dinimize döneceksiniz"⁸¹³ diyerek Hiz. Şuayb'ı sürgünle tehdit ederken, "(Ey ahali!) Andolsun ki eğer Şu'ayb'a uyarmanız, o takdirde mutlaka siz zarar edenler olursunuz" sözleriyle de ona iman edenleri tehdit etmişlerdir. Hiz. Lût'un milleti ise ondan ilâhî mesajları tebliğden vazgeçmesini, kendilerinin çirkin işlerini dillendirmemesini istemiş⁸¹⁴ ve "Ey Lût! (İşimize karışmaktan) vazgeçmezsen mutlaka (şehirden) çıkarılanlardan olacaksın!"⁸¹⁵ gibi sözlerle peygamberlerini sürgünle tehdit etmişlerdir.

Yukarıdaki âyette de belirtildiği gibi, Dârünnedve'de toplanan müşriklerin Hiz. Peygamber'den kurtulmak için ileri sürdükleri tekliflerden birisi de O'nu şehir dışına çıkarmaktı. Keza yüce Allah, Mekke müşriklerinin amansız saldırı ve eziyetleri karşısında hicrete mecbur bırakılan resulünü yardımsız bırakmadığını "Eğer siz peygambere yardım etmezseniz bilin ki Allah, O'na yardım eder..."⁸¹⁶ ifadeleriyle bildirmektedir. Bir başka âyette ise, sırf Hiz. Peygamber'in getirdiği kurtarıcı mesajları kabul ettikleri için buldukları toplum tarafından dışlanan, her türlü hakaret, tehdit ve işkencelere maruz bırakılan müslümanların yurtlarından çıkarıldıkları "Onlar, sadece: "Rabbimiz Allah'tır," dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar", "Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz, onlara sevgi gösteriyorsunuz. Oysa onlar, size gelen gerçeği inkâr ettiler. Onlar, peygamberi de sizi de rabbiniz olan Allah'a iman ettiğiniz

⁸¹¹ İbrâhîm, 14/9.

⁸¹² İbrâhîm, 14/13.

⁸¹³ A'râf, 7/87-88.

⁸¹⁴ Hicr, 15/70.

⁸¹⁵ Şuarâ, 26/167. Bkz. A'râf, 7/82.

⁸¹⁶ Tevbe, 9/40.

için yurdunuzdan çıkarıyorlar"⁸¹⁷ meâlindeki âyetlerle bildirilmiş ve bu tip insanları dost edinmek yasaklanmıştır.

İnkârcıların peygamberleri ve inananları hak davadan caydırabilmek için dillendirdikleri tehditlerden biri de taşlamak olmuştur.

2.3.3. Taşlamakla Tehdit

Âyet-i kerîmelere baktığımızda birçok peygamberin davasından vazgeçmediği takdirde taşlanmakla tehdit edildiğini öğreniyoruz. Meselâ, Hz. Nûh, "*Ey Nûh! (Bu davadan) vazgeçmezsen gerçekten taşlanandan olacaksın!*", Hz. İbrâhim, "*...Ey İbrâhim! Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, kesinlikle seni taşa tutarım...*", Hz. Şuayb, "*...Eğer kabilen olmasaydı, seni taşa tutardık...*", kasaba halkına gelen elçiler ise "*...Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz, sizi mutlaka taşlarız ve bizim tarafımızdan size can yakıcı bir azap dokunur*"⁸¹⁸ şeklinde taşlanmakla tehdit edilmiştir.

Küfür yandaşları, hak yolcularını tutuklama, sürgün ve taşlamak gibi tehditlerle yetinmemiş, onları işkence ve ölümlerle de tehdit etmişlerdir.

2.3.4. İşkence ve Öldürmekle Tehdit

Kur'ân âyetleri bize kavminin Hz. İbrâhim'i, ... "*Onu ya öldürün ya da yakın...*"⁸¹⁹ sözleriyle, Hz. Sâlih'i "*Onu ve ailesini bir gece baskınında öldürelim. Sonra da velisine; ailesinin öldürülüşünde bulunmadığımızı ve kesinlikle doğru sözlü olduğumuzu söyleyelim...*"⁸²⁰ ifadeleriyle, Firavun'un Hz. Mûsâ'yı "*Bırakın beni, Mûsâ'yı öldüreyim. (Faydası olacaksa) rabbini yardıma çağırın!*"⁸²¹ ifadeleriyle ölümlerle tehdit ettiklerini haber verir. Yine Firavun'un Hz. Mûsâ'ya iman eden sihirbazları "*Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? O size büyü öğreten büyüğünüzdür. Öyle ise yemin olsun ki ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi kesinlikle hurma ağacının dallarına asacağım...*"⁸²² sözleriyle işkence yaparak öldürmekle tehdit ettiği bildirilmektedir.

Uhdûd kıssasında zikredilen müminler hakkında "*Şâhitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki, (müminleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar*

⁸¹⁷ Hac, 22/40; Mümtehine, 60/1.

⁸¹⁸ Hûd, 11/91; Meryem, 19/46; Şuarâ, 26/116; Yâsîn, 36/18.

⁸¹⁹ Ankebût, 29/24. Bkz. Sâffât, 37/97.

⁸²⁰ Neml, 27/49.

⁸²¹ Mü'min, 40/26.

⁸²² Tâhâ, 20/71.

*lânetlenmiştir*⁸²³” ifadeleri yer almıştır. Rivayet edildiğine göre Necranlılar hıristiyanlığı kabul edince, Himyer Kırallı yahudi Zû Nuvâs onlara savaş ilân etmiş, dinlerinden dönmeyenleri kazdırdığı içi ateş dolu çukurlara attırmıştı. Bazı tefsirlerde ise yukarıdaki âyetlerin sebep-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler zikredilmiştir.⁸²⁴ Bu âyetler, dinleri uğruna Mekke müşriklerin çeşitli işkenceleri altında hayat sürdürmeye mecbur bırakılan güçsüz müslüman topluma, önceki ümmetlerin de inkârcılar tarafından ağır baskı ve zulümlere maruz bırakıldıklarını haber vermekte ve bu işkencelere sabrettikleri takdirde Allah’ın yardımının mutlaka geleceğini bildirerek onları teselli etmektedir. Bir başka âyette ise *“Yemin olsun ki biz, İsrâiloğulları’ndan kesin söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Ancak her ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse, onlardan bir kısmına yalancı dediler, bir kısmını da öldürdüler*⁸²⁵” denilerek İsrâiloğulları’na gönderilen bazı peygamberlerin benzer muameleyle tâbi tutuldukları bildirilmektedir.

Bu örneklerde görüldüğü gibi, önceki bazı peygamberlerin kavimleri inananları susturmak ve hak davalarından vazgeçirebilmek için tehdidi nasıl bir metot olarak kullanmışlarsa, Asr-ı saâdet’teki halefleri de onların izinden gitmiş, benzer uygulamaları denemişlerdir. Nitekim bir gün Hz. Peygamber’in yanına gelen Kureyşliler “Eğer ilâhlarımıza dil uzatmaktan vazgeçmezsen onlar seni deliye çevirir, sana kötülükte bulunurlar”⁸²⁶ diyerek Allah resulünü tehdit etmeleri üzerine Zümer sûresindeki *“Allah, kuluna kâfi değil midir? Seni O’ndan başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar...”*⁸²⁷ meâlindeki âyeti nâzil olmuştur.

Mekke döneminde özellikle zayıf ve kimsesiz müslümanlara akıl almaz işkencelere başvuran müşrikler ölümü yaklaşan Ebû Tâlib’in yanına gelerek “Biz ilâhlarımıza ve atalarımıza dil uzatılmasını asla kabul edemeyiz. Sen büyüğümüzün. Yeğenine söyle, ilâhlarımızı diline dolamaktan vazgeçsin. Biz de onu ve ilâhını bırakalım. Eğer, yeğenin Muhammed’i bu işten alıkoymazsan, iki taraftan biri helâk oluncaya kadar onunla da seninle de savaşırız” diyerek Hz. Peygamber’i davasından vazgeçirmek için tehditler savurmuşlardır. Bunu işiten Allah’ın elçisi, amcasına *“Amca! Onlara bundan daha hayırlı bir kelimeyi haber vereyim mi? Eğer o kelimeyi söylerlerse Arap’a ve Acem’e hâkim*

⁸²³ Burûc, 85/2-4.

⁸²⁴ Ebû'l-Bekât Mahmûd en-Nesefî, a.g.e., III, 623.

⁸²⁵ Mâide, 5/70. Bkz. Bakara, 2/87.

⁸²⁶ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 223.

⁸²⁷ Zümer, 39/36.

olurlar” deyince Ebû Cehil: “O nedir?” diye sordu. Allah resulünün “*Lâ İlâhe illallah deyiniz!*” şeklinde cevap vermesi üzerine “Bizden başka bir şey iste!” dediler. Hz. Muhamed: “*Allah’a yemin ederim ki, güneşi getirip avucuma koysanız yine de bu davadan vazgeçmeyeceğim*” der demez inkârcılar “Vallahi seni ve sana bunu emreden ilâhını dilimize dolamaya devam edeceğiz” diyerek öfkeyle kalkıp dağılıverdiler.⁸²⁸ Bunun üzerine “*İçlerinden bir grup çıkıp: “Gidin, ilâhlarınıza tapmaya devam edin. Çünkü bu arzu edilen bir şeydir. Biz, bunun söylediklerini diğer dinlerde işitmedik. Bu, sadece bir uydurmadır. Kur’ân aramızdan ona mı indirildi?” dediler*”⁸²⁹ âyeti nâzil olmuştur.

Allah resulünün Medine’ye hicretinin akabinde, Mekke müşrikleri, onu Medine’de ortadan kaldırma kararı aldılar. Bu işi önce tehdit yolu ile Medine’deki müşrik, münafık ve yahudilere yaptırmak istediler. El altından haberler göndererek bu arzularını gerçekleştirmeyi planladılar. Nitekim münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selül’e gönderdikleri mektupta: “Siz, Muhammed’i yurdunuzda himaye edip barındırıyorsunuz. Bu, yüz karası olarak size yeter. Onu ya öldüreceksiniz ya da Medine’den çıkaracaksınız. Yoksa bütün gücümüzle size saldırır ve elimizden gelen fenalığı yaparız” diyorlardı. Bu düşüncelerinde kararlı olduklarını göstermek amacıyla Kurz bin Câbir kumandasında bir grubu göndermişler ve Medine halkının çevrede otlayan sürülerini telef etmişlerdi.⁸³⁰ Gayeleri Medineliler’i ölümle tehdit ederek yıldırma ve Hz. Peygamber’i sürgün etmeye mecbur bırakmaktı.

Tüm bu açıklamalardan sonra, egemen güçlerin hak yolunun yolcularını davalarından vazgeçirebilmek için her dönemde başvurdukları yöntemlerden birinin tehdit olduğunu söyleyebiliriz. Zira hemen her peygamber ve bağlıları, kurdukları zulüm düzenini devam ettirmek isteyen zorba yöneticiler tarafından çeşitli şekillerde tehdit edilmişlerdir.

Hiz. Peygamber’i ve İslâm davasına gönül vermiş müslümanları her türlü iftira kampanyalarıyla, alay, hakaret ve çeşitli tehditlerle susturamayacaklarını ve davalarından vazgeçiremeyeceklerini anlayan inkârcılar zaman zaman bir takım şartlar ileri sürerek uzlaşma teklifinde bulunmuşlardır.

⁸²⁸ İzzüddîn İbnü’l-Esîr, a.g.e., I, 587-588. Bkz. Muhammed Hamîdullah, a.g.e., ss. 96-97.

⁸²⁹ Sâd, 38/6-7.

⁸³⁰ Hayati Ülkü, a.g.e., s. 116.

2.4. Uzlaşma Teklifleri

Bir seferinde, müşriklerin Mekke şehir meclisinde yaptıkları görüşmeler neticesinde, aralarında en ılımlı ve bilgili olanlardan Utbe, Allah resulüyle görüşmek üzere temsilci seçilmiş ve Resûlullah'ın yanına varıp şöyle konuşmaya başlamıştı: “Ey Muhammed! Biz seni öteden beri akıllı, iyiliksever ve cana yakın biri olarak biliriz. Senin hiçbir kimseye kötülük yaptığını görmedik. Ama senin konuşmalarının halk arasında nasıl bir çalkantıya yol açtığını sana söylemeye gerek duymuyorum. Şimdi, bana tüm bunlardaki amaç ve niyetinin ne olduğunu açık yüreklilikle söyle! Para mı istiyorsun? Şehrin sana istediğin kadar para toplayacağına güvence veriyorum. Evlenmek istiyorsan şehrin en güzel kızlarını kendine eş olarak al. Emin ol ki biz hepimiz seni memnun etmek için her şeye razıyız. Yoksa önderimiz olmak mı istiyorsun? Seni en yüce başkanımız olarak seçmeye hazırız. Artık sahip olduğumuz dinî ve toplumsal duyarlılığa hücum edip sarsma! Gerek şimdi tapındığımız gerekse atalarımızın zamanında tapmış olduğu putların ebedî cehennem ateşine atılacağını da söyleme.” Utbe şu ifadelerle konuşmasına son verdi: “Eğer kendini hasta hissediyorsan, sana beden ve ruhunu iyileştirecek en iyi doktorlar arayalım. Ama biz şehrimizde ve toplumumuzda sürtüşme ve karışıklık istemiyoruz.” Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Dediklerinizin hiç biriyle alâkam yoktur. Size getirdiğim dini mal kazanmak, şeref edinmek veya size hükümrân olmak için getirmedim. Ancak Allah beni peygamber olarak görevlendirdi ve bana kitap indirdi. Sizi müjdelememi ve uyardımanı emretti. Ben de rabbimin emirlerini size tebliğ edip nasihatlerde bulundum. Eğer getirdiğimi kabul ederseniz dünya ve âhirette nasibiniz çok olur. Şayet reddederseniz Allah aramızda hüküm verinceye kadar sabrederim” şeklinde cevap vermiş ve Fussilet sûresinin 1-13. âyetlerini okumuştur.⁸³¹ Bu uzlaşma teklifinden bir sonuç elde edemeyeceklerini anlayan Kureyşli müşrikler, genç ve yakışıklı biri olan Umâre'yi de yanlarına alarak Ebû Talib'e gelmiş, Hz. Peygamber'i öldürmek için kendilerine teslim etmeleri karşılığında Umâre'yi evlât olarak kendisine vermeyi teklif etmişlerdir. Ancak Ebû Tâlib, onların bu teklifini şiddetle reddetmiştir.⁸³² Bu ve benzeri tekliflerle Allah resulünün karşısına çıkan müşriklerin bu tutumlarından, Hz. Peygamber'in dünyevî çıkar sağlamak için bu yola çıktığını düşündüklerini söyleyebiliriz. Ancak Allah Teâlâ “(Resûlüm!) De ki: “Bundan (tebliğ görevinden) dolayı sizden hiçbir

⁸³¹ İbn Hişam, a.g.e., I, 295-296; Muhammed Hamîdullah, a.g.e., s. 97.

⁸³² İbn İshâk, a.g.e., ss. 194-195.

ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden yükümlülük altına girenlerden değilim”⁸³³ âyetiyle, onların bu düşüncelerinin bâtil bir vehim olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Daha önce de temas ettiğimiz gibi, Mekke'nin ileri gelen inkârcıları, bir seferinde Hz. Peygamber'e etrafındaki fakirlerden ve kölelerden oluşan alt tabakadaki taraftarlarını uzaklaştırarak Mekke'nin asillerini yanına alması şartıyla İslâm dinine girme teklifinde bulunmuşlardı. Zira bu şımarık kesim, bu tür varlıksız ve zayıf müslümanlarla birlikte aynı ortamı paylaşmak istemiyor, bunu kendilerine yakıştıramıyorlardı. Âdeta onların inanacağı dinde zayıf ve fakir halkın yeri yoktu. Fakirlerin dâhil olduğu bir dine inanamazlardı. Zira onlar dinin ilâhî yönünü göz ardı edip kendi mantıklarınca dünyevî ölçülerle değerlendiriyorlardı. Nitekim inkârcıların, “*Şayet bu din önemli ve değerli bir şey (hayır) olsaydı, müminler bizi geçemezdi*”⁸³⁴ sözleri de dini, dünyevî ölçülere göre değerlendirdiklerinin göstergesidir. Onlara göre din, dünya mülkü, zenginlik ve iktidar gibi bir şeydir. Bunun üzerine yüce Allah “*Sabah akşam rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının ziynetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme!*”⁸³⁵ âyetiyle resulünü uyarılmış, inkârcılara asla tâviz vermemesini,⁸³⁶ samimiyetle iman etmiş fakir müslümanları asla bırakmamasını emretmiştir.

Aynı konu bir başka âyette ise “*rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma! Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovusun. Eğer kovarsan zalimlerden olursun.*”⁸³⁷ şeklinde ifade edilmektedir. Bir başka rivayette zikredildiğine göre, Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamber'e, “Fakir müslümanları yanından kovarsan seninle gelir otururuz” demişlerdi. O, “*Ben müminleri kovamam*” deyince “Bari bir gününü bize bir gününü de onlara ayır” deyip kendilerine bir yazı vermesini istediler. Allah resulü yazıyı yazması için Hz. Ali'yi çağırdı. Fakir müslümanlar kalkıp bir köşeye geçip oturdular. O esnada bu âyet nâzil oldu. Bunun üzerine Allah elçisi, sahifeyi atıp fakir sahâbîlerin yanına gelip onlarla kucaklaştı.⁸³⁸ Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan şöyle söylediği rivayet edilmiştir: “Bu âyet şu altı kişi hakkında nâzil olmuştur; Ben, İbn Mes'ûd, Suheyb, Ammâr, Mikdâd ve Bilâl. Kureyşliler Allah resulüne

⁸³³ Sâd, 38/86. Bkz. En'âm, 6/90; Hûd, 11/29, 51; Furkân, 25/57; Sebe', 34/47; Şûrâ, 42/23.

⁸³⁴ Ahkâf, 46/11.

⁸³⁵ Kehf, 18/28.

⁸³⁶ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., 490.

⁸³⁷ En'âm, 6/52.

⁸³⁸ Ebü'l-Berekât Mahmûd en-Nesefî, a.g.e., I, 506.

“Biz bu kimselerle aynı ortamı paylaşmak istemiyoruz. Onları yanından uzaklaştır ki biz de iman edelim” deyince bu söz Hz. Peygamber’i etkiledi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.” İkrîme’den rivayet edildiğine göre, Utbe b. Rabîa, Şeybe b. Rabîa, Mut‘im b. Adiy ve Hâris b. Nevfel, Abd-i Menaf oğullarından ileri gelen kâfirlerle beraber Ebû Talib’e gelerek “Eğer yeğenin Muhammed etrafındaki köleleri ve ayak takımını kovarsa ona itaat etmemiz daha kolay olur” demişlerdi. Ebû Talib, onların sözünü Allah resulüne aktarınca Hz. Ömer: “Ya Resûlallah! Dediklerini yapsanız da ne yapacaklarına bir baksak!” demişti. Peşinden bu âyet nâzil olmuş, Hz. Ömer sarfettiği sözler sebebiyle özür dilemiştir. Daha sonra Allah Teâlâ “Âyetlerimize iman edenler sana geldiklerinde onlara şöyle de: “Size selâm olsun. Sizden kim bilmeyerek bir kötülük işler, sonra tevbe edip durumunu düzeltirse, rabbiniz ona rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır. Çünkü o çok bağışlayan, çok merhamet edendir⁸³⁹” âyetini indirmiştir. Allah elçisi, hakkında bu âyet nâzil olan sahâbeleri gördüğünde onlara selâm verir ve “Ümmetim içinde kendilerine selâm vermeme emreden kişileri bana nasip eden Allah’a hamd olsun”⁸⁴⁰ diyerek Allah’a hamd eder, bu sahâbîlere davranırken daha da bir ihtimam gösterirlerdi.

İnkârcıların, İslâm’ın getirdiği bazı prensiplerde ve vazifelerde Hz. Peygamber’in tâviz vermesi ve esnek davranması karşılığında kendilerinin de aynıyla mukabelede bulunacaklarını ifade ettiklerini “Onlar isterler ki, sen onlara yumuşak davranasın, onlar da sana yumuşak davransınlar...”⁸⁴¹ meâlindeki âyet-i kerîmede bildirmektedir. Müşrikler böylece Allah resulünden şirklerine ilişmeyerek, İslâm’a hıyanet edip tebliğde gevşek davranmasını, onlara değer veren söz ve davranışlarda bulunmasını, müşriklere tâvizkâr davranarak yağcılık yapmasını istemişlerdir. Bunun karşılığında, kendilerinin de aynı tavırlarla İslâm’a karşı müsamaha göstereceklerini beyan etmişlerdir.⁸⁴² Onların bu gayri ciddi uzlaşma tekliflerine karşı Hz. Allah “Yalanlayanlara boyun eğme!”⁸⁴³ ifadesiyle resulünden müşriklere asla tâviz vermemesini istemiştir.

Asr-ı saâdet’ten asırlar önce Hz. Nûh da dokuz yüz elli yıl boyunca kavmine “Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden

⁸³⁹ En‘âm, 6/54.

⁸⁴⁰ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., 373.

⁸⁴¹ Kalem, 68/9.

⁸⁴² Ebü’l-Ferec Cemalüddin Abdurrahmân İbnü’l-Cevzî, a.g.e., VIII, 230.

⁸⁴³ Kalem, 68/8.

hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin rabbi olan Allah'a aittir"⁸⁴⁴ sözleriyle tebliğ görevini yerine getirmiş, insanları tevhide davet ederek Allah'a karşı gelmekten sakındırmış, ancak onlar da, benzer inkârcı tavırlarını "...Sana hep aşağılık kimseler uymuş iken, biz hiç sana inanır mıyız?"⁸⁴⁵ diyerek göstermişlerdir. Bu sebeptendir ki farklı dönemlerde yaşayan inkârcıların, benzer bahanelerle hakkın karşısında yer almalarının en önemli etkenlerinden birisinin, birinci bölümde "İnkârın Duygusal Sebepleri" başlığı altında işlediğimiz kibir hasletinin olduğunu söylemek pek tabii mümkündür.

Velîd b. Mugîre, Âs b. Vâil, el-Esved b. Muttalib ve Ümeyye b. Halef bir gün Allah resulünün yanına gelerek "Ey Muhammed! Sen bizim ibadet ettiğimiz ilâhlarımıza ibadet et, biz de senin ibadet ettiğin Allah'a ibadet edelim. Böylece her işimizde ortak oluruz. Senin getirdiğin daha hayırlı ise biz de sana ortak olur nasipleniriz. Bizim elimizdeki daha hayırlı ise o takdirde sen bize ortak olur nasiplenirsin" diyerek ibadette ortaklığı teklif etmişlerdir.⁸⁴⁶ İnkârcıların bu tekliflerine bizzat yüce Allah, "Ey Kâfirler!" şeklinde aşağılayıcı bir hitapla başlayan Kâfirûn sûresini indirerek cevap vermiştir.

İbn Abbas'tan gelen bir başka rivayete göre ise Kureyşliler Allah resulüne O'nu Mekke'nin en zengini yapacak kadar mal vermeyi, dilediği kadınla evlendirmeyi teklif ederek "Sana ne istersen verelim. Yeter ki ilâhlarımıza dil uzatma. Şayet bunu kabul etmezsen senin de menfaatin olacak bir başka teklifimiz var." dediler. Hz. Peygamber: "O nedir" diye sorunca "Sen bizim ilâhlarımızı bir sene ibadet edersen, biz de senin ilâhına bir yıl ibadet ederiz." cevabını verdiler. Allah resulü "*Rabbimden gelecek emri bekleyeceğim*" demiş, peşinden bu sûre indirilerek⁸⁴⁷ inkârcılara hiçbir surette tâviz verilmemesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Mekke müşriklerinden gelen uzlaşma tekliflerinin bir benzerinin de kitap ehlinden geldiğini söyleyebiliriz. Onlar da kendilerinin hak üzerine oldukları iddiasıyla Hz. Peygamber'den tâviz istemişlerdir. Bir seferinde yahudilerin ileri gelenlerinden bir grup: "Haydi Muhammed'e gidelim, belki bir fitneye düşürür de dininden şaşırtırız" diyerek Allah elçisine gelmiş ve şu teklifte bulunmuşlardı: "Ey Muhammed! Bilirsin, biz yahudilerin âlimleri ve önde gelenleriyiz. Sana tâbi olursak bütün yahudiler de tâbi olurlar. Şimdi bizimle hasımlarımız arasında bir dava var. Senin huzurunda muhakeme olalım. Şayet sen bizim

⁸⁴⁴ Şuarâ, 26/106-109.

⁸⁴⁵ Şuarâ, 26/111.

⁸⁴⁶ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., XXII,533.

⁸⁴⁷ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, XV, 711.

lehimize hüküm verirken biz de iman ederiz” demişlerdi. Allah resulü bu teklifi kabul etmemişti.⁸⁴⁸ Bunun üzerine “*Aralarında, Allah’ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma ve Allah’ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur’ân’ın bazı hükümlerinden) seni şaşırtmalarından sakın!*”⁸⁴⁹ âyeti nâzil olmuştur.

Peygamberler, Allah’ın rahmeti ve burhanı sayesinde inkârcılara meyletmemişler, onların istek ve arzularına kapılmamış ve istikametten asla ayrılmamışlardır. Hz. Peygamber de istikamet konusunda ümmeti hakkında endişe ettiğinden “*Beni Hûd sûresi ve benzerleri ihtiyarlattı*”⁸⁵⁰ demiştir. İlgili âyet şöyledir: “*Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür. Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de cehennem ateşi dokunur!*”⁸⁵¹ Gerçekten de çeşitli iftira kampanyaları, alay, ölüme varan tehditler, toplumdaki dışlanıp kovulmalar, psikolojik, sosyal ve ekonomik boykotlar ve göz ardı edilmesi zor teklifler karşısında istikameti koruyabilmek kolay değildir. Birçok insan bu sınavlardan yalnız birini bile aşamazken, bu imtihanların belki tümüne muhatap ümmeti hakkında Hz. Peygamber’in endişesi ne kadar da yerindedir.

Tarihin her döneminde inkârcılar, peygamberlere ve inananlara psikolojik baskı uygulamışlardır.

2.5. Psikolojik Baskıları

Tarih boyunca dinin ve hakikatin karşısında yer alan inkârcılar, peygamberleri ve inananları hak davalarından vazgeçirmek ve sindirmek için iftira, alay, hakaret, tehdit ve çıkarlarına dayalı çeşitli uzlaşma teklifleri gibi davranışlarla aslında onlar üzerinde psikolojik baskı kurmayı hedeflemişlerdir. Zayıf iradeli kişilerin iman etmelerinin önüne geçmek için bu tip psikolojik baskıları bir metot olarak kullanmak her dönem inkârcılarının ortak özelliklerinden birisi olmuştur.

Putlara tapınan Kureyşli müşriklerin bu işten çıkarları vardı. Zira Kâbe ve civarındaki putları ziyarete gelenler onlara para ve itibar kazandırıyorlardı. Şayet putlara tapınmayı yasaklayarak yerine tevhid ilkesini getiren İslâm dini yayılacak olursa, bütün bu menfaatlerinden mahrum kalacaklarını gayet iyi biliyorlardı. Diğer taraftan İslâm, herkesi

⁸⁴⁸ İsmâil Hakkı Bursevî, a.g.e., II, 401-402.

⁸⁴⁹ Mâide, 5/49.

⁸⁵⁰ Tirmizî, “Tefsîr”, 57.

⁸⁵¹ Hûd, 11/112-113.

eşit görüyor; soy, asâlet, zengin-fakir farkı gözetmiyordu. Bu sebeple Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamber'in getirdiği bu dini, çıkarları için tehlikeli görüyorlar, daha fazla yayılmaması için her çareye başvuruyorlardı. İşte bu yüzden Allah resulüne inanmamakta ısrar eden Mekkeli müşrikler de bu metodu kullanmış, içlerinden iman eden akrabalarına hoşgörüsüz davranarak onları dışlamış, akrabalık ve kabileciliğin getirdiği bir takım imkânlardan onları mahrum bırakmış ve böylece içinde buldukları mücadeleden vazgeçirmek için onlara karşı bir takım psikolojik baskılar uygulamışlardır.

Allah resulünün ilk erkek çocuğu Kasım, dört yaşında iken vefat etmişti. Müşriklerin beyin takımından Âs b. Vâil, "Zürriyeti bitti, nesli kesildi..." anlamında "Muhammed ebterdir" dedi. Allah'ın hikmeti gereği, Resûlullah'ın öteki oğlu Abdullah'ta küçük yaşlarında vefat edince inkârcılar "ebter" sözünü dillerine iyice dolayarak Hz. Peygamber'i üzmemek, ona inananları caydırmak, psikolojik baskı oluşturmak, kendi yandaşlarına ise moral vermek istemişlerdir. İşte, Âs b. Vâil ve Ebû Cehil gibi Mekke müşriklerinin ileri gelenleri, Allah elçisinin toplum içindeki itibarını zedelemek, saygınlığını yok etmek ve azmini kırmak için onu *ebter* yani soyu kesik diye itham etmeleri çok ağır ve iğrenç bir psikolojik saldırıdan başka bir şey değildir. Zira onların dünyalık anlayışlarına göre, oğlu Abdullah'ın (veya İbrâhim) vefat etmesiyle Hz. Peygamber'in neslini devam ettirecek evlâdının kalmaması, aşağılanması için yeterli bir sebepti. Bu saldırı, bir beşer olarak Hz. Peygamber'in gücüne gitti. Bunun üzerine Allah Teâlâ, resulünü teselli ederek Kevser sûresiyle onu şöyle müjdeledi: "*Doğrusu biz sana Kevser'i verdik. Öyleyse, rabbın için namaz kıl ve kurban kes. Asıl soyu kesilmiş olan, sana kin tutan kimsedir.*"⁸⁵² Bu tür psikolojik saldırılardan bir insan olarak bunalan ve daralan Allah elçisini teselli mahiyetinde indirilen Hicr sûresindeki âyetler ise "*Resûlüm! Sana emredilen şeyi açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir. Alay edenlere karşı biz sana yeteriz. Allah ile beraber diğer bir ilâh kabul edenler, yakında hatalarını bileceklerdir. Andolsun ki onların söyledikleri yüzünden senin canının sıkıldığını biliyoruz. O halde sen rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar rabbine kulluk et!*"⁸⁵³ şeklindedir.

Asırlar sonra bugün Hz. Peygamber'e ebter diyen Âs b.Vâil ve Ebû Cehil gibiler unutulup giderken, kendisine küstahça dil uzatma cüretinde buldukları Allah resulünü

⁸⁵² Kevser, 108/1-3. Bkz. Muhammed el-Emîn el-Hererrî, a.g.e., XXXII, 375-376.

⁸⁵³ Hicr, 15/94-99.

salât ve selâm ile yâd eden ümmetinin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu da yukarıdaki âyetlerin mânasının nasıl da tahakkuk ettiğini açıkça göstermektedir.

Müşriklerin bu tür psikolojik baskıları, Hz. Peygamber’le sınırlı kalmamıştır Zira inkârcılar, fırsat bulduklarında bu tür davranışları tüm inananlara reva görüyorlardı. İman eden kişinin en yakınlarından biri olması da durumu değiştirmiyordu. Meselâ, müslüman olduğunu öğrendiği oğlunu İslâm dininden koparıp tekrar putperestliğe çevirmek için elinden gelen bütün gayreti göstermesine rağmen başarılı olamadığını gören Sa’d b. Ebî Vakkâs’ın annesi şöyle demiştir: “Allah ana babaya iyiliği emretmedi mi? Allah’a andolsun ki, ölünceye kadar hiç bir şey yemeyeceğim ve içmeyeceğim ya da inkâr edersin.”⁸⁵⁴ Böylece annesi, bu sözleriyle duygu sömürsü yaparak oğlu üzerinde psikolojik baskı kurmaya ve onu ikna etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine “*Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şayet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, bu takdirde onlara itaat etme!*”⁸⁵⁵ âyeti azil olmuştur. Çocuklarını Allah’a eş koşmaya zorlayan ana babalara bu konuda itaat edilmemesi gerektiğini bildiren bir başka âyette ise bu hakikat “*Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin...*”⁸⁵⁶ şeklinde ifade edilmiştir.

Tarih boyunca inkârcıların peygamberlere ve inananlara karşı uyguladıkları benzer tavrılardan biri de fizikî baskı ve işkence olmuştur.

2.6. Fizikî Baskı ve İşkenceleri

Tarihin değişik dönemlerinde, iftira, alay, hakaret, tehdit, uzlaşma teklifleri ve psikolojik baskı gibi yöntemlerle bir sonuç alamayacaklarını, inananları yıldıramayacaklarını anlayan inkâr cephesi, bu kez benzer şekilde fizikî baskı ve ağır işkencelerle onları davalarından döndürme ve sindirme yolunu denemişlerdir.

Ülû’l-azm peygamberlerden biri olan Hz. İbrâhim, başta babası Âzer olmak üzere kavmini putperestlikten tevhide davet etmişti. Onlara aklî deliller ve gerekçelerle Allah’ın varlığını ve birliğini gayet güzel açıklamıştı. En son, tapındıkları putları kırmak suretiyle onların faydası ve zararı olmayan cansız varlıklar olduklarını, ibadete lâyıf tek varlığın ancak Allah (c.c.) olabileceğini mantıksal çerçevede tebliğ etmişti. Ancak kavmi Hz.

⁸⁵⁴ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Lübâbü’-n-nükûl fi esbâbi’-n-nüzûl*, s. 198.

⁸⁵⁵ Ankebût, 29/8.

⁸⁵⁶ Lokmân, 31/15.

İbrâhim’i cezalandırmak, hak dinden vazgeçirmek ve ona işkencelerin en ağırını tattırmak için ateşe atarak öldürme kararı almış, böylece tanrılarına yardım edeceklerini ileri sürmüşlerdi.⁸⁵⁷ Ancak yüce Allah’ın izni ve emriyle ateş yakmamış, Hz. İbrahim’e serin ve esenlik olmuştu.

Sırf rabbim Allah’tır dedikleri için inananları ateşe atarak işkenceyle öldüren birçok zalim yöneticiler olmuştur.⁸⁵⁸ Sahih hadis kaynakları, tarih boyunca inkârcıların inananları dinlerinden döndürebilmek için ne denli ağır işkence ve baskı uyguladıklarını detaylı bir şekilde açıklamaktadır.

İsrâiloğulları’na peygamber olarak gönderilen Hz. Mûsâ’nın azılı düşmanı Firavun ve avanesinin de İsrâiloğulları’na en akıl almaz işkenceleri reva gördükleri birçok âyette zikredilmiştir. Nitekim bir âyette bu haber “*Hani, sizi azabın en kötüsüne uğratan, kadınlarınızı sağ bırakıp, oğullarınızı boğazlayan Firavun ailesinden kurtarmıştık. Bunda, size rabbinizden (gelen) büyük bir imtihan vardı*”⁸⁵⁹ şeklinde yerini almıştır. Âyette bahsedilen *azabın en kötüsü* ifadesiyle “istila etmek, meşakkatli işlere zorlamak, aşırı derecede işkencelere tâbi tutmak” gibi anlamlara geldiği bildirilmiştir. Kadınlar ifadesiyle kastedilenler ise kız çocuklardır ki onları öldürmeyip köle ve hizmetçi olarak bırakıyorlardı.⁸⁶⁰ Böylece İsrâiloğulları’na ellerinden gelen her türlü sömürüyü uyguluyor ve onlara insanca bir hayat hakkı tanımıyorlardı.

Asr-ı saâdet’e dönüp baktığımızda da müşriklerin müslümanlara karşı muhalefet, engelleme ve fikirsel alanda meydan okumakla kalmadıklarını, içlerinden zulümde daha da aşırı giden bazılarının, onları davalarından vazgeçirmek için fizikî baskı ve işkence yoluna başvurduklarını görüyoruz.⁸⁶¹ İşte onların bu hareket tarzının, Mekke dönemi boyunca, davetin seyri üzerinde çok önemli etkisi olmuştur. Hatta denebilir ki, baskı ve işkence, Mekke döneminin karakteristik özelliği halini almıştır. Kur’ân-ı Kerîm, bu tutum ve davranışların işlendiği pek çok âyeti ihtiva etmektedir. Bu âyetlerde, söz konusu durumlar sahnelenmekte ve sunulmaktadır. Yine Kur’ân âyetleri gösteriyor ki, baskı ve zulüm davetin ilk dönemlerinden itibaren başlamış ve daha sonra Mekke devri boyunca devam etmiştir.

⁸⁵⁷ Enbiyâ, 21/51-73; Ankebût, 29/24-25.

⁸⁵⁸ Müslim, “Zühd”, 3005; Tirmizî, “Tefsir”, 77.

⁸⁵⁹ Bakara, 2/49.

⁸⁶⁰ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdî, a.g.e., I, 118.

⁸⁶¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-meâd fi hedyi hayri’l-ibâd*, 15. Bs., Müessesetü’r-Risâle, (thk. Şuayb Arnavut ve Abdülkadir Arnavut), Beyrut 1407/1987, III, 12-18.

Hatta birçok güçsüz müslüman, Medine döneminin sekizinci yılına kadar bu baskı ve işkence altında kalmış⁸⁶² ama yine de dinlerinden tâviz vermemişlerdir.⁸⁶³

İnkârcılar genellikle kendilerini koruyacak akraba ve çevresi bulunmayan zayıf müslümanlara karşı baskı ve şiddet uyguluyor, aşiretinin desteğini alanlara ise dokunamıyorlardı. Her kabile, içlerindeki güçsüz müslümanların dinden dönmeleri için hapsedmek, kırbaçlamak, dövmek, göğsüne kadar kumlara gömmek, aç susuz bırakmak, Mekke'nin kızgın çöl kumlarında bekletmek, develerin kuyruğuna bağlayıp sokaklarda dolaştırmak ve ateşle dağlamak şeklinde türlü işkence metotlarına başvurmuşlardır. İnananların suçu tekti; müslüman olup tevhid inancına gönül vermektir. Meselâ, Hz. Bilâl Ümmeye b. Halef'in kölesiydi. Ümmeye, sırf iman ettiği için Bilâl'i öğle saatlerinde güneşin kavurucu sıcağı altında çölün kızgın kumlarına çıplak sırtı üzerine yatırıyor, göğsüne iri kaya parçası koyulmasını emrediyor ve “Ya Muhammed'i inkâr eder, Lât ve Uzzâ'ya tapınırsın ya da ölünceye kadar bu işkenceyi çekersin” diyordu. Bu dayanılmaz işkenceler sonunda Bilâl “Allah bir, Allah bir” diyerek inliyor, imanından asla tâviz vermiyordu. Bu durumu gören Ebû Bekir, kendi kölesi karşılığında Bilâl'i satın alarak âzat etmiştir. Aynı şekilde Mahzûmoğulları zayıf gördükleri Ammâr'a, babasına ve annesine çölün kızgın kumlarında işkence ediyorlardı. Bir gün yanlarından geçen Hz. Peygamber “Ey Yâsir ailesi! Sabredin! Şüphesiz yeriniz cennettir” müjdesini vermişlerdir. Ammâr'ın babası Yâsir bu işkencelere daha fazla dayanamayıp vefat etmiştir. Annesi Sümeyye Ebû Cehil'e hakaret edince onun mızrak darbesiyle şehid düşmüş ve İslâm'ın ilk şehid kadını olma şerefine ermiştir. Bunlarla yetinmeyen azıllı müşrikler, Ammâr'a ve diğer zayıf müslümanlara yaptıkları işkenceleri artırarak sürdürmüşlerdir. Ümeyye b. Halef, Bilâl'le birlikte müslüman olan Ebû Fûkeyhe'yi ayaklarından bağlanıp sürüklenerek kızgın çöl kumlarına yatırılmasını emretmiştir. Ebû Fûkeyhe, kendisine yaklaşan bir böceği göstererek alaylı bir şekilde “Rabbim bu değil mi?” diyen Ümeyye'ye, “Allah, benim, senin ve bunun rabbidir” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Ümeyye kardeşi Übeyy ile birlikte Ebû Fûkeyhe'nin boğazını uzun süre sıkmış, öldü zannederek bırakmışlardır. Abdüddâroğulları da Ebû Fûkeyhe'ye işkence yapmışlardır. Göğsüne koydukları iri kayanın acısıyla dilini yutmuş yine de dininden dönmemiştir. Ebû Fûkeyhe'yi de Ebû Bekir satın alarak âzat etmiştir.⁸⁶⁴ Bu işkencelerde en çok eziyet görenler

⁸⁶² İzzet Derveze, a.g.e., II, 131-134.

⁸⁶³ Osman Aydınlı, a.g.e., s. 237.

⁸⁶⁴ İzzüddîn İbnü'l-Esîr, a.g.e., I, 588-591.

arasında Habbâb b. Eret, Suheyb b. Sinân er-Rûmî, Âmir b. Fûheyre, Lûbeyne, Zinnîre ve Ümmü Übeys gibi isimleri de zikretmek yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber'e ve müslümanlara en fazla baskı ve şiddet uygulayanlardan müslümanlara daima eziyet ederek Hz. Peygamber'in evinin kapısına insan tersi ve pis kokulu çöpler bırakan, onun namaz kılmasına tahammül etmeyip ibadet hürriyetini engellemeye çalışan Ebû Leheb'i ve Allah resulünün geçtiği yollara diken serpen eşi Ümmü Cemîl'i ismen zikretmek isteriz. Ayrıca ömrünü İslâm'a ve müslümanlara nefret ve düşmanlıkla geçiren Ebû Cehil'i⁸⁶⁵ unutmamak gerekir. Bunların dışında önde gelen İslâm düşmanları arasında Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil, Velîd b. Mugîre, Nadr b. Hâris, Ahnes b. Şerik, Übeyy b. Halef, Ukbe b. Muayt, Esved b. Abd Yegûs, Hâris b. Kays, Muta'im b. Adiy, Mâlik b. Talâtîle ve Rukâne b. Abd Yezîd⁸⁶⁶ gibilerinin isimleri zikredilebilir.

Görüldüğü gibi, ilk günlerde güçsüz müslümanlara yönelik başlayan baskı ve işkenceler zamanla müslümanların tümünü içine alacak şekilde yayılmış ve sonunda Hz. Peygamber'e kadar ulaşmıştır. Müşrikler, yaptıkları bu ağır işkencelerle müslümanları sindirerek İslâm dininden vazgeçirmeyi, müslümanlığa meyli olanların ise gözlerini korkutarak İslâm'a girmelerinin önün geçmeyi hedeflemişlerdir. Bilhassa amcası Ebû Talib vefat ettikten sonra himaye edecek kimsesi kalmayan Hz. Peygamber'e yapılan eziyetlerin dozajı daha da artırılmıştır. Nihayet bu düşmanlıklarını onu öldürme kararı almaya kadar götürmüşlerdir.

İftira, alay, hakaret, tehdit, işkence ve şiddetin hiçbir şeyi değiştirmedini, aksine müslümanların sayısının her geçen gün arttığını gören müşrikler, durumun gittikçe aleyhlerine geliştiğini görünce, bu gelişmeyi durdurabilmek için son çare olarak ekonomik ambargo uygulama kararı almışlardır.

2.7. Ekonomik Baskı ve Ambargo Uygulamaları

İslâm davetinin önemini kavrayan ve hızla yayılışından endişelenen, fakat açıkça İslâm peygamberine saldıramayan Mekkeli putperestler, yeni çözüm yolları aradılar. Müslümanların Habeşistan'da hüsnü kabul görmesi, hemen her Mekkeli kabileden birçok kişinin yeni dini kabul etmesi ve Mekke dışındaki kabilelerden de müslüman olanların görülmesi Kureyş'i daha radikal tedbirler almaya sevk etti. Bu çerçevede Ebû Talib'e

⁸⁶⁵ Alak, 96/9-19; Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., s. 727; Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 300.

⁸⁶⁶ İzzüddîn İbnü'l-Esîr, a.g.e., 592-596. Bkz. İbn Hişâm, a.g.e., I, 289-291, 304-363.

yaptıkları müracaatlardan da bir sonuç alamayan inkârcılar, düşmanlıkta daha ileri gitti ve bu sefer Dârünnedve’de yaptıkları bir toplantı sonunda Hâşimoğulları’yla konuşmak, alış-veriş yapmak, kız alıp vermek de dâhil her türlü ilişkilerini kesmeye, müslümanları açlığa ve yalnızlığa mahkûm etmeye karar verdiler. Aldıkları kararın maddelerini Mansûr b. İkrîme’ye yazdırarak Kâbe duvarına astılar.⁸⁶⁷ Böylece iman eden Hâşimoğulları’nı Hz. Peygamber’den uzaklaştırmayı, onu kendilerine teslim etmeye mecbur bırakmayı ve hak davalarından vazgeçirmeyi hedefliyorlardı. Fakat düşündükleri ve arzu ettikleri gibi olmadı. Müslümanlar Allah resulünü canla başla korumağa devam ettiler.

İnkârcıların bi’setin yedinci yılının başlarında aldığı bu karar, siyasî, ticarî, medenî ve iktisadî ablukadan başka bir şey değildi. Böylece inkârda ayak direten müşrikler hedeflerine ulaşabilmek için tüm güçleriyle ekonomik ambargo ve sosyal boykot imkânlarını da kullanmaktan geri durmuyorlardı. Müşriklerin Allah resulünü ve müslümanları yalnızlığa ve mahrumiyete terkettikleri bu üç yıl içerisinde müslümanlar çok sıkıntı yaşadılar. “*Şüphesiz ki, inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır...*”⁸⁶⁸ meâlindeki âyet onların bu tutumlarını açıkça haber vermekte, müşriklerin tüm servetlerini ortaya koyarak İslâm’ı ortadan kaldırmaya çalıştıklarını ancak bunda asla başarılı olamayacaklarını bildirmektedir.

Ebû Leheb, Hâşimoğulları’ndan olduğu halde, en yakın akrabalarının dahi göz göre göre aç ve susuz kalmasına rıza gösteriyor hatta bunun için elinden gelen ne varsa yapıyordu. Mekke’ye gıda maddesi getiren ticaret kervanlarını şehre girmeden karşılayıp onlara “Ey Tacirler! Hâşimoğullarına bir şey satmayın! Almaya güçleri yetmeyecek fiyatlar söyleyin. Benim servet sahibi bir kişi olduğumu hepimiz bilirsiniz. Ne zaman söz vermişsem sözümü mutlaka yerine getirmişimdir. Mallarınızın kıymetini artırın, tamamını ben satın alacağım” diyordu. Böylece açlıktan ve susuzluktan kıvranan müslümanlar ağlayan çocuklarının yanına eliboş dönüyorlardı. Öyle ki, bazı müslümanlar açlıktan ağaç yapraklarını, hatta ele geçirdikleri kuru deri parçalarını ateşte ısıtıp yemeğe başlamışlardı.⁸⁶⁹ Ne yazık ki, onların bu hallerini görmezden gelen müşrikler, açlıktan ve susuzluktan feryat eden çocukların seslerine de kulaklarını tıkıyorlardı.

⁸⁶⁷ Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi -İlk Dönem-*, 8. Bs., Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, ss. 247-249.

⁸⁶⁸ Enfâl, 8/36.

⁸⁶⁹ Salih Suruç, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, 233. Bs., Nesil Yayınları, İstanbul 2011, ss. 239-241.

Muhasaranın üçüncü yılının sonlarına doğru, Kâbe duvarında asılı duran anlaşmaya Cenâb-ı Allah'ın musallat ettiği bur kurt, onda yazılı ne kadar zulüm içerikli ifadeler varsa hepsini kemirdi. Yalnız Allah lafzını bıraktı. Hz. Cebrâil gelerek Allah resulüne durumu bildirdi. Hz. Peygamber de amcası Ebû Talib'e konuyu haber verince, onun sözünde en küçük şüphe duymayan Ebû Tâlib, Kureyş büyüklerine "Kardeşimin oğlu "Allah sizin Kâbe'de ki sahifenize bir kurt musallat etmiştir. Ondaki zulüm içerikli kelimeleri o kurt kemirmiş ve yok etmiştir. Yalnız Allah'ın adı kalmıştır." diyor. Şimdi gidip bakınız. Eğer kardeşimin oğlu doğru söylüyorsa sizin zulmettiğinizi ve akrabalık ilişkilerinizi haksız yere kestiğinizi anlarım. Eğer yalan söylemişse sizin hak onun ise bâtil bir yol üzerinde bulunduğunu anlarım" dedi. Bu söz üzerine Kureyşliler gidip baktılar ve Allah elçisinin verdiği haberin doğruluğunu gördüler.⁸⁷⁰ Ancak açık mucizeye rağmen, bunun bir sihir olduğunu söyleyerek yine iman etmediler ve zulümlerine devam ettiler.

Hulâsa, Hz. Peygamber'in risâletinin yedinci ve onuncu yılları arasında Hâşimoğulları üzerinde müşriklerce uygulanan boykotun, bir sosyal baskı yöntemi olduğunu söyleyebiliriz. Başka yollarla müslümanları engelleyemeyen müşrikler, kabile örfünü de kullanarak, kendileri gibi düşünmeyen insanları kabilesiyle birlikte cezalandırma yoluna gitmişlerdir. Müşriklerin aldıkları boykot kararı, iftira, alay, hakaret, tehdit, psikolojik ve fiziksel baskılardan sonra toplumsal baskının zirvesini oluşturmuştur. Ancak, bunca baskılara rağmen müslümanların inançlı ve onurlu direnişleri karşısında boykotu kaldırmak zorunda kalmışlardır.

Vahyin hakikatleri karşısında inkârcıların takındıkları olumsuz tavırları tespit ettiğimiz bu bölümde, belki de sorulması gereken önemli soru şudur: Farklı zaman dilimlerinde peygamberlere ve inananlara karşı takınılan bu olumsuz davranışların altında yatan sebep nedir? Bu soruyu cevaplarsak mesele daha iyi kavranmış olacaktır.

Öncelikle insan daha çok alışık olduğu, öncekilerden gördüğü, menfaat ve çıkarının bulunduğu inanç ve davranışlara meyillidir. Çünkü alışkanlıklara itibar etmemek, gayret, irade ve azim gerektirir. Hak ile bâtil mücadelesinde, olayları analiz etmek büyük bir çabayı gerektirir. Bu ise inkârcı toplumlar için hiç de kolay olmayan bir durumdur. Zira onlar, işin kolayına kaçarak, eski hayat tarzları hakkında hiçbir sorgulama yapmadan, peygamberleri ve onların getirdikleri tevhid ilkesini çeşitli davranış biçimleriyle reddetme cihetine

⁸⁷⁰ İzzüddîn İbnü'l-Esîr, a.g.e., I, 605-606. Bkz. Hayati Ülkü, a.g.e., ss. 88-90.

gitmişlerdir. Kendileri inkâr ettikleri gibi iftira, alay, hakaret, tehdit, psikolojik/fiziksel baskı ve ekonomik ambargo uygulayarak insanların hidayetine engel olmaya, hakkın yayılmasını önlemeye çalışmışlardır. Ne var ki, akıllarına gelen her yolu denedikleri halde Allah'ın nurunun yayılmasının önüne geçememişlerdir. Zira yüce Allah, onlar istemese de nurunu tamamlayacağını vaat etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNCEKİ TOPLUMLARDA İNKÂR BAHANELERİ VE TALEPLER

İlk insan olarak yarattığı Hz. Âdem'e eşyanın ismini öğreten yüce Allah, onu bir peygamber olarak görevlendirmiştir.⁸⁷¹ İnsana akıl ve irade hürriyeti vermiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde iradesini nefsin hevâ ve heveslerine, şeytanın vesveselerine teslim ederek yolunu şaşırın Âdemoğulları'na, Allah tarafından doğru yolu göstermekle görevlendirilen daha birçok peygamber gelip geçmiştir.⁸⁷² Peygamberlerin sayısı hakkında farklı rivayetler bulunmakla birlikte Ebû Zer (r.a.)'den rivayet edilen meşhur görüş, yüz yirmi dört bin nebî, üç yüz on üç resul⁸⁷³ gönderildiği şeklindedir.

Allah Teâlâ, sonsuz rahmeti gereğince, hakka uyup kurtuluşa ulaşabilmeleri için, bâtil yollara sapan tüm toplumlara peygamberler göndererek onlara inkâr bataklıklarından kurtulma yollarını öğretmiştir. Her peygamber aynı zamanda yüce Allah'ın davetçisidir. İnsanlar, onlara ve getirdikleri hak dine teslimiyet ve saygılarıyla değer kazanarak, Allah'a yakın olmuşlardır. Peygamberlere düşmanlık edip onları yalanlayanlar ise esasen gerçekte Allah'ı ve âyetlerini yalanlamış,⁸⁷⁴ böylece dünya ve âhirette kendilerine yazık etmişlerdir.

İlâhî hikmet gereği, insanların iyiliği ve mutluluğu için gönderilen Allah'ın peygamberleri, tebliğ görevlerini ifa ederken çeşitli belâ ve sıkıntılara maruz kalmışlar, inkârcıların her türlü sözlü ve fiilî saldırılarına uğramışlardır. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen, onlar hiçbir zaman davalarından geri durmamış, yüce Allah'tan aldıkları emirleri insanlara ulaştırırken en küçük bir tereddüt göstermemişlerdir. Risâlet görevlerini son derece kararlı bir şekilde yerine getirmişlerdir.

Tabiatıyla Allah Teâlâ'nın insanların ebedî saâdetlerini temin için gönderdiği bu elçilere inananlar bulunduğu gibi, pek çoğu hakkın karşısında yer almış, çeşitli itiraz ve bahanelerle onları suçlayıp dışlamışlardır. Kur'ân-ı Kerîm, hakkın hâkimiyeti için çalışan peygamberler ile bâtil saflarında yerini alan kavimlerin kıssalarını bildiren âyetlerle doludur.

Önceki peygamberler ve ümmetleriyle ilgili Kur'ân âyetleri incelendiğinde, hak ile bâtil mücadelesinin yalnız Asr-ı saâdet'te değil, çok önceki toplumlardan başlayıp yaşadığımız çağda da varlığını sürdüren bir vâkıa olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in

⁸⁷¹ Bakara, 2/30-31.

⁸⁷² Nûr, 24/54.

⁸⁷³ İbn Kesîr, a.g.e., II, 370.

⁸⁷⁴ En'âm, 6/33.

tebliğ ile mükellef kılındığı o günkü toplumun geneli onun karşısında nasıl yer almış, onu yalanlamış ve bir önceki bölümde açıkladığımız gibi, iman etmemek için çeşitli mücadele yöntemlerini uygulamışlarsa, daha önce gönderilen peygamberlerin ümmetleri ve günümüz inkârcıları da ilâhî hakikatleri inkâr noktasında benzer tepkiler vermişlerdir.

Biz de toplumların hangi gerekçelerle inkârcı olduklarını ele alacağımız çalışmamızın bu bölümünü, önceki toplumlarda inkâr gerekçeleri ve Allah resulü dönemi inkârcıların ileri sürdükleri bahaneler ve talepleri şeklinde iki başlık altında ele almak istiyoruz.

3.1. Önceki Topumlarda İnkâr Gerekçeleri

Kur'ân âyetlerini incelediğimizde, önceki kavimlerin hangi gerekçelerle peygamberlerine karşı durarak inkâr yolunu seçtiklerini açıkça ifade eden birçok âyet bulunduğunu görmemiz mümkündür. Meselâ, *“Sizden önceki Nûh, Âd ve Semûd kavimleri ile daha sonra gelen ve sayılarını Allah'tan başkasının bilmediği kavimlerin haberi size gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık mucizeler getirmişlerdi. Fakat onlar ellerini ağızlarına götürüp: “Biz sizin tebliğ etmek üzere gönderildiğiniz şeyleri inkâr ediyoruz. Bizi kendisine davet ettiğiniz din hakkında da derin bir şüphe ve endişe içindeyiz,” dediler...⁸⁷⁵”* meâlindeki âyeti, bu gerçeği genel hatlarıyla haber veren âyetlerden biri olarak zikredebiliriz.

Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen peygamberlerin yirmi beş olduğunu biliyoruz. Özellikle Hz. Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Şuayb ve Mûsâ peygamberin kıssaları, farklı sûrelerde Kur'ân âyetlerinin önemli bir bölümünü teşkil eder. Bu sebeple çalışmamızın bu bölümünde Hz. Nûh'tan başlayarak, Kur'ân'da ismi geçen önceki peygamberlerden özellikle altı tanesinin gönderildikleri kavimleriyle gerçekleşen diyaloglarını, bu toplulukların peygamberlerine karşı gösterdikleri inkârcı tavırlarını ve nihayetinde başlarına gelen olayları âyetler ve hadisler ışığında tespit etmek istiyoruz.

3.1.1. Hz. Nûh (a.s.) ve Kavmi

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde, Allah elçilerinin, gönderildikleri toplumla yaşadıkları problemlere, onlara karşı sürdürdükleri iman mücadelesine çeşitli sebeplerle yer verildiğini söylemiştik. Kur'ân'da zikredilen kıssalar içinde özellikle Nûh peygamberin kavmi ile mücadelesi farklı bağlantılarla pek çok sûrede yer almaktadır.

⁸⁷⁵ İbrâhîm, 14/9-12; Zuhruf, 43/23-24; Zâriyât, 51/52-53.

Kur'ân'da, ismi bazan *Nûh*, bazan da *Nûh kavmi* şeklinde otuz iki âyette kırk üç defa tekrar edilen Hz. Nûh,⁸⁷⁶ ilk defa *resul* payesine sahip olan peygamberdir.⁸⁷⁷ Hz. Âdem'e zaman bakımından çok yakın bir dönemde yaşadığından insanlığın ilk atalarından biri olarak kabul edilir. Ayrıca birçok peygamber soy bakımından Nûh peygambere dayanır.⁸⁷⁸ Onun kavmiyle olan mücadelesine bazı sûrelerde kısaca temas edildiğini, Hûd ve Nûh sûrelerinde ise ayrıntılı bir şekilde yer verildiğini görüyoruz.

Hz. Nûh, peygamberlerin en uzun ömürlü olanı, Allah yolunda en çok cihad edeni ve ülü'l-azm denilen en büyük beş peygamberden⁸⁷⁹ biridir. Tek ilâh inancından kopup putları Allah'a eş koşan kavminin tüm aşırılıklarına, büyükenmelerine, alay ve hakaretlerine, psikolojik ve fizikî baskılarına rağmen davranışlarında şefkat ve itidali hiçbir zaman bırakmayan Nûh peygamber, kavmini can yakan azaba karşı uyarmakla görevlendirilmişti. Onun dokuz yüz elli sene gibi uzun bir zaman bu görevi hakkıyla yerine getirdiği "*Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı...*"⁸⁸⁰ âyetiyle bildirilmiştir. Toplamda ise bin elli, bin dört yüz ve bin altı yüz elli yıl yaşadığı şeklinde farklı rivayetler vardır. Bu kadar uzun bir zaman inkârcıların onca eziyetlerine ve şiddet uygulamalarına rağmen tebliğ görevini sabır ve tahammülle sürdüren Hz. Nûh ile ilgili bu haber, aynı zamanda Hz. Peygamber'in müşriklerden gördüğü eziyetlere sabretmesi, zorluklara göğüs germesi için bir teselli mahiyetindedir.⁸⁸¹ Böylece Allah Teâlâ, resulüne müşriklerden gördüğü çeşitli zulümlere rağmen tebliğ görevini ifa ederken en küçük bir yılgınlık göstermemesi gerektiği ve sıkıntılara sabrettiği takdirde başarımın mutlaka geleceğini bildirmiş oluyordu.

Sözlü ve fiilî her türlü eziyete rağmen, dokuz yüz elli sene gibi çok uzun bir süre tebliğ görevini azimle devam ettiren Hz. Nûh'a iman eden müminlerin sayısı hakkında, yarısı erkek, diğer yarısı da kadın olmak üzere seksen, yetmiş sekiz, on ya da sekiz kişi⁸⁸² olduğu şeklinde farklı rivayetler vardır.

⁸⁷⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., ss. 722-723.

⁸⁷⁷ Buhârî, "Enbiyâ", 3.

⁸⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/33-34.

⁸⁷⁹ Ahzâb, 33/7; Şûrâ, 42/13.

⁸⁸⁰ Ankebût, 29/14.

⁸⁸¹ Zemahşerî, a.g.e., IV, 445.

⁸⁸² Ebû's-Suûd b. Muhammed el-İmâdî, a.g.e., IV, 330. Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî (Târîhu'r-Rusul ve'l-mülûk)*, 2. Bs., Dâru'l-Meârif, (thk. Ebû'l-Fadl İbrâhîm), Mısır ty., I, 189.

Şimdi Hz. Nûh'un kavmine tebliğ ettiği hak dini ve tevhid akîdesini bir türlü kabullenmek istemeyen ve inançsızlıkta ısrar eden inkârcıların bahanelerini ve ileri sürdükleri gerekçeleri birkaç başlık altında inceleyeceğiz.

3.1.1.1. *Tevhid Akîdesini Reddetmeleri*

Hz. Nûh'un kavmi puta tapan bir toplumdur. “Şöyle dediler: ‘Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd’i, Süvâ’ı, Yeğûs’u, Ye’ûk’u ve Nesr’i hiç bırakmayın’” meâlindeki âyet bu hakikati açıkça ifade etmektedir. Zira İdrîs peygamberden sonra doğru yoldan ayrılan insanlar arasında zulüm ve ahlâksızlık gibi kötülükler yaygınlaşmıştı. İşte, Nûh peygamber, Hz. Âdem’in takip ettiği ve zürriyetine bizzat öğrettiği ”hak yolu” ilk defa tahrip ederek⁸⁸³ ismi zikredilen putlara tapınan kavmini, başlarına gelecek azapla uyarmak, putlara tapınmayı reddedip bir olan Allah’a ibadete davet etmek üzere⁸⁸⁴ peygamber olarak gönderilmişti.

Nûh kavminde putperestliğin başlangıcı hakkında birkaç rivayete yer vermek istiyoruz. Hz. İdrîs, kendisinden sonra insanları irşat için ümmetinden bazı din âlimlerini görevlendirmişti. Bu kişiler Arap Yarımadası’nın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanlara doğru yolu göstermek için ellerinden gelen gayreti göstermiş, güzel ahlâkları ve nasihatleri ile kısa zamanda gönüllerde yer tutmuşlardı. Halk onların ilminden yararlanıyor ve bundan zevk duyuyorlardı. Bu âlimlerin zamanla birer birer ölmesi insanlar arasında derin üzüntü meydana getirdi. İnsanlar, onları her zaman hayırla anmak ve hatıralarını yaşatmak istiyordu. Bunun üzerine şeytanın da vesvesesiyle meydanlara o âlimlerin heykellerinin dikilmesine ve evlere resimlerinin asılmasına karar verdiler. Belli zamanlarda, diktikleri heykellerin etrafında toplanıp, onların öğütlerini birbirlerine anlatıyorlardı. Aynı şey zamanla evlerde de yapılmaya başlandı. Bu neslin çocukları böyle bir ortamda büyüdüler. Güzel bir niyetle yapılan bu iş zamanla gayesinden saptırılmaya ve hak yoldan uzaklaşmaya başlandı. Babalarından gördüklerini taklit eden yeni nesil, meydanlarda ve evlerdeki bu heykel ve resimlere ilâh diye tapınmaya başladı.⁸⁸⁵ Böylece yeryüzünde Allah’ı unutup putlara tapma âdeti ilk olarak bu şekilde başlamış oldu.

Putperestliğin başlangıcı hakkında İbn Abbas’tan rivayet edilen Buhârî hadîsinde ise Nûh kavminin tapınmakta olduğu putlar hakkında şu ifadelere yer verilir: “*Bunlar, Nûh*

⁸⁸³ Ebû’l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 47.

⁸⁸⁴ A’râf, 7/59; Hûd, 11/25-26; Nûh, 71/1-2.

⁸⁸⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VIII, 5377; Konyalı Mehmet Vehbi, a.g.e., XV, 6168.

kavmindeki salih kimselerin isimleridir. Bu kimseler ölünce, şeytan o kavme bu kişilerin hayatlarında iken oturdukları yerlere heykellerini dikmelerini ve bu putlara onların isimlerini vermelerini söyledi. Onlar da bunu yaptılar.”⁸⁸⁶ Putları diken nesil ölünce, heykellerle ilgili bilgisi olmayan sonraki nesillere şeytan: “Atalarınız bunlara tapıyorlardı. Bunların sayesinde yağmur yağdırılıyordu” deyince bu putlara tapınmaya başladılar. Başlangıçta milletçe sevilen ve sayılan kişileri anmak ve hatıralarını yaşatmak için yapılan heykeller, sonraki nesiller tarafından tanrılaştırılmış oldu. Böylece, insanlık tarihinde ilk defa putperestlik ortaya çıkmış oluyordu. Sonraki dönemlerde, taş, tunç, ağaç ve alçı gibi maddelerden yapılan putlara tapınma âdeti daha da yaygınlaştı.⁸⁸⁷ Bu sebeptendir ki İslâm’da heykel yapımı yasaklanmıştır.

Kur’ân âyetlerine bakıldığında Nûh kavminde Allah inancı bulunduğu, O’na ibadeti tamamen terketmedikleri ancak putlara Allah ile kendileri arasında bir aracı olarak tapınmayı inatla sürdürdükleri görülmektedir. Zira onların ölümden sonrası için bir beklentileri yoktu. En büyük arzuları refah içinde uzun bir ömür sürmektir. Bu gayelerine ulaşmak için de putların kendilerine yardımcı olacaklarına inanıyorlardı. Bu sebeple birtakım putları Allah’a ortak koşmuşlar ve onları da Allah ile beraber tapınmaya değer görmüşlerdir. Ancak, bir âyette “*Dikkat edin! Halis din yalnız Allah’a aittir. O’ndan başkasını dost edinen kimseler: “Biz onlara sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye tapıyoruz,” derler. Şüphesiz ki Allah, onların ihtilâfa düştükleri şeyler hakkında aralarında hüküm verecektir. Gerçekten Allah, yalancı ve nankör olan kimseyi doğru yola iletmez*”⁸⁸⁸ ifadelerine yer verilerek böyle bir yaklaşımın asla kabul edilemez olduğu bildirilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de “*Şüphesiz onlar daha zalim ve daha azgın kimselerdi*”, “*Onlar, fasık, (günahkâr, yoldan çıkmış) bir millettir*”, “*Gerçekten onlar kötü bir millettir*” ve “*Onlar (kalp gözleri) körelmiş bir guruh idiler*”⁸⁸⁹ ifadeleriyle tanıtılan, kavminin tek ilâh inancını benimsemeyip inkârda ayakta diretmesi karşısında Hz. Nûh “*Ey rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz imana davet ettim. Ancak benim davetim onlara, kaçışlarını artırmaktan başka bir katkıda bulunmadı. Senin, kendilerini bağışlayan için, onları her imana davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, beni görmemek için örtülerine büründüler, inanmamakta diretiler, büyüklendikçe büyüklendiler...*”⁸⁹⁰ diyerek kavmine

⁸⁸⁶ Buhârî, “Tefsir” 1.

⁸⁸⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vil-i âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 303-305.

⁸⁸⁸ Zümer, 39/3.

⁸⁸⁹ A’râf, 7/64; Enbiyâ, 21/77; Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52.

⁸⁹⁰ Nûh, 71/5-9.

hidayet yoluna ulaştırabilmek için âdeta çırpınmış, onları ikna edebilmek için farklı metotlar uygulamış ancak kavmi putperestlikten vazgeçmemiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Hz. Nûh'un, kavminin hidayete ermesi için hakka davet ederken meşrû her yola başvurduğunu ve aklî delillere oldukça yer verdiğini ⁸⁹¹ âyetlerden öğreniyoruz. Hz. Nûh, durmadan, yorulmadan, bıkmadan kavmini imana davet etti. Bazen bire bir, bazan da topluca tebliğde bulundu. Açıkta anlattığı gibi zaman zaman gizlice konuştu. Göklerin yaratılması, güneşin ısıtıp ışık saçması, ayın parlaklığı, yıldızların inci gibi semayı süslemesi, bulutların yağmur yağdırması, toprakta çeşitli bitkilerin yetişmesi, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği evlât ve mallar gibi çeşitli nimetlerden ibret almaya ve yalnız Allah'a kul olmaya çağırmıştır.⁸⁹² Nûh peygamber, hakka davet metotlarını ilk defa belirleyen ve bizzat uygulayan örnek bir peygamberdir. O en güzel usul ve üsluplarla tebliğ görevini yerine getirmiş ancak kavminden pek azı ona iman etmiştir.

Kur'ân'da birçok âyetin putperestlikle mücadele hakkında nâzil olduğu göz önüne alındığında, o günün Arap toplumunda putperestliğin çok yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Zira insanlık tarihinin ilk sayfalarını oluşturan Hz. Nûh'tan itibaren değişik birçok toplumun ürettiği putları, putperest Araplar bir şekilde sahiplenmişlerdi. Sadece Kâbe'de üç yüz altmış putun bulunması, Araplar'ın eski nesillerden devraldıkları putlarla ilgili miraslarını iyi koruduklarını göstermektedir. Kâbe'yi yeniden inşa eden müşrikler, Kâbe'nin içerisine Hz. Meryem, Hz. İsa, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil'in resimlerini çizmişlerdi.⁸⁹³ Ayrıca bir hadîs-i şerifte, Arabistan'da tapınılan bazı putların ilk putperest toplum olan Nûh kavminden intikal ettiği⁸⁹⁴ ve müşrik Araplar'ın putperestlikte onların yolunu takip ettikleri bildirilmektedir.

Tarih sahnesinin ilk dönemlerinde yaşayan Nûh kavmi, kendilerine peygamber gönderilen Nûh peygamberin putlara tapınmaktan vazgeçirme ve tek olan Allah'a kulluk etmeye yönelik tüm çabalarına rağmen tek ilâh inancını ısrarla reddetmiş, Allah'a karşı en büyük saygısızlık ve haksızlık olan putperestliği terketmemişlerdir.⁸⁹⁵ O dönemden itibaren putçuluğun bireysel ve toplumsal vicdanlarda açtığı derin yaralar sebebiyle olsa gerektir ki, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, İslâm'da canlı resimlerinin çizilmesi, put şeklindeki

⁸⁹¹ A.g.s., 71/13-20.

⁸⁹² İsmail L. Çakan ve N. Mehmed Solmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, 14. Bs., Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 52.

⁸⁹³ Muhammed Hamîdullah, a.g.e., s. 74.

⁸⁹⁴ Buhârî, "Tefsir", 1.

⁸⁹⁵ Hûd, 11/26-31; Nûh, 71/2-10.

heykellerin üretilmesi ve bulundurulması yasaklanmıştır. Bu gibi resim ve timsallerin bulunduğu eve meleklerin girmeyeceği,⁸⁹⁶ canlı resimlerini çizenlere Allah'ın kıyamet gününde o kişiden çizdiği resme ruh üflemesini isteyeceği⁸⁹⁷ sahih hadislerde bildirilmiştir.

Nûh Kavmi, peygamberlerinin de kendileri gibi bir insan olmasını inkârlarına bahane göstermeye çalışmışlardır.

3.1.1.2. Hz. Nûh'un Beşer Olması

Hz. Nûh, kavmine Allah'ın bir elçisi olarak gönderildiğini bildirmiş, putperestliğe devam etmeleri halinde onları can yakıcı bir azapla uyararak nübüvvetini tasdik etmeye davet etmişti.⁸⁹⁸ Davetini gece gündüz demeden devam ettiren Hz. Nûh'un kavmi tebliğe kulak asmıyor, şirkten vazgeçmiyor, bildikleri yoldan gitmeye devam ediyordu. Her türlü tebliğ metodunu sabırla ve özveriyle uygulayan Nûh peygamberi ve hak davasını çeşitli bahaneler ileri sürerek, gururlarından ve kibirlerinden reddediyorlardı.⁸⁹⁹ Aynı zamanda onu küçümseyerek onunla ve inananlarla alay etmekten geri durmuyorlardı. Zira başka birçok kavimde de görüldüğü gibi, içlerinden birinin kendilerine peygamber olarak gönderilmesini bir türlü hazmedememişlerdi. Çünkü kafalarında oluşturdukları elçi tasavvuru insanüstü bir varlıktı. Kendileri gibi bir insanın Allah'ın elçisi olabileceğini bir türlü anlamak istemiyorlardı. İnkârlarına bir bahane göstermiş olmak için de “*Bu ancak sizin gibi bir beşerdir...*”⁹⁰⁰ diyerek hazımsızlıklarını açıkça dillendirmişlerdir. Esasen daha önce de zikrettiğimiz gibi birçok peygamberin kavmi aynı şekilde, beşer olmayı peygamberliğin önünde bir engel görüp benzer tepkiyi vermiş, böylece inkârlarına bahane üretmeye çalışmışlardır.

Allah Teâlâ, onların bu bahanelerinin tümünü “*Eğer onu (peygamberi) bir melek kılıysaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık...*”⁹⁰¹ âyetiyle reddederek, Hz. İbrâhim ve Hz. Lût'a gelen melekler⁹⁰² ile Hz. Meryem'e gelen Cebrâil'in⁹⁰³ aynı şekilde insan suretinde geldiğini bildirmiştir. Zira iletişimin sağlıklı bir şekilde yürümesi için yaratıkların

⁸⁹⁶ Müslim, “Libâs”, 2112; Tirmizî, “Edeb” 44; Nesâî, “Ziyet”, 111.

⁸⁹⁷ Müslim, “Libâs”, 2110.

⁸⁹⁸ Nûh, 71/1-3.

⁸⁹⁹ Nûh, 71/7.

⁹⁰⁰ Mü'minûn, 23/24. Bkz. En'âm, 6/8; Hûd, 11/12, 27; İbrâhîm, 14/10; İsrâ, 17/94; Enbiyâ, 21/3; Mü'minûn, 23/24, 33-34, 47, Furkân, 25/7; Şuarâ, 26/154, 186; Yâsîn, 36/15; Kamer, 54/24; Tegâbün, 64/6.

⁹⁰¹ En'âm, 6/9.

⁹⁰² Hûd, 11/69-77.

⁹⁰³ Meryem, 19/17.

aynı cinsten olması gereklidir. Melekler nurdan yaratılmıştır. Dolayısıyla insanların meleği kendi suretleriyle görmeğe ve onu işitmeye tâkati yetmez.⁹⁰⁴ Bu sebeptendir ki, yukarıda zikredilen En‘âm 6/9. âyette “*eğer peygamber olarak insan yerine bir melek gönderilecek olsaydı, o meleği Allah yine insan şeklinde gönderirdi*” denmektedir.

Kötülüğe engel olmak, iyiliği hâkim kılmak için gece gündüz demeden, tebliğin gizli ve açık her yolunu ve yöntemini uygulayan Hz. Nûh, tüm delilleri sunduktan sonra kavminin bu inkâr bahanesine “*Ben size rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve size nasihat ediyorum. Sizin bilmediğiniz şeyleri de Allah tarafından gelen vahiy ile biliyorum. Sizi uyarması ve sizin de Allah’a karşı gelmekten sakınıp rahmete ulaşmanız için, içinizden bir adam aracılığı ile rabbinizden size bir zikir (vahiy ve öğüt) gelmesine şaştınız mı?*”⁹⁰⁵ sözleriyle cevap vererek, görevinin sadece tebliğ olduğunu, beşer olmasının peygamberliğine bir engel teşkil etmediğini ve hidayetin ancak yüce Allah’tan olduğunu beyan etmiştir.

İnkârcı kavminin Nûh peygamber hakkında dillendirdikleri diğer bir inkâr bahanesi ise, sapkınlık ve mecnunluk yakıştırmaları olmuştur.

3.1.1.3. Sapkınlık ve Mecnunluk Yakıştırmaları

Kendilerini putlara ibadeti terketmeye çağıran Hz. Nûh’a, sıradan bir insan olduğu iddiasıyla inanmadıklarını dillendiren kavmin ileri gelenleri, bununla da yetinmeyip, hakaretler yağdırarak “*Bu, ancak cinnet getirmiş bir adamdır....*”⁹⁰⁶ gibi sözlerle psikolojik baskı uygulamış, böylece tebliğ görevini tam anlamıyla yerine getirmeye çalışan ve bu uğurda her türlü sıkıntıya göğüs geren Nûh peygamberin saygınlığını zedeleyerek onu itibarsızlaştırmak için mecnunluk, sapkınlık ve yalancılık iftirasında bulunmaktan çekinmemişlerdir. Buna rağmen itidali terketmeyen Hz. Nûh, onların bu hakaretlerini “*Ey kavmim! Bende herhangi bir sapkınlık yok. Aksine ben, âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim*”⁹⁰⁷ diyerek cevaplandırmıştır.

Kur’ân âyetlerini incelediğimizde, Hz. Nûh’un kavmi içindeki bu şımarık inkârcı grup gibi, kendilerini büyük gören, ellerinde bulundurdukları statüyü ve gücü kaybetme

⁹⁰⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, a.g.e., II, 213.

⁹⁰⁵ A‘râf, 7/62-63; Hûd, 11/28, 31, 34.

⁹⁰⁶ A‘râf, 7/60; Hûd, 11/27; Mû‘minûn, 23/25.

⁹⁰⁷ A‘râf, 7/61. Bkz. Şuarâ, 26/107-109.

orkusu içinde bulunan ve gönüllerini ilâhî tebliğe kapatan sonraki toplumlarda da benzer düşünceleri dillendiren kesimlerin var olduğunu görüyoruz.

Nûh kavminin inkârlarına gerekçe olarak ileri sürdükleri bir başka bahaneleri ise, inanan kesimin alt tabakadan insanlar olmasıdır.

3.1.1.4. İnananların Alt Tabakadan Olması

Hız. Nûh'un peygamber olarak gönderildiği inkârcı toplum, onun peşinden giden inananları toplumun alt tabakasından olmakla suçlamış, kendilerinin böyle bir grup insanla aynı inancı paylaşmayacaklarını “...İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz...”⁹⁰⁸ şeklinde dillendirmişlerdir. Bu ifadelerden, Nûh peygamberin davetini reddedenlerin toplumun üst tabakasını oluşturan varlıklı kesim olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Nûh kavminde sosyal yapıyı oluşturan insanlar arasında bir sınıf çatışmasının varlığı görülmektedir. Dolayısıyla bu şımarık elit tabaka, kendilerinden maddî olarak daha alt seviyede gördükleri insanlarla aynı inancı paylaşmak istememişler, gurur ve kibirlerinden şirki tercih etmişlerdir. Hız. Nûh, kavminin çevresindeki iman eden zayıf müminleri uzaklaştırma teklifini⁹⁰⁹ “...Ben o iman edenleri kovacak değilim. Çünkü onlar rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi cahillik eden bir toplum olduğunuzu görüyorum...”⁹¹⁰ diyerek kesin bir dille reddetmiştir. Toplumda statüsü ne olursa olsun, şu veya bu sebeple ilâhî mesaja iman eden bir kimseyi kovmak, değil bir peygambere, sıradan bir insana dahi yakışmayacak bir tutumdur. Bu sebeple Hız. Nûh bu gibi ard niyetli tekliflere itibar etmemiş, kendisine inananları çevresinden uzaklaştırmayı aklından dahi geçirmemiştir. Üstünlüğü servet çokluğunda, akıllı olmayı makam ve mevki sahibi olmakta, bilginin ise iktidar ve güçte bulunabileceğine inanan⁹¹¹ inkârcı kavminin bu tutumundan derin bir üzüntü duyan Hız. Nûh'u, yüce Allah, “Onların işlemekte olduklarından (günahlarından) dolayı üzülme”⁹¹² vahy-i ilâhîsiyle teselli etmiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Hız. Peygamber'i ve getirdiği hak dini inkâr eden, güçsüz müslümanları aşağılayıp onlarla aynı inancı ve meclisi paylaşmayı zül addeden, kibirlerinden dolayı seviyesiz bahanelerle inkârda ısrar eden Mekke müşrikleri de benzer bir

⁹⁰⁸ Hûd, 11/27. Bkz. Şuarâ, 26/11.

⁹⁰⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, 1873.

⁹¹⁰ Hûd, 11/29-31.

⁹¹¹ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, 1872.

⁹¹² Hûd, 11/36.

tavır ortaya koymuş, çevresindeki bu zayıf müminleri dağıttığı takdirde ona iman edeceklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine “*Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na dua edenleri yanından kovma...*”⁹¹³ âyeti nâzil olunca Allah elçisi, Kureyş müşriklerinin bu teklifini reddetmiştir.

Hz. Nûh’un tebliğ mücadelesini sabırla devam ettirmesine rağmen bir türlü akıllanmayan kavmi, önce onu küçümseyip alay ederek kendilerini uyardığı azabı bir an evvel getirmesini istediler.⁹¹⁴ Böylece, tarih boyunca inkâr eden toplumlar içerisinde peygamberine “getir bize o tehdit ettiğin azabı” deme cesaretini ve küstahlığını gösteren ilk toplum oldular. Onlardan sonra benzer sözleri Âd, Semûd ve Lût kavmi ile Firavun ve Mekke müşrikleri de dillendirdiler.⁹¹⁵ Nûh kavmi, davasından vazgeçmezse onu taşlamakla tehdit ettiler.⁹¹⁶ Zaman ilerledikçe isyanlarını artırarak büyük hatalar işlediler. Nûh peygambere yaptıkları baskılar artık çekilmez bir hal almış, sonraki gelenler öncekileri aratır olmuştu. Birbirlerine atalarının Hz. Nûh’a inanmadığını, kendilerinin de atalarının yolundan giderek ona itibar etmemeleri gerektiğini anlatıyor,⁹¹⁷ inkârcılıkta birbirlerine destek oluyorlardı.

İnkârcıların tüm eziyet, alay ve tehditlerini tevekkül ve sabırla karşılayan Nûh (a.s.), hak yolunda asırlar süren mücadelesinden sonra, önceki iman edenlerin dışında artık kavminden kimsenin kendisine iman etmeyeceği bildirilmesi üzerine,⁹¹⁸ kavminin imanından ümidini iyice kesince yüce Allah’a “*Ey rabbim! Ben yenilgiye uğradım, yardım et...*”⁹¹⁹ diyerek yalvardı. Nebîsinin duasına icabet eden Allah Teâlâ’nın “*Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap...*” emri gereği Hz. Nûh gemiyi yapmaya başlayınca, kavminin ileri gelenleri “*Ey Nûh! Peygamberlikten sonra şimdi de marangoz mu oldun?*”⁹²⁰ gibi sözlerle onunla alaylarını artırdılar.⁹²¹ Sonunda “*Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular ve cehenneme sokuldular da kendileri için Allah’tan başka yardımcıları bulamadılar.*”⁹²² Böylece Nûh peygamberin dokuz yüz elli yıl süren risâlet görevi

⁹¹³ En‘âm, 6/52.

⁹¹⁴ Hûd, 11/32.

⁹¹⁵ A‘râf, 7/70, 77; Enfâl, 8/32; Şuarâ, 26/31; Ankebût, 29/29; Ahkâf, 46/22.

⁹¹⁶ Şuarâ, 26/116.

⁹¹⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu ’r-rusûl ve ’l-mülûk*, I, 182.

⁹¹⁸ Hûd, 11/36.

⁹¹⁹ Kamer, 54/10. Bkz. Nûh, 71/24, 26.

⁹²⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., I, 183.

⁹²¹ Hûd, 11/38.

⁹²² Nûh, 71/25. Bkz. A‘râf, 7/64; Yûnus, 10/73; Enbiyâ, 21/77; Furkân, 25/37; Şuarâ, 26/119-120.

tamamlanmış oldu. Kavminden sadece gemiye binen az sayıdaki insan kurtuldu. Gemiye binmeyip helâk edilenler arasında bir oğlu da vardı.

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, âyet-i kerîmeleri incelediğimizde, insanlık tarihinin sonuna kadar devam edecek olan hak ile bâtıl mücadelesinin ilk sahnelerinin Nûh peygamber ile kavmi arasında yaşanmış olduğunu ancak sonraki kavimlerin de hak karşısında benzer tutumlar sergilediklerini görüyoruz. Bu hakikat, inkârcıların karakterlerinin benzer olduğunu ortaya koymaktadır.

Şimdi de inkârcılıkları yüzünden helâk edilen Nûh kavminden sonra benzer tavırlar göstererek şirki tevhide tercih eden, Allah'ın verdiği birçok nimete nankörlükle mukabelede bulunan ve sonunda haklarında helâk emri tahakkuk eden Âd kavminin inkârda ileri sürdükleri bahaneleri tespit etmek istiyoruz.

3.1.2. Hz. Hûd (a.s.) ve Kavmi

Nûh kavminden sonra, helâk edilen ikinci kavim Hz. Hûd'un peygamber gönderildiği Âd kavmi olmuştur.⁹²³ Bu kavim birinci Âd ve ikinci Âd olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci Âd kavmi nesep olarak; Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nûh şeklindedir ki Hûd peygamber bunlara gönderilmiştir.⁹²⁴ İkincisi ise; Semûd b. Câbir b. İrem b. Sâm b. Nûh şeklindedir.⁹²⁵ Bazı müfessirlere⁹²⁶ göre ise tek Âd kavmi vardır.

Hz. Hûd'un peygamber gönderildiği birinci Âd kavmi, Hz. Nûh ve gemide beraberinde kurtulanların soyundan türemiştir. Gemiden kurtulan müminler, Hz. Nûh'un dinini devam ettirdiler. Bunlar yalnız yüce Allah'a kulluk yapıyor, O'ndan başka ilâh olmadığını biliyor ve O'nun âlemlerin rabbi olduğuna inanıyorlardı. Ancak aradan uzun zaman geçmişti. İnsanlar yeryüzüne dağıldılar. Nûh kavmi tufan hadisesiyle helâk edildikten sonra, yeryüzünde artık yeni bir hayat başlamıştı. İnsanlar zamanla çoğaldı, yeni yerleşim yerleri, bağlar ve bahçeler kurarak hayatlarını sürdürdüler. Ancak zamanla şeytanın oyununa gelerek haktan sapıp şehvet ve arzularının peşine düştüler. Birbirlerine zulmetmeye ve putlara tapınmaya başladılar.⁹²⁷ Artık yaptıklarının Allah'ın şeriatına uygunluğunu düşünmüyor ve nefsânî duygularla hareket ediyorlardı.

⁹²³ A'râf, 7/65; Hûd, 11/50.

⁹²⁴ Necm, 53/50.

⁹²⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., I, 216. Farklı rivayetler için bkz. Ebü'l-Hasen Ali el-Mâverdî, a.g.e., V, 405; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., XX, 63.

⁹²⁶ İbn Ebî Zemenîn, a.g.e., IV, 313.

⁹²⁷ Seyyid Kutub, a.g.e., III, 1310.

Kur'ân-ı Kerîm'den Âd kavminin, Yemen sınırında Hadramevt ile Yemame arasında kalan yüksek bölgede Ahkâf denilen yerde yaşadıklarını, üzerinde ırmaklar akan bağlara, bahçelere, davar sürülerine ve su depolarına sahip olduklarını, Allah'ın onlara başkalarına vermediği boy, güç ve imkân vererek diğer insanlardan üstün kıldığını öğreniyoruz. Allah'ın kendilerine bahsettiği bunca nimetlere şükretmesi gereken Âd kavminin bireyleri kibirlenerek kendilerini beğenip başkalarını hor ve hakir görmeye başladılar. Bunun tabii bir sonucu olarak da diğer insanlara haksızlık ve zulüm yapmaya başladılar. İşlek yol kenarlarına çeşitli eğlence merkezleri kurarak, kendilerini tamamen oyun ve eğlenceye verdiler. İşledikleri sefahatlerle her geçen gün mânevî ve ahlâkî değerlerden kopup uzaklaşan Âd kavmi, çok geçmeden tevhid inancını da terkederek Saddâ, Samûd ve Hibâ adını verdikleri putlara tapınmaya başladılar.⁹²⁸ Daha önce Nûh kavminin yürüdüğü inkâr yollarını aynen takip ettiler ancak bu yolda yürüyenlerin başlarına neler geldiği üzerinde düşünüp ibret almadılar.

Âd kavmini inkâra sevk eden önemli etkenlerden biri tek ilâh inancından uzaklaşip putlara tapınmaları olmuştur.

3.1.2.1. Putperestlikten Vazgeçmemeleri

Hız. Hûd da diğer tüm peygamberler gibi öncelikle, *“Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? “Şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim...”⁹²⁹”* diyerek, kavmini bir olan Allah'a kul olmaya, putlara tapınmayı terketmeye davet etmiştir. Âd kavmi ise, *“...Ey Hûd! Sen bize açık bir mûcize getirmedi. Biz de senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz. Biz sana iman edecek de değiliz...”* sözleriyle, Hız. Hûd'un kendilerine açık bir mûcize getirmediğini bahane ederek alaylı bir tavırla putlara tapınmayı asla bırakmayacaklarını ifade etmişlerdir. Hûd: *“İşte ben Allah'ı şâhit tutuyorum. Siz de şâhit olun ki, ben sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştüğünüz şeylerden uzağım. Haydi, hepiniz toptan bana tuzak kurun, sonra da bana göz açtırmayın. İşte ben, hem benim, hem sizin rabbiniz olan Allah'a dayandım...”⁹³⁰”* diyerek yalnız Allah'a güvendiğini ve kavminin tehditlerine kulak asmayacağını bildirmiştir.

Yukarıdaki âyetler aynı zamanda putlara tapınmakta ısrar eden ve Hûd'un peygamberliğinin hak olduğuna dair açık bir delil getirmediğini ileri süren kavmine şu

⁹²⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., I, 216.

⁹²⁹ A'râf, 7/65. Bkz. Hûd, 11/50; Ahkâf, 35/21.

⁹³⁰ Hûd, 11/53-56.

anlamda verdiği bir cevaptır: “Sizin iddianıza bakılırsa benim yüce Allah tarafından gönderildiğime dair hiçbir delilim yok. O Allah ki, yarattığı kâinatta ne olup bitiyorsa hepsinden haberdardır. Size bildirdiğim hakikatlerin mutlak olarak doğru olduğunu göstermek üzere âlemde olup biten şeyleri birer âyet biçiminde önünüze sermektedir. Tüm bu kevnî âyetler, sizin tapındığınız putlarınız hakkında iddia ettiğiniz şeylerin tümüyle bâtil olduğunun kesin kanıtıdır.”⁹³¹ Öyleyse gerçeği açıkça haykıran bunca delil varken benden ayrıca bir delil istemeniz yersiz ve geçersiz bir bahanedir.

Allah Teâlâ, “İşte Âd kavmi! Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler. O’nun peygamberlerine karşı geldiler ve inatçı her zorbanın emrine uydular! Onlar, hem bu dünyada, hem de kıyamet gününde lânete uğratıldılar....⁹³²” âyetleriyle, Hz. Hûd’un tebliğine ve tüm uyarılarına rağmen inkârda ayak direten, putlara tapınmaktan vazgeçmeyen Âd kavminin, Allah’ın âyetlerini inkâr ederek hem dünyada hem de kıyamette lânete uğratıldıklarını, böylece Allah’ın rahmetinden uzaklaştıklarını bildirmiştir.

Hûd peygamberin getirdiği hakikatleri reddeden kavminin inkâr bahanelerinden birisi de onun beşer olduğunu ileri sürmeleridir.

3.1.2.2. Hz. Hûd’un Beşer Olması

Hz. Nûh’un kavmi, peygamberlerine beşer olmasını bahane ederek itiraz ettikleri, hakikati kabullenmeye yanaşmadıkları gibi Hûd peygamberin kavmi de aynı gerekçeyi ileri sürerek inkâr yolunu tercih etmişlerdir. Kavmin ileri gelenleri olarak kendileri gibi yiyip içen bir beşere itaati zül addettikleri gibi diğer insanları da inkâra teşvik ediyor, iman ettikleri takdirde onları zarara uğramakla tehdit ediyor, akıllarınca bazı örnekler göstererek öldükten sonra bir hayatın olmayacağını, gerçeğin sadece bu dünya hayatından ibaret olduğunu ileri sürüyorlardı. Yüce Allah “O peygamberin kavminden, Allah’ı inkâr eden, âhiret hayatına kavuşmayı yalan sayan ve bizim dünya hayatında refah içinde yaşadığımız ileri gelenler şöyle dediler: “O da ancak sizin gibi bir insandır... Hayat, bu dünya hayatından ibarettir. Ölüyoruz ve yaşarız. Biz tekrar diriltilecek değiliz...”⁹³³” meâlindeki âyetlerinde, Hûd kavminin çeşitli bahanelerle Allah’ı, âhireti ve Hûd peygamberin nübüvvetini inkâr ettiğini Kur’ân’ında bildirmiştir.

⁹³¹ Ebû’l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 402.

⁹³² Hûd, 11/59-60.

⁹³³ Mü’minûn, 23/33-38; Fussilet, 41/14.

Kavminin Hz. Hûd'a gösterdiği bu olumsuz tepki, aslında inkâr psikolojisi, yalanlama ve servetin verdiği şımarıklığın bir neticesiydi. Bunun içindir ki, Âd kavmi de Nûh kavmi gibi bir insanın peygamber olmasını içlerine sindirememişlerdir. Peygamberin yemeyen ve içmeyen insanüstü bir varlık olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Âd kavmi, vicdanlarını kaybettiklerinden, peygamberlik gibi çok önemli bir konuyu akıl süzgecinden geçirip gerekli değerlendirmeleri yapamamış, Allah'ın elçisi ve toplumu hakka davetle görevlendirilen peygamberlerine yanlış açıdan bakmaya çalışmış, onun da kendileri gibi sıradan bir insan olduğunu düşünerek getirdiği ilâhî hakikatleri kabule yanaşmamışlardır.

Zikrettiğimiz âyetlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Hûd, kendisini hakir gören, davasını küçümseyen, onu akılsızlık, sapkınlık ve yalancılıkla itham eden kavmine kendisinin sadece tebliğ ile görevlendirildiğini, bu görevin kendileri gibi bir insana verilmesinde şaşılacak bir durumun olmadığını, çünkü yüce Allah'ın peygamberlik görevini kullarından dilediğine vereceğini söylemiştir. Ancak taklit ve taassup gözlerini kör kulaklarını sağır ettiğinden onlar atalarının yoluna sımsıkı sarılarak, inat ve ısrarla inkârcılığı tercih etmişlerdir.

Âd kavminin inkâr gerekçelerinden bir diğeri ise Hz. Hûd'un yalancı olduğunu iddia etmeleridir.

3.1.2.3. Hûd Peygamberi Yalancılıkla İtham Etmeleri

Hûd peygamberin getirdiği tevhid ilkesine ve nübüvvetine karşı çıkan Âdlılar, “O, öldüğünüz, toprak ve kemik hâline geldiğiniz zaman sizin tekrar mutlaka (diriltilip) çıkarılacağınızı mı vaat ediyor?”⁹³⁴ diyerek, onun âhiret ahvaliyle ilgili verdiği haberleri de yalanlamış “...Hayat, bu dünya hayatından ibarettir. Ölürüz ve yaşarız. Biz tekrar diriltilecek değiliz”⁹³⁵ demiş ve “Bu, Allah'a karşı yalan uyduran bir kimseden başkası değildir. Biz ona inanmayız”⁹³⁶ sözleriyle, Hz. Hûd'un Allah'a karşı yalan uydurduğu iftirasında bulunmuşlardır.

İnkârcılar, var olan her şeyin bu dünyada gözleriyle görebildikleri ve diğer duyu organlarıyla hissedebildikleri maddî âlemden ibaret olduğuna, dünya hayatının dışında bir âlemin bulunmadığına inanıyorlardı. Aslında bu temelsiz inanç, onların inkârları için öne sürmüş oldukları bahaneden başka bir şey değildi. Zira akıl sahibi her insanın, bir hiçken,

⁹³⁴ Mü'minûn, 23/35.

⁹³⁵ Mü'minûn, 23/36-37.

⁹³⁶ Mü'minûn, 23/38.

Allah'ın emri ile yokluk âleminden varlık âlemine çıkarıldığı gibi, yine Allah'ın kudretiyle öldükten sonra tekrar diriltileceğini kavraması zor değildir. Ancak inkârda direten kişi ve gruplar, bu gerçeği bir türlü görüp kabullenmek istememişlerdir. Çünkü onların dünyaya olan sevgi, ilgi ve bağlılıkları, sahip oldukları makam ve servetlerini kaybetme korkusu, sorumluluk duygularını yok ederek âhiretin varlığını inkâr etmeye götürmüştür.

Zira âhiretin varlığını kabullenen bir insanın, o hayat için hazırlık yapması gerekecektir. Âd kavmi gibi inkârcılar ise, dünya hayatının geçici metâna öylesine hırsla sarılmışlardır ki, böylesine bir kabule asla yanaşmamışlardır. Bu sebeple, kendi ilkel mantıklarınca bir çözüm olarak, âhireti tamamıyla inkâr etmişlerdir. Ne var ki, aslında onların çözüm diye ileri sürdükleri inkâr, onlara hiçbir zaman fayda getirmemiş, bilakis kayıplarını artırmış ve helâk edilmelerinin yolunu açmıştır

Dünya malına aşırı düşkünlükleri Âd kavminin inkârcı olmasında önemli etkenlerden biri olmuştur.

3.1.2.4. Dünya Malına Meyletmeleri

Yukarıda kısaca temas ettiğimiz gibi âyet-i kerîmeler bize Âd kavminin muhkem kalelere, ihtişamlı saraylara, bol servete, geniş sürülere, eşi görülmemiş güzellikte bağ ve bahçelere sahip olduğunu⁹³⁷ bildirmektedir. Servetlerinin çokluğuna, uzun boylu, iriyarı ve güçlü olmalarına aldanan bu kavim gurur ve kibre kapılmış, tek ilâh inancından sapıp putlara tapınmış, insanlara zulmederek azgınlık ve taşkınlık yapmıştır.⁹³⁸ Nitekim bu hakikati “*Siz her yüksek yere bir alâmet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz? İçlerinde ebedî bir hayat ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Tutup yakaladığınız zaman zorbaca yakalarsınız*”⁹³⁹ âyetleri bildirmekte ve bu inkârcı toplum kınanmaktadır.

Bu âyetlerde Âd kavminin üç özellikleri sebebiyle kınandıkları açıklanmaktadır. Birincisi: “*Siz her yüksek yere bir alâmet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz?*” ifadesiyle ilgili olarak; Hz. Hûd'a gelip gidenlerle alay etmek için yüksek binalar yaptıkları, gurur ve kibirlerinden evlerini yüksek yerlerde yaptıkları, tepelere uzun işaretler diktikleri ve bir de güvercin kuleleri yaptıkları gibi anlamlar verilmiştir. İkincisi: “*İçlerinde ebedî bir hayat ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?*” Âyette geçen sağlam yapılarla; büyük havuzlar veya sağlam köşk ve kaleler anlaşılmıştır. Âd kavmi bir taraftan israfçılıklarıyla,

⁹³⁷ Şuarâ, 26/128-129, 133-134.

⁹³⁸ Hûd, 11/59; Şuarâ, 26/130.

⁹³⁹ Şuarâ, 26/128-130.

diğer taraftan da geçici bir müddet için buldukları bu fâni dünyada ebedî kalacakmış gibi uzun emellerin peşine düşmeleri, böylece gaflete dalmaları sebebiyle kınanmışlardır. Üçüncü kınanma sebepleri ise; israfçılıklarının ve aşırı hırslı oluşlarının yanında başkalarına zorbalık yapmalarıdır. Hulâsa, yüksek binalar yapmaları, kendilerinin başkalarından üstün olmayı istediklerini, sağlam binalar yapmaları dünyada ebedî kalmayı arzuladıklarını, zorbalık yapmaları ise en üstün olmayı arzuladıklarını göstermektedir. Hâlbuki ki bu özellikler Allah'a ait sıfatlardır ki kulun bunlara ulaşması mümkün değildir. Bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, dünya sevgisi onları tümüyle kapsayacak şekilde kuşatmıştır. Öyle ki, onlar kulluk sınırını aşıp rablik iddiasında bulunmuşlardır.⁹⁴⁰ Bütün bunlar aşırı dünya sevgisinin her hatanın başı, her isyanın ve inkârın adresi olduğuna dikkat çekmektedir.

Âd kavmi o günün teknolojisine göre gayet ileri bir seviyedeydiler. Yaptıkları sağlam ihtişamlı saray ve binalar bunun bir göstergesidir. Dünyada ebedî olarak içinde yaşayacaklarını umdukları muhkem binalar, köşkler, kaleler ve sanat merkezleri inşa etmekteydiler.⁹⁴¹ Onlar, gelişmiş imkânlarını toplumun faydasına olan alanlara değil de toplumu zulüm ve baskı altında tutabilecekleri maddî yapılar, merkezler inşa ederek kendilerinin zengin ve güçlü olduklarını başkalarına hissettirecek gösteri amaçlı sanat ve eğlence gibi alanlarda kullanıyorlardı.⁹⁴² Ne yazık ki, bunu yaparken insanlara zulmetmekten geri durmuyor, her geçen gün hak yoldan uzaklaşıyorlardı.

Nitekim Hz. Hûd, ellerindeki teknolojik imkânlarla “...şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem...”⁹⁴³ şehrini kurmuş bu topluma, “Siz her yüksek yere bir alâmet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz? İçlerinde ebedî hayat sürdürme ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?”⁹⁴⁴ diyerek Allah'ın kendilerine verdiği bolluğun, refah içinde sürdürdükleri lüks hayatın geçici olduğunu, yüksek, yaldızlı, ihtişamlı binaları dikerek gururlanmanın boş iş olduğunu bildiriyordu. Böyle boş işlerle eğlenmenin sonunun da hüsrana olacağını hatırlatarak “Hatırlayın ki, Allah sizi Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve sizi yaratılış itibarıyla daha güçlü kıldı. Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz”⁹⁴⁵ diyor, Allah'ın verdiği bunca nimete nankörlük

⁹⁴⁰ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXIV, 157; Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., X, 3928.

⁹⁴¹ Zemahşerî, a.g.e., IV, 406.

⁹⁴² Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., V, 3634-3635.

⁹⁴³ Fecr, 89/8.

⁹⁴⁴ Şuarâ, 26/128-130.

⁹⁴⁵ A'râf, 7/69.

yapmamalarını tembihliyordu. Ancak onlar bu uyarılara hiçbir zaman kulak verip dikkate almamış ve bildikleri bâtil yolda yürümeye devam etmişlerdir.

Âd kavmini inkâra sevk eden önemli faktörlerden birisi de bencil olmaları ve kendilerini diğer insanlardan üstün görmeleridir.

3.1.2.5. Kendilerini Üstün Görüp Zulmetmeleri

Âd kavmi her geçen gün isyanda ve inkârda ileri gitmişler, kendilerine kurtuluş yolunu göstermekle görevlendirilen Hz. Hûd'u "*Şüphesiz, biz seni akıl kıtlığı içinde görüyoruz. Biz senin mutlaka yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz.*" diyerek küçümsemiş ve onunla alay etmişlerdir. Hûd peygamber ise onları "*Ey kavmim! Bende akıl kıtlığı yok. Aksine ben âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum...*"⁹⁴⁶ sözleriyle uyarılmış ve kendilerine gelip inkârdan vazgeçmelerini tebliğ etmiştir.

Yaşadıkları coğrafyada büyük bir güç ve nüfuz elde eden Âd kavmi, kendileri için güven içinde yaşayacakları bir bölge oluşturmuşlardı. Sahip oldukları güç, bu kişileri hiçbir zaman yenilmeyecekleri gibi bir düşünceye sevk etmişti. Yüce Allah'ın kendilerine vermiş olduğu zenginlik, güç ve her türlü nimete şükretmesi gereken Âd kavmi, bunun yerine büyüklük taslamışlar, toplumda azgınlık yapmış, fesat çıkarmış, kendileri gibi düşünmeyenlere zulmetmeye başlamışlardır. "*Âd kavmine gelince, onlar yeryüzünde büyüklük tasladılar ve: "Bizden daha kuvvetli kim vardır?" dediler*"⁹⁴⁷ âyeti kerîmesi onların nasıl bir büyüklük psikolojisi içinde bulduklarını açıklamaktadır. Bir başka sûrede ise Âd kavminden "*Bunlar şehirlerde azgınlık eden ve oralarda pek çok bozgunculuk çıkaran kimselerdi*"⁹⁴⁸ diye bahsedilmektedir.

Hz. Hûd'un yüce Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlatarak kavmini tüm gücüyle uyarmasına; putlara tapınmaktan vazgeçip bir olan Allah'a ibadet etmeye, kendisinin Allah'ın peygamberi olduğuna, öldükten sonra âhîret hayatının varlığına inanmaya davet etmesine rağmen "*Sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da bize göre birdir. Bu, öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir. Biz azaba uğratılacak da değiliz*"⁹⁴⁹ diyerek kendilerine yapılan ikazları dinlememişlerdir. Hatta daha da ileri

⁹⁴⁶ A'râf, 7/67-69.

⁹⁴⁷ Fussilet, 41/15.

⁹⁴⁸ Fecr, 89/11-12.

⁹⁴⁹ Şuarâ, 26/136-138.

giderek “...Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı bize getir”⁹⁵⁰ diyerek zenginliklerinden ve güçlerinden aldıkları cesaretle kibrin zirvesinde bulduklarını açıkça ifade etmişler, peygamberlerine küstahça meydan okumuşlardır.

Ahlâkî değerlerden uzaklaşmış bir toplumun elinde servetin ve gücün zulüm aracı haline gelmesi elbette kaçınılmaz bir durumdur. İşte Âd kavmi de servetlerine ve iktidarlarına güvenerek çevrelerindeki insanlara zulmetmişlerdir. Hz. Nûh’un iman etmeyen ve gemiye binmeyen oğlu “...Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım...”⁹⁵¹ deyip dağa güvenerek inkâr ettiği gibi, bunlar da sosyal, siyasî ve iktisadî üstünlükleriyle gururlanıp azabın kendilerine ulaşamayacağını sanmış ve inkârı tercih etmişlerdir.

Hâlbuki Allah Teâlâ, Kur’ân’ında hiçbir mazeret ve ayırım gözetilmeksizin mutlak olarak adaletin tesisini emreder.⁹⁵² Kan bağı, etnik kimlik, servetin azlığı veya çokluğu, sınıf farklılığı gibi hususlar asla adaleti gerçekleştirmeye engel olmamalıdır. Zira bir toplumda adalet tam olarak tesis edilemezse toplumu birbirine kaynaştıran Allah korkusu, merhamet, şefkat ve yardımlaşma gibi duygular körelir ve zamanla yok olur. Bu durumda şımarık zengin kesim mazlumlara tahakküm etmeye çalışır. Böylece toplumda var olan denge bozulmuş olur. Dengesi bozulan toplumların çöküş sürecine girmesi ise kaçınılmazdır. Âd kavmi de, kendilerine lütfedilen onca nimete nankörlük ederek çevrelerindeki insanlara zulmetmeye başlamışlardı.

Kavminin hiçbir şekilde hidayet yoluna yanaşmadığını gören Hz. Hûd, sonunda çaresizce “...Ey rabbim! Yalanlamalarına karşı bana yardım et!”⁹⁵³ diye dua edince yüce Allah, “Yakın zamanda mutlaka pişman olacaksınız!”⁹⁵⁴ ifadesiyle peygamberini teselli etmiştir. Bunun üzerine Hûd peygamber kavmine “...Öyleyse (başınıza geleceği) bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!”⁹⁵⁵ diyerek başlarına gelecek azaba karşı onları uyarmıştır.

Âd kavmine büyük felâket öncesinde, inkârlarından vazgeçmeleri için öncü kabilinden bir takım cezalar verildi. İsyân ve inkârlarının cezası olarak yüce Allah, önce Âd kavminin topraklarından üç yıl boyunca yağmurlarını kesti. Akan pınarları akmaz oldu.

⁹⁵⁰ A‘râf, 7/70.

⁹⁵¹ Hûd, 11/43.

⁹⁵² Nisâ, 4/58.

⁹⁵³ Mü‘minûn, 23/39.

⁹⁵⁴ Mü‘minûn, 23/41.

⁹⁵⁵ A‘râf, 7/71.

Kuraklık sebebiyle yeşillikler sarardı, soldu. Ünlü İrem bağları yok oldu. Kadınlar otuz yıl boyunca çocuk doğuramaz oldu. Hayvanlar susuzluktan öldü. Kuraklık ortalığı kasıp kavurdu. İri yapılı güçlü kuvvetli Âd kavminin insanları bir yudum suya, bir dilim ekmeğe muhtaç oldu. Hz. Hûd onları son bir kez daha hakka davet etti ve *“Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O’na tövbe edin ki, üzerinize bol bol yağmur göndersin ve gücünüze güç katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin”*⁹⁵⁶ dedi. Hûd peygamber, onlara bol yağmur ve güçlerinin artacağı vaadinde bulunmuştur. Çünkü onlar tarımla uğraştıkları, yüksek binalar yaptıkları için bunlara çok ihtiyaçları vardı.⁹⁵⁷ Ancak onlar inatlarından bu çağrıya da kulak verip imana yanaşmadılar.⁹⁵⁸ Tüm bu olaylardan ders almayan ve putperestliğe devam eden Âd kavmi, susuzlukla ve kuraklıkla kıvrandıkları bir sırada, ufukta beliren bulutu gördüklerinde büyük bir sevinçle beklenti içine girdiler. Onun kendilerine yağmur yağdıracak bir bulut olduğunu düşündüler. Fakat o, peygamberlerine *“getir bize, tehdit ettiğin azabı”*⁹⁵⁹ dedikleri azabın ta kendisiydi. Ancak onlar bunun farkında değillerdi.

Daha sonra yüce Allah, kasıp kavuran bir rüzgârla onları helâk etmiştir.⁹⁶⁰ *“Âd kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen rüzgârı göndermiştik. Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül ediyordu”*⁹⁶¹ âyetleri yedi gece sekiz gündüz, aralıksız süren bu şiddetli rüzgârın, Âd kavmini içi boş hurma kütükleri gibi buldukları yerden söküp attığını ve kül ettiğini bildirmektedir. Böylece Âd kavmine gelen azap, önce ufukta bulut şeklinde gözükmüş, daha sonra şiddetli esen bir rüzgâr haline dönüşerek yedi gece sekiz gündüz hiç durmadan eserek onlardan geriye hiçbir şey bırakmayacak şekilde hepsini helâk etmiştir.⁹⁶² Hz. Hûd ve ona iman edenler ise, inkârcı Âd kavmini helâk eden bu şiddetli kasırgadan, imanları ve teslimiyetleri sayesinde Allah’ın izni ve yardımıyla zarar görmeden⁹⁶³ kurtulmuşlardır.

Hz. Peygamber, her ne zaman gökte bulut görse Âd kavminin helâk edilmesini hatırlar, tedirgin olur ve bu durum davranışlarından anlaşılırdı. Onun bu durumunu en iyi bilen ve gözlemleyen hayat arkadaşı Hz. Âişe (r.a.): “Allah resulü, gökte bir bulut gördüğünde bir

⁹⁵⁶ Hûd, 11/52.

⁹⁵⁷ Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., III, 138.

⁹⁵⁸ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XVIII, 12.

⁹⁵⁹ Ahkâf, 46/24-25.

⁹⁶⁰ Mü’minûn, 23/41; Şuarâ, 26/139; Fussilet, 41/16; Ahkâf, 46/24-25; Necm, 53/50-51; Kamer, 54/19-20; Feccr, 89/13.

⁹⁶¹ Zâriyât, 51/41-42; Hâkka, 69/6-8.

⁹⁶² İbn Kesîr, a.g.e., VII, 285.

⁹⁶³ A’râf, 7/72; Hûd, 11/58.

oraya bir buraya gidip gelir, içeri girip dışarı çıkar, yüzünün şekli değişirdi. Gökten yağmur yağdığına tedirginliği sona erer ve rahatları” demiştir. Bulutu gördüğünde niçin böyle davrandığını soran Hz. Âişe’ye Allah resulü: “Gökteki bir bulut “O azabı vadilerine doğru yayılan bir bulut halinde gördükleri zaman, “Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur” dediler. Hûd, “Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır”⁹⁶⁴ âyetinde bahsi geçen kavmin, yok oluşuna sebep olan olayda olduğu gibi, rahmet beklerken felâket getiren bir bulut olabilir”⁹⁶⁵ cevabını vermiştir.

İnkârcılıkları yüzünden helâk edilen Âd kavminden sonra şimdi de benzer tavırlar göstererek putlara tapınmaktan vazgeçmeyen, Allah’ın verdiği sayısız nimetlere nankörlük eden, kendilerine bir mûcize olarak gönderilen deveyi keserek gazab-ı ilâhîyi celbeden ve sonunda haklarında helâk emri tahakkuk eden Semûd kavminin inkârda ileri sürdükleri bahaneleri tespit etmek istiyoruz.

3.1.3. Hz. Sâlih (a.s.) ve Kavmi

Allah Teâlâ, Hz. Hûd’un kavmini, tek ilâh inancını ve yalnız O’na kulluk etmeyi terkedip putlara tapınmaları, kendilerinden güçsüz olanlara haksızlık ve zulüm yapmaları, sahip oldukları güçle gururlanıp kibirlenmeleri, diğer insanları küçük görmeleri ve servetlerini süflî arzuları uğruna tüketmeleri gibi sebeplerle helâk etmesinin akabinde, onların yerine Semûd kavmini egemen kıldı. “Hatırlayın ki Allah Âd kavminden sonra, sizi onların yerine getirdi ve sizi yeryüzünde yerleştirdi...”⁹⁶⁶ İsmi dedeleri Semûd’dan alan⁹⁶⁷ kavme Hz. Sâlih’i peygamber olarak görevlendirdi.⁹⁶⁸ Bazı tefsir kaynaklarından, Semûd kavminin bir adının da *Ashab-ı Hicr*⁹⁶⁹ (Hicirli) olduğunu öğreniyoruz.

Yüce Allah, Hûd kavmi gibi Semûd kavmine de üç yüz ilâ bin yıl arasında yaşadıkları çok uzun ömür vermişti. Yaptıkları taştan ve çamurdan evler daha kendileri hayatta iken yıkılır giderdi. Bu sebeple dağlarda kayaları yontarak kendilerine daha uzun süre kalabilecekleri meskenler yapıp refah içinde bir hayat sürdürdüler.⁹⁷⁰ Semûd kavminin içinde bulunduğu müreffeh hayatı “Siz buradaki bahçelerde, pınar başlarında, ekinlerde,

⁹⁶⁴ Ahkâf, 46/24.

⁹⁶⁵ Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 5.

⁹⁶⁶ A’râf, 7/74.

⁹⁶⁷ Abdülvehhâb en-Neccâr, *Kasasu’l-enbiyâ*, 3. Bs., Dâru ihyâi’t-türâsi’l-arabiyye, Beyrut, ty., s. 58.

⁹⁶⁸ A’râf, 7/73; Hûd, 11/61; Neml, 27/45.

⁹⁶⁹ Ebü’l-Berekât Abdullah en-Nesefî, a.g.e., II, 197.

⁹⁷⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., I, 227; Muhammed el-Emîn el-Hererrî, a.g.e., XX, 289.

*meyveleri olgunlaşmış hurmalıklarda güven içinde bırakılacak mısınız? Bir de dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz”*⁹⁷¹ âyeti açıklamaktadır.

Âyetler Semûdlular’ın da Âd kavmi gibi bol nimetler içinde yaşadıklarını haber vermektedir. Ne var ki Semûd kavmi de öncekiler gibi, kendilerine bahşedilen onca nimetlere şükretmek yerine, insanlar arasında fesat çıkarmaya ve hak yoldan ayrılmaya başlamışlardır. *“Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, aralarında küçümsedikleri iman edenlere dediler ki: “Sâlih’in gerçekten rabbi tarafından peygamber olarak gönderildiğini biliyor musunuz? ”*⁹⁷² âyetinde belirtildiği gibi, bu kavimde de önceki toplumlarda gördüğümüz, âyetlerde kendilerinden çoğu kez *mele’* diye bahsedilen kavmin ileri gelen şımarık kesimi, iman eden güçsüz insanlara üstünlük taslamış, onları küçümseyerek alay etmişlerdir. Ancak yüce Allah’a gönülden bağlanan müminler, inançlarından asla tâviz vermemişlerdir.

Semûdlular, Arabistan’da Âd kavminden sonra en çok tanınan kadim bir kabiledir. Kur’ân nâzil olmadan evvel onlarla ilgili efsaneler Araplar’da dilden dile dolaşmaktaydı. İsimleri Câhiliye dönemi şiirlerde, hutbelerde ve Asur’daki levha kalıntılarında sıkça zikredilmektedir. Eski Yunan’da, İskenderiye’de ve Roma’da birçok tarih ve coğrafya bilim adamları da bu kavimden bahsetmişlerdir. Semûdlular’dan kalan birtakım kalıntılar, Hz. İsa’nın doğumuna yakın zamana kadar mevcuttu. Roma tarihçileri, bu kavmin bazı mensuplarının Roma ordusuna katılarak Nebatîler’e karşı savaştıklarını söyler. Semûd kavmi, günümüzde el-Hicr adıyla bilinen, Arabistan’ın kuzeybatı bölümünde bulunan topraklarda hayatını sürdürmüştür. Kur’ân âyetleri nâzil olmaya başladığı yıllarda, Hicaz’dan gelen ticaret kervanları, Semûd kavminden geri kalan bazı kalıntıların arasından geçmekteydi.⁹⁷³ Hz. Peygamber, ashabına birtakım bilgileri buradaki yerlerini bizzat göstererek vermiştir.

Semûd halkı Hicaz’la Şam arasında Vâdilkurâ’ya kadar uzanan Hicr bölgesinde ikamet etmişlerdir. İstahrî (ö.1551),⁹⁷⁴ Hicr bölgesiyle ilgili gözlemlerini “Hicr halkı kalabalık değildir. Bölge, dağlar arasında olup Vâdilkurâ’ya bir günlük mesafededir. Semûd kavminin dağlardan yontmuş oldukları evler buradadır. Esâlis ismiyle anılan dağlar içinde,

⁹⁷¹ Şuarâ, 26/146-149. Bkz. A’râf, 7/74.

⁹⁷² A’râf, 7/75.

⁹⁷³ Ebü’l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 55.

⁹⁷⁴ Asıl adı Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed’dir. Sûreti’l-ekâlim, Mesâlikü’l-memâlik isimli eserlerin yazarı olup, 16. Asrın ortalarında yaşayan meşhur coğrafya âlimidir.

bizim evlerimizin teşkilatına benzer dağlar gibi yükselmiş evler gördüm. Uzaktan bakan onları birbirine bitişik dağ zanneder. Ortasına varınca her birinin münferid ve kendi kendine dikili durduklarını görür. Dolaşacak olan, onlardan her birinin çevresini hızlıca ve zahmetsizce dolaşabilir. Evlerden her biri kendi kendine ayakta durmaktadır. İnsan onları üzerin ancak son derece zahmet çekerek çıkabilir⁹⁷⁵ ifadeleriyle dillendirmiştir.

Atalarından gördükleri bâtil yolu terketmemeleri, Semûdlular'ı inkâra götüren önemli etkenlerden biri olmuştur.

3.1.3.1. Atalarını Bilinçsizce Taklit Etmeleri

Âd kavmi helâk edildikten sonra, onların beldelerini imar edip uzun bir müddet müreffeh bir hayat sürdüren, muhteşem binalar yapan Semûd kavmi de zamanla putlara tapınmaya, ibadette onları Allah'a ortak koşmaya ve yeryüzünde fesat çıkarmaya başlamışlardır. Onlara öğüt vermek, Allah'ın birliğine ve ortağının olmadığına delâlet eden nimetlerini hatırlatmak için, içlerinden en şerefli aileye mensup Hz. Sâlih, kendilerine peygamber gönderilmiştir. Oda kavminin putlara tapınmalarının yanlış olduğuna, ibadetin ancak yüce Allah'a yapılabileceğine dair kesin ve açık deliller getirerek tebliğ görevini yerine getirmiştir.⁹⁷⁶ Sâlih peygamber, kavmine ... *"Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim"*⁹⁷⁷ diyerek nübüvvetini tebliğ ediyor, bunun karşılığında onlardan hiçbir beklentisinin olmadığını, kavminden tek isteğinin putları bırakıp yalnız Allah'a kulluk etmeleri olduğunu açıklıyordu. Diğer taraftan *"...Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. O, sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise O'ndan bağışlanma dileyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz rabbim yakındır ve dualara cevap verendir"*⁹⁷⁸ diyerek onların vicdanlarına hitap ediyor, onlara ilk yaratılışlarını, kendilerine verilen sayısız nimetleri hatırlatıyor, yaptıkları hatalardan tövbe ettikleri takdirde günahlarının bağışlanacağını çünkü Allah'ın kedilerine çok yakın olduğunu bildiriyordu. Bu sebeple Allah'ın yardımının hiçbir aracı kabul etmeksizin doğrudan istenmesi gerektiğini tebliğ ediyordu.

⁹⁷⁵ M. Asım KÖKSAL, *Peygamberler Tarihi*, 8. Bs., TDV. Yayınları, Ankara 2004, I, 126.

⁹⁷⁶ Abdülvehhâb en-Neccâr, a.g.e., s. 59; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, ty, II, 1048.

⁹⁷⁷ Şuarâ, 26/142-145. Bkz. A'râf, 7/73; Hûd, 11/61; Neml, 27/45.

⁹⁷⁸ Hûd, 11/61.

Semûd kavmi, yüce Allah'ı büsbütün inkâr etmiyordu. Ancak onlara göre, O çok uzaktaydı ve tıpkı dünyadaki bazı kırallar gibi O'na yaklaşabilmek mümkün değildi. Kırallara arzu ve dilekleri ulaştırabilmenin tek yolu, huzura çıkabilen araçlar olduğu gibi, O'na yapılan duaların kabul edilip edilmediğini haber verecek araçlar olmalıydı. Cahil halkı bu inanca teşvek edenler, kendileri olmadan Allah'a ulaşabilmenin mümkün olmayacağını iddia eden kimselerdi. Bu kişiler, insanlara, yaptıkları duaların O'na ulaşabilmesi için bazı kutsal varlıkları aracı edinmenin gerekliliğine yavaş yavaş ikna etmeye başladılar. Böylece cahil halk, dua ve dileklerini yüce makama ileticeğine inandıkları birtakım kişilerin emrine girmiş ve onlara değişik hediyeler takdim etmeye başlamışlardır. Bu bakış açısı, bir ruhbanlık sisteminin kurulması anlamına geliyordu. Bu sistem cahil müşrikleri öylesine abluka altına almıştı ki, doğumundan ölümüne kadar herhangi bir dinî töreni kimse kendi başına icra edemez,⁹⁷⁹ Allah'a doğrudan dua ve ibadette bulunamaz bir hale gelmişlerdi.

Bir toplumun gerek ahlâkî, kültürel ve sosyal açılardan gelişmesinde ve gerekse kendi aralarındaki ilişkilerin ilerlemesinde olumsuz rol oynayan en önemli etkenlerden birinin geleneğe bilinçsizce bağlanmak (atacılık) olduğunu söyleyebiliriz. Zira toplumdaki bireyler ve gruplar arasında iyi ilişkiler kurabilmenin, hiyerarşik yapıda adaletle riayet edilmesinin, yeni ve mükemmel bazı görüşlerin ortaya çıkmasının, konuların karşılıklı müzakere edilebilmesinin, düşünce ve inanç özgürlüğünün önünde ataları körü körüne taklit etmekten daha ciddi bir engelin bulunmadığı kabul edilen bir gerçektir. Diğer bir ifadeyle, atacılık, tevhide ve Allah'ın âyetlerine inanmaya mâni olduğu gibi, yeni bazı düşüncelere ve farklı bakış açılarına da engel olur. Zira atacılıkta ön yargı, tek boyutlu düşünce ve başkalarının görüşlerine saygısızlık esastır. Bu bağlamda atacılık, kibir ve gururu, aşırı büyülenmeyi, kendini ve başkalarını bilmemeyi öğretir.⁹⁸⁰ Bu sebeptendir ki ağaçtan ve taştan yaptıkları putlara tapınmayı vazgeçilmez bir âdet haline getiren Semûdlular, bu yanlış gelenekten vazgeçmemişler, her geçen gün hak yoldan daha da uzaklaşarak ... *“Ey Sâlih! Bundan önce sen, aramızda ümit beslenen bir kimseydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmamızı bize yasaklıyor musun? Şüphesiz, biz senin bizi çağırdığın şeyden derin bir şüphe içindeyiz”*⁹⁸¹ demiş ve Hz. Sâlih'in nasihatlarına itibar etmemişlerdir. O, öteden beri milleti içinde sevilen, sayılan ve itibar edilen bir şahsiyet olmasına rağmen peygamberliğini tebliğ edince insanlar onu yalanlamış ve atalarının yolunu asla terketmeyeceklerini bildirmişlerdir.

⁹⁷⁹ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 405.

⁹⁸⁰ Ejder Okumuş, *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*, 3. Bs., İnsan Yayınları, İstanbul 2007, ss. 118-119.

⁹⁸¹ Hûd, 11/62. Bkz. Hier, 15/80-81.

Semûd kavmi de öncekiler gibi, peygamberin beşer olmasını inkâr bahanesi olarak dillendirmişlerdir.

3.1.3.2. Hz. Sâlih'i Sıradan Bir Beşer Görmeleri

Hz. Sâlih, Semûdlular'a tebliğ görevini en güzel şekilde yerine getirmiş, onların putlara tapınmayı bırakıp yalnız bir olan Allah'a ibadet etmeleri için elinden gelen gayreti göstermiştir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, esasen Sâlih peygamber, bu tebliğini açıklayınca kadar kavmi içinde sevilen ve sayılan bir kimseydi. Herkes ona farklı bir itibar gösteriyordu. Ancak yüce Allah'ın mesajını iletince kavminin ileri gelen putperestlerin gözünden düşmüştür. Çünkü o, atalarının dininden uzaklaşmalarını ve putları terketmelerini istiyordu. Hâlbuki Semûdli ileri gelen şımarık kesimin bu işten iyi bir geliri vardı. İşte onlar bu gelirlerini ve itibarlarını kaybetmek istemiyorlardı.

Esasen Hz. Peygamber'in durumu da buna benzemektedir. Çünkü Mekkeliler de ilk zamanlar Allah resulü ile ilgili olarak birtakım beklentiler içindeydiler. Peygamberliğini ilân etmeden evvel, onun istikbalinin parlak olacağı şeklinde bir düşünceleri vardı. O ilerde büyük bir lider olacak, onlar da onun basiretinden istifade edeceklerdi. Ancak, onların bu beklentilerinin aksine Allah resulü insanları tevhide, âhirete inanmaya, erdemli bir hayata davet edince umutlarını yitirdiler.⁹⁸² Bu nedenle ona karşı çıkıp davasını engellemeye çalıştılar.

Semûd kavmi de, içlerinden birinin kendilerine peygamber olarak gönderilmesini kıskanmış ve bunu hazmedememişlerdi. Bu hazımsızlıklarını türlü bahanelerle dillendirdiler. İleri sürdükleri bahanelerden biri de onun kendileri gibi bir insan olmasıydı. Güya onlara göre bir insan peygamber olamazdı. Çevrelerindeki insanları ikna edebilmek ve inkârlarına bahane ileri sürebilmek için ... "*Sen ancak büyülenmişlersdensin. Sen de ancak bizim gibi bir beşersin...*"⁹⁸³ diyerek onun da kendileri gibi bir beşer olduğunu dolayısıyla kendilerinden bir farkı veya üstünlüğünün olamayacağını, bu sözleri ancak büyülenmiş veya yalan konuşan bir kimsenin söyleyebileceğini iddia ettiler. Sâlih peygamber cevaben: "*Ey kavmim! Söyleyin bakayım, eğer ben rabbim tarafından apaçık bir delil üzerinde isem ve bana tarafından bir rahmet (peygamberlik) vermişse, O'na karşı geldiğim takdirde beni Allah'tan kim koruyabilir?*"⁹⁸⁴ diyerek, beşeriyetin nübüvete engel olmadığını, tebliğ

⁹⁸² Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 406.

⁹⁸³ Şuarâ, 26/153-154. Bkz. İbrâhîm, 14/10; Fussilet, 41/14; Kamer, 54/23-25.

⁹⁸⁴ Hûd, 11/63.

görevinin yüce Allah'ın bir emri olduğunu açıklasa da onlar bu sözleri âdeta duymazdan gelmişlerdir. Ancak Allah Teâlâ, *“Onlar yarın bilecekler: Kimmiş yalancı, kimmiş şımarık!”*⁹⁸⁵ ifadeleriyle, peygamberine yalancı iftirasını yakıştıran bu haddini bilmeyen toplumun inkârlarının yanlarına kâr kalmayacağını, bunun hesabını mutlaka soracağını bildirmiştir.

Semûd halkını inkâra sürükleyen bir diğer faktör ise kibirlenip şımarmaları olmuştur.

3.1.3.3. Kendilerini Üstün Görüp Şımarmaları

Semûd kavminin de kendilerinden önce geçen Âd kavmi gibi ekonomik açıdan müreffeh bir hayata sahip olduklarını söylemiştik. Yüce Allah, onlara çok uzun ömür vermiş, Âd kavminin yurduna yerleştirmiş, dağlarda kayalardan oydukları güvenli meskenlerin yanında onlara bağlar, bahçeler, ekinler ve salkımları sarkmış hurmalıklar gibi bakıldığında insanın sonsuz hayat sürdürme arzusunu tetikleyen birçok nimetler⁹⁸⁶ vermişti.

Yüce Allah'ın bir imtihan vesilesi olarak verdiği bu servetin kendi gayretlerinin sonucu olduğu yanılgısına düşen Semûd'un ileri gelenleri gururlanıp kibirlendiler. Kendilerine verilen çeşitli nimetlere şükredecekleri yerde, ekonomik açıdan kendilerinden daha güçsüz olup Hz. Sâlih'e iman edenleri küçük görmeye başladılar. Onlarla alay ediyor ellerinden geldikçe onları şüpheye düşürüp inançlarının önüne geçmeye çalışıyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm'de ekonomik açıdan üst seviyede olanlar (mele),⁹⁸⁷ malî imkânları az olanlara ise (müstaz'af)⁹⁸⁸ ifadeleri kullanılmıştır. Böylece Semûd kavmi sosyolojik açıdan iki gruba ayrılmışlardı. Kendilerini üstün gören bu şımarık elit kesim, inanan dar gelirli müminlere küçümseyici bir tavırla ...*“Siz, Sâlih'in, rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu (sahiden) biliyor musunuz?”*⁹⁸⁹ diyerek alay ediyorlardı. Sadakatle inanmış müminlerden *“Biz şüphesiz onunla gönderilene inananlarız”* cevabını alınca *“Büyüklik taslayanlar, “Şüphesiz biz sizin inandığınız şeyi inkâr edenleriz...”*⁹⁹⁰ diyerek inkârlarını açıkça dillendirmekte tereddüt etmiyorlardı.

Hz. Sâlih, kavmini dünyevî imkânlarına aldanarak kendilerini üstün gören ve kibirlenen ileri gelenlere ...*“Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.*

⁹⁸⁵ Kamer, 54/26.

⁹⁸⁶ Şuarâ, 26/146-149.

⁹⁸⁷ Bkz. A'râf, 7/60, 66, 75, 88, 90, 103, 109, 127.

⁹⁸⁸ Bkz. Sebe', 34/31-33.

⁹⁸⁹ A'râf, 7/75.

⁹⁹⁰ A'râf, 7/76.

Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkaran haddi aşmışların emrine itaat etmeyin”⁹⁹¹ diyerek onları yüce Allah’ın azabıyla uyarınca, kavmin ileri gelenleri “...*Sen ancak büyülenmişlerdensin. Sen de ancak bizim gibi bir beşersin...*”⁹⁹² şeklinde küstahça cevap vermiş, iftira atarak ve küçümseyerek onun peygamberliğini reddetmişlerdir.

Sâlih peygamberin kavminin inkâr bahanesi olarak ileri sürdükleri gerekçelerden biri de inananları uğursuzlukla itham etmeleridir.

3.1.3.4. İnananları Uğursuzluk Sebebi Kabul Etmeleri

Semüdlular, istedikleri bir şeyi elde edemediklerinde veya başlarına kıtlık gibi bir musibet geldiğinde Hz. Sâlih’e ve ona iman edenlere, “*Sen ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık*”⁹⁹³ diyorlar, sıkıntılarının kaynağının Hz. Sâlih ve ona iman edenler olduğunu ileri sürüyorlardı.⁹⁹⁴ Araplar uğura çok inanan bir toplumdur. Bir yolculuğa çıkmaya veya başka bir iş yapmaya niyet ettiklerinde bir kuş uçururlardı. Kuş sağ tarafa uçarsa bunu uğurlu kabul edip niyet ettikleri işi yapar, sol tarafa uçarsa bunu uğursuzluk kabul edip o işi yapmaktan vazgeçerlerdi.⁹⁹⁵ Hz. Sâlih’e ve ona inananlara yöneltilen bu ithamın benzerinin sonraki inkârcı toplumlar tarafından kasaba elçilerine⁹⁹⁶ ve Hz. Mûsâ’ya⁹⁹⁷ da yöneltildiğini görüyoruz.

Hz. Sâlih onlara “*Sizin uğursuzluğunuzun sebebi Allah katında (yazılı)’dır. Aslında siz imtihan edilmekte olan bir kavimsiniz*”⁹⁹⁸ demiş ve onların bir imtihan içinde bulduklarını hatırlatmışsa da onlar bunu asla kabul etmek istememiş ve iman etmemişlerdir. Kendileri iman etmedikleri gibi “*Andolsun, ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız, ya da bizim dinimize dönersiniz*”⁹⁹⁹ diyerek peygamberlerini ve ona iman edenleri sürgünle tehdit etmişlerdir.

Semudlular iman etmek için Sâlih peygamberden mûcize göstermesini istemişler ancak isteklerine uygun olarak getirilen mûcizeye saygısızlık yapmışlardır.

⁹⁹¹ Şuarâ, 26/150-152.

⁹⁹² Şuarâ, 26/153-154. Bkz. Fussilet, 41/14.

⁹⁹³ Neml, 27/47.

⁹⁹⁴ Muhammed Cemalüddin el-Kâsimî, a.g.e., XIII, 4673.

⁹⁹⁵ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, a.g.e., IV, 189.

⁹⁹⁶ Yâsîn, 36/19;

⁹⁹⁷ A’râf, 7/131.

⁹⁹⁸ Neml, 27/47.

⁹⁹⁹ İbrâhîm, 14/13.

3.1.3.5. Mucize İstemeleri

Yukarıda zikredildiği gibi, Hz. Sâlih kavmine ilâhî tevhid çağrısını kendi kafasına göre yapmadığını, yüce Allah'ın kendisini peygamber olarak görevlendirdiğini, bu mesajı ulaştırmadığı takdirde Allah'ın kendisini cezalandıracağını, üstelik kendisini daha önceden çok iyi tanıdıklarını ifade etmiştir. Ancak onlar bu sözlerle ikna olmayıp, “...Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bize bir mûcize getir” diyerek, Hz. Sâlih'ten davasının haklılığını gösterecek bir mûcize göstermesini istemişlerdir.¹⁰⁰⁰ Bunun üzerine Hz. Sâlih “...Gerçekten size rabbinizden (benim peygamber olduğumu gösterecek) açık bir delil geldi. İşte size bir mûcize olarak Allah'ın şu devesi. Bırakın onu da Allah'ın mülkünde yesin, içsin...”¹⁰⁰¹ diyerek Allah'ın izniyle deve mûcizesini göstermiş ve ona zarar vermemeleri hususunda onları uyarmıştır.

Semûd kavminin ileri gelenleri, Hicr bölgesinde bulunan *kâtibe* denilen sarp bir kayadan kızıl tüylü ve on aylık hamile dişi bir deve çıkardığı takdirde Hz. Sâlih'e iman edeceklerine dair söz verdiler. Bunun üzerine Hz. Sâlih Allah'a sığındı, namaz kılıp dua etti. Çok geçmeden büyük kayanın içinden Allah'ın izniyle, tam da kavminin istediği gibi hamile dişi bir deve çıkıverdi.¹⁰⁰² Bu açık mûcizeyi açıkça gören milleti yine imana gelmedi. “Nihayet deveyi kestiler, rablerinin emrine karşı geldiler...”, “...fakat pişman oldular...”¹⁰⁰³ Âyetlerde de belirtildiği gibi, Hz. Sâlih kavmine bu deveyi öldürmemelerini, suyun nöbetleşe bir gün kendilerinin, bir gün de devenin hakkı olduğunu söylemişti. Ne var ki, ilk zamanlar söz dinleyen kavmi daha sonra sözlerini bozmuş ve mûcize deveyi kesmişlerdir.

Âyet-i kerîmelerden öğrendiğimize göre “Şehirde dokuz kişilik bir çete vardı. Bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar ve ıslaha çalışmıyorlardı.”¹⁰⁰⁴ Dokuz kişilik bu çete kavmin önderiydi ve inkârcıların tamamının desteğini almışlardı. Tüm taraftarlarının onayını aldıktan sora sudan dönen devenin yolunu gözleyip onu kestiler. Peşinden topluca Hz. Sâlih'in yanına gelip yaptıkları şenaati haber verdiler. Kesilmiş deveyi gören Hz. Sâlih ağlayarak “Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. (Sonra helâk olacaksınız.) İşte bu, yalanlanamayacak bir tehdittir”¹⁰⁰⁵ deyince yaptıkları kötülüklerle yetinmeyen bu dokuz

¹⁰⁰⁰ Şuarâ, 26/154. Bkz. İbrâhîm, 14/10.

¹⁰⁰¹ A'râf, 7/73. Bkz. Hûd, 11/64; Şuarâ, 26/155-156; Kamer, 54/27-28; Şems, 91/13-14.

¹⁰⁰² İbn Kesîr, a.g.e., III, s. 440.

¹⁰⁰³ A'râf, 7/77; Şuarâ, 26/157; Kamer, 54/29.

¹⁰⁰⁴ Neml, 27/48.

¹⁰⁰⁵ Hûd, 11/65.

eşkıya, isyan ve taşkınlıkta haddi aştılar. Küstahça “*Ey Sâlih! Sen eğer (dediğin gibi) peygamberlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir*” dediler. Akşam olunca toplanıp “*Aralarında Allah adına yemin ederek şöyle dediler: “Mutlaka onu ve ailesini geceleyin öldüreceğiz, sonra da velisine; ‘Biz onun ailesinin öldürülüşüne şahit olmadık. Biz kesinlikle doğru söyleyenleriz’, diyeceğiz*¹⁰⁰⁶” şeklinde Hz. Sâlih’i ve ailesini öldürme kararı aldılar.¹⁰⁰⁷ Böylece kendilerine göre hem Hz. Sâlih’ten hem de azabın gelmesinden kurtulacaklardı.

Semûd’un inkârcıları, peygamberlerine ve ona iman edenlere bir tuzak kurmuşlardı. Kendilerine mûcize olarak verilen deveyi kesmiş, bununla da yetinmeyip Hz. Sâlih’i öldürme planları yapmışlardı. Ancak tuzakları boşa çıkaran yüce Allah’ı unutmuşlardı. O, “*Onlar böyle bir hile yaptılar. Biz de onlar hiç anlamadan yaptıkları hilenin cezasını verdik. Bir bak hilelerinin sonu nasıl oldu! Biz onların ve kavimlerinin hepsini helâk ettik...*¹⁰⁰⁸” ifadeleriyle inkârcıları isyanları sebebiyle helâk ettiğini, inananları ise imanları sayesinde kurtardığını bildirmiştir.

Hz. Sâlih’in ve ailesinin canına kast eden eşkıya güruhu, aralarında karar verip ittifak ettiler. Gece vakti, Allah’ın peygamberi Sâlih (a.s.)’i öldürmeye gelmişlerdi. Yüce Allah, azgın Semûd kavminden ilk bunları helâk etmek için, semadan bir kaya gönderdi. Büyük taş parçası hepsini eziverdi. Perşembe günü Hz. Sâlih’in vaat ettiği gibi inkârcıların yüzü sapsarı kesildi. Cuma günü geldiğinde suratları kıpkırmızı kesildi. Cumartesi ise yüzleri kapkara oldu. Pazar günü olunca, inleyerek Allah’tan gelecek azabı beklemeye başladılar. Kendilerine ne yapılacağını ve nasıl azap edileceğini bilemiyorlardı. Güneş doğduğunda semadan dayanılmaz bir ses, altlarından ise şiddetli bir sarsıntı ile bir anda helâk ediliverdiler.¹⁰⁰⁹ *Şüphesiz biz, onların üzerine tek bir korkunç ses gönderdik de onlar, ağıldaki hayvanların çiğneyip ufaladıkları kuru çöpler gibi oldular*¹⁰¹⁰ âyeti o korkunç sahneyi ve dehşetli azabı tasvir etmektedir. Diğer taraftan yüce Allah “*Azap emrimiz gelince, Sâlih’i ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmet sayesinde o günün*

¹⁰⁰⁶ Naml, 27/49.

¹⁰⁰⁷ İbn Kesîr, a.g.e., III, 442.

¹⁰⁰⁸ Naml, 27/50-53.

¹⁰⁰⁹ İbn Kesîr, a.g.e., III, 442; Ebû’l-Fidâ İsmâîl İbn Kesîr, *Kıyasu’l-enbiyâ*, (thk. Abdülhayy el-Farmâvî), 5. Bs., Dâru’t-Tibâati ve’n-Neşri’l-İslâmiyye, Kahire 1997, s. 156.

¹⁰¹⁰ A’râf, 7/78; Hûd, 11/66-68; Hicr, 15/83-84; Şuarâ, 26/158; Zâriyât, 51/44-45; Kamer, 54/31; Şems, 91/14.

rezilliğinden kurtardık...¹⁰¹¹” âyetiyle Hz. Sâlih’i ve ona iman edenleri bu helâkten kurtardığını bildirmiştir.

Abdullah b. Ömer’in şöyle söylediği rivayet edilir: “Allah resulü ile Hicr bölgesinden geçiyorduk. Resûlullah bize *“Kendilerine zulmedenlerin yurtlarına, onları başına gelen felâket sizin de başınıza gelmemesi için ağlayarak girin. Sonra Resûlullah, o vadiden çıkıncaya kadar başını örterek ve süratlice yürüdü.”¹⁰¹²* Benzer bir hadiste ise Hz. Peygamber’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Azaba uğratılmış olan şu milletin yurduna ancak ağlayarak girin. Ağlayamıyorsanız girmeyin ki, onların başına gelen sizin de başınıza gelmesin.”¹⁰¹³* Tebük seferi sırasında, Hz. Peygamber ve ashâbı Semûdlular’ın helâk edildiği Hicr bölgesinde mecburen konaklamışlardı. Buradaki kuyulardan su aldılar ve bu sularla hamur yoğurdular. Allah resulü, kuyulardan alınan suların dökülmesini, bu sularla yoğrulan hamurların develere verilmesini emretmiş, sadece devenin içtiği kuyudan su alınmasına müsaade etmiştir.¹⁰¹⁴ Bu hadîs-i şeriflerden, zalimlerin hatıra ve kalıntılarının onlar ölüp gittikten sonra bile insanlık için tehlike oluşturduğu, bunlardan her hâlükârda uzak durulması gerektiği, buralardan geçilecekse fazla eğlenmeden hızla geçip gidilmesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz.

Yukarıda geçen âyetler incelendiğinde, Semûd kavminin tek ilâh inancından uzaklaşıp putlara tapınmak, peygambere ve inananlara hakaret ve tehdit etmek, onları sapkınlıkla itham etmek, nimetlere nankörlük edip şımarık olmak, diğer insanlara zulmetmek, dünyaya aşırı meylenmek gibi tepkiler yer almaktadır ki bu tepkiler genel anlamda Âd kavminin Hûd peygambere gösterdiği tepkilere benzemektedir. Biraz daha dikkatle bakıldığında, toplumların servetlerinin çoğaldığı dönemlerde şımarıdıkları ve bu sebeple yoldan çıktıkları, uğradıkları sosyal ve mânevî hastalıkları düzeltmek için gelen peygamberleri çeşitli bahaneler ileri sürerek inkâr ettikleri görülmektedir.

Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in, Âd ve Semûd kavmi gibi geçmiş toplumlardan örnekler vererek, bir toplumun varlığını idame ettirebilmesi için sadece maddî gücün yeterli olmayacağını, ahlâkî değerlerini kaybederek şımarık toplumların varlıklarını uzun süre koruyamayacaklarını ısrarla vurguladığını görüyoruz.¹⁰¹⁵ Atalarından kalan putperestlik

¹⁰¹¹ Hûd, 11/66.

¹⁰¹² Müslim, “Zühd”, 2980/39.

¹⁰¹³ Buhârî, “Salat”, 53; Müslim, “Zühd”, 2980.

¹⁰¹⁴ A. g. e., “Ehâdîsü’l-enbiyâ” 17; Müslim, “Zühd”, 2981.

¹⁰¹⁵ Rûm, 30/9-10; Fâtır, 35/44; Mü’min, 40/82-85.

girdabından kendilerini bir türlü kurtaramayan bu kavimlerin fizikî ve maddî güçlerine mağrur olmaları sonlarını hazırlamıştır.

Çalışmamızın bu noktasında İbrâhim peygamberin inkârcı kavmi ile mücadelesini ve kavminin ileri sürdüğü inkâr bahanelerini tespit etmek istiyoruz.

3.1.4. Hz. İbrâhim (a.s.) ve Kavmi

Hz. İbrâhim, Allah'ın dostu (Halîlullah), peygamberlerin babası (Ebü'l-Enbiyâ'), Araplar'ın atası (Ebü'l-Arab), misafirperver (Ebü'd-dîfân), ilk hicret eden, Kâbe'yi yeryüzünün en mukaddes evi olarak inşa eden, hac emrini insanlara ilk ilân eden, yeryüzünün güven, huzur ve bereket merkezi olması için ilk defa dua eden peygamberdir. Aynı zamanda o, Hz. Peygamber gibi put kıran, Resûlullah'ın atası ve ona çok benzeyen, Peygamberimizin vahiy almazdan önce dini ile amel ettiği, Hz. Peygamber'den sonra Allah'ın en büyük ikramını görecektir olan, müslümanların namaz kılariken tahiyat'ta her defasında salat ve selâm getirdiği ülü'l-azm peygamberlerden biridir.¹⁰¹⁶ Hz. İbrâhim'in şeceresi İbrâhim b. Târih b. Nâhûr b. Saruğ b. Erğu b. Falih b. Erfahşed b. Sam b. Nûn şeklinde verilmektedir.¹⁰¹⁷ Babasının Âzer adındaki bir putperest olduğu Kur'ân âyetinde bildirilmiştir.¹⁰¹⁸ Annesinin adının Emîle veya Nûnâ olduğu rivayetleri vardır. Farklı rivayetler bulunmakla birlikte¹⁰¹⁹ Hz. İbrâhim'in Keldâniler yurdu olarak bilinen Bâbil'de doğduğu¹⁰²⁰ görüşü ağır basmaktadır.

Hz. İbrâhim, isminden ve muhtelif kıssalarından en çok bahsedilen peygamberlerden biridir. Kur'ân'da uzunca bir süre İbrâhim adını taşır. İsmi yirmi beş sûrede altmış dokuz kez tekrar edilmiştir.¹⁰²¹ Ayrıca, Hz. Peygamber'in hadislerinde de çeşitli vesilelerle yüzlerce kez onun sünnetlerinden detaylı olarak bahsedilir. Hz. İbrâhim'in dini Kur'ân âyetlerinde "Hanîf" olarak vasıflandırılır ve Allah'ın elçisinin de bu dine uyması emredilir.¹⁰²² Hz. İsmâil ve İshak'ın babasıdır. Allah resulünün soy şeceresi de Hz. İsmâil'e dayanır.

¹⁰¹⁶ Âl-i İmrân, 3/96; Nisâ, 4/125; Nahl, 16/123; Enbiyâ, 21/58; Hacc, 22/27, 78.

¹⁰¹⁷ Hasan Eyyûb, *Kasasul-enbiyâ*, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Mısır 1417/1997, s. 69.

¹⁰¹⁸ En'âm, 6/74.

¹⁰¹⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., I, 233.

¹⁰²⁰ Ebü'l-fidâ' İsmâil İbn Ömer Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1.Bs., Dâr-ı Heccr, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut, ts., I, 324.

¹⁰²¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., "İbrâhim" md., ss. 1-2.

¹⁰²² Nahl, 16/123.

Tefsir ve tarihçilerin çoğuna göre, Hz. İbrâhim’le rabbi hakkında tartışan hükümdar, yeryüzünün en büyük dört hükümdarından biri olan dönemin Bâbil hükümdarı Nemrûd b. Ken’ân b. Kûş b. Sâm b. Nûh’tur. Rivayet edildiğine göre, tüm dünyayı yöneten ikisi mümin ikisi kâfir toplam dört hükümdar geçmiştir. Bunlardan mümin olanların Zülkarneyn ve Hz. Süleyman, kâfir olanların ise Nemrut ve Buhtunnasr¹⁰²³ olduğu rivayet edilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İbrâhim’in babasıyla, kavmiyle ve devrin zalim hükümdarıyla arasında geçen olaylara özet olarak temas edilmiştir. Bu tartışma konularının başında putperestlik ve hükümdarın ilâhlık iddiası yer almaktadır. Dolayısıyla Hz. İbrâhim’in babası ve kavminin putperestlikten vazgeçmemeleri inkârcı olmalarının en temel sebebi olarak zikredilebilir.

3.1.4.1. Babasının Putperestlikten Vazgeçmemesi

Hz. İbrâhim’in peygamber gönderildiği kavmi, atalarından gördükleri putperestliği sürdüren bir toplumdur. Babası da bunların arasında yer alıyordu. Tebliğ görevine en yakınından başlayan ve şirkle mücadelesinde ilk önce babasını seçen İbrâhim (a.s.), Âzer’e: “*Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum*”¹⁰²⁴ diyerek onun ve kavminin ibadet konusunda yanlış bir yol takip ettiklerini ifade etmiştir. Nitekim peygamberler, her zaman yakın çevrelerinden başlayarak kutsal tebliğ görevlerini yerine getirmişlerdir. Âyet-i kerîmede de ifade edildiği gibi Hz. İbrâhim, babasına sarsıcı bir soru yöneltmiş, peşinden putperestliğin bir sapkınlık olduğunu açıkça dillendirmiştir.

Bir başka seferinde, kendi elleriyle yaptığı putlara tapınmanın akıl kârı olmadığını, şeytana uymaması gerektiğini, aksi takdirde yüce Allah’ın azabından kurtuluşun olmayacağını haber veren Hz. İbrâhim, gayet yumuşak bir üslupla babasını uyarmıştır.¹⁰²⁵ Bu haklı uyarı karşısında düşünmesi ve yanlışından dönmesi gereken “*Babası, “Ey İbrâhim! Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşla tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!*”¹⁰²⁶” diyerek kendisinin kurtuluşundan başka bir şey istemeyen oğlunu kovmuş ve onu taşlamakla tehdit etmiştir. Halim bir peygamber olan Hz. İbrâhim, bu durum karşısında yine de itidali kaybetmemiş, babasının iman etmeyişinin

¹⁰²³ İbn Kesîr, a.g.e., I, 342-343.

¹⁰²⁴ En’âm, 6/74.

¹⁰²⁵ Meryem, 19/43-45.

¹⁰²⁶ Meryem, 19/46.

üzüntüsüyle “*Esen kal! Senin için rabbimden af dileyeceğim...*”¹⁰²⁷ diyerek oradan ayrılmıştır.

Daha önce bahsi geçen Hz. Nûh da putperestlikle çetin bir mücadele vermişti. O, tebliğ sürecinde oğlu ile uğraşp onu kurtuluş gemisine binmeye ve yalnız bir olan Allah’a kul olmaya davet ederken, Hz. İbrâhim de babasını putlara tapınmaktan kurtarıp onun tevhid inancına sahip olması için gayret göstermiştir. Ancak Hz. Nûh’un oğlu inkârdan vazgeçmediği gibi İbrâhim peygamberin babası da inadından vazgeçmemiştir.

Buhârî’de yer alan bir hadîs-i şerife göre, Hz. İbrâhim kıyamet gününde babası hakkında şefaathçi olmak isteyecek ancak onun bu isteği kabul edilmeyecektir. Neticede, Kur’ân’da Allah’ın düşmanı olarak tanımlanan babası,¹⁰²⁸ bir peygambere karşı işlediği bu çirkin davranışından dolayı cehenneme atılacak¹⁰²⁹ ve inkârcılığının cezasını çekecektir.

İbrâhim peygamberin kavminin inkâr sebeplerinden birisi de gerçeği görmek istememeleridir.

3.1.4.2. Kavminin Gerçeği Görmemesi

Kavminin hidayete ulaşması için tüm gücüyle peygamberlik görevini yerine getiren Hz. İbrâhim’in kavmiyle arasında geçen konuşmalar “*Hani o, babasına ve kavmine, “Siz neye tapıyorsunuz?” demişti. Onlar da “Biz putlara tapıyoruz ve onlara ibadete devam edeceğiz” demişlerdi. İbrâhim: “Onlara dua ettiğiniz zaman sizi duyarlar mı? Veya size fayda yahut zarar verebilirler mi? Onlar: “Hayır, ancak biz babalarımızı böyle yaparlarken bulduk” dediler...*”¹⁰³⁰ şeklinde âyetlerde yer almaktadır.

Yukarıdaki âyetlerden de anlaşıldığı gibi, Hz. İbrâhim kavmini bir takım sorularla inkâr bataklığından kurtarmaya çalışıyor, onları düşünmeye davet ediyor, iştmeyen, faydası olmayan ve zararı gideremeyen aciz putlara tapınmanın yanlış olduğuna dikkat çekiyordu. Ne var ki inatlarından âdeta düşünme melekesini kaybetmiş putperestler, “*Putlara tapıyoruz ve onlara tapmağa devam edeceğiz*” diyerek atalarının bâtıl yollarından gitmekte ne kadar ısrarcı ve inatçı olduklarını göstermişlerdir.

Kur’ân âyetleri, Hz. İbrâhim’in ibadete lâyık bir tek varlığın yüce Allah olabileceğini, O’nun dışındaki tüm varlıkların yok olmaya mahkûm olduğunu, kaybolan

¹⁰²⁷ Meryem, 19/47.

¹⁰²⁸ Tevbe, 9/114.

¹⁰²⁹ Buhârî, “Enbiyâ”, 8.

¹⁰³⁰ Şuarâ, 26/70-77. Bkz. Enbiyâ, 21/51-56.

şeylerin ise mâbud olamayacağını istidlâlî yolla kavmine tebliğ ettiğini bildirmektedir.¹⁰³¹ Bu çağrışı kabul etmeyip Allah Teâlâ hakkında tartışmaya giren ve kendisini tapındıkları tanrılarıyla tehdit eden kavmine “...*Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? Allah’ın, size, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O’na ortak koştuktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştüğünüz şeylerden ne diye korkayım*¹⁰³²?” diyerek Allah’tan başka hiçbir şeyden ve kimseden korkmadığını cesaretle dillendirmiştir.

Yukarıdaki âyetlerde de görüldüğü gibi, Hz. İbrâhim bir taraftan şirkle mücadele ederken diğer taraftan da tevhid inancı konusundaki istidlâlî bakış açısı ve değerlendirmeleriyle gök cisimlerine taptığı bilinen kavmini düşünmeye, gerçeği görmeye ve onlara tapınmaktan vazgeçmeye davet etmiştir. Güneşe, aya ve yıldızlara tapınmanın yanlışlığını onlara göstermeye çalışmıştır. Ne yazık ki kavmi gerçeği görmemekte ısrar ettikleri için imana yanaşmamış ve inkârda inat etmişlerdir.

3.1.4.3. Kavminin İnkârcılıktaki İnatları

Hz. İbrâhim’in kavminin yılda bir kez topluca kutladıkları bir bayram günleri vardı. Kavmi, “Bizimle gelersen dinimiz senin de hoşuna gidecektir” deyince¹⁰³³ Hz. İbrâhim içinden “...*Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım*”¹⁰³⁴ dedi. Rivayet edildiğine göre Âzer, İbrâhim’i de yanına alarak, yılda bir kez gittikleri şehir dışındaki bayram yerine gitmek üzere evden ayrıldı. Puthaneye gelip diğer putperestlerle birlikte putlara secde etti. “Biz dönünceye kadar bereketlendirsinler” diyerek putlarına önlerine yiyecek malzemeler bırakıp gittiler. İbrâhim peygamber yalnız kalmıştı. Putlara baktı. Yetmiş tane saf saf dizilmiş put vardı. Kapının tam karşısında gözlerinde iki parlak mücevher bulunan, altından yapılmış büyük bir put vardı. Elindeki baltayla bütün putları kırdı. Sadece büyük put kalmıştı. Elindeki baltayı o putun boynuna astı.¹⁰³⁵ İlgili âyetler, bayram yerinden dönen kavmin büyük put hariç diğer putların paramparça edildiklerini görüp “*Sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrâhim?*” diye sorunca, Hz. İbrâhim’in “*Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım!*” cevabı karşısında, diyecek hiçbir şey bulamadıklarını, birbirlerine dönüp kendilerinin zalim ve haksız olduklarını itiraf ettiklerini bildirmektedir. Çünkü İbrâhim

¹⁰³¹ En’âm, 6/75-79.

¹⁰³² En’âm, 6/80-81.

¹⁰³³ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., XIV, 217.

¹⁰³⁴ Enbiyâ, 21/57.

¹⁰³⁵ Zemahşerî, a.g.e., IV,151; İlgili âyetler için bkz. Enbiyâ, 21/58-67; Sâffât, 37/90-96.

(a.s.), tapınılacak varlığın tek Allah olduğunu, putların küçücük bir sineğe mukabelede bulunacak kadar dahi güçlerinin olmadığını, dolayısıyla en küçük fayda veya zararlarının söz konusu olamayacağını¹⁰³⁶ çeşitli istidlâli yollarla anlatmıştı. Ancak onlar bunu ısrarla anlamak istemeyince, İbrâhim peygamber gözleri gibi korudukları ve hürmet gösterdikleri putlarını paramparça ederek bu gerçeği onlara açıkça göstermiştir. Ne var ki inkârcıların bu akl-ı selîm duruşları çok kısa sürmüş, tekrar eski inatlarına ve bâtil inançlarına dönerek putlara tapınmaya devam etmişlerdir.

Hz. İbrâhim'in kavmini inkâra götüren önemli etkenlerden bir diğeri ise güçlerine güvenmeleridir.

3.1.4.4. Güçlerine Güvenmeleri

İlâhlarına yapılan bu davranış, Hz. İbrâhim'in kavmini çok öfkелendirdi. Putları kıranın İbrâhim peygamber olduğu anlaşılınca, Nemrut onun derhal yakalanarak huzuruna getirilmesini emretti.¹⁰³⁷ Hz. İbrâhim, Allah'ı bırakıp putlara tapınan bu yoldan çıkmış insanlara, atalarını körü körüne taklit etmelerinin onları sapıklığa sürüklediğini söylemesi üzerine âdeta donup kalan kavmi, bu sözlerin olsa olsa ancak şaka kabilinden söylenebilecek sözler olduğunu düşünerek şaşkınlıkla¹⁰³⁸ “Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen bizimle eğleniyor musun?” dediler. İbrâhim, “Hayır! Rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir. O, bunları yaratandır ve ben de buna şahitlik edenlerdenim...”¹⁰³⁹ diyerek, onlara gerçekleri söylediğini ifade etti.

Konuyla ilgili bir başka âyette ise olay şu ifadelerle zikredilir: “Allah kendisine hükümdarlık verdi diye rabbi hakkında İbrâhim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrâhim: “Benim rabbim yaşatır ve öldürür,” dediğinde: “Ben de yaşatır ve öldürürüm,” demişti. Bunun üzerine İbrâhim: “Şüphesiz ki Allah, güneşi doğudan getiriyor, sen de onu batıdan getir!” deyince o kâfir şaşırıp kalmıştı. Allah zalim bir topluluğu doğru yola ulaşturmaz.”¹⁰⁴⁰ Rivayet edildiğine göre Nemrut, gıda ürünlerini stok ettirir, kendisinin rab olduğunu kabul edip huzurunda secde eden ihtiyaçlılara bu malzemeleri satardı. Hz. İbrâhim'in huzurunda secde etmediğini görünce “Sen niçin secde etmiyorsun” diye sordu. İbrâhim (a.s.): “Ben ancak rabbime secde ederim” dedi. Nemrut: “Senin rabbin kimdir?”

¹⁰³⁶ Hac, 22/73.

¹⁰³⁷ Enbiyâ, 21/52-54.

¹⁰³⁸ Zemahşeri, a.g.e., IV, 150.

¹⁰³⁹ Enbiyâ, 21/55-56.

¹⁰⁴⁰ Bakara, 2/258.

diye sorunca Hz. İbrâhim: “Benim rabbim öldüren ve diriltendir” cevabını verdi. Bunun üzerine İbrâhim peygamberle rabbi hakkında tartışan Nemrut, gücünü ispat etmek için iki kişi getirtti. Birini öldürtüp diğerini bağışladı. Böylece kendisinin de öldürme ve diriltme özelliğine sahip bir ilâh olduğunu ispat etmeye çalıştı.¹⁰⁴¹ Hz. İbrâhim, Nemrut’dan güneşi batıdan getirmesini isteyince verecek cevap bulamadı ve halkının huzurunda mağlup oldu.

Kavminin ileri gelenlerinin de hazır bulunduğu bu tartışmada yenik duruma düşen Nemrut rezil olmuştu. İlâhlık iddiasında bulunurken herkesin önünde acziyeti ortaya çıkmıştı. Hz. İbrâhim’in istidlâli karşısında söyleyecek bir tek kelime bulamamıştı. Onunla başa çıkamayacağını anladı. Ondan kurtulmak için onu öldürmekten başka çare yoktu. Zaten bir fikir ve düşünce karşısında bir delil getirmekten aciz kalan zorbalarmın âdeti kaba kuvvete başvurmaktı. Nemrut da öyle yaptı. Yandaşlarının teklifiyle İbrâhim peygamberin yakılması için bir mancınık yapıp ateşe atılmasına karar verdiler. “*Eğer (bir şey) yaparsanız, onu yakın da ilâhlarınıza yardım edin*” dediler.”¹⁰⁴² Hz. İbrâhim’i yakarak ortadan kaldırmak suretiyle ilâhlarına yardım etmiş olacaklarına inanıyorlardı. Bir ay boyunca odun topladılar. Ateş öyle büyümüşü ki havada uçan kuşlar bu ateşin alevlerinden yanıyordu. Sonra onu elleri ve ayakları bağlı olarak ateşe attılar. Rivayet edildiğine göre İbrâhim peygamber ateşe atıldığında Cebrâil gelerek: “Bir ihtiyacın var mı” diye sordu. Hz. İbrâhim “Sana mı? Hayır” cevabını verdi. Cebrâil: “Öyleyse rabbinden iste” deyince “O benim halimi bilir” dedi ve “Bize Allah yeter. O ne güzel vekildir” anlamında *Hasbünallahü ve ni‘me’l-vekîl* duasını yaptı.¹⁰⁴³ Nemrut yüksek sarayından bakınca, ateşin Hz. İbrâhim’e zarar vermediğini, onun bir bahçede yeşillikler içinde meleklerle oturduğunu gördü.¹⁰⁴⁴ Zira yakma özelliğine sahip olan ateş, Allah’ın emriyle bir süreliğine bu özelliğini kaybetmiş, İbrâhim peygamber için serinlik ve esenlik olmuştu.

İnkârcılar, kendilerini şımartan ve inkârcılığa sürükleyen maddî güçlerine güvenerek Allah’ın halilini ortadan kaldırmaya kalkıştılar ancak onun rabbi vardı ve onu asla yalnız bırakmazdı. Bunun içindir ki, yüce Allah ateşe, “*...Ey ateş! İbrâhim’e karşı serin ve esenlik ol!*”¹⁰⁴⁵ emrini vererek peygamberini yanmaktan kurtarmış, şer güçlerin kurduğu tuzağı boşa çıkarmıştır.

¹⁰⁴¹ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., IV, 287-294.

¹⁰⁴² Enbiyâ, 21/68. Bkz. Ankebût, 29/24; Sâffât, 37/97.

¹⁰⁴³ Buhârî, “Tefsîr”, 13.

¹⁰⁴⁴ Zemahşerî, a.g.e., IV; 154; Şihâbuddin Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XVI, 68.

¹⁰⁴⁵ Enbiyâ, 21/69.

İbrâhim peygamberin kavminin inkârcı oluşunda en önemli etkenlerden bir diğeri haddi aşmaları olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.4.5. *Haddi Aşmaları*

Allah'ın düşmanı Nemrut, kendine göre göğe daha yakın olmak ve Hz. İbrâhim'in rabbiyle savaşmak için çok yüksek bir saray yaptırmıştı. Âdeta yaptırdığı bu yüksek kuleyle, kendisinin yeryüzünün en güçlü kişisi olduğunu göstermeye ve Hz. İbrâhim'in rabbine meydan okumaya çalışıyordu. Farklı rivayetler bulunmakla birlikte, Nemrut'un ordusuyla birlikte helâk edilişi hakkındaki rivayetlerin birine göre yüce Allah, bu zorba hükümdara kendisine iman etmesini emreden bir melek gönderdi. Nemrut bunu kabul etmedi. Üç kez bu daveti tekrarlayan melek "Ordularını topla. Ben de ordumu toplayacağım" diyerek ayrıldı. Nemrut, ordusunu ve askerlerini güneş doğarken toplamıştı ki, Allah Teâlâ üzerlerine büyük bir sivrisinek ordusu gönderdi. Öyle ki sineklerin kalabalığından semayı göremediler. Allah (c.c.)'ın üzerlerine bir ceza olarak gönderdiği bu sinekler, Nemrut'un ordusunda yer alan herkesi yiyip bitirdi. Koca ordudan geriye sadece kemikleri kalmıştı. Bir sinek ise Nemrut'un burnundan girerek dört yüz yıl boyunca orada kalmış ve bu süre içinde ona büyük bir acı ve azap çektirmiştir. Acıdan kıvranan Nemrut özel bir tokmak yaptırmış, hissettiği acıyı hafifletmek amacıyla kafasına bu tokmakla vurdurmuş, sonunda helâk olmuştur.¹⁰⁴⁶ Böylece, bir Allah ve peygamber düşmanı daha helâk olup tarih sahnesinden silinip gitmiştir. Kibir ve gururla, sahip olduğu güçlü ordusuna güvenerek kimsenin kendisinden güçlü olamayacağına inanan Nemrut, haddini aşarak ilâhlık iddiasında bulunmuş, yerleri ve gökleri yaratan yüce Allah'a harp ilân etmiştir. Ne var ki onun bu azgınlığı ve meydan okuyuşu karşısında Allah Teâlâ, melek ordularını göndermemiş bunun yerine bir sinek ordusu göndererek onun güçlü ordusunu yok edivermiştir.

Nemrut ve ordusunun helâkından sonra Hz. İbrâhim orada daha fazla kalmamış "*Ben rabbime hicret ediyorum*"¹⁰⁴⁷ diyerek göç etmiştir. Her peygamberin bir hicreti varken Hz. İbrâhim'in iki hicreti olmuştur. Zira farklı rivayetler bulunmakla birlikte, İbrâhim peygamberin kendisine ilk iman eden kişi olan kardeşinin oğlu Hz. Lût ve yine kendisine iman etmiş olan eşi ve amcasının kızı Sâre ile Kûsâ'dan Harran'a, oradan da Şam'a hicret ettiği ve Hz. İbrâhim'in Filistin'e, Hz. Lût'un ise Sedum'a yerleştikleri rivayet edilir.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁶ İbn Kesîr, a.g.e., I, 345; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., IV, 287.

¹⁰⁴⁷ Ankebût, 29/26; Sâffât, 37/99.

¹⁰⁴⁸ Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., IV, 192-193.

Böylece İbrâhim peygamber, Allah yolunda ilk hicret eden kişi olmuş,¹⁰⁴⁹ hatırası o günden bu güne kadar dilden dile aktarılmış ve en çok saygıyla anılan peygamberlerden biri olmuştur.

Şimdi de Şuayb peygamberin kavminin inkâr gerekçelerini ilgili âyetler ışığında tespit etmeye çalışacağız.

3.1.5. Hz. Şuayb (a.s.) ve Kavmi

Adı Kur'ân-ı Kerîm'de altı sûrede on bir kez tekrarlanan¹⁰⁵⁰ Hz. Şuayb'ın nesebi Şuayb b. Mekîl b. Yeşcûr b. Medyen b. İbrâhim şeklindedir. Annesi Hz. Lût'un kızıdır. Kavmine güzel hitap ettiği ve kuvvetli deliller getirerek onların delillerini geçersiz kıldığı için "Hatîbü'l-Enbiyâ" lakabıyla meşhur olmuştur.¹⁰⁵¹ Şuayb, Kur'an'da zikredilen peygamber isimlerinden aslı Arapça olan dört isimden biridir. Kızlarından birini Hz. Mûsâ ile evlendirmiştir.¹⁰⁵² Âyetlerde Hz. Şuayb'ın peygamber gönderildiği kavmin isminin Medyen ve Eyke¹⁰⁵³ olarak zikredildiğini görüyoruz. Kur'ân'da çoğunlukla kavim ismi olarak zikredilen Medyen'in Hz. İbrâhim'in oğlu Medyen'in soyundan gelen bir kavim olduğu şeklinde rivayetler vardır.¹⁰⁵⁴ Şuayb peygamberin Medyen kavmine gönderilmesinden bahseden âyetlerde¹⁰⁵⁵ Hz. Şuayb'dan "onların kardeşi" diye bahsedilirken, Eyke halkına gönderildiğini bildiren âyetlerde¹⁰⁵⁶ ise böyle bir ifadenin kullanılmaması dikkat çekmektedir. Ayrıca âyetlerde Medyenliler'in korkunç bir deprem ve şiddetli bir sesle,¹⁰⁵⁷ Eykeliler'in ise ateş bulutuyla helâk edildikleri bildirilmiştir. Bu iki durumdan hareketle Medyen ve Eyke halkının farklı kavimler olduğunu, Şuayb peygamberin önce Medyenliler'e sonra da Eykeliler'e peygamber olarak gönderildiğini söyleyen müfessir ve tarihçiler bulunduğu gibi,¹⁰⁵⁸ iki topluma yapılan tebliğ konularının aynı mevzular içermesinden hareketle bu isimlerin aynı kavme ait¹⁰⁵⁹ olduğunu söyleyenler de olmuştur.

¹⁰⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e., VII, 463.

¹⁰⁵⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., "Şuayb" md. s. 383

¹⁰⁵¹ Ebü's-Suûd b. Muhammed el-İmâdî, a.g.e., II, 369.

¹⁰⁵² Kasas, 28/22-28.

¹⁰⁵³ A'râf, 7/85; Hûd, 11/84; Şuarâ, 26/176; Ankebût, 29/36.

¹⁰⁵⁴ Abdülvehhâb en-Neccâr, a.g.e., 145.

¹⁰⁵⁵ A'râf, 7/85; Ankebût, 29/36.

¹⁰⁵⁶ Şuarâ, 26/177.

¹⁰⁵⁷ Hûd, 11/94.

¹⁰⁵⁸ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, a.g.e., XIX, 183-184.

¹⁰⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 159.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bir rivayete göre Medyen, Hz. İbrâhim'in oğludur ve Hz. Lût'un kızı Reysâ' ile evlenmiştir. Yüce Allah onların nesillerine bereket vermiş ve bu sayede çoğalmışlardır. Sonra bu kavme ve yaşadıkları bölgeye de Medyen adı verilmiştir.¹⁰⁶⁰ Daha önce ataları İbrâhim peygamberin dinine mensup olan bu topluluk, sonraları bu hak dini tahrif etmiş, zamanla tümünden bâtil inanç ve düşünelere saplanmışlardır. Öyle ki, tevhid inancından kopmuş, uydurma ilâhları Allah'a ortak koşmaya başlamışlardır. Bütün bunlara rağmen, Medyen kavmi hak yolda olduğunu iddia ediyor, bâtil inanç ve görüşlerini savunuyor hatta bunlarla övünüyordu.¹⁰⁶¹ Medyenliler, ilerleyen zamanlarda yüce Allah'ı inkâr etmiş, alışverişte ölçüyü ve tartıyı eksik yapmış, emanete hıyanet etmiş ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmışlardır. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Hz. Şuayb'ı onlara peygamber göndermiştir. Bazıları kabul etmemekle birlikte, Şuayb peygamberin Allah korkusundan çok ağladığını ve bu sebeple gözlerini kaybettiğini¹⁰⁶² zikreden müfessirler vardır.

Medyen toprakları, Hicaz'ın kuzeybatısından Kızıldeniz'in doğu sahillerine, Güney Filistin'e, Akabe Körfezi'ne ve Sînâ Yarımadası'nın bir bölümüne kadar uzanan bölgelerde bulunmaktadır. Medyen halkı, ticaretle söz sahibi idiler. Yerleşim merkezleri, Kızıldeniz sahilini takip edip Yemen-Mekke ve oradan Suriye ticaret yolu güzergâhı ile Irak'tan Mısır'a giden yolun kesiştikleri mevkilerde yer alır. Bundan dolayı da Medyenliler Araplar arasında tanınan bir toplumdur. Helâk edilmelerinden sonra dahi, Suriye ve Mısır'a giden ticaret kervanlarının yolları, onlardan geri kalan kalıntılar arasından geçtiği¹⁰⁶³ için hatıralarda uzun süre varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, yüce Allah'ı ve peygamberi inkâr etmekte ısrarcı olmaları Şuayb peygamberin kavmini inkâra sürükleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur.

3.1.5.1. Allah'ı ve Âhireti İnkâr Etmeleri

Kur'ân-ı Kerîm'de farklı sûrelerde Hz. Şuayb ve kavmi hakkında malûmât içeren âyetler incelendiğinde, onların Allah'a kulluk edecekleri yerde, atalarının bâtil yollarını taklit ederek başka tanrılar edinen ve âhiret inancını reddeden bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır. ...Şuayb dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka

¹⁰⁶⁰ Zemahşerî, a.g.e., II, 473.

¹⁰⁶¹ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2008, ss. 375-377.

¹⁰⁶² Ebü'l-Leys es-Semerkandî, a.g.e., I, 555.

¹⁰⁶³ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 64.

hiçbir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın...”, “...Âhiret gününe ümit besleyin...¹⁰⁶⁴” meâlindeki âyetler bu gerçeği açıkça bildirmektedir.

Yukarıdaki âyetlerde de ifade ettiğimiz gibi Medyen halkı, ibadette Allah’a şirk koştukları gibi öldükten sonra bir hayatın varlığını da kabul etmiyordu. Bu yüzden yaptıklarının hesabını vereceklerini düşünmüyor, inkârlarının ve her türlü haksız muamelelerinin yanlarına kâr kalacağını zannediyorlardı. Zaten tarih sahnesi âhiret, hesap, cennet ve cehennem inancının bulunmadığı toplumlarda, haksızlığın ve taşkınlığın ne denli ileri boyutlara ulaştığını gösteren birçok örneklerle doludur. Medyen halkı da Allah’ın kendilerine verdiği sayısız nimetler karşısında O’nu inkâr edip başka tanrılar edinmekle her şeyden önce kendi nefislerine zulüm ve haksızlık yapmıştır.

Medyenlileri inkâra götüren talihsiz davranışlarından bir diğeri Hz. Şuayb’ın kıldığı namazla alay etmeleri olmuştur.

3.1.5.2. Namazı Alay Konusu Edinmeleri

O günün ekonomisinde zirveyi yakalamalarına rağmen, gözlerini mal hırsı bürümüş Medyen halkı, helâl haram sınırı gözetmeden servetlerine servet katmanın peşinde koşuyorlardı. Bu, yoldan çıkmış azgın insanlara, paranın helâl yoldan da kazanılabileceğini, bunun kendileri için daha hayırlı olacağını en güzel bir üslupla anlatan Hz. Şuayb, kapitalist bakış açısına sahip kavminin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Yaptıkları alışverişlerde kullandıkları dirhem ve dinarların kenarlarını keserek değeri düşük paralar kullanan, ölçü ve tartıda hile yaparak insanları aldatan Medyenliler, kendilerine topluma düzen getirecek ilkeleri öğretmeye çalışan peygamberlerinin getirdiği dinle, kıldığı namazla alay etmek suretiyle onu toplumun gözünden düşürmek ve itibarını yok etmek istemişlerdir.

Kur’ân’da sarahaten zikredilmese de, kavmine açık deliller getirerek risâletini tebliğ eden Şuayb peygamberin kavmi, kendilerine bu hakikatlerin söylenmesinden, gerçeğe yüz yüze gelmekten hiç hoşnut olmamış ve “*Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın¹⁰⁶⁵”* diyerek alay dolu sözlerle atalarının yolunu terketmeyeceklerini söylemişlerdir.¹⁰⁶⁶ Hz. Şuayb, çok namaz kılmasıyla tanınan bir peygamberdi. “*Gerçekten de namaz Allah’a saygılı olanların dışındakilere pek*

¹⁰⁶⁴ A ‘râf, 7/85; Hüd, 11/84; Şuarâ, 26/177-180; Ankebût, 29/36.

¹⁰⁶⁵ Hüd, 11/87.

¹⁰⁶⁶ Ebü’l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahmân İbnü’l-Cevzî, a.g.e., IV, 150.

ağır gelir”¹⁰⁶⁷ âyetinde de ifade edildiği gibi yüce Allah’a boyun eğmeyenler için namaz kılmak en zor işlerden biridir. Bu pek önemli ibadet, Allah’tan başka her şeyi bir kenara bırakıp O’nun huzuruna yönelerek secde etmenin zevkini tatmayanlar için gereksiz bir uğraştır. Bu sebeple namaz kılan gerçek müminlerle eğlenip alay etmek, kâfirlerde görülen ortak özelliklerden biri olmuştur. Hz. Şuayb’ın peygamber gönderildiği toplum da onun tevhid inancı ve ahlâkî değerlerle ilgili tebliğlerine doğrudan karşı çıkmamış, ancak kıldığı namazıyla alay ederek onu toplum nezdinde itibasızlaştırmaya ve halkın gözünden düşürmeye çalışmışlardır.

Şuayb kavmi, uyduruk ilâhlara tapınmaktan kurtulup tek olan Allah’ın kulu olmayı, ticarî ve siyasî alanlarda ahlâkî değerlere itibar etmeyi özgürlüğün önünde bir engel görüyorlardı. Hâlbuki peygamberleri kendilerini, mallarında diledikleri gibi tasarrufta bulunmaktan alıkoymuş değildi. Sadece “insanların mallarına haksızlık yapmayın” uyarısında bulunmuştu. Bu da özgürlüğü kısıtlamak anlamına gelmiyordu. Zira halkın bütününün malları ve hukuku teminat altına alınmadan, hiç kimse kendi malında dahi arzu ettiği gibi bir tasarrufta bulunamayacaktı. Ancak Medyenliler, başkalarına ait malları sanki kendi mallarıymış gibi görüyor, adalete riayet etmiyor, haramdan sakınmıyor, haksız tutumlarından bir türlü vazgeçmiyorlardı. Bozgunculuktan vazgeçmeleriyle ilgili olarak Şuayb peygamberin ikazlarına aldırış etmiyor, putlara tapınmayı bırakmıyor, gururlanarak ve kibirlenerek onunla ve diniyle alay ediyorlardı. Aynı zamanda özgürlük iddiasıyla ticarete hilekârlıktan, saygısızlıktan Allah’a ve peygamberine karşı ukalâca tavırlarından vazgeçmiyorlardı.¹⁰⁶⁸ Çünkü onlar, namazın dinin özü ve en önemli ibadeti olduğunu biliyorlardı. Namazla alay, dinin bütünüyle alay etmek anlamına geliyordu. Bu sebepledir ki, tarih boyunca inkârcı toplumlar, fırsat bulduklarında her şeyden önce iman edenlerin namazlarına engel olmaya çalışmışlardır. Bu gün İslâm coğrafyasında ve Avrupa’da, namaz kılan müslümanlara, camilere, minarelere, mescitlere yapılan psikolojik ve fizikî baskıların altında yatan en önemli sebep de bu olsa gerektir. Yine bu gün İslâm âleminde müslümanın namazına tahammül edemeyen inkârcı zihniyetler, attıkları bombalarla camileri imha etmekte, müslümanların canına kastetmekte ve kutsalına el uzatmaktadırlar.

Âyet-i kerîmeyi dikkatle tahlil ettiğimizde, Medyenlilerin Hz. Şuayb’a yönelttikleri bu sözleriyle, asırlar öncesinde dinin alışveriş kurallarına, ölçü ve tartıya, insanlar arası

¹⁰⁶⁷ Bakara, 2/45.

¹⁰⁶⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., IV, 2807-2808.

muamelelere, ticarî ve iktisadî alanlara müdahale etmemesi gerektiğini arlanmadan dillendirmişlerdir. Asırlar sonra bu günün cahil inkârcıları ve putperestleri, Şuayb peygamberin devrindeki müşriklerden hiç de farkları yoktur. Medyen halkı da tıpkı günümüzde saf tevhid akîdesine davet eden ve bu uğurda çalışan gerçek müminlerle alay eden kimseler gibi Hz. Şuayb'ı alayla karşılamış ve “*Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın*” demişlerdir. Aslında bu söylediklerinin tam tersini belirtmek istiyorlardı. Çünkü onlara göre yumuşak huyluluğun ve akli başında olmanın biricik ifadesi onlar gibi atalarının tapındıkları şeylere tapınmaktı. İbadet ile çarşıdaki muameleleri birbirinden ayrı mütalaa etmekte.¹⁰⁶⁹ İşte bu düşüncelerle Allah'ın peygamberiyle ve diniyle alay etmeleri onları inkâr girdabına hapsedmiştir.

Medyen halkını inkâr bataklığına sürükleyen önemli etkenlerden biri de Hz. Şuayb'ın herkes gibi sıradan bir insan olduğunu ileri sürmeleridir.

3.1.5.3. Hz. Şuayb'ı Sıradan Bir Beşer Görmeleri

Hz. Şuayb, hiçbir maddî karşılık beklemeden, kavminin yüce Allah'a yönelmesini, insanlara yaptıkları haksızlıklardan vazgeçip aralarında adaletle muamele etmelerini istiyordu. Onun bu istekleri kavmini kızdırmış ve aralarında amansız bir mücadele başlamıştır. Medyen'in inkârcıları, Şuayb peygamberin yanına gitmek isteyenlerin yollarını kesip onun deli olduğunu söylüyor, böylece bu insanların ona iman etmelerine engel olmak için ellerinden gelen gayreti sarf ediyorlardı. Bununla da yetinmeyip iman etmeleri durumunda bu insanları tehdit etmekten¹⁰⁷⁰ geri durmuyorlardı.

Medyenliler, önce alay ederek tepki göstermişlerdi. Bundan bir sonuç alamayınca inkârlarına bahane olarak başka bir mazeretin arkasına sığındılar ve “*Sen ancak büyülenmişlerdensin. Sen sadece bizim gibi bir insansın. Biz senin yalancılardan olduğunu sanıyoruz*”¹⁰⁷¹ diyerek iftira ve karalama kampanyasına başladılar. Onun büyülendiğini ve yalan konuştuğunu iddia ettiler. Ayrıca bir insanın peygamber olamayacağını zira onun kendilerinden bir üstünlüğünün bulunmadığını öne sürdüler.

İnkârcı kavminin hidayete ulaşmasını çok arzulayan Hz. Şuayb, çok yumuşak bir üslupla dillendirdiği sözlerle geçmişte helâk edilen bazı kavimlerden örnekler vererek

¹⁰⁶⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, 1919-1920.

¹⁰⁷⁰ Abdülvehhâb en-Neccâr, a.g.e., 146.

¹⁰⁷¹ Şuarâ, 26/185-186.

kavmini uyarmaya devam etmiştir.¹⁰⁷² Ancak, olayları lâıykıyla değerlendirecek vicdana ve akl-ı selıme sahip olmayan kavmi: “*Ey Şuayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşaya tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin*”¹⁰⁷³ diyerek hakaret ve küçümseme içerikli ifadelerle onu yıldırmaya çalışmış, taşlamakla tehdit etmişlerdir. Bununla da yetinmeyip, davasından vazgeçmediğı takdirde onu ve ona iman edenleri sürgünle tehdit¹⁰⁷⁴ etmekten geri durmamışlardır.

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü gibi, her dönemde inkârcıların peygamberleri ve inananları davalarından vazgeçirmek için uyguladıkları tehdit metodunu Medyenliler de Şuayb peygambere ve inananlara uygulamışlardır. Zaten hak ile bâtil mücadelesinin başladığı ilk günden beri alay, tehdit, şantaj, hakaret, psikolojik ve fizikî baskılar, değişik boykotlar kâfirlerin müslümanlara karşı sıklıkla başvurdukları birer metot olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bu gün de aynıdır. Tüm bu yıldırma ameliyelerinin karşısında dimdik duran ve davasından asla tâviz vermeyen Şuayb (a.s.), milletine “*Ey kavmim! Andolsun, ben size rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm?*”¹⁰⁷⁵ cevabını vererek gönderilecek azaba işaret etmiştir.

Medyen halkı, Allah’ı ve âhireti inkâr ederek kazandıkları şeytanî cesaretle, dünya malına aşırı düşkünlük göstermiş ve yaşadıkları sosyal çevrede bozgunculuk çıkarmışlardır.

3.1.5.4. Aşırı Tamahkârlıkları ve Bozgunculukları

Medyen halkı, Allah ve âhıret inancını reddetmenin verdiği rahatlıkla, ellerine fırsat geçtiğinde her türlü haksızlığı yapabiliyor, çevrelerine zarar veriyor ve kendi çıkarları dışında hiçbir şey düşünmüyorlardı. Allah’ın kendilerine bahşettiğı serveti, gücü ve her türlü imkânı, daha fazla kazanma hırsıyla yanlış yerlerde kullanıyorlardı. Hz. Şuayb’a iman etmek için gelenlerin yollarını kesip onları tehdit ediyor, yoldan geçen kervanları soyuyor, insanların mallarını ellerinden alıp gasp ediyor, alışverişte haksızlık yapıyor, ölçü-tartıda hile yapıyor, fazla alıp az veriyorlardı.¹⁰⁷⁶ Çok önemli stratejik öneme sahip bir merkezde bulunmalarına rağmen, yaptıkları kötülükler ve ahlâksızlıklar sebebiyle huzur kalmamış, bölge yaşanmaz bir hal almıştı.

¹⁰⁷² Hûd, 11/88-90.

¹⁰⁷³ Hûd, 11/91.

¹⁰⁷⁴ A’râf, 7/88.

¹⁰⁷⁵ A’râf, 7/87, 93.

¹⁰⁷⁶ İbn Kesîr, *Kıyasu'l-enbiyâ'* ...,264.

Şuayb peygamber, dünyaya böylesine tamah eden, kendi menfaatini her şeyin üstünde tutan bu azgın toplumu, bir olan Allah'a kulluk yapmaya, O'na eş koşmamaya, inananlara engel olmamaya, eksik tartmaktan, insanların yollarını kesip korkutmaktan ve Allah'ın yolunun çelişkili gibi göstermeye çalışmaktan vazgeçmeye davet etmiştir.¹⁰⁷⁷ Böylece Hz. Şuayb, haksız yollarla elde ettikleri servetin hayrını göremeyeceklerini, helâl yollardan kazanacakları malın kendileri için daha hayırlı olduğunu, hile, yalan ve gaspla edinilen malların ancak zarar getireceğini onlara en belîğ bir şekilde ifade ediyordu. Ancak hakikate karşı gözlerini ve gönüllerini kapatmış inkârcıların önde gelenleri, kendileri Şuayb peygambere inanmadıkları gibi "*(Ey ahali!) Andolsun ki eğer Şuayb'a uyarsanız, o takdirde mutlaka siz zarar edenler olursunuz*"¹⁰⁷⁸ diyerek diğer insanlara da inanmamalarını tembihliyor ve ima yoluyla onları tehdit ediyorlardı.

Medyen'deki önde gelen inkârcılar şu sözlerle cahil insanları kandırmaya çalışmışlardır: "Yaşadığımız bu toplumda, erdem, fazilet, dürüstlük ve iyilik gibi konuları hayatımızın temel prensipleri olarak benimseyip uygulayacak olursak işte biz o zaman perişan oluruz. Ticaret ve alışverişlerimizde dürüstlük ve doğruluğa riayet edersek ticarî hayatımız gelişmez. Büyük ticaret kervanlarının güzergâhı olan bu bölgedeki ikametimizden gerektiği şekilde istifade edemez, sessiz sedasız bir toplum haline geliriz. Bu bölgeden geçen kervanların geçişlerine seyirci kalacak olursak, kontrolümüz altındaki bu stratejik konumumuzun bize kazandırdığı tüm siyasî ve ticarî avantajlarımız heba olur. Bu durum ise çevremizdeki toplumlara karşı üstünlüğümüzün son bulması demektir."¹⁰⁷⁹

Dünyevî menfaatlerini kaybetme korkusu, Şuayb peygamberin gönderildiği kavme özel bir durum değildir elbette. Sefahete yönelen kişi ve toplumlar, hakkaniyet, adalet ve sadakat konularında, benzer tedirginlikleri hissetmekten kendilerini alamamışlardır. Yalan konuşmadan, hileye başvurmadan, haksızlık yapmadan ticarî ve siyasî işleri yürütmenin mümkün olmayacağı görüşü, insanlık tarihi boyunca tüm inkârcı toplumlarda ortaya çıkmış bir olgudur. İşte bu yüzden, menfaatini önceleyen insanlar, hak davetinin karşısında yer almış, doğruluk ve dürüstlikle toplumun gelişmeyeceğini aksine yıkılacağını inkârlarına bahane olarak ileri sürmüşlerdir.

¹⁰⁷⁷ A'raf, 7/85-87. Bkz. Hüd, 11/84-86; Şuarâ, 26/183.

¹⁰⁷⁸ A'raf, 7/90.

¹⁰⁷⁹ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 68.

Medyen halkının inkârcılığında etkili olan ve nihayetinde onları helâke sürükleyen diğer bir faktör ise haddi aşmaları olmuştur.

3.1.5.5. Hadlerini Aşmaları

Medyen halkı, bir türlü uslanmıyor, söz dinlemiyor, yola gelmiyordu. Her geçen gün sınırlarını aşıyor, Hz. Şuayb'a ve iman edenlere baskılarını artırıyorlardı. Gasp, vurgun, haksızlık, bozgunculuk, alışverişte hile had safhaya ulaşmıştı. Âdeta gününü aratıyordu. Böyle bir ortamda tebliğ görevinden asla geri durmayan Şuayb peygamber, kavminin çeşitli şantaj ve tehditlerine önce, *“Ey Kavmim! Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni) yapacağım. Rezil edici azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz. Gözleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum”*¹⁰⁸⁰ şeklinde cevap verdi. Fakat kavminin azgınlıkları, pervasızlıkları her geçen gün artıyordu. O kadar küstahlaşmışlardı ki, *“Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi gökten üzerimize bir parça düşür”*¹⁰⁸¹ diyecek kadar ileri gitmişlerdi. Bunun üzerine Şuayb (a.s.): *“...Ey rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın”*¹⁰⁸² diyerek beddua etti. Peygamberinin duasını kabul eden yüce Allah, onu ve inananları kurtarmış, Medyenli inkârcıları ise uğultulu korkunç bir ses ve şiddetli bir sarsıntıyla¹⁰⁸³ helâk etmiştir.

Hulâsa, Hz. Şuayb'ın risâlet görevini en güzel şekilde yerine getirmesine rağmen, kul olduklarının bilincine varamayan şımarık kavmi, gösterdikleri aşırılıklar nedeniyle inkâr batağından kurtulamamışlardır.

İslâm öncesi dönemle ilgili son olarak Mûsâ peygamberin inkârcılarla mücadelesini inceleyerek, din düşmanlarının inkâr gerekçelerini ve taleplerini tespit edeceğiz. Ayrıca Kur'ân'da bu inkârcılara verilen cevap ve cezalara temas edeceğiz.

3.1.6. Hz. Mûsâ (a.s.), Firavun, İsrâiloğulları

Şimdi de Kur'ân-ı Kerîm'de ülü'l-azm peygamberlerden biri olduğu bildirilen¹⁰⁸⁴ Hz. Mûsâ'nın âlemlerin rabbine kul olmaya davetini reddedip, rablik iddiasında bulunan Firavun ve avanesinin inkâr gerekçeleri ile İsrâiloğulları'nın peygamberleri Hz. Mûsâ'nın

¹⁰⁸⁰ Hûd, 11/93.

¹⁰⁸¹ Şuarâ, 26/187.

¹⁰⁸² A'râf, 7/89.

¹⁰⁸³ Hûd, 11/94-95; Şuarâ, 26/187; Ankebût, 29/37.

¹⁰⁸⁴ Ahzâb, 33/7; Şûrâ, 42/13.

getirdiği vahyin gerçekleri karşısında ayak diretme sebeplerini kısa başlıklar altında tespit etmek istiyoruz.

3.1.6.1. Hz. Mûsâ ve Firavun

Kur'ân-ı Kerîm'de değişik sûrelerde yüz otuz altı yerde geçen¹⁰⁸⁵ Mûsâ kelimesi, Süryani kökenli bir isimdir. Kur'ân'da onun kadar hiçbir peygamberin ismi zikredilmemiştir. Hz. Mûsâ'nın nesebinin Mûsâ b. İmrân b. Yeshûr b. Kahes b. Lavî b. Ya'kûb b. İshak b. İbrâhim şeklinde Hz. İbrâhim'e dayandığında müfessirler ortak görüşe sahiptir. Annesinin adının Necîb veya Nâhiye olduğunu söyleyenler olsa da meşhur olan görüşe göre Yevhâyîl'dir. Hz. Mûsâ, sonradan müslüman olan İsrâiloğulları'ndan Âsiye ile evlenmiştir. Mûsâ peygamberin yüz yirmi yıl yaşadığı rivayet edilir. Kendisinden bir yaş daha büyük olan kardeşi Hz. Hârûn'un, onun duası neticesinde peygamber olarak görevlendirilen¹⁰⁸⁶ güzel bir hatip olduğunu âyetlerden öğreniyoruz.

Hz. Mûsâ döneminde yaşayan Firavun'un gerçek adı "Velîd b. Mus'ab" olup, nesebi Ebû'l-Abbas b. Velîd b. Mus'ab b. Reyyân b. Erâşe b. Şîrvân, b. Amr b. Fârân b. Amâlik b. Lâvez b. Sâmb. Nûh şeklinde verilir. Firavun, Mûsâ peygamberden önceki hayatında korku, açlık veya hastalık gibi bir sıkıntıyla hiç karşılaşmamıştır. Şayet bunlardan birini yaşasaydı ulûhiyyet iddiasında bulunmazdı denilmiştir. Firavunlar içinde Hz. Mûsâ döneminde yaşayan Firavundan daha zalimi, yüce Allah'a karşı bu kadar haddini aşanı, ondan ağır söz söyleyeni, daha uzun ömürlüsü, daha güçlüsü, saltanatı daha uzun olanı, İsrâiloğulları'na daha kötü muamele edeni geçmemiştir. Firavun, İsrâiloğulları'na işkence eder ve onları köle olarak en ağır işlerde çalıştırırdı. Onları sınıflara ayırmıştı. Bir grubu inşaatlarda, bir grubu tarlalarda başka bir grubu ise diğer zor işlerde çalıştırırdı. Çalışmayanlara ağır vergiler koyar,¹⁰⁸⁷ insanlara zulüm ve işkence yapmaktan âdeta zevk alırdı. Firavunun zulüm düzenine dayalı saltanatını sürdürebilmek için gösterdiği aşırı hırsı, inkârcılığında en etkili sebeplerden biridir.

3.1.6.1.1. Firavun'un İhtirası

Âyet-i Kerîmeler, büyüklük taslayan Firavun'un koltuğunu korumak için insanlara en ağır işkenceleri ve hatta akla gelebilecek en korkunç katliamları dahi gözünü kırpmadan yapabildiğini bildirmektedir. Meselâ, bir âyet-i kerîme meâlen "Şüphesiz ki, Firavun

¹⁰⁸⁵ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., "Mûsâ" md. ss. 680-682.

¹⁰⁸⁶ Kasas, 28/34.

¹⁰⁸⁷ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed en-Neysâbüri es-Sa'lebî, *Kasasu'l-enbiyâ*, Mektebetü el-Cumhûriyye el-Arabiyye, Mısır, ty., ss. 180-181.

yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o, bozgunculardandı”¹⁰⁸⁸ şeklindedir. Bir taraftan kibirlenerek halk arasında fitne fesat yayan Firavun, diğer taraftan da İsrâiloğulları’nın hamile kadınlarının düşük yapması için onlara işkenceler yapıyor, doğuranların çocuklarını ise boğazlamaktan kaçınıyordu. Çünkü bir gün rüyasında, Kudüs yönünden bir ateşin gelip Mısır topraklarına ulaştığını, kendisinin ve tüm Kıptiler’in evini yaktığını ancak İsrâiloğulları’na zarar vermediğini görmüştü. Uyanınca derhal kâhin ve münecimlerini toplayıp onlardan rüyasını tabir etmelerini istedi. “İsrâiloğulları’ndan bir çocuk gelecek, Mısırlılar’ın helâkine ve senin kırallığının yok olmasına sebep olacak” dediler.¹⁰⁸⁹ Bu yorum sebebiyle endişeye düşen Firavun, İsrâiloğulları’nın dünyaya gelen tüm erkek çocuklarının öldürülme emrini vermiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Firavun, Mısır’ın geniş tarım alanlarında mâbed, saray ve piramit inşaatları gibi en ağır işlerde İsrâiloğulları’nı çalıştırıyordu. Ancak, onun İsrâiloğulları’nın yeni doğan erkek çocuklarına yönelik uyguladığı bu katliam yetkilileri kısa sürede endişeye sevk etmişti. Firavun’a gelip, doğan çocukları öldürtmeye devam etmesi halinde, kısa bir süre sonra, tarla ve inşaat işlerinde çalıştıracak kimse bulamayacaklarını söylediler. Bunun üzerine Firavun, dünyaya gelen erkek çocukların bir yıl kesilmesini, bir yıl sağ bırakılmasını emretti. Hz. Hârûn öldürme işleminin yapılmadığı senede doğduğu için aile bir sıkıntıyla karşılaşmadı. Ancak Mûsâ peygamber, çocukların boğazlandığı yıl doğunca annesi büyük bir endişeye düştü. Ona hamile kaldığı ilk günden itibaren hamileliğini gizledi.¹⁰⁹⁰ Onu doğurunca da “...Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil’e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız”¹⁰⁹¹ diye ilham ederek annesinin imdadına yüce Allah yetişti. Annesi kendisine ilham edileni aynen yaptı. Bir sanduka içinde onu suya bıraktı ve “... Mûsâ’nın ablasına: “Onu izle!” dedi. O da Mûsâ’yı onlar farkına varmadan uzaktan gözetledi.”¹⁰⁹² Geleceğin ülü’l-azm peygamberlerinden biri olacak Hz. Mûsâ’nın cefakâr annesi, Allah Teâlâ’nın verdiği emri yerine getirerek hem sınavı kazanmış hem de biricik oğlunun canını kurtarmıştır.

¹⁰⁸⁸ Kasas, 28/4.

¹⁰⁸⁹ İbn Kesîr, a.g.e., 378; Ebû İshâk Ahmed es-Sa’lebi, a.g.e., ss. 181-182.

¹⁰⁹⁰ İbn Kesîr, a.g.e., 380.

¹⁰⁹¹ Kasas, 28/7.

¹⁰⁹² Kasas, 28/11.

Firavun'un sarayında görevli hizmetçi kızlar, suda üstü kapalı bir sanduka gördüler. Açmaya cesaret edemeyip onu alıp Firavun'un eşi Asiye'ye götürdüler. Mûsâ'nın aydınlık yüzünü görünce Asiye'nin gönlünde ona karşı derin bir sevgi oluştu. Firavun, küçük çocuğu görünce derhal öldürülmesini emretti. Ancak Asiye atıldı ve *“Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlât ediniz”*¹⁰⁹³ diyerek Mûsâ'nın öldürülmesine engel oldu. Zira çocukları olmuyordu. Âyet-i Kerîme'de de bildirildiği gibi gerçekten de Mûsâ Asiye'ye dünyada hidayete ermesi, âhirette de cennete kavuşması noktasında faydalı olmuş¹⁰⁹⁴ ve Asiye'nin yukarıdaki dileği kabul olmuştur.

Mûsâ acıkınca, onu emzirecek kimse aradılar. Her yolu denediler ancak o, hiçbir kadından süt emmiyor, başka bir şey de yemiyordu. Bunun üzerine onu, emzirecek bir kadın bulmak ümidiyle çarşıya getirdiler. Çarşıda beklerlerken birden Mûsâ'nın ablası onları gördü ve onu tanıımıyormuş gibi *“Size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?”*¹⁰⁹⁵ dedi. *“Sen bu çocukla niçin ilgileniyorsun”* diye sorduklarında onlara *“Hükümdarımızı çok sevdiğim ve onun menfaatini gözettiğim için”* cevabını verdi. Mûsâ'nın kız kardeşini takip ederek evlerine vardılar. Annesi onu kucığına alınca hemen emmeye başladı. Buna çok sevindiler ve müjdecî bu haberi Asiye'ye ulaştırdı. Asiye, Mûsâ'nın annesine, saraya gelip yerleşmesini teklif etti ancak o eşi ve çocukları sebebiyle saraya yerleşmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Asiye, Mûsâ'yı annesiyle gönderdi, ona aylık bağladı. Her türlü bakımlarını karşıladı. Böylece annesi oğluna kavuşmuş oldu.¹⁰⁹⁶ Nitekim *“Böylece biz, anasının gözü aydın olsun ve üzülmesin, Allah'ın vâadinin hak olduğunu bilsin diye onu anasına geri döndürdük. Fakat onların pek çoğu bunu bilmezler”*¹⁰⁹⁷ âyeti bu hakikati bize bildirmektedir.

Hz. Mûsâ'nın, İsrâiloğulları'nın neslini tüketmeye kararlı olan Firavun'un sarayında, büyük bir ihtimam gösterilerek yetiştirilmesi, şüphesiz Allah'ın kudretinin bir tecellisidir. Zira Firavun, onun doğumunu engellemek için tüm İsrâiloğulları'nın yeni doğan çocuklarının boğazlanarak öldürülmesini emrederken kader âdeta *“Ey askerlerinin çokluğuyla, saltanatının gücüyle böbürlenmiş zorba hükümdar! Kimseye mağlup olmayan, emrinin önüne geçilemeyen, belirlediği kaderi değiştirilemeyen yüce Allah, doğumunu engellemek için birçok masum çocuğu katlettiğin o Mûsâ'nın, senin evinde büyümesine*

¹⁰⁹³ Kasas, 28/9.

¹⁰⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 35-38.

¹⁰⁹⁵ Kasas, 28/12.

¹⁰⁹⁶ İbn Kesîr, *Kıyasu'l-enbiyâ'*..., ss. 382-383.

¹⁰⁹⁷ Kasas, 28/13.

hükmetti. Onu bizzat sen yedirip içirip besleyeceksin. Sonra da vahyedilen hakikatleri kabul etmediğin ve yalanladığın için senin helâkin onun elinden olacak. Ta ki sen ve diğer tüm yaratılmışlar bilesiniz ki, göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah dilediğini yapandır. O'nun gücünü, iradesini engelleyecek kimse yoktur"¹⁰⁹⁸ diye sesleniyordu:

Âyet-i kerîmelerde açıkça ifade edildiği gibi Firavun, makamını kaybetme ihtimali söz konusu olduğu anda, binlerce masum çocuğu gözünü kırpmadan boğazlatacak kadar merhamet yoksunu bir insandır. İleride açıklayacağımız üzere aynı makam sevgisi onu hak ve hakikat karşısında teslimiyet göstermekten de alıkoymuş, inkârından ve rububiyet iddiasından vazgeçmemiştir.

Firavun ve beraberindeki inkârcı toplum, Hz. Mûsâ'nın beşer oluşunu inkârlarına bahane göstermişlerdir.

3.1.6.1.2. Hz. Mûsâ'nın Beşer Olması

Hz. Mûsâ, delikanlılık çağına geldiğinde bir Kıpti'nin ölümüne sebep olduğu için Mısır'ı terketmiş, Medyen'e giderek orada Hz. Şuayb'ın yanında on sene kalmış ve onun kızlarından biriyle evlenmişti. Daha sonra ailesiyle birlikte Mısır'a dönmeye karar verip yola koyuldu. Hava soğuktu ve eşi hamileydi. Yolunu kaybetmişti. İşte böylesine sıkıntılı bir anda Mûsâ peygamber, "*Şüphesiz yok ki, ben senin rabbinim. Sakın ailenin sana ayak bağı olduğunu düşünme! Onlar da sen de korunulan Tuvâ vadisindeyiz. Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle. Şüphesiz yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl*"¹⁰⁹⁹ emriyle, asa ve bembeyaz el mucizeleriyle peygamber olarak görevlendirildi.¹¹⁰⁰ Daha önce ifade ettiğimiz gibi Hz. Mûsâ, tebliğ görevinde kendisine yardımcı olması için kardeşi Hârûn'un da görevlendirilmesini isteyince duası kabul edildi.¹¹⁰¹ Hemen ardından, ikisine "*Firavun'a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar*"¹¹⁰² emri verildi.

Bunun üzerine Hz. Mûsâ ve kardeşi Hz. Hârûn, Firavun'un ve beraberindekilerin karşısına çıkıp Allah'ın elçisi olduklarını söyleyerek ilâhî vahyi tebliğ ettiler.¹¹⁰³ Onlar "*Biz,*

¹⁰⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 34-35.

¹⁰⁹⁹ Tâhâ, 20/12-14.

¹¹⁰⁰ Kasas, 28/29-35.

¹¹⁰¹ Tâhâ, 20/25-36.

¹¹⁰² Tâhâ, 20/43-44.

¹¹⁰³ Tâhâ, 20/47-48; Şuarâ, 26/17.

*kendimiz gibi iki insana mı inanacağız? Oysa onların kavmi bize kölelik etmektedir...*¹¹⁰⁴” diyerek, Mûsâ peygamberin beşer oluşunu gerekçe göstererek büyüklük taslayıp inkâr ettiler. Daha sonra Firavun, alaylı bir şekilde ... “*Sizin rabbiniz kim, ey Mûsâ?*”¹¹⁰⁵ diye sordu. “*Mûsâ, “Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir” dedi*”.¹¹⁰⁶ Firavun aynı şekilde alaycı bir ifadeyle “*Ya geçmiş nesillerin hâli ne olacak?*”... diye sorunca “*Mûsâ şöyle dedi: “Onlar hakkındaki bilgi rabbimin katında bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) yazılıdır...”*”¹¹⁰⁷ Aslında Firavun, kurnazca sorduğu bu soruyla şunları söylemek istiyordu: “*Madem her şeyi yoktan yaratan ve yaratılış gayesini gösteren rabden başka bir tanrı yok, ya asırlardır değişik tanrılara tapınan atalarımızın tamamı hata mı işlediler? Hepsi de doğruyu bilemeyen ve azabı hak eden insanlar mıydı?*” Muhtemeldir ki Firavun Hz. Mûsâ’nın kendisini ve çevresindekileri hak dine davetiyle, atalarına ve yüzyıllardır tapınageldikleri tanrılarına saygısızlık yaptığını düşünmüş, ona bu soruyu yönelterek Mısır halkını onun çağrısına karşı kıskırtmayı amaçlamıştır. Zira bu tip sorular, hak dinin davetçilerine karşı sıklıkla uygulanmış bir oyun olup aklını çalıştırmayan kişi ve toplumlar üzerinde çoğunlukla etki göstermiştir.¹¹⁰⁸ Bir sonraki bölümde ele alacağımız üzere benzer bir uygulama Meke müşrikleri tarafından Hz. Peygamber’e karşı da sergilenmiştir.

Firavun ve beraberindekiler konuyu dinî açıdan değil siyasî bakımdan değerlendiriyor, Mûsâ peygamberin yönetimi onların elinden bir şekilde almayı hedeflediğini düşünüyorlardı. Bunun için “*Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndüresin de yeryüzünde hâkimiyet (devlet) ikinizin eline geçsin diye mi bize geldin? Biz ikinize de inanmıyoruz*”¹¹⁰⁹ demişlerdir. Mısırlılar, atalarından kendilerine intikal eden gelenek, alışkanlık, örf, âdet ve özellikle putperestliğe öylesine bağlıydılar ki, o düşünce ve inancın dışında hiçbir sistemi kabullenmeye yanaşmıyorlardı.¹¹¹⁰ Bu yüzden kelimenin tam anlamıyla taklidi yegâne kurtarıcı kabul eden inkârcılar, atalarını üzerinde buldukları dini terketmeyeceklerini söyleyerek Hz. Mûsâ’nın davetini reddetmiş, açık delillere rağmen inkârlarından vazgeçmemişlerdir.

¹¹⁰⁴ Mü’minûn, 23/47.

¹¹⁰⁵ Tâhâ, 20/49.

¹¹⁰⁶ Tâhâ, 20/50.

¹¹⁰⁷ Tâhâ, 20/51-52.

¹¹⁰⁸ Ebü’l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., III, 250.

¹¹⁰⁹ Yûnus, 10/78.

¹¹¹⁰ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XVII, 148.

Firavun ve kavminin ileri gelen inkârcıları gibi insanlar, atalarından miras alıp meşrû göstermeye çalıştıkları hayat biçimini, insanların tümünün kabul ettiği bir sistem haline getirmeyi amaçlamışlardır. Bu tip kişiler, insanların düşünce ufkunu daraltarak toplumun tamamının kendileri gibi düşünen bir kalabalık haline gelmesini isterler. Zira düşünme melekesini çalıştırmayan insan, içinde bulunduğu yanlışı farketmeyecek, daha doğru ve daha güzelini bulmak için bir arayış içinde olmayacaktır. Aslında ilk günden itibaren insanlar tevhid ilkesiyle muhatap ve mükellef iken, inkârcılık ve bu mânadaki farklı akımlar hep sonradan ortaya çıkmıştır.¹¹¹¹ Buna rağmen, inkârda ısrar eden toplumlar ne yazık ki müşrik atalarının izinden gitmeyi her şeyden önemli görmüş ve bu davranışlarını hak dine karşı bir savunma mekanizması haline getirmişlerdir.

Firavun ve maiyetindekiler, atalarından miras aldığı inkârcılığa o kadar bağlıdır ki, Hz. Mûsâ'ya iman eden ve Kur'ân'da övülen eşi Asiye'yi dahi gözünü kırpmadan öldürmüştür. Bir müslüman kadına yaptıklarını eleştiren hanımını astırarak şehid etmiştir.¹¹¹² Asiye, büyük bir makam ve servet içinde bulunmasına rağmen, bunların hiçbirine değer vermemiş, zorba Firavun'un karşısında hakkı korkusuzca haykırmış, imanı uğruna canını feda etmiştir. Nihayetinde kâinatta en şerefli kadınlardan biri olma bahtiyarlığına ermiştir.

Böylece Mûsâ peygamberin beşer oluşunu bahane ederek imana yanaşmayan, geçmişi körü körüne taklit eden Firavun ve beraberindeki inkârcı toplumun kibir ve inatları sebebiyle inkârda ısrar ettiklerini tespit etmiş olduk. Firavun ve inkârcı yandaşları bunlarla da yetinmeyerek peygamberleri hakkında çeşitli iftiralari dillendirmişlerdir.

3.1.6.1.3. Çeşitli İftiraları

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ ve Hârûn'a "*Firavun'a gidin ve "Şüphesiz biz âlemlerin rabbinin elçisiyiz. İsrâiloğulları'nı bizimle beraber gönder"*¹¹¹³ deyin emrini verince, Allah'tan aldıkları tebliğ görevini yerine getirerek, Firavun ve avanesine yumuşak bir üslupla hitap eden iki peygamber, yerleri ve göğü yaratanın, yağmuru yağdıranın, çeşitli bitki ve meyveleri istifadelerine sunanın, ibadete lâayık tek varlık olan âlemlerin rabbi Allah olduğunu bildirdiler.¹¹¹⁴ Ondan, İsrâiloğulları'na yaptığı zulme bir son vermesini, Allah'a kulluk yapabilmeleri için onları salıvermesini istediler. Firavun ise tüm Mısırlılar'ın tanrısı

¹¹¹¹ Murat Kayacan, a.g.e., s. 53.

¹¹¹² Buhârî, "Et'ime", 25.

¹¹¹³ Şuarâ, 26/16-17. Bkz. A'râf, 7/103-105.

¹¹¹⁴ Tâhâ, 20/47, 53-55.

olduğunu iddia ediyor, yalnız ona kul olmalarını istiyordu. Ona göre, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un söyledikleri şeyler kabul edilebilir cinsten değildi. Zira onlar, Firavun'u rububiyet makamından indirmeye çalışıyorlardı.¹¹¹⁵ “Firavun, Hz. Mûsâ'ya dönerek “*Âlemlerin rabbi de nedir?*” dedi. Mûsâ, “*O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin rabbidir. Eğer gerçekten inanırsanız bu böyledir.*” Firavun, etrafındakilere (alaycı bir ifade ile) “*dinliyor musunuz?*” dedi. Mûsâ, “*O, sizin de rabbiniz, geçmiş atalarınızın da rabbidir*” dedi. Firavun, “*Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz mecnundur*” dedi. Mûsâ, “*O, doğunun da batının da ve ikisi arasındaki her şeyin de rabbidir. Eğer düşünüyorsanız bu, böyledir*” dedi. Firavun, “*Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim*”¹¹¹⁶ demiş, kendisine gayet mâkul ve mülayim konuşan peygamberleri bir taraftan alaycı bir ifadeyle mecnun olmakla itham etmiş, diğer taraftan da kendisinin rab olduğunu kabul etmez ve davalarından vazgeçmezlerse onları hapse atmakla tehdit etmiştir. Tarihçilerin araştırmalarında da ortaya çıktığı gibi, Firavun ve avanesi, güneşe, aya, yıldızlara, birtakım insanlara, hayvanlara hatta en basit haşerelere dahi tapınıyorlardı.¹¹¹⁷ Bu yüzden tek ilâh inancına davet edilmeleri karşısında şaşırıp kalmış ve atalarından gördükleri putperestliğe daha da sarılmışlardır.

Peygamberlere mecnun diyerek vahyin insanların kalbine nüfuz etme gücünü azaltmak, onların toplum üzerindeki etkisini kırmak ve mevcut otoriteyi korumak isteyen Firavun'un tavrında alaycı tutum kendini göstermektedir. Zira onlara mecnunluk yaftası yakıştırarak peygamberlik konusunu hafife almak ve bu aşağılama ile halkı onlara inanmaktan uzaklaştırmak istemektedir. Firavun'un Hz. Mûsâ'ya kendince mecnunlukla vasıflamasının ardında yatan önemli sebeplerden biri de, insanları kendilerinin ve önceki atalarının rabbi olan yüce Allah'a çağırın sözlerinin etkisini ortadan kaldırmak, Firavun'un dinini ve siyasal konumunu kökten tehdit eden eleştirilerinden korumak ve halkın yanlışlarının farkına varıp Allah'a dönmelerini önlemektir. Fakat bu tahkir ve isnat, Mûsâ peygamberin azmini kıramamıştı. O, önünde zalimlerin ve müstebitlerin yıkıldığı hak kelâmını ilân ederek yoluna devam etmiştir.¹¹¹⁸ Diğer taraftan Firavun, mecnunluk yakıştırmasıyla, peygamberlik iddiasında bulunan Hz. Mûsâ'ya sorduğu “*Âlemlerin rabbi de nedir?*” sorusuna cevap vermek bir yana, onun soruyu dahi kavrayamadığını ortaya

¹¹¹⁵ Abdülvehhâb en-Neccâr, a.g.e., 182.

¹¹¹⁵ Şuarâ, 26/185-186.

¹¹¹⁶ Şuarâ, 26/23-29.

¹¹¹⁷ Cemâlüddîn el-Kâsîmi, a.g.e., XIII, 4610.

¹¹¹⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., V,2592.

koymayı¹¹¹⁹ ve bu durumdaki bir insanın peygamber olamayacağını kendince ispat etmeyi amaçlamıştır.

Bunun üzerine, Allah'ın elçisi olduğunu ispat etmek için “...Mûsâ, asâsını yere attı. Asâ birden apaçık bir yılan oluverdi. Mûsâ elini çıkardı, birden bire bakanlar için bembeyaz parlayan bir şey oldu. Firavun kavminin ileri gelenleri: “Bu çok bilgili bir sihirbazdır. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor,” dediler.”¹¹²⁰ Şaşkınlığa düşen Firavun ve yandaşları, gerçeği görüp kabul edecekleri yerde, bu sefer de Hz. Mûsâ'yı büyücülükle itham ederek inkârlarını sürdürdüler. Firavun ve peşinden gidenler gördükleri açık mucizelere rağmen “Sen bizi büyülemek için her ne mucize getirirsen getir, sana asla inanacak değiliz”¹¹²¹ diyerek inkârlarında ısrarcı olmuşlardır. Bu insanlar, cehaletlerinde dolayı kâinatta olup bitenleri yüce Allah'ın hükmüne ve belirlediği ölçüye bağlamıyor, mucize ile sihiri ayırt edemiyor,¹¹²² asanın yılanı dönüşmesi gibi tüm mucizelerin sihir olduğu ön yargısını taşıyor ve bu sebeple inkârda ısrar ediyorlardı.

Firavun ve yandaşları, Mûsâ ve Hârûn peygambere mecnunluk ve büyücülük iftirasında bulunmakla kalmamış, onları yalancılıkla da itham etmişlerdir. Nitekim bu gerçek âyetlerde: “Yemin olsun ki, biz Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bir delil ile Firavun'a, Hâmân'a ve Kârûn'a gönderdik. Onlar ise: “Bu, çok yalancı bir sihirbazdır,” dediler”¹¹²³ şeklinde yerini almaktadır. Ayrıca, başlarına gelen her türlü sıkıntının onların uğursuzluğundan kaynaklandığını iddia ederek getirdikleri ilâhî hakikatlere asla inanmayacaklarını açıkça dillendirmişlerdir. Bu sebeple başlarına çeşitli belâlar gelmiştir.¹¹²⁴ Ancak Firavun ve ileri gelen inkârcılar, başlarına gelen onca musibetten ibret alıp akıllanacakları yerde, peygamberlerinin mecnun, büyücü, yalancı ve uğursuz olduklarını ileri sürerek inkârda ayak diretmişlerdir.

Firavunun çevresindeki inkârcı grup, onu iman etmekten alıkoyan ve aşırı gitmesini tetikleyen en önemli sebeplerden biridir.

¹¹¹⁹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXIV, 129.

¹¹²⁰ A'râf, 106-110. Bkz. Tâhâ, 20/56-57; Şuarâ, 26/32-33.

¹¹²¹ A'râf, 7/132.

¹¹²² Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIV, 226.

¹¹²³ Mü'min, 40/23-24. Bkz. Tâhâ, 20/56; Mü'min, 40/37; Nâziât, 79/2.

¹¹²⁴ A'râf, 7/130-135; Yûnus, 10/75-78; İsrâ, 17/101-102; Şuarâ, 26/30-35; Kasas, 28/36.

3.1.6.1.4. Çevre Baskısı ve Firavun'un Rablik İddiası

Firavun ve yoldaşları, Hz. Mûsâ'nın gösterdiği iki büyük mûcize karşısında şaşkına dönmüşlerdi. İleri gelenler, Firavun'a Mısır'daki tüm sihirbazları toplamasını önerdiler.¹¹²⁵ Belirlenen gün ülkedeki bütün sihirbazlar ve çok kalabalık bir halk kitlesi toplandı. Mûsâ peygamberi sihirleriyle mağlup edeceklerinde emin olan sihirbazlar, halkı büyüleyen ve kalplere korku salan büyük bir gösteri yaptılar. Sıra Hz. Mûsâ'ya gelince “*Mûsâ da asâsını attı. Bir de ne görsünler asâ onların uydurdukları şeyleri yutmaya başladı. Sihirbazlar hemen secdeye kapandılar...*”¹¹²⁶ Firavunun tüm tehditlerine rağmen imandan asla tâviz vermediler. Ne ilginçtir ki sihirbazlar, önce ip ve sopalarını sihir için yere atmışlardı, hemen peşinden şükretmek ve secde etmek için yere kapaklandılar. Hz. Mûsâ'ya karşı inkârcı olarak girdikleri bu savaştan, iman eden ve Allah'ı birleyen olarak çıkmışlardı. Çünkü onlar, sihrin her çeşidini biliyorlardı. Mûsâ peygamberin gösterdiği olayın bir sihir olmadığını bizzat gözleriyle görmüşlerdi. Zira sihirbaz, eşyayı olduğu gibi görür. Ancak onlar Hz. Mûsâ'nın asâsını hareket eden bir yılan olarak görmüşlerdi. Böylece, bunun bir sihir olmadığını anlamış¹¹²⁷ ve iman saâdetine ermişlerdir.

Çok kalabalık sihirbaz ordusunun ortaya koyduğu sihir, Mûsâ peygamberin gösterdiği mûcize karşısında kaybolup gidince, Firavun'un öfkesinden sağa sola saldırmaya ve Hz. Mûsâ'nın gösterdiği olayın açık bir mûcize olduğunu anlayıp iman eden tüm sihirbazlara ağır tehditler savurmaya başladığını öğreniyoruz. Çünkü Firavun, kendisini insanların rabbi olarak gördüğünden, onun izni olmadan başka bir ilâha inanmalarını hazmedemiyordu. Ancak iman hakikatine varan sihirbazlar, Firavun'un korkunç tehditlerine kulak asmamış, işkencelerinden yılmamış ve kavuştukları hidayetden geri dönmemişlerdir. Bilakis bu baskılar, onların imanın kuvvetlendirmişti Zira bir olan Allah'a inanmak O'na tam anlamıyla bağlanıp güvenmeyi, O'na karşı duran hiçbir güçten korkmamayı, baskı ve tehditlerle yılmamayı gerektirir. Bu şuura eren sihirbazlar, Firavun'un karşısında imanlarını korkusuzca haykırmış¹¹²⁸ ve şehâdete âdeta koşarak gitmişlerdir.

Yüce Allah, Hz. Mûsâ ve Hârûn'a “*Firavun'a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar*”¹¹²⁹ emrini vermişti. Birlikte Firavun'a gittiler. Hz. Mûsâ yumuşak bir üslupla “Ey Firavun! İhtiyarlığı olmayan bir gençliği, kaybolmayacak

¹¹²⁵ Şuarâ, 26/34-37. Bkz. Tâhâ, 20/58-76.

¹¹²⁶ Şuarâ, 26/45-51. Bkz. Yûnus, 10/79-82; Tâhâ, 20/71.

¹¹²⁷ Muhammed Mûtevellî eş-Şa'râvî, *Kasasul-enbiyâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1996, III, 1774.

¹¹²⁸ A'râf, 7/110-126; Tâhâ, 20/72-73.

¹¹²⁹ Tâhâ, 20/43-44.

bir saltanatı, nimetlerin lezzetinin asla kesilmeyeceği cennete girmeyi istersen bana iman et!” deyince bu etkili kelimeler Firavun’un gönlünü bir an yumuşatmıştı. “Hâmân gelsin, onunla bir istişare edeyim” dedi. Hâmân gelince, ona her zaman sihirbaz diye ağzına doladığı Hz. Mûsâ’yı ilk defa Mûsâ ismiyle anarak olayı anlattı. Hâmân “Biz seni kulluğa lâyük göremeyiz. Tapılan bir tanrı iken tapan bir kul mu olacaksın?” diyerek onu inanmaktan caydırdı.¹¹³⁰ Bu sözleri dinleyen Firavun kibirlenerek “*Hemen (adamlarını) toplayarak onlara şöyle seslendi: “Ben, sizin en yüce rabbinizim!” dedi.*”¹¹³¹ Böylece, vezirinin sözlerine itibar eden Firavun’un kalbindeki yumuşama çok kısa sürmüş, hemen peşinden rablik iddiasında bulunma küstahlığını göstermiştir. Firavun’un ... “*Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsâ’nın ilâhına çıkar bakarım! Şüphesiz ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum*”, “*Ey Mûsâ! Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim*”¹¹³² gibi sözleri üstünlük taslayarak ilâhlık iddiasında bulunduğunu bildiren diğer bazı âyetlerdir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, hakka dair her türlü delil ve açık mucizeler karşısında bir türlü inkârdan vazgeçmeyen Firavun ve ileri gelen inkârcıları, çeşitli belâlara müptelâ olmuş, her seferinde Hz. Mûsâ’dan yardım istemiş, bu sıkıntılardan kurtulurlarsa âlemlerin rabbine iman edeceklerine dair yemin etmiş, ancak sözlerinde durmamışlardır. Firavun gün geçtikçe haddini iyice aşmış, karşısında defalarca mağlup olduğu Mûsâ ve Hârûn peygamberle baş edemeyeceğini anlayınca, çevresindeki ileri gelenlerin kışkırtmasıyla, onları ve iman eden azınlık grubu en ağır işkenceleri uygulayarak öldürmeye karar vermişti.¹¹³³ Zira inkârcıların akılla ve konuşmayla altından kalkamadıkları yerlerde başvurdukları yegâne yol baskı ve kaba kuvvet olmuştur.

Kendileri iman etmedikleri gibi, başkalarının da iman etmesine engel olan Firavun ve ileri gelenlerinin iman etmeyeceklerini anlayan¹¹³⁴ Hz. Mûsâ şu duayı yaptı: “*Ey rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver*”.¹¹³⁵ Şüphesiz bu dua, Allah için onca açık delillere rağmen hak dine iman etmeyenlere yapılmış bir gazap duasıdır.¹¹³⁶ Hz. Nûh’un kavmi hakkında yaptığı duasını kabul eden yüce Allah, Mûsâ

¹¹³⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., I, 411.

¹¹³¹ Nâziât, 79/23-24.

¹¹³² Şuarâ, 26/29; Kasas, 28/38; Mü’min, 40/36-37.

¹¹³³ A’râf, 7/127; Mü’min, 40/25-26.

¹¹³⁴ Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî, a.g.e., III, 1822.

¹¹³⁵ Yûnus, 10/88.

¹¹³⁶ İbn Kesir, *Kıyasu’l-enbiyâ*, s. 438.

peygamberinin duasına da icabet etmiş,¹¹³⁷ onu ve ona iman edenleri önlerinde deniz, arkalarında Firavun ve güçlü ordusu arasında en mağdur bir vaziyetteyken bu zorbanın elinden kurtarmış, Kızıldeniz'den karşıya selâmetle geçebilmeleri için mûcizevî yollar açmıştır.¹¹³⁸ Firavun ve ordusunu ise kibirlerinin ve inkârlarının cezası olarak¹¹³⁹ geride bir tek nefer kalmayacak şekilde boğarak helâk etmiştir.

Böylece, yukarıda yaptığımız açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Firavun ve yandaşları, dünyaya olan düşkünlükleri, atalarının bâtil inançlarından vazgeçmemeleri, çeşitli itham ve iftiraları, peygamberlere ve müminlere ön yargıları, çevre baskısı ve ulûhiyyet iddialarından dolayı inkâr bataklıklarına saplanmış, kendilerinden sonrakilere çok kötü bir örnek olmuşlardır. Bunun karşılığında dünyada helâk edilmekle âhirette ise ebedî azapla cezalandırılmışlardır. Gördüğü büyük mûcizelere rağmen Hz. Mûsâ'ya imana yanaşmayan Firavun, inkârcılığının dünyalık cezası olarak boğulacağını anlayınca yüce Allah'a iman ettiğini¹¹⁴⁰ açıklamış ancak yeis halinde bulunduğundan bu imanı kabul edilmemiştir.

Mûsâ peygamberin Firavun ve yandaşlarının karşısındaki dik duruşu, bir kişinin bir hükümdarla ya da peygamberlerden yalnız birinin, zorbanın biriyle mücadelesi anlamına gelmemektedir. Esasen bu mücadele, hak ile bâtilin çatışması, Allah'ın askerleri ile İblis'in taraftarları arasında meydana gelen bir savaştır ve bu savaş, insanlık tarihi boyunca var olagelmiş, kıyamete kadar da devam edecek olan bir mücadeledir.

3.1.6.2. Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Allah Teâlâ, önlerinde Kızıldeniz, arkalarında Firavun ve askerleri arasında sıkışan İsrâiloğulları'nı büyük bir mûcizeyle kurtarmıştır. Hz. Mûsâ, esasını denize vurur vurmaz Allah'ın emriyle deniz yarılmış, Mûsâ peygamber ve İsrâiloğulları, dağlar gibi dalgalar arasında açılan yollardan geçerek sahile ulaşmış ve kurtulmuşlardı. İsrâiloğulları'na yıllarca işkence yapan, onları köleleştirerek en ağır işlerde çalıştıran Firavun ve beraberindeki inkârcılar ise denizin derin sularına gömülmüşlerdi. Daha sonra Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'ya kavmiyle birlikte Beyt-i Makdis'e gitmesini emretti. Ne var ki, yüce Allah'ın nimetlerini unutan İsrâiloğulları, kendilerine verilen sayısız nimetlere

¹¹³⁷ Yûnus, 10/89.

¹¹³⁸ Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, a.g.e., III, 1825.

¹¹³⁹ Şuarâ, 26/52-66. Bkz. A'râf, 7/128-129, 136-137; Yûnus, 10/83-92; İsrâ, 17/103; Tâhâ, 20/77-79; Furkân, 25/36; Kasas, 28/40; Mü'min, 40/84-85; Zuhruf, 43/44-56.

¹¹⁴⁰ Yûnus, 10/90-91.

nankörlük edip çeşitli belâ ve musibetlere uğradılar. Âyetlerde peygamberine eziyet eden bir toplum olarak nitelendirildiler.¹¹⁴¹ Şimdi de Mûsâ peygambere iman etmek için çeşitli şartlar ileri süren İsrâiloğulları'nın inkâr gerekçelerini, taleplerini ve nankörlüklerinin dünyevî cezası olarak çarptırıldıkları musibetleri kısa başlıklar altında tespit etmek istiyoruz.

Firavun ve beraberindeki inkârcıların zulmünden yüce Allah'ın yardımıyla kurtulan İsrâiloğulları, aradan çok kısa bir zaman geçmesine rağmen Hz. Mûsâ'dan kendileri için put yapmasını istemiş ve putperestliğe olan meyillerini açıkça ortaya koymuşlardır.

3.1.6.2.1. Putperestliğe Özenmeleri

Denizden kendileri için açılan yolu takip ederek sahile ulaşan, kendilerine yıllarca akıl almaz işkenceler yapan Firavun ve ileri gelen inkârcıların tasallutundan kurtulan İsrâiloğulları'ndan bazıları, karşı kıyıya ulaşır ulaşmaz putlara tapınmakta olan bir kavim gördüler. Bunun üzerine ... *“Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yap” dediler.*¹¹⁴² Bunlar, Sînâ yarımadasında Mafka denen bölgede bulunan, tapınmak için kendilerine büyük bir tapınak inşa eden Mısırlıların oluşturduğu bir toplumdur. İsrâiloğulları, ihtişamlı tapınağı görünce putperestliğe özenerek Mûsâ peygambere bu taleplerini dillendirmişlerdir. Aslında onların bu durumu, Mısır'da kaldıkları süreç içerisinde Firavun ve beraberindekilerin takip ettikleri kültür ve etkinliklerden ne kadar çok etkilendiklerini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Mısır'dan çıkmalarından yetmiş yıl geçtikten sonra Yeşû b. Nûh onlara şöyle hitap etmiştir: *“Ve şimdi rabden korkun, samimi olarak gerçekten ona kulluk edin, ırmağın öteki tarafından ve Mısır'da atalarınızın taptığı ilâhları bırakın ve rabbe kulluk edin. Ve eğer, rabbe kulluk etmek gözünüze kötü geliyorsa, atalarınızın kulluk yaptıkları ırmağın ötesindeki ilâhlara mı, yoksa Amoviler'in ilâhlarına mı, kime kulluk edeceğinizi bugün tayin edin, fakat ben ve ev halkım, rabbe kulluk edeceğiz.”* (Yeşû, 24/14-15) Bu hitap, aradan geçen onca zamana rağmen, Benî İsrâîl'in Mısır Firavunları'na kölelik yaptıkları uzun yıllar içerisinde, onların putlara tapınma alışkanlıklarının olumsuz etkilerinden kurtulamadıklarını göstermektedir.¹¹⁴³ İşte Mısır'dan çıkar çıkmaz putlara tapınan o kavmi gördüklerinde, hiç düşünmeden onlar gibi puttan yapılan uydurma ilâhlara sahip olmak istemelerinin asıl sebebi de budur.

¹¹⁴¹ Ahzâb, 33/69.

¹¹⁴² A'râf, 7/138. Bkz. M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 78.

¹¹⁴³ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 88. Bkz. Abdülvehhâb en-Neccâr, a.g.e., 303.

İsrâiloğulları, yüce Allah'ın birçok mûcizesini, kudretini, O'nun Firavun ve güçlü ordusunu nasıl helâk ettiğini, kendilerinin ise O'nun yardımıyla büyük bir mûcize eseri denizde açılan yollardan selâmetle yürüyüp karşı tarafa nasıl geçtiklerini yaşayarak gördükleri halde, bunca nimete nankörlük etmiş ve Hz. Mûsâ'dan kendileri için putlardan bir ilâh yapmasını istemişlerdir. Onların bu isteklerine Mûsâ peygamber: “...Siz, gerçekten cahillik eden bir kavimsiniz. Şüphesiz onların içinde buldukları din yıkılmıştır, yapmakta oldukları da boşa gidecektir. Sizi âlemlere üstün kılan Allah olduğu halde, ben size O'ndan başka bir ilâh mı arayayım?¹¹⁴⁴” diyerek uyarı mahiyetinde nasihat içerikli bir cevap vermiştir. Aklı başında olan bir insanın Hz. Mûsâ'ya “*Ey Mûsâ Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yap*” demesi elbette düşünülemez. Çünkü Mûsâ peygamberin gücüyle ortaya koyacağı bir şeyin, âlemleri yaratan ve düzenleyen bir varlık olamayacağını herkes bilir. Bu konuda tereddüt eden kimsenin aklı melekeleri tam çalışmıyor demektir.¹¹⁴⁵ Bu yüzden, İsrâiloğulları Mûsâ peygamberden, tapındıklarında kendilerini Allah'a yaklaştıracak birtakım suret ve heykeller oluşturmasını istemişlerdir. İşte âyette zikredilen taleplerinin temelinde bu mâna yatmaktadır.

Hz. Mûsâ, kavminin inkârcılığa götüren bu isteğini cehalet olarak vasıflandırmaktadır. Zira tek olan Allah'ı bırakıp tapınacak put aramak, bu konuda diğer putperestleri taklit etmek cahillikten başka bir şey olmasa gerektir. Öyleyse cahillik, sadece bilmemek değil aynı zamanda bildiğini uygulamamaktır. Tarihî gerçekler bize başkalarına özenerek onları körü körüne taklit etmenin kültür emperyalizmine ve şahsiyet kaybına sebebiyet verdiğini çok kereler göstermiştir. Bu sebeple Mûsâ (a.s.), yüce Allah'ın kendilerine bunca büyük nimetleri verdikten sonra, İsrâiloğulları'nın böyle bir istekte bulunmalarının ne kadar yersiz olduğuna dikkat çekecek şekilde, cevabını son kısmındaki soru tarzıyla yöneltmiştir. Ne var ki kendilerine yapılan uyarıya dikkat edip toparlanmaları gereken İsrâiloğulları, Mûsâ peygamber Tûri Sînâ'ya çıktığında Sâmirî'nin yaptığı buzağı heykeline tapınmak suretiyle daha büyük bir suç işlemişlerdir.

3.1.6.2.2. Buzaya Tapınmaları

İsrâiloğulları'nın, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği birçok ihsana rağmen, yıllarca sömürüsü altında kaldıkları Mısırlılar'ın şirke dayalı kültürlerinin etkisinde kaldıklarını ve karşılaştıkları bir toplumun putperestliklerine özendiklerini daha önce ifade etmiştik.

¹¹⁴⁴ A'raf, 7/138-140.

¹¹⁴⁵ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIV, 232.

Hız. Mûsâ, Allah'ın vahyine mazhar olmak için Tur-i Sina'ya çıktığında, onun yokluğundan istifade eden İsrâiloğulları, er-Rahâ ovasında Sâmîrî'nin öncülüğünde, Mısırlılar'dan ödünç aldıkları ziynetleri ateşte eriterek bir buzağı heykeli oluşturmuş ve ona tapınmaya başlamışlardı.¹¹⁴⁶ Mûsâ (a.s.) yanlarındayken puta tapınmaya cesaret edemeyen bu nankör toplum, onun yokluğunda arzularını gerçekleştirmişlerdir. Eritilen ziynetlerden oluşturulan buzağı heykelinin, etten kemikten canlı bir buzağı haline dönüştüğünü söyleyenler olduğu gibi, rüzgâr arkasından girip ağzından çıkarken ses çıkaran altından bir buzağı olduğunu söyleyenler de olmuştur. İsrâiloğulları buzağının etrafında dans ediyor ve sevinçlerinden eğleniyorlardı.¹¹⁴⁷ Çünkü artık onların da gözlerinin önünde müşahhas olarak duran tapındıkları putları vardı. Bu konu Tâhâ sûresinde¹¹⁴⁸ detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Firavun'un zulmünden kurtulmalarının üzerinden kısa bir süre geçmesine rağmen Mûsâ peygamberden kendileri için bir ilâh yapmasını isteyen İsrâiloğulları, onun Tûr dağına çıkmak için aralarından ayrılışını fırsat bilmiş derhal kendileri için yapay bir tanrı uydurmuşlardır.¹¹⁴⁹ Böylece, Firavun ve beraberindeki ihtişamlı ordusu tek bir nefer kalmayacak şekilde Kızıldeniz'de boğulurken, Allah'ın kendilerini bir lütuf ve mucize olarak nasıl kurtardığını unutarak nankörlük etmişlerdir.

Hız. Mûsâ, Tur'dan döndüğünde kavminin buzağıya tapındığını görünce çok öfkelenmiştir.¹¹⁵⁰ Tapındıkları buzağının yakılmasını ve kül haline geldikten sonra denize atılmasını emretti.¹¹⁵¹ Kavmine çeşitli öğütlerde bulunarak hatalarından vazgeçmelerini ve tövbe etmelerini isteyerek “...Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, yaratıcınız katında sizin için daha iyidir...”¹¹⁵² dedi. Âyet-i kerîmenin devamında ifade edildiği gibi, peygamberlerinin bu uyarısından etkilenmiş olmalı ki İsrâiloğulları yaptıklarından pişman oldular. Tövbe ederek Allah'tan bağışlanmalarını istediler. Yüce Allah, birbirlerini öldürmeleri veya puta tapınanların tapınmayanlar tarafından öldürülmesi şartıyla, onların tövbelerini kabul etmiştir.¹¹⁵³ Rivayet edildiğine göre, bu emri yakınlarına

¹¹⁴⁶ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 78.

¹¹⁴⁷ İbn Kesir, *Kıyasu'l-enbiyâ'*, s. 469; Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ Bek, *Kıyasu'l-Kur'ân*, 2. Bs., Matbaatü'l-İstikame, Mısır 1939, s. 170.

¹¹⁴⁸ Tâhâ, 20/85-98. Bkz. Bakara, 2/51, 54, 92-93, Nisâ, 4/153, A'râf, 7/142-148.

¹¹⁴⁹ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., II, 95.

¹¹⁵⁰ A'râf, 7/149-157.

¹¹⁵¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., I, 427.

¹¹⁵² Bakara, 2/54.

¹¹⁵³ İbn Kesîr, a.g.e., II, 150.

uygularken İsrâiloğulları'nın zorlanmaları üzerine, Allah Teâlâ ortalığı karartan ve birbirlerini görmelerini engelleyen siyah bir bulut göndermiştir. Sabahtan akşam vaktine kadar bu görev yerine getirilmiş, sonra Mûsâ ve Hârûn peygamberin duasıyla bulut açılmış ve tövbe kabul edilmiştir. Öldürülenlerin sayısı yetmiş bin civarındadır.¹¹⁵⁴ Katâde'nin ifadesine göre, yüce Allah buzağıya tapınanların tövbesinin kabulünü öldürülmeleri şartına bağlamıştır. Çünkü onlar buzağıya tapınarak dinden dönmüş ve kâfir olmuşlardır. Kâfir olanların kanının akıtılması ise helâldir. Bulut açıldığında öldürülen İsrâiloğulları'nın oluşturduğu hazin manzarayı gören Mûsâ (a.s.) çok müteessir olunca Allah Teâlâ, “Ey Mûsâ! Hem öldüren hem de öldürülenleri cennete yerleştirmemi istemez misin?”¹¹⁵⁵ diye vahyederek peygamberini teselli etmiştir.

Yüce Allah'ın kendilerine verdiği birçok nimete rağmen kavminin ileri gelenleri Hz. Mûsâ'ya, Allah'ı görmedikçe iman etmeyeceklerini söylemişlerdir.

3.1.6.2.3. Allah'ı Görmek İstemeleri

Hz. Mûsâ, İsrâiloğulları'nın âlimlerinden en seçkin yetmiş kişiyi seçerek onlara “Allah'ın huzuruna varın, kavminizin yaptıklarından dolayı O'na tövbe edin, O'ndan geride bıraktığımız kavminizin tövbesinin kabulünü isteyin, oruca niyetlenin, temizlenin ve temiz elbiselerinizi giyinin!” demişti. Hemen peşinden onları, rabbinin belirlediği vakitte Tûr-i Sînâ dağına çıkardı. Zira Mûsâ peygamber, Tûr'a ancak Allah'ın izni ve emriyle geliyordu. İsrâiloğulları'nın seçkinlerinden olan bu yetmiş kişi, Mûsâ peygambere Allah'ın kelâmını işitmek istediklerini söyleyince o da “olur” diye cevap verdi. Dağa yaklaşınca onu ve dağın tamamını yoğun bir bulut kapladı. Hz. Mûsâ yaklaştı ve bulut kümesinin içine girdi. Kavmine “yaklaşın” dedi. Allah Teâlâ, Mûsâ peygamberle konuştuğunda onun alnında gayet parlak bir nur belirirdi. Âdemoğulları'ndan kimse bu nura bakmaya güç yetiremezdi. Araya bir perde konuldu. Kavim yaklaşmış buluttan içeri girer girmez secdeye kapandılar. Zira yüce Allah'ın Hz. Mûsâ'ya bir takım emir ve yasaklar hakkındaki mükâlemesine tanık olmuşlardı. Mükâleme tamamlanıp bulut açıldıktan sonra, yanlarına gelen Mûsâ peygambere “*Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız...*”¹¹⁵⁶ dediler. Bunun üzerine bakıp dururlarken yıldırım çarpmasıyla-şiddetli sarsıntıyla hepsi ölüverdi. Zira onlar kavimlerini buzağıya tapınmaktan alıkoymamışlardı.¹¹⁵⁷ Yüce Allah “*Ölümlünüzden sonra da*

¹¹⁵⁴ Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., I, 81.

¹¹⁵⁵ Ebû İshâk Ahmed es-Sa'lebî, a.g.e., 221-222.

¹¹⁵⁶ Bakara, 2/55; Nisâ, 4/153. Bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., I,427.

¹¹⁵⁷ İbn Kesîr, a.g.e., II, 153-154; Hasan Eyyûb, a.g.e., s. 194.

*şükredersiniz diye sizi tekrar diriltmiştik*¹¹⁵⁸ ifadesiyle İsrâiloğulları'ndan seçilen bu kimseleri ölümden sonra daha dünyada iken tekrar dirilterek onlara büyük bir lütufta bulunduğunu bildirmektedir.

Bazı müfessirlere göre âyetlerde konu edilen ve diriltildiği bildirilen İsrâiloğulları, gerçek anlamda ölmüş ve Allah'ın mucizesiyle tekrar diriltilmişlerdir. Bazılarına göre ise Allah'ın sünneti gereği gerçek mânada ölenlerin ruhlarının ancak kıyamet günü iade edileceğinden hareketle bu topluluğun ölümü gerçek mânada bilinen bir ölüm değildir. Onların ölümü, Ashab-ı Kehf'te olduğu gibi özel bir durumdur. Onlar, yıldırım çarpmasının etkisiyle baygın düşmüşler, ancak ecelleri gelmediğinden ruhları kendilerini nihaî olarak terketmemişlerdir. Bir zaman geçtikten sonra Allah Teâlâ, onlardaki baygınlık durumunu kaldırmış¹¹⁵⁹ ve kendilerine gelerek hayatlarına devam etmişlerdir.

Yukarıdaki âyetlerden de anlaşılacağı üzere yahudiler, yüce Allah'ı gereği gibi anlamak istememiş, O'nu maddeci bir yaklaşımla değerlendirmeye çalışmış ve bu sebeple sapmışlardır. Aynı şekilde bu zihniyete sahip insanlar, Allah Teâlâ'yı bir insan şeklinde düşünerek Hz. Peygamber'e: "Ey Muhammed! Bize rabbini tarif et. O'nun yaratılışı nasıldır? O'nun kolu, pazısı nasıldır? Allah kendi vasıflarını Tevrat'ta zikretmiştir. Biz O'nun neden yaratıldığını altından mı, gümüşten mi, bakırdan mı olduğunu merak ediyoruz. Acaba Allah yiyip içer mi? Dünyayı kimden almıştır daha sonra onu kime bırakacaktır?" şeklinde sorular yöneltmişlerdir. Onların bu sözleri üzerine Hz. Peygamber çok öfkelenmiştir.¹¹⁶⁰ O esnada Hz. Cebrâil'in gelerek inkârcıların sorularını "*O kâfirler, Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Kıyamet günü, yer tamamen O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, müşriklerin ortak koştukları şeyden münezzeh ve çok yücedir*"¹¹⁶¹ şeklinde cevaplandığını bildirmiştir.

İsrâiloğulları'nın hayatı âdeta peygamberleri Mûsâ (a.s.)'a muhalefet üzerine kurulu gibiydi. Eski muhalefetlerinden yeni muhalefetlere yöneliyor, Allah'ın şeriatına karşı tabiatlarında var olan itaatsizliklerini bir şekilde izhar ediyorlardı.¹¹⁶² Bu sebeptendir ki, azınlık bir grup dışında Benî İsrâil'in çoğu, yüce Allah'ın kendilerine verdiği sayısız

¹¹⁵⁸ Bakara, 2/56.

¹¹⁵⁹ Salâh el-Hâlidî, *El-Kasasu'l-Kur'ânî*, 1. Bs., Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1997, III, 214-217.

¹¹⁶⁰ M. Fatih Kesler, a.g.e., ss. 78-79.

¹¹⁶¹ Zümer, 39/67.

¹¹⁶² Salâh el-Hâlidî, a.g.e., III, 210.

lütuflarına her seferinde nankörlükle mukabelede bulunmuş, böylece dünyada rezilliği, âhirette ise kalıcı azabı hak etmişlerdir.

Meselâ, “*Hani sizden kesin söz almış ve Tûr dağını başınızın üzerine kaldırmıştık. “Size verdiğimiz şeyi kuvvetle tutun ve dinleyin,” demiştik. Onlar ise: “Dinledik ve isyan ettik” demişlerdi...*”¹¹⁶³ âyetinde de ifade edildiği gibi, Sînâ dağından dönüşünde Tevrat’ın bulunduğu levhaları getirip, hükümlerini kabul ederek gereğini ciddiyetle yerine getireceklerine dair söz vermelerini emreden Hz. Mûsâ’ya “Hele onları bir aç bakalım. Eğer emir ve yasakları kolaysa kabul ederiz” diye bahane ileri sürerek inkârlarını dillendirmişlerdir. Allah’ın hükümlerine karşı gelmekteki inat ve isyanlarından ötürü “*Dinledik, karşı geldik*” sözünü ifade etmekten geri durmamışlardır.¹¹⁶⁴ Mûsâ (a.s.) ise “Hayır! Bu hükümleri olduğu gibi kabul edeceksiniz” diye ısrar etmesi üzerine onunla defalarca tartışmış ve Tevrat’ta belirtilen ilâhî hükümleri kabul etmemek için direnmişlerdir. Bunu üzerine yüce Allah meleklerine emretmiş ve koca dağ üzerlerine kaldırılarak “Tevrat hükümlerini kabul etmezseniz bu dağ üzerinize düşecektir” denilince emri kabul etmek zorunda kalmışlardır. Secde etmeleri emredilince de bir taraftan gözlerinin ucuyla üstlerindeki dağa bakarken diğer taraftan secdeye kapanmışlardır.¹¹⁶⁵ Tûr dağında yüce Allah’ın Mûsâ (a.s.) ile mükâlemesine tanık olan bu ilim sahibi kimseler de, önce Allah’ı görmeden O’na asla iman etmeyeceklerini söylemiş, ilâhî bir ceza olarak öldürülüp diriltildikten sonra, kendilerinden Allah’ın hükümlerini kabul etmeleri istendiğinde, yine hakkın karşısında yer almışlardır. Böylece bu kimseler peygamberleri Hz. Mûsâ’ya verdikleri sözde durmamakla aslında yüce Allah’a verdikleri sözde durmamış oluyorlardı.¹¹⁶⁶ Dolayısıyla, İsrâiloğulları’nın ileri gelen ve sözü dinlenen âlimlerinden oluşan bu kimselerin bir mûcize olarak, gözlerinin önünde kaldırılan Tûr dağının üzerlerine düşmesi korkusuyla gösterdikleri teslimiyetleri uzun sürmemiş, kısa süre sonra tekrar eski inkârcılıklarına dönüvermişlerdir.

İsrâiloğulları, kendilerine zorba bir kavimle savaşmalarını emreden Allah Teâlâ’nın emrini, korkularını bahane ederek yerine getirmemişlerdir.

¹¹⁶³ Bakara, 2/93. Bkz. Bakara, 2/63-63; A’râf. 7/171.

¹¹⁶⁴ İbn Atiyye el-Endelûsi, a.g.e., I, 286.

¹¹⁶⁵ Hasan Eyyûb, a.g.e. ss. 195-196.

¹¹⁶⁶ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 128.

3.1.6.2.4. Savaştan Kaçmaları

Hz. Mûsâ zamanında Allah Teâlâ, İsrâiloğulları'na lütfettiği hayır, nimet ve bereket kadar hiçbir topluma ihsanda bulunmamıştı. Zira yüce Allah, onları işkencelerin en acısını kendilerine tattıran Firavun'un elinden kurtararak rablik iddiasında bulunan o azılı kâfiri ihtişamlı ordusu ve tüm maiyetiyle birlikte gözlerinin önünde helâk etmiştir. Böylece aşağılık birer köle konumundan kurtararak onları özgürlüklerine kavuşturmuştur. Yoldan çıkmış cahil kimseler iken içlerinden birçok peygamberler göndermiş,¹¹⁶⁷ onları çeşitli mucizelerle teyit etmiştir.

Yüce Allah, Benî İsrâîl'e verdiği nimetlerini tamamlamak için Hz. Mûsâ'ya İsrâiloğulları'nı Şam topraklarından Arz-ı Mukaddes'e götürmesini emretmiştir. Bu topraklar, Allah'ın Hz. İbrâhim'e, zürriyetinden salih olup şeriatıyla amel eden kullarına mülk kılacağını vaat ettiği topraklardır. Ne var ki İsrâiloğulları, uzun yıllar Firavunlar'ın zulmü altında ezilmiş, zorba yöneticilerin işkenceleriyle özgürlük hislerini kaybetmiş, savaştan korkan, pasif ve bayağı bir toplum haline gelmişlerdi.¹¹⁶⁸ Mûsâ peygamberin *“Ey kavmim! Allah'ın size takdir ettiği kutsal toprağa girin ve arkanıza dönmeyin. Yoksa kaybederek dönmüş olursunuz”*¹¹⁶⁹ hitabıyla savaş sözünü ve Erîhâ'daki Haysîliler'i ve Kenanlılar'ı oradan çıkarıp kendilerine çok hayırlı ve bol bereketli bir vatan edinmelerinin emredildiğini işitir işitmez, korkularından ve özgüven eksikliklerinden dolayı *“Ey Mûsâ! Orada zorba bir kavim var. Onlar oradan çıkıncaya kadar biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa, o zaman biz de gireriz”*¹¹⁷⁰ bahanesini ileri sürerek o güçlü kavimle savaşmaktan kaçınmışlardır. Âdeta Benî İsrâîl, arz-ı mukaddes'te ikamet eden zorba toplumun, alışageldikleri mucizelerden biriyle çıkarılmalarını, daha sonra hiçbir sıkıntı çekmeden oraya rahat bir şekilde girmeyi bekliyorlardı.¹¹⁷¹ *“Allah'tan korkan kimselerden Allah'ın kendilerine nimet ihsan ettiği iki kişi şöyle demişti: “Onların üzerine kapıdan girin. Eğer oradan (şehrin kapısından) girerseniz mutlaka siz galip gelirsiniz. Eğer inanyorsanız yalnız Allah'a güvenin.”*¹¹⁷² Bunun üzerine İsrâiloğulları, tekrar korktuklarını dillendirmeye devam ettiler ve emri yerine getirmeleri gerekirken *“Ey Mûsâ! O zorbalar orada buldukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz. Sen ve rabbin gidin, ikiniz savaşın, biz*

¹¹⁶⁷ Mâide, 5/20.

¹¹⁶⁸ Abdülvehhâb en-Neccâr, a.g.e., 227.

¹¹⁶⁹ Mâide, 5/21.

¹¹⁷⁰ Mâide, 5/22.

¹¹⁷¹ Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ Bek, a.g.e., ss. 171-172.

¹¹⁷² Mâide, 5/23.

burada oturacağız”¹¹⁷³ deme cüretini göstererek peygamberlerine karşı olumsuz tavırlarını sürdürdüler.¹¹⁷⁴ Hz. Mûsâ, dönüp çevresine baktı ve kardeşi Hârûn’dan başka kendisine güvenebileceği kimsenin olmadığını görüp “*Ey rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum. Artık bizimle bu fâsık kavmin arasını ayır,*” dedi. Allah da: “*Öyle ise orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Onlar yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Sen de o fâsık kavme üzülme!*” dedi.”¹¹⁷⁵ Benî İsrâîl’in isyankâr tavrı, mukaddes topraklara kırk yıl boyunca girmekten alıkonmaları ve bu süreçte zarfında çöle hapsedilmeleri cezasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde, çölde şaşkın şaşkın dolaşarak birçok nimetten mahrum kalmış ve çeşitli sıkıntılarla karşılaşmışlardır.

“*Biz İsrâiloğullarını oymaklar halinde on iki kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su istediği zaman Mûsâ’ya: “Asânı taşa vur!” diye vahyettik. Vurunca taştan on iki pınar fışkırdı. Herkes içeceği yeri bildi. Onların üzerine bulutu gölgelik yaptık. Onlara kudret helvası ve bildircin indirdik. “Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyein,” dedik. Fakat onlar haksızlık etmekle bize değil, sadece kendilerine zulmediyorlardı*”¹¹⁷⁶ meâlindeki âyette de ifade edildiği gibi İsrâiloğulları, çölde geçirdikleri kırk yıl boyunca Mûsâ peygamberden çeşitli taleplerde bulunmuşlar, her seferinde yüce Allah, peygamberinin duasına icabet ederek sıkıntılarını gidermiş ve onlara birçok mûcizevî nimetler ihsan etmiştir. Ancak onlar bu nimetlerin kıymetini hiçbir zaman bilmemiş, nimetlere nankörlükten ve peygamberlerine eziyet etmekten asla vazgeçmemişlerdir.

Esasen kutsal toprakların onlara haram kılınışı kırk yıllı sınırlı kalmamış, bilakis ebediyen haram kılınmıştır. Zira savaşa güçleri yettiği halde Hz. Mûsâ’nın cihada davetine “*Sen ve rabbın gidin, onlarla savaşın*” cevabını verme küstahlığını göstererek isyan edenlerin tümü bu kırk yıl zarfında çölde ölmüş, onlardan hiç biri vaat edilen topraklara girememiştir.¹¹⁷⁷ Ta ki İsrâiloğulları’nın yaşlıları ölüp ileri gelenleri helâk olup gitmiştir. Sonraki nesiller içinde tabiatı temiz, Allah yolunda cihada gönüllü kimseler gelmiş, Mûsâ ve Hârûn peygamberin vefatından sonra arz-ı mukaddes’e girmişlerdir.

Benî İsrâîl’i inkâra sürükleyen en önemli faktörlerden biri de yüce Allah’ın verdiği sayısız nimetlere karşı nankörlükleri olmuştur.

¹¹⁷³ Mâide, 5/24.

¹¹⁷⁴ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 78.

¹¹⁷⁵ Mâide, 5/25-26.

¹¹⁷⁶ A’raf, 7/160. Bkz. Bakara, 2/57; Tâhâ, 20/80.

¹¹⁷⁷ Abdülvehhâb en-Neccâr, a.g.e., s. 331.

3.1.6.2.5. Nankörlükleri

Yukarıda zikredilen âyetlerde de bildirildiği gibi, Allah Teâlâ İsrâiloğulları'na Tevrat indirmesi, buzağıya tapınma günahlarını bağışlaması, bir gölgelik gibi üzerlerine yükselttiği Tûr dağından koruması, yıldırım çarpması-sarsıntı sonrası tekrar hayat imkânı bağışlaması gibi birçok nimetler ihsan etmiş ancak onlar bu nimetlere karşı her zamanki gibi nankörlükle mukabelede bulunmuşlardır. Bir muhalefeti bıraksalar mutlaka bir başka muhalefetin içinde yer almışlardır.

Hz. Mûsâ ile Sînâ çölünde ilerlerken, gölgelik yapacak iri ağaçları bulunmayan bu çölde güneşin kavurucu sıcağından etkilendiklerinde yüce Allah, bir mûcize olarak yoğun bir bulut kümesi göndermiş ve onları güneşin sıcağından korumuştur. Bu bulut kutsal topraklara girinceye kadar onlarla beraber kalmış ve güneşin sıcağına karşı onlara kalkan olmuştur. Bu bulut sayesinde çölün yakıcı sıcak iklimi, yerini nemli bahar iklimine bırakmış ve yaşanır bir hal almıştır. Böylece Allah Teâlâ, çölü onlara nimet haline getirmiş, orada hayatı kolaylaştırmış, onlardan bu nimeti anmalarını ve kendisine şükretmelerini istemiştir. Çölü yaşanabilecek bir alan haline getirdikten sonra, onlara hiçbir yorgunluk ve sıkıntı çekmeden ulaşabilecekleri kudret helvası ve bildircin gibi en mükemmel yiyecekleri ikram etmiştir.¹¹⁷⁸ Ancak onlar bu özel nimetlere nankörlükle mukabelede bulunmuş ve Allah'ın emrine karşı gelmişlerdir.¹¹⁷⁹ “Bunlardan temiz ve taze olarak yiyiniz” denmesine rağmen söz dinlemeyip, stok ederek yiyecekleri yığmaya başlayınca bir süre yiyecekleri kesilmiş¹¹⁸⁰ ve bu yüzden sıkıntıya düşmüşlerdir.

İsrâiloğulları, Hz. Ya'küb'un on iki evlâdının nesli olarak gelmişlerdi. Ya'küb peygamberin çocuklarından her birinin soyu toplu halde yaşıyordu. Yukarıdaki âyette de bildirildiği gibi, onları on iki kabile halinde topluluklara ayırmak onlar için bir ceza değildir. Bilakis sosyal hayatlarında düzeni kurmaları için Allah'ın bir lütfudur. Nitekim Hz. Mûsâ'nın soylarına göre belirli kabilelere ayırmasından sonra İsrâiloğulları, bu taksime uygun olarak düzenli bir hayat imkânı elde etmişlerdir.¹¹⁸¹ Sînâ çölünde bu düzenle hareket eden Benî İsrâîl, susadıklarında Hz. Mûsâ'dan su vermesi için rabbine dua etmesini istediler. Kendisine her fırsatta muhalefet etmelerine rağmen, kavminin sorumluluğunun bilincinde olan Mûsâ peygamber, onları susuzluktan kurtarması için rabbine dua edince yüce Allah

¹¹⁷⁸ Bakara, 2/57. Bkz. A'râf, 7/160.

¹¹⁷⁹ Salâh el-Hâlidî, a.g.e., III, 220-223.

¹¹⁸⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., I, 361.

¹¹⁸¹ Salâh el-Hâlidî, a.g.e., III, 226.

asasını taşa vurmasını emretti. Hz. Mûsâ emri yerine getirince Allah'ın izniyle açık bir mûcize olarak taş yarıldı ve içinden İsrâiloğulları'nın kabile sayasını denk olarak on iki pınar fişkirdi. Böylece her kabileye bir pınar tahsis edilmişti.¹¹⁸² İsrâiloğulları'nın susuzluktan kavru oldukları bir zamanda tek bir pınar dahi büyük bir nimet kabul edilecekken, yüce Allah'ın her kabileye ayrı bir pınar tahsis ederek onları izdiham ve meşakkatten kurtarması, kıymeti bilinmeyen büyük bir nimet olmuştur.

Böylece yüce Allah, Sînâ çölünde onlara önce güneşin yakıcı sığağından gölge yaparak koruyan bulut göndermiş, acıktıklarında bir mûcize olarak bildircin ve kudret helvası indirmiş ve şimdi de susadıklarında kendilerini susuzluktan kurtaracak on iki pınar ihsan etmiş oluyordu. Bütün bu nimetlerin mukabilinde Allah Teâlâ, onlardan sadece kendisine şükretmelerini, yeryüzünde bozgunculuk yapmamalarını emretti. Ne var ki onlar, kendilerine verilen bunca nimetlere karşı nankörlük ederek tarih boyunca şımarmış, haddi aşmış, yeryüzünde fesat çıkarmış,¹¹⁸³ peygamberlerini öldürecek kadar yoldan çıkmış¹¹⁸⁴ ve inkârda ısrar edip durmuşlardır.

Allah Teâlâ, İsrâiloğulları'na verdiği tüm nimetleri mukabilinde yalnız kendisine ibadet etmelerini emretmiş, buna karşı çıktıkları zaman ise verdiği nimetleri geri almıştır.¹¹⁸⁵ Yahudilere verilen nimetlere karşılık kendilerinden isyan ve inkârdan başka bir şey sadır olmamıştır. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak onlara çeşitli belâ ve musibetler vermiştir. Yahudiler Hz. Mûsâ'ya bu belâ ve musibetlerden kurtuldukları takdirde kendisine iman edeceklerine söz vermiş ancak isteklerine kavuştukları halde yine de sözlerinde durmamışlardır.¹¹⁸⁶ Tarih boyu devam eden inkârları ve aşırılıkları sebebiyle, bu toplum hakkında yüce Allah Kur'ân'ında “gazap edilenler” tabirini kullanmış,¹¹⁸⁷ birçok âyetinde bu kavmi olumsuz bir örnek olarak zikretmiştir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, İsrâiloğulları'ndan bir grup, Mûsâ (a.s.) döneminde insanlara doğru yolu göstermiş, hayra ve hidayete çağırmış, insanlar arasında adaletle hüküm vermiş, rüşvet kabul etmemiş ve böylece Hz. Mûsâ'ya Allah adına verdiği sözü tutmuştur. Nitekim bir âyette bu gerçek “*Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk vardı ki, gerçeği*

¹¹⁸² Bakara, 2/60; A'râf, 7/160.

¹¹⁸³ Bakara, 2/61.

¹¹⁸⁴ Salâh el-Hâlidî, a.g.e., III, 227-235.

¹¹⁸⁵ Mâide, 5/12.

¹¹⁸⁶ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 114-115.

¹¹⁸⁷ A.g.y., İstiâze, *Besmele ve Fâtiha Tefsiri*, Akçağ Yayınları, 1. Bs., Ankara 2005, s. 135.

gösterirler ve onunla adaleti sağlarlardı”¹¹⁸⁸ şeklinde dillendirilmiştir. Bazı müfessirler ise âyette bahsi geçen kimselerin Asr-ı saâdet’te yaşayan İbn Sûrya ve Abdullah b. Selâm¹¹⁸⁹ gibi çok az sayıda da olsa Hz. Peygamber’e iman etme bahtiyarlığına eren yahudiler olduğunu söylemişlerdir.

İsrâiloğulları’nın menfaatlerine düşkünlükleri nedeniyle yüce Allah’ın indirdiği Tevrat’ı tahrif etmeleri, inkârda vardıkları noktayı anlamak açısından önemlidir.

3.1.6.2.6. Allah’ın Kelâmını Tahrif Etmeleri

Kur’ân âyetlerini incelediğimizde, gerek Hz. Mûsâ döneminde gerekse sonraki dönem yahudilerinde ortak görülen özelliklerden birisi de bu toplumun yüce Allah’ın kendilerine insan ettiği sayısız nimetlere karşı, ellerine geçen her fırsatta Tevrat âyetleriyle alay ederek âyetlerin birçoğunu tahrif etmeleri¹¹⁹⁰ ve bu yüzden Allah’ın lânetine uğramaları olmuştur.¹¹⁹¹ Yukarıda ifade edildiği gibi, Mısır’dan ayrıldıktan sonra putperestliğe meyleden İsrâiloğulları, verdikleri ahdi bozmaları ve kendilerine verilen sayısız nimetlere nankörlük yapmaları sebebiyle yıllarca çölde mahsur kalmışlardır. Bu süre zarfında kendilerine birçok mûcizevî nimetler ihsan edilmiştir. Daha sonra da yine yüce Allah’ın lütfuyla çölden kurtuluş yolu gösterilerek kendilerinden Kudüs’e yerleşmeleri, diledikleri yerden yiyip içmeleri, şehrin kapısından tevazu ile eğilerek “hitta” (Bizi affeyle) demeleri istenmiştir. Ancak onlar, söylemeleri gereken sözü değiştirerek “hinta” (buğday, başağında dane ver) diyerek alay etmiş, üstelik arkaları üzerinde emekleyerek girmiş ve böylece Allah’ın emrini tahrif etmişlerdir.¹¹⁹² Allah Teâlâ, bu hadsizliği yapan kimselere iğrenç bir azap göndermiş, onları dünya hayatında da büyük bir alçaklığa uğratmıştır.

Yahudilerin kendilerine indirilen Tevrat’ı tahrif etmeleri sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Hz. Peygamber’in Tevrat’ta bildirilen sıfatlarını değiştirerek, sırf menfaat sağlamak için, kendi yazdıkları şeyleri Allah’ın kelâmı gibi göstermeye çalışmışlardır.¹¹⁹³ Diğer taraftan İsrâiloğulları, birtakım yanlış teviller yaparak da kitaplarını tahrif etmişlerdir. Meselâ, Hz. İbrâhim’in yüce Allah tarafından peygamber seçilmesini zaruri gösteren Ehl-i

¹¹⁸⁸ A’râf, 7/159.

¹¹⁸⁹ Muhammed el-Emîn el-Hererrî, a.g.e., X, 173; Muhammed Mütevelli eş-Şa’râvî, a.g.e., ss. 341-342; Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., V, 1780; M. Fatih Kesler, *Kur’ân-ı Kerîm’de Yahudiler ve Hıristiyanlar*, ss. 136-142.

¹¹⁹⁰ Bakara, 2/75; Nisâ, 4/46; Mâide, 5/13, 41.

¹¹⁹¹ Bakara, 2/59; A’râf, 7/161-162.

¹¹⁹² A’râf, 7/152; Elmalî’lı M. Hamdi Yazır, a.g.e., I, 362-363; IV, 2310; Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., V, 1785-1786.

¹¹⁹³ Bakara, 2/79.

kitap, Allah'ı baba, kendilerini de O'nun çocukları olarak kabul etmektedirler. Aynı zamanda yahudilerin, Hz. Âdem, Nûh, İbrâhim, Ya'kûb, Mûsâ, Hârûn, Dâvûd ve Süleyman gibi birçok peygamber hakkında yakışsız iddia ve açık iftira niteliğinde sözleri Tevrat'a ilave ederek¹¹⁹⁴ de Allah'ın kelâmını tahrif etmiş olduklarını görüyoruz.

Böylece, kendilerine gönderilen peygamberlerin getirdiği ilâhî hakikatler karşısında çeşitli bahaneler ileri sürerek inkâr yolunu seçen toplumlarla ilgili Kur'ân'da kıssaları bildirilen Hz. Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Şuayb ve Mûsâ peygamberin kavimlerinin inkâr gerekçelerini ve ileri sürdükleri bahanelerini ele aldığımız bölümü tamamlamış olduk. Esasen, Kur'ân'da zikri geçen kıssaların tümünün birer öğüt ve ibret tablosu olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu kıssalarda geçmiş toplumların vahiy karşısında takındıkları olumsuz tavırlar, gönderilen peygamberlerle ilişkileri ve çoğunun çeşitli bahanelerle inkârcılıkta ısrarları neticesinde başlarına gelen felâketler tüm açıklığıyla ilgili sûre ve âyetlerde yerlerini almış ve dikkatimize sunulmuştur. Özellikle Kur'ân'da zikredilen bu kıssalarda, peygamberlerin getirdiği vahiy gerçeğinin karşısında duran, tevhid akîdesini ısrarla reddeden, aşırılıklarına son vermeyen her toplumun inkârcılıklarının ardında yatan sebepler üzerinde durulmuş ve muhatap kitlenin dikkati çekilmiştir. Genel anlamda inkârcıların neredeyse tamamında, atalarından gördükleri putperestlikten vazgeçmeme, peygamberleri kendileri gibi sıradan bir beşer görme ve kendilerine farklı bir statü belirleme gibi özelliklerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Özelde ise Hz. Nûh'un kavminin kibirlenerek çeşitli iftiralarla tevhid akîdesine yanaşmadıklarını, Hz. Hûd'un kavminin dünya malına aşırı tamah gösterip yoldan çıktıklarını, Hz. Sâlih'in kavminin güçlerine güvenerek şımardıklarını görmekteyiz. Keza Hz. İbrâhim'in kavminin haddi aşarak düzmece tanrılara tapınmaktan, Hz. Şuayb'ın kavminin hilekârlıktan ve bozgunculuktan vazgeçmemeleri, Hz. Mûsâ'nın kavminin ise putperestlikte ve nankörlükte ısrarcı olmaları bu toplumların inkâr sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şimdi de Hz. Peygamber dönemindeki inkârcıları “Müşrikler, Münafıklar, Yahudiler ve Hıristiyanlar” başlıkları altında ele alarak, bu grupların inkâr ettikleri konuları, ileri sürdükleri bahaneleri, inkâr gerekçelerini ve Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah'ın bu münkiplere verdiği cevap ve cezaları incelemek istiyoruz.

¹¹⁹⁴ M. Fatih Kesler, a.g.e., ss. 105-106, 195-198.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (s.a.v.) DÖNEMİNDE İNKÂR BAHANELERİ

Kur'ân âyetleri incelendiğinde, genel anlamda inkârcılar olarak müşrikler ve münafıklarla Ehl-i kitap başlığı altında yahudi ve hıristiyanlar olmak üzere dört gruptan bahsedildiğini görüyoruz. Kur'ân-ı Kerîm'de “Ehl-i kitap” terimi ile her ne kadar daha çok yahudi ve hıristiyanlar kast edilmişse de üç yerde sâbiîlerden, bir âyette dehrîlerden, bir âyette de mecûsîlerden bahsedilmektedir. Ancak ağırlıklı olarak Kur'ân'da konu edilen inkârcı kitleler başta müşrikler olmak üzere münafıklar, yahudiler ve hıristiyanlardır.¹¹⁹⁵ İlgili âyetlerde, bu grupların bâtil inançlarının, haddi aşan kötülük ve çirkinliklerinin ortaya konularak zikredildiğini ve bu grupların ileri sürdüğü bahane, şüphe ve itirazların çeşitli delillerle çürütüldüğünü görüyoruz. Çalışmamızın bu safhasında yukarıda belirlediğimiz dört ana başlık altında inkârcı grupların inançlarını, iddialarını ve inkâr gerekçelerini belirlemeye çalışacağız.

4.1. Müşrikler

Müşrik lügatta “ortak eden” anlamına gelirken dinî ıstılahta ise “açıktan yüce Allah'ın ortağı olduğunu söyleyen veya gizli olarak O'nun ortağı olduğuna inanan, birçok ilâhı O'na ortak koşan, şirki hayat tarzı olarak benimseyen, Allah'a inanmakla birlikte kudret ve kuvvette O'na denk başka ilâhların da varlığına inanan kişiye verilen isimdir.”¹¹⁹⁶ Kur'ân terminolojisinde şirk: “Allah'ın eşi, ortağı ve denginin bulunduğu inanan, O'nun zatında, ulûhiyyetinde, rububiyetinde, yaratmasında, yaşatmasında, nimet ve rızık vermesi gibi sıfatlarında ve O'na ibadet edilmesinde¹¹⁹⁷ ortağının, denginin veya benzerinin bulunduğunu kabul etmek, bu özellikleri ya da benzer sıfatları başka herhangi bir varlığa isnat etmek” gibi anlamlara gelir.¹¹⁹⁸ Müşrik ise: “bu eylemleri gerçekleştiren, Allah'a ortak koşan kişi” anlamındadır. Çalışmamızın birinci bölümünde “İnkâr Anlamını Kapsayan Kavramlar” başlığı altında “Şirk” ve “Müşrik” kavramlarının inkârla ilişkisini detaylı bir şekilde incelemeye çalışmıştık. Ancak burada ilâveten şunları söylemenin faydalı olacağını düşünüyoruz:

¹¹⁹⁵ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 67; İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 191.

¹¹⁹⁶ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., ss. 451-452.

¹¹⁹⁷ İbn Manzûr, a.g.e., X, 448; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, a.g.e., IV, 1593.

¹¹⁹⁸ Buhârî, “İman”, 37; Müslim, “Zühd”, 2985.

Allah Teâlâ, âlemde *kün feyekun* diye tabir edilen iradesiyle tasarrufta bulunur. O'nun duyu organlarına, akıl, rüya, ilham gibi maddî veya mânevî sebeplere ihtiyaç duymaksızın zatına ait ilmi vardır. Hastaların şifasını yaratma, lânet veya gazap ettiğinin rızkını daraltma, hastalık verme ya da mutsuz kılma gücüne sahip olan O'dur. Rızık olduğu kulunun rızkını genişletebilecek, ona sağlık ve mutluluk verebilecek olan da sadece O'dur.¹¹⁹⁹ Allah'a mahsus olan bu gibi sıfatların bazılarının veya tamamının başka birtakım varlıklarda da bulunabileceğine inanmak şirktir.

Kur'ân'da evren tasavvuru tevhid merkezli olarak verilir ve evrende ne varsa herşeyin yüce Allah'a kulluk yaptığı¹²⁰⁰ bildirilir. Tevhid inancının temeli tek ilâh (mâbud) düşüncesine dayanır. O İlâh, tüm isim ve sıfatlarıyla ezeli ve ebedî olan Zat'tır. Kâinat O'nun varlığının en büyük delillerindendir. İnsanoğlu, kendisine verilen bu çok sınırlı kabiliyetiyle O'nun mahiyetini tam olarak idrak edemez. Yüce Allah, kendisine ortak koşulan ister güneş gibi büyük ve güçlü, ister insan gibi küçük ve zayıf olsun, şirkin her çeşidinden münezzehtir.¹²⁰¹ Bu sebeptendir ki Kuran âyetleri, şirkin asla bağışlanmayacak bir günah olduğunu zikretmiş,¹²⁰² müminleri şirkin her çeşidine karşı uyarılmış ve müşriklerin bütün amellerinin boşa gittiğini¹²⁰³ bildirmiştir.

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de biri zâhirî diğeri hakîkî olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. *Zâhirî müşrik*; "Mecûsîler gibi açıktan açığa hiçbir engel tanımaksızın Allah'a ortak koşan, birçok ilâha inanan kimsedir." *Hakîkî müşrik* ise; "görünüşte tevhid iddiasında bulunmalarına rağmen gerçekte Allah'a çocuk isnat eden yahudi ve hıristiyanlardır." Zira yahudiler "Üzeyir Allah'ın oğludur" derken hıristiyanlar Mesîh'in Allah'ın oğlu olduğuna inanmışlardır.¹²⁰⁴ Buna rağmen bu iki topluluk tevhid üzere olduklarını iddia etmektedirler. Dolayısıyla her iki grup da görünürde müşrik olmasalar da gerçekte müşriktirler. Çünkü Kur'ân, tek ilâh inancına sahip olmayan ve vahyi kabul etmeyen kimseleri, ister Kitap ehli olsun ister olmasın, müşrik olarak belirtmektedir. Zira temel ölçü, Allah'ın bir olduğuna iman etmektir. Bu inanca sahip olmayan kişi ise müşriktir.

¹¹⁹⁹ Ahmed b. Abdurrahim Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzü'l-kebir fi usuli't-tefsir*, 1. Bs., Dâru'l-Gavsani, Dimeşk 2008, s. 24.

¹²⁰⁰ İsrâ, 17/44.

¹²⁰¹ Abdullâh b. Muhammed el-Ganîmân, *Şerhi kitâbi't-tevhîdi min sahîhi'l-Buhârî*, 2. Bs., Mektebetü Lîne, Medine 1411/1991, II, 386-387; Adil Bor, *Kur'ân Belâgatında Hitap ve Muhatap İlişkisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017, s. 205.

¹²⁰² Nisâ, 4/116. En'âm

¹²⁰³ Mâide, 5/5; En'âm, 6/88.

¹²⁰⁴ Tevbe, 9/30-31.

Müşrik kelimesiyle kastedilen en geniş anlam da işte budur. Öyleyse Ehl-i kitabın şirki açıktan değil belki tevil yoluyla. Bu yüzden onlara doğrudan müşrik denilmekten kaçınılmıştır.¹²⁰⁵ Çünkü Kur'ân âyetlerinde Kitap ehli için açıkça müşrik ifadesi kullanılmamıştır.

Kur'ân âyetlerini incelediğimizde müşriklerle ilgili bir takım özelliklere yer verildiğini görürüz. Buna göre müşrikler, putları ya da putlaştırdıkları bazı varlıkları, yüce Allah ile kendi aralarında şefaathçi olarak görürler. Zarar ve fayda verebileceklerine inanarak onlardan yardım beklerler. Kur'ân'da bildirilen *Allah* ve *âhiret* kavramlarını inkâr ederler. Peygamber ve melekleri kendilerine en büyük düşman kabul ederler. Çocuk sahibi olmak gibi insana has bir takım sıfatları yüce Allah'a isnat ederler. Cinlerin O'nun yardımcısı ve müşaviri olduğunu iddia ederler. Müşrikler ayrıca nefsânî arzularına göre kendilerine birtakım helâl ve haramlar ortaya koyarlar. Geleneklere körü körüne bağlıdırlar. İstidlâl yerine her zaman taklidi tercih ederler. Onlara göre temel değer yargılar, toplumun genelinin benimsediği ortak değerlerdir.¹²⁰⁶ Kur'ân'da Ehl-i kitaba nispetle inanç bakımından daha kötü kabul edilen müşrikler, haksız yere mal gasp eden, zalim, yalancı, bile bile hakka kulak vermeyen, ahde vefa göstermeyen ve hainlik yapan kimseler olarak belirtilirler.¹²⁰⁷ Müşriklerle ilgili zikredilen tüm bu olumsuz özellikleri nedeniyle yüce Allah, iman edenlere onlarla dostluk kurmayı yasaklamış,¹²⁰⁸ müminlerin gerçek dostunun ancak Allah Teâlâ, O'nun elçisi ve namazını dosdoğru kılıp zekâtını veren müminler olduğunu bildirmiştir.

Şimdi müşriklerin Allah inancı hakkındaki inkârcı bakış açılarını âyet ve hadisler çerçevesinde değerlendirmek istiyoruz.

4.1.1. Allah İnançları

Yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde, ilkel dinler de dâhil olmak üzere bütün inanç sistemlerinde Allah inancının var olduğu gerçeğinden hareketle politeizmin (çoktanrıcılık) bir sapma olduğu ve insanların en eski inancının monoteist (tevhid inancı) bir inanç olduğu anlaşılmıştır.¹²⁰⁹ Kur'ân âyetlerini incelediğimizde, putperest Arap müşriklerin, yüce Allah'ın varlığına inandıklarına dair bilgiye rahatlıkla ulaşabiliyoruz. Meselâ, tevhid inancına sahip olmayan Mekke müşriklerinin, gökleri ve yerleri yaratıp

¹²⁰⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., II, 770-773.

¹²⁰⁶ Bakara, 2/98, 170, Mâide, 5/103; En En'âm'âm, 6/94, 100; A'râf, 7/37; Ra'd, 13/14; Kehf, 18/51-52; Sâffât, 37/158-164.

¹²⁰⁷ Bakara, 2//19, 160-161; Tevbe, 9/12; Hac, 22/38; Kâf, 50/24-25; İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 192.

¹²⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/28; Nisâ, 4/89, 139, 144.

¹²⁰⁹ Bekir Topaloğlu, *Allah İnançlı*, İSAM. Yayınları, İstanbul 2006, s. 13.

âlemde düzeni koruyanın Allah Teâlâ olduğunu kabul ettiklerini ve O'nun hakkında yer yer saygı içerikli ifadeler kullandıklarını âyet-i kerîmeler¹²¹⁰ açık bir şekilde bildirmektedir. Bazı âyetlerde ise, çaresiz kalan müşriklerin yalnız yüce Allah'tan yardım istedikleri¹²¹¹ ifade edilmektedir.

Aynı şekilde, kendilerine tebliğ edilen Kur'ân-ı Kerîm hakkında “Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir” deme cüretini gösteren inkârcı müşrikler, Kur'ân'ın hak kitap olduğunu ispat etmesi için yüce Allah'tan üzerlerine taş yağdırmasını istemişlerdir. Bu isteklerini de “Allah'ım! Eğer bu kitap gerçekten senin tarafından ise üzerimize gökten taş yağdır veya bize acı veren bir azap getir!”¹²¹² dualarıyla dillendirmişlerdir.

Müşriklerin yaratıcı Allah inancına sahip olduklarının bir başka delili ise, Araplar'ın Câhiliye döneminde kullandıkları atasözlerinde, dilendirdikleri şiirlerinde Allah lafzını sıklıkla kullanmış olmalarıdır. Ayrıca bu kimseler hac ve umre esnasında “Buyur Allah'ım! Emrine amadeyim. Seni ortağın yoktur. Bir ortağın varsa o da sana aittir. Sen ona ve onun sahip olduklarına sahip olansın” der, Kâbe'nin Allah'ın evi olduğuna inanır, Allah'ı putlardan üstün görür¹²¹³ ve her şeyi yaratanın O olduğunu kabul ederlerdi.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Mekke müşrikleri Allah inancını külliyen reddetmemişlerdir. Ne var ki, birazdan açıklayacağımız gibi putlara, meleklerle, cinlere tapınarak Allah Teâlâ'ya ortak koşmuş, putların şefaatiyle kendilerini O'na yaklaştıracaklarına inanmış ve böylece şirk sarmalına girmişlerdir.

4.1.1.1. Putlara Tapınmaları

Çalışmamızın üçüncü bölümünün başında Hz. Nûh'un kavminin inkâr sebeplerini incelerken temas ettiğimiz gibi İslâmî kaynaklar, Araplar'daki puta tapıcılığın yabancı kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Hz. İbrâhim'in Hanîf dinini hatırlatan onca hatıra ve simgenin bu bölgede bulunmasına rağmen, onun getirdiği tevhid ilkesinden uzaklaşıp putlara tapınmalarının ve putçuluğun o kadar yaygın bir hal almasının ardında psikolojik, sosyolojik ve ekonomik birçok sebebin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Mekke'de putperestliğin başlamasıyla ilgili olarak aktarılan rivayetlerden birine göre; Kâbe'nin Huzâa kabilesinin eline geçmesinin akabinde Huzâalılar'ın başkanı Amr b.

¹²¹⁰ Nahl, 16/38; Ankebût, 29/61, 63; Zümer, 43/9.

¹²¹¹ En'âm, 7/40-41; Yûnus, 10/18.

¹²¹² Enfâl, 8/32.

¹²¹³ Bekir Topaloğlu, a.g.e., s. 17.

Luhay Suriye'ye gitmiş ve oradaki toplumun puta tapındıklarını görmüştür. Bunun sebebini sorması üzerine onlar, bu putların insan suretinde yapılan kutsal tanrılar olduklarını ve kendilerine dua ettiklerinde yağmur yağdırdıklarını, yardım istediklerinde ise yardım ettiklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Amr, Mekke'ye götürmek için onlardan bir put istemiştir. Belkalılar da ona "Hubel" adında bir put vermişlerdir. Amr, bu putu Mekke'ye getirmiş ve insanların bu puta tapınmasını istemiştir.¹²¹⁴ Cahil toplum da ona ibadet etmeye, Hacerülesved gibi ona da tazim göstermeye başlamışlardır.

Mekke müşrikleri, eşyayı yaratmakta ve büyük işleri idare etmekte yüce Allah'a hiç kimseyi ortak koşmaz, O bir hüküm verdiğinde bunun önüne geçebilecek kimsenin varlığını kabul etmezlerdi. Ancak bazı özel konularda belirli kişileri ve putları O'na ortak koşarlardı. Bu inançlarını, büyük bir hükümdarın basit bir takım işlerini yürütmek üzere belirli bir takım adamlarını ülkenin çeşitli yerlerine gönderip yetkili kılması gibi görürlerdi. Bu mantıktan hareketle, yüce Allah'ın kendisine yakın kullarından bazılarını ulûhiyyetinden pay verdiğini, onlara birtakım yetkiler vererek diğerleri hakkındaki rıza ve öfkelerini geçerli saydığını kabul ederlerdi. Böylece Allah'ın huzurunda hüsnü kabul görmeleri ve şefaatlere nail olabilmek için O'nun yetki verdiği bu putlara yakın olmayı görev kabul ederlerdi. Bu inançlarında dolayı putlara secde edilmesinin, onlar için kurban kesilmesinin, onların adına yemin edilmesinin ve önemli konularda onların kudretine sığınılmasının uygun olacağına inanırlardı. Taş vb. şeylerden heykel yapar, yüce ruhlara yönelmek için bu putları kible edinirlerdi. Sonraki dönemlerde ise inançlarda daha da büyük bozulmalar meydana gelmiş, cahiller yavaş yavaş bu putlara doğrudan tapınmaya başlamışlardır.¹²¹⁵ Öyle ki, artık toplumda gönüllerde ve günlük hayatta bir Allah mefküresi neredeyse kalmamıştır. Fırsatçı liderler, bu durumu tam anlamıyla lehlerine çevirmeyi başarmış, putları öne sürüp istedikleri her şeyi cahil halka dikta ederek onları sömürmeye başlamışlardır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, kendilerini yüce Allah'a yaklaştırıp şefaateçi olacaklarına inandıkları putlara tapınan müşriklerin bu inanç ve davranışları "...Siz, Allah'a göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir"¹²¹⁶ âyetiyle reddedilmiştir. Bir başka âyette ise Allah Teâlâ, verdiği sayısız nimetleri hatırlatarak bâtıldan vazgeçip yalnız kendisine kulluk

¹²¹⁴ İbn Hişâm, a.g.e., I, 77; Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar Ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s. 69.

¹²¹⁵ Ahmed b. Abdurrahîm Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, a.g.e., ss. 22-23.

¹²¹⁶ Yûnus, 10/18.

yapmaları, nankörlüğü bırakıp inkâr bataklığından kurtulmaları hususunda “Çevrelerindeki insanlar kapılıp götürülürken, bizim Mekke’yi kutsal ve güvenilir bir yer yaptığımızı görmediler mi? Onlar, hâlâ bâtila inanıyorlar da Allah’ın nimetini inkâr mı ediyorlar?”¹²¹⁷ ifadeleriyle inkârcı müşriklerin dikkatini çekmiştir.

Ancak zamanla putperestlik öyle yayılmıştır ki, bilinen *Lât*, *Menât* ve *Uzzâ* isimli putlardan başka her kabilenin tapındığı bir özel putu olmuştur. O kadar ki çoğu kimse evinde kendisine ait bir put bulunduruyordu. Bazıları da putlarına tahsis ettikleri özel yerler inşa ediyor, bu mekânlara Kâbe gibi saygı gösteriyorlardı. Buralarda putlar adına kesilen kurbanları ve hediyeleri kabul eden görevliler bulunurdu.¹²¹⁸ Tüm bunların yanında Araplar, yolculukları esnasında kendilerini koruyacak bir ruhu barındırdığına inandıkları bir takım taşlara, hamurdan ve helvadan yaptıkları bazı putlara tapınır,¹²¹⁹ yolculuk esnasında acıktıklarında ise onları yerlerdi.

Böylece müşrikler, yüce Allah’ın sıfat ve fiillerinde O’na ortak tanımakla rububiyette şirke düşerken, ibadet ve duada putlaştırdıkları varlıklara yönelmekle de ulûhiyette O’na ortak koşmuşlardır. “*Resûlüm! De ki: “Allah’tan başka ilâh zannettiklerinizi çağırın. Onlar, göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip değillerdir. Onların, yer ve göğün yaratılış ve mülkiyetinde hiç bir ortaklıkları yoktur. Allah’ın onlardan hiç bir yardımcısı da bulunmamaktadır”*¹²²⁰ âyeti, O’nun rububiyette asla ortak kabul etmediğini ve buna ihtiyacının da olmadığını gözler önüne sererken, “*Allah’ım! Biz ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım isteriz*”¹²²¹ âyeti ise ulûhiyette şirkin olamayacağını beyan etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm bunu yaparken müşriklerin şirk ile ilgili iddialarına karşı delil istemekte, rab ile kulun, yaratıcı ile yaratılmış varlıkların eşit olamayacağını ispat ederek, ibadete lâıyk tek varlığın ancak yüce Allah olabileceği sonucuna götürmektedir.¹²²² Esasen taşlara ve diğer yaratılmışlara tapınan müşrikler, tapındıklarını hak etmedikleri ulûhiyyet makamına yükseltirken, kendilerini şirk ve inkârları sebebiyle ebedî bir mahrumiyete sürüklemişlerdir.

¹²¹⁷ Ankebût, 29/67.

¹²¹⁸ İhsan Süreyya Sırma, a.g.e., s. 48.

¹²¹⁹ Şemseddin Günaltay, a.g.e., s. 66.

¹²²⁰ Sebe’, 34/22.

¹²²¹ Fâtiha, 1/5.

¹²²² İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 194.

Müşrikler, putlara tapındıkları gibi cinlere ve meleklerle de tapınarak tevhid inancını terketmişlerdir.

4.1.1.2. Cinlere ve Meleklerle Tapınmaları

Meleklerle iman, Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen tüm toplumlarda var olagelen, temel inanç esaslarından biridir. Nitekim çalışmamızda Nûh kavminin, onun bir beşer olmasını bahane ederek kendilerine bir meleğin peygamber olarak gönderilmesi gerektiğini, Âd ve Semûd kavimleriyle Firavun'un da benzer gerekçeler ileri sürerek¹²²³ peygamberlerin hakka davetini reddettiklerini zikretmiştik.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kur'ân âyetlerini incelediğimizde müşriklerin cinlere ve meleklerle de tapındıklarını öğreniyoruz. Cinlere tapınan, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu ileri sürerek bu bâtil inançları sebebiyle insanlara ait olan bir takım sıfatları yüce Allah'a nispet ederek teşbihe giden, böylece Allah'a ve meleklerle iftirada bulunan müşriklerin bâtil görüşleri "*Böyle iken bir de cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa onları Allah yaratmıştır. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar uydurdular. Hâşâ! O'nu tenzih ederiz. Allah, onların ileri sürdüğü vasıflardan yücedir*"¹²²⁴ meâlindeki âyet-i kerîmeyle reddedilmiştir.

Kureyş, Cüheyne, Benî Seleme, Huzâa ve Benî Müleyh gibi bazı kabilelerin, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia etmeleri üzerine¹²²⁵ yukarıdaki âyetlerle yüce Allah, müşriklerin hissî, haberî veya aklî hiçbir delil getiremeyecekleri bu iddianın çirkin bir iftiradan ibaret olduğunu bildirmiştir. Esasen müşrikler bu iddialarıyla Allah Teâlâ'ya iftira attıkları gibi, O'nun ikram edilmiş kulları olan meleklerle¹²²⁶ de iftira atmış oluyorlardı. Üstelik kendilerine yakıştıramadıkları, yüzlerinin simsiyah kesilmesine sebep olan ve kendileri için bir utanç vesilesi kabul ettikleri kızları¹²²⁷ yüce Allah'a isnat etmeleri, saygısızlıkta ve nankörlükte ne kadar ileri gittiklerini açıkça göstermektedir.

Şimdi de müşriklerin güneş, ay ve yıldızlara tapınarak Allah (c.c.)'a nasıl ortak koştuklarını incelemek istiyoruz.

¹²²³ A'râf, 7/20; Mü'minûn, 23/47; Fussilet, 41/14.

¹²²⁴ En'âm, 6/100. Bkz. Nisâ, 4/117; Yûnus, 10/68-69; Sebe', 34/40-41; Sâffât, 37/150-159; Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., III, 1999.

¹²²⁵ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXVI, 167-168.

¹²²⁶ Enbiyâ, 21/26.

¹²²⁷ Nahl, 16/57-59; Zuhruf, 43/15-17; Tûr, 52/39.

4.1.1.3. Güneşe, Aya ve Yıldız Tapınmaları

Allah Teâlâ, bir âyetinde müşriklerin bazı gök cisimlerine tapınıp secde ettiklerini şöyle bildirmektedir: “Gece ile gündüz ve güneş ile ay Allah’ın kudretinin delillerindedir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer sadece Allah’a kulluk etmek istiyorsanız, onları yaratan Allah’a secde edin.”¹²²⁸ Âyette de net bir şekilde ifade edildiği gibi, bir takım müşrikler güneş ve ay gibi bazı gök cisimlerine tapınmışlardır. Müşriklerin “...Biz onlara sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye tapınıyoruz...”¹²²⁹ demelerinden anlaşılıyor ki onlar güneş, ay ve put gibi birtakım cisimlere ibadet etmek suretiyle aslında yüce Allah’a kulluk yaptıklarını iddia ediyorlardı. İşte yukarıdaki âyette, onların bu iddialarında tutarsız bir davranış sergiledikleri, şayet dedikleri gibi Allah’a yakın olmak istiyorlarsa sadece O’na secde etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.¹²³⁰ Zira güneş ve ay, eşyayı yoktan var eden, her şeye gücü yeten ve hakkıyla bilen Allah Teâlâ’nın emriyle hareket etmektedir. Onları yaratan da, faydalı hale getiren de O’dur. Öyleyse O’ndan başka hiçbir şeye ibadet etmek kabil değildir.

Güneşe ve aya tapınarak onları ilâh edinmek Arap Yarımadası’nda özellikle Yemen, Mısır, Şam ve Irak bölgelerinde yaygın bir âdetti. Hz. Peygamber döneminde bazı Araplar’ın Abdüşşems (güneş’in kulu) adını kullandıklarını biliyoruz.¹²³¹ Bir başka âyet ise Araplar’ın gökteki en parlak yıldız olan, “Merzemü’l-Cevaza”, “el-Kelbü’l-ekber”, “el-Kelbü’l-Cebbâr” ve “Şi’ru’l-Ebûr” isimlerini de verdikleri Şi’râ yıldızına tapınmalarını “Doğrusu Şi’râ yıldızının rabbi de O’dur”¹²³² ifadesiyle reddetmektedir. Mısır halkı, her doğduğunda Nil nehrindeki bereketi artırdığını kabul ettikleri için bu yıldızına tapınıyorlardı. Aynı şekilde Câhiliye dönemi Arapları da, yıldızların insan hayatında etkili olduğunu kabul edip Şi’râ yıldızına tapınmışlardır. Özellikle Kureyşliler’in komşusu olan Huzâa kabilesi, bu yıldızına tapınmakla tanınmışlardı. Bu sebeple yukarıda zikrettiğimiz âyetle, nasibin ve bereketin Şi’ra yıldızında değil ancak yüce Allah’ın kudretinde bulunduğu dikkat çekilerek inkârcıların içinde buldukları şirkten kurtulmaları istenmiştir.¹²³³ Bu yıldız tapınmayı ilk başlatanın Huzâa kabilesinin ileri gelenlerinden Ebû Kebşe olduğu rivayet edilir. Kureyşliler

¹²²⁸ Fussilet, 41/37.

¹²²⁹ Zümer, 39/3.

¹²³⁰ Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî, a.g.e., XIV, 5209; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vil-i âyi’l-Kur’ân*, XX, 436.

¹²³¹ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadî*, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, III, 310.

¹²³² Necm, 53/49.

¹²³³ Ebü’l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., VI, 38; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XXII, 404.

de dinlerinde kendilerine muhalefet ettiği için Hz. Peygamber'i ona benzeterek "İbn Ebû Kebşe" lakabını takarlar,¹²³⁴ onun yeni bir din getirerek atalarının yolundan ayrıldığını ve yanlış yaptığını ifade etmeye çalışırlardı.

Kur'ân âyetlerine baktığımız zaman, gökteki bir takım cisimlere tapınmanın yalnız Mekke müşriklerine ait bir gelenek olmadığını, daha önce de Sebe' gibi bazı toplulukların güneşe tapındığının haber verildiğini görüyoruz.¹²³⁵ Soy bilimcilerin rivayetine göre, Sebe'liler'in Abdüşşems (güneşin kulu) adında ve ünvanı 'Sebe' olan bir atası vardır. Bu görüş İsrâilî kaynaklarca da desteklenmektedir. Süleyman peygamberin mektubunu götüren Hüdhd'ün bu ülkeye vardığında, Sebe' melikesinin güneş tanrısına tapınmak üzere tapınağa doğru gitmekte olduğu ve Hüdhd'ün o esnada mektubu Melike'nin önüne attığı rivayet edilmektedir.¹²³⁶ Yukarıdaki açıklamalardan ve Bazı Mekke müşriklerinin de Abdüşşems ünvanını kullanmasından hareketle güneş, ay ve yıldız gibi birtakım gök cisimlerine tapınma âdetinin eskiden beri devam edegelen bir inanç tarzı olduğunu söyleyebiliriz.

Müşriklerin inkâr bahanesi olarak ileri sürdükleri bahanelerinden biri de yüce Allah'ı görmemeleri olmuştur.

4.1.1.4. Allah'ı Görmek İstemeleri

Âyet-i kerîmelerden müşriklerin kibirleri sebebiyle Allah (c.c.)'ı hakkıyla takdir edemedikleri, O'nu dünya gözüyle görülebilecek bir insan gibi değerlendirdikleri, O'nu doğrudan görmeyi ve kendileriyle konuşmasını ya da bir melek indirmesini istediklerini öğreniyoruz. Onların bu taleplerine "*Melekleri görecekları gün bilsinler ki, o günde suçlulara hiç bir sevinçli haber yoktur. Melekler onlara: "Sevinçli haber size yasaklanmıştır," derler*"¹²³⁷ şeklinde uyarı mahiyetinde cevap verilmiştir.

Görüldüğü gibi yüce Allah ile doğrudan konuşma ve görüşme talebinde bulunan müşriklerin bu ciddiyetten ve samimiyetten uzak istekleri, ilgili âyetlerde Cenâb-ı Hakk'a karşı büyüklenme ve hadlerini aşma olarak nitelendirilmiş ve bu istekleri reddedilmiştir. Doğrusu Allah'a iman gaybî konulardandır ve bu konu dünyada bir imtihan vesilesidir. Dolayısıyla peygamberler dışındaki insanların vahye muhatap olması, bu imtihana uygun düşmeyecektir. Diğer taraftan gelişen teknoloji, insanın çoğu alanda yetersiz bir varlık

¹²³⁴ Zemahşeri, a.g.e., V, 649.

¹²³⁵ Neml, 27/22-25.

¹²³⁶ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., IV, 106.

¹²³⁷ Furkân, 25/21-22. Bkz. Bakara, 2/118.

olduğunu ortaya koymaktadır. Tabiatıyla, yüce Allah'ın Âdemoğulları arasından seçtiği peygamberler dışındaki insanların, doğrudan ilâhî vahyi kaldırabilecek tâkatlerinin olmayacağını anlamak zor değildir.

Mekke müşriklerinin bu taleplerinin bir benzerinin de asırlar önce Hz. Mûsâ'nın kavmi tarafından dillendirildiğini daha önce zikretmiştik. Buradan hareketle zaman değişse de inkârcıların bazı karakterlerinin ve inkârcılıkta ileri sürdükleri bahanelerinin benzer olduğunu söylemek mümkündür.

Mekke müşrikleri, yüce Allah'a ortak koşarak şirke düştükleri gibi, Kur'ân âyetleriyle alay ederek inkâr etmişlerdir.

4.1.2. Kitap İnançları

Çalışmamızın “İnkârcıların Ortak Tavırları” başlığıyla ele aldığımız ikinci bölümünde de yer yer ifade ettiğimiz gibi, genelde inkârcılar, özelde ise müşrikler, Kur'ân-ı Kerîm'e karşı inkâr, alay ve iftira gibi yaklaşımlarla her fırsatta olumsuz tavır takınmışlardır. Yüce Allah, onların bu inkârcı tutumlarına karşı âyetleriyle cevap vermiştir. Şimdi Kur'ân âyetlerini inkârlarından başlayarak müşriklerin bu konudaki bahanelerini ve onlara verilen cevapları tespit etmek istiyoruz.

4.1.2.1. Kur'ân'ı Kerîm'i İnkâr Etmeleri

Müşriklerin Kur'ân'a karşı en temel tavırları inkâr etmek olmuştur. Bu inkârlarını mâkul gösterebilmek için de çeşitli bahaneler ileri sürmüşlerdir. Meselâ bir âyette, kendilerine tebliğ edilen Kur'ân hakkında “*Bu bir büyüdür. Doğrusu biz onu tanımıyoruz,*” dediler. Yine onlar: “*Bu Kur'ân, şu iki şehirden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?*”¹²³⁸ diyerek sahte bir mazeretin arkasına sığınmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Tarih boyunca insanlar, hak-bâtıl mücadelesinde iki tavır oluşturmuşlardır: iman ve inkâr. İslâm öncesi kavimlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in risâletinin karşısında duran inkârcılar da kendi değer yargı ve kültürlerine uygun bir tarzda tepki göstermişlerdir. Çünkü müşrikler zenginliğin, asâletin, itibarın ve maddî gücün yegâne değer unsurları olduğunu kabul ediyorlardı. İnsanı yücelten faziletler bunlara sahip olmaktı. Dolayısıyla şayet nübüvvet kıymetli bir meziyet olsaydı onun Hz. Peygamber'e değil, Mekkeli Velîd b. Mugîre veya Taifli Urve b. Mes'ûd es-Sakafî gibi ileri gelenlerden birine verilmesi gerekirdi. Müşriklerin böylesine materyalist bir bakışla ileri sürdükleri inkâr bahaneleri “*Resûlüm!*”

¹²³⁸ Zuhruf, 43/30-31.

Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik. Birbirlerine işlerini gördürsünler diye biz onların bir kısmını diğerlerinden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır”¹²³⁹ âyetiyle reddedilmiştir. Müşriklerin inkârcı mantığına karşı Kur’ân’da verilen bu cevap, aslında İslâm’da hedeflenen toplumsal ve ahlâkî değişimin temel prensiplerine işaret etmektedir. Buna göre yüce Allah servet, makam ve itibar gibi dünyaya ait birtakım nimetlerini dilediği herkese verebilir. Ancak nübüvvet gibi kendi katında pek kıymetli nimeti ise, kulları içerisinde bazı özelliklerle donattığı kimselere verir. Zira peygamberlik müessesesi müşriklerin itibar ettiği mal, evlât ve iktidar gibi geçici varlıklardan çok daha hayırlı ve faydalıdır. Peygamberler toplumun huzur ve mutluluk kaynağıdır.¹²⁴⁰ Ne var ki müşrikler, her zaman maddeyi ve menfaati önceliklerinden hak karşısında inkârcı tavırlarını ısrarla sürdürmüşlerdir.

Bir başka âyette ise, müşriklerin yüce Allah’ın âyetlerini inkâr etmelerinin gerekçesi, “*Âyetlerimiz apaçık olarak onlara okunduğu zaman: “Bu ancak sizi babalarınızın tapmakta olduğu şeylerden çevirmek isteyen bir adamdır,” dediler. “Bu Kur’ân da uydurulmuş bir yalandır,” dediler...¹²⁴¹”* şeklinde dillendirilerek, Kur’ân’ın uydurulmuş bir kitap olduğunu iddia ettikleri bildirilmektedir. “*Âyetlerimize yalan diyenler, karanlıklarda kalmış bir takım sağır ve dilsizlerdir...¹²⁴²”* meâlindeki âyet ise, gayet anlaşılır bir dille kendilerine tebliğ edilen Kur’ân hakikatleri karşısında inkârda ayak direten inkârcıları, Kur’ân’ın içerdiği gerçekleri düşünmedikleri ve anlamak istemedikleri için, etrafı karanlıklarla kuşatılmış sağır ve dilsiz insanlara benzetmektedir.

Yüce Allah, vahyin gerçeklerini açıkça inkâr eden müşriklerin çeşitli iftira ve psikolojik baskılarına karşı peygamberini “*Resûlüm! Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah’ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar. Andolsun ki, senden önce de birçok peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti...¹²⁴³”* âyetiyle teselli etmiş ve müşriklere gerekli cevabı vermiştir.

¹²³⁹ Zuhruf, 3/32.

¹²⁴⁰ Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara 2007, IV, 773-774.

¹²⁴¹ Sebe’, 34/43.

¹²⁴² En’âm, 6/39.

¹²⁴³ En’âm, 6/33. Bkz. Hicr, 15/97-99.

Müşrikleri kitaba iman konusunda inkâra sürükleyen davranışlarından biri de Kur'ân âyetleriyle alay etmeleridir.

4.1.2.2. Alay Etmeleri

Çalışmamızın ikinci bölümünde de temas ettiğimiz gibi müşrikler, Hz. Peygamber'den işittikleri âyetlerle alay eder ve bunların komik iddialar olduğunu ileri sürerlerdi. Meselâ daha önce de belirttiğimiz gibi, Ebû Cehil'in hurma ve kaymak getirterek "Gelin zakkum yiyin. Muhammed'in bizi tehdit ettiği şey işte budur?"¹²⁴⁴ diyerek alay etmesi üzerine "*Muhakkak ki zakkum ağacı günahkârların yiyeceğidir*"¹²⁴⁵ âyeti nâzil olmuştur.

"Gerçek olan Kur'ân buyrukları kendilerine gelince onu yalan saydılar. Ama alaya aldıkları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir"¹²⁴⁶ meâlindeki benzer birçok âyet, müşriklerin Kur'ân âyetleriyle alay ederek yüce Allah'ın kitabına karşı olumsuz tavır gösterdikleri ve bu sebeple âkıbetlerinin hüsrân olduğunu bildirmektedir. Aslında onların bu tutumunun, önceki dönemlerde yaşayan tüm inkârcılarda görülen temel karakteristik bir özellik olduğunu söylemek mümkündür.

Allah Teâlâ, müşriklerin Kur'ân âyetleriyle pervasızca alay ettikleri ortamlarda müslümanların olaya seyirci kalmamalarını emretmiş, en azından tepkilerini o meclisi terkederek göstermeleri gerektiğini bildirmiştir.¹²⁴⁷ Böylesine hadsiz bir tutum sergileyen inkârcıların gurur ve kibirlerinden, Allah'ın âyetlerinin içerdiği tevhid, nübüvvet ve âhîret gibi yüce değerleri beğenmedikleri için amellerinin boşa çıkacağı ve varacakları yerin cehennem olacağı ilgili âyetlerde¹²⁴⁸ açıkça ifade edilmiştir.

Müşrikler, Allah'ın kitabıyla alay etmekle kalmamış, âyetler hakkında çeşitli iftiralar dillendirmişlerdir.

4.1.2.3. Çeşitli İftiraları

Kur'ân âyetlerini incelediğimizde, Allah'a ortak koşan inkârcıların çeşitli vesilelerle Kur'ân-ı Kerîm'e dil uzattıkları ve içinde buldukları inkâr ortamını meşrû ve mâkul

¹²⁴⁴ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 230.

¹²⁴⁵ Duhân, 44/43-44.

¹²⁴⁶ En'âm, 6/5; Rûm, 30/10.

¹²⁴⁷ Nisâ, 4/140.

¹²⁴⁸ Kehf, 18/106; Ahkâf, 46/18; Muhammed, 47/8-9; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, a.g.e., XXVI, 86.

göstermek için değişik iftiralarda bulduklarını görüyoruz. Şimdi müşriklerin Kur'ân-ı Kerîm hakkında dillendirdikleri bazı iftiralarını kısaca belirtmek istiyoruz.

4.1.2.3.1. Sihar

Müşrikler Kur'ân hakkında çeşitli iftiralar ileri sürmüşlerdir. Onların bu konuda dillendirdikleri iftiralarından biri, onun büyü olduğu şeklindedir. Nitekim *“Bizim âyetlerimiz kendilerine apaçık okunduğu zaman, inkâr edenler kendilerine gelen hak kitap için: “Bu apaçık bir büyüdür” dediler”*¹²⁴⁹ meâlindeki âyet bu gerçeği açıklamaktadır.

İnkârcıların, Kur'ân'ın gerçek bir vahiy olduğunu kabul etmemekte ne kadar ısrarcı olduklarını ve aynı iftiraya sığındıklarını haber veren bir başka âyette ise şu ifadelerin yer aldığını görmekteyiz: *“Resûlüm! Sana kâğıtta yazılı bir kitap indirsek de elleriyle ona dokunsalar bile inkâr edenler yine: “Bu sadece apaçık bir büyüdür,” derlerdi”*.¹²⁵⁰ Kendilerine öldükten sonra diriltilecekleri haber verildiğinde de aynı inkârcı toplumun benzer bir reaksiyon gösterdiklerini *“Resûlüm! Andolsun ki, sen onlara: “Öldükten sonra siz mutlaka tekrar diriltileceksiniz,” desen, inkâr edenler elbette: “Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir,” derler”*¹²⁵¹ âyetinden öğrenmiş oluyoruz. Görülüyor ki müşrikler, bilgiden yoksun toplumu aldatarak onların dünyevî zevk ve eğlencelerden alıkoymak, insanların özgürlüklerini kısıtlayarak psikolojik baskı uygulamak için, Kur'ân'ı uydurulan bir kitap,¹²⁵² bir aldatmaca ve apaçık bir sihir saymaktaydılar.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o şöyle söylemiştir: “Velîd b. Mugîre, Hz. Ebû Bekir'e giderek ondan Kur'ân-ı Kerîm hakkında bilgi vermesini istedi. Ebû Bekir, ona Kur'ân hakkında bilgi verince Velîd Kureyşliler'in yanına gidip: “İbn-i Ebî Kebşe'nin (Muhammed'in) söyledikleri çok ilginç! Allah'a yemin ederim ki o şiir, sihir ya da mecnun saçması değildir. Gerçekten onun söyledikleri Allah'ın kelâmındandır” dedi. Bunu öğrenen Kureyşli müşrikler derhal toplanarak “Allah'a yemin olsun ki eğer Velîd atalarının dininden vazgeçecek olursa Kureyşliler'in tümü atalarının dinini terkeder” dediler. Mecliste bulunan ve bu konuşmayı dinleyen Ebû Cehil: “Allah'a yemin olsun ki ben ona yeterim. Onu bana bırakın” diyerek Velîd'in evine geldi ve ona “Kavminin senin için sadaka topladığından haberin var mı?” dedi. İbn Mugîre: “Benim onlardan daha fazla mal ve evlât sahibi olduğumu bilmiyorlar mı?” diye cevap verince Ebû Cehil: “Senin Ebû Bekir'in yemeğine

¹²⁴⁹ Ahkâf, 46/7. Bkz. Sebe', 34/43.

¹²⁵⁰ En'âm, 6/7.

¹²⁵¹ Hüd, 11/7.

¹²⁵² Muhammed b. Ali Şevkânî, a.g.e., III, 321-322.

tenezzül ettiğini konuşuyorlar” dedi. Velîd: “Gerçekten kabilemdekiler böyle mi söylüyor? Öyleyse bundan sonra Ebû Bekir’in, Ömer’in ve İbn-i Ebi Kebşe’nin yanına asla yaklaşmayacağım. İbn-i Ebi Kebşe’nin söyledikleri olsa olsa başkalarından nakledilen sihirdir”¹²⁵³ diyerek açıkça Kur’ân’a iftirada bulundu. Bunun üzerine “...*Sonra da arkasını dönüp, büyüklük tasladı ve “Bu, sadece anlatılagelen bir büyüdür” dedi*”¹²⁵⁴ meâlindeki âyetler nâzil oldu.

Müşriklerin Kur’ân hakkında dillendirdikleri iftiraldan biri de şiir olduğudur.

4.1.2.3.2. Şiir

Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde Arap Yarımadası’nda şiir ve edebiyatın çok yaygın olduğunu, yazılı kültürün ise o dönemlerde henüz gelişme kaydetmediğini biliyoruz. Mekke’de okuryazar sayısı o günlerde çok olmadığı halde, halkın şiir ve öykü gibi güzel sanatlara ilgisi oldukça fazlaydı. Panayırlarda şiir yarışmaları düzenlenirdi. Edebiyatta mâhir olan Araplar’ın yazdığı en güzel şiirler, büyük ödül olarak ortak mâbedleri olan Kâbe’nin duvarlarına asılırdı.¹²⁵⁵ Bunların en meşhurlarının Muallakât-ı Seb‘a olduğunu biliyoruz.

Kur’ân-ı Kerîm’in insanlar üzerindeki etkisine bizzat tanık olan Mekke müşrikleri, kendilerine “Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur” denildiği zaman, inanmayıp büyüklük taslayarak onun bir şiirden ibaret olduğunu söyleyince¹²⁵⁶ Allah Teâlâ, “*Biz, peygambere şiir öğretmedik ve şiir ona yakışmaz. Onun getirdiği, ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur’ân’dır. Bu Kur’ân ona, hayatta olanları uyarması ve kâfirlere de azap sözünün hak olması için indirildi*”¹²⁵⁷ âyetlerini, tehdit içerikli bir tarzda onlara cevap mahiyetinde indirmiştir. Âyet-i celîlede Kur’ân’ın Allah resulüne bizzat Allah tarafından öğretildiği ifade edilmektedir. Esasen Hz. Peygamber’in bir şair, Kur’ân’ın da bir şiir olmadığını herkes gibi onlar da çok iyi biliyordu. Zira şiirde lafızların kafiyeli oluşu, hecelerın sayısı gibi konular önemsenirken, mânalar lafızlara tâbi kabul edilirler. Kur’ân’ın üslubu ise buna uygun değildir.¹²⁵⁸ Üstelik şayet Kur’ân onların dediği gibi bir şiir manzumesi olsaydı, o dönemin en mâhir şairleri olan müşriklerin Kur’ân’ın benzerini dillendirebilmeleri gerekirdi. Ancak onlar böyle bir şeyi asla yapamamışlardır.¹²⁵⁹ Katâde’den rivayet edildiğine göre Hz. Âişe’ye

¹²⁵³ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 267.

¹²⁵⁴ Müddessir, 74/16-24.

¹²⁵⁵ Muhammed Hamîdullah, a.g.e., s. 41.

¹²⁵⁶ Sâffât, 37/35-37.

¹²⁵⁷ Yâsîn, 36/69-70.

¹²⁵⁸ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXVI, 104-105.

¹²⁵⁹ Bakara, 2/23; Yûnus, 10/38.

“Allah resulü şiiirlerden örnek verir miydi?” diye sorulunca o, “Hz. Peygamber, şiiirden hiç hoşlanmazdı. Ancak bazan İbn Kays’ın kardeşinin şiiirinden sonunu başa, başını da sona alarak örnek getirirdi. Ebû Bekir: “O şiiir böyle değildi” deyince Allah’ın peygamberi: “*Yemin ederim ki ben şair değilim. Şiiir söylemek bana yakışmaz*”¹²⁶⁰ diye cevap vermiştir.

Müşrikler, Kur’ân’ın bir beşer sözü olduğunu bahane göstererek inkârı tercih etmişlerdir.

4.1.2.3.3. Beşer Sözü

Velîd b. Mugîre gibi İslâm düşmanlarının hak olduğunu bilmelerine rağmen inat ve kibirlerinden dolayı, Allah’ın birliğini, Allah elçisinin nübüvvetini ve Kur’ân’ın yüce Allah tarafından indirilen ilâhî bir kitap olduğunu inkâr ettiklerini söylemiştik. Bu inkârcıların hakikatin karşısında yer alırken bir takım iddialar ileri sürdüklerini Kur’ân âyetleri çeşitli sûrelerde bildirmektedir. Meselâ, Velîd’in Kur’ân hakkındaki inkârını “*Bu, nakledilen sihirde başka bir şey değildir, Bu, ancak bir beşer sözüdür*”¹²⁶¹ ifadeleriyle dillendirdiğini görüyoruz. Müşrikler Dârünnedve’de toplanmış, hac mevsiminde değişik yerlerden gelenleri Hz. Peygamber’e ve Kur’ân’ı Kerîm’e iman etmekten nasıl alıkoyabileceklerini tartışıyorlardı. Aralarında Allah resulünün şair, sihirbaz, kâhin veya mecnun olduğunu ileri sürenler olmuştu. Velîd, iyice düşündükten sonra yüzünü ekşiterek Kur’ân’ın bir sihir mahsulü ve bir beşer sözü olduğunu¹²⁶² iddia ederek inkârını ortaya koymuştur.

Bu iddiayı dillendiren inkârcılar, Allah elçisinin bunu kendi kafasından uydurduğunu ya da bazı kimselerden ders aldığını ileri sürmüşlerdir.¹²⁶³ Kur’ân’ı Kerîm’e baktığımızda, farklı sûrelerde “*Yoksa Kur’ân’ı kendi mi uydurdu diyorlar...*”¹²⁶⁴ ifadesiyle başlayan açıklamalarla inkârcıların bu iftiralarının da çürütüldüğünü görüyoruz. Cevap mahiyetindeki bu âyetlerden biri, “*Andolsun ki biz onların: “Kur’ân’ı Muhammed’e ancak bir adam öğretiyor,” dediklerini biliyoruz. Kastettikleri kimsenin dili yabancıdır. Kur’ân ise apaçık bir Arapçadır...*”¹²⁶⁵ şeklindedir. Bir başka âyette ise “*De ki: “Yemin olsun ki insanlar ve cinler, bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek için bir araya gelseler ve birbirlerine yardım*

¹²⁶⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân ...*, XIX, 480.

¹²⁶¹ Müddessir, 74/24-25.

¹²⁶² İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 267.

¹²⁶³ Furkân, 25/4-5.

¹²⁶⁴ Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13; Secde, 32/3; Tûr, 52/33.

¹²⁶⁵ Nahl, 16/103.

etseler, yine de onun bir benzerini getiremezler”¹²⁶⁶ denilerek Kur’ân’ın müşriklerin iddia ettiği gibi bir beşer sözü olamayacağı delillendirilerek açıkça ifade edilmiştir.

Allah’a ortak koşanların Kur’ân hakkındaki inkârcı yaklaşımlarının bir sebebi de onun öncekilerin uydurduğu efsanelerden ibaret bir kitap olduğunu söylemeleridir.

4.1.2.3.4. Öncekilerin Uydurduğu Masallar

Müşrikler, Kur’ân âyetlerinin öncekilerin uydurduğu masallar (esâtîru’l-evvelîn)¹²⁶⁷ olduğunu bazan da Kur’ân’ın Hz. Peygamber’in eski kitaplardan bakarak yazdırdığı efsaneler¹²⁶⁸ olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak, onların bu iddialarını yüce Allah’ın “*Sen, bu Kuran’dan önce hiç bir kitap okumuyordun. Elinle de onu yazmıyordun. Eğer öyle olsaydı, bâtila uyanlar, şüpheye düşerlerdi*”¹²⁶⁹ âyetiyle reddettiğini görüyoruz.

Aslında inkârcılar dillendirdikleri bu safsatayla, Kur’ân’ın bir mucize olmadığını, öncekilerle ilgili yazılı efsaneler gibi uydurulmuş hikâyelerden ibaret olduğunu söylemiş oluyorlardı.¹²⁷⁰ Kur’ân âyetlerini incelediğimizde *esâtîru’l-evvelîn* tabirinin özellikle âhîret âlemi hakkında gelen âyetlere bir tepki olarak dillendirilmesi¹²⁷¹ dikkatimizi çekmektedir.

Asırlar önce, Kur’ân’ın etkisini ortadan kaldırarak insanların iman etmelerine engel olmak için akla hayale gelmeyen entrikalara başvuran inkârcılar bulunduğu gibi, bu gün de Kur’ân’ı ve vahyin gerçeklerini gelişmenin ve ilerlemenin önünde engel kabul eden, İslâm’ı ve müslümanları toplum nezdinde itibarsız kılmaya çalışan din düşmanları şüphesiz vardır ve olacaktır. Zira iman-küfür mücadelesi kıyamet sabahına kadar devam edecektir.

Böylece, inkârcıların Kur’ân’ı Kerîm hakkında ileri sürdükleri çeşitli iftiraları ve yüce Allah’ın bu iddiaları nasıl boşa çıkardığını görmüş olduk. Şimdi de müşriklerin peygamber inançlarını inceleyeceğiz

4.1.3. Peygamber İnançları

İslâm’ın temel inanç esaslarından biri de peygamberlere iman etmektir. Zira yüce Allah, dinini ve o dinin hakikatlerini insanlar içerisinde seçtiği peygamberleri aracılığıyla toplumlara iletmektedir. Böylece peygamberler gönderildikleri topluma yaratılış gayeleri

¹²⁶⁶ İsrâ, 17/88.

¹²⁶⁷ Mü’minûn, 23/83; En’âm, 6/25; Enfâl, 8/31; Nahl, 16/24; Mü’minûn, 23/83; Kalem, 68/15; Mutaffîfîn, 83/13.

¹²⁶⁸ Furkân, 25/4-5. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., III, 1907.

¹²⁶⁹ Ankebût, 29/48.

¹²⁷⁰ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XII, 198.

¹²⁷¹ Neml, 27/68.

yanında dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşma yollarını öğretirler. Ne var ki, önceki peygamberlerin ümmetlerinde olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde yaşayan genelde tüm inkârcılar özelde ise müşrikler kibir, inat, nankörlük, şüphe, nefislerine uyma, menfaatlerine düşkünlük, çekememezlik, makam sevgisi, cehalet ve ön yargı¹²⁷² gibi çeşitli sebeplerle Hz. Peygamber'e karşı olumsuz tavırlar sergilemişlerdir.

Bu konuyu, çalışmamızın “İnkârcıların Ortak Tavırları” başlığıyla ele aldığımız ikinci bölümünde detaylı bir şekilde açıklamıştık. Özetle ifade etmek gerekirse, müşrikler kendilerine gönderilen hak peygamberi, kendileri gibi bir beşer oluşunu bahane ederek inkâr edip yalanlamışlar, bununla da yetinmeyip Allah resulü hakkında mecnunluk, büyücülük, yalancılık, kâhinlik ve şairlik¹²⁷³ iftiharında bulunmuşlardır. Bir ara Allah'ın elçisine uzlaşma teklifinde¹²⁷⁴ bulunan müşrikler bu yolla da arzularına ulaşamamışlardır. Hz. Peygamber'le baş edemeyeceklerini anlayan müşrikler alay, hakaret ve çeşitli tehditlerle¹²⁷⁵ psikolojik baskı uygulayarak onu yıldırma, toplum nezdindeki itibarını zedelemek ve böylece insanların teveccühünü engellemek istemişlerdir. Bunda da başarılı olamadıklarını gören müşrikler nihayet akıl almaz işkencelerle, uzun süreli ambargo uygulayarak ona ve müslümanlara reva gördükleri baskının dozajını her geçen gün daha da artırmışlardır. Allah elçisi ve müminler ise, tüm bu psikolojik ve fizikî baskılar karşısında davalarından en küçük bir tâviz vermemiş, İslâm'ın gür sedasının hâkimiyeti için ellerinden gelen gayreti hiçbir zaman esirgememişlerdir.

Müşrikler, Allah ve peygamber hakkındaki inançlarında olduğu gibi, âhiret konusunda da çeşitli vesilelerle inkârcı bakış açılarını sürdürmüşlerdir.

4.1.3. Âhiret İnançları

İslâm'dan önce Araplar, birçok konuda ittifak edemedikleri gibi inanç konusunda da görüş birliğine varabilmiş değillerdi. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi her kabilenin hatta her hanenin kendisine ait tapındığı özel bir putu vardı. Kaynakları incelediğimizde âhirete iman konusunda da müşriklerin ortak bir inanca sahip olmadıklarını görüyoruz. Şimdi,

¹²⁷² Bakara, 2/34; Mâide, 5/27-30; Tevbe, 9/45; Yûnus, 10/12; Hûd, 11/59; İbrâhîm, 14/9; İsrâ, 17/83-84; Furkân, 25/43; Zümer, 39/64.

¹²⁷³ A'râf, 7/184; Yûnus, 10/2; Hicr, 15/6; İsrâ, 17/47, 90-95; Enbiyê, 21/5; Hac, 22/42-44; Mü'minûn, 23/70; Furkân, 25/7; Sebe', 34/34, 46; Zâriyât, 39/52-53; Tûr, 52/29.

¹²⁷⁴ Yûnus, 10/15; Kalem, 68/9.

¹²⁷⁵ En'âm, 6/10; Enfâl, 8/30; Tevbe, 9/13; Enbiyâ, 21/36.

âhireti inkâr etmelerinden başlayarak müşriklerin âhireti inkâr gerekçelerini kısa başlıklar altında incelemek istiyoruz.

4.1.3.1. Âhireti İnkâr Etmeleri

Özetle ifade etmek gerekirse, âhret inancı hususunda müşrikleri iki grupta ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi; hevâ ve heveslerini ilâh edinen, kulakları ve kalpleri mühürlenmiş, gözleri perdelenmiş, âhret inancına sahip olmadıkları gibi yüce Allah'ın varlığını da kabul etmeyen, İslâm tarihinde *Dehriyye* olarak bilinen ve materyalist bir bakış açısına sahip olan gruptur. Bu kimseler, olayların zamana bağlı olarak meydana geldiğine, her hangi bir yaratıcı kuvvetin bu olaylara müdâhil olmadığına inanıyor ve herhangi bir bilgiye dayanmaksızın “...Hayat, ancak bizim dünya hayatımızdır. Yaşarız ve ölürüz. Bizi sadece zaman helâk ediyor...”¹²⁷⁶ diyorlardı. Dolayısıyla ruhların Allah'ın emriyle ölüm meleği tarafından alındığını kabul etmiyorlardı.¹²⁷⁷ Kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda ise “...Eğer doğru söyleyen kimselerseniz babalarımızı getirin...”¹²⁷⁸ demekten başka bir delil ileri süremiyorlardı. Onların bu temelsiz iddiaları karşısında Allah peygamberine “*Resûlüm! De ki: “Allah sizi yaşıyor, sonra sizi öldürecek. Sonra da, geleceğinde hiç şüphe olmayan kıyamet gününde sizi bir araya toplayacaktır...”*¹²⁷⁹” diyerek onlara cevap vermesini emretmiştir.

İkinci grup ise; yüce Allah'ın varlığına, O'nun gökleri ve yeri yarattığına, yedi kat göklerin ve büyük arşın rabbi olduğuna, her şeyin hükümranlığını elinde bulduranın, semadan yağmuru indirip yeryüzüne tekrar hayat verenin, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen O olduğuna inandıkları halde¹²⁸⁰ âhret inancına sahip olmayanlardır. Bu grupta yer alanların âhireti inkâr ettikleri bir âyette “*İnkâr edenler dediler ki: “Gerçekten biz ve babalarımız toprak olduğumuz zaman mı dirilip çıkartılacağız? Andolsun ki bu tehdit bize de, daha önce babalarımıza da yapılmıştır. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir”*¹²⁸¹ şeklinde ifade edilmektedir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, gerçek mânada tüm sıfatlarıyla Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini takdir edemeyen kimseler, âhretin varlığı konusunda da

¹²⁷⁶ Câsiye, 45/24. Bkz. Mü'minûn, 23/33-38.

¹²⁷⁷ Şihâbuddîn Mahmûd Âlûsî, a.g.e., XXV, 153.

¹²⁷⁸ Câsiye, 45/25.

¹²⁷⁹ Câsiye, 45/26. Bkz. Yâsîn, 36/78-79; Tegâbün, 64/7; Kıyâme, 75/36-40; Muhammed el-Emîn el-Hererrî, a.g.e., XXVI, 451.

¹²⁸⁰ Mü'minûn, 23/84-89; Ankebût, 29/61, 63, Lokmân, 31/25; Zümer, 39/38; Zuhruf, 43/9, 87.

¹²⁸¹ Neml, 27/67-68. Bkz. İsrâ, 17/49-51; Mü'minûn, 23/81-83; Kâf, 50/3.

doğru bir yol izleyememişlerdir. İnkârcı müşriklerin âhiret hayatıyla ilgili sahih bir inanca sahip olmamalarının en önemli sebeplerinden biri de ön yargılı olmalarıdır.

4.1.3.2. Ön Yargılı Olmaları

Hakikati arayıp bulmak isteyen bir insanın aklını kullanarak olayları ön yargısız bir şekilde mülâhaza edebilmesi gerekir. Ne var ki, Kur'ân âyetlerinde sıklıkla “*Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar*”¹²⁸² ifade edildiği gibi müşrikler, akıllarını kullanmak yerine çeşitli sebeplerle ön yargılarının etkisi altında kalmış ve gerçeği bir türlü kabule yanaşmak istememişlerdir.

Âhiret hayatının gerçekleşeceği kesin bir hakikat olduğuna dair gerek âyetlerde gerekse Hz. Peygamber vasıtasıyla verilen onca malûmâta rağmen, müşrikler derin bir şüphe içerisindeyler. Bir türlü ikna olmaz ve âhirete iman etmezler. Zira onlar âhiretle ilgili delilleri görmemekte kör, duymamakta sağır gibidirler.¹²⁸³ Bu tip insanlar, ön yargılı davranmaktan vazgeçip imali fikredecek olsalardı elbette böyle bir inkâra sapsaplanmayacaklardı. Bir başka ifadeyle inkârcıların âhiret hayatını inkârlarının esas sebebi, bir ilme ve müşahedeye sahip olmaları değil, aksine Allah resulünün tebliğ ettiği âhiret geçeceği karşısında bağınazca yaklaşımları ve ön yargıdan kendilerini kurtaramamış olmalarıdır.

Müşrikler, herşeyi maddeci bir bakış açısıyla değerlendirdiklerinden, âhirete iman konusunda vahyin gerçeklerine teslim olmak yerine, âhiret âleminin varlığını kendilerince imkânsız görmüşlerdir.

4.1.3.3. Dirilişi İmkânsız Görmeleri

Müşriklere göre dirilmenin olmayacağını en büyük delili; cesetlerin parçalanmış, dağılmış ve toprağa karışmış olmasıdır. Onlar toprağa dönüşmüş bedenlerin önceki hallerine dönmesini imkânsız görüyorlardı. Böyle bir iddiayı ileri süren, onlara göre ya Allah'a iftira ediyordu ya da bu kişinin aklı başında değildi. Zira öldükten sonra tekrar dirilmeyi akla uygun bulmuyor, “*Biz, ölüp toprak olduğumuz zaman mı tekrar dirileceğiz. Bu, ihtimalden uzak bir dönüşür...*”¹²⁸⁴ diyorlardı. Müşrikler, sonradan yaratılıp dünya âlemine çıkarıldıklarını, tekrar diriltmenin ilk defa yaratmaktan daha kolay olacağını, yüce Allah'a

¹²⁸² Ankebût, 29/63. Bkz. Bakara, 2/171; Mâide, 5/58, 103; Enfâl, 8/22; Haşr, 59/14.

¹²⁸³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., V, 3696. Bkz. Bakara, 2/18, 171; En'âm, 6/39; Enbiyâ, 21/45; Furkân, 25/73; Neml, 27/80; Zuhruf, 43/40; Muhammed, 47/23.

¹²⁸⁴ Kâf, 50/3.

hiç bir şeyi yaratmanın zor gelmeyeceğini anlamak istemiyorlardı. Bu sebeple, “Çürümüş kemikleri kim diriltecekmiş?”,¹²⁸⁵ “O dirilme işi ne zamanmış”¹²⁸⁶ gibi sorular sorarak Hz. Peygamber’le alay edip öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr ediyorlardı. Ancak insanı ilk defa yaratan ve tekrar diriltecek olan yüce Allah, onlara “...İster taş olun, ister demir, isterse gönlünüzde büyüyen herhangi bir yaratık olun... (mutlaka diriltileceksiniz)”¹²⁸⁷ âyetiyle dikkat çekici bir üslupla cevap vermiştir.

Allah Teâlâ, gerçeğin onların düşündüğü gibi olmadığını, resulünün kendisine iftira etmediğini ve onun mecnun da olmadığını, âhireti inkâr etmelerinin yüce Allah’ın kudretini yanlış algılamalarından kaynaklandığını “*Onlar, gökten ve yerden, önlerinde ve arkalarında bulunan şeyleri görmüyorlar mı? Eğer biz dilesek, onları yere batırır veya üzerlerine gökten parçalar düşürürüz*”¹²⁸⁸ âyetiyle bildirmektedir. İnsana göre kıyas dahi yapılamayacak kadar büyük olan yerlerde ve göklerde böylesine tasarruf sahibi olan Allah Teâlâ, insanın dağılmış kemiklerini bir araya getirmekten nasıl aciz olabilir? Öyleyse müşriklerin en büyük yanılması öldükten sonra dirilme olayını kendi güçleriyle kıyas edip Allah’ın kudretini kendi kudretleri gibi düşünmeleridir.¹²⁸⁹ Hâlbuki dünya gözüyle görülmekten münezzeh olan Allah’ın ilâhî kudretinin, duyu organlarıyla hissedilen insanın beşerî gücüyle kıyas edilmesi mâkul ve mantıklı değildir.

Bir müslümanın müşriklerden birinden alacağı vardı. Alacağını tahsil etmek üzere yanına geldiğinde tartışmaya başladılar. Bu esnada müslüman bu alacağını öldükten sonra âhirette talep edeceğini söyleyince inkârcı olan “Gerçekten sen öldükten sonra diriltileceğine mi inanıyorsun? Allah’a yemin ederim ki Allah ölenleri diriltmeyecektir” diyerek Allah adına yemin edince¹²⁹⁰ “*Kâfirler: “Allah ölen kimseyi tekrar diriltmez,” diye en kuvvetli yeminleriyle Allah adına yemin ettiler. Hayır, bu, Allah’ın yerine getirmeyi üzerine aldığı gerçek bir vaattir...*”¹²⁹¹” âyeti nâzil olmuştur.

Böylesine âhiret inancından mahrum bir şekilde Allah inancına sahip olduğunu iddia edenlerin arzu ve heveslerine engel olabilmeleri söz konusu olmayacağı gibi, bu tip insanların toplumda ahlâkî bir erdeme sahip olabilmeleri de mümkün gözükmemektedir.

¹²⁸⁵ Yâsîn, 36/78.

¹²⁸⁶ Yûnus, 10/48; Enbiyâ’, 21/38; Neml, 27/71; Sebe’, 34/29; Yâsîn, 36/48; Mülk, 67/25.

¹²⁸⁷ İsrâ, 17/50-51.

¹²⁸⁸ Sebe’, 34/9.

¹²⁸⁹ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 198.

¹²⁹⁰ Ebü’l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahmân İbnü’l-Cevzî, a.g.e., IV, 446-447.

¹²⁹¹ Nahl, 16/38.

Zira bir âyette bu gerçek “*Âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalan sayanların amelleri boşa gitmiştir. Onlar sadece yaptıklarının cezasını çekeceklerdir*”¹²⁹² ifadeleriyle dillendirilmiştir. Âyet-i kerîmeden hareketle, âhirete iman etmeden yapılan hiçbir iyiliğin kişiye fayda vermeyeceğini dolayısıyla Allah inancının kişiye ancak bütün peygamberlerin özellikle vurguladıkları temel inanç esaslarından biri olan âhîret inancıyla birlikte var olduğunda fayda sağlayabileceğini söyleyebiliriz.

Müşrikleri âhirete iman etmekten alıkoyan en önemli etkenlerden bir diğeri ise, atalarının bâtil düşüncelerine körü körüne bağlılıkları olmuştur.

4.1.3.4. Taklitçilikte Israrçı Olmaları

Sosyal bir çevrede doğup büyüyen insanın yaşadığı çevreden, öncekilerin bıraktığı kültürden etkilenmemesi zordur. Özellikle Câhiliye döneminde, Araplar’da atalardan miras kalan bâtil inanç ve gelenekler hayatın kaçınılmaz birer parçası olarak kabul edilmiş, aksine davrananlar daima dışlanmışlardır. Araplar, atalarından kalan bâtil kültürlerine öylesine bağlı kalmışlardır ki, onların mirasına uymayan her çağrışı reddetmiş ve bunun önüne geçmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu sebeptir ki, Hz. Peygamber’in âhîret hakkında haber verdiği vahiy gerçeğini, kendilerini içinde buldukları gelenekçi bakışla tahlil etmiş, önceki ümmetler gibi bu haberi getiren peygamberlerini yalancılık, büyücülük, şairlik ve delilikle¹²⁹³ itham etmişlerdir. Onların bu ithamlarını Allah Teâlâ, “*Resûlüm! Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalancı saymıyorlar. Fakat zalimler Allah’ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlar. Senden önce de nice peygamberler yalancı sayılmıştı. Kendilerine yardımımız gelinceye kadar uğradıkları yalanlanmaya ve incitmeye sabrettiler*”¹²⁹⁴ ifadeleriyle cevaplandırmış ve peygamberini teselli etmiştir.

Yüce Allah, Kur’ân âyetlerinde hiçbir delile dayanmaksızın, atalarını taklit ederek âhîreti inkâr edenlerden birçok örnekler vermektedir.¹²⁹⁵ Hz. Peygamber’in kendilerini Kur’ân hakikatlerine inanmaya daveti karşısında küstahça “*Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız*”¹²⁹⁶ demeleri atalarına ne derece körü körüne bağlı olduklarını gösterme bakımından önemlidir.

¹²⁹² A‘râf, 7/147. Bkz. Yûnus, 12/7-8.

¹²⁹³ En‘âm, 6/7; Hûd, 11/7; Hicr, 15/6; Enbiyâ, 21/5; Sâd, 38/4.

¹²⁹⁴ En‘âm, 6/33-34. Bkz. İsrâ, 17/47; Sebe‘, 34/46; Sâffât, 37/35-37.

¹²⁹⁵ Mü‘minûn, 23/81-83.

¹²⁹⁶ Lokmân, 31/21.

Esasen çalışmamızın bu bölümün ilk kısmında İslâm öncesi inkârcı kavimleri incelerken detaylı bir şekilde ele aldığımız gibi, Hz. Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Şuayb ve Mûsâ peygamberin kavimlerinin de atalara körü körüne bağlılık göstermeleri, hem Allah'ı hem de âhireti inkâr etmelerine sebep olmuştur. Hâlbuki ana-babaya saygı göstermeyi emreden yüce Allah, onları asla putlaştırmamayı, isyan noktasında onlara itaat etmemeyi “...Eğer onlar seni, hakkında hiçbir bilgin bulunmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, bu durumda onlara itaat etme...”¹²⁹⁷ âyetiyle emretmiştir.

Mekke müşriklerinden bazıları ölümlerini yıkayıp kefenler sonra tabuta koyup dua ederlerdi. Daha sonra ölen kişinin güzel yönlerini dilendirip gömerlerdi. Sonrasında ölünün kabri başına bir deve getirir, onu ölüncüye kadar kabri başında bekletir veya onu da mezara gömerlerdi. Ölen kimsenin dirildikten sonra, “Beliyye” adını verdikleri bu deveye bineceğine inanırlardı.¹²⁹⁸ Bu bilgidен hareketle, Mekkeli müşriklerin çoğu âhîret inancına sahip değilken bazılarının ölüm sonrası bir hayatın varlığına inandıklarını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Müşriklerin Allah, kitap, peygamber ve âhîret gibi itikadî konularda nasıl bir saplantı ve inkârcılık içerisinde olduklarını, inkârlarına gerekçe olarak ileri sürdükleri bahaneleri ve kendilerine verilen cevapları tespit ettikten sonra şimdi de diğer inkârcı bir grubu oluşturan münafıklar hakkındaki tespitlerimizi belirtmek istiyoruz.

4.2. Münafıklar

Çalışmamızın “İnkâr Kavramı ve Mahiyeti” başlığıyla ele aldığımız birinci bölümünde nifak/münafık kavramlarını detaylı bir şekilde incelemiştik. Mekke dönemi, müslümanların hak davaları uğruna en ağır işkencelere maruz kaldıkları, dünya nimetlerinin çoğundan mahrum bırakıldıkları, mallarıyla ve canlarıyla inançlarının bedelini hiç tâviz vermeden ödedikleri bir dönem olarak İslâm tarihindeki yerini almıştır. Bu sebeptendir ki, şartlar oluşmadığından hicretten önce nifak hareketi kendisini göstermemiştir.

Hz. Peygamber hicret ettiğiinde, Medine’de Kaynukaoğulları, Nadîroğulları ve Kurayzaoğulları olmak üzere üç kabileden oluşan yahudiler, Evs ve Hazrec kabilelerinden oluşan Araplar ve çok az sayıda hıristiyan bulunmaktaydı.¹²⁹⁹ Araplar’ın çoğunluğunu ise müşrikler oluşturmaktaydı.

¹²⁹⁷ Lokmân, 31/15.

¹²⁹⁸ M. Asım Köksal, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1986, I, 167.

¹²⁹⁹ Muhammed Hamîdullah, a.g.e., s. 163.

Hicretten sonra, Allah resulünün Medine’de İslâm devletinin temellerini atmasının akabinde İslâm dini güç bulmuş, müslümanlar etkinliklerini çevrede hissettirmeye başlamışlardır. İşte tam da böyle bir ortamda müslümanlar, inanç bakımından farklı bir grupla karşılaşmışlardır. Bunlar, gerçekte inanmadıkları halde, bir taraftan çıkarları uğruna müslüman görünüp mallarını ve canlarını güvende tutmayı arzulayan, diğer taraftan da Allah elçisinin ve müslümanların Medine’de elde ettikleri nüfuz ve imkânlardan yararlanmak isteyen münafıklardı.

Önderliğini Abdullah b. Übey b. Selûl’ün üstlendiği nifak hareketinin başlangıcı, çoğunluğun görüşüne göre Medine dönemi olarak kabul edilirken, bazı Mekkî sûrelerin içinde münafıklarla ilgili özelliklere yer verilmesi¹³⁰⁰ birtakım tartışmaları beraberinde getirmiştir. Buna göre nifakı oluşturan sebeplerin sadece korunma ve çıkar sağlama olması gerekmediğini, ileriye yönelik birtakım beklentilerin, kabilecilik taassubu ya da alışkanlık gibi durumların da nifakın sebepleri arasında sayılabileceğini ileri sürenler olmuştur.¹³⁰¹ Bu görüşe sahip olanlar, Mekke döneminde müslümanlar arasında nifakın bulunmadığını gösteren kesin bir delilin olmadığını da göz önünde bulundurarak ferdî de olsa münafıkların Mekke döneminde de varlığını kabul etmişlerdir.

Kur’ân âyetlerinde münafıklardan, isimlerinden çok özellikleriyle bahsedilmektedir. Düşüncelerini net olarak ortaya koymamaları, İslâmî bir kimliğe bürünerek müslüman toplum içinde kendilerini korumaya almaları, konuşmalarında edebî bir üslubu kullanmaları ve ellerine fırsat geçtiğinde müslümanların aleyhine çalışmaları onların en belirgin özelliklerinden bir kaçıdır.¹³⁰² Kur’ân âyetlerini incelediğimizde, münafıkların Allah’a ve âhret gününe inanmayan, şüphe içinde bocalayan, inkârlarını gizleyen, tutarlı ve sağlam karakterli bir kişiliğe sahip olmayan, müşriklerle işbirliği yapan ve daima çıkarını gözetken kimseler¹³⁰³ olduğunu görürüz. Diğer taraftan onların namazı üşenerek kılan, riyakâr, savaştan kaçan, korkak, bayağı, cimri, pinti, kararsız, yalancı, yemininin arkasına sığınan, verdiği sözü tutmayan, her fırsatta müslümanlarla alay eden, Allah ve resulüne iftira eden, saygısız ve kalpleri mühürlü kimseler¹³⁰⁴ olduğu âyetlerde net olarak bildirilmektedir.

¹³⁰⁰ Nisâ, 4/97; Enfâl, 8/49; Ankebût, 29/11; Müddessir, 74/31.

¹³⁰¹ Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur’ân*, 1. Bs., Müessesetü'l-A'lemî li'-Matbûât, Beyrut 1417/1997, XIX, 301.

¹³⁰² Adil Bor, a.g.e., s. 207.

¹³⁰³ Bakara, 2/8; Nisâ, 4/37, 72-73; Mâide, 5/61; Tevbe, 9/42, 45, 62, 110; Muhammed, 47/26; Fetih, 48/15; Hadîd, 57/13-14. Münâfikûn, 63/2.

¹³⁰⁴ Bakara, 2/13; Nisâ, 4/42, 142-143; Tevbe, 9/56-58, 75-77, 79, 86-87; Haşr, 59/13-14.

Şimdi münafıkların Allah Teâlâ hakkındaki inanç ve düşüncelerini detaylı bir şekilde irdelenmek istiyoruz.

4.2.1. Allah İnançları

Kur'ân âyetleri münafıkların, Allah'a iman noktasında farklı bakış açılarına sahip olduklarını bildirmektedir. Bunlardan bir kısmı hiç Allah inancına sahip değilken, bazıları iman ettikten sonra dinden dönmüş, diğer bir kısmı ise iman ve küfür arasında bocalayıp duran kesimi oluşturmuştur.¹³⁰⁵ Genel anlamda münafıkların, dilleriyle “iman ettik” deseler de kalben iman etmediklerini “*İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, iman etmedikleri halde: “Biz Allah’a ve âhiret gününe inandık,” derler*”¹³⁰⁶ âyetinden öğrenmiş oluyoruz.

Münafıkların yüce Allah'a iman noktasında inkârcı bir tutum sergilemelerinin en temel sebeplerinden birinin büyüklük taslamaları olduğunu söyleyebiliriz

4.2.1.1. Kibirleri

Münafıkları Allah'a iman noktasında inkâra sürükleyen etkenlerin başında gurur ve kibirleri gelmektedir. Nitekim bir âyette bu durum “*Ona: “Allah’tan kork!” denince gururu kendisine günah işletir!*¹³⁰⁷” şeklinde bildirilmektedir. Bir başka âyette ise “*Onlara: “İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin,” dediğinde: “Biz de o beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız?” derler...*¹³⁰⁸” denilerek, münafıkların iman edenlere karşı nasıl bir kibir içerisinde buldukları açıkça ifade edilmektedir.

Yeri geldiğinde Hz. Peygamberi ve müslümanları kendilerine inandırabilmek için Allah'ı şahit tutup yemin etmekten geri durmayan¹³⁰⁹ bu seviyesiz insanlara, yaptıkları fenalıklar hatırlatılıp, Allah'tan korkmaları söylendiğinde, sırf kibirlerinden bu nasihatlere kulak asmamış, insanlar arasında bozgunculuk yapmaya ve Allah'ı inkâr etmeye devam etmişlerdir. Münafıkların hak karşısında yer almalarının bir sebebi de tutarsız davranışlarıdır.

4.2.1.2. Tutarsızlıkları

İnanç ve hareketlerinde tutarlılık gösteremeyen münafıklar, şahsiyet bütünlüğüne de sahip değillerdir. Zira içlerinde gizledikleri inkâr ile dışlarına yansıttıkları imanî tavır

¹³⁰⁵ Bakara, 2/13; Nisâ, 4/143; Tevbe, 9/66, 74.

¹³⁰⁶ Bakara, 2/8.

¹³⁰⁷ Bakara, 2/206.

¹³⁰⁸ Bakara, 2/13. Bkz. Münâfikûn, 63/5.

¹³⁰⁹ Bakara, 2/204.

arasında tam bir çelişki söz konusudur. Nitekim bu durum âyetlerde “*İman edenlerle karşılaştıkları zaman: “Biz de iman ettik,” derler. Elebaşlarıyla baş başa kaldıklarında ise: “Biz sizinle beraberiz. Onlarla sadece alay ediyoruz,” derler*”, “*Onlar, ne müminlerle, ne de kâfirlerle olurlar. Bu ikisi arasında bocalayıp dururlar*”¹³¹⁰ şeklinde yer almaktadır.

Münafıkların göstermiş olduğu bu ikiyüzlü tavır, “*Münafıkların durumu da tıpkı şeytanın durumu gibidir. Hani o, insana: “İnkâr et!” der de, insan da inkâr edince: “Doğrusu ben senden uzağım. Çünkü ben, âlemlerin rabbi olan Allah’tan korkarım,” der...*”¹³¹¹ meâlindeki âyet-i kerîmede, şeytanın insanları aldatırken takip ettiği yöntemle benzetilmektedir.

Zikrettiğimiz bu âyetlerde de görüldüğü gibi iman ile küfür arasında gidip gelen, arada bocalayıp duran münafıklar, inançta ve davranışta sergiledikleri farklı kişilik yapılarıyla aslında ne kadar tutarsız olduklarını göstermektedirler. Öyle ki, bu kişilik problemi artık onlardan ayrılmaz bir karakter halini almıştır. Bu bozuk karakter, onların başkalarına karşı güvensizliklerinin yanında kendilerine olan özgüvenlerini de kaybetmelerine sebep olmuştur. Bu özgüven yetersizliğindedir ki, Allah katında aramaları gereken izzet ve şerefi, menfaatleri gereği kendilerine dost kabul ettikleri inkârcıların yanında bulmaya çalışmışlardır.¹³¹² Ne var ki bu arayışın sonu gelmemiş ve boşuna çabalamadan öteye geçmemiştir.

Kur’ân âyetleri, kötü zan sahibi olmalarının da münafıkların inkârcılığında etkili olduğunu bildirmektedir.

4.2.1.3. Kötü Zanları

“*Allah, hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaba uğratar. Onların kötülükleri kendi başlarına dönecektir. Allah, onlara gazap etmiş, onları lânetlemiş ve cehennemi onlar için hazırlamıştır...*”¹³¹³ meâlindeki âyet-i kerîmede, münafıkların bir takım kuruntu ve aslı esası olmayan isnatlar hususunda, Allah hakkında kötü zan sahibi olan müşriklerle beraber zikredilmiş olmaları dikkati caliptir. Zira “*...Allah ve resulü bize ancak aldatici şeyler vaat etti...*”¹³¹⁴ gibi ifadelerle kendileri inkâr yolunu tercih ettikleri gibi diğer insanları da peşlerinden sürükleyip

¹³¹⁰ Bakara, 2/14; Nisâ, 4/137, 143.

¹³¹¹ Haşr, 59/16-17.

¹³¹² Nisâ, 4/139.

¹³¹³ Fetih, 48/6.

¹³¹⁴ Ahzâb, 33/12.

cihaddan ve yüce Allah'a itaatten alıkoymak için ellerinden geleni yapmışlardır. Kaynaklarda bu ifadeyi Mu'teb b. Kuşeyr'in dillendirdiği ve taraftarlarının da bunu onayladığı rivayet edilir. Mu'teb, "Muhammed, bize Kisrâ ve Kayser'in hazinelerini fethedeceğimizi vaat ediyor. Biz ise daha, basit bir grup düşmanla dahi baş edemiyoruz"¹³¹⁵ diyerek müslümanları ümitsizliğe düşürüp onları savaştan vazgeçirmeye gayret etmiştir.

Münafıklar, ikiyüzlülükleriyle müslümanları kandırmaya çalıştıkları gibi kendilerince yüce Allah'ı da kandırmaya çalışmışlardır.

4.2.1.4. Allah'ı Aldatmaya Çalışmaları

Gerçekte iman etmedikleri halde dilleriyle iman ettiklerini söyleyen münafıkların inkârlarının altında yatan en önemli sebeplerden biri de Allah Teâlâ'yı ve inananları aldatmaya çalışmaları yatmaktadır.¹³¹⁶ Araplar, kendi aralarında şu sözü söylerler: "Aldatılamayacak olanı aldatmak isteyen ancak kendisini aldatır." Bu söz gerçekten doğrudur. Çünkü işin iç yüzünü bilen asla aldatılamaz. Öyleyse münafıkların inanmadıkları halde inanmış gibi görünerek yüce Allah'ı kandırmaya çalışmaları, O'nu hakkıyla tanımadıklarını açıkça göstermektedir. Zira O'nu gerçek mânada tanımış olsalardı, asla aldatamayacaklarını bilirlerdi.¹³¹⁷ Onların bu ikiyüzlü tutumları karşısında Allah Teâlâ "*İşte onların kalplerindeki Allah biliyor. Sen onlara aldırma, onlara nasihat et ve onlara kendileri hakkında etkili, caydırıcı sözler söyle!*"¹³¹⁸ âyetiyle peygamberinin nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini bildirmektedir.

Münafıkların inkârlarının bir başka sebebi de yüce Allah'ın hükmünü ve takdirini kabul etmemeleri olmuştur.

4.2.1.5. Allah'ın Takdirini Reddetmeleri

Münafıklar, Allah Teâlâ hakkında doğru bir inanca sahip olmadıkları gibi, insanların eceli konusunda O'nun takdirini anlayamamış ve kader konusunda çeşitli itirazlar öne sürmüşlerdir. Meselâ, Uhud savaşında ölen müslümanların boş yere öldüklerini, bu insanlar savaşa katılmasalardı ölmeyeceklerini ileri sürerek müşriklerle savaşa giden müminleri savaştan alıkoymak istemişlerdir. Allah Teâlâ ise ölümün ancak O'nun takdiriyle gerçekleşebileceğini ve münafıkların bu iddialarının bâtıl olduğunu âyetinde şöyle

¹³¹⁵ Ebü's-Suûd b. Muhammed el-İmâdî, a.g.e., VII, 94.

¹³¹⁶ Bakara, 2/9.

¹³¹⁷ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., I, 298.

¹³¹⁸ Nisâ, 4/63.

bildirmiştir: “Kendileri savaşa katılmayıp oturdukları halde kardeşleri için: “Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi,” diyenlere sen de ki: “Siz bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü kendinizden uzaklaştırın!”¹³¹⁹ Münafıkların âyette de ifade edildiği gibi eceli inkâr ettikleri görülmektedir. Hâlbuki kişinin eceli ancak yüce Allah’ın takdirine bağlıdır. O ne zaman ve nerede takdir ettiyse ecel gelir ve bundan sakınmak mümkün değildir. Ayrıca Uhud savaşında müslümanların başına gelenler çeşitli hikmetlere bağlı olarak hep O’nun izniyle gerçekleşmiştir. İşte bu hikmetlerden birini yüce Allah “İki ordunun karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah’ın izniyle olup, gerçek müminleri ortaya çıkarmak ve münafıkları ayırt etmek içindi”¹³²⁰ meâlindeki âyetiyle açıklamaktadır.

Konuyla ilgili bir başka âyette ise “...Eğer siz ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda sağlamaz. Kaçsanız bile sadece pek az bir zaman yaşatılırsınız”¹³²¹ denilerek Allah’ın takdirinden kaçılmayacağı ve kaderin mutlaka tecelli edeceği bildirilmektedir. Yukarıda ele alınan âyetlerde de açıkça ifade edildiği gibi münafıklar, dünyaya aşırı bağlılıklarından, menfaatlerine düşkünlüklerinden ve ölümden korkularından savaşa katılmamayı veya savaştan kaçmayı bir kurtuluş yolu olarak görmüş ve Allah’ın takdirini inkâr etmişlerdir.

Münafıkların yüce Allah’ın takdirini inkâr ettiklerini bildiren bir başka âyet ise, “Resûlüm! Sana bir iyilik dokunsa bu onların hoşuna gitmez. Sana bir kötülük dokunsa, “Biz önceden tedbirimizi almıştık,” derler ve sevinerek dönüp giderler. Sen de ki: “Bize ancak Allah’ın bizim için yazdığı şeyler isabet eder...”¹³²²” şeklindedir. Görüldüğü gibi başa gelen hayır veya şer hep O’nun izniyle gerçekleşmektedir. Ancak münafıklar bu hakikati idrak edememiş, basit birtakım tedbirlerle O’nun takdirinin önüne geçebileceklerini düşünmüşlerdir. Aslında böyle davranmalarının altında yatan diğer bir sebep ise müslümanlar arasında fitne oluşturarak onların cihad azmini kırmaktır diyebiliriz.

Şimdi de münafıkların kitap inançlarına kısaca değinmek istiyoruz.

4.2.2. Kitap İnançları

Yukarıda da tespit ettiğimiz gibi kibirleri, tutarsızlıkları, hevâ ve heveslerine düşkünlükleri ve ön yargılı olmaları gibi çeşitli sebeplerle sahih bir Allah inancına sahip olmayan münafıklar, doğru bir kitap inancına da sahip olmamışlardır. Hz. Peygamber’e ve

¹³¹⁹ Âl-i İmrân, 3/168.

¹³²⁰ Âl-i İmrân, 3/166; Fahrüddin er-Râzî, a.g.e., IX, 88-89.

¹³²¹ Ahzâb, 33/16.

¹³²² Tevbe, 9/50-51.

Kur'ân âyetlerine samimiyetle kulak vermemiş, hükümlerine razı olmamış,¹³²³ her zaman fitne peşinde koşturmuşlardır. Nitekim bir âyette *“Resûlüm! Onlardan seni dinlemeye gelenler de var. Senin yanından çıktıkları zaman kendilerine ilim verilen kimselere alay yoluyla: “Biraz önce ne demişti,” diye sorarlar. İşte onlar Allah’ın kalplerini mühürlediği kimselerdir. Onlar sadece kendi heveslerine uyarlar”*¹³²⁴ denilmektedir. İlgili âyetten de anlaşılacağı üzere, Allah resulünün sohbetlerine münafıklardan da katılanlar oluyordu. Ancak onların gayesi, anlatılan hakikatleri öğrenmek değil aksine Hz. Peygamber ve müslümanlarla alay edip onları küçük düşürmeye çalışmaktı. Aynı sürede yer alan bir başka âyet, bu inkârcı toplumun entrikalarında asla başarılı olamayacaklarını ve ilâhî cezanın kendilerini bir gün mutlaka yakalayacağını *“Onlar, kıyamet vaktinin kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir. Artık kıyamet kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar?”*¹³²⁵ ifadeleriyle dillendirmektedir.

Münafıklar, cihadla ilgili âyetleri de hiçbir zaman benimsememiş ve savaştan şiddetle kaçmışlardır. Bu sebeple cihadla ilgili emir gelmesini arzulayan müslümanlara karşı kin beslemişlerdir.¹³²⁶ *“Ama hükmü açık bir sûre indirilip de, içinde savaş zikredilince, kalplerinden hoşnut olmadıklarını bildiren bir âyet de hastalık olanların sana, ölüm korkusuyla baygınlık geçiren bir kimsenin bakışı gibi baktıklarını görürsün”*¹³²⁷ meâlindeki âyet, onların daha önce verdikleri sözü tutmadığını ve cihad konusundaki bu olumsuz tavırlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Münafıkların Kur'ân'a iman noktasında gösterdikleri olumsuz tavırlarından biri de Allah'ın âyetlerinin inkâr edilip alaya alındığı küfür meclislerinin müdavimleri olmalarıdır. *“Allah size Kur'ân'da: “Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onların alaya alındığını işittiğiniz zaman başka bir söze geçinceye kadar onlarla birlikte oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz,” diye bir hüküm indirmiştir. Allah münafıklarla kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır”*¹³²⁸ Böylece inkâr meclislerinde bulunmak suretiyle onlar, bir bakıma içlerindeki inkârı günyüzüne çıkarmışlardır.¹³²⁹ Çünkü Allah'ın dinine ve kitabına sahip çıkıp onları muhafaza etmeye çalışmak ancak gerçek müminlerin yapacağı bir iştir.

¹³²³ Bkz. Nisâ, 4/60-61.

¹³²⁴ Muhammed, 47/16.

¹³²⁵ Muhammed, 47/18.

¹³²⁶ Muhammed, 47/29.

¹³²⁷ Muhammed, 47/20.

¹³²⁸ Nisâ, 4/140.

¹³²⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., II, 781.

Münafıklar, Hz. Peygamber'e bir sûre indirildiğinde birbirlerine “*Bu sûre hangimizin imanını arttırdı*”¹³³⁰ diyerek yüce Allah'ın âyetleriyle alay etmişlerdir. Onların bu inkârcı davranışlarını Allah Teâlâ: “*Münafıklar, kendileri hakkında, kalplerindeki inkârı müminlere haber verecek bir sûrenin indirilmesinden daima çekinirler. Sen onlara de ki: “Siz alay edin bakalım! Allah, sizin çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır. Eğer onlara sorarsan: “Biz sadece lafa dalmış eğleniyorduk,” derler. Sen de ki: “Allah ile O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz? Boşuna özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra tekrar inkâr ettiniz. İçinizden bir grubu bağışlasak bile, bir gruba da suç işlediklerinden dolayı azap edeceğiz*”¹³³¹ ifadeleriyle bildirmiştir.

Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere münafıklar, Kur'ân'a iman noktasında hiçbir zaman samimi olmamış ve bu konuda da ikiyüzlü davranmışlardır. Şimdi de münafıkların peygamber inançlarını kısa başlıklar halinde incelemek istiyoruz.

4.2.3. Peygamber İnançları

Tüm semavî dinlerde değişmeyen temel esaslardan biri de peygamberlere imandır. Allah Teâlâ, aralarında hiçbir ayrıma gitmeden, gönderdiği bütün peygamberlere iman etmeyi âyetinde emretmiştir.¹³³² Yüce Allah'a ve peygamberlere inanç hususunda ayrıma gidenler hakkında ise “*...İşte onlar, gerçek kâfirlerdir...*”¹³³³ denilerek, alçaltıcı bir azabın onlar için hazırlandığı ifade edilmektedir.

Münafıklar, yüce Allah'a ve Kur'ân hakikatlerine gerçek anlamda iman etmedikleri gibi Hz. Peygamber'in nübüvvetini de kabul etmemişlerdir.

4.2.3.1. İnkâr Etmeleri

Allah'a inanç noktasında göründükleri gibi olmayı beceremeyen, diğer bir ifadeyle dışları mümin ancak içleri münkir olan münafıklar, peygambere iman etme noktasında da ikiyüzlü davranmış, oldukları gibi görünmemişlerdir. Bir âyette bu gerçek “*Resûlüm! Münafıklar sana geldikleri zaman: “Biz şahitlik ederiz ki sen gerçekten Allah'ın peygamberisin,” derler...*”¹³³⁴ şeklinde dillendirilmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, başını Abdullah b. Übeyy'in çektiği münafıklar, Hz. Peygamber'in yanına geldiklerinde bu sözü kullanmış ve sarf ettikleri iki cümlede üç tekid ifadesine yer

¹³³⁰ Tevbe, 9/124.

¹³³¹ Tevbe, 9/65; Bkz. Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XVI, 122-128.

¹³³² Bakara, 2/204.

¹³³³ Nisâ, 4/151.

¹³³⁴ Münâfikûn, 63/1.

vermişlerdir. Bunlardan birincisi “neşhedü” cümlesinin ifade etiği yemin, ikincisi tekid edatlarından “inne”, üçüncüsü ise “tekid lâmi”dir. Münafıklar, Allah resulünü ikna edebilmek için sözlerinde yemine ve aşırı tekid ifadelerine başvurmuşlardır¹³³⁵ ancak yüce Allah, onların şهادetlerinde samimi olmadıklarını, inanmadıkları halde inanmış gibi görünmeye çalıştıklarını, dolayısıyla yalan konuştuklarını “*Allah, senin elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. Ama Allah, münafıkların da gerçekten yalancılar olduğuna şahitlik ediyor*” ifadeleriyle, benzer şekilde tekidli olarak bildirmiştir.

Allah’a iman noktasında kibirlerine kapılan münafıklar, peygambere iman hususunda da büyüklük taslamaya devam etmiş ve gerçek mânada imana yanaşmamışlardır.

4.2.3.2. Kibirlemeleri

Diğer tüm inkârcılarda olduğu gibi, münafıklarda da inkârcılığın altında yatan en önemli sebeplerden birinin kibirlemeleri olduğunu görüyoruz. Nitekim münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy’e “Senin hakkında şiddetli âyetler indirildi. Allah resulünün yanına git de senin için istiğfar etsin” denildiğinde başını çevirerek: “Benden iman etmemi istediğiniz için iman ettim, malımdan zekât vermemi istediniz diye zekât verdim, bir tek Muhammed’e secde etmediğim kaldı” demiş çok geçmeden hastalanmış ve ölmüştür. Bunun üzerine şu âyetler nâzil olmuştur:¹³³⁶ “*Onlara: “Gelin de Allah’ın resulü sizin için bağışlanma dilesin!” dediği zaman başlarını çevirirler ve sen görürsün ki onlar büyüklük taslayarak yan çizerler.*”¹³³⁷ Görüldüğü gibi âyet-i kerîme, münafıkların nasıl da gurur ve kibirlerinden inkârı tercih ettiklerini net bir şekilde ifade etmektedir.

Onların ilâhî davet karşısında tutundukları bu olumsuz tavırları neticesinde Allah Teâlâ, “*Sen onlara bağışlanma dilesen de dilemesen de onlar için birdir. Allah onları asla bağışlamayacaktır...*”¹³³⁸ ifadeleriyle bu ikiyüzlü toplumu asla affetmeyeceğini bildirirken bir taraftan da peygamberini teselli etmiştir.

Münafıkların inkârcı olmalarındaki önemli sebeplerden biri de Allah resulünün hükmüne kabul etmemeleri olmuştur.

¹³³⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VII, 4998.

¹³³⁶ Zemahşeri, a.g.e., VI, 127.

¹³³⁷ Münâfikûn, 63/5. Bkz. Nisâ, 4/61.

¹³³⁸ Münâfikûn, 63/6.

4.2.3.3. Hükümüne Rız Olmamaları

Münafıkların inkâr gerekçelerinden biri de menfaatlerine ters düştüğü noktada Hz. Peygamber'in verdiği hükme razı olmamaları, hakemlik için başka merciler aramalarıdır. *“Resûlüm! Sana indirilen Kur'ân'a ve senden önce indirilen kitaplara inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Onlar tâğütun önünde muhakeme edilmek istiyorlar...”*¹³³⁹ meâlindeki âyet bu hakikati içermektedir.

Yukarıdaki âyetin nüzul sebebi ile ilgili olarak yapılan rivayetlerden birine göre; münafıklardan biriyle yahudilerden biri arasında anlaşmazlık çıkar. Yahudi, haklı olduğu için, Hz. Peygamber'in aralarında hakemlik yapmasını ister. Münafık ise, haksız olduğu için, Ka'b b. el-Eşref'in hakem olmasını ister. Nihayetinde Allah elçisinin yanına giderler. Allah resulünün ve daha sonra, Hz. Ebû Bekir'in yahudi lehine verdiği hükümleri münafık kabul etmez. Beraber Hz. Ömer'in yanına gidince konuyu dinleyen Ömer, münafığın boynunu vurur. Münafığın yakınları onun hakkında davacı olurlar. O esnada Hz. Cebrâil gelir ve “Ömer hak ile bâtılın arasını ayırt etmiştir” der.¹³⁴⁰ İşte bu olay üzerine Allah resulü Hz. Ömer'e “Hak ile bâtılın arasını ayıran” anlamındaki “Fârûk” lakabını vermiştir.

Yukarıdaki âyette de açıkça ifade edildiği gibi Allah ve resulünü bırakarak tâğütun önünde muhakeme olmayı istemek ona iman etmekle eşdeğerdedir. Zira tâğüta küfür iman olduğu gibi ona iman da küfürdür. Bu sebeptendir ki yüce Allah, Hz. Peygamber'in hükümüne rıza göstermedikçe iman etmiş olunamayacağını,¹³⁴¹ yeminle pekiştirilmiş bir ifadeyle bildirmiştir.

Şimdi de münafıkların âhiret inancı hakkındaki durumlarını tespit etmek istiyoruz.

4.2.4. Âhiret İnançları

Kur'ân âyetlerini incelediğimizde, münafıkların çeşitli bahanelerle yüce Allah'a, Kur'ân'a ve Allah resulüne gerçek mânada iman etmedikleri gibi, âhiret inancına da sahip olmadıklarını görüyoruz. Bir âyette bu hakikat şöyle bildirilir: *“Mallarını insanlara gösteriş yapmak için harcaıyıp, Allah'a ve âhiret gününe inanmayanları da Allah sevmez...”*¹³⁴² Âyette zikredilen inkârcılar, müşrikler olabileceği gibi bu âyetin inançta müşriklere çok benzeyen, gerçekte iman etmedikleri halde sırf canlarını ve mallarını korumak için

¹³³⁹ Nisâ, 4/60.

¹³⁴⁰ Fahrüddin er-Râzî, a.g.e., X, 158-159.

¹³⁴¹ Nisâ, 4/65.

¹³⁴² Nisâ, 4/38.

müslüman gözüken münafıklar hakkında nâzil olduğunu söyleyenler de vardır.¹³⁴³ Görüldüğü gibi münafıklar, yaptıkları bir takım iyilikleri Allah'a ve âhiret gününe inandıkları için değil, sırf gösteriş ve dünyalık çıkar sağlamak için yapmışlardır.

“İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, iman etmedikleri halde: “Biz Allah’a ve âhiret gününe inandık,” derler.”, *“Senden ancak Allah’a ve âhiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp, şüpheleri içinde bocalayıp duranlar izin isterler”*¹³⁴⁴ meâlindeki âyetler de münafıklarda âhiret bilinci ve inancı bulunmadığını açıkça ifade eder. Yüce Allah’a, O’nun kitabına ve peygamberine inanmayan münafıkların âhiret inancına da sahip olmamalarının en önemli sebeplerinden birinin daha önce ifade ettiğimiz gibi gurur ve kibirleri olduğunu söyleyebiliriz. Zira âhiret inancına sahip olmayanlarda kibir hastalığının bulunduğu Kur’ân âyetlerinde¹³⁴⁵ bildirilmektedir. Zaten ölümden sonra ebedî bir hayatın varlığına inanmadıkları içindir ki bütün benlikleriyle dünyaya sarılmış, kendileri cimri oldukları gibi insanlara da cimriliği öğütlemiş, menfaatlerini her şeyin önünde tutmuş, ölümden her zaman korkmuş ve sırf bu yüzden savaştan kaçmışlardır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayıdır ki münafıklar, âhirette en şiddetli azaba çarptırılacak¹³⁴⁶ olan topluluktur.

İnkârcı grupların en tehlikelisi olduğunu söyleyebileceğimiz münafıklar, sinsice hareket ettikleri için, İslâm tarihi boyunca müslümanların başını en çok ağrıtan ve onlara en büyük zararı veren kitle olmuştur. İlk zamanlar Abdullah b. Übeyy b. Selûl gibilerin başını çektiği bu hareket, İslâm tarihinde büyük savaşların çıkmasına, kardeşkanının dökülmesine sebep olduğu gibi, günümüzde de bu tip insanların müslümanlar arasında fitne ve fesat çıkarmaya, toplumda kin ve nefret duygularını yerleştirmeye çalıştıklarını görüyoruz. Yüce Allah’ın bir taraftan Hz. Peygamber’e, kâfirlerle ve münafıklarla cihad etmesini ve onlara sert davranmasını emrederken,¹³⁴⁷ diğer taraftan potansiyel tehlike olan münafıklara karşı müslümanlara sürekli uyanık bulunmalarını emretmesi,¹³⁴⁸ onlara karşı tedbirin elden bırakılmaması noktasında dikkatleri çekmektedir.

¹³⁴³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., VII, 38.

¹³⁴⁴ Bakara, 2/8; Tevbe, 9/45.

¹³⁴⁵ Nahl, 16/22.

¹³⁴⁶ Nisâ, 4/145.

¹³⁴⁷ Tevbe, 9/73; Tahrîm, 66/9.

¹³⁴⁸ Bakara, 2/204-205.

Çalışmamızın bu noktasında, Peygamber dönemi inkârcılarından, kendilerinden Ehl-i kitap diye tabir edilen yahudi ve hıristiyanların inkâr bahanelerini, bazı taleplerini ve Kur'ânda onlara verilen cevapları tespit etmeye çalışacağız.

4.3. Ehl-i Kitap

Lügatta kendilerine kitap verilenler anlamına gelen Ehl-i kitap ifadesiyle, Kur'ân âyetlerinde genellikle Yahudi, hıristiyan ve sâbiîler kastedilmektedir. Kur'ân'da bu gruplarla birlikte üç âyette zikredilen sâbiîler,¹³⁴⁹ sahip oldukları inanç ve yaşantılarıyla Kitap ehli oldukları bilinen Mandeen sâbiîleri (Betâyih)'dir. Davranışlarında tam bir putperest görüntüsü ortaya koyan Harran sâbiîleri ise Ehl-i kitap kapsamının dışında kabul edilirler.¹³⁵⁰ Resûlüllah döneminde, çıktığı yer olan Irak da dâhil bütün Arabistan'da esasen ölmüş bulunan bu grubun temel özelliğinin yıldızlara tapınmak olduğu sanılmaktadır.¹³⁵¹ Biz bu bölümde Hz. Peygamber döneminde yaşayan yahudi ve hıristiyanların inkâr gerekçelerini, ileri sürdükleri bahaneleri ve Kur'ân'ın onlara verdiği cevapları inceleyeceğiz. Haklarında âyet ve hadislerde detaylı bilgi bulunmayan sâbiîler ise çalışmamızın kapsamı dışında kalacaktır.

4.3.1. Yahudiler

Tarihî süreçte yahudilerin Arap Yarımadası'na ne zaman gelip yerleştikleri hakkında kesin bir malûmâta sahip değiliz. Ancak, İslâm'ın ortaya çıkmasına yakın dönemde yahudilerin birbirine tutkun, gerek bireysel gerekse küçük topluluklar halinde Arabistan'ın her tarafına dağılmış olduklarını görürüz. Allah resulünün hicretinden önce yani Mekke döneminde yok denecek kadar az görülen yahudiler, özellikle Ukâz gibi yılda bir kurulan fuarlarda yaptıkları ticaretle ve kâhin oldukları iddiasıyla bol para kazanan kimseler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ehl-i kitap oldukları için, okuryazar olmayan ve temiz gönüllü bedevîler üzerinde özel bir nüfuz ve itibar sağlamışlardı.¹³⁵² Kur'ân'da Mekke döneminde indirilen âyetlerde “Ey İsrâiloğulları!” şeklinde bir hitabın bulunmaması, bunun yerine “Ey insanlar!” ya da “Ey Âdemoğulları!” diyerek hitap edilmesi Mekke döneminde yahudilerin bulunmadığı görüşünü güçlendirmektedir.

¹³⁴⁹ Bakara, 2/62; Mâide, 5/69; Hac, 22/17.

¹³⁵⁰ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 72.

¹³⁵¹ Muhammed Hamîdullah, a.g.e., s. 540.

¹³⁵² A.g.e., ss. 460-462.

Yahudilerle ciddi mânada ilk diyalogun “İlk İslâm Anayasası” diye adlandırılan Medine vesikasının tanzimi sırasında yapılmış olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber, özü tevhid ve önceki peygamberleri tasdikten ibaret olan ve her zaman Allah indinde muteber olan İslâm dinini¹³⁵³ tebliğ ediyordu. Hz. Mûsâ, Hz. İsâ veya önceki peygamberlerin getirdikleri temel ilkelerin dışında bir davası yoktu. Üstelik Tevrat’ta kendisinden bahsedildiği için, pek çok Yahudi zuhur edecek son peygamberin beklentisi içindeydi. Bu ve benzeri sebeplerle Hz. Peygamber, çocuğunu kendi elleriyle diri diri toprağa gömen, kendi elleriyle taştan, tahtadan yonttuğu; şeker-undan pişirdiği helvadan imal ettiği putlara tapacak kadar yoldan çıkmış insanlara hak ve hakikati tebliğ ederken yahudilerin desteğini umuyordu. Zira onlar Kitap ehliydi ve ellerindeki Tevrat da başta Hz. Mûsâ olmak üzere nice peygamberin tevhid yolunda verdiği mücadelelerin kıssalarıyla doluydu. Ayrıca yahudiler, putlara tapınmanın bâtil olduğunu biliyorlardı.¹³⁵⁴ İşte tüm bu sebeplerle Allah resulü, İslâm dinini tebliğ edeken, bu toplumun kendisine yardım edebileceklerini düşünüyordu.

Allah resulü, aynı şehirde birlikte yaşayacağı fert ve toplumlarla uyum içerisinde olabilmek adına genelde Ehl-i kitabı özelde ise yahudileri, Allah’ın emriyle “*Ey Kitap ehli! Sizinle bizim aramızda eşit olan bir söze gelin: Allah’tan başkasına tapmayalım, O’na hiç bir şeyi ortak koşmayalım, içimizden kimse Allah’ı bırakıp da birbirini tanrı edinmesin...*”¹³⁵⁵ ifadeleriyle aralarında eşit olan bir söze davet etmiştir. Allah elçisi, vahiy indirilmeyen hususlarda Kitap ehline muvafakat etmiş, ilk zamanlar namaz kılarken onların da kiblesi olan Mescid-i Aksâ tarafına yönelmiş, ashabına İsrâiloğulları’nın kıssalarından anlatmış, bir yahudi cenazesine saygı göstererek ayağa kalkmış, müşriklerin girmesine müsaade etmediği mescidine yahudilerin girmesine izin vermiştir. Diğer taraftan, yahudilere din hürriyeti tanımış, onlara verdiği sözlere riayet etmiş, Aşure orucu tutmuş ve bunu ashabına tavsiye etmiş, Kur’ân’ın Tevrat’ı tasdik eden bir kitap olduğuna dikkat çekmiştir. Bunların yanında yahudilerle her türlü beşerî ilişkiler sürdürülmüş, onların kestiklerinden yemeleri ve iffetli kadınlarıyla evlenmeleri gibi bazı konularda müslümanlara izin verilmiştir.¹³⁵⁶ Dolayısıyla Allah resulü, toplumsal hayatta diğer gruplara göstermediği müsamaha, ilgi ve olumlu yaklaşımı onlara göstermiştir diyebiliriz.

¹³⁵³ Âl-i İmrân, 3/19.

¹³⁵⁴ İbrahim Canan, a.g.e., s.170.

¹³⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/64.

¹³⁵⁶ İbrahim Sarıçam, a.g.e., s. 222.

Hz. Peygamber'in yahudilere karşı takındığı tüm bu iyi tutumlara rağmen, son peygamberin kendi aralarından değil de Araplar'dan çıkmasını bir türlü hazmedemeyen bu topluluk, çeşitli iddia ve bahaneler ileri sürerek inkâr yolunu tercih etmiş, müslümanları da İslâm'dan vazgeçirmek için ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir. Şimdi yahudilerin Allah inançlarından başlayarak inkâr gerekçelerini ve Kur'ân'ı Kerîm'in onlara verdiği cevapları kısa başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

4.3.1.1. Allah İnançları

Genel anlamda Ehl-i kitabın, özelde ise yahudilerin, olması gerektiği şekilde tek Allah inancına sahip olmadıklarını, yüce Allah'ı maddî bir varlık gibi kabul ettiklerini, böylece hak yoldan çıkarak inançsızlık bataklığına saplanmış olduklarını söylemek mümkündür. Zira her şeyden önce, gerek yahudiler gerekse hıristiyanlar Allah (c.c.)'a ortak koşmuşlardır.

4.3.1.1.1. Ortak koşmaları

Kur'ân âyetleri bize her iki grubun da yüce Allah'a çocuk isnat etmek suretiyle şirk bataklığına saplandıklarını "*Yahudiler: "Üzeyir Allah'ın oğludur," dediler. Hıristiyanlar da: "İsâ Mesîh Allah'ın oğludur," dediler...*"¹³⁵⁷ âyetiyle bildirmektedir. Bu inanç Ehl-i kitabı, herhangi bir semavî kitaba sahip olmayıp Allah'a kızları nispet eden müşriklerle aynı konuma düşürmüştür.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğu iddia edenler Selâm b. Mişkem, Nu'mân b. Evfâ, Şâs b. Kays ve Mâlik b. es-Sayf gibi Medine'deki yahudilerden oluşan bir gruptur. Bir başka rivayete göre ise bu sözü yahudilerden Finhâs söylemiştir. Hz. Mûsâ'nın vefatından sonra gönderilen birçok peygamberi öldüren yahudilerin elinden Tevrat alınmış, âyetleri kalplerinden de silinmişti. Hz. Cebrâil'in Tevrat'ın tamamını ezberlettiği çocuk yaştaki Hz. Üzeyir'in kaldırılan Tevrat'ı bir harfi dahi eksik kalmaksızın baştan sona yazdırmasının akabinde, yahudiler onun ancak Allah'ın oğlu olduğu için böyle bir ilme sahip olabileceği iddiasında bulunmuşlardır.¹³⁵⁸ Takip eden âyette ise yüce Allah, yahudilerin ve hıristiyanların bu iddialarının açık bir iftira olduğunu, bu şekilde Allah'ın nurunu söndürmeye çalıştıklarını, fakat bunu asla başaramayacaklarını bildirmektedir.

¹³⁵⁷ Tevbe, 9/30.

¹³⁵⁸ Zemahşerî, a.g.e., III, 33. Bkz. Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., III, 78.

Yahudiler ve hıristiyanlar yüce Allah’a çocuk isnat etmekle kalmamış, O’nun hükümlerine aykırı olarak din adamlarının belirlediği helâl ve haramları kabul edip onları rab edinmişlerdir. Nitekim bu gerçek bir âyette “*Onlar Allah’ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesîh’i rabler edindiler. Oysa kendilerine sadece tek ilâh olan Allah’a kulluk yapmaları emredilmişti...*”¹³⁵⁹ şeklinde ifade edilmektedir. Bir gün boynunda altından bir haçla Allah resulünün huzuruna çıkan Adiy b. Hâtim’e Hz. Peygamber: “Ey Hâtim! O putu çıkarıp at” buyurdu ve peşinden yukarıdaki âyeti okuduktan sonra “Onlar din adamlarına tapınmıyorlardı. Lâkin onlar bir şeye helâl hükmü verdiklerinde onun helâl olduğuna, haram hükmü verdiklerinde ise o şeyin haram olduğuna inanıyorlardı”¹³⁶⁰ diyerek Ehl-i kitabın bu noktada nasıl şirke düşüklerini açıklamıştır.

Yukarıda bahse konu olan din adamları, mallarını kendilerine getirdikleri takdirde Allah’a yakın olacakları gibi çeşitli vaatlerde bulunarak cahil halkı sömürüyor, ellerinde avuçlarında ne varsa alıyorlardı.¹³⁶¹ Ehl-i kitabın din adamlarının halkın mallarını haksızlıkla yemeleri; aralarında hüküm verirken rüşvet kabul etmeleri ve aldıkları mallar karşılığında dinî hükümlerde kafalarına göre birtakım kolaylıklar göstermeleri şeklinde gerçekleşiyordu.¹³⁶² Âyetin devamında ise, mal hırsıyla halkı sapıklığa sürükleyen bu güruha verilecek ceza hakkında “...*Altın ve gümüşü biriktirip, Allah yolunda harcamayanlara acı veren bir azabı müjdele! Bunlar kıyamet günü cehennem ateşinde kızdırılır. Onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanır. Onlara: “İşte kendiniz için biriktirdikleriniz; biriktirdiklerinizi tadın!” denir*”¹³⁶³ ifadelerine yer verilmektedir.

Yahudilerin inkâr sebeplerinin en önemlilerinden biri, yüce Allah hakkında çeşitli iftiralarda bulunmuş olmalarıdır.

4.3.1.1.2. Çeşitli İftiraları

Kur’ân âyetleri bize yahudilerin Allah Teâlâ hakkında değişik iftiralarda bulduklarını bildirmektedir. Meselâ, yahudiler Allah’ın fakir olduğunu ileri sürmüşler, onların bu iftiralarına “*Andolsun ki Allah, “Allah fakirdir, biz zenginiz,” diyenlerin sözünü işitmiştir. Biz onların söylediklerini ve peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız*

¹³⁵⁹ Tevbe, 9/31.

¹³⁶⁰ Tirmizî, “Tefsîr”, 10; Bkz. Seyyid Kutub, a.g.e., III, 1641.

¹³⁶¹ Tevbe, 9/34.

¹³⁶² Zemahşeri, a.g.e., III, 34-35.

¹³⁶³ Tevbe, 9/34-35.

ve: *“Tadın yangın azabını!” diyeceğiz*”¹³⁶⁴ âyetiyle cevap verilmiş, kendilerine verilecek olan ilâhî ceza tehdit içerikli bir üslupla ifade edilmiştir.

Yukarıdaki âyetin sebep-i nüzûlü hakkında zikredilen bir rivayete göre *“Allah’a karşılığını kat kat artıracığı güzel bir ödünç verecek olan kimdir?”*¹³⁶⁵ âyetinin nâzil olması üzerine bir grup yahudi Allah resulüne gelip: *“Ey Muhammed! Senin rabbın fakir düştü. Kullarından yardım istiyor”* demesi üzerine bu âyet indirilmiştir.¹³⁶⁶ Diğer bir rivayet ise şöyle zikredilir: *“Hz. Ebû Bekir bir gün yahudilerin eğitim aldıkları yere geldi. Bir grup yahudi, âlimleri kabul ettikleri Finhâs b. Âzûrâ adında birinin etrafında toplanmıştı. Ebû Bekir Finhâs’a: “Allah’a karşı gelmekten sakın ve müslüman ol! Allah’a yemin ederim, sen de biliyorsun ki, Hz. Peygamber, rabbinizden hakkı getiren Allah’ın elçisidir. Onun sıfatlarını yanınızdaki Tevrat’ta görüyorsunuz. İman et ve tasdik et! Allah’a güzel bir borç ver ki seni cennetine yerleştiresin ve sevabını kat kat versin”* deyince Finhâs: *“Ey Ebû Bekir! Rabbimizin mallarımızı borç isteğini söylüyorsun. Ancak, fakir zengin olandan borç ister. Şayet dediğin doğruysa, Allah fakirdir biz zenginiz. Eğer zengin olsaydı mallarımızı borç istemezdi”* diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir öfkelenerek Finhâs’ın suratına şiddetli bir tokat indirir ve *“Ey Allah’ın düşmanı! Eğer aramızdaki anlaşma olmasaydı Allah’a yemin ederim ki boynunu şuracıkta vururdum”* der. Finhâs Allah resulüne gider ve *“Ey Muhammed! Arkadaşının bana yaptığına bir bak”* der. Hz. Peygamber Ebû Bekir’e bunu niçin yaptığını sorunca o: *“Ey Allah resulü! Bu Allah düşmanı çok ağır bir laf etti. Allah’ın fakir kendilerinin ise zengin olduğunu söyledi. Ben de Allah için kızdım ve suratına vurdum”* diye cevap verdi. Finhâs bunu inkâr etti. Bunun üzerine, Finhâs’ı tekzîb eden yukarıdaki âyet nâzil olmuş¹³⁶⁷ ve Hz. Ebû Bekir’in doğru söylediği anlaşılmıştır.

Yahudilerin Allah hakkında dillendirdikleri ağza alınmayacak iftiralardan biri ise bir âyette *“Yahudiler: “Allah’ın eli bağlıdır, sıkıdır,” dediler. Hay söyledikleri yüzünden kendi elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilakis Allah’ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. ...*¹³⁶⁸” şeklinde bildirilmektedir. Bu âyetin de yahudilerin ileri gelenlerinden Finhâs b. Âzûrâ ve arkadaşları hakkında nâzil olduğu rivayet edilmektedir. Önceleri servet sahibi olan bu grup, Hz. Peygamber’i inkâr edince darlığa düştüler. Bunun üzerine *“Allah cimridir, bize bağış*

¹³⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/181.

¹³⁶⁵ Bakara, 2/245.

¹³⁶⁶ Celâlüddin es-Süyûti, *Lübâbü’n-nükûl fi esbâbi’n-nüzûl*, s. 67.

¹³⁶⁷ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., s. 264; İbn Hişâm, a.g.e., I, 559.

¹³⁶⁸ Mâide, 5/64.

noktasında elleri bağlıdır” deyince ¹³⁶⁹ onların bu bâtil iddialarına cevap olarak yukarıdaki âyet nâzil olmuştur. Bu âyet, yahudilerin rableri hakkında nasıl bir cüret gösterdiklerini, O’nda bulunmayan noksanlık sıfatını O’na nasıl da isnat ettiklerini, işledikleri onca büyük günahlara rağmen kendilerine sayısız nimetler veren yüce Allah’a karşı böyle bir nankörlüğe nasıl düştüklerini açıklamaktadır. Böylece, yahudilerin ancak derin bilginlerinin bileceği en mahrem sırlarını peygamberi aracılığıyla ifşa ederek onun hak peygamber olduğunu da açıkça delillendirmiştir. ¹³⁷⁰ Bir sonraki âyete baktığımızda, yahudilerin gerçek iman sahibi olmadıklarını, eğer tevbe edip iman ederlerse ancak o zaman onların da bağışlanacağını “Eğer Kitap ehli iman edip Allah’tan korksalar, onların günahlarını örter, kendilerini nimeti bol cennetlere koyardık”¹³⁷¹ ifadesiyle açıkça bildirdiğini görüyoruz.

Müşrikler ve münafıklar gibi yahudi ve hıristiyanların da inkâr yolunu tercih etmelerinde en etkili faktörlerden biri kibirleri olmuştur.

4.3.1.1.3. Kibirleri

Yahudi ve hıristiyan geleneğinde önemli bir yer tutan seçilmiş kavim olma iddiası, bu grupların gerek inançta gerekse toplumsal hayatta kibirlenmelerine, kendilerinden başkasına değer vermeme, kendilerinden olmayanları ayak takımı insanlar olarak görme, kendi menfaatleri uğruna her şeyi mubah kabul etme sonucunu beraberinde getirmiştir. Nitekim bir âyette “Yahudiler ve hıristiyanlar: “Biz Allah’ın oğulları ve sevgili dostlarıyız,” dediler...” ifadeleriyle bu gerçek bildirilmiştir. Ancak aynı âyetin devamında onların bu iddialarının boş bir sözden ibaret olduğu, mantıksal bir açıklama ile “Sen de ki: “Öyle ise size günahlarınız yüzünden niçin azap ediyor? Hayır, siz de O’nun yarattıklarından birer insansınız...”¹³⁷² şeklinde ifade edilmektedir. Bir başka sûrede ise onların bu asılsız iddiaları “Resûlüm! De ki: “Ey yahudiler! Eğer siz, insanlar arasında yalnız kendinizin Allah’ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve bu iddianızda doğru sözlü kimselerseniz, ölümü istesene!” Ama onlar, kendilerinin yaptıkları günahlar yüzünden ölümü asla istemeyeceklerdir. Allah, zalimleri hakkıyla bilir...”¹³⁷³ şeklinde ilâhî hitapla cevaplandırılmış ve tehdit üslubuyla bu inkârcı grubun dikkatleri çekilmiştir.

¹³⁶⁹ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, a.g.e., VIII, 81.

¹³⁷⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., VIII, 552.

¹³⁷¹ Mâide, 5/65.

¹³⁷² Mâide, 5/18.

¹³⁷³ Cum’a, 62/6-8.

Esasen yahudiler ve hıristiyanlar, kendi aralarında da ortak bir inanç ve bakış açısına sahip değillerdir. Birbirlerini asla hazmedemez ve aynı görüşü paylaşmazlar. Birbirlerinin kiblesine uymaz,¹³⁷⁴ kurtuluşun ancak kendi yollarında olduğunu iddia ederler.¹³⁷⁵ Nocrân'dan gelen hıristiyanların oluşturduğu heyet, Medine yahudilerinden bir grupta Hz. Peygamber'in huzurunda bir araya gelmiş ve birbirlerine ağır hakaretlerde bulunmuşlardı. Yahudiler Hz. İsrâ'yı ve onun dinini inkâr ederken hıristiyanlar da Hz. Mûsâ'yı ve onun getirdiği dini inkâr ediyorlardı.¹³⁷⁶ Bunun üzerine *“Yahudiler: “Hıristiyanlar güvenilecek hiç bir esas üzerinde değillerdir,” dediler. Hıristiyanlar da: “Yahudiler güvenilecek hiç bir esas üzerinde değillerdir,” dediler...¹³⁷⁷”* âyeti nâzil olmuştur.

Yahudi ve hıristiyanların kibirlenmelerinin altında yatan sebeplerden birinin de her grubun kendisini İbrâhim peygambere dayandırmaya çalışarak onun yahudi veya hıristiyan olduğunu iddia etmeleridir diyebiliriz. Ancak yahudilikten ve hıristiyanlıktan yüzyıllar önce yaşayan Hz. İbrâhim hakkında doğru bilgiyi Allah Teâlâ, *“Ey Kitap ehli! İbrâhim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Tevrat da İncil de kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmüyor musunuz? İşte siz öyle kimselersiniz ki, hadi biraz bilginiz olan hususta tartıştınız, ama hiç bir bilginiz olmayan hususlarda neden tartışıyorsunuz? Oysa Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrâhim yahudi de değildi, hıristiyan da. O tek Allah'a inanan bir müslümandı ve o müşriklerden de değildi”¹³⁷⁸* şeklinde vermekte ve onun asla yahudi, hıristiyan veya müşrik olmadığını açıkça bildirmektedir.

Yahudiler ve hıristiyanlar yukarıda açıklamaya çalıştığımız seçilmiş kavim oldukları iddiasından hareketle, cennete ancak kendilerinin gireceklerini iddia etmişlerdir. Yüce Allah, onların bu iddialarının da boş bir kuruntudan ibaret olduğunu *“Bu, onların kuruntusudur. Sen onlara de ki: “Eğer doğru söylüyorsanız delilinizi getirin!”¹³⁷⁹* âyetiyle bildirmiş ve onları iddialarını ispatlamaya davet etmiştir.¹³⁸⁰ Ehl-i kitabın bu iddiasına cevap mahiyetinde indirilen *“Resûlüm! De ki: “Eğer cennet, Allah katında başka insanlara değil de sadece size tahsis edilmiş ise ve siz de doğru sözlü iseniz, ölümü istesenize!”* Bunu, *önceden işledikleri yüzünden asla istemeyeceklerdir. Allah zalimleri çok iyi bilir. Hiç şüphesiz sen onları, hayata diğer insanlardan, hatta Allah'a şirk koşanlardan daha düşkün*

¹³⁷⁴ Bakara, 2/145.

¹³⁷⁵ Bakara, 2/135.

¹³⁷⁶ Abdurrahman b. Muhammed es-Seâlibî, a.g.e., I, 304.

¹³⁷⁷ Bakara, 2/113; Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., I, 304.

¹³⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/65-68.

¹³⁷⁹ Bakara, 2/111.

¹³⁸⁰ Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., I, 101.

bulursun. Onların her biri, bin yıl hayat sürdürmek ister...¹³⁸¹” meâlindeki âyetler, bu grupların dünyaya ne kadar meyilli olduklarını, ölmeyi asla istemediklerini, ileri sürdükleri iddialarında samimi olmadıklarını ve içinde buldukları hâlet-i rûhiyeyi anlama açısından gayet önemlidir.

Yahudiler, kibirlenmelerinin altında yatan önemli sebeplerden birisi olan seçilmiş millet safsatasına kendilerini o kadar kaptırmışlardır ki, dünyada ayrıcalıklı bir kavim olduklarını öne sürdükleri gibi âhirette de kendilerine özel imtiyaz tanınacağını, sayılı günler dışında kendilerine ateşin dokunmayacağını iddia etmişlerdir. Hz. Peygamber Medine’ye geldiklerinde yahudiler: “Dünyanın müddeti yedi bin yıldır. Allah insanları dünya hayatının bin yılına mukabil âhiret günlerinden bir günle cezalandıracaktır. Âhirette ceza sadece yedi gündür. Sonra azap kaldırılacaktır”, bir başka rivayete göre ise “Biz cehenneme ancak buzağıya tapındığımız gün sayısı olan kırk gün gireriz. Sonra azap bizden kaldırılır” diyorlardı.¹³⁸² Ancak vahiy yoluyla bilinebilecek konulardan biri olan cennet-cehennem meselesinde, hadlerini aşarak çeşitli iddialar ileri süren bu yahudilere Allah Teâlâ, “*Onlar: “Sayılı birkaç günün dışında bize asla cehennem ateşi dokunmayacaktır,” derler. Resûlüm! Onlara de ki: “Allah tarafından bir söz mü aldınız -ki Allah sözünden asla caymaz- yoksa Allah’a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz? Hayır, öyle değil; kim bir kötülük yapar da suçu kendisini çepeçevre kuşatırsa, işte onlar cehennemliktir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır¹³⁸³*” âyetleriyle cevap vermiş, onların asılsız iddialarını böylece reddetmiştir.

Kendi kabullerinin dışında hiçbir görüşe itibar etmeyen, özellikle İslâm dininin getirdiği hükümleri kibirlenerek reddetmeyi şîâr edinen yahudiler, kiblenin Mescid-i Aksa’dan Mescid-i Harâm’a çevrilmesini dillerine dolayınca, onların bu konudaki itirazları, kiblenin değiştirilme hikmetlerini beyan eden “*İnsanlardan beyinsiz olanlar: “Yönelindikleri kibleden onları çeviren nedir?” diyecekler. De ki: “Doğu da batı da Allah’ındır. O dilediğini doğru yola iletir¹³⁸⁴*” âyetleriyle reddedilmiştir.

Yahudileri inkâra sürükleyen bir başka etken ise yüce Allah’ı hakkıyla takdir edememeleri ve bâtil bir takım düşüncelere sahip olmalarıdır.

¹³⁸¹ Bakara, 2/96.

¹³⁸² İbn Hişâm, a.g.e., I, 538; Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 16.

¹³⁸³ Bakara, 2/80. Bkz. Âl-i İmrân, 3/24-25.

¹³⁸⁴ Bakara, 2/142-143.

4.3.1.1.4. Teşbih ve Tecsim

Bu bölümün “Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları” başlığı altında, İsrâiloğulları’ndan ileri gelen ilim sahibi kişilerin Allah’a iman etmek için O’nu görmeyi şart koştuklarını, Firavun’un zulmünden kurtulduktan sonra karşılıklarına çıkan ilk putperest kavmin putlarından kendileri için de tanrı yapmasını istediklerini âyet-i kerîmelerden öğrenmiştik. Aynı zihniyete sahip olan ve öncekilerin bâtil yolunu takip eden yahudiler, Allah elçisine gelerek “Ey Muhammed! Bize rabbini tarif et. O’nun yaratılışı nasıldır? O’nun kolu, pazusu nasıldır? Allah kendi sıfatlarını Tevrat’ta zikretmiştir. Biz O’nun neden yaratıldığını, altından mı, gümüşten mi, bakırdan mı olduğunu merak ediyoruz. Acaba Allah yiyip içer mi? Dünyayı kimden almıştır? Daha sonra onu kime bırakacaktır?” gibi sorular yöneltmişlerdir. Yahudilerin bu sözleri üzerine Allah resulü çok öfkelenmiştir.¹³⁸⁵ O esnada Hz. Cebrâil gelerek, bu imansızların sorularını Allah’ın “*O kâfirler, Allah’ı gereği gibi takdir edemediler. Kıyamet günü, yer tamamen O’nun elindedir. Gökler de O’nun kudretiyle dürülmüştür. O, müşriklerin ortak koştukları şeyden münezzehtir ve çok yücedir*”¹³⁸⁶ âyetiyle cevaplandığını bildirmiştir.

Yukarıdaki âyetin nüzul sebebi ile ilgili bir başka rivayete göre ise yahudi âlimlerden biri gelerek Hz. Peygamber’e, “Ey Ebü’l-Kâsım! Allah kıyamet gününde gökleri bir parmağında, yeryüzünü bir parmağında, ağaçları bir parmağında, denizleri bir parmağında, toprakları bir parmağında ve diğer yaratılmışları bir parmağında tutarak sarsacak ve “Melik benim” diyecek” deyince Allah resulü yahudinin bu sözünü tasdik ederek gülmüş ve bu âyeti okumuştur.¹³⁸⁷ Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yahudiler, Cenâb-ı Hakk’ı maddî bir varlık gibi düşünerek bir takım sorular yöneltmişlerdir. Dolayısıyla bu inançlarıyla, isimlerinde ve sıfatlarında eşi benzeri bulunmayan yüce Allah’ı yaratılanlara benzetme gafletine düşerek inkârcı olmuşlardır.

Şimdi de yahudilerin kitaplara iman konusundaki inkârcı düşünce, tutum ve davranışlarını inceleyeceğiz

4.3.1.2. Kitap İnançları

İslâm dininde iman edilmesi gereken hususlardan birinin de kitaplara inanmak olduğunu biliyoruz.¹³⁸⁸ Ancak yahudiler, doğru bir Allah inancına sahip olmadıkları gibi

¹³⁸⁵ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 77; İbn Hişâm, a.g.e., I, 572.

¹³⁸⁶ Zümer, 39/67.

¹³⁸⁷ Buhârî, “Tefsir” 2; Müslim, “Sıfetu’l-Kıyâme”, 2786.

¹³⁸⁸ Bakara, 2/285.

çeşitli sebeplerle sahih bir kitap inancına da sahip olamamışlardır. Bu yüzdendir ki, yüce Allah'ın kendilerine indirdiği Tevrat'ı çeşitli şekillerde tahrif etmişlerdir.

4.3.1.2.1. Tevrat'ı Tahrif Etmeleri

Yalanı, fitneyi ve hileyi âdeta vazgeçilmez bir alışkanlık haline getiren yahudi din adamları, kendilerine indirilen Tevrat'taki birtakım hakikatleri gizlemişlerdir. Allah'a iftira etmek suretiyle, kendilerine helâl kılınmış olan bazı şeyleri haram, haram kılınan bazı şeyleri ise helâl kabul etmiş,¹³⁸⁹ gerek Hz. Peygamber'in sıfatlarıyla ilgili bölümleri gerekse Allah'ın birliğiyle ilgili bölümleri değiştirmişlerdir. Tevrat'ın tamamını kabul etmek yerine bir kısmını inkâr etmişlerdir.¹³⁹⁰ Böylece kendileri inkârcı oldukları gibi onlara güvenip peşlerinden giden cahil halkı da küfrün karanlıklarına sürüklemişlerdir.

Hz. Mûsâ döneminde kendilerine verilen birçok ilâhî lütuflara rağmen, şükredecekleri yerde onun getirdiği hakikatleri ısrarlı bir şekilde inkâr eden, Tevrat âyetlerinin çoğunu tahrif eden ve bu sebeple lânete müstahak olan yahudiler gibi¹³⁹¹ inançsızlıkta münafiklarla yarıştıkları haber verilen¹³⁹² sonraki dönem yahudileri de inkârcı atalarının bâtil yollarını terketmemişlerdir. Sırf buldukları mevkielelerini korumak ve cahil halkı sömürerek maddî çıkarlarını sürekli kılabilmek için, kitaplarındaki hakikatleri gizlemiş, uydurdukları hükümlerin karşılığında rüşvet almış ve kendi elleriyle yazdıkları bir takım ifadeleri Allah'ın kelâmı gibi göstermeye çalışmışlardır.¹³⁹³ Yahudilerin bu ve benzeri tahrif ve iftiraları karşısında yüce Allah: "...Eğer doğru sözlü iseniz Tevrat'ı getirip, okuyun"¹³⁹⁴ ifadesiyle cevap vermiş ve onları iddialarını ispat etmeye davet etmiştir.

Tarih boyunca, din adamı adı altında menfaatleri gereği gerçekleri ters yüz etmeyi alışkanlık haline getiren bir takım insanlar, zaman zaman topluma büyük felâketler getirmişlerdir. O gün Ehl-i kitap'tan bir guruhun yaptığını bu gün de dini menfaat aracı haline getiren, nüfuz sağlamaya çalışan, nefsanî arzularını gerçekleştirebilmek için dini kullanan bir takım insanların yaptığına şahit olabiliyoruz. Dolayısıyla aslında âyette ifade edilen dini tahrif felâketi, sadece Kitap ehline mahsus bir olay değildir. Zira her dönemde, dünyalık elde edebilmek için nefesine kul ve köle olan, arzularına ulaşabilmek için dini

¹³⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/93-94; Tevbe, 9/29.

¹³⁹⁰ Bakara, 2/85; Mâide, 5/72-73.

¹³⁹¹ Bakara, 2/59, 75; Nisâ, 4/46; Mâide, 5/13, 41; A'râf, 7/161-162.

¹³⁹² Mâide, 5/41.

¹³⁹³ Bakara, 2/79, 159; Âl-i İmrân, 77-78. Bkz. Bakara, 2/75, 174; Nisâ, 4/46, 160; Mâide, 5/13; Tevbe, 9/29.

¹³⁹⁴ Âl-i İmrân, 93-94.

istismar eden ve böylece yüce Allah'a verdiği sözden cayan insanlar olmuştur.¹³⁹⁵ Dolayısıyla ilgili ayetleri incelediğimizde, Allah Teâlâ'nın o gün İsrâiloğulları'na verdiği önderlik emanetinin alınmasına sebep olan bu iğrenç ve korkunç âkıbet konusunda müslümanları da uyardığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Aslında yahudiler, kendilerine indirilen Tevrat'taki hakikatleri insanlara anlatıp gerçekleri gizlemeyeceklerine dair söz vermişlerdi. Ne var ki, yukarıda ifade ettiğimiz gibi dünya menfaatlerine düşkünlükleri, itibarlarını kaybetme korkusu, Hz. Peygamber'i ve müslümanları kıskanmaları¹³⁹⁶ gibi sebeplerle verdikleri bu ve benzeri sözlerden her zaman caymışlardır.

Allah elçisi, yahudi âlimlerine Tevrat'taki bir meseleyi sormuştu. Onlar gerçeği gizleyip farklı şeyler söylediler. Böylece Hz. Peygamber'i tasdik ediyor görünüp övülmeyi bekletiler. Yaptıkları işten gayet memnun oldular. Ancak Allah Teâlâ, onların bu yaptıklarını peygamberine *"Yaptıkları kötülöklere sevinip, yapmadıkları iyiliklerle övölmek isteyenlerin, sakın azaptan kurtulacaklarını zannetme, onlar için acı veren bir azap vardır"*¹³⁹⁷ âyetiyle bildirerek yahudileri tehdit ederken resulünü teselli etmiştir. Bazı kaynaklarda yahudilerin yaptıkları kötölöklere sevinmelerinden maksadın; Hz. Peygamber'in sıfatlarını gizlemeleri, yapmadıkları iyiliklerle övönmek istemeleriyle muradın ise Hz. İbrâhim'in yahudi olduğunu iddia edip kendilerinin de ona tâbi olduklarını söylemeleri şeklinde açıklandığını görüyoruz. Yukarıdaki âyetin savaştan geri kalan bir grup veya münafıklar hakkında nâzil olduğu¹³⁹⁸ şeklinde rivayetler de vardır.

Yahudi asılı Abdullah b. Selâm gibi bazı müminler, Allah elçisine "Ey Allah'ın resulü! Biz sana, getirdiğin kitaba, Mûsâ'ya, Tevrat'a bir de Üzeyir'e iman ederiz. Bunların dışındaki kitapları ve peygamberleri kabul etmeyiz" deyince yüce Allah *"Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur"*¹³⁹⁹ meâlindeki âyeti indirmiştir.

Yahudiler Tevrat'ı ve içindeki hükümleri reddettikleri gibi son indirilen hak kitabı da inkâr etmişlerdir.

¹³⁹⁵ Seyyid Kutub, a.g.e., I, 419.

¹³⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/187.

¹³⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/188.

¹³⁹⁸ Zemahşeri, a.g.e., I, 673-674.

¹³⁹⁹ Nisâ, 4/136.

4.3.1.2.2. Kur'ân'ı Kerîm'i İnkâr Etmeleri

Yahudiler, sadece Tevrat'ı tahrif etmekle kalmamış, sırf Hz. Peygamber'i çekemedikleri ve tahrif edip yanlış yorumlarla Tevrat'tan sağladıkları çıkarlarının zedelenmesinden korktukları için ilk günden itibaren Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr etmiş, halkın imanını engellemek için de ellerinden geleni yapmışlardır. Bu gerçek bir âyette “*Onlara: “Allah'ın indirdiğine inanın,” dense: “Biz, bize indirilene inanırız,” derler. Ondan sonra gelen Kur'ân'ı inkâr ederler. Hâlbuki o, yanlarında bulunan Tevrat'ı tasdik eden hak bir kitaptır*”¹⁴⁰⁰ ifadeleriyle açıklanmakta ve âyetin son kısmında bu lânetlenmiş toplumun kendilerine gönderilen birçok peygamberi öldürdükleri ifade edilmektedir. Bir başka âyet ise, müşrik Araplar'a karşı kendilerine yardımcı bir peygamber beklentisi içerisinde olan yahudilerin, yolunu gözledikleri peygamber kendi kavimlerinden çıkmayınca, hasetlerinden onu ve getirdiği hak kitabı inkâr etiklerini ve bu yüzden lânete müstahak olduklarını¹⁴⁰¹ bildirmektedir.

Hayber yahudilerinden on iki kişilik bir grup aralarında anlaşıp birbirlerine: “Günün evvelinde kalben inanmaksızın Muhammed'in dinine girdiğinizi söyleyin. Günün sonunda ise onun dinini inkâr ederek şöyle deyin: “Biz kitaplarımızı inceledik. Âlimlerimizle istişare ettik. Muhammed'in, anlattığı özelliklere sahip olmadığını öğrendik. Böylece onun sözlerinin yalan, dinin de bâtil olduğunu anladık.” Bunu yaptığınız zaman arkadaşları dinleri konusunda şüpheye düşerler” şeklinde akıl verince “*Kitap ehlinden bir grup dedi ki: “İman edenlere indirilen kitaba günün başında inanın, (inanmış görünün,) aynı günün sonunda inkâr edin. Belki onlar da size bakarak dinlerinden dönerler*”¹⁴⁰² âyeti indirilmiştir. Görüldüğü gibi yahudiler, kendileri Allah'ın kitabına inanmadıkları gibi, iman sahibi müslümanları da çeşitli hile ve ikiyüzlülükle inançlarında şüpheye düşürmek ve inkâra sürüklemek istemişlerdir.

Yahudilerin Kur'ân'ı inkâr ettiklerini haber veren bir başka âyet ise “*...Allah hiçbir kimseye bir şey indirmede,*” dediler. Sen, de ki: “*Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidayet kaynağı olarak getirdiği kitabı kim indirdi? Siz onu parça parça kâğıtlar haline getirip bir kısmını açıklıyor, birçoğunu da gizliyorsunuz...*”¹⁴⁰³ şeklindedir. Âyet-i celîlede yahudi bilginlerin Tevrat nüshalarını dağınık kâğıt parçaları haline getirdikleri, bunlardan işlerine

¹⁴⁰⁰ Bakara, 2/91.

¹⁴⁰¹ Bakara, 2/89, 101.

¹⁴⁰² Âl-i İmrân, 3/72.

¹⁴⁰³ En'âm, 6/91.

gelenleri açıklayıp istemedikleri âyetleri ise gizledikleri,¹⁴⁰⁴ böylece cahil halkın iman etmesine engel olmaya çalıştıkları bildirilmektedir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bir grup yahudi, Hz. Peygamber'e gelerek alaycı bir tavırla "Ey Muhammed! Allah sana gökten kitap mı indirdi?" diye sorunca Allah resulü "Evet" diye cevap vermişti. Yahudi grubun "Allah'a andolsun ki O gökten böyle bir kitap indirmemiştir"¹⁴⁰⁵ demeleri üzerine yukarıdaki âyet nâzil olmuştur.

Bir başka rivayete göre ise yahudilerden bir grup insan yerde çömelmiş oturmakta olan Hz. Peygamber'in yanına gelerek, Hz. Mûsâ'ya levhalar indirildiği gibi kendileri için de gökten bir kitap getirmesini istemişlerdi. Bunun üzerine "Resûlüm! Kitap ehli, gökten kendilerine bir kitap indirmeni istiyorlar. Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve: "Allah'ı bize açıkça göster!" demişlerdi. Bunun üzerine zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarpmıştı...¹⁴⁰⁶" âyeti nâzil olunca yahudilerden bir adamın oturarak "Allah sana, Mûsâ'ya, İsâ'ya veya başka herhangi bir kimseye hiçbir şey indirmemiştir"¹⁴⁰⁷ deyince Allah Teâlâ yukarıdaki âyeti indirmiştir.

Yahudilerin Kur'ân'ı inkâr etmelerinin gerekçesi olarak ileri sürdükleri bahanelerden birinin de Hz. Cebrâil'e olan düşmanlıkları olduğunu "De ki: "Kim Cebrâil'e düşman olursa, Allah'a düşman olur...¹⁴⁰⁸" âyetinden öğreniyoruz. Yahudiler Hz. Peygamber'e "Ey Ebü'l-Kâsım! Sana beş şey soracağız. Şayet bunları cevaplarsan senin peygamber olduğunu anlarız" demişler ve Hz. Ya'küb'un kendisine neyi haram kıldığını, peygamberlik alâmetlerinin neler olduğunu, gök gürlemesini, *el-mer'etü* kelimesinin eril ve dişil oluşunu ve bir de gökten haberleri kimin getirdiğini sormuşlardı. Allah resulü "Cebrâil" cevabını verince "Cebrâil mi! O harp, savaş ve azap işlerine bakar ve bizim düşmanımızdır. Eğer vahyi getirenin rahmet, nebâtat ve yağmurla ilgilenen Mîkâil olduğunu söyleseydin inanırdık" deyip Kur'ân'ı inkâr etmişlerdir.¹⁴⁰⁹ Yukarıdaki âyette görüldüğü gibi yahudiler, vahyi getirenin düşman kabul ettikleri Cebrâil oluşunu bahane göstererek Kur'ân'ı inkâr etmişlerdir. Allah da meleklerine düşmanlık yapanların kendisinin düşmanı olduğunu

¹⁴⁰⁴ Ebü'l-Berekât Abdullah en-Nesefî, a.g.e., I, 521.

¹⁴⁰⁵ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., s. 374; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., IX, 396; Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, VI, 125.

¹⁴⁰⁶ Nisâ, 4/153.

¹⁴⁰⁷ Celâlüddin es-Süyûtî, a.g.e., VI, 127.

¹⁴⁰⁸ Bakara, 2/97-98.

¹⁴⁰⁹ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*, s. 18. Bkz. Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., s. 133.

bildirmiş ve âyetin son kısmında, zamir yerine açık isim getirmek suretiyle, bu tutumu sergileyen yahudilerin kâfir olduklarını açıkça beyan etmiştir.

“Biz Kur’ân’ı size: “Kitap sadece bizden önceki iki topluluğa indirildi. Biz ise onların okuyup araştırmalarından habersizdik,” demeyesiniz diye indirdik. Yahut: “Eğer bize kitap indirilseydi biz onlardan daha doğru bir yolda olurduk,” demeyesiniz diye (size de Kur’ân’ı indirdik.)...”¹⁴¹⁰ meâlindeki âyetler, Kur’ân’ı hak kitap olarak kabul etmeyen yahudi ve hıristiyanların, Allah’ın katında beyan edebilecekleri en küçük bir mazeretlerinin dahi olamayacağını bildirmesi açısından dikkati caliptir.

Ehl-i kitabın inkâr sebeplerinden bir diğeri ise Kur’ân âyetleriyle alay etmeleri olmuştur.

4.3.1.2.3. Kur’ân Âyetleriyle Alay Etmeleri

Yahudiler ve hıristiyanlar ne zaman bir araya gelseler, gerek Kur’ân âyetleri hakkında aslı esası olmayan şeyler konuşup onları alay konusu ederler, gerekse müslümanlarla alay edip onları küçük düşürmek için ellerinden geleni yaparlardı.

Mekke döneminde müşrikler, değişik vesilelerle Hz. Peygamber ve müminlerle bir araya geldiklerinde Kur’ân âyetleriyle ve müslümanlarla alay ettikleri gibi, Medine’ye hicretten sonra da Yahudi hahamları âdeti bu görevi üstlenmiş ve müslümanlarla karşılaştıkları mekânlarda Kur’ân âyetlerini alay konusu etmişlerdi. Münafıklar da onların sözlerine kulak verip dinliyorlardı.¹⁴¹¹ Bunun üzerine, böyle bir ortamda bulunmayı müminlere yasaklayan âyet¹⁴¹² nâzil olmuştur.

Hadîs-i şerifleri incelediğimizde yahudi ve hıristiyanların da aynı diğer inkârcılar gibi, her vesileyle İslâm dininin hakikatleriyle ve müslümanlarla alay ettiklerini görüyoruz. Bu sebeptendir ki yüce Allah, bu tip insanlarla dostluk kurmayı “Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu yapanları ve diğer kâfirleri dost edinmeyin...”¹⁴¹³ âyetiyle yasaklamıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu âyetler ezanla ve namaz kılan müslümanlarla alay eden Ehl-i kitap hakkında nâzil olmuştur.¹⁴¹⁴ Esasen din, kutsal kitap, ibadet, Hz. Peygamber ve müslümanlarla alay eden

¹⁴¹⁰ En’âm, 6/156-157. Bkz. Bakara, 2/90.

¹⁴¹¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., III, 1499-1500.

¹⁴¹² Bkz. Nisâ, 4/140.

¹⁴¹³ Mâide, 5/57-58.

¹⁴¹⁴ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., 349.

yahudi ve hıristiyanların asıl amacı, inananları dinleri konusunda şüpheye düşürmek ve İslâm'ın yayılarak güçlenmesine engel olmaktır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yahudiler, hem kendi kitapları olan Tevrat hakkında hem de daha sonra gönderilen Kur'ân-ı Kerîm hakkında doğru bir inanca sahip olmamışlardır. Tevrat'ta sunulan hidayet mesajlarını tahrif ederek onları kendi çıkarlarına ve süflî arzularına alet etmişlerdir. Hz. Peygamber'in şahsına ve müslümanlara karşı besledikleri haset ve kinleri ile uzun yıllar cahil toplum nezdinde edindikleri itibarlarını kaybetme korkusu, beraberinde onları Kur'ân hakikatlerini de inkâr etmeye sürüklemiştir.

Şimdi de yahudilerin peygamber inançlarını inceleyip, bu noktadaki inkâr sebeplerini tespit etmeye çalışacağız.

4.3.1.3. Peygamber İnançları

Hz. Mûsâ döneminde, yahudilerin Firavun ve ahalisinden gördükleri putperestliğe özendiklerini, Mûsâ (a.s.) Tûr dağına çıktığında Sâmirî'nin kendileri için ziynet eşyalarından buzağı şekline dönüştürdüğü puta tapındıklarını ve iman etmek için yüce Allah'ı alenen görmeyi şart koştuklarını daha evvel zikretmiştik. Diğer taraftan Hz. Mûsâ'ya çeşitli eziyetler yaptıklarına, karşılaştıkları güçlü bir kavimle savaşmaktan kaçtıklarına ve Allah'ın ihsan ettiği nimetlere nankörlük edip iman hususunda defalarca verdikleri sözden caydıklarına temas etmiştik. Hatta daha da ileri giderek, kendilerine tebliğ görevini hakkıyla yerine getiren masum peygamberleri öldürmekten geri durmadıklarını ifade etmiştik.¹⁴¹⁵ Hz. Peygamber döneminde yaşayan yahudiler de atalarının izinden gitmiş, inkârda aynen onları taklit etmiş, Allah elçisini ve müslümanları hiçbir zaman benimsememiş, Allah resulüne inanmamak ve halkın inancına engel olmak için her türlü entrikaya başvurmuşlardır.

Son peygamberin zuhurunu iştiyakla bekleyen yahudiler, Hz. Peygamber'in içlerinden çıkmayışını bahane ederek ona iman etmemişlerdir.

4.3.1.3.1. İnkâr etmeleri

Yahudiler, sahih bir Allah ve kitap inancına sahip olmadıkları gibi, doğru bir peygamber inancına da sahip olmamışlardır. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hayber yahudileri, Gatafan kabilesiyle savaş halindeydi. Ne zaman bu müşrik kabileyle savaşmak üzere karşı karşıya gelseler "Allah'ım! Âhir zamanda göndermeyi vaat ettiğin Muhammed hürmetine düşmanlarımıza karşı bize zafer nasip eyle!" diye dua ediyor ve her seferinde

¹⁴¹⁵ Bakara 61, 87, 91; Âl-i İmrân 21, 112, 181, 183; Nisâ 155; Mâide, 5/70

onları yeniyorlardı. Ancak, Hz. Peygamber gönderilince onu yalanladılar.¹⁴¹⁶ Bunun üzerine “*Onlara Allah tarafından, yanlarında bulunan Tevrat’ı tasdik edici bir kitap geldiği zaman, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkâr edenlere karşı yardım isteyip durdukları halde, bildikleri peygamber kendilerine gelince onu inkâr ettiler...¹⁴¹⁷*” âyetleri nâzil olmuştur.

Medine’de çıkarlarının tehlikeye düştüğünü ve bekledikleri peygamberin kendilerinden gelmediğini gören yahudiler, müslümanlara karşı bir güç olarak ortaya çıkmışlardır.¹⁴¹⁸ Bir başka ifadeyle son peygamberin kendilerinden çıkmamış olması, bu toplumun ona inanmamaları ve ellerinden gelen düşmanlığı yapmalarının en önemli sebeplerindendir. Hz. Peygamber’in risâletini kabul etmeyen bu grup, kendilerini haklı çıkaracak bir delil oluşturmak amacıyla ondan kendileri için Kur’ân’ın dışında özel bir kitap getirmesini¹⁴¹⁹ istemişlerdir.

Yahudiler, içlerinden Abdullah b. Selâm gibi sayıları az da olsa iman eden kimselerle alâkalarını derhal keserek onları düşman kabul etmişlerdir. Abdullah b. Selâm bir gün Allah resulüne gelerek kendisini bir yere saklamasını, Medine’deki tüm yahudi âlimleri toplayıp onu ve babasını nasıl tanıdıklarını sormasını istemişti. Hz. Peygamber Abdullah b. Selâm’ın bu isteğini yerine getirdi. Yahudi âlimler: “O ve babası aramızda en bilgili ve kıymetli insanlardır” diye cevap verdiler. Allah resulü “*O beni tasdik ederse ne düşünürsünüz?*” diye sorunca böyle bir şeyin olamayacağını söylediler. Gizlendiği yerden çıkıp kelime-i şehâdet getiren Abdullah b. Selâm’ı görünce şaşırıp kaldılar ve “O ve babası bizim en kötümüzdür” diyerek¹⁴²⁰ ona hakaret etmeye başladılar.

Yahudiler, Allah elçisinin toplum üzerindeki etkisini kırmak ve insanları İslâm dininden uzaklaştırabilmek için Hz. Peygamber hakkında çeşitli iftiralari dillendirmekten çekinmemişlerdir.

4.3.1.3.2. Çeşitli İftiraları

Âyetleri incelediğimizde, yahudilerin çeşitli iftiralarda bulunarak inkârlarına bahaneler üretmeye çalıştıklarını ve birtakım taleplerde bulduklarını görüyoruz. Meselâ, yahudiler Hz. Peygamber’in nübüvvetini yalanlamak için “Mûsâ’nın Allah ile konuşup ona

¹⁴¹⁶ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûfî, a.g.e., s. 16.

¹⁴¹⁷ Bakara, 2/89-90.

¹⁴¹⁸ Adil Bor, a.g.e., s. 197.

¹⁴¹⁹ Nisâ, 4/153.

¹⁴²⁰ Buhârî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 6.

baktığı gibi sen de Allah ile konuşup O'na baksan ya. Bunu yapmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz” deyince Allah elçisi “*Mûsâ Allah’a bakmamıştır*” diye cevap vermiştir.¹⁴²¹ Bunun üzerine “*Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder...*”¹⁴²² âyeti nâzil olmuştur.

Bir başka âyette ise yahudilerin, oğullarını tanıdıkları gibi iyi tanıdıkları¹⁴²³ Hz. Peygamber’e inanmamak için Allah’a iftira ettiklerini ve ilginç bir talepte bulduklarını görüyoruz. Söz konusu âyet “*Allah gökten incek olan ateşin yiyeceği bir kurban getirmediğe hiç bir peygambere inanmamak üzere bize emir verdi,*” diyenlere sen de ki: “*Benden önce de peygamberler size apaçık delilleri ve bu söylediğiniz şeyi getirmişlerdi. Madem doğru kimselerdiniz de onları neden öldürdünüz?*”¹⁴²⁴ şeklindedir. Görüldüğü gibi âyet-i kerîme, yahudilerin Allah resulüne inanmamak için yüce Allah’a dahi iftira etmekten kaçınmadıklarını gözler önüne sermektedir. Esasen bu bahaneyi ileri süren yahudilerin gayesi mucize görmek değil, inkârlarına kılıf aramaktır. Zira âyetin son kısmında, önceki peygamberler benzer mucizeleri gösterdikleri halde, yahudilerin yine iman etmedikleri hatta peygamberlerini öldürdükleri bildirilmektedir.

İnkârlarına sebep göstermeye çalışan yahudilerin akıl almaz iftiralarından biri de “*Onlar: “Bizim kalplerimiz örtülerle kaplıdır, (söylediklerinizi anlamıyoruz,)” dediler. Ama hayır, aksine Allah, inkârları yüzünden onları lânetlemiştir...*”¹⁴²⁵ âyetiyle ifade edilmektedir. Böylece kalpleri örtülerle kaplı olduğundan isteseler de iman edemeyeceklerini ileri sürmektedirler. Elbette böyle bir iddianın ne Allah katında ne de kullar katında değer atfedilebilecek bir yönü yoktur.

Yahudilerin yalnız Hz. Peygamber hakkında değil, kendilerine gönderilen önceki birçok peygamber hakkında da çeşitli iftiralarda bulduklarını görüyoruz. Bu iftiralarından birisi de Hz. Ya‘kûb hakkındadır. Yahudiler bir gün Allah elçisine gelerek: “Bilmiyor musun, Ya‘kûb ölüm anında oğullarına yahudi olarak kalmalarını vasiyet etmişti?” deyince Allah Teâlâ, “*Yoksa Yakup’a ölüm geldiği sırada siz de orada mıydınız?*”¹⁴²⁶ âyetlerini indirmiştir.

¹⁴²¹ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, a.g.e., s. 597.

¹⁴²² Şûrâ, 42/51.

¹⁴²³ Bakara, 2/146.

¹⁴²⁴ Âl-i İmrân, 3/183.

¹⁴²⁵ Bakara, 2/88.

¹⁴²⁶ Bakara, 2/133, 140.

Böylece, kendilerini yüce Allah'ın çocukları olarak kabul etmek gibi bir sapıklığın içinde bulunan İsrâiloğulları'nın,¹⁴²⁷ Hz. Âdem'den Hz. Süleyman'a kadar birçok peygamber hakkında yakışsız iddia ve iftira içerikli sözleri Tevrat'a ilave ederek Allah'ın kelâmını tahrif ettiklerini görmüş oluyoruz.¹⁴²⁸ Dolayısıyla, zikri geçen peygamberlerin yahudilikle ilgilerinin bulunmadığı Kur'ân âyetlerinde açıkça bildirilmiş, yahudilerin önceki bazı peygamberler hakkında ileri sürdükleri bu ve benzeri bilgilerin de yalan ve iftiradan ibaret olduğu tespit edilmiştir.

Yahudiler, her fırsatta Allah'ın elçisine ve müslümanlara çeşitli hakaretlerde bulunarak inkârlarını dillendirmişlerdir.

4.3.1.3.3. Hakaret Etmeleri

Yahudiler, Hz. Peygamber'i ve müslümanları yıpratmak ve yıldırma için birçok metotlara başvurmuşlardır. Onların uyguladıkları bu metotlardan biri de hakaret etmeleridir. Nitekim onların Allah resulüne karşı böylesine yakışsız bir tavır sergilediklerini haber veren âyetlerden biri meâlen *“Yahudilerden sözleri yerlerinden değiştirip: “İşittik ve isyan ettik, dinle, dinlemez olası!” ve dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak: “Râinâ” (Bizi gözet, bize çobanlık et) diyenler vardır. ...Allah inkârları yüzünden onları lânetlemiştir...¹⁴²⁹”* şeklindedir.

Âyet-i Kerîme'de ifade edildiği gibi yahudiler, “Ey Muhammed! Söylediklerini işittik ve sana itaat etmiyoruz” diyorlardı. Allah'ın kitabını anlayıp öğrendikten sonra inkâr etmeleri durumunda girecekleri günahı, çarptırılacakları cezayı bile bile bu sözü söylemeleri onların inkâr ve inatçılıkta ne denli kararlı olduklarını göstermektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'le konuşurlarken kullandıkları “isma' ğayra müsmain” ifadesinin iki anlamı vardı. Birincisi “Dinle! Dinleyemez olasıca!” veya “Dinle! Hayırlı haber alamayasınca!” anlamında beddua ve yergi ifade ediyordu. İkincisi ise “Dinle! Kötü şey duymayasınca!” anlamında dua ifade ediyordu. Yahudiler, Hz. Peygamber'e hakaret kastıyla kullandıkları bu sözü sarf ederlerken ikinci mânâyı kastediyor görünerek aslında ilk anlamı içlerinde gizliyor¹⁴³⁰ ve böylece ikiyüzlü bir tavır sergilemiş oluyorlardı.

İslâm'ın ilk yıllarında kendilerine Allah elçisi tarafından bir şeyler tebliğ edilen bazı Müslümanlar, “bizi gözet, acele etme, müsaade buyur ki anlayalım” anlamında *râ'inâ*

¹⁴²⁷ Mâide, 5/18.

¹⁴²⁸ M. Fatih Kesler, a.g.e., ss. 105-106, 195-198.

¹⁴²⁹ Nisâ, 4/46.

¹⁴³⁰ Muhammed Cemalüddin el-Kâsimî, a.g.e., V, 1279-1280.

derlerdi. Yahudiler *râînâ* kelimesini birbirlerine sövmek için kullandıklarından yüce Allah, müslümanlara bu kelimeyi kullanmayı yasaklayarak bunun yerine “bize bak, bizi gözet” anlamına gelene *unzurnâ* ifadesini kullanmalarını emretmiştir. Zira yahudilerin *râînâ* şeklinde değiştirerek sövmek ve hakaret kastıyla kullandıkları bu kelime, Arap, İbrânî ve Süryânî dillerinde hakaret anlamı içeriyor, alaya alma mânasında kullanılıyordu.¹⁴³¹ Âyet-i kerîmeden de rahatlıkla anlaşıldığı üzere inkârcılığı kendilerine meslek edinmiş yahudiler, Kur’ân’daki bazı kelimeleri tahrif ederek birtakım kelime oyunları ile Hz. Peygamber’e hakareti kastetmişlerdir. Onların bu inkârcı tutumlarını ve içlerinde gizledikleri kötü emellerini yukarıdaki âyetinde bildiren yüce Allah, “*Ey iman edenler! “Râ’inâ (bizi gözet)” demeyin, “unzurnâ (bize bak)” deyin ve dinleyin. İnkâr edenler için acıklı bir azap vardır*”¹⁴³² ifadeleriyle müminleri Allah resulüne hitap ederken yanlış anlaşılacak kelimeleri kullanmamaları hususunda uyarılmış ve böylece yahudilerin Hz. Peygamber’e hakaret içerikli bu taktiklerini boşa çıkarmıştır.

Yahudilerin Hz. Peygamber’e ve müslümanlara sinsice hakaret ettiklerini haber veren âyetlerin yanında aynı konuyla ilgili birçok hadîs-i şerif görmek de mümkündür. Meselâ, onlar Hz. Peygamber’e ve müslümanlara *es-selâmü aleyküm* yerine “ölüm üzerinize olsun” anlamında *es-sâmü aleyküm* diyerek hakaret ve beddua ediyorlardı. Bu nedenle onlara *ve aleyküm*¹⁴³³ şeklinde cevap verilmesi emredilmiştir.

Yahudilerin inkârcılıklarının arkasında yatan en önemli sebeplerden biri de Allah elçisini ve müslümanları çekememeleri olmuştur.

4.3.1.3.4. Haset Etmeleri

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, gerçeği tüm açıklığıyla kendi kitaplarından öğrendikleri halde, bir türlü inkârdan vazgeçmeyen yahudilerin inkârlarının en önemli sebeplerinden biri de şüphesiz genelde müslümanları, özelde ise Hz. Peygamber’i kıskanmalarındır. Konuyla ilgili bazı âyetlerde şu ifadelerle karşılaşırız: “*Kitap ehlerinden çoğu, gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra, içlerindeki kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan vazgeçirip, yeniden küfre döndürmek isterler...*”, “*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (peygamber) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Yine de içlerinden*

1431 Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., II, 1363.

1432 Bakara, 2/104.

1433 İbn Kesîr, a.g.e., I, 373. Hadis metni için bkz. Buhârî, “De’avât”, 62; Müslim, “Selâm”, 2165; Tirmizî, “Siyer”, 41; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 152.

bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.”¹⁴³⁴ Hz. Ömer Abdullah b. Selâm’a: “Hz. Peygamber’i öz evlâdını tanıdığın gibi tanır mıydın?” diye sorunca “Evet. Hatta ondan daha iyi tanırdım” diye cevap verir. Hz. Ömer: “Bu nasıl olur?” diye sorunca; Abdullah b. Selâm: “Belki evlâdım hakkında şüphe edebilirim, hanımım beni kandırmış olabilir. Fakat Allah resulünün son peygamber olduğunda zerre kadar şüphe etmemişimdir. Zira onunla ilgili sıfatları güvenilir Cebrâil güvenilir peygambere bildirmiştir”¹⁴³⁵ cevabını vermiştir.

Dolayısıyla yahudiler, Hz. Peygamber’le ilgili bir takım sıfatları Tevrat’ta okuyup öğrendiklerinden onu çok iyi tanıyorlardı. Buna rağmen onun risâletini kabule bir türlü yaklaşmamışlardır. Zira yahudilerin Allah resulünü inkâr etmelerinin temel sebebi¹⁴³⁶ bilgisizlik değil, inat ve çekememezlikleri olmuştur.

Tüm bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, Mûsâ peygamber dönemindeki yahudiler gibi sonraki dönemlerde yaşayan takipçileri de sahih bir peygamber inancına sahip olmamışlar, çeşitli bahaneler ileri sürerek Hz. Peygamber’in nübüvvetini inkâr etmişlerdir.

Yahudilerin Allah, Kitap ve peygamber konusundaki inkârcılıklarının sebeplerini tespit ettikten sonra şimdi de âhiret inancı noktasındaki yaklaşımlarını incelemek istiyoruz.

4.3.1.3.5. Âhiret İnançları

Yahudiler, İslâm dininin temel esaslarından biri olan âhirete inanma konusunda da diğer iman esaslarında olduğu gibi inkârcı bakış açılarını değiştirmemişlerdir. Nitekim bir âyette bu gerçek “*Kendilerine kitap verilenlerden, Allah’a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlü’nün haram kıldığı şeyleri haram saymayan ve hak dini kabul etmeyen kimselerle, küçük düşerek boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!*”¹⁴³⁷ ifadesiyle yerini almıştır. Yukarıdaki âyetinde yüce Allah, âhirete iman etmeyen bu grupla sonuna kadar mücadele etmelerini müslümanlara emretmektedir.

Tevrat’ta, âhiret hayatı ile ilgili olarak iyi ve kötü ruhların tamamının toplanacağı “Şeol” isminde karanlık ve yerin derinliklerinde bulunan bir yerden bahsedilmektedir.¹⁴³⁸ Burası ışığın girmediği bir yerdir ve yerin derinliklerindedir. Oraya giren bir daha çıkmayacaktır. Şeol’ün girişi kapılarla kapatılmıştır. Orada herkesin pozisyonu aynıdır ve

¹⁴³⁴ Bakara, 2/109, 146; Âl-i İmrân, 3/19.

¹⁴³⁵ İbn Kesîr, a.g.e., I, 462.

¹⁴³⁶ Nisâ, 4/54.

¹⁴³⁷ Tevbe, 9/29.

¹⁴³⁸ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1976, *Eyüp*, 3/17-19; *Yasanın Tekrarı*, 32/22.

hiç kimse günahından dolayı azap çekmeyeceği gibi iyiliğinden dolayı da ödüllendirilmeyecektir. Çünkü ölenler artık yok olmuşlardır.¹⁴³⁹ Kur’ân âyetlerine baktığımızda ise yahudilerin, cennete ancak kendilerinin gireceklerini, cehenneme girseler de orada çok az bir zaman kalacaklarını¹⁴⁴⁰ iddia ettiklerini görüyoruz. Kanaatimizce önceki dönem yahudiler, müslümanlarla tartıştıklarında alaycı ifadelerle dillendirdikleri ve kendi kafalarına göre oluşturdukları bir cennet ve cehennem inancına sahipken, sonraları bu inançlarını tamamen yitirerek öldükten sonra “Şeol” denen yerde yok olup gideceklerini iddia etmişlerdir.

Hz. Peygamber’e iman edip ona yardım edeceklerine dair yemin eden, ancak Allah’a verdikleri bu sözden her seferinde cayan Kitap ehline âhirette verilecek ceza hakkında şiddetli tehdit içeren şu âyet nâzil olmuştur: *“Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir değer karşılığı değiştirenlere gelince, işte onların âhirette hiç bir nasibi yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onların yüzüne bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı veren bir azap vardır.”*¹⁴⁴¹ Yukarıdaki âyet özelde Kitap ehli için, genelde ise tüm insanlar için şiddetli bir uyarı içermektedir. Görüldüğü gibi yahudiler, âhîret inancı konusunda kınanmaktadırlar. Zira en önemli inanç esaslarından biri olan âhîrete iman noktasında gerekli hassasiyeti göstermeyenlerin dünyada yapamayacağı kötülük yoktur. Bu noktadan hareketle yahudilerin tarih boyunca kendilerinden olmayanlara yaptıkları akıl almaz zulüm ve haksızlıkların altında yatan en önemli sebeplerden birinin âhîrete inanmamaları olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak Kur’ân âyetleri bize, sayıları az da olsa Abdullah b. Selâm gibi bazı yahudilerin yüce Allah’a, Kur’ân’a, Hz. Peygamber’e ve âhîrete gerçek mânada iman ettiklerini¹⁴⁴² bildirmektedir. Dolayısıyla, yahudilerin tamamının âhîreti inkâr etmediklerini, azınlık bir kısmın inançları ve iyi davranışları sebebiyle övüldüklerini anlamış oluyoruz.

Özetle ifade etmek gerekirse, yahudiler iman konularından hiçbirinde samimi olmamış ve hakikati olduğu gibi kabul etmemişlerdir. Kendilerine gönderilen kitap ve peygamberlere lâıykıyla iman etmedikleri gibi Hz. Peygamber’e ve Kur’ân’a da inanmamışlardır. Hasetlerinden dolayı Allah elçisini ve müslümanları en büyük düşman kabul etmişlerdir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ peygamberini ve müslümanları uyarılmış,

¹⁴³⁹ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, *Eyüp*, 7/9. Bkz. M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 95.

¹⁴⁴⁰ Bakara, 2/80; Âl-i İmrân, 3/24.

¹⁴⁴¹ Âl-i İmrân, 3/77.

¹⁴⁴² Âl-i İmrân, 3/113-115. Bkz. Mâide, 5/66.

onarı asla dost edinmemelerini¹⁴⁴³ emretmiştir. Özellikle “*Resûlüm! İman edenlere en azılı düşman olarak insanlar arasında yahudileri ve Allah’a ortak koşanları bulursun...*” meâlindeki âyet, yahudilerin ne denli din, peygamber ve müslüman düşmanı olduklarını açıkça gözler önüne sermektedir.

Günümüz dünyasında İslâm coğrafyasında yaşanan haksızlıkları, müslüman toplumlara reva görülen zulüm ve işkenceleri, İslâm ümmetinin akan kanını ve gözyaşlarını gördükçe Kur’ân âyetlerinin verdiği haberlerin ne kadar doğru olduğuna bir kez daha şahit oluyoruz.

Bu bölümde son olarak hıristiyanların inkâr sebeplerini ve gerekçelerini detaylı bir şekilde incelemek istiyoruz.

4.3.2. Hıristiyanlar

Kur’ân âyetlerinde hıristiyanlar, “Nasrânî” ve “Nasârâ” kelimeleriyle ifade edilir. “Mesîh’e bağlı olan” anlamındaki *hıristiyan* kelimesi, Yunanca *hıristostan* gelmektedir. İbrânîce’si yağlanmış anlamında *mesiah*’tır. Kırallar göreve başlamadan önce kutsal kabul ettikleri yağla yağlandıkları için, yahudiler gelecek kurtarıcılarını böyle isimlendirmişlerdir. Ancak Mesîh’in Dâvûd soyundan geleceğini, kiral olacağını, yalnız yahudileri kurtaracağını ve kendilerini dünyaya hâkim kılacağını iddia ettiklerinden Hz. Îsâ’yı kabul etmemişlerdir.¹⁴⁴⁴ Çünkü Hz. Îsâ’nın insanları dürüstlüğe, kardeş olmaya ve hakka uymaya çağırması, dinin özünden kopup çıkarıcılığa yönelen yahudilerin işine gelmemiştir. Ancak sayıları çok az da olsa saf ve temiz kimseler ona inanmıştır.

Hıristiyanlığın Arap Yarımadası’na girdiği zamanla alâkalı kesin bir tarih belirtilememektedir. Ancak kaynaklara bakıldığında Mekke’de, Varaka b. Nevfel’in dışında çoğunluğunu çevre ülkelerden gelen kölelerin oluşturduğu bazı hıristiyanların bulunduğunu öğreniyoruz. Medine döneminde de başlarını Ebû Âmir er-Râhib adında bir hıristiyan keşişin çektiği az sayıda hıristiyan grubun yaşadığını görüyoruz. Gassân, Eyle, Dûmetü’l-Cendel ve Tay kabilelerinin yaşadığı bölgelerde hıristiyanların yaşadığı bilinmekle birlikte sayıca en kalabalık olanlar, Yemen bölgesinde Necran’da yaşayan hıristiyanlardı. Hz. Peygamber’in kendilerini İslâm’a daveti üzerine Necran’dan yaklaşık altmış hıristiyandan oluşan bir heyet Medine’ye gelmiştir. Necran’dan gelen bu grupla Allah resulü arasında özellikle Hz. Îsâ hakkında geçen uzun tartışmalar üzerine hıristiyanlıkla ilgili pek çok konuyu içeren Âl-i

¹⁴⁴³ Bakara, 2/120; Mâide, 5/51.

¹⁴⁴⁴ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 204.

İmrân sûresinin 89. âyeti nâzil olmuştur.¹⁴⁴⁵ Bu âyetler, Necran'lı hıristiyanlarla Allah'ın elçisi arasında cereyan eden tartışmaların canlı bir hatırasını içermektedir.

4.3.2.1. Allah İnançları

Kur'ân-ı Kerîm'e göz gezdirdiğimizde, yahudiler gibi hıristiyanların da tevhid akîdesine dayalı sahih bir Allah inancına sahip olmadıklarını, çeşitli iddialarla Allah'a eş koştuklarını, teşbih ve teccim görüşlerine sahip olduklarını görüyoruz. Hıristiyanların inkâra sürüklenmelerinin en bariz sebebinin Allah'a ortak koşmaları olduğunu söyleyebiliriz.

4.3.2.1.1. Eş koşmaları

Hıristiyanların da yahudiler gibi yüce Allah'a eş koştuklarını, buna karşılık âyetlerde hıristiyanların bu iddialarının açık bir iftiradan ibaret olduğu, aslında onların bu ve benzeri iftiralarla Allah'ın nurunu söndürmeye çalıştıkları ancak bunda asla başarılı olamayacaklarının bildirildiğini¹⁴⁴⁶ genel anlamda ifade etmiştik.

Âyet-i kerîmelere baktığımızda yahudilerin Hz. Üzeyir'i Allah'ın oğlu kabul ettikleri gibi hıristiyanlardan bir grubun da Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu kabul ederek tevhid inancından koştuklarını görüyoruz.¹⁴⁴⁷ Böylece onlar da yüce Allah'ı maddî bir varlık gibi kabul etmekte (teccim) ve O'nu yaratılanlara benzetmektedirler.

Hıristiyanlardan bir grup, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adı altında “üç kişilikte tek bir Tanrı”nın varlığını kabul etmektedirler. Bu inanca göre kâinatı yaratan baba'dır; Tanrının inkarnasyonu kabul edilen oğul, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın işledikleri ilk günahattan insan neslini kurtarabilmek için, bedenleşerek çarmıhta canını feda etmiştir; İnsanın gönlüne ilâhî sevgiyi veren ise Kutsal Ruh'tur.¹⁴⁴⁸ Allah Teâlâ, “...Allah için üçüncüsüdür...”¹⁴⁴⁹ diyenlerin kâfir olduğunu, “üçlükte birlik” veya “birlikte üçlük” şeklinde ifade edilen bu doktrinin gerçekte alâkasının olmadığını, Hz. İsa'nın ancak Allah'ın kulu ve elçisi¹⁴⁵⁰ olduğunu vurgulamıştır. Yüce Allah, Hz. İsa'nın “Ben ve baba biriz, ben babadayım baba da bendedir”¹⁴⁵¹ gibi sözler söylediğini iddia ederek bu ve benzeri sözleri İncil'e ilave eden hıristiyanların yalanlarını “Allah'ın, kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiği bir

¹⁴⁴⁵ Muhammed Hamîdullah, a.g.e., ss. 514-516. Bkz. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve...*, s. 48.

¹⁴⁴⁶ Tevbe, 9/30.

¹⁴⁴⁷ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, *Yuhanna*, 1/1-5.

¹⁴⁴⁸ Mahmut Aydın, *Yaşayan Dünya Dinleri, Hıristiyanlık*, (Ed: Şinasi Gündüz), 3. Bs., DİB. Yayınları, Ankara 2010, s. 95.

¹⁴⁴⁹ Mâide, 5/73.

¹⁴⁵⁰ Nisâ, 4/171.

¹⁴⁵¹ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, *Yuhanna*, 10/30; 14/11, s. 259.

kimsenin insanlara: “Allah’ı bırakıp, bana kul olun,” demesi söz konusu olamaz...¹⁴⁵²” âyetiyle ortaya koymuştur.

Hıristiyanlardan diğer bir grup ise Tanrı’nın İsa Mesih bedenine bürünerek yeryüzünde bir insan gibi yaşadığını, onun sadece bir peygamber değil aynı zamanda ilâhî olan Tanrı’nın biricik oğlu olduğunu¹⁴⁵³ iddia ederek hulûl/inkarnasyon doktrinini ileri sürmektedirler. Bu iddiaya göre Hz. İsa, bir açıdan Tanrı olarak kabul edilirken bir başka açıdan insanlıkla özdeşleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁵⁴ Diğer taraftan hıristiyanlar, Hz. İsa’yı doğruduğu için “Tanrı Annesi” (Theotokos) vasfını verdikleri Hz. Meryem’e de ulûhiyet isnadında bulunmuşlardır.¹⁴⁵⁵ Allah Teâlâ “*Andolsun ki, “Allah ancak Meryem oğlu Mesih’tir” diyenler kâfir olmuşlardır...¹⁴⁵⁶”* âyetiyle bu inanca sahip olanların da aynı şekilde kâfir olduklarını, cennetin bu insanlara haram kılındığını bildirirken; “*Meryem oğlu İsa sadece, bir peygamberdir. Ondan önce de birçok peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi de çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi... İsrâiloğulları’ndan inkâr edenler Dâvûd ve Meryem oğlu İsa’nın diliyle lânetlenmişlerdir. Çünkü onlar isyan etmişlerdi ve aşırı gidiyorlardı...¹⁴⁵⁷”* âyetleriyle ise hıristiyanların haddi aştıkları için lânete müstahak olduklarını ifade etmekte ve onları yemek yemeye muhtaç olan insanların ilâh olamayacaklarını düşünmeye davet etmektedir.

Allah Teâlâ, bir âyetinde de hıristiyanların kendisine ortak koşmalarına karşı “*Allah’ın çocuk edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehdir...¹⁴⁵⁸”* ifadesiyle cevap vermiştir. Hz. İsa’nın babasız olarak dünyaya gelmesinden hareketle onun Allah’ın oğlu olduğunu iddia eden hıristiyanlara cevap niteliğinde nâzil olan bir âyet ise şöyledir: “*Allah katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol!” dedi. O da hemen oldu.*”¹⁴⁵⁹ Âyetten de anlaşıldığı üzere, Hz. İsa’yı babasız olarak yaratan yüce Allah, onun yaratılışını Hz. Âdem’in yaratılmasına kıyas etmekte ve bunun Zat’ı için zor olmadığını beyan etmektedir. Necran’dan gelen içlerinde es-Seyyid ve es-Sâbık isimli kişilerin de bulunduğu hıristiyanlardan oluşan bir heyet, Hz. Peygamber’e

¹⁴⁵² Âl-i İmrân, 3/79-80.

¹⁴⁵³ Ebü’l-Berekât Abdullah en-Nesefî, a.g.e., I, 464-465. Bkz. Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, *Matta*, 16/6; *Markos*, 13/26-27; *Luka*, 9/20; *Yuhanna*, 1/14.

¹⁴⁵⁴ Mahmut Aydın, Yaşayan Dünya Dinleri, *Hıristiyanlık*, (Ed: Şinasi Gündüz), s. 96.

¹⁴⁵⁵ el-Kâdî Ebü’l-Hasen Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi’t-tevhîdi ve’l-adl*, (thk. Mahmûd Muhammed Kâsım), Kahire 1958, ss. 81-85.

¹⁴⁵⁶ Mâide, 5/72. Bkz. Kehf, 18/4-5.

¹⁴⁵⁷ Mâide, 5/75-79.

¹⁴⁵⁸ Meryem, 19/35. Bkz. İhlâs, 112/1-4.

¹⁴⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/59.

gelerek “Sahibimiz hakkında ne diyorsun” diye sordular. Allah elçisi “*Sahibiniz kimdir*” diye sorunca “İsâ’dır. Sen onun Allah’ın kulu olduğuna mı inanıyorsun?” dediler. Allah resulü “*Evet*” deyince “Sen hiç İsâ gibi bir insan gördün mü veya onun gibi biri sana haber verildi mi?” diyerek oradan ayrıldılar.¹⁴⁶⁰ Bunun üzerine Hz. Cebrâil yukarıdaki âyeti tebliğ ederek, geldiklerinde onlara bu âyeti okumasını Allah elçisine tembih etmiştir.

Yahudiler gibi hıristiyanların da Allah’a çocuk isnat etmekle kalmadıklarını, cahil halkı sömürerek çeşitli vaatlerle ellerinde ne var ne yoksa alan din adamlarının Allah’ın vahyine aykırı olarak belirlediği hükümleri kabul ettikleri için onları rab edinmekle eşit kabul edildiklerini ifade etmiştik.¹⁴⁶¹ Yine Allah resulünün huzuruna boynunda altın bir haçla çıkan Adiy b. Hâtim’e, Hz. Peygamber ilgili âyeti okuduktan sonra boynundaki haçı çıkarmasını emrettiğini ve sonra Allah’ın emirlerine aykırı olarak din adamlarının sözlerine itibar etmenin onlara tapınmakla eş değer olduğunu bildirdiğini zikretmiştik.¹⁴⁶² Çünkü İslâm inancına göre, dinde helâl ve haramları belirleme yetkisi sadece yüce Allah’a aittir. Öyleyse O’nun emri ve rızası olmadan başkasının hüküm verebileceğini savunmak O’nun dışında o şeyleri de rab edinmekten başka bir anlama gelmeyecektir.

Hıristiyanları Allah’a iman noktasında inkârcı yapan diğer faktör ise çeşitli iddiaları dillendirmeleri olmuştur.

4.3.2.1.2. Çeşitli İddiaları

Seçilmiş kavim olma iddiasının yahudi ve hıristiyan geleneğinde önemli bir yer tuttuğunu, bu bakış açısının bu toplumların kibirlenmelerine, başkalarına değer vermemelerine ve nihayet bu ve benzeri iddialarla inkârcı olmalarına sebebiyet verdiğini daha önce zikretmiştik. Yüce Allah’ın bu inkârcıların “*Biz Allah’ın oğulları ve sevgili dostlarıyız...*” şeklindeki iddialarını “*Sen de ki: “Öyle ise size günahlarınız yüzünden niçin azap ediyor? Hayır, siz de O’nun yarattıklarından birer insansınız... 1463”*” şeklinde altından kalkamayacakları bir soruyla, başka bir âyette ise “*...bu iddianız doğruysa, ölümü istesenize!* ¹⁴⁶⁴” ifadesiyle nasıl cevaplandığını ve onların bu iddialarının gerçeği yansıtmadığını açıklamıştık.

¹⁴⁶⁰ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., s. 55.

¹⁴⁶¹ Tevbe, 9/31.

¹⁴⁶² Tirmizî, “Tefsîr”, 10.

¹⁴⁶³ Mâide, 5/18.

¹⁴⁶⁴ Cum’a, 62/6-8.

Diğer taraftan aynen yahudiler gibi hıristiyanlar da kurtuluşun ancak kendi dinlerinde olduğunu iddia etmiş,¹⁴⁶⁵ başkalarının kiblesine uymamış ve herkesin hıristiyanlığa tâbi olması gerektiğini savunmuşlardır. Yüzyıllar önce yaşayan Hz. İbrâhim'i sahiplenmeye çalışan hıristiyanların da bu gibi iddialarının altında yatan temel sebep şüphesiz kibirleridir. Kibirlerinden dolayıdır ki onlar cennete ancak hıristiyan olanların gireceğini iddia etmişlerdir. Allah Teâlâ, onların bu iddialarını ispat etmeye ve ölümü istemeye davet etmiştir.¹⁴⁶⁶ Ancak onlar bundan kaçınmışlar ve iddialarında dürüst olmadıkları böylece ortaya çıkmıştır.

Şimdi de hıristiyanların peygambere iman konusunda inkârcı olmamalarının sebeplerini tespit etmeye çalışacağız.

4.3.2.2. Peygamber İnançları

Hıristiyanlar da yahudiler gibi sahih bir peygamber inancına sahip olmamış, hadlerini aştuklarından küfrün karanlıklarına dalıp gitmişlerdir.

4.3.2.2.1. İnkâr Etmeleri

Hıristiyanlar, Hz. İsâ hakkında aşırılığa gitmiş, babasız dünyaya gelmesini sebep göstererek ona ilâhlık isnat etmişlerdir.¹⁴⁶⁷ Hz. İsâ'nın yüce Allah'ın dinine yardıma davet ettiği bu grup, çoğunluk itibariyle onun davetine icabet etmemiş ve imandan yüz çevirmişlerdir.¹⁴⁶⁸ Kendi peygamberleri hakkında doğru bir inanca sahip olmayan, Allah'ın emirlerini bırakıp rahiplerin uydurdıkları hükümlere uyan ve kendilerine indirilen İncil ile amel etmediklerinden dolayı ikaz edilen bu grup,¹⁴⁶⁹ Allah resulünün nübüvvetini de tasdik etmemiş,¹⁴⁷⁰ her fırsatta müslümanlara karşı müşriklerle işbirliği yapmışlardır. Bu sebeple yüce Allah, peygambere ve müslümanlara karşı kâfirlerle işbirliği yapıp onlarla dostluk bağı kuran özelde hıristiyanları, genelde ise tüm Kitap ehlini dost edinmeyi¹⁴⁷¹ müslümanlara yasak etmiştir.

Hıristiyan toplumun Allah elçisine ve müslümanlara karşı besledikleri çekememezlik duygusu, iman etmemelerinin en önemli sebeplerindendir.

¹⁴⁶⁵ Bakara, 2/135.

¹⁴⁶⁶ Bakara, 2/96, 111.

¹⁴⁶⁷ Muhammed es-Seyyid el-Celyend, *Dekâiku't-tefsîri'l-câmi li tefsîri'l-İmâm İbnTeymiyye*, 2. Bs., Müesseset-ü ulûmü'l-Kur'ân, Beyrut 1984, I, 325.

¹⁴⁶⁸ Saf, 61/14.

¹⁴⁶⁹ Mâide, 5/47.

¹⁴⁷⁰ Mâide, 5/80-81; Saf, 61/6.

¹⁴⁷¹ Mâide, 5/51.

4.3.2.2.2. Kıskanmaları

Yahudiler gibi hıristiyanlar da Hz. Peygamber'in peygamberliğinin hak olduğunu, teslîs inancının bâtil olduğunu bildikleri halde, sırf çekememelerinden dolayı Allah resulüne iman etmemişlerdir. Nitekim daha önce de beyan ettiğimiz gibi bir hıristiyan bilgini, müslüman olmadan önce Selmân-ı Fârisî'ye son peygamberin gelme zamanının çak yaklaştığını, onun Hz. İbrâhim gibi Hanîf dini üzere olacağını, Hz. İbrâhim'in hicret ettiği yerde zuhur edeceğini, daha sonra başka bir yere hicret edip yerleşeceğini haber vermiştir. Ayrıca peygamberliğinin delili olarak onun sadaka kabul etmeyip hediye kabul edeceğini, iki omuzu arasında nübüvvetine işaret eden bir mühür bulunacağını bildirmiştir. Bu bilgiyi alan Selmân-ı Fârisî, uzun araştırmalardan sonra Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve hıristiyan bilginin anlattığı şeylerin doğru olduğunu bizzat müşahede etmiştir.¹⁴⁷² Hakikati gözleriyle görünce İslâm dinini seçmiştir.

Aynı şekilde Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlib ile Şam yolculuğuna çıktığında Busrâ'da karşılaştıkları Bahîrâ isimli rahibin Allah resulünün beklenen peygamber olacağını haber vermesi, hıristiyan âleminin bu konuda gayet geniş bilgiye sahip olduklarını gösteren bir delildir.¹⁴⁷³ Keza, Allah resulünün gönderdiği İslâm'a davet mektubunu okuyan hıristiyan dinine mensup Habeşistan Hükümdarı Necâşî de Hz. Peygamber'in beklenen peygamber olduğunu ifade ederek onun Allah'ın elçisi olduğunu tasdik etmiş, müslüman olduğunu ve ona biat ettiğini bildiren cevabî bir mektup göndermiştir.¹⁴⁷⁴ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de¹⁴⁷⁵ bu gerçeği Hz. İsa'nın diliyle ifade eden birçok âyet vardır.

Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere hıristiyanlar da aynı yahudiler gibi Hz. Peygamber'i gayet iyi tanıdıkları halde, kıskançlıklarından dolayı ona iman etmemiş ve hasetleri onları inkâra sürüklemiştir. Nitekim hıristiyanlar ilâhî kitapları da reddetmişlerdir.

4.3.2.3. Kitap İnançları

Hıristiyanlar, Allah'a ve peygamberlere gerektiği şekilde iman etmedikleri gibi kendilerine gönderilen İncil'e de istendiği şekilde iman etmemiş, yahudiler Tevrat'ı nasıl tahrif etmişlerse onlar da İncil'i tahrif etmişlerdir. Hz. Peygamber'i müjdeleyen ve onun sıfatlarından bahseden âyetleri değiştirmişlerdir. Kur'ân âyetleri, Hz. İsa'nın onlara son

¹⁴⁷² Muhammed İbn İshak el-Medenî, a.g.e., s. 137.

¹⁴⁷³ Hasan Ziyâuddîn İtr, a.g.e., ss. 214-215.

¹⁴⁷⁴ A.g.e., s. 325.

¹⁴⁷⁵ Bakara, 2/89-90; A'râf, 7/156-158; Saf, 61/6.

peygamberin geleceğini ve isminin Ahmed olacağını haber verdiğini¹⁴⁷⁶ bildirmektedir. Ancak bu günkü tahrif edilen İnciller'in hiçbirinde bu gerçeğe rastlamak mümkün olmamaktadır. Hıristiyanlar, zamanla nüshaları çoğalan farklı İnciller'i ancak dörde indirmeyi başaramışlardır.

Kur'an-ı Kerîm'de hıristiyanların, Allah'a oğul isnat etmelerine cevaben hiç bir peygamberin kimseden kendisine kul olmasını isteyemeyeceğine,¹⁴⁷⁷ gerçek İncil'e göre ancak Allah'a kul olunabileceğine dikkat çekilmektedir. Mâide sûresinde yer alan bir âyet,¹⁴⁷⁸ Hz. İsa'ya indirilen İncil'in Tevrat'ı tasdik ettiğini, doğru yolu gösterdiğini, bir rehber ve öğüt olarak indirildiğini haber verirken âyetin son kısmında hıristiyanların Allah'ın indirdiğiyle hüküm vermediklerine ve fasık olduklarına işaret edilmektedir.¹⁴⁷⁹ Bir başka âyet ise¹⁴⁸⁰ yahudi ve hıristiyanların muteber bir kitap inancına sahip olmadıklarını ve inançlarının gereğini yerine getirmediklerini açıkça haber verirken yahudilerden Abdullah b. Selâm gibi, hıristiyanlardan da Necâşi gibi¹⁴⁸¹ sayıları çok az olmakla birlikte bir kısım Kitap ehlinin orta yolu takip ettiklerini ve itidalden ayrılmadıklarını beyan etmektedir.

Hıristiyanların inkârcı olmalarındaki diğer bir faktör ise âhiret hayatını inkâr etmeleridir.

4.3.2.4. Âhiret İnançları

Kur'an-ı Kerîm'deki kadar ayrıntılı olmamakla birlikte İncil'de de âhiret hayatıyla ilgili bir takım bilgilerle karşılaşırız. İncil'de bazan cennet tasvirlerinin yapıldığını,¹⁴⁸² bazan da cehennemle ilgili bilgilerin¹⁴⁸³ verildiğini görüyoruz.

Ancak hıristiyanlar, diğer inanç esaslarında olduğu gibi âhirete iman konusunda da aşırı gitmiş, doğru bir inanca sahip olmamışlardır. Zira onlar da yahudiler gibi cennete ancak kendilerinin gireceğini iddia etmişlerdir.¹⁴⁸⁴ Ancak ilgili âyetin son kısmında onların bu iddiasının sadece bir kuruntudan ibaret olduğu bildirilmekte ve hıristiyanlardan iddialarını ispat etmeleri istenmektedir.

¹⁴⁷⁶ Saf, 61/6.

¹⁴⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/79-80.

¹⁴⁷⁸ Mâide, 5/46-47.

¹⁴⁷⁹ Ahmed Mustafa el-Merâgî, a.g.e., VI, 86.

¹⁴⁸⁰ Mâide, 5/66, 68.

¹⁴⁸¹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XII, 50.

¹⁴⁸² Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, *Luka*, XIV/14.

¹⁴⁸³ A.g.e., *Matta*, XI/23-24, XIII/41-43; *Luka*, 10/15.

¹⁴⁸⁴ Bakara, 2/111; Muhammed Tâhir b. Âşûr, a.g.e., I, 672-673.

Allah'ın dininin yardımcıları olduklarını iddia eden hıristiyanlar, Hz. Peygamber'e ve onun getirdiği hakikatlere iman edeceklerine dair Allah'a söz verdikleri halde, verdikleri sözden caymakta yahudilerin yolunu takip etmişlerdir.¹⁴⁸⁵ Bu sebeptendir ki kendilerine "Allah'ın yardımcıları" ismini veren bu topluluk bu isme lâyık olamamışlardır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Kitap ehlinen azınlık da olsa hakiki mânada iman eden, Allah'a ve âhîret gününe gereği gibi inanan ve takvâyâ erişen salih kullar da vardır ki onlara iki kat mükâfat verileceği vaat edilmiştir.¹⁴⁸⁶ Konuyla ilgili âyetlerin Abdullah b. Selâm gibi iman eden bazı yahudiler hakkında nâzil olduğunu söyleyenler olduğu gibi, kırkı Necran'lı, otuz ikisi Habeşli, üçü de Bizanslı hıristiyanlar hakkında nâzil olduğunu¹⁴⁸⁷ söyleyenler de olmuştur. Aynı konuya temas eden "*Peygamber'e indirilen Kur'ân'ı dinledikleri zaman gerçeği iyice anladıklarından dolayı gözlerinden yaşlar boşaldığını görürsün...*"¹⁴⁸⁸ meâlindeki âyetlerin ise hıristiyan iken iman eden Necâşî ve arkadaşları hakkında nâzil olduğunu söyleyenlerin yanında, Cafer b. Ebû Talib'le birlikte Habeşistan'dan gelip Hz. Peygamber kendilerine Kur'ân âyetlerini okuduğunda gözlerinden akan yaşlara hâkim olamayan bir grup hıristiyan hakkında¹⁴⁸⁹ nâzil olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, hıristiyanlar da aynı yahudiler gibi, iman esasları noktasında daima aşırılığa gitmiş, tevhid ilkesinden uzaklaşmış, çeşitli iddia ve bahanelerle inkârlarına gerekçeler aramaya çalışmışlardır. Ancak yüce Allah, onların bâtil görüşlerini âyetleriyle bir bir cevaplamış ve hıristiyanların tevbe edip İslâm dinine girmedikleri sürece küfür üzere olduklarını, kendileri saptıkları gibi cahil insanları da saptırdıklarını haber vermiştir.

Kur'ân âyetlerini ve hadîs-i şerifleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Ehl-i kitap diye tabir ettiğimiz yahudi ve hıristiyanlara, müşriklerle olan münasebetlerden farklı bir takım imtiyazların verildiğini görüyoruz. Çünkü Kitap ehlinin ellerinde tahrif edilmiş de olsa bir semavî kitap ve din vardır. Müşriklerde ise böyle bir temel söz konusu değildir. Meselâ, Kitap ehlinen cizye kabul edilmesi, pişirdikleri yemeklerin yenmesi, iffetli kadınlarıyla müslümanların evlenebilmesi gibi konular buna örnek gösterilebilir.¹⁴⁹⁰ Ancak

¹⁴⁸⁵ Mâide, 5/14; Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XI, 193.

¹⁴⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/113-115; Kasas, 28/54.

¹⁴⁸⁷ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIII, 205.

¹⁴⁸⁸ Mâide, 5/83-85. Bkz. Bakara, 1/121. Âl-i İmrân, 3/75; Hûd, 11/17; Ra'd, 13/36.

¹⁴⁸⁹ İbn Kesîr, a.g.e., III, 168.

¹⁴⁹⁰ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 146-152.

bunlardan hiçbiri onların Allah'ın hak dini üzere bulduklarını göstermez. Zira onlar, dinlerini ve kitaplarını terkederek papaz ve hahamlarının uydurduklarına kayıtsız şartsız inanmakla ilâhî dine tamamen sırt çevirmiş,¹⁴⁹¹ iman konularıyla ilgili doğru bir inanca sahip olmamış ve küfre girmişlerdir.

İslâm'dan önceki ve Hz. Peygamber dönemi inkârcıların inkâr gerekçelerini ve taleplerini detaylı bir şekilde inceledikten sonra, çalışmamızın beşinci bölümünde ise, günümüz dünyasında İslâm'ın karşısında durarak inkârı imana tercih eden kişi ve toplumların inançsızlık sebeplerini kısa başlıklar altında ele almak istiyoruz. Tabiatıyla Kur'ân ve Sünnet'in bu kimseler hakkındaki hüküm ve değerlendirmeleri yine konumuza ışık tutacaktır.

¹⁴⁹¹ Seyyid Kutub, a.g.e., III, 1648.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA İNKÂR SEBEPLERİ

Hiç şüphesiz, çağımızın gelişen ve ilerleyen teknoloji dünyasında, inkârcılığın arkasında yatan birçok sebepten bahsetmek mümkündür. Ancak biz bu bölümde, dünyevîleşme maddesiyle başlayarak en önemli gördüğümüz bazı inkâr sebeplerini incelemek istiyoruz.

5.1. Dünyevîleşme

Bu bölümde inkâr sebeplerinin ilki olarak ele aldığımız dünyevîleşme, insanı âdeta esir alan, ilâhî hakikatleri görüp iman etmekten ve yaratıcıya teslim olmaktan alıkoyan, neticede “âhirete iman” konusu başta olmak üzere çeşitli itikadî hususlarda kişiyi inkâra sürükleyen bir özelliktir. Yoksa insanın dünya nimetlerinden meşrû çerçevede istifade etmesi yasaklanmamıştır.¹⁴⁹² Aksine birçok âyet ve hadiste, âhireti kazanmak emredildiği gibi dünyadaki nimetlerden istifade mubah kılınmıştır. Nitekim yüce Allah, göklerde ve yerde olan her şeyi insanların hizmetine verdiğini bildirmiş,¹⁴⁹³ helâl kıldığı temiz ve güzel şeyleri iman edenlerin kendilerine haram kılmalarını yasaklamış¹⁴⁹⁴ ve bu sebeple insanın âhiret yurdu için çalışırken dünyadan nasibini unutmamasını istemiştir.¹⁴⁹⁵ Zira insan için ancak çalıştığının karşılığı olacak ve kişi emeğinin karşılığını mutlaka görecektir.¹⁴⁹⁶ Aynı hususun “*Ey Peygamber! Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi, niçin eşlerinin hoşnutluğunu kazanmak için kendine haram ediyorsun...*”¹⁴⁹⁷ âyetiyle peygamberin şahsında da teyit edildiğini görüyoruz. Kur’ân-ı Kerîm’de “Niçin Allah’ın helal kıldığı bir şeyi haram kılıyorsunuz?” ikazı olduğu halde “Niçin Allah’ın haram kıldığı bir şeyi helâl kılıyorsunuz?” tarzında bir ikazın bulunmaması gayet dikkat çeken bir durumdur. Bu hakikat, günümüzde İslâm’ı sanki hep bir şeyleri haram kılan bir din gibi göstermeye çalışanların çok yanlış bir düşünce içinde olduklarını açıkça göstermektedir.

Görüldüğü gibi dünya nimetlerinden yararlanmanın meşrû yolu çalışmaktan geçmektedir. Bazı âyetlerde ise âhiret kazancını isteyenlerin emeklerinin karşılığının hem dünyada hem de âhirette verileceği, sadece dünya için çalışanların ise dünyalık elde etseler

¹⁴⁹² Bakara, 2/200-201. Bkz. Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rızâ, a.g.e., II, 237-240.

¹⁴⁹³ İbrâhîm, 14/32-33; Nahl, 16/12, 14; Hac, 22/36-37, 65; Lokmân, 31/20; Zuhruf, 43/13, Câsiye, 45/12.

¹⁴⁹⁴ Mâide, 5/87.

¹⁴⁹⁵ Kasas, 28/77. Bkz. Ebü’s-Suûd Muhammed el-İmâdî, a.g.e., VII, 25.

¹⁴⁹⁶ Necm, 53/39-40.

¹⁴⁹⁷ Tahrîm, 66/1. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VII, 5104..

de âhiretten bir nasip edinemeyecekleri¹⁴⁹⁸ bildirilmiştir. Diğer taraftan insanın bu âlemde başıboş bırakılmadığı, her sözünün ve davranışının hesabını vereceği, bu dünyaya sadece eğlenmek, nefsinin arzularını tatmin etmek için gönderilmediği, itikadî, amelî ve ahlâkî birtakım sorumluluklarla mükellef¹⁴⁹⁹ olduğu çeşitli âyetlerde vurgulanmıştır.

Bazı âyetlerde ise dünya hayatının ancak oyun ve eğlenceden ibaret olduğuna dikkat çekildiğini ve insanların düşünmeye davet edildiğini görürüz.¹⁵⁰⁰ Bunun için bazı âyetlerde çeşitli örneklemeler getirilir. Özellikle “*Bilin ki dünya hayatı, ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme, mal ve evlât çoğaltmada bir yarışmadan ibarettir...*”¹⁵⁰¹ meâlindeki âyet bu mânada gerçekten dikkat çekicidir.

Genel anlamda insan, yaptığı bir işin karşılığını hemen almayı arzu eder. Nitekim Câhiliye döneminde inkârcıların hayata bakışlarında ve sergiledikleri tavırlarında açıkça ortaya çıkan bu durum, günümüz inkârcıların söz ve davranışlarına baktığımızda da net bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla ölüm sonrası ebedî bir hayatın varlığına inanmayan, yaşadığı hayatta doğru ve yanlış sınırlarını kendisi çizmeye çalışan, âhîret âlemiyle ilgili bir beklentisi bulunmayan inkârcıların tüm gaye ve himmetlerini bu dünya hayatına yoğunlaştırmış olmaları, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız acelecilik özelliğinin tabii bir sonucudur diyebiliriz.

Konuyla ilgili âyetlerde, dünyaya aşırı meyleden ve dünyanın cazibesine kapılıp vahyin karşısında yer alan kişi ve toplumlarda görülen bazı olumsuz özellikler acelecilik, sınırsız özgürlük isteği, menfaatperestlik, materyalist yaklaşım, nefse düşkünlük, dinî hakikatlerle alay ve âhireti inkâr gibi yaklaşımlar olarak tezahür etmektedir.

Bir âyet-i kerîmede “*Hayır, siz çabucak geçen şu dünya hayatını seviyorsunuz da âhireti göz ardı ediyorsunuz*”¹⁵⁰² denilerek dünya hayatının acele, çabuk gelen ve geçen sıfatıyla ifade edildiğini ve genel anlamda insanların peşin ve acele olan bu dünya hayatını âhirete tercih ettiklerinin bildirildiğini görmekteyiz. Aynı sûrenin beşinci âyetinde âhireti inkârın birinci sebebi beyan edilmiş, insanın çeşitli kötülükleri rahatlıkla işleyebilmek için serbestlik aradığı ve ahlâkî kayıtları kabullenmek istemediği bildirilmiştir. Çünkü insan

¹⁴⁹⁸ Nisâ, 4/134; Şûrâ, 42/20.

¹⁴⁹⁹ Mü'minûn, 23/115; Yâsîn, 36/54; Sâffât, 37/39; Câsiye, 45/28; Kâf, 50/18; Zâriyât, 51/56. Tûr, 52/16; Tahrim, 66/7; Kıyâme, 75/36.

¹⁵⁰⁰ En'âm, 6/32; Ankebût, 29/64; Muhammed, 47/36.

¹⁵⁰¹ Hadîd, 57/20.

¹⁵⁰² Kıyâme, 75/2-21.

şayet âhirete iman edecek olursa, birtakım ahlâkî kurullarla sınırlandırılacağından, nefsinin âhireti inkâr etmesi için ona baskı yaptığı ve sonra da bazı aklî delillerle ona bu inkârın gayet mantıklı olduğunu göstermeye çalıştığı zikredilmiştir. Bu âyette ise dünyaya kendilerini esir ederek âhireti inkâr edenlerin nasıl da dar ve kısır bir bakış açısına sahip oldukları beyan edilmektedir. Bu inkârcılar için önemli olan, bu dünyadaki işlerinin yolunda gitmesi ve onların sonuçlarını almalarıdır. Âhiret için en küçük bir kaygı taşımaz, sadece bu dünyanın lezzet ve menfaatleri için çalışmanın gerekliliğine inanırlar. Neticesi ne kadar kötü olursa olsun onlar için bu dünyada başarı sağlamak en önemli husustur. Sonucu âhirette kazanma olsa da bu dünyada çile ve meşakkat çekmeyi, hele kaybetmeyi asla göze almazlar. Diğer bir ifadeyle bu kimseler peşin alışverişi severler. İlerki zamanda meydana geleceği haber verilen âhiret kazancı için bu günkü kârlarından vazgeçmek işlerine gelmez. Bu tip insanların vicdanları “âhiretin meydana gelmesi mümkündür ve ilâhî adalet için gereklidir” dese de¹⁵⁰³ onlar yine de dünyaya sarılarak âhireti inkâr etmeye devam ederler.

Bir şeyin varlığını veya yokluğunu, doğruluğunu veya yanlışlığını değerlendirmede duyu organlarıyla algılanabilir olmayı vazgeçilmez şart olarak ileri süren maddeci zihniyete sahip inkârcılar için tek gerçek bu dünya hayatıdır. Tabiatıyla bu tip insanlar, içinde yaşadıkları bu dünya hayatını ve nimetlerini henüz duyu organlarıyla algılayamadıkları âhiret hayatına tercih etmişlerdir. Yüce Allah bu hakikati “*Âhirete inanmayanlar: “Hayat, ancak bizim dünya hayatımızdır. Yaşarız ve ölürüz. Bizi sadece zaman helâk eder,” dediler...¹⁵⁰⁴*” ifadeleriyle bildirmektedir. Bir sonraki âyette de ifade edildiği gibi inkârcılar, kendilerine gerçeği haber veren apaçık âyetler okunduğunda ise “*Eğer doğru söyleyen kimselerseniz babalarımızı getirin,*” diyerek kendilerince peygamberleri ve inananları acze düşürecek bir talepte bulunmuşlardır. Aslında, inkârcılıklarında haklı olduklarını gösterebilmek için böyle bir bahanenin arkasına sığınmışlardır. Elbette onların bu teklifleri değer bulmamış ve kendilerine “*(Resûlüm!) De ki: “Allah sizi yaşıyor, sonra sizi öldürecek. Sonra da, geleceğinde hiç şüphe olmayan kıyamet gününde sizi bir araya toplayacaktır...¹⁵⁰⁵*” ilâhî vahyi ile cevap verilmiştir.

Yukarıdaki âyetin bağlamına dikkat edildiğinde, âhiret düşüncesini ancak nefesine köle olacak derecede uyan ve onun yönlendirmesiyle hareket eden kişilerin inkâr ettiği anlaşılmaktadır. Zira gerçek mânada bir âhiret inancı, insanları nefislerine körü körüne

¹⁵⁰³ Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., VI, 541.

¹⁵⁰⁴ Câsiye, 45/24.

¹⁵⁰⁵ Câsiye, 45/25.

uymaktan alıkoyar. Tek çarenin dünyaya ve içindeki nimetlere bağlılıkta olduğuna, huzurun bu dünya lezzetlerinden olabildiğince istifade edilmesiyle gerçekleşeceğine inanan ve böylece âhireti inkâr eden bu kimseler zamanla nefislerine daha da çok bağlanır ve artık hiçbir kötülükten çekinmezler. Ne insanlara ne de Allah'a karşı bir sorumluluk duygusu taşırlar.¹⁵⁰⁶ Tüm bu özellikler ise, dünyaya aşırı bağlanıp çeşitli bahanelerle âhireti inkâr etmenin sonuçta insanın ahlâkını felç ettiğini açıkça göstermektedir.

Dünyaya taparcasına meyleden, tüm ilgisini gözüyle görebildiği, duyu organlarıyla hissedebildiği bu âleme yoğunlaştıran inkârcıların “İnsanın ruhunu Allah kabzetmez. İnsan tıpkı bir saat gibi zamanla durur ve çürür” gibi ifadeleri akla ve mantığa uymamaktadır. Bilakis onlar böyle olmasını arzu etmektedirler. Zira ölümden sonra bir başka hayatın varlığı ve yaptıklarını hesabını vermek işlerine gelmemektedir. Bu sebeple âhireti tamamen inkâr ederek, hevâ ve heveslerine dayanan bu istekleri zamanla inanç halini almıştır.

Dünyaya aşırı bağlanıp âhîret hayatını inkâr etmenin şüphesiz birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden bazılarını açıklayan bir âyet-i kerîmede o inkârcıların dinlerini bir eğlence ve oyun edinmelerinden, dünya hayatının onları aldattığından, onların âhîret gününü unutarak âyetleri bile bile inkâr ettiklerinden bahsedilmektedir.¹⁵⁰⁷ Bu âyette ilginç bir incelik vardır. Allah Teâlâ, önce bu insanların kâfir olduğunu, sonra onların dini alay ve eğlence konusu edindiğini daha sonra da dünya hayatının kendilerini aldattığını bildirmiştir. Son olarak da bu insanların Allah'ın âyetlerini inkâr ettiğini beyan etmiştir. İşte bu açıklama tarzı, insanı küfre ve sapıklığa götüren aşırı dünya sevgisinin her afetin başlangıcı olduğuna açıkça delâlet etmekte¹⁵⁰⁸ ve insanları bu felâkete düşmemeleri için uyarmaktadır.

Bazı müfessirler, zikrettiğimiz A'râf, 7/51. âyette âyette bahsi geçen dini oyun ve eğlence haline getirmekten kastın, müşriklerin yenmesi helâl olan birtakım hayvanları kendilerine haram kılmaları, Kâbe'nin etrafında çıplak olarak ve el çırparak tavaf etmeleri gibi şeytanın güzel gösterdiği çirkin davranışlar¹⁵⁰⁹ olduğunu ifade etmiştir. Bazı âyetlerde yüce Allah'ın âyetleri okunduğunda büyüklük taslayıp kıyamet gününü yalanlayan inkârcılara “...Sizin bu gününüze kavuşmayı unuttuğunuz gibi, bugün biz de sizi unutacağız. Sizin varacağınız yer ateştir ve sizin için yardımcıları da yoktur. Bu, sizin Allah'ın âyetlerini

¹⁵⁰⁶ Ebû'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., V, 328.

¹⁵⁰⁷ A'râf, 7/51.

¹⁵⁰⁸ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIV, 99.

¹⁵⁰⁹ Ebû Muhammed el-Begavî, a.g.e., III, 234.

alaya almanızdan ve dünya hayatının sizi aldatmasından dolayıdır”¹⁵¹⁰ denileceği ve ileri sürecekleri bahanelerinin kabul edilmeyeceği bildirilmektedir.

Cahiliye döneminde müşrik Araplar’ın bu tutumlarının benzerini, hayat standardının oldukça yükseldiği, teknolojinin ilerlediği günümüz modern iletişim çağında yaşayan inkârcılarda da görüyoruz. Zira İslâm dinine ve müslümanlara mesafeli duran bazı inkârcıların, çeşitli bahanelerle dini, dinin sembollerini ve dindarlığı eğlence malzemesi haline getirdiklerini ya bizzat ya da basın ve yayın yoluyla birçok kez görmüşüzdür. Kanaatimize göre Hz. Peygamber’i çeşitli suretlerde resmederek İslâm’ı ve müslümanları aşağılamaya çalışan zihniyetin yaptığı da budur. Olumsuz müslüman tiplerinin canlandırıldığı, namaz ve oruç gibi dinin temelini oluşturan ibadetlerle, mukaddesatla alay edilen bir takım filim ve tiyatro gösterileri de aynı hedefe yönelik yapılan icraatlardır diye düşünüyoruz.

Kur’ânı Kerîm’de bazı âyetlerde “*Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın*”¹⁵¹¹ meâlindeki ifadeler dikkati caliptir. Bu âyetlerde “dünya hayatının aldatması” tabiri mecâzî bir ifadedir. Çünkü dünya hayatı gerçek mânada insanı aldatmaz. Öyleyse kastedilen mâna dünya hayatı esnasında bir takım insanlarda aldanmanın meydana gelmesi şeklindedir. Zira insan, ömrünün uzun, malının çok, şan ve şerefine yüce olmasını arzular. Bu hususlardaki aşırı hevesi onun dini ve dinin hakikatlerini merak edip araştırmasına engel olur.¹⁵¹² Böylece dünya sevgisiyle, mal mülk hırsıyla helâk olur gider. Nitekim âyet-i kerîmelerde zemmedilen yahudilerin en önemli olumsuz özelliklerinden biri, dünya hayatına en düşkün insanlar olmaları¹⁵¹³ şeklinde bildirilmiştir.

Bir âyette ise “*Bize kavuşmayı ummayan, dünya hayatından memnun olup, onunla rahat eden ve âyetlerimizden gafil olanlara gelince, işte onların kazandıklarına karşılık varacakları yer cehennemdir*”¹⁵¹⁴ denilerek, bu tip inkârcıların yüce Allah’ın huzuruna çıkarılacağını beklemeyen, dünya hayatından memnun olan ve Allah’ın âyetlerinden gaflet içinde bulunan insanlar olduğuna dikkat çekilir. Hâlbuki dünyaya aşırı bağlılık her hatanın başı¹⁵¹⁵ olarak kabul edilmiştir. Zira haksız yere cana kıymak, zulüm yapmak, gasbetmek,

¹⁵¹⁰ Câsiye, 45/31-35. Bkz. Tâhâ, 20/126.

¹⁵¹¹ Lokmân, 31/33; Fâtır, 35/5.

¹⁵¹² Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIV, 99.

¹⁵¹³ Bakara, 2/96.

¹⁵¹⁴ Yûnus, 10/7-8.

¹⁵¹⁵ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr fi’l-tefsîri bi’l-me’sûr*, III, 558; Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XIV, 99.

yağmacılık, hırsızlık, faiz alıp vermek, yetim malı yemek, zekâtı engellemek, yalan şahitlik, şahitliği gizlemek, yalan yere yemin etmek, vasiyyette hile yapmak, haramı helâl kabul etmek ve verdiği sözden caymak gibi büyük günahlar hep dünya sevgisinden kaynaklı olumsuz şeylerdir.¹⁵¹⁶ Öyleyse gerçek mânada âhîret inancına sahip olan bir kimsenin zikredilen bu olumsuz sıfatlardan şiddetle uzak durması gerekir.

İtikadî bakımdan zayıf olan ve âyetlerde “kalplerinde hastalık bulunanlar”¹⁵¹⁷ diye tabir edilen insanlar, bu dünyada bir makama sahip olabilmek ya da sahip oldukları makamlarını kaybetmemek için şahsiyetlerinden ve inançlarından rahatlıkla tâviz verirler. İnsanlık tarihi, dünyaya aşırı meyilleri sebebiyle bu akıntıya kapılanların örnekleriyle doludur. Meselâ, yaşadığı toplumdaki makamının büyüklüğüyle ve servetinin çokluğuyla meşhur olan Firavun ve Kârûn gibi¹⁵¹⁸ Kur’ân’ın bahsettiği bazı şahsiyetler, kendilerini tevhid inancına davet eden peygamberlere sürekli olarak sahip oldukları dünyalıklarına güvenerek karşı çıktıkları için¹⁵¹⁹ inkâr bataklığından kurtulamamışlardır.

Aşırı dünya sevgisinin konu edinen bir hadisinde Hz. Peygamber: “*Yemek yiyenlerin yemek kabının başına üşüşükleri gibi, insanların size karşı birleşip başınıza üşüşmeleri yakındır*” deyince ashaptan biri: “O gün biz sayıca az olduğumuz için mi bu duruma düşeriz?” diye sormuş, Hz. Peygamber: “*Hayır, bilakis o gün sayıca çok olacaksınız. Fakat sele kapılan çerçöp gibi olacaksınız. Öyle ki: Allah düşmanlarınızın kalbinden sizin mehabetinizi çekip çıkaracak ve sizin kalbinize de veheni yerleştirecektir.*” diye cevap vermiştir. “Vehen nedir, ey Allah resulü?” diye sorulduğunda ise “*Dünya sevgisi ve ölüm korkusudur*” demiştir.¹⁵²⁰

Gerçekten de önceden olduğu gibi bu gün de, başta âhîret inancı olmak üzere dinî hakikatlerin tümünü veya bir kısmını inkâr eden kişi ve toplumlarda menfaat ve dünyaya eğilim ön plandadır. Çünkü bu insanlar için değer ifade eden tek şey bu âlemdir. Bu sebepledir ki bu tip insanlar kendi çıkarlarını her şeyden önemli görürler. Hatta bu uğurda en yakınlarını dahi feda etmekten çekinmezler. Günümüz modern çağında, birtakım gelişmiş ülkelerin kendi menfaatleri uğruna özellikle Ortadoğu’da müslüman gözyaşının ve kanının

¹⁵¹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e., II, 197.

¹⁵¹⁷ Bakara, 2/10.

¹⁵¹⁸ Şuarâ, 26/29; Kasas, 28/76.

¹⁵¹⁹ M. Fatih Kesler, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Doğru Düşüncenin Engelleri*, Akçağ Yayınları, İstanbul 2016, ss. 10-11.

¹⁵²⁰ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 5.

akmasına seyirci kalmalarının, hatta savaşa çanak tutmalarının altında yatan başlıca sebep de budur.

Konuyu bir başka açıdan değerlendirdiğimizde ise, kendisini dünyanın cazibesine kaptıran, kanaatkârlık erdemini kaybeden tamahkâr bir takım müslümanların, bu dünyaya gereğinden fazla eğilim gösterdiklerinde hayatın birçok safhasında dinî hakikatlerden tâviz vermeye başladıklarını görürüz. Meselâ, bu insanların çoğu zaman, hadislerde dinin direği diye tabir edilen namazı hafife almaya başladıkları, “Çalışmak da ibadettir. Kalbin temiz olsun yeter” gibi bahanelerle inkâr bataklığına saplandıkları açıktır. İslâm dininin temel prensiplerinden biri olan zekât konu edildiğinde, fakirin zenginin malında hakkı olamayacağı bahanesiyle bu vecibeyi inkâr edenlerin de azımsanmayacak kadar çok olduğu bir gerçektir.

Dünya hayatını nefsinin istediği gibi dolu dolu geçirme adına, çağdaşlık ve modern müslümanlık iddiasıyla ortaya çıkan bazı insanların çeşitli bahanelerle İslâm’ın tesettür emrini reddettikleri bilinmektedir. Yüce Allah’ın emrine uymayan bir tarzda giyinip toplum içinde dolaşmak bu bakış açısına sahip insanlar tarafından gayet tabii kabul edilir.

Bazı kimseler de alkollü içeceklerin tüketiminde bir problem bulunmayacağını, alışverişlerde faizli muamelelerin sıkıntı doğurmayacağını rahatlıkla dillendirirler. Bu tip insanlar için Allah’ın emirleri ve yasakları pek fazla kıymet ifade etmez. Çünkü onların dillerinden eksik etmedikleri ve arkasına sığındıkları bir bahaneleri vardır. Onlara göre önemli olan yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kalp temizliğidir. Sıklıkla kalplerinin temiz olduğunu dillendirir dururlar.

Özellikle ulaşım ve kitle iletişim araçlarının geliştiği çağımızda, artık bazı ortamlarda nikâh bağıyla bir aile yuvası oluşturmak yerine, yüce Allah’ın izin vermediği nikâhsız birliktelik teşvik edilir hale gelmiştir. Böylece bazı kişilerin yer yer nikâhsız bir şekilde aynı evi paylaştıkları bilinen bir gerçektir. Anlaşılan insanlar, bir haramı seyrederek veya işleyerek alışkanlık kazanmakta ve zamanla o günah karşısında ilk zamanlar gösterdikleri tepkiyi sonraları göstermemektedirler. Çünkü artık o haram iş, âdeta onların gözünde normalleşmiş ve meşrû bir hal almıştır. Diğer bir ifadeyle, bu insanlar inançlarına uygun bir hayat sürdürmediklerinden, zamanla yaşadıkları gibi inanır hale gelmiş ve inkâr girdabına kendilerini kaptırıp vermişlerdir.

Özetlemek gerekirse, Allah Teâlâ insanlara dünya hayatını ve nimetlerini ihtiyaçları kadar yararlınsınlar, O’nun emir ve yasaklarına riayet etsinler diye vermiştir. Diğer taraftan

da O, bir âyetiyle mal ve evlât gibi nimetlerin dünya hayatının geçici süsü olduğunu bildirmiş, bâki kalacak salih amellerin kendi katında sevap ve ümit olarak daha hayırlı olduğuna¹⁵²¹ dikkat çekmiştir. Bir başka âyetinde ise, kadın, oğul, altın ve gümüş, salma at, davar ve ekin gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeylerin insana süslü gösterildiğini, asıl varılacak güzel yerin ancak kendi katında olduğunu vurgulamıştır.¹⁵²² Bazı âyetlerinde ise, dünya nimetlerinin az ve geçici olduğunu, oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu, onlara aldanmamak gerektiğini bildirmiş¹⁵²³ ve kullarını uyarmıştır.

Hulâsa, şer’î kurallara uymak kaydıyla bu dünyada hayat sürdürmek ve nimetlerinden istifade etmek şüphesiz herkes kadar müslümanların da hakkıdır. Ancak yukarıda örneklerle açıkladığımız gibi dünyevîleşme, çoğu zaman insanın dinî inancına ve bakışına zarar vermekte ve onu çeşitli sebeplerle inkâra sürükleyebilmektedir.

Günümüz inkâr gerekçeleriyle ilgili tespit ettiğimiz diğer konu özentidir.

4.2. Özenti

Çalışmamızın birinci bölümünde, gerek İslâm öncesi gerekse Hz. Peygamber dönemi inkârcıların hak ve hakikat karşısında ileri sürdükleri önemli bahanelerinden birinin de atalarının peşinden gitme iddiaları olduğunu zikretmiştik. İnkâra sevkeden sosyal etkenleri belirlerken “Taassup/Hamiyyet” başlığıyla¹⁵²⁴ ele aldığımız özenti konusunu ayrıntılı bir şekilde incelemiş, çeşitli dönemlerde yaşayan insanların, akıllarını kullanmak yerine öncekilere ve içinde yaşadığı çevreye bilinçsizce bağlanarak birtakım gelenekleri kutsallaştırdıklarını, onlardan gördükleri ve duyduklarından başka hiçbir görüşü kabul etmek istemediklerini, böylece inkâr bataklığına nasıl sürüklendiklerini belirlemiştik. Şimdi ise günümüz dünyasında yaşayan inkârcıların, dinî hakikatler karşısında çoğu kez bir sığınak edindikleri taklidin, kişi ve toplumları nasıl da vahyin gerçekleri karşısında amansız bir düşman ve saldırgan haline getirdiğini tespit etmek istiyoruz.

Aslında taklit, nötür bir kavram olup, olumsuz olduğu gibi olumlusu da vardır. Bu yüzden ki Kur’ân âyetlerini incelediğimizde, taklidin tümüyle yasaklanmadığını aksine

¹⁵²¹ Kehf, 18/46.

¹⁵²² Bakara, 2/212; Âl-i İmrân, 3/14.

¹⁵²³ Nisâ, 4/77; En’âm, 6/12, 70, 130; A’râf, 7/51; Tevbe, 9/38; Ra’d, 13/26; Kasas, 28/60; Ankebût, 29/64; Lokmân, 31/33; Fâtır, 35/5; Mü’min, 40/39; Şûrâ, 42/36; Zuhruf, 43/35; Câsiye, 45/35. Muhammed, 47/36; Hadîd, 57/29.

¹⁵²⁴ Bkz. ss.114-125.

bazı durumlarda bunun gerekli olduğunu öğreniyoruz.¹⁵²⁵ Meselâ, bir âyette “...*Eğer bilmiyorsanız ilim adamlarına sorun!*¹⁵²⁶” denilerek, hakikatler konusunda yeterli bilgiye sahip olmayanlardan bunları bilenlere sorarak öğrenmeleri istenmiştir.¹⁵²⁷ Bu mânada Yûsuf peygamberin “*Babalarım, İbrâhim, İshak ve Ya ‘kûb’un dinine uydum...*¹⁵²⁸” ifadesi, ataları da olsa önceki peygamberlerin dinine uyup yollarından gitmenin yüce Allah’ın emri olduğunu açıklamaktadır.¹⁵²⁹ Bir başka âyette ise Allah Teâlâ müşriklerden, hakka yönelen İbrâhim peygamberin dinine uymalarını istemektedir.¹⁵³⁰ Öyleyse, kişiyi doğruya ve hakka ulaştıran taklit meşrû ve gereklidir.

Ancak bizim burada üzerinde durduğumuz taklit, maddenin ötesinde bir âlemin varlığını bir türlü kabul etmek istemeyen bir takım inkârcıların, inançsızlıklarına bahane olarak ileri sürdükleri, aklî ve şer’î mesnetten yoksun bir mazeret olmaktan öte gidemeyen, dinî hakikatler karşısında insanı duyarsız hale getirip inkâra kadar sürükleyebilen taklittir.

Yüce Allah, insanın fitratına inanç ve ibadet eyilimini yerleştirmiş,¹⁵³¹ iman ve tevhide yönlendiren sayısız tefekkür malzemesi yaratarak, insanoğlundan tüm varlık âleminden ibret almasını ve yaratınını bilip tanımasını istemiştir.¹⁵³² Ne var ki günümüz dünyasında, nefsinin isteklerini önceleyen, anne-baba ve yakın çevresinin de etkisiyle öncekilerden kalma birtakım bâtil görüşleri benimseyen basiretten yoksun inkârcıların sayısının insanlık nüfusunun çoğunluğunu oluşturması dikkat çekicidir. Hakikati İslâm dininin dışında bir yerlerde arayan bu insanlar, gittikleri yolun yanlış olduğunu¹⁵³³ bir türlü görmek istemezler. Zira onlar, âyetin ifadesiyle hak karşısında âdeta sağır, dilsiz ve kördürler.¹⁵³⁴ Bu sebeptendir ki hakikati haykıran, Allah’ın varlığının, birliğinin ve İslâm dininin gerçekliğini açıkça ortaya koyan bunca delilleri bir tarafa bırakarak, hak dinin ve müntesiplerinin karşısında yer almaktadırlar. Bu insanları, geçmişten ve onların birer uzantısı olarak yaşatılan geleneklerden koparmak hiç de kolay değildir. Hâlbuki İslâm dini, onları gelenek sultasından ve donukluktan kurtarmak, dimağlarını aydınlatarak düşünce

¹⁵²⁵ Ebü’t-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân, a.g.e., VII, 245.

¹⁵²⁶ Nahl, 16/43.

¹⁵²⁷ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, 2172.

¹⁵²⁸ Yûsuf, 12/38.

¹⁵²⁹ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XVIII, 139-141.

¹⁵³⁰ Âl-i İmrân, 3/95; Nisâ, 4/125; İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiü’t-tefsîr*, 1. Bs., Dâru İbnü’l-Cevzî, Mısır 1427, I, 299-300.

¹⁵³¹ Rûm, 30/30.

¹⁵³² Âl-i İmrân, 3/190-191.

¹⁵³³ Âl-i İmrân, 3/19, 85.

¹⁵³⁴ Bakara, 2/18, 171; En’âm, 6/39; Enfâl, 8/22; Yûnus, 10/42; Hûd, 11/24; Enbiyâ, 21/45; Furkân, 25/73; Neml, 27/80; Rûm, 30/52; Zuhuf, 43/40; Muhammed, 47/23.

ufuklarını harekete geçirmek istemektedir.¹⁵³⁵ Onlar ise İslâm'ın aydınlık yolundan kaçmakta, geleneğin karanlık pençeleri altında ezilmeye ve inkâra rıza göstermektedirler.¹⁵³⁶ Zira geçmişin geleneği ile günün çevresinin etkisinden kendisini alamayan bu inkârcı insanlar, yüce Allah'ın hak kelâmı ile cahillerin sözleri arasında doğru bir tercih yapamayacak kadar basiret yoksunudurlar.¹⁵³⁷ Hz. Peygamber'in bir hadîsinde yer alan "*Her çocuk İslâm fitratı üzere doğar. Onun bu hali konuşma çağına kadar devam eder. Sonra anne-babası onu hıristiyan, yahudi veya müşrik yapar*"¹⁵³⁸ ifadeleri, insanların taklit yoluyla inkâra nasıl battıklarını gayet net bir şekilde açıklamaktadır. Ahzâb süresinde, kurtuluşun ancak kendi bâtil geleneklerine uymakta olduğunu savunan, İslâm dinini kendileri için en büyük tehlike olarak gören bu tip inkârcıların, âhiret gününde kendilerine vaat edilen azabı müşahede edince "*...Keşke Allah'a itaat etseydik, peygambere itaat etseydik...*", *Ey Rabbimiz! Biz yöneticilerimize, büyüklerimize itaat ettik de onlar bizi doğru yoldan saptırdılar*"¹⁵³⁹ sözleriyle dillendirecekleri itiraf ve pişmanlıklarına yer verilmektedir. Ancak taklitleri sebebiyle âhiretlerini perişan eden bu insanların o günkü pişmanlıklarının kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağı aşikârdır.

Kur'ân âyetleri, inkârın en önemli sebeplerinden biri olan taklit hastalığından kurtulmanın yollarını göstermiş ve insanlara inandıkları konuların doğruluğunu araştırmayı, cehaletle savaşmayı, kendini yenilemeyi, varlık âleminde ibret alarak hakikate ermeyi emretmiş,¹⁵⁴⁰ kişinin dünya ve âhiretini zayi etmekten ancak bu şekilde kurtulabileceğini bildirmiştir. Çünkü insanlığın yegâne kurtuluş yolu sadece İslâm dinine ve Hz. Peygamber'e tâbi olmaktan geçmektedir.¹⁵⁴¹ Dolayısıyla, İslâm dininin mesajları karşısında olumsuz tavır sergileyen, kendileri gibi düşünmeyenlere her türlü haksızlığı reva gören, çıkarlarını daima ön planda tutan, ancak yeri geldiğinde insan haklarından bahseden kişi ve toplumların, bu bâtil düşünceleriyle, yaşadıkları topluma ya da bir başkasına kalıcı bir fayda sağlamaları söz konusu değildir ve olmayacaktır.

¹⁵³⁵ M. Fatih Kesler, a.g.e., s. 25.

¹⁵³⁶ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, 2793.

¹⁵³⁷ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., XXV, 153.

¹⁵³⁸ Buhârî, "Cenâiz", 78; Müslim, "Kader", 2658.

¹⁵³⁹ Ahzâb, 33/66-67.

¹⁵⁴⁰ Furkân, 25/73.

¹⁵⁴¹ Mü'minûn, 23/1; İmâm Rabbâni Ahmed el-Fârûk es-Serhendî, *el-Mektûbât*, Fazilet Neşriyet, İstanbul, ty., II, 58.

Kanaatimize göre çağımızın en önemli inkâr sebeplerinden biri de düşünce kirliliğidir.

5.3. Düşünce Kirliliği

Allah'ın insana vermiş olduğu en önemli nimetlerden biri de şüphesiz akıldır. Kişi akılı sayesinde yaratan rabbinin muhatabı olabirmiştir. Âyetler, akıl sahiplerine hitap etmiş¹⁵⁴² ve ancak akıl sahiplerinin düşünüp ibret alabileceğini bildirmiştir.¹⁵⁴³ İnsan yüce Allah'ın verdiği akılı kullanarak düşünür, fikir üretir ve böylece doğruyu yanlıştan ayırt edebilir. Bu sebeptir ki, yüce Allah Kur'ân'ında birçok âyette insanın düşünme özelliğini ön plana çıkarmıştır.¹⁵⁴⁴ İnsanca yaşayabilmenin en önemli şartı akıldır. Akıl ile elde edilen düşünce ise, insanın tüm davranışlarını şekillendiren en temel yetilerinden biridir. Kişi düşünce yapısına göre bir takım ilkeleri benimser ve hayatını ona göre biçimlendirir.¹⁵⁴⁵ Aklını gereği gibi kullanmayan insanlar, kendilerini bir takım düşünce kirliliklerinden koruyamaz, nefislerinin hoşuna gitmeyen kural ve prensipleri kabullenmek istemezler. Bu sebeptir ki, kanaatimize göre günümüz şartlarında özellikle gençlerin, inkâra yönelmelerinde en önemli etkenlerden biri de düşünce kirliliğidir. Zira düşünce kirliliği, insanın psikolojisini, inanç ve değer yargılarını olumsuz yönde etkiler, yaşadığı ortamda çeşitli aşırılık ve sapkınlıklara sebebiyet verebilir.

Günümüzde çevre kirliliği, hava kirliliği, su kirliliği, deniz kirliliği, görüntü kirliliği gibi pek çok kirlilikten bahsetmek mümkün ise de gerek fert gerekse toplum için en tehlikeli kirlilik düşünceyle ilgili olanıdır diyebiliriz. Bir toplumda düşünce kirliliğinin oluşmasında cahillik, gayri ahlâkî yıkıcı ve saptırıcı bazı meyiller, gelişim ve üretimin olmaması, gençlerde birtakım radikal eğilimler, sosyal ilişkilerin zayıflaması, toplumsal problemlerin artması gibi pek çok sebepten bahsedilebilir. Özellikle dünyanın küreselleştiği ve sosyal iletişim ağlarının her yanı sardığı çağımızda, gençlerde görülen düşünce kirliliğinin en önemli sebeplerinden birinin de genelde teknolojik imkânlar özelde ise internet ve diğer kitle iletişim araçları olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁵⁴² Bakara, 2/179, 197; Mâide, 5/100; Talâk, 65/10; Ebû İshâk Ahmed, *el-Keşfu ve'l-beyân (Tefsîru's-Sa'lebi)*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (thk. Ebû Muhammed b. Âşûr), Beyrut 1422/2002, III, 231.

¹⁵⁴³ Bakara, 2/269; Âl-i İmrân, 3/7, 190; Yûsuf, 12/111; Ra'd, 13/19; İbrâhîm, 14/52; Sâd, 38/29; Zümer, 39/9, 18, 21; Mü'min, 40/54. Bkz. Ebû'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., I, 212.

¹⁵⁴⁴ Bakara, 2/219; Âl-i İmrân, 3/191; A'râf, 7/176, 184; Yûnus, 10/24; Nahl, 16/11, 44, 69; Rûm, 30/21; Zümer, 39/42; Câsiye, 45/13; Haşr, 59/21.

¹⁵⁴⁵ Bakara, 2/200-201; Ebû Muhammed Sehl b. Abdulah b. Yûnus et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm (Tefsîru't-Tüsterî)*, Dâru'l-Harem li't-Türâs, (thk. Abdürraûf Sa'd, Hasen Muhammed Alî), Kahire 1425/2004, 101-102.

Zamanımızda ister gazete, dergi ve kitap gibi basılı eserler, ister radyo, kaset, CD, DVD gibi işitsel ya da uydu yayınları, sinema ve tiyatro gibi görsel olsun “medya” diye adlandırılan ve hızla gelişen basın ve yayın organlarının insanların inanç, âdet, kültür, hayat tarzları ve değer yargılarındaki etkisini burada zikretmemiz gerekir. Zira bazı medya araçlarıyla zaman zaman topluma açıkça inkârcılık aşılandığına, İslâm dışı birtakım inançların cazip gösterilmeye çalışıldığına bizzat şahit oluyoruz. Meselâ, günümüzde ekranlara sunulan bir takım filim ya da çizgi filimlerin başrolünde, yarı tanrı yarı insan karakterli oyunculara yer verilmesi, farklı tanrı ve tanrıçalara vurgu yapılması yaşadığımız toplum adına durumun vehametini gözler önüne sermektedir.

Dikkatle gözlemlendiğimizde, tüm bu iletişim araçlarının insaları fert ve toplumsal olarak, başta inanç dünyası olmak üzere hayatın her alanında nasıl derinden etkilediğini görmemek mümkün değildir. Meselâ, dinde yasak olan birtakım söz ve davranışların televizyon ekranlarında sürekli tekrarlanarak âdeti teşvik edilmesi, müslüman toplum üzerinde önce alışkanlık kazandırmakta ve daha sonra dinî emir ve yasaklara uymayan bir takım davranışların benimsenmesine yol açmaktadır.¹⁵⁴⁶ Öyle ki alkollü içecekleri tüketmek, kumar oynamak, nikâhsız birliktelik, hırsızlık yapmak ve yalan konuşmak gibi haram olan bazı davranışlar zamanla âdeti meşrû gibi kabul edilmekte, namaz kılmak, nikâh ve kadınların tesettürü gibi yüce Allah’ın kesin emri olan bazı hususlar ise basite alınabilmekte ya da gereksiz görülmektedir. Keza bu gün, başta zaman israfı almak üzere, kötü alışkanlıkların çoğalmasında, tüketim çılgınlığının her geçen gün artmasında,¹⁵⁴⁷ toplum kültürünün yozlaşmasında, şiddet ve şehvete yönelik davranışların temelinde, akrabalık ve komşuluk bağlarının zayıflamasında ve çoğu aile yuvasının sarsılmasında medya ve sosyal ağların olumsuz etkisi inkâr edilemez bir hakikattir. Aynı şekilde saygı ve sevgi merkezli bir hayat anlayışı yerine çıkarıcı ve enâniyet merkezli bir bakış açısının her geçen gün yayılmasında, Batı hayranlığının her gün biraz daha artmasında kitle iletişim araçlarının etkisi göz ardı edilemez.

Bu gün özellikle bazı gençlerin giyim-kuşamları, traş şekilleri, konuşma biçimleri, davranışları, benimsedikleri hayat tarzları olmak üzere, bazı iş yerlerine verilen isimler, yabancı bir takım markalara gösterilen itibar ve genel anlamda insanların meyilleri, medya aracılığıyla dayatılmak istenen Batı hayranlığının toplum üzerinde ne kadar etkili olduğunu

¹⁵⁴⁶ Abdullah Akın, *Din Eğitimi*, s. 38.

¹⁵⁴⁷ Ali Şeriatî, *Kendisi Olmayan İnsan*, 4. Bs., Feer Yayınları, Ed. Hicabi Kırılancık ve Derya Örs, (çev. Ejder Okumuş), Ankara 2014, ss. 294-295.

görmek için yeterlidir. Ancak yerinde ve gereği kadar kullanıldıklarında iletişim araçlarının insanın gelişimine ve bilgiye ulaşımına getirdiği kolaylıklar da inkâr edilmez gerçeklerdir.

İnkâra götüren düşünce kirliliğine kapılanlar içerisinde tekfirçi yaklaşım gösteren ve kendinden başka müslüman kabul etmeyen, başkalarının düşüncelerine saygı göstermeyen bir takım grupları, kendileri gibi düşünmeyenlerin kanını ve canını mubah gören radikal oluşumları da zikretmemiz gerekir. İnsanı düşünce kirliliğine sürükleyen en temel sebeplerden birinin cahillik olduğunu söyleyebiliriz. İslâm'ın kurallarını, adabını bilmeyen insan başkalarının yönlendirmesiyle iyilik yapıyorum diye belki çok büyük yanlışlıklara düşebilir.

Kur'ân âyetlerini okuyup anlarken sebab-i nüzülü bilinmeden, hadîs-i şeriflere bakılmadan, ulûmü'l-Kur'ân bilgileri gözetilmeden ve naslar bir bütün olarak ele alınmadan yapılacak yorum ve çıkarımlar kişiyi doğru bir sonuca ulaştırmayacak, önce düşünce kirliliğine ve sonra inkâra kadar götürebilecektir. Öyleyse naslarla ilgili hüküm verirken bütüncül bir araştırma yapmadan, mefhumun delâletini gözetmeden, istidlâl kurallarına riayet etmeden, delilleri bir araya getirip incelemeyen, önceki âlimlerin görüşlerini göz ardı ederek nasların sadece zâhirine bakarak hüküm çıkarmaya çalışmak da kişiyi düşünce kirliliğine sürükleyen etkenler arasında sayılmalıdır. Hüküm verirken bu sorumlulukları yerine getirmeyen dinî görüntülü bazı kişi ve grupların birbirlerini tekfir ettiklerine, kanlarını ve mallarını mubah saydıklarına hata helâller ve haramlar noktasında haktan saparak inkâra yöneldiklerine tanık oluyoruz.

Günümüz inkâr sebeplerinden birinin de fakirlik olduğunu söyleyebiliriz.

5.4. Fakirlik

Allah Teâlâ, kullarından dünya ve âhiret dengesini kurmalarını istemiş, âhiret için dünyayı ya da dünya için âhireti terketmelerini yasaklamıştır.¹⁵⁴⁸ Âyetlerde insana ancak çalıştığının karşılığı verileceği bildirilmiş,¹⁵⁴⁹ müslümanlardan gerek fert gerekse toplum olarak madden ve manen güçlü olmaları, gelişip ilerlemeleri, tembelliğe meyletmeden hem dünya hem de âhiret için çalışmaları istenmiştir.

Bugün uluslararası düzeyde gelişmiş ülkelere nispetle İslâm ülkelerinin fakir durumu ve konumu gözönünde bulundurulduğunda, müslümanların çalışmaya ve üretmeye her

¹⁵⁴⁸ Kasas, 28/77; Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-Câmiu's-sağîr fi ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, 2. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, Hadis: 7594, s. 465.

¹⁵⁴⁹ Necm, 53/39-40. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VII, 4609-4610.

zamankinden daha çok ihtiyacı bulunduğu bir gerçektir. Zira açlık ve sefaletle mücadele eden bir İslâm toplumunun, gelişmiş inkârcı milletlere karşı şahsiyetini, onurunu, bağımsızlığını, iffetini, inancını ve dinî hassasiyetlerini koruması neredeyse imkânsızdır. Çünkü bir toplumun fakir oluşu, başka toplumların boyunduruğu altına girip bir köle toplumu haline gelmesini gerekli kılacaktır. Can, mal, ırz, din ve akıl özgürlüğünü dokunulmaz temel prensipler olarak kabul eden İslâm dininin böylesine bir hayatı tesvib etmesi ise elbette mümkün değildir.

Kur'ân âyetlerinde on üç yerde zikredilen *fakr* kelimesi ve türevleri incelendiğinde, bu kelimelerin bazı âyetlerde “Allah’a muhtac olmak” mânasında mânevî fakirlik olarak¹⁵⁵⁰ zikredildiği görülür ki bu mânada fakirlik her insanın temel özelliğidir. Ancak birçok âyette ele alınan fakirlik “nisap miktarı mala malik olmayan ihtiyaç sahibi kimse”¹⁵⁵¹ anlamında zikredilmiştir ki bizim konumuzla ilgili olan budur.

Hadis edebiyatını incelediğimizde Hazreti Peygamber’in “*Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği ancak şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini yüce Allah’ın gerçekleştirecek olduğu kimselerdir*”.¹⁵⁵² “*Cennetin kapısında durup baktım. Bir de gördüm ki, içeri girenlerin çoğu yoksullardı. Zenginler ise hesap vermek için alıkonulmuşlardı...*”.¹⁵⁵³ “*Çiftlik ve akar edinerek dünyaya rağbet etmeyin*”¹⁵⁵⁴. “*Dünya ve dünyalıklardan yüz çevir ki Allah seni sevsin; halkın elinde olandan yüz çevir ki insanlar seni sevsin*”.¹⁵⁵⁵ “*Şüphesiz her ümmetin bir imtihan vesilesi vardır, benim ümmetimin fitnesi de maldır*”, “*Dünya, Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar değerli olsaydı, hiçbir kâfire asla ondan bir yudum su içirmezdi*”.¹⁵⁵⁶ “*Dünya ve içindekiler melundur. Ancak Allah’ın zikri, ilim öğreten ve ilim öğrenen müstesna*”.¹⁵⁵⁷ “*Dünya müminin zindanı, kâfirin*

¹⁵⁵⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., ss. 524-525; Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 641.

¹⁵⁵¹ İbn Manzûr, a.g.e., V, 60-61.

¹⁵⁵² Buhârî, “Eymân”, 9; “Edeb” 61; Müslim, “Cennet”, 2853; Tirmizî, “Cehennem”, 13; Hâfız Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîniy İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, 1. Bs., Dâru’l-Cîyl, Beyrut 1997/1418, (Tahkik: Beşşâr Avvâd Ma’rûf) Kitap: Zühd, Bap: 4, Hadis, 4115, V, 650.

¹⁵⁵³ Buhârî, “Rikâh”, 16, 51; “Nikâh”, 88; Tirmizî, “Cehennem”, 11.

¹⁵⁵⁴ Tirmizî, “Zühd”, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 343.

¹⁵⁵⁵ İbn Mâce, “Zühd”, 1.

¹⁵⁵⁶ Tirmizî, “Zühd”, 13, 26; İbn Mâce, “Zühd”, 3.

¹⁵⁵⁷ Tirmizî, “Zühd”, 14; İbn Mâce, “Zühd”, 3; İmam Hafız Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *el-Câmiu li şuabi’l-îmân*, Mektebetü Rüşd, (thk: Muhtâr Ahmed en-Nedvî), 1. Bs., Riyad 2003/1423, Hadis: 3117, V, 77; Hadis: 9089-9090, Hadis: 10031, XIII, 110.

cennetidir".¹⁵⁵⁸ "Allah'ım gerçek hayat sadece âhiret hayatıdır"¹⁵⁵⁹ ve "Muhacirin fakirleri zenginlerinden cennete beş yüz yıl önce gireceklerdir"¹⁵⁶⁰ gibi ifadelerle fakirliği ve fakirleri övdüğünü görürüz. Kanaatimizce bu ve benzeri hadislerin sağlıklı anlaşılabilmesi için, sözün kime, hangi ortamda ve niçin söylendiğine dikkat edilmesi önem arz etmektedir.

Aslında bu ifadeleriyle Hz. Peygamber, üstünlüğün ancak İslâm ve takvâda olduğunu vurgulamış,¹⁵⁶¹ iman ettikleri için aşağılanan, alay edilen, hor ve hakir görülen kimsesiz, fakir, yoksul ve kölelerin yanında yer almış, onlara değer vermiştir. Onları gösterdikleri sabır, metânet, teslîmiyet ve Allah indindeki derecelerinden ötürü övmüştür. Fakirlerin şahsında tüm müslümanları gelecekte ele geçebilecek zenginlik ve dünya nimetlerine karşı dikkatli olmaları hususunda uyarılmış, mal, mülk, evlât, makam gibi geçici nimetlerin tamamının dünya süsü, imtihan vesilesi ve insanı hak yoldan çıkarabilecek bir metâ¹⁵⁶² olduğuna dikkat çekmiştir.

Aynı zamanda, peygamberin yanından ayrılmayan, İslâm için hiç bir fedakârlıktan kaçınmayan, birçok kez Allah resulünün övgü ve iltifatına mazhar olmuş aşare-i mübeşşereden Hz. Ebû Bekir, Osman ve Abdurrahman b. Avf gibi sahâbîlerin zengin olduğu göz önünde bulundurulduğunda fakirliğin mutlak olarak övülmesi, zenginliğin ise yerilmesinin söz konusu olamayacağı aşikârdır. Ayrıca köle azadı, zekât verme, hacca gitme, kurban kesme, cihad etme ve infakta bulunma gibi ibadetlerin zenginliği gerektirdiği unutulmamalı, Allah resulünün doğru ve güvenilir ticaret erbabının peygamber, sıddık ve şehidlerle beraber haşrolacağı¹⁵⁶³ müjdesi gibi hadis rivayetleri gözardı edilmemelidir. Üstelik İslâm'da helâl yollarla elde edilen mal kutsal görülmüş, uğruna savaşma izni verilmiş, malını koruma yolunda öldürülenin şehid olacağı¹⁵⁶⁴ bildirilmiştir. Öyleyse tüm fakirlerin tüm zenginlerden beş yüz sene önce cennete gireceği gibi genel bir yargıya varmak isabetli olmasa gerektir.

Dolayısıyla naslarda eleştiriye konu olan dünya, hakkın ve halkın hukukuna riayet edilmediği, zulmün egemen olduğu, haram ve isyanların insanları kuşattığı, kulluğun

¹⁵⁵⁸ Müslim, "Zühd", 2956; Tirmizî, "Zühd", 16; İbn Mâce, "Zühd", 3.

¹⁵⁵⁹ Buhârî, "Rikâk", 1; "Cihâd", 33, 110; Müslim, "Cihâd", 1804; Tirmizî, "Menâkıb", 56; İbn Mâce, "Mesâcid", 3.

¹⁵⁶⁰ Tirmizî, "Zühd", 37; Ebû Dâvûd, "İlim", 13; İbn Mâce, "Zühd", 6; Ahmed b. Hanbel, II, 296.

¹⁵⁶¹ Âl-i İmrân, 3/139; Hucurât, 49/13; Muhammed b. Abdurrahmân el-Îcî eş-Şîrâzî, *Câmiu'l-beyân fî tefsîril-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (thk. Abdülhamîd Hendâvî), Beyrut 1424/2004, I, 419.

¹⁵⁶² Enfâl, 8/28; Kehf, 18/46; Münâfikûn, 63/9-10; Tegâbün, 64/15.

¹⁵⁶³ Tirmizî, "Buyû", 4; İbn Mâce, "Ticaret", 1.

¹⁵⁶⁴ Buhârî, "Mezâlim", 33.

terkedildiği, dünya nimetlerine taparcasına meyledilirken âhiretin unutulup ihmal edildiği ve Allah'ın gazabını celbeden dünya hayatıdır. Yoksa yüce Allah'a kulluk yapılarak O'nun rızasını kazanmaya, cennetine girmeye vesile olan dünya ve içindekiler elbette insan için ancak büyük bir nimettir. Diğer bir ifadeyle, âyet ve hadislerde dünya nimetlerinin eleştirilen yönü, nimetlerden yararlanmak değil belki onlara âdeta esir olup nefsinin arzularının peşinde sürüklenmektir. Nitekim âyetlerde yüce Allah'ın kulları için yaratmış olduğu temiz rızıkları kimsenin haram kılamayacağı, onların dünya hayatında ancak müminlere yakışacağı bildirilmekte, müminlerin temiz ve güzel dünya nimetlerini kendilerine haram kılmaları yasaklanmakta¹⁵⁶⁵ ancak israf etmemeleri istenmektedir. Öyleyse zenginlik ya da fakirliğin, cenetlik ya da cehennemlik olma konusunda tek ölçü kabul edilemeyeceği tartışma kabul etmez bir gerçektir.

Ancak tüm bu gerçeklerin yanında bazı âyetlerde, zayıf görülen fakir birtakım insanların ileri gelen zengin ve şımarık kişilerin yönlendirmesiyle inkâra sürüklendikleri açıklanmaktadır. Servet ve makam sahibi inkârcıların bu gerçeği reddettiğinde ise fakir ve güçsüz durumdakilerin o büyüklük taslayan liderlerine “*Hayır, siz gece gündüz hile düzenleyip, Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na eşler koşmamızı bize emrediyordunuz...*”¹⁵⁶⁶ diyecekleri ve böylece pişmanlıklarını dillendirecekleri açıklanmaktadır. Bir hadiste zikredilen “*Neredeyse fakirlik, küfre denk olacaktı*”¹⁵⁶⁷ ifadesi de aynı şekilde fakirliğin kişi üzerinde inanç noktasında olumsuz etki yapabileceğini açıkça beyan etmektedir. Bu mânada Hz. Peygamber'in “*Allah'ım cehennemden fitnesinden ve azabından, kabir fitnesinden ve azabından, zenginlik ve fakirlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım*”¹⁵⁶⁸ anlamındaki hadisleri dikkat çekmektedir. Özellikle Allah resulü, bir gün “*Allah'ım fakirlikten ve inançsızlıktan sana sığınırım*” diye dua edince sahâbeden biri “*ikisi birbirine denk mi tutuyorsun?*” diye sorması üzerine Hz. Peygamber'in “*evet*” cevabını vermesi¹⁵⁶⁹ duruma göre fakirin imansızlık tehlikesiyle dahi karşı karşıya kalabileceğini açıkça bildirmektedir.

Bunun içindir ki İslâm dini, toplumda maddî ve mânevî dengeyi koruyabilmek adına fakirliğe karşı bir dizi çözümler ortaya koymuştur. Bu mânada müslümanlara çalışmayı

¹⁵⁶⁵ A'râf, 7/32; Mâide, 5/87. Bkz. Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rızâ, a.g.e., VIII, 390-393.

¹⁵⁶⁶ Sebe', 34/32-33. Bkz. Ahzâb, 33/66-67.

¹⁵⁶⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme el-Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, (thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), 1. Bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 19985/1405, I, 342; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabekâtü'l-asfiyâ*, 1. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988/1409, III, 53, 109; VIII, 253.

¹⁵⁶⁸ Buhârî, “De'avât”, 38, 46; Müslim, “Zikir”, 2722; Tirmizî, “De'avât”, 116; Nesâî, “İstiâze”, 13, 14, 17; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 111; Ahmed b. Hanbel, II, 540.

¹⁵⁶⁹ Nesâî, “İstiâze”, 23; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 111.

emretmiş,¹⁵⁷⁰ zenginleri zekât ve fitre gibi malî ibadetlerle yükümlü kılmış,¹⁵⁷¹ nafaka hukukunu tesis etmiş, ihtiyaç sahiplerine el uzatacak vakıf ve hayır müesseselerinin oluşturulmasını tavsiye etmiş, “*komşusu açken karnını doyuran gerçek müslüman değildir*”¹⁵⁷² düsturunu getirmiştir. Aynı zamanda, mal ve yaratılış bakımından kendisinden üstün bir kimseyi gören müslümanın kendisinden daha aşağı olan kimselere bakmasını¹⁵⁷³ tavsiye ederek fert ve cemiyette huzur ve güveni sağlamayı hedeflemiştir.

Kur’ân-ı Ker’îm’de, rızık verenin yalnız yüce Allah olduğu, imtihan gereği insanların bazılarını bazılarında çok rızık ve dereceler verildiği bildirilir.¹⁵⁷⁴ Ancak günümüzde fakirliği alındaki kara bir leke gibi kabul eden, sabır ve tahammül göstermek yerine hırsızlık, gasb, yaralama, öldürme, intihar hatta inkâr bataklıklarına saplanacak kadar ileri giden insanların sayısı azımsanamaz. Üzülerek ifade etmek gerekir ki, yaşadığı bazı malî sıkıntı ya da borçlarından dolayı cinnet geçirerek hem kendi canına kıyan, hem de en sevdiklerinin canına kast eden insanların yer aldığı haberleri duymak artık neredeyse sıklıkla duyulur hale gelmiştir. Çünkü sabır olmazsa, açlığın ve yokluğun insana yaptıramayacağı kötülük yoktur. Sabrı ayakta tutacak olan ise müslümanın kalbindeki sağlam imandır. Bu gün bu konuyu çok iyi kavrayan ve İslâm âleminde en fakir bölgelerde yerleşen hıristiyan misyoner ve Yehova Şahitleri gibi, müslümanları dinlerinden uzaklaştırmayı en temel hedef kabul eden gruplar, basit bazı menfaatler sundukları yoksul, sefil ve aç müslümanları sömürerek hıristiyanlaştırma gayreti içerisindedirler. Hatta bu oluşumların yer yer ülkemizde büyük şehirlerde kurdukları kilise evler ya da internet ortamında oluşturdukları siteler aracılığıyla, ücretsiz olarak gerek İncil gerekse çeşitli kitaplar dağıtarak¹⁵⁷⁵ cahil ve fakir bazı müslüman gençleri dinlerinden döndürdüklerini üzülerek müşahede etmekteyiz.

Tüm bu açıklamalardan hareketle, fakirliğin asla genel mânada tavsiye edilen bir şey olmadığı aksine açlık ve yokluğun çoğu kez insanı dinî hayattan koparıp inkâr girdabına sürüklediği anlaşılmaktadır. Sadece fakirlik değil çoğu zaman zenginlik de imandan uzaklaşmaya sebebiyet verebilmektedir.

¹⁵⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/195; Kasas, 28/77; Câsiye, 45/22; Tûr, 52/21; Necm, 53/39-41; Cum‘a, 62/10; Mülk, 67/15; Nebe’, 78/10-11.

¹⁵⁷¹ Bakara, 2/43, 83, 110; Nisâ, 4/77; Tevbe, 9/5; Enbiyâ, 21/73; Hac, 22/78; Nûr, 24/56; Müzzemmil, 73/20.

¹⁵⁷² Beyhakî, a.g.e., Hadis: 3117, V, 77; Hadis: 9089-9090, XII, 87-88.

¹⁵⁷³ Buhârî, “Rikâk”, 30; Müslim, “Zühd”, 2963; Tirmizî, “Kıyâmet”, 58.

¹⁵⁷⁴ En‘âm, 6/165; Nahl, 16/71; İsrâ, 17/30; Mü‘min, 23/64; Zâriyât, 51/58.

¹⁵⁷⁵ <https://www.yeniakit.com.tr/haber/misyonerlerin-yeni-hedefi-genc-dimaglar-545966.html> (Erişim tarihi: 10.06.2019)

5.5. Zenginlik

Allah Teâlâ, insanların bir kısmını fakirlikle bir kısmını ise zenginlikle imtihan eder.¹⁵⁷⁶ Ancak hiç kimse sadece zenginliği ya da fakirliği ile değerlendirilemez. Nitekim İslâm'da, insanların Allah katındaki değer ölçüsünün inanç ve takvâsı ile ilintili olduğunu daha önce zikretmiştik. Bir önceki başlıkta ele aldığımız gibi, fakirliğe karşı sabır ve tahammülü tavsiye eden âyetlerin yanında birçok âyet dünya için çalışıp mal mülk sahibi olmaya teşvik etmekte ve malını Allah yolunda harcayan zenginleri övmektedir.¹⁵⁷⁷ Konuyla ilgili bazı hadislerde ise, veren elin alan elden üstün olduğu,¹⁵⁷⁸ alın teri ve el emeğiyle kazanılanın en hayırlı lokma olduğu,¹⁵⁷⁹ hakkaniyete riayet ederek, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışan dürüst kişinin evine dönünceye kadar Allah yolunda cihad etmiş, geceyi ibadetle gündüzü oruçla değerlendirmiş kimse gibi sevap kazanacağı¹⁵⁸⁰ bildirilmiştir. Öte yandan, Kur'ân'da bazı âyetlerde, müslümanlardan düşmanlara üstün gelebilmeleri için çalışıp onlardan daha güçlü silâhlara sahip olmaları istenmektedir.¹⁵⁸¹ Ayrıca gıpta edilmesi gereken iki kimseden biri, Allah'ın verdiği serveti hak yolda harcayan kimse¹⁵⁸² olarak ifade edilmiş, helâl yollardan kazanılan dünya malının ve servetin takvâ sahibi kimselerin elinde büyük bir nimet ve değer olduğu¹⁵⁸³ vurgulanmıştır.

İslâm dini, müslümanlara bir taraftan helâl kazançla servet sahibi olmayı tavsiye ederken, diğer taraftan zenginliğin beraberinde getireceği itikadî ve amelî bazı tehlikelere karşı onları uyarmaktadır. Nitekim âyetlerde, malların ve çocukların Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoymaması gerektiği ve bunu yapanların zarara uğrayacağı¹⁵⁸⁴ bildirilmektedir. Bu sebeptendir ki Allah resulü, zenginliğin getireceği fitnelerden yüce Allah'a sığınarak¹⁵⁸⁵ aşırı zenginliğin toplumda imanî ve ahlâkî yapıya zarar verebileceğine dikkat çekmiştir.

Kur'ân âyetleri, dünya ve âhiretle ilgili çalışmalarda dengeli bir yapının inşa edilmesini istemekte, geçim temin etmek için çalışırken, kulluk bilincinden uzaklamamak

¹⁵⁷⁶ Enbiyâ, 21/35.

¹⁵⁷⁷ Bakara, 2/3, 261, 262, 265, 274; Âl-i İmrân, 3/17, 117, 134; Nisâ, 4/38; Enfâl, 8/3; Tevbe, 9/99, 121; Ra'd, 13/22; Nahl, 16/75; Hac, 22/35; Furkân, 25/67; Secde, 32/16; Fâtır, 35/29; Şûrâ, 42/38.

¹⁵⁷⁸ Buhârî, "Zekât", 18; Müslim, "Zekât", 1033; Tirmizî, "Zühd", 32; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 4.

¹⁵⁷⁹ Buhârî, "Buyû", 15.

¹⁵⁸⁰ A.g.e., Kitap: Nafakât, Bap:1, Hadis: 5353, VI, 232; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., Hadis: 17417, IV, 143.

¹⁵⁸¹ Enfâl 8/60. Bkz. Ahmed Mustafa el-Merâgî, a.g.e., X, 23-25.

¹⁵⁸² Buhârî, "Zekât", 5.

¹⁵⁸³ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-edebü'l-müfred*, 1. Bs., Mektebetü'l-Mearif, (thk: Semîr b. Emin ez-Züheyri), Riyad 1998/1419, Bap: 140, Hadis: 299, I, 154-155.

¹⁵⁸⁴ Münâfikûn, 63/9;

¹⁵⁸⁵ Nesâî, "İstiâze", 26; Ebû Dâvûd, "İstiâze", 367.

gerektiğine dikkat çekmektedir.¹⁵⁸⁶ Hadislerde, gerçek zenginliğin mal çokluğuyla değil, göztokluğu ve gönül zenginliğiyle elde edileceği,¹⁵⁸⁷ aşırı dünya sevgisinin birçok yanlış tutum ve davranışların temel sebebi olacağı,¹⁵⁸⁸ bir şeye aşırı düşkünlüğün kişiyi kör ve sağır yapacağı¹⁵⁸⁹ bildirilmiştir. Ayrıca Allah resulü, ümmeti hakkında dünya nimetlerinin çoğalmasından kortuğunu dillendirmiş,¹⁵⁹⁰ önceki bazı ümmetlerin dünya malı edinmek için yarışarak helâk olduklarını hatırlatmış,¹⁵⁹¹ mal edinmenin toplumda bir çekişmeye, ahlâkî ve ruhî anlamda gerilemeye sebebiyet vermemesi gerektiği üzerinde durmuş, dünyevileşme hususunda müslümanları uyarmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi ilgili âyet ve hadisler, bir taraftan servet edinmeye teşvik ederken diğer taraftan mal ve mülkün insanı helâke sürükleyebilecek tehlikeye sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla kişi dünya malının fayda ve zararını kavrar, ona göre bir hayat tarzı benimserse hem kazanacak hem de kazandıracaktır. Ancak nasıl kazanıp nereye harcadığına dikkat etmeyen, helâl-haram sınırlarını gözetmeyen, bütün hırsıyla dünyanın süsüne ve eğlencesine kendini kaptıran kişi ve toplumlar, özellikle mânevî bakımdan derin boşluklara düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Nitekim günümüzde servet sahibi bazı kimselerin alkol ve uyuşturucu bağımlılığına yakalanarak sağlığını kaybettiğini, bazılarının nikâhsız birlikteliklerle süflî bir hayatı tercih ettiğini müşahede ediyoruz. Kur'ân'da Kârûn örneğinde¹⁵⁹² bildirildiği gibi, günümüz dünyasında da zenginliklerine aldanarak kulluk bilincini kaybeden; kazanırken ve harcarırken helâl-haram sınırlarına riayet etmeyen, kul hakkından sakınmayan, yalanı mubah gören, en büyük ibadetin çalışmak ve para kazanmak olduğu bahanesiyle namaz, oruç, zekât ve hac gibi dinin temel prensiplerini önemsemeyen bazı insanlarla karşılaşabiliyoruz.¹⁵⁹³ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, özellikle hayatını inancına uygun bir tarzda sürdürmeyen varlıklı bazı insanların, zamanla yaşadığı gibi inanmaya, hayatı maddeden ibaret görmeye, âhiretin varlığını unutmaya, dinî inanç ve hassasiyetlerini kaybetmeye başladığına şahit olabiliyoruz. Bu tip insanlar, aşırı hırs ve tamahkârlıkları sebebiyle menfaatlerini ve dünya nimetlerini âdeta putlaştıran kimselerdir. Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber, böylesine insanı dinî

¹⁵⁸⁶ Tevbe, 9/24. Bkz. Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rızâ, a.g.e., X, 277.

¹⁵⁸⁷ Buhârî, "Rikâk", 15; Müslim, "Zekât", 120; Tirmizî, "Zühd", 40.

¹⁵⁸⁸ Beyhakî, a.g.e., Hadis: 10019, XIII, 102.

¹⁵⁸⁹ Ebû Dâvûd, "Edep", 125.

¹⁵⁹⁰ Nesâî, "Zekât", 81.

¹⁵⁹¹ Müslim, "Zühd", 2961.

¹⁵⁹² Kasas, 28/76. Bkz. Seyyid Kutub, a.g.e., V, 2710-2711.

¹⁵⁹³ Nevzat Tarhan, *Toplum Psikolojisi*, 3. Bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 21.

hakikatlerden uzaklaştıran, mânevî değerleri unutturarak inkâra sürükleyen zenginlikten Allah'a sığınmış,¹⁵⁹⁴ insanları inanç, ibadet ve muamelât konusunda uyarmıştır.

Özetle ifade etmek gerekirse, şükreden ve haddini bilen insanlar için büyük bir nimet olan zenginlik, dikkat edilmediğinde kişiyi inkâra kadar sürükleyip dünyasını ve âhretini perişan edebilmektedir.

Yaşadığımız çağın en önemli inkâr sebeplerinden biri de cahilliktir.

5.6. Cahillik

Çalışmamızın birinci bölümünde inkâra sevk eden “Fikrî Etkenler” başlığı altında cehaleti tanım ve içerik açısından detaylı bir şekilde incelemiş, cahilliğin hangi yönlerden inkâra sebep olduğunu delilleriyle tespit etmiştik. Bu bölümde ise, günümüz dünyasında cahilliğin insanları inkâra nasıl sürüklediğini inceleyeceğiz.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Kur’ân’da birçok âyette cahilliğin kötülüğünden ve cahillerin yanlış davranışlarından bahsedilirken,¹⁵⁹⁵ ilim Allah’ın sıfatları içerisinde¹⁵⁹⁶ ve peygamberlerin en önemli meziyetleri¹⁵⁹⁷ arasında zikredilmektedir. Bir hadiste, âlimin uykusunun cahilin ibadetinden hayırlı olduğu vurgulanır.¹⁵⁹⁸ İlk inen âyetlerde kalem kelimesi zikredilerek ilmin önemine ve insanlar için gerekliliğine işaret edilmiştir.

İnsanı diğer canlı varlıklardan ayıran en önemli özellik akıllı ve düşünen varlık olmasıdır.¹⁵⁹⁹ Dolayısıyla vahye uygun doğru bilgilerle dimağları doldurulmayan insanların, gerçek dışı bir takım bilgilerin peşine düşmeleri, böylece dinî hakikatlerden uzaklaşarak dünya ve âhirette zarara uğramaları kaçınılmaz olacaktır.¹⁶⁰⁰ Konuyla ilgili bir âyette, madde-mâna ilişkisini kavrayamayan, dünya-âhret dengesini kuramayan, sağlıklı ve doğru bir inanca sahip olmayan ve bu yüzden dalâleti hidayete tercih eden insanların¹⁶⁰¹ nasıl bir cehalet içerisinde bulduklarını ve yaptıkları tercihin haklarında nasıl ebedî bir pişmanlığa sebebiyet verdiğini açıklamaktadır.

¹⁵⁹⁴ Buhârî, “De‘avât”, 46; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 111; Nesâî, “İstiâze”, 17.

¹⁵⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/154; Mâide, 5/50; A‘râf, 7/138, 199; En‘âm, 8/35, 111; Hûd, 11/29, 46; Neml, 27/55; Ahzâb, 33/33; Ahkâf, 46/23.

¹⁵⁹⁶ Bakara, 2/32, 95, 127, 137, 158, 181, 215, 224, 227, 231, 244, 246, 247, 256, 261, 268, 273, 282.

¹⁵⁹⁷ Bakara, 2/31-33, 151, 251; Nisâ, 4/113; Yûsuf, 12/221.

¹⁵⁹⁸ Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, a.g.e., Hadis: 9294, s. 556.

¹⁵⁹⁹ Ebü'l-Kasım el-Hüseyn Muhammed er-Râgıb el-İsfahani, *ez-Zeriatü ilâ mekârimi’ş-şeria*, 1. Bs., Dâru’s-Selâm, (thk. Ebü'l-Yezid Ebü Zeyd el-Acemi), Kahire 2007/1428, II, 78.

¹⁶⁰⁰ M. Fatih Kesler, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Doğru Düşüncenin Engelleri*, ss. 18-21.

¹⁶⁰¹ Bakara, 2/16. Bkz. Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., I, 55.

Sağlıklı bir düşünceye, doğru bir inanca sahip olabilmek ve inkâra götüren yanlış itikadî akımlara kapılmamak için kişinin neye ve nasıl inanacağını bilmesi kaçınılmazdır. Bu sebeptendir ki ilk inen âyet “*Oku!*”¹⁶⁰² emriyle başlamış, bir başka âyette ise bilenlerle bilmeyenlerin,¹⁶⁰³ inananlarla inanmayanların¹⁶⁰⁴ eşit olmayacağı bildirilmiştir. Kur’ân’da pek çok âyet, muhataplarını düşünmeye ve ibret almaya davet etmiş,¹⁶⁰⁵ bir âyette ise Allah’tan ancak ilim sahiplerinin korktuğu¹⁶⁰⁶ bildirilerek bu gerçek tescil edilmiştir.

Günümüz insanlarına baktığımızda, vahyin gerçeklerini bilmeyen insanların hakkı bâtıldan, doğruyu yanlıştan, helâli haramdan, dostu düşmandan ayırt edemediklerine, nefislerine uyararak Câhiliye dönemi hükümlerini öncelediklerine,¹⁶⁰⁷ böylece inanç noktasında çeşitli hatalara düştüklerine tanık oluyoruz. Hangi söz ve davranışlarla İslâm dairesinden çıkmış olacağını bilmeyenlerin, cehaletleri sebebiyle bazı söz ve eylemleriyle inançlarını zedelediklerini zaman zaman müşahade ediyoruz. Meselâ, günümüzde bazı insanlar bilgisizlikleri sebebiyle inkârı gerektiren birtakım sözleri rahatlıkla sarf ederken, bazıları ise dinî hükümlerin bir kısmını kabul edip bazılarını reddederek inanç açısından büyük bir tehlikenin içerisine düşmektedirler. Hâlbuki âyetlerde böyle bir inanç şeklinin asla kabul edilmeyeceği, bu gibi insanların inkârcı oldukları,¹⁶⁰⁸ yanlış inançları sebebiyle dünyada rezil olacakları, âhirette ise en şiddetli azaba uğratılacakları¹⁶⁰⁹ bildirilmektedir.

Diğer taraftan yurt içi ve yurt dışında cahilliğin yaygın olduğu yerlerde gelenek adı altında çeşitli hurafelerin hüküm sürdüğü, insanların hak dinden uzaklaşarak bâtıl birtakım yollara saptıkları bir gerçektir. Çeşitli türbelere adakta bulunmak, mum yakmak, yatırlardan yardım istemek, birtakım mezarlıklara çul-çaput bağlayarak duasının kabul olacağına inanmak; kurşun döktürerek ya da nazar boncuğu takarak bazı zararlardan korunacağına inanmak; bir sıkıntıyla karşılaşıldığında bazı insanlardan gayple ilgili bilgiler almaya çalışmak kişiyi sahil İslâm inancından uzaklaştıran sebeplerdir. Keza kismet açılması için İslâm’ın ruhuna uymayan çeşitli yollara başvurmak, birtakım rakam, gün, canlı ya da cansız

¹⁶⁰² Alak, 96/1.

¹⁶⁰³ Zümer, 39/9. Bkz. Abdullah b. Ömer Beyzâvî, a.g.e., V, 38.

¹⁶⁰⁴ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Talib el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bülûgi'n-nihâye*, Câmîatü’ş-Şârîka, 1. Bs., Birleşik Arap Emirlikleri 1429/2008, X, 6308.

¹⁶⁰⁵ Bakara, 2/44; Âl-i İmrân, 3/65; En’âm, 6/32; A’râf, 7/169; Yûnus, 10/3; Hûd, 11/24; Yûsuf, 12/109; Nahl, 16/17; Enbiyâ, 21/10; Mü’minûn, 23/80; Kasas, 28/60; Secde, 32/4; Yâsîn, 36/62; Sâffât, 37/138, 155.

¹⁶⁰⁶ Fâtır, 35/28.

¹⁶⁰⁷ Mâide, 5/50.

¹⁶⁰⁸ Nisâ, 4/151. Ayrıca bkz. Ebû Hafs Ömer b. Alî b. Âdil ed-Dimeşkî el-Hanbelî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*, 1. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcüd vd.), Beyrut 1419/1998, VII, 102.

¹⁶⁰⁹ Bakara, 2/85

varlıkları uğurlu ya da uğursuz saymak gibi toplumda yaygın olan birçok yanlış inanç ve davranış bu mânada zikredilebilir.

Özetle ifade etmek gerekirse, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerinden biri akıllı ve düşünen bir varlık olmasıdır. Dolayısıyla insan, aklını doğru bir şekilde kullandığında hayatı ve eşyayı gereği gibi anlamlandırabilecektir. Eğer kişi aklını kullanıp sahih dinî bilgiye sahip olmaya gayret etmek yerine, inat edip cahillikte ısrar ederse nefsinin, şeytanın ya da âyetlerde “mütref” ya da “mele” diye tabir edilen art niyetli istismarcıların oyuncağı haline gelmekten kendisini kurtaramayacaktır. Böylece dinî hakikatleri kavrayarak erdem sahibi bir kişiliğe sahip olmak varken, cehaleti onu inkâr bataklığına kadar sürükleyecektir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok insanın İslâm’a ve müslümanlara karşı cephe almasının arkasında yatan temel sebep, ön yargılı olmaktan kendilerini kurtaramamış olmalarıdır.

5.7. Ön yargı

İnsanın temel özelliklerinden biri olan akıl ve duyu organları sınırlı olduğundan bunlarla elde edilen bilgilerde yanılma payı her zaman vardır. İnsan, tabii yapısı gereği kavrayamadığı ya da kabullenmek istemediği bazı olaylar karşısında ön kabullerle hareket eder. Söz konusu ön yargılar ise varlık âleminde küçücük bir bölümü oluşturur. Dolayısıyla gerek fert gerekse toplumsal açıdan düşünce dünyalarını yalnız akıl ve duyu organlarının verileriyle oluşturmaya çalışanlar, peşin ve sabit fikirli olmaktan, ön yargılarıyla hareket etmekten kendilerini alamayacaklardır.¹⁶¹⁰ Böylece doğruyu olduğu gibi kabul etmek yerine, akıyla ya da duyu organlarıyla elde edebildiği bilgiyle kendisini sınırlandıracak, konuyu incelemeksizin peşin hüküm vermeye çalışacaktır.

Daha çok küçük yaşlarda başlayan şartlanmışlık psikolojisi, zamanla farklı bakış açılarına ve inanç sistemlerine karşı olumsuz tavır sergilemeye sebep teşkil eder.¹⁶¹¹ Özellikle ırkçılık ya da geleneklere körü körüne bağlılık gibi sebepler, toplumda çeşitli ayrışmalar oluşturmakta ve bu yolla edinilen ön yargılar çoğu kez bile bile gerçeği inkâr etmeye zemin hazırlamaktadır.¹⁶¹² Çünkü kişinin çocukluktan itibaren belleğine yerleşen önkabülleri aşip doğruya ulaşması gerçekten kolay değildir.

¹⁶¹⁰ İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 130. Bkz. E. Robert Ornestein, a.g.e., s. 17.

¹⁶¹¹ L. Norman Munn, a.g.e., II, 58.

¹⁶¹² İbrahim Coşkun, a.g.e., s. 130. Bkz. T. Cliford Morgan, a.g.e., s. 276.

Bir şeye aşırı bağlılık, aşırı sevmek ya da nefret etmek, alışmak, cahillik, yönlendirmek gibi sebepler ön yargılı olmayı beraberinde getiren etkenlerdendir. Kişi ön yargılı olduğunda ise sahip olduğu düşüncenin tartışılmasına dahi tahammül edemez. Böyle bir kimseyi bir konuda ikna etmek cahili ikna etmekten çok daha zordur.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, tarih boyunca çeşitli inkârcı toplumlarda görülen ön yargı, imanın önünde en önemli engel olagelmıştır. Bir âyette inkârcıların Allah resulünün uyarılarına itibar etmeyecekleri¹⁶¹³ ve bâtil yoldan dönmeyeceklerinin bildirilmiş olması, peşin hükümlü olmanın inkâr noktasında ne kadar etkili olduğunu göstermek açısından önemlidir. Nitekim putperest atalarından gördükleri bâtil inançları sahiplenen Mekke'deki müşrikler, Allah resulünün tebliğ ettiği hakikatlere ön yargıyla yaklaşarak İslâm dinini kabul etmek istememiş ve müslümanlara ellerinden gelen eziyeti yapmaktan geri durmamışlardır.

Günümüze baktığımızda “İnsan bilmediğinin düşmanıdır” sözünden hareketle, İslâm dininin evrensel güzelliklerini bilmeyenlerin ya da bilmek istemeyenlerin ön yargıyla hareket ederek, dinî hakikatlere düşman kesildiğine bazan bizzat yaşayarak bazan da medya aracılığıyla tanık oluyoruz. Son zamanlarda yurt içi ve yurt dışında çeşitli algı operasyonlarıyla, İslâm dininin gelişmeye ve ilerlemeye engel bir din olduğunu diline dolayan, müslümanları mürtecî (çağın gerisinde kalmış) olmakla itham eden, İslâm'ı terörizm ile birlikte zikreden, müslümanları kan döken merhametsiz birer câni gibi göstermeye çalışan mihrakların gösterdikleri faaliyetler etkisini göstermiştir. Böylece “İslâmofobi” akımları uluslararası düzeyde gündemi uzun süre meşgul etmiştir.¹⁶¹⁴ İslâm'ın yeryüzünde barış ve huzuru tesis etmek için gönderildiğini bilmeyen birçok cahil insan da İslâm ve müslümanlar aleyhine yapılan karalama kampanyalarından fazlasıyla etkilenmiş, neticede İslâm dininden nefret eder ve müslümanlardan korkar hale gelmişlerdir. Ülkemizde yer yer itikadî sapmalara sevkeden ön yargı, son günlerde özellikle İslâmofobi akımının da etkisiyle uluslararası düzeyde etkisini halen sürdürmektedir. Bu yüzden ki bazı ülkelerde İslâm'ı ve müslümanları tahkir içerikli karikatürler neşredilip filimler sahnelenirken, bazı

¹⁶¹³ Bakara, 2/6. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., I, 212-213.

Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî es-Sûfî, *Lübâbü't-te'vil fi meâni't-tenzîl (Tefsîru'l-hâzin)* Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır (y.y.), I, 26.

¹⁶¹⁴ <https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/10-soruda-avrupada-İslâmofobi> (Erişim tarihi: 27.06.2019)

ülkelerde ise camilere çeşitli saldırılar düzenlenmiş,¹⁶¹⁵ masum müslümanlar eli kanlı câniler tarafından katledilmiştir.

Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, geçmiş toplumlarda inkârcılığın temel sebeplerinden biri olduğu bildirilen ön yargı, günümüzde de artan etkisiyle çeşitli kişi ve toplumları inkâra sürükleyen en önemli sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmakta, İslâm dininin güzelliklerini görmeye engel olmaktadır. Ancak nefislerinin arzularına uyan insanların ön yargıdan kurtulmaları ve hakkın yanında yer almaları hiçte kolay değildir.

Günümüz dünyasında en önemli inkâr sebeplerinden birinin de nefis olduğunu söyleyebiliriz.

5.8. Nefis

Önceki toplumlarda olduğu gibi, günümüzde de insanları inkâr başta olmak üzere, çeşitli kötülük ve günahlara sürükleyen en önemli etkenlerden biri de nefistir. Toplumda meydana gelen yanlış davranışların; istismar, kavga, yaralama ve cinâyet gibi kötülüklerin işlenmesinde nefsin etkisi çok büyüktür.

Nefs kelimesi lügatta “bir şeyin kendisi, ruhu, kalbi”¹⁶¹⁶ gibi anlamlara gelirken dinî ıstılah olarak “insanın içindeki şehvet ve kızgınlığın temelini oluşturan mânevî kuvvet” mânâsındadır.¹⁶¹⁷ Bir âyette “*gerçekten nefis, kötülükleri çokça emreder*”¹⁶¹⁸ denilerek nefsin “emmâre” (kötülükleri aşırı emreden) sıfatıyla zikredildiğini görürüz. Dolayısıyla helâl-haram gözetmeden hoşuna giden her şeyi derhal elde etmek isteyen, arzularının önünde hiçbir engel tanımayan nefis-i emmâre, insanın en tehlikeli ve sinsi düşmanlarından biridir. Bu sebeptendir ki bir âyette, ancak nefisini kötülüklerden temizleyen kişinin kurtuluşa ereceği, nefisini günahla kirletenlerin ise ziyana uğrayacağı¹⁶¹⁹ bildirilmiştir. Bir başka âyette ise, kişinin başına gelen her kötülüğün nefsinin kötü arzu ve isteklerine uymasından¹⁶²⁰ kaynaklandığı dillendirilmiştir. Zira insanı istismar, taciz ve zina gibi ahlâksızlıklara iten; içki, kumar ve hırsızlık gibi kötü davranışlara sevk eden; haset, kin ve kibir gibi çirkin hasletleri güzel gösteren hep nefis-i emmâredir. Hadislerde de bir şeye aşırı sevgi ve

¹⁶¹⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/yeni-zelanda-da-2-camiye-saldiri-/0> (Erişim tarihi: 04.07.2019)

¹⁶¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 818.

¹⁶¹⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., I, 223.

¹⁶¹⁸ Yûsuf, 12/53. Bkz. Seyyid Kutub, a.g.e., IV, 1996.

¹⁶¹⁹ Şems, 91/9-10. Ayrıca bkz. Burhanuddin Ebü'l-Hasen İbrâhîm el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyeti ve's-süver*, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Kahire 1404/1984, XXII, 77-79.

¹⁶²⁰ Nisâ, 4/79.

bağlılığın âdeta insanı kör ve sağır edeceği¹⁶²¹ bildirilerek, nefsinin esiri olan kimselerin zamanla hatalarını göremez ve yapılan nasihatleri duyamaz bir hale gelebileceği hatırlatılmıştır.

Nefsin aşırı isteklerinden ve kişiyi inkâra kadar götüren tuzaklarından korunmak için onunla mücadele etmek gerekecektir. Nitekim bir âyette nefsinin kötü arzularına engel olan kimsenin varacağı yerin cennet olacağı¹⁶²² bildirilirken bir hadiste gerçek pehlivanın nefisine karşı cihad eden kimse olduğu¹⁶²³ haber verilmiştir. Nefisle mücadele edebilmek için ise insana en çok lâzım olan şey sabırdır. Zira bir âyette, iman edenlerden, sabır göstererek ve namaz kılarak Allah Teâlâ'dan yardım talep etmeleri¹⁶²⁴ istenmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, nefsinin aşırı isteklerine uyup şehvî arzularının esiri haline gelen kimselerin hak yoldan sapmalarının kaçınılmaz olduğu, bu kimselerin dünya ve âhirette zarar görecekleri çeşitli vesilelerle bildirilmiştir. Bu tip kimseler, sağlıklı düşünmediklerinden zamanla nefislerini ilâhlaştırmakta¹⁶²⁵ ve ilâhî hakikatler karşısında inkârı tercih etmektedirler.¹⁶²⁶ Üstelik bu insanlar, sadece kendileri hakikatten uzaklaşmakla kalmayıp başkalarının felâketine de sebep olmaktadır. Bunun içindir ki Allah resulü, doymak bilmeyen nefisten yüce Allah'a sığınmıştır.¹⁶²⁷ Aslında, kötülüklerin kaynağı olarak gösterilen nefis-i emârenin istenildiğinde terbiye edilerek güzel hasletlere sahip bir duruma¹⁶²⁸ getirilebileceği de bazı âyetlerde yerini almıştır.

Tam da bu noktada günümüz insanına baktığımızda, zamanının ve imkânının tümünü ya da büyük bir kısmını nefsinin arzularını tatmin edebilmek için seferber eden, hayatını şehvî duygularının esiri haline getiren pek çok insan görmek mümkündür. Bu tip insanlar kul hakkına riayet etmez, kumarı meşrû görür, nefislerini tatmin etmek için evlilik dışı birliktelikleri normal kabul ederler. Onlara göre önemli olan kalp temizliğidir ve namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetler gerekli değildir. İleri sürdükleri kalp temizliği bahanesiyle ibadete ihtiyaçlarının olmadığını iddia ederler. Zira onlara göre din, sadece Allah ile kul arasında saklı kalması gereken bir mefhumdan ibarettir. Kazanırken helâl-haram gözetmez,

¹⁶²¹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 125.

¹⁶²² Nâziât, 79/40-41. Bkz. Zemahşerî, a.g.e., VI, 310.

¹⁶²³ Buhârî, "Edeb", 76; Müslim, "Birr", 2608-2609; Ebû Dâvûd, "Edeb", 3.

¹⁶²⁴ Bakara, 2/153. Bkz. Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rızâ, a.g.e., II, 33-37.

¹⁶²⁵ Furkân, 25/43; Câsiye, 45/23.

¹⁶²⁶ Bakara, 2/120; Mâide, 5/48, 77; En'âm, 6/56; Kasas, 28/50. Ayrıca bkz. Hâlid b. Osmân es-Sebt, *el-Azbü'n-nemîr min mecâlisi's-Şenkîti fi't-tefsîr*, 1. Bs., Dâru İbnü'l-Kayyim, Mısır 1424/2003, I, 309.

¹⁶²⁷ Tirmizî, "De'avât", 69, Nesâî, "İstiâze", 2.

¹⁶²⁸ Şems, 91/7-10.

harcarken sınır tanımazlar. Onlar için en önemli olan şey, toplum nezdinde gündemde olmak, itibar görmek ve âdeta parmakla gösterilmektir. Nefislerini tatmin noktasında inançları da dâhil olmak üzere feda edemeyecekleri hiçbir şey yoktur. Bu insanlar, çıkarlarına ters düştüğü anda dinî hakikatleri rahatlıkla çiğneyip inkâr edebilmekte ve hakkın karşısında zulmün yanında yer alabilmektedirler. Zira onlar için öncelikli tanrı nefisleridir. Böyle bir hâlet-i rûhiye içindeki kişinin, yüce Allah'ın varlığını, O'nun emir ve yasaklarının hak olduğunu, özellikle âhiret âleminin gerçekliğini kabul etmesi hiç de kolay değildir. Zira nefisine kul olan insan hiçbir ölçü ve kural kabul etmemekte, inkârı tercih etmek kolayına gelmektedir.

Hulâsa, İblis'i Hz. Âdem'e secde etmekten alıkoyan,¹⁶²⁹ Kâbil'i kardeş katili yapan¹⁶³⁰ ve Bel'am b. Bâûrâ'yı inkâra sürükleyen¹⁶³¹ nefis-i emmârenin günümüz insanının çeşitli günahlara saplanmasında etkisi büyüktür. Özellikle teknolojinin ilerlediği, kitle iletişim araçlarının geliştiği çağımızda, nefsi cezbeden etkenlerin eskiye göre çok daha fazla olduğu günümüzde, aşırı hırs, nefsin arzularına bilinçsizce teslimiyet, şehvete ve menfaate aşırı düşkünlük gibi zafiyetler, günümüz insanının çoğu zaman inanç açısından da tehlikeli durumlara düşmesine sebebiyet vermektedir.

Nefis gibi insanoğlunun en büyük düşmanlarından biri olan şeytan da onu inkâra sürükleyebilmek için her türlü çareye başvurmaktadır.

5.9. Şeytan

Şeytan kelimesi “uzak oldu” anlamındaki *şe-ta-ne*, ya da “öfkeden yanıp tutuştu” mânasına gelen *şe-ye-ta* kökünden türemiştir. Cin, insan ve hayvanlardan azgın ve isyankâr olanlara verilen bir isimdir.¹⁶³² Bir âyette, birbirine yaldızlı sözlerle fısıldayan insan ve cin şeytanlarından¹⁶³³ çoğul kalıbıyla bahsediliyor olması, bu tanıımı teyit eder mahiyettedir. Dolayısıyla şeytan kelimesinin Hz. Âdem ile Havva'yı kandıran İblis'in adı olmakla birlikte,

¹⁶²⁹ A'râf, 7/12; İsrâ, 17/61; Sâd, 38/76.

¹⁶³⁰ Mâide, 5/30-31.

¹⁶³¹ A'râf, 7/175-176. Bkz. Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahri'l-muhît*, 1. Bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (thk. Âdil Ahmet Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Beyrût 1993, IV, 421.

¹⁶³² İbn Manzur, *Lisanü'l-arab*, XIII, 238; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât-ı elfâzi'l-Kur'an*, s. 454.

¹⁶³³ En'am, 6/112; Nâs, 114/6. Ayrıca bkz. İzzüddîn Abdürrâzık b. Rizkullâh er-Ras'anî el-Hanbelî, *Rumûzü'l-künûz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (thk. Abdülmelik b. Abdullah), 1. Bs., Mektebetü'l-Esedî, Mekke 1429/2008, VIII, 791.

zaman zaman haktan saptırıcı tüm varlıklar için kullanılan genel bir kavram¹⁶³⁴ olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e secde emrine karşı çıkararak isyan ettiği için ilâhî rahmetten kovulan, insanlığın en tehlikeli düşmanlarından biri olan şeytan, insanları inkâra sevk ederek ebedî cehennemlik yapabilmek için elinden gelen gayreti göstereceğine dair Allah'ın huzurunda yemin etmiştir.¹⁶³⁵ Kur'ân'da birçok âyette şeytanın insan nesline karşı bu düşmanlığından bahsedilmiş, bu sebeple onun vesveselerine kulak verip yolundan gidilmemesi,¹⁶³⁶ çeşitli hile ve tuzaklarına karşı her an hazırlıklı ve uyanık olunması istenmiştir.

Hadislerde ise her insanın bir şeytanı bulunduğu,¹⁶³⁷ onun insan vücudunda kanın damarlarda dolaştığı gibi dolaşp¹⁶³⁸ vesvese vererek dünya ve âhirette kişinin perişan olması için uğraştığı bildirilmiştir. Öyle ki insan hayat boyu kanının damarlarında dolaştığını nasıl farkedemiyorsa, kendisinden hiç ayrılmayan şeytanın sinsi vesveselerinin farkına varıp tedbir alması ve kendisini koruması hiç de kolay değildir. Bir başka hadiste Hz. Peygamber, şeytanın hakkı yalanlamak için insanlara vesvese verdiğini, meleklerin ise hayrı öğütlemek için ilhamda bulunduğunu bildirdikten sonra “*Şeytan, sizi fakirlikle korkutur...*¹⁶³⁹” âyetini okuyarak¹⁶⁴⁰ ümmetini şeytanın hilelerine karşı uyarmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Allah teâlâ, insanı bir taraftan meleklerin ilhamıyla hayır yolda desteklerken, diğer taraftan imtihan için her insanı kötülüğe teşvik eden bir şeytan yaratmıştır. Ancak bunların yanında insana hak ve bâtilı bildirmiş, bunun için kitaplar ve peygamberler göndermiş, insana şeytanın hilelerine karşı durabilecek irade ve gücü vermiştir.¹⁶⁴¹ Bu sebeptir ki, bazı insanların birtakım kötülöklere bulaştıktan sonra “şeytana uydum”, “şeytan beni kandırdı” gibi bahaneler ileri sürmesi anlamsız ve geçersizdir. Zira şeytan, insana kötölükleri hatırlatıp vesvese vermenin ötesine geçemez.¹⁶⁴²

¹⁶³⁴ M. Fatih Kesler, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Doğru Düşüncenin Engelleri*, s. 56.

¹⁶³⁵ A'râf, 7/16, 18; Kehf, 18/50; Fâtır, 35/6; Sâd, 38/82-83.

¹⁶³⁶ Bakara, 2/168-169.

¹⁶³⁷ Müslim, “Sıfâtü'l-Kıyâme”, 2814-2815.

¹⁶³⁸ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 18.

¹⁶³⁹ Bakara, 2/268.

¹⁶⁴⁰ Tirmizî, “Tefsîr”, 3.

¹⁶⁴¹ Nahl, 16/98-99. Bkz. Ebü'l-Alâ Mevdüdi, a.g.e., III, 58-59.

¹⁶⁴² İsrâ, 17/64-65. Ayrıca bkz. Ebü Abdullah Şemsedden Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *ed-Dav'ü'l-münîr ale't-tefsîr*, Mektebetü Dâru's-Selâm, Riyad (ty.) IV, 116.

Öyleyse Allah'a isyan edip etmeme konusunda insanlar hür bir iradeye sahiptir ve yaptıklarının hesabını vermek durumundadırlar.

Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten çıkarılmasına sebep olan şeytan, insanı hak yoldan uzaklaştırıp inkâr bataklığına sürükleyebilmek için çeşitli hilelere başvurur.¹⁶⁴³ Meselâ, içki ve kumar gibi kötülüklerle insanlar arasında kin ve düşmanlık tohumları eker, aile yuvasını dağıtır,¹⁶⁴⁴ yaldızlı sözlerle fısıldayıp insanları yoldan çıkarır, günahları süslü gösterir, boş kuruntularla oyalayıp fitratı değiştirmeye yönlendirir, kişiye Allah'a isyan konusunda cesaret verir, Allah'u kul olduğunu ve âhiretin varlığını unutturur.¹⁶⁴⁵ Ayrıca, fakirlik, can ve mal korkusuyla insanları dinî hakikatlerden koparma gayreti, varlıkla gururlandırması, çirkin şeyleri emretmesi, yüce Allah'a secde etmekten alıkoymaya çalışması, inkârcı atalara taklidi özendirmesi, bâtil mâbudlar edinmek gibi insanı inkâra götüren çeşitli vesveselerle Allah'a isyana teşvik etmesi¹⁶⁴⁶ bu hilelerden sadece birkaçıdır.

İlk insan Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabul etmeyerek ona ve kıyamete kadar yaşayacak tüm insanlara düşman kesilen İblis, o günden bu zamana tüm gayretiyle insanları dünya ve âhirette hüsrana uğratmaya, vahyin hakikatlerinden uzaklaştırarak ebedî helâke sürüklemeye çalışmaktadır. İletişim ve ulaşımın zirveye ulaştığı, tüketim çılgınlığının gittikçe arttığı, menfaat, kariyer ve paranın âdeta putlaştırıldığı, maddenin ölçü kabul edildiği, ahlâkî değerlerin yozlaştırıldığı, Allah korkusunun azaldığı, dinî hassasiyetlerin zayıfladığı, helâl-haram kaygısının unutulmaya yüz tuttuğu günümüz teknoloji çağında İblis, yeminle üstlendiği dinden uzaklaştırma görevini her zamankinden daha kolay yerine getirmektedir. Zira bugün haramlara ulaşmak çok daha kolay bir hal almıştır. Nefsin sınırsız isteklerini güzel ve gerekli gösteren şeytan, günümüz insanının kalbine inanç ve ibadetin çok da önemli olmadığı, Allah'ın kerîm olduğu, kişi isterse ileride tevbe edip hak yola girebileceği vesveselerini vererek onu dinî gerçeklere karşı duyarsız ve ilgisiz bırakmaktadır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, haram ve günah içinde yoğrulan bu insan, zamanla yaşadığı gibi inanmaya başlamakta ve bazı dinî hakikatleri inkâr edebilmektedir. Meselâ, günümüzde müslüman olduğunu söyleyen bazı insanlar, haram olduğuna dair hakkında kati

¹⁶⁴³ En'âm, 6/71.

¹⁶⁴⁴ Mâide, 5/90-91; İsrâ, 17/53; Müslim, "Sıfâtü'l-Kıyâme", 2813.

¹⁶⁴⁵ Nisâ, 4/119, En'âm, 6/112; Tevbe, 9/37; Yûnus, 10/12; Ra'd, 13/33; Nahl, 14/63; Hicr, 15/39; Neml, 27/4, 24; Ankebût, 29/38; Mü'min, 40/37; Muhammed, 47/14, 25; Mucâdele, 58/19; Haşr, 59/19. Bkz. Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3297.

¹⁶⁴⁶ Bakara, 2/169-170, 268; Âl-i İmrân, 3/155, 175; Mâide, 5/103; Nûr, 24/21; Neml, 27/24; Lokmân, 31/21; Zuhruf, 43/36-39; Câsiye, 45/23. Tekâsür, 102/1-2; Müslim, "İman", 134.

hükümler bulunan faiz, içki, kumar, şans oyunları, evlilik dışı birliktelik gibi toplumda bazı kesimlerce revaç gören yanlış davranışları normal görüp benimserken, namaz, oruç, zekât ve hac gibi dinin temel prensiplerinin önemini reddedebilmektedirler. Keza bazı insanlar, bir bütün olan inanç esaslarının bir kısmını kabul ederken diğer bir kısmını inkâr edebilmekte, Kur'ân âyetlerinde ayrıma gidebilmekte, kimliğinde müslüman yazdığı halde âhiretle ilgili olarak “gidip te gelen mi var?” diyerek inkârını dillendirebilmektedir. Bazılarınca “”Modern Müslümanlık” diye adlandırılan bu bakış açısı, İblis’in hilesinden başka bir şey değildir. İblis, özellikle ufak yaşlarda aile çevresinden sağlıklı dinî bir alt yapı edinemeyen kişileri vesveseleriyle çok daha rahat kandırabilmekte, onları değişik yollarla inkâr bataklığına sürükleyebilmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere insanlığın en büyük düşmanlarında biri olan İblis, ilk insandan bu güne düşmanlık duygularından hiçbir şey kaybetmemiştir ve insanları inkâra sürükleyebilmek için bu gün de elinden gelen gayreti çeşitli vesilelerle göstermektedir. Diğer bir ifadeyle şeytan, günümüz insanını inkâra sevk eden en önemli etkenlerden biridir.

Özellikle küreselleşen dünyamızda, inkârcılık noktasında aile, okul ve arkadaş gibi sosyal çevrenin etkisi gözardı edilmemelidir.

5.10. Çevresel Etkenler

Kişi, doğup büyüdüğü ve içinde bulunduğu sosyal çevreye uygun bir düşünce ve şahsiyet kazanır. İnsanın kişiliğini edindiği bu sosyal çevrenin temel unsurları başta aile sonra arkadaş, okul ve içinde olduğu toplumdur. Bu çevre, kişinin yalnız inancında değil neredeyse hayatının her alanında etkili olur. Böylece insanlar çoğu kez çevrenin genel kabullerini benimser ve onlar gibi bir hayat sürdürmeye çalışır.¹⁶⁴⁷ Dolayısıyla insanların inanç dünyalarının oluşumunda aile, okul ve arkadaş çevresinin etkisi büyüktür.¹⁶⁴⁸ Ancak kişinin sosyal çevresinden gördüğü ve taklit ettiği inanç ve düşüncelerin onu her zaman hakikate götürdüğünü söyleyemeyiz.

Çocuğun inanç dünyasının oluşumunda, kişiliğinin şekillenmesinde en önemli etken hiç şüphesiz ailedir¹⁶⁴⁹ ve çocuk anne-babasını taklit ederek şahsiyetini geliştirir.¹⁶⁵⁰

¹⁶⁴⁷ Nureddin Topçu, a.g.e., s. 7.

¹⁶⁴⁸ Ramazan Altıntaş, *Kur'ân'da Hidayet ve Dalâlet*, s. 53; Ebü'l-Hasen el-Alî en-Nedvî, a.g.e., s. 31; Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 11. Bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 107.

¹⁶⁴⁹ Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 21; Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisi*, s. 77.

¹⁶⁵⁰ Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, 4. Bs., İstanbul 2016, s. 208.

Tabiatıyla bu şahsiyet anne-babanın inanç yapısı ve hayat tarzıyla paralellik arzedecektir. Uzmanların çoğu, dinî olsun ya da olmasın aile büyüklerinin dine bakış açısının çocuğun inanç dünyasında en önemli etken olduğunu kabul etmektedir.¹⁶⁵¹ Zira çocuk, Allah inancı başta olmak üzere dinî konulara yaklaşım tarzını anne-babasını örnek alarak şekillendirecektir.¹⁶⁵² Dolayısıyla dinî hassasiyetlere sahip bir ailede yetişen çocukla inkârcı bir ebeveynin yetiştirdiği çocuk benzer inanç dünyasına sahip olmayacaktır.¹⁶⁵³ Allah resulü, her çocuğun İslâm fitratı üzere doğduğunu, ancak daha sonra anne-babasının onu hıristiyan, yahudi veya müşrik olarak yetiştirdiğini¹⁶⁵⁴ bildirerek, anne-babanın çocuğun ilerki hayatında inançlı ya da inkârcı oluşundaki etkisini açıkça dillendirmiştir. Nitekim âyetler, Hz. Nûh'un inkârcı kavminin, kendileri gibi putperest ve inkârcı bir nesil yetiştirdiklerini¹⁶⁵⁵ açıkça ifade etmektedir.

Çocuklar, kavrayamadıkları bazı konuları ebeveynine danışır. Şayet anne-baba inançlı iseler, dinî konularla ilgili soruları çocuğun anlayabileceği şekilde ve doğru olarak cevaplandırarak onun inanç dünyasının sağlıklı bir şekilde gelişmesine katkı sağlarlar.¹⁶⁵⁶ Bu yüzdendir ki, günümüzde çevremize baktığımızda dinî hakikatlere riayet eden aile bünyesinde yetişen çocukların, dinî inanç ve ibadetlerinde daha başarılı olduklarını görüyoruz.¹⁶⁵⁷ Ancak ebeveyn inkârcı ise, verdikleri cevaplarla çocuklarının da zamanla dinî hakikatlerden kopmalarına neden olmaktadır.

Aileden sonra çocuğun inanç dünyasının şekillenmesinde en önemli etkenin okul olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü çocuğun okulda aldığı eğitim kalıcı izler bırakır. Çocuğun yaşı ilerledikçe anlama ve kavrama kabiliyeti de beraberinde gelişir. Öğretmenine çeşitli sorular yönelir. Bu da bir çocuğun inanç dünyasının oluşmasında öğretmenin ne kadar önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.¹⁶⁵⁸ Tabiatıyla materyalist bir yaklaşımla eğitilen çocuğun inkârcı olması, dinî hassasiyetlere sahip bir mümin olarak eğitilen çocuğun ise inançlı olması kaçınılmaz olacaktır.¹⁶⁵⁹ Diğer bir ifadeyle günümüz modern çağında, yalnız gözle görülebilen, ölçülüp hesaplanabilen maddenin varlığını kabul

¹⁶⁵¹ T. Clifford Morgan, a.g.e., s. 322.

¹⁶⁵² Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, Hayat Yayınları, (çev. Fatıma Zehra Bayrak), İstanbul 2015, s. 116.

¹⁶⁵³ Muhammed Fadlullah, a.g.e., s. 29.

¹⁶⁵⁴ Buhârî, "Cenâiz", 78; Müslim, "Kader", 2658.

¹⁶⁵⁵ Zemahşerî, a.g.e., VI, 219.

¹⁶⁵⁶ Ebü'l-Hasen el-Alî en-Nedvî, a.g.e., ss. 39-41.

¹⁶⁵⁷ Habil Şentürk, a.g.e., s. 80.

¹⁶⁵⁸ Ebü'l-Hasen el-Alî en-Nedvî, a.g.e., s. 41.

¹⁶⁵⁹ Hülya Alper, a.g.e., s. 221.

eden ancak gözün görmediği ilâhî hakikatlerin varlığını gözardı eden bir eğitim şekliyle ahlâkî erdeme sahip imanlı nesiller yetiştirmek elbette çok zor olacaktır.

Günümüz insanını inkâra sevk eden en önemli etkenlerden birisi de arkadaş çevresidir.¹⁶⁶⁰ Nefsinin süflî aruzalarına esir olmuş inkârcı arkadaş çevresine sahip olan bir kimsenin sağlıklı bir itikada sahip olması beklenemez.¹⁶⁶¹ Bir âyette itikadı bozuk bir arkadaş edinen kimsenin dünya ve âhirette bedbaht olacağı ve son pişmanlığın kendisine fayda vermeyeceği bildirilir.¹⁶⁶² Allah resulü de, kişinin sevdiğiyle beraber olacağını, ancak müminlerle arkadaş edinmenin gerekli olduğunu vurgulamış, arkadaşlık yapılacak kimselere dikkat edilmesi¹⁶⁶³ uyarısında bulunmuştur.

Özetle ifade etmek gerekirse, içinde yaşadığı aile, eğitim kurumları ve arkadaş ortamının kişinin inancıyla ya da inkârıyla çok yakın alâkası vardır. Dinî hükümlere saygılı bir ortamda, mütedeyyin bir aile içerisinde, iyi bir arkadaş çevresinde yaşayan insanların inancına ve dinî hayatına dikkat etmesi daha kolayken, inkârcı bir ortamda, aile içerisinde ve arkadaş çevresinde özellikle günümüzde mümin kalabilmek oldukça zordur. Çünkü özellikle dinî bir amosferde yetişmeyen, mutlu bir aile ortamında büyümeyen ve iyi bir arkadaş çevresine sahip olmayan gençleri inkâra sürüklemek için teşkilatlanmış birçok inkârcı akımlar mevcuttur.

5.11. İnkârcı Akımlar

Günümüz insanı, gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçlarının da etkisiyle, her çeşit bilgiye inanılmaz bir hız ve kolaylıkla erişebilmektedir. Ancak bilginin kontrolsüz bir şekilde yayılması, beraberinde hakkın karşısında yer alan birçok düşünce akımının yaygınlaşmasına zemin hazırlamış,¹⁶⁶⁴ böylece toplumun belli bir kesiminin inanç değerlerini hatta günlük yaşantısını etkiler hale gelmiştir.

Ülkemizde ya da dünya üzerinde insanları inançsızlığa iten birçok akımdan bahsetmek mümkündür. Ancak biz çalışmamızın bu noktasında, günümüz inkâr sebepleri arasında özellikle bazı gençleri inkârcılığa sevkeden en önemli etkenlerden kabul ettiğimiz

¹⁶⁶⁰ Sâffât, 37/50-57. Bkz. Ebü'l-Alâ Mevdûdî, a.g.e., V, 21.

¹⁶⁶¹ Zuhruf, 43/38. Bkz. Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, XIII, 207-208.

¹⁶⁶² Furkân, 25/27-29. Bkz. Muhammed Tâhir b. Âşûr, a.g.e., XIX, 11-16.

¹⁶⁶³ Buhârî, "Edeb", 96; Ebû Dâvûd, "Edeb", 19; Hâkim en-Neysâbûrî, a.g.e., Hadis: 7319-7320; IV, 188.

¹⁶⁶⁴ Hülya Alper, a.g.e., s. 215.

inkâr akımlarından sadece birkaçını zikretmekle yetineceğiz. Söz konusu inkârcı akımların ilki olarak ateizmi ele almak istiyoruz.

5.11.1. Ateizm

Kısaca “Allah’ın varlığını inkâr etme, tanımama, tanrıtanımazlık, dinsizlik, ”¹⁶⁶⁵ anlamlarına gelen “ateizm” kelimesi Yunanca *Theisme* kelimesinden doğmuştur. Bu inkâr özelliğinin bulunduğu kimseye ise “ateist” denmektedir. Ateist kelimesini tam anlamıyla karşılayan Arapça’da bir kavram bilinmemekle birlikte *ilhâdî*,¹⁶⁶⁶ *mülhid* ya da *dehrî*¹⁶⁶⁷ kelimelerinin bu anlamda kullanılan kelimeler olduğu söylenebilir.

Felsefî mânada ele aldığımızda ateizm, “kâinatta yaratıcı bir gücü ve ruhlar âlemini reddeden, duyularla elde edilen bilgi ve deney verilerinin dışında hiçbir bilgiye değer vermeyen¹⁶⁶⁸ ve kâinattaki herşeyin tesadüfler sonucu meydana geldiğini¹⁶⁶⁹ kabul eden sistemin adıdır.” Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, ateizmde Allah inancı başta olmak üzere hiçbir dinî inanç esasına yer yoktur.

Ateizmin savunucuları, “Mutlak Ateizm”, “Teorik Ateizm”, “Pratik Ateizm”, “İlgisizlerin Ateizmi” ve “İdeolojik (Materyalist) Ateizm” gibi gruplara ayrılmıştır. Schopenhauer (1788-1860), Auguste Comte (1798-1857), Feuerbach (1804-1872), Marx (1818/1883), Nietzsche (1844-1900), Freud (1856-1939), Jean-Paul Sartre (1905-1980), ve Ayer (1910-1989) gibi filozoflar modern dönemde ateizmin öncüleri¹⁶⁷⁰ olmakla birlikte aslında bu akımın tarihi çok daha eski dönemlere dayanmaktadır.¹⁶⁷¹ Zira Kur’ân âyetlerinde, Nemrut ve Firavun¹⁶⁷² gibi saltanat sahibi inkârcılarla İslâm öncesi Câhiliye Arapları’nın¹⁶⁷³ bazı benzer iddiaları dikkatimizi çekmektedir.

Son dönemlerde özellikle XVIII. yüzyılda gerçekleşen bilim devrimi sonrası zihniyet devrimi yaşanmış, akabinde meydana gelen aydınlanma hareketleri neticesinde, materyalizm, sekülerizm ve pozitivism gibi dine karşı gelen dinsiz bir takım akımlar kendini

¹⁶⁶⁵ Mehmet Doğan, a.g.e., s. 108; Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, s. 181.

¹⁶⁶⁶ Abdurrahman Abdülhâlik, *el-İlhâdî esbâbu hâzihi’z-zâhirati ve turuku ilâcihâ*, 2. Bs., er-Riâsetü’l-Âmme li idâreti’l-buhûsi’l-illmiyye, Riyad 1404, s. 6.

¹⁶⁶⁷ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 1987, s. 162.

¹⁶⁶⁸ Mustafa Yıldız, *Modernizmin Kıskaçında*, 1. Bs., Çıra Yayınları, İstanbul 2014, ss. 67-70; M. Ertuğrul Düzdağ, *Aman İrtica Olmasın*, 1. Bs., İz Yayıncılık, İstanbul 1996, ss. 253-261.

¹⁶⁶⁹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, 9. Bs., Akçağ Yayınları, İstanbul 1981, s. 39.

¹⁶⁷⁰ Aydın Topaloğlu, *Ateizm Ve Eleştirisi*, 2. Bs., DİB. Yayınları, Ankara 2000, s. 28; Aliye Çınar, *Tanrı Yanılgısı Üzerine (İnanmak Ya da İnanmamak)*, 1. Bs., Profil Yayıncılık, İstanbul 2009, ss. 21-22; İbrahim Coşkun, a.g.e., ss. 218-220.

¹⁶⁷¹ Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, *Allahı İnkâr Mümkün mü?*, ss. 32-43.

¹⁶⁷² Bakara, 2/58; Nâziât, 79/23-24; Kasas, 18/38. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., VIII, 5560-5561..

¹⁶⁷³ Yâsîn, 36/77-79; Câsiye, 45/24. Ayrıca bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., XXI, 98.

göstermiştir. Özellikle Batı’da “aydınlanma çağı” ifadesiyle adlandırılan bu dönemlerden itibaren İslâm coğrafyasındaki bazı aydın düşünürlerin, geri kalmanın nedenini müslümanların bilimsel zihin yapısına sahip olmayışına bağlayarak pozitivistliğe sarılmaları, bu inkârcı akımın İslâm toplumunda yayılmasına farklı bir ivme kazandırmıştır. Böylece bu gibi inkârcı akımlar vasıtasıyla, dinî gerçeklerle bilimin verileri arasında karşıtlık oluşturulmaya çalışılmış, ilmî verilerle test edilemeyen her türlü bilgi ve inanç reddedilmiştir.¹⁶⁷⁴ Ayrıca Osmanlı’nın son dönemlerinde II. Meşrutiyet’in ilânından sonra pozitivistliğe meyilli kimselerin üst seviyede görev almaları, Avrupa’ya eğitime gönderilen öğrencilerin ülkelerine döndükten sonra, yurtdışında aldıkları pozitivist düşünceleri popüler hale getirmeleri bu gibi akımların rağbet görmesinde etkili olmuştur.¹⁶⁷⁵ Buna bağlı olarak tanrı inancı ve din olgusu, bazı gençlerin düşünce dünyasından yavaş yavaş silinmeye başlamıştır.

Dünyevîleşmenin her geçen gün arttığı çağımızda ise, gerek ülkemizde gerekse uluslararası platformda ateizm anlayışının yaygınlık kazandığına şahit oluyoruz. Bu inkârcı akıma kapılan bazı gençlerin dindar ailelerin çocukları oluşu,¹⁶⁷⁶ konunun sanıldığından daha önemli ve tehlikeli boyutlarda olduğuna işaret etmektedir. Konu üzerinde çalışan uzmanlar, çocukların dinî eğitiminde geç kalınması, onlara küçük yaşlarda baskı uygulanması, toplumda inanılan değerlere uygun bir hayat sürdürülmemesi, gençlerin kafasını kurcalayan itikadî birtakım soruların cevabını uygun ve sağlıklı bir biçimde açıklanmaması gibi sebeplerle, genç nüfusun zaman zaman inanç açısından savrulma yaşadığına dikkat çekmektedirler. Bu açıdan baktığımızda, bazı aile yuvalarında anne-babanın çocuklara karşı ilgisiz kalması, aile büyüklerinin İslâm dininin güzelliklerini doğru algılayamaması veya çocuklarına sağlıklı bir şekilde aktaramaması, ebeveynin çocuklarıyla iletişimde sevgi dili yerine baskıcı bir tavır sergilemesi aslında cephenin ev içinde kaybedildiğinin bir resmidir. Özellikle cep telefonu, internet ve sosyal medyanın kullanım alanının hergeçen gün artmaya devam ettiği çağımızda, İslâm dinini ve müslümanı ötekileştirerek düşman gibi gösteren filimlerle propogandalarını rahatlıkla sürdürebilen

¹⁶⁷⁴ Ali Şeriatî, *İnsan*, 6. Bs., Fecr Yayınları, Ed. Hicabi Kırlangıç ve Derya Örs, (Çev. Şamil Öçal), Ankara 2016, s. 51; Leo Nikolayeviç Tolstoy, *Hayat Üzerine düşünceler*, 8. Bs., Kaknüs Yayınları, (Çev. Ahmet Midhat Rifatof), İstanbul 2013, s. 38.

¹⁶⁷⁵ Aydın Topaloğlu, a.g.e., s. 28.

¹⁶⁷⁶ <http://www.dinihaberler.com.tr/medya/son-donemde-dindar-ailelerin-cocuklari-neden-ateist-oluyor/56276> (Erişim tarihi: 27.07.2019)

ateistlerin, müslüman gençleri ailelerinden kopararak kötü bir arkadaş çevresi edinmelerinde ve bir ateist haline gelmelerinde¹⁶⁷⁷ en önemli ekenlerden biri olduğu gözardı edilmemelidir.

Ateist gençlerde gözlemlenen diğer bazı bariz özellikler içerisinde endişe, huzursuzluk, iç çatışma, yalnızlık, bencillik, katı kalplilik, duyarsızlık, kötülöklere meyil ve düzenli aile ortamından kaçış¹⁶⁷⁸ gibi vasıfları zikredebiliriz. Bu tip zararlı akımların olumsuz etkisinden korunmaları için, çocukların aile ortamında sevgi ve ilgiyle,¹⁶⁷⁹ her türlü zararlı akımlara karşı bilinçli ve uyanık bir şekilde yetiştirilmeleri, inancın teorik anlamının yanında pratik değerinin öğretilmesi ve pratik imanın eğitim sürecinin tamamına dâhil edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, imanın kişinin gönlünde ve toplum hayatında varlık gösteremediği yerlerde İslâm'ın kazandırdığı toplumsal değerler zamanla kaybedilecek ve beraberinde mânevî bir çöküş kaçınılmaz olacaktır.

Günümüz inkârcı akımların en tehlikelilerinden birinin de satanizm olduğunu düşünöyoruz.

5.11.2. Satanizm

Başta Almanya, İngiltere, Fransa gibi ölkeler olmak üzere, Batı dünyasında ve özellikle Amerika'da 1880'li yıllarda kısaca "şeytana tanrı diye tapınma" anlamına gelen "satanizm" 1960'lı yıllarda Amerika'da Anton Szandor LaVey (1930/1997) tarafından sistematize edilerek alternatif bir din haline getirilmeye çalışılmıştır.¹⁶⁸⁰ Yahudi ve hıristiyan geleneğine, özellikle hıristiyan din adamlarına ve kiliseye karşı tavrı alan bu akım mensupları, aslında bütün dinlere ve kutsal değerlere karşı başkaldırmış, din adamlarının sürekli kendisiyle korkuttukları şeytanı kahramanlaştırarak ona tanrı diye tapınmaya başlamışlardır. Satanistelerde genel olarak bir tanrı, cennet ya da cehennem inancı bulunmamaktadır.¹⁶⁸¹ Hâlbuki Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabul etmeyerek ilâhî imtihanı kaybeden ve insanların baş düşmanı olan şeytan, Allah Teâlâ'yı inkâr etmemiş¹⁶⁸² ve tanrılık iddiasında bulunmamıştır.

Ölkemizde bu akımın etkisi ağırlıklı olarak 1990'lı yıllarda medyada gündeme gelmiş, o tarihlerden itibaren birçok genç, kendisini bu akıma kaptırmış, cinâyetler

¹⁶⁷⁷ İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, 5. Bs., İSAM. Yayınları, İstanbul 2015, s. 163.

¹⁶⁷⁸ Abdurrahman Abdülhâlik, a.g.e., ss. 18-31; Sâlih b. Abdülaziz b. Osmân Sindî, *el-İlhâdü vesâilühü, ve hataruhü ve sübüllü müvâcehetihü*, Dâru'l-Lü'lüe, 1. Bs., Beyrut 1434/2012, ss. 23-26.

¹⁶⁷⁹ Aliye Çınar, a.g.e., s. 213.

¹⁶⁸⁰ Ahmat Güç, *Satanizm*, 2. Bs., DİB. Yayınları, Ankara 2004, s. 255

¹⁶⁸¹ A.g.y., Yaşayan Dünya Dinleri, *Satanizm*, (Ed: Şinasi Gündüz), s. 441

¹⁶⁸² A'râf, 7/12; İsrâ, 17/61; Sâd, 38/76. Bkz. Seyyid Kutub, a.g.e., V, 3027-3028.

işlenmiştir.¹⁶⁸³ İçlerinden bazıları şeytana kavuşabilmek için intihar etmiştir. Çoğunluğunu iyi eğitim almış, varlıklı ama problemlili ailelerin çocuklarının oluşturduğu satanist gençlerin kızlı-erkekli, metal müzik eşliğinde yaptıkları âyinlerde çeşitli hayvanlara işkence yaparak kurban edip kanını içtikleri görülmüştür.¹⁶⁸⁴ İntikam duygusu, başkaldırma eğilimi, istediğini yapma arzusu, büyüünün gücünü kabullenmek ve şeytani memnun etmek satanistliğin ilkeleri olarak kabul edilmektedir. Siyah renkli elbiseler giyen, evlilik dışı beraberlikte sınır tanımayan, kurban ettiklerini düşündükleri hayvanların kanlarıyla duvarlara yazı yazan, çoğunluğu içki ve uyuşturucu bağımlısı olan bu gençler,¹⁶⁸⁵ genellikle izbe yerlerde Satanik Black Metal orkestralarının hızlı ritimli müziği eşliğinde¹⁶⁸⁶ gerçekleştirdikleri âyinlerini huzur bulmak için yaptıklarını dillendirmişlerdir.

Satanistliğin inkârcı akımına kapılanlardan bazı gençlerin ise, kendisini fakir aileden dünyaya getirdiği için Tanrı'ya kızdığını, ailesinde huzur bulamadığını, dünya hayatının cehennem ölümün ise gerçek boyuta geçiş olduğunu, daha fazla bir hayat sürdürmenin anlamsız olduğundan ruhunu şeytana sattığını, daha fazla özgürlük istediği için satanizmi tercih ettiği söylemesi dikkat çekmektedir.¹⁶⁸⁷ Tam da bu noktada, yaşadığımız toplumda başta anne-babalar olmak üzere, gençlerin huzuru yanlış yerlerde aramamaları için, eğitimcilerin ve sorumluluk sahiplerinin gençlere el uzatmaları, onları hiçbir zaman dışlamamaları, gerekli ilgi ve sevgiyi göstermeleri, iyi bir arkadaş çevresi edinmeleri için gerekli desteği vermeleri ve onları yakın takibe almaları gerekmektedir.¹⁶⁸⁸ Ayrıca mâneviyat boşluğu içinde kalmamaları için onları her türlü inkârcı akımların zararlarına karşı bilgilendirmeleri, temel dinî alt yapıyı edinmeleri için elden gelen gayreti göstermeleri, insanın en şerefli varlık olduğu ve şeytanın insanlar için en tehlikeli düşman olduğu bilincini kazandırmaları büyük önem arz etmektedir. Zira ailesinden sevgi ve ilgi görmeyen, çevresi tarafından dışlanan ve yalnızlığa itilen, bu sebeple kişiliğini tam olarak geliştiremeyen ve bunalıma düşen gençlerin kendilerini ispat edebilmek için çevresindekilere bir tepki olarak bu gibi inkârcı grupların içine sürüklenmeleri daha kolay olmaktadır. Özellikle bu tip inkârcı akımlara hizmet eden internet, kitap ve dergi gibi görsel

¹⁶⁸³ <https://onedio.com/haber/turkiye-nin-90-lar-sonunda-patlak-veren-ve-tum-ulkeye-buyuk-korku-salan-satanizmle-mucadelesi-796454> (Erişim tarihi: 24.07.2019)

¹⁶⁸⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/satanistler-arasinda-5-yil-178074> (Erişim tarihi: 24.07.2019)

¹⁶⁸⁵ Ahmat Güç, *Satanizm*, s. 11.

¹⁶⁸⁶ A. g. y., Yaşayan Dünya Dinleri, *Satanizm*, (Ed: Şinasi Gündüz), s. 448.

¹⁶⁸⁷ A. g. y., *Satanizm*, s. 256.

¹⁶⁸⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, *Diyanet İlmî Dergi, (Kur'ân'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi)*, DİB. Yayınları, Ankara 2008, Cilt: 44, Sayı: 2, s. 12.

ve işitsel tüm iletişim araçlarının zararlarından korunup teknolojik imkânlardan bilinçli bir şekilde yararlanmaları konusunda gençlere gerekli eğitim ve desteğin verilmesi şarttır. Çünkü sağlıklı bilgi ve inançla donatılmayan insanların bâtil düşünce ve kuruntuların esiri olmamaları neredeyse imkânsızdır.

Özetle ifade etmek gerekirse yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız gibi, gerek ülkemizde gerekse İslâm âleminde özellikle gençlerin, çeşitli sebeplerle ateizm, deizm ve satanizm gibi inkârcı akımlara kapıldıklarına şahit oluyoruz. Bu sebeplerin başında çocukların mutlu bir aile ortamında bilinçli bir şekilde yetiştirilmemeleri ve arkadaş çevresi geldiğini söyleyebiliriz.¹⁶⁸⁹ Ayrıca bu gibi inkârcı akım mensuplarının özellikle internet, cep telefonu, kitap ve dergi gibi kitlesel iletişim araçlarını kullanarak İslâm dininin bilimle çatıştığı,¹⁶⁹⁰ bünyesinde akla ve mantığa uymayan ilkeler barındırdığı, insanların özgürlüğünü kısıtladığı, dünyayı gözardı ettiği için İslâm dünyasının geri kaldığı gibi gerçek dışı bazı fikirleri aşlamaya çalışmaları etkili olmaktadır. Bunların yanında günümüzde müslüman olduğunu söyleyen ancak şiddeti ve yasağı ön plana çıkaran aşırı bazı grupların varlığı, yaşadığımız dünyada hergeçen gün daha da artan dünyevîleşme arzusu, sınırsız özgürlük beklentisi ve bazı gençlerin öz değer ve kültürlerine yabancılaştırılması gibi inkârcı akımlara sükrükleyen daha pek çok sebepten bahsetmek mümkün gözükmektedir.

Günümüz inkârcı akımları başlığı altında üçüncü ve son olarak, özellikle son zamanlarda bazı gençler arasında popüler olan deizmi ele almak istiyoruz.

5.11.3. Deizm

Deizmi kısaca “Allah’ın varlığını, evreni yaratanın O olduğunu kabul eden ancak vahyi ve peygamberleri reddeden,¹⁶⁹¹ yaratıcının evrene hiçbir müdahalesi olmadığı ve olmayacağını savunan¹⁶⁹² ve hiçbir dine mensubiyeti kabul etmeyen düşünce sisteminin adı” olarak açıklayabiliriz. Deizm, ilk olarak XVII. yüzyılda, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batı’da hıristiyanlığın baskıcı tutumuna karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve kendi içinde farklı gruplara ayrılmıştır. Deizmin öncü isimleri olarak Edwvart Herbert (1583-1648), Benjamin Whichcote (1609-1683), Newton (ö. 1727), Samuel Clarke (1657-1729), Voltaire

¹⁶⁸⁹ Muhammed el-Hadır Hüseyin, *el-İlhâd*, 1. Bs., Mektebet-ü İbn Teymiyye, Kuveyt 1406/1986, s. 8.

¹⁶⁹⁰ Antoine Vergote, *Din İnanç ve İnançsızlık*, (Çev. Veysel Uysal), MÜİF. Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 200-201.

¹⁶⁹¹ Mehmet Doğan, a.g.e., s. 358;

¹⁶⁹² Şükrü Halûk Akalın vd., a.g.e., s. 613.

(ö.1778), Jean-Jacques Rousseau (ö.1778) ve Thomas Paine (ö.1809) gibi ¹⁶⁹³ Batı'lı düşünürler ile İslâm dünyasından İbnu'r-Râvendî (ö. 911) ve er-Râzî'yi (ö. 925) zikredebiliriz.

Tam anlamıyla akla dayalı bir tanrı inancına sahip olan deistler, bir taraftan evreni yaratan yüce bir tanrının varlığından bahsederken diğer taraftan bu tanrının kâinatın nizamına müdahale etmediğini, dünyada ne olup bittiğinden haberdar olmadığını ve yeryüzünde insanlar için dinî ve ahlâkî bir takım kurallar koymaktan aciz olduğunu iddia etmektedirler.¹⁶⁹⁴ Bu ise açık bir çelişkidir başka bir şey değildir. Üstelik Allah Teâlâ, âyetlerde kullarına çok yakın olduğunu,¹⁶⁹⁵ her an evrene müdahale ettiğini¹⁶⁹⁶ açıkça bildirmiştir.

Deistler, dinlerin insanları parçaladığını, başta akıl olmak üzere insanın üstün özelliklerini körelttiğini, hakikati keşfedip kurtuluşa ermek için gerekli olan kabiliyetin insana doğuştan verildiğini, kişinin sezgileriyle peygamber aracılığı olmadan da tanrı bilgisine ulaşabileceğini,¹⁶⁹⁷ bu yüzden peygamberlik müessesesine ve dinî hükümlere ihtiyaç olmadığını iddia ederler.

Gençlerin deizme yönelme sebeplerini kısaca ele almak gerekirse; Bazıları İslâm dininin bilimle çatıştığını, akla aykırı ilkeler barındırdığını, insanın özgürlüğünü kısıtladığını ve dünyayı gözardı ettiğini ileri sürmektedirler. Bu iddiayı dillendirenler, çoğunlukla İslâm'a karşı gelen çevrelerde yetiştiğinden dinî hakikatler hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir. Zira İslâm dininin her zaman çalışmayı, ilerlemeyi, kazanmayı, güçlü olmayı emrettiğini bilmiş olsalardı, iddalarının yanlış olduğunu bilir, son bir iki asırdır İslâm ülkelerinin uluslararası arenada, bilim ve teknolojiye arzu edilen seviyede olmayışının sebebinin İslâm dininin değil; müslümanların eksikliği¹⁶⁹⁸ olduğunu anlayabilirlerdi.

Müslümanlar arasında servet, şöhret, makam ve mevki sahibi olan bazı kimseler de nefsânî arzularını kısıtlayan dinî hakikatlere karşı önce duyarsızlaşmakta daha sonra da yaşadığı gibi inanmaya başlamaktadırlar. Günümüzde hayata müdahale etmeyen, yaptırımını

¹⁶⁹³ Şaban Ali Düzgün, *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm* “Öncü İsimler Ve Temel Doktrin” (Editör: Vecihi Sönmez, Burhaneddin Kıyıcı, Metin Yıldız), Ensar Neşriyat, Van 2017, ss. 3-4.

¹⁶⁹⁴ Hamdi Gündoğar, *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm* “Aklın Tanrılaştırılması Ya da Sorumsuz Özgürlük”, (Editör: Vecihi Sönmez, Burhaneddin Kıyıcı, Metin Yıldız), Ensar Neşriyat, Van 2017; s. 29.

¹⁶⁹⁵ Bakara, 2/186. Ayrıca bkz. Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, a.g.e., II, 64.

¹⁶⁹⁶ Rahmân, 55/29; Yûnus, 10/31; Rûm, 30/4.

¹⁶⁹⁷ Seyyid Kutub, a.g.e., III, 1402; Şaban Ali Düzgün, a.g.e., s. 8.

¹⁶⁹⁸ İbrahim Coşkun, *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm* “Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları”, (Editör: Vecihi Sönmez, Burhaneddin Kıyıcı, Metin Yıldız), Ensar Neşriyat, Van 2017, ss. 64-65.

olmayan bir Allah inancı bu kimseler arasında rağbet görür hale gelmiştir. Çünkü içine düştükleri bu inkâr bataklığında öz benliklerine yabancılaşan bu kişiler, kendilerini bu ortamda daha bir özgür hissedebilmekte ve deizmi kendileri için âdeta bir çıkış yolu görmektedirler. Zira onlara göre bu inanç şekli, insanı hiçbir şekilde kısıtlamamakta, helâl-haram sınırları koymamaktadır. Ne yazık ki bu insanlar, yüce Allah'ı inkâr küfür olduğu gibi O'nun kudretini, gönderdiği peygamberlerini, indirdiği kitaplarını inkâr etmenin de aynı şekilde küfür ve inkâr olduğunu,¹⁶⁹⁹ tevbe edip dinin özüne dönmedikçe ilâhî rahmetten ebediyen mahrum kalacaklarını düşünmemektedirler. Bu açıdan baktığımızda deizmin ateizm ya da satanizmden daha az tehlikeli bir inkârcı akım olduğunu söylemek zor görünmektedir. Özellikle ülkemizde bu akımın görüşlerini benimseyen bazı gençlerin faaliyetlerini daha geniş çapta sürdürebilmek için yakın zamanda "Türkiye Deizm Derneği" adında bir dernek¹⁷⁰⁰ kurmuş olmaları durumun vehametini açıkça ortaya koymaktadır.

Ülkemizde ve dünya üzerinde yukarıda kısaca açıkladığımız ateizm, satanizm ve deizm gibi inkârcı akımların yanında daha pek çok akımdan bahsetmek mümkündür ancak biz bu çalışmamızda bu kadarıyla yetinmek istiyoruz. Tüm bu inkârcı akımların tehlikesinden korunmak ve gençleri korumak için birçok çözüm yolu zikredilebilir. Ancak bu noktada kanaatimizce çocukların mutlu ve ilgili bir aile ortamında yetiştirilmesi, özellikle zararlı arkadaş çevresinden korunması, gelişen teknolojik imkânların esiri haline gelinmemesi, İslâm dininin sahih kaynaklardan öğrenilmesi, Allah resulünün hayatının bir bütün olarak örnek alınması, eğitimde sevgi ve barış dilinin kullanılması büyük önem arz etmektedir.

¹⁶⁹⁹ Nisâ, 4/151. Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., V, 3453.

¹⁷⁰⁰ <https://t24.com.tr/haber/deizm-dernegi-kuruldu-adem-ve-havva-gibiyiz,724128> (Erişim Tarihi: 05.08.2019); <https://www.on5yirmi5.com/haber/inanc/dinsel-tartismalar/225878/deistler-İslâmi-tahrip-icin-orgutleniyor.html> (Erişim Tarihi: 05.08.2019)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her şeyden önce Kur'ân-ı Kerîm'i bir bütün olarak anlarken ve anlamlandırırken, içindeki kavramların nüzul dönemi muhatap kitle için hangi mânayı ifade ettiğinin ve daha sonraki dönemlerde bu kavramların bazı insanların idrakinde ne gibi anlam kaymaları yaşadığının bilinmesi, vahyin mesajlarını doğru anlayabilmek adına oldukça önemli bir konudur.

Bu mânada, “dinî gerçekleri kabul etmeme” anlamında kullanılan *inkâr* kavramı Kur'ân âyetlerinde çoğu kez *küfr*, *cahd*, *şirk*, *kezib*, *nifak* ve *ilhâd* gibi farklı kavramlarla da dillendirilmiştir. İnkâr anlamını da içeren bu kavramlarla inkâr kavramı arasında Kur'ân âyetlerinde benzer bir anlam bağlantısı bulunmaktadır. Tüm bu kavramların semantik tahlillerinin yapılarak, süreç içerisinde ne gibi gelişme ve değişimler yaşadıklarının detaylı bir şekilde incelenmesi önem arz etmektedir. Zira Kur'ân'da bu kavramların farklı anlamlarda zikredildiği birçok âyet vardır.

Kur'ân bütünlüğü içerisinde, insanı inkâra sevkeden duygusal, fikrî ve sosyal etkenler, aslında zannedildiğinden çok daha fazla bir yekün oluşturmaktadır. Bu noktada, insanı inkâra sevkeden iç ve dış sebepler bulunduğu gibi, bu sebeplerin nasıl etkisiz hale getirilebileceği hususunda Kur'ân ve Hadis kaynaklarında birçok çözüm yer almaktadır.

Konuyla ilgili âyet ve hadisler başta olmak üzere, tarihî bilgiler ve bilimsel veriler, inkâra sevk eden saiklerin temelde duygusal, fikrî ve sosyal sebepler olduğunu göstermektedir. Duygusal sebepleri; büyüklük taslama, inat, nankörlük, nefse uyma ve çekememezlik; fikrî etkenleri de şüphe, cahillik ve ön yargı gibi alt başlıklarla incelemek mümkündür.

Aslında her insanın yaratılışında olumlu özelliklerinin yanında fitratı gereği bazı olumsuz özellikleri de bulunmaktadır. Bu sebeple kâinatın en mükemmel varlığı olan insanın aklını vahyin öngörüsüyle kullanarak düşünmesi ve tabiatında var olan bu tip olumsuz özellikleri kontrol altında tutması gerekmektedir.

İnkârcılığın sosyal sebepleri; insan unsuru, sosyal çevre (aile, eğitim, toplum, arkadaş) ve taassup alt başlıklarıyla ele alınabilir. Zira kişiyi doğduğu andan öleceği güne kadar çepeçevre kuşatan bu unsurlar, çoğu zaman insanın dinî gerçekleri inkâr etmesine sebebiyet vermektedir. Bu sebeplerin üstesinden nasıl gelinebileceğiyle ilgili dinî naslar ve bilimsel veriler yeterli derecede aydınlatıcı mahiyettedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, duygusal, fikrî ve sosyal inkâr sebepleri üzerinde özellikle durulmuştur. Bunu, konuyla ilgili âyetlerin oldukça fazla bir yekünü oluşturmasından anlayabiliyoruz. Aslında bu durum, çalıştığımız bu konunun ehemmiyetini de net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca zikredilen bunca âyetin bir hedefinin olmadığını söylemek mümkün değildir. Zira bir insanın imanı ya da inkârı onun için en büyük kazanım ya da kayıp demektir. Kişiyi inançsızlığa sürükleyen yukarıda belirttiğimiz sebepler, birçok iman sahibi kimsenin de önce imanını zayıflatmakta, daha sonra ise inkâra sürükleyebilmektedir. Zira insan, kendi benliğinden kaynaklanan bu çeşit duygusal ve fikrî etkenlerden ve dışarıdan maruz kalabileceği sosyal sebeplerden kendini korumaz, yaratılışında var olan selim fitratına sahip çıkmazsa, her an inkâr tehlikesine maruz kalabilir. İlgili âyet ve hadisler, temelde insanı tüm bu inkâr sebeplerine karşı uyanık olmaya, kendisini mânevî tehlikelere karşı her an kontrol altında tutmaya teşvik etmektedir.

Konuyu bir başka açıdan değerlendirdiğimizde, Allah Teâlâ, yukarıda kısaca değindiğimiz insanları inkâra sevkeden duygusal, fikrî ve sosyal etkenleri detaylı bir şekilde kullarına bildirerek aslında yaratmış olduğu kullarına olan merhametini göstermektedir. Zira inkârı bir kalp hastalığı olarak değerlendirecek olursak, bu hastalığın temel sebeplerini bildiren yüce Allah'ın, peygamberlerini insanların her türlü inkâr hastalıklarına karşı âdeta koruyucu birer hekim olarak gönderdiğini söyleyebiliriz. Bu durumda indirilen ilâhî kitapları ve bu kitaplardaki mesajları da, inkâr gibi kalp hastalıklarının tedavi yöntemlerini öğreten en kapsamlı ilâhî reçete olarak kabul edebiliriz.

İlk günden beri kendilerine gönderilen Allah elçilerine ve onların tebliğ ettiği gerçeklere çeşitli bahaneler ileri sürerek itiraz eden, değişik taleplerde bulunarak hakkı kabule yanaşmayan inkârcıların bu davranışlarının arkasında yatan temel sebep, hiçbir zaman dinin inanç sistemini, emir ve yasaklarını anlayamamaları ya da peygamberlerin getirdiği delillerin yetersizliği olmamıştır. İnkârcıların dine karşı cephe almalarının arka planında, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi büyükmek, inatçılık, nankörlük, nefsin arzularına esir olmak, çekememezlik gibi duygusal etkenler; şüphe, cahillik ve ön yargı gibi fikrî etkenler; insan unsuru, sosyal çevre (aile, eğitim, toplum, arkadaş) ve taassup gibi sosyal etkenler bulunmaktadır. Dolayısıyla inkâra götüren bu olumsuz özelliklerin üstesinden nasıl gelinebileceği konusu önem arz etmektedir.

Gerek önceki dönemlerde gerekse Allah resulü döneminde yaşayan müşrik toplumlar, atalarının yolunu takip ettiklerini bahane ederek putlara tapımdan vazgeçmemişlerdir. Bunun temel sebeplerinin; tapındıkları putlara kutsallık atfederek çevrelerindeki insanlar üzerinde otorite oluşturmak, menfaat tedarik etmek, liderlik ve saygınlıklarını korumak, yorulmadan servet edinmek, nefislerini tatmin etmek gibi nedenler olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü hangi çağda yaşarsa yaşasın, menfaatiyle çelişen bir olayla karşılaşan kişi ve toplumlar derhal inkâr ve iftira yolunu tercih etmişlerdir.

Bu sebeptendir ki, inkârcı toplumlar kendilerine gönderilen Allah elçilerini kendi çocukları kadar iyi tanıdıkları, onların gerçek peygamber olduğunu bildikleri halde, kendilerini diğer insanlarla eşit tutan dinî tebliğlere kulak vermek istememiş ve hakkın karşısında yer almışlardır. Hatta kendileri ilâhî hakikatleri inkâr etmekle de yetinmemiş; gurur, kibir, menfaat beklentisi, nefsin arzularına sınırsız uyma, halk üzerindeki otoritelerinin zayıflama korkusu gibi sebeplerle halkı da inkâra sevketmeye çalışmış, hak yolda yürüyenlere akıl almaz baskı ve işkenceler uygulamışlardır.

Tarihî süreç içerisinde, ilk günden bu güne din karşıtı insanların ilâhî davet karşısında benzer olumsuz tepkiler verdikleri bir gerçektir. İnkârcı toplumların çoğunda ortak olumsuz özellik olarak; yüce Allah'a, meleklerle ve kitaplara yönelik çeşitli iftira kampanyaları düzenledikleri; ilâhî mesajlar, âhiret âlemi, peygamberler ve inananlarla fırsat buldukça alay ettikleri zikredilebilir. Bunların yanında Allah elçilerini hapis, sürgün, taşlama, çeşitli işkence ve ölümle tehdit ettikleri; zaman zaman uzlaşma teklifinde buldukları; bunda da başarılı olmazlarsa davalarından vazgeçirmek için inananlara en ağır psikolojik, fizikî ve ekonomik baskıları uyguladıklarını ifade edebiliriz.

İlk inkâr ve isyan hareketi, Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabul etmek istemeyen İblis tarafından gerçekleştirilmiştir. Büyüklük taslayarak yüce Allah'ın hükmüne karşı çıkıp kâfirlerden olan ve bu sebeple O'nun rahmetinden uzaklaştırılan İblis, tevbe etmek yerine isyana devamı tercih etmiş, kıyamete kadar kendisine verilen süre içerisinde, insanları hak yoldan saptırabilmek için her yolu deneyeceğine dair Allah adına yemin etmiştir. Cinlerden biri olarak yaratılan ilk inkârcı İblis'in akabinde, insan neslinden hakka karşı itirazı ilk olarak dillendiren kişinin Kâbil olduğunu biliyoruz. Yüce Allah'ın emrine uygun güzel bir kurban sunmayan Kâbil'in kurbanı reddedilince, öfkeye kapılmış ve kıskançlığından kardeşi Hâbil'in canına kıymıştır. Böylece İblis'in vesvesesiyle, insanlık tarihinin kan döken ilk katili Kâbil'i hak yoldan saptıran sebep kıskançlık duygusu olmuştur.

Âdem peygamberden sonra, birçok sûrede kıssasına temas edilen peygamber Hz. Nûh'tur. Onun tebliğ ettiği hak din sebebiyle, kurdukları sömürü düzeninin sona ereceğini farkedenden kavmi, toplumu Nûh peygambere karşı kışkırtmak için, onu sapkınlık ve mecnunlukla itham etmiş, çeşitli iftiralar ileri sürmüştür, her fırsatta onunla alay etmiş, öteden beri tapınageldikleri putlarını asla bırakmamalarını topluma tembihlemişlerdir. Hz. Nûh'un beşer oluşu ile kendisine inananların alt tabakadan kimseler olmasını bahane göstererek onun peygamberliğini reddeden bu inkârcılar, hakkı duymamak için kulaklarını tıkamışlardır. Bununla da yetinmemiş, halkı galeyana getirip Allah'ın elçisine ağır eziyetler yapmışlardır. Sözlü ve fiilî her türlü cefaya rağmen, dokuz yüz elli sene gibi çok uzun bir süre tebliğ görevini azimle devam ettiren Nûh peygambere iman eden az sayıdaki ümmeti gemiye binerek kurtulmuş, inkârcılar ise boğularak helâk olmuştur. Bu kısa açıklamadan hareketle, Hz. Nûh'un kavminin inkâr sebepleri; tevhid akîdesini reddetme, Nûh peygamberin kendileri gibi bir insan olmasını bahane gösterme, atalarından gördükleri putperestliği bırakmama (asabiyet) ve iman eden azınlık müslümanlara karşı büyüklük taslamaları olmuştur diyebiliriz.

Kur'ân-ı Kerîm'de, kavmiyle olan mücadelesinden bahsedilen diğer bir peygamber Hz. Hûd'dur. İçlerinden biri olarak yakından tanıdıkları Hûd peygamberin tevhid çağrısı karşısında onun kavmi de Nûh kavmi gibi benzer bahanelerle inkârdan yana tutumlarını değiştirmemişlerdir. Âd kavmi, atalarından gördükleri putperestliği terketmemiş, dünya malına aşırı düşkünlük göstermiş, Hûd'un da kendileri gibi bir insan olduğu bahanesiyle büyüklük taslamış, bunlarla da yetinmeyip ölüm sonrası bir hayatın olamayacağını iddia ederek inkâr yolunu tercih etmişlerdir.

Kavmini yalnız yüce Allah'a ibadete davet eden Sâlih peygamberin çağrısı karşısında Semûdlular da, atalarının bâtil yolundan vazgeçmemişlerdir. Sâlih peygamber de kendileri gibi bir beşer olduğundan onun peygamber olamayacağını iddia etmiş, güç ve servetlerine güvenerek büyüklenmiş, inananları uğursuzlukla itham etmiş, güçsüz halkı sömürmeye devam etmiş, içlerinden iman edenleri hak dinden uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Hz. Sâlih'i iktidarı ele geçirmek isteyen büyülenmiş bir maceraperest olmakla itham etmiş, onu halkın gözünden düşürebilmek için her türlü yola başvurmuşlardır. Üstelik istekleri doğrultusunda kendilerine mûcize olarak verilen deveyi keserek isyanlarını artırmış, Sâlih peygamberden gücü yetiyorsa bahsettiği azabı getirmesini istemiş ve bu taşkınlıkları içerisindeyken nihayetinde helâk olmuşlardır.

Tanrılık iddiasında bulunan Bâbil Hükümdarı Nemrut'u, Babası Âzer'i ve kavmini putperestlikten vazgeçmeye ve tek Allah'a kulluk yapmaya çağıran Hz. İbrâhim'in bu davetine, muhatapları olumlu cevap vermemiş, putperestlikten vazgeçmemiş, gerçekleri görmek istememiş, güçlerine güvendiklerinden inkârda ısrarcı olmuşlardır. Hatta kendilerinin kurtuluşu için aklî ve tabii her türlü delili gayet net bir şekilde ortaya koyan İbrâhim peygamberi önce taşlamakla tehdit etmişlerdir. Daha sonra onu yakarak öldürmeye teşebbüs edip hadlerini iyice aşmaları, onların helâk edilmelerinin son sebebi olmuştur.

Medyen halkı da peygamberleri Hz. Şuayb'ın yüce Allah'a itaate, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmamaya, haksızlık yapmamaya, ölçü ve tartıda adaleti gözetmeye, insanları iman etmekten alıkoymamaya davet etmesi üzerine, benzer olumsuz tepki göstermişlerdir. Medyen'li ileri gelen şımarık topluluk, aşırı tamahkârlıkları ve hadlerini aşmaları sebebiyle Şuayb peygamberin kendileri gibi bir beşer oluşunu bahane göstererek getirdiği hakikatlerin karşısında durmuş, yüce Allah'ı ve âhîret gününü inkâr etmiş, üstelik Hz. Şuayb'ın kıldığı namazıyla da alay etmişlerdir. Bununla da yetinmeyip peygamberlerini yalancılıkla ve büyü etkisinde kalmakla itham edip davasından vazgeçmediği takdirde onu ve tüm inananları sürgünle tehdit etmişlerdir. Nihayetinde işledikleri suçlar sebebiyle onlar da helâk olup gitmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden en çok bahsedilen peygamberlerden biri de Hz. Mûsâ'dır. Kardeşi Hârûn ile birlikte, İsrâiloğulları'na akılalmaz zulümler yapan Mısır diktatörü Firavun ve avanesini, ikna edici birçok mûcize ve en yumuşak bir üslupla hakka davet eden Mûsâ peygamber, bu inkârcı toplum tarafından kabul görmemiştir. Yalancılıkla, büyülenmişlikle, nönkörlükle ve ard niyetli olmakla itham edilmiştir. Atalarının yolunu terketmeyeceğini ilân eden Firavun ve yandaşları, Hz. Mûsâ'nın kendileri gibi normal bir insan olduğunu, bu yüzden peygamber olamayacağını ve yaptığı büyülerle insanların gözlerini boyadığını iddia etmişlerdir. Hz. Mûsâ'nın mecnun, uğursuz ve yalancı olduğunu ileri sürerek hakkın karşısında olmaya devam etmişlerdir. Allah'ın düşmanı Firavun, elinde bulundurduğu zulme dayalı baskıcı yönetimi kaybetmemek için, İsrâiloğulları'na her türlü zulüm ve işkenceyi reva görmüştür. Kalabalık sihirbaz ordusunu elindeki mûcize asası ile alt eden Hz. Mûsâ'nın büyük mûcizesi karşısında bir ara etkilenen Firavun, danışmanı Hâmân'ın etkisi altında kalarak inkâr girdabından yine kurtulamamıştır. Sahip olduğu güce ve imkâna güvenen Firavun, rablik iddiasında bulunacak kadar haddini aşmış, günümüz ateizm düşüncesinin ilk temelerini daha o zaman atmış, Veziri Hâmân'a, Allah'a ulaşmak

için yüksek bir kule yaptırmasını emretmiştir. Firavun'u inkâr kısıkcına hapseden en büyük etkenin aşırı ihtirası ve vazgeçmediği kibridir diyebiliriz. O da nihayetinde diğer inkârcılar gibi tüm saltanatını kaybetmiş, hakkın karşısında yenik düşmüş, Kızıldeniz'in derin sularında boğularak helâk olmuştur.

Hz. Mûsâ'nın peygamber olarak gönderildiği İsrâiloğulları'na gelince, uzun yıllar süren esaret hayatından sonra, Allah'ın yardımı ve Hz. Mûsâ'nın rehberliğiyle özgürlüklerine kavuşmuşlar ancak nankörlükten, fesattan ve inatçılıktan hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Kızıldeniz'in ötesine geçtikleri ilk günlerde, karşılaştıkları puta tapan insanların haline özenerek Hz. Mûsâ'dan kendileri için bir tanrı heykeli yapmasını istemişlerdir. İlerleyen zamanlarda Sâmirî'nin yaptığı buzağı heykeline tapınmış, yüce Allah'ı görmek istemiş, cihad emrini çiğnemiş, Allah'ın mûcize ikramı olan kudret helvası ve bildiricini etini beğenmemişlerdir. Bunlarla da yetinmeyip Allah'ın indirdiği Tevrat'ı tahrif etmişlerdir.

Hz. Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Şuayb ve Mûsâ peygamberin kavimlerinin inkâr gerekçelerini ve ileri sürdükleri bahanelerini şöyle özetleyebiliriz: Genel olarak inkârcıların neredeyse tamamında büyüklenme, ihtiras, inat, menfaat düşkünlüğü, atalarından gördükleri putperestlikten vazgeçmeme gibi sebepler mevcuttur. Ayrıca tüm inkârcı toplumlarda, Allah elçilerini kendileri gibi sıradan bir beşer görmeleri, onlara çeşitli iftiralarda bulunmaları, kendilerine farklı bir statü belirlemeleri gibi özelliklerin bulunduğunu söylemek gerekir. Özelde ise Hz. Nûh'un kavmi kibirlenmeleri sebebiyle tevhid akîdesine yanaşmamışlar, üstelik çeşitli iftiralar dillendirmişlerdir. Hz. Hûd'un kavmi dünya malına aşırı tamah gösterip yoldan çıkmış, Hz. Sâlih'in kavmi ise güçlerine güvenerek şıarmışlardır. Keza, Hz. İbrâhim'in kavminin haddi aşarak düzmece tanrılara tapınmaları, Hz. Şuayb'ın kavminin hilekârlıktan ve bozgunculuktan vazgeçmemeleri, Hz. Mûsâ'nın kavminin ise putperestlikte ve nankörlükte ısrarcı olmaları bu toplumların inkâr sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Allah Teâlâ, aradan geçen uzun zaman sonra, yolunu şaşırın, kul olduğunu unutan, şahsına ve topluma karşı sorumluluk bilincini kaybeden tüm insanlık âlemine Hz. Peygamber'i peygamberler zincirinin bon halkası olarak göndermiştir. Ona, yeryüzündeki tüm insanları cehaletten kurtarıp onurlu konumlarını tekrar kazandıracak; toplumun muhtaç olduğu ilim, hikmet, öğüt ve uyarılarla dopdolu olan kurtuluş reçetesi Kur'ân-ı Kerîm'i indirmiştir. İçerdiği ilâhî mesajlarla tüm insanlığa kurtuluş yollarını gösteren bu kitap, insanları dünya ve âhirette mutluluğa ulaştırabilecek tek yolun İslâm dini olduğunu ifade

etmiştir. Ne var ki, Kur'ân'ın o günkü muhatap kitlelerinin çoğu, büyüklük duygusuna kapılarak hakikate karşı gelmiş; halkı sömürerek kurdukları kölelik düzeninin yıkılmasından, menfaatlerinin sekteye uğramasından, halk nezdindeki itibarlarını ve lüks yaşantılarını kaybetmekten korktukları için, atalarından miras kalan bâtıl yollardan vazgeçmemekte ısrar etmişlerdir.

Putlara, meleklerle, cinlere, güneşe, aya ve yıldızlara tapınan müşrikler, yüce Allah'ı görmemelerini bahane göstererek Kur'ân hakikatleriyle alay edip inkâr etmiş, onun bir sihir, şiir, beşer sözü ve öncekilerin efsaneleri olduğu iftiralarında bulunmuşlardır. Allah elçisinin kendileri gibi bir beşer olduğunu gerekçe göstererek onu yalanlamış, atalarının bâtıl geleneklerini taklit etmeye devam etmişlerdir. Bununla da yetinmeyen müşrikler, Hz. Peygamber'e mecnunluk, büyüçülük, yalancılık, kâhinlik ve şairlik iftiralarında bulunmuş, tekrar dirilişi imkânsız görerek âhîret hayatını tümüyle reddetmişlerdir. Zaman zaman Allah'ın elçisine uzlaşma teklifinde bulunan ön yargılı inkârcılar, fırsat bulduklarında alay, hakaret ve çeşitli tehditlerle psikolojik baskılar uygulayarak onu yıldırıma, toplum nezdindeki itibarını zedelemeye çalışmışlardır. Bunda da başarılı olamadıklarını gören müşrikler nihayet akıl almaz işkencelerle, uzun süreli ambargo uygulayarak Allah resulüne ve müslümanlara reva gördükleri baskının şiddetini her geçen gün daha da artırmışlardır. Allah'ın elçisi ve müminler ise, tüm bu psikolojik ve fizikî baskılar karşısında asla yılmamış, İslâm'ın hâkimiyeti için üzerlerine düşen sorumluluğu tam anlamıyla yerine getirmişlerdir.

Bir kısmı Allah inancına sahip olmayan bazıları ise iman-inkâr arasında bocalayan münafıklara gelince, onlar da kibirleri, tutarsızlıkları, ikiyüzlülükleri, kötü zanları ve Allah'ın hükmüne razı olmamaları gibi sebeplerle hakkın karşısında yer almış, hatta yüce Allah'ı kandırmaya çalışmışlardır. Doğru bir âhîret inancına da sahip olmayan münafıklar, yaşadıkları toplumda daima fitne ve fesat peşinde koşturmuş, Allah peygamberinin ve müslümanların aleyhine ellerinden gelen düşmanlığı yapmaktan geri durmamışlardır. Münafıkların en başta gelen inkâr sebeplerinin; şüphecilikleri, tutarlı ve sağlam karakterli bir kişiliğe sahip olmamaları, daima çıkarlarını gözetmeleri, dünyaya aşırı meyilleri ve ellerindeki imkânları kaybetmekten aşırı korkmaları olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber döneminde yaşayan yahudilerin tamamına yakını Hz. Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğu iddiasıyla tevhid ilkesinden sapmış, Allah'ın fakir olduğu ya da eli bağlı olduğu gibi çeşitli iftiralarda bulunmuş ve Yüce Allah'ı maddeye benzetmişlerdir. Elleriindeki Tevrat'ı çeşitli şekillerde tahrif eden yahudiler, insanlığın kurtuluşu için indirilen

son kitap Kur'ân'ı inkâr edip âyetleriyle alay etmişlerdir. Fırsat buldukça peygamberi ve inananları küçümseyen, ahde vefa göstermeyip müslümanların aleyhine müşriklerle işbirliği yapan bu toplumun ataları da, geçmişte birçok peygamberin canına kıymıştır. Kur'ân âyetlerinde dünya hayatına ve menfaatlerine düşkünlükleri ile ölümden aşırı korkularıyla sıfatlanan yahudiler, kendi peygamberleri olan Hz. Mûsâ'ya da doğru bir şekilde iman etmemiş, din adamlarının helâl ve haram konusundaki yetkisiz kararlarını hüküm kabul ederek onları rab edinmişlerdir. Daha önce kurtarıcı bir peygamber beklentisi içindeyken, âhir zaman nebîsi içlerinden çıkmayınca onu ve getirdiği dini, hasetleri sebebiyle inkâr etmişlerdir. Yahudilerin en önemli inkâr gerekçelerinden bir diğeri ise, kendilerinin seçilmiş millet olduklarını bahane ederek cennete ancak kendilerinin gireceğini iddia etmeleridir.

Allah elçisi döneminde yahudiler gibi hıristiyanlar da bir Allah inancına sahip olmamış, kendilerini tevhid inancına davet eden Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiasıyla O'na ortak koşmuşlardır. Onlar da yahudiler gibi cahil halkı çeşitli vaatlerle sömürmüş, hahamlarının hükümlerine körü körüne itaat ederek onları rab edinmişlerdir. Kendilerinin Allah'a en yakın kullar olduğunu iddia eden hıristiyanlar, kurtuluşun ancak kendi dinleriyle mümkün olabileceğini ve cennete ancak hıristiyanların gireceğini iddia etmişlerdir. Hz. İsa'nın gösterdiği mucizelere inanmayan dedeleri gibi peygamber dönemi hıristiyanlar da sırf çekemedikleri için, çocuklarını tanıdıkları gibi iyi tanıdıkları son peygamber Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmemişlerdir. Bu hasetlerinden dolayı kendilerine indirilen İncil'i tahrif etmiş, Allah resulü ve onun özelliklerinden bahseden âyetleri değiştirmiş veya kitaptan tamamen çıkarmışlardır. Gerek yahudiler gerekse hıristiyanlar içerisinde sayıları çok az da olsa, son peygambere ve getirdiği İslâm dinine gerçek mânada iman edenler de olmuştur.

Günümüz dünyasında genelde tüm insanların özelde ise müslümanların karşı karşıya oldukları inkâr sebeplerinin kısaca; dünyevîleşme, özentî, düşünce kirliliği, fakirlik, zenginlik, cahillik, ön yargı, nefis, şeytan, çevresel etkenler ve ateizm, satanizm, deizm gibi çağdaş inkârcı akımlar olarak sıralanmasının uygun olacağını düşünüyoruz.

Günümüzde dünyaya aşırı meylederek vahyi karşısına alan kişi ve toplumlarda acelecilik, ciddiyetsizlik, sınırsız özgürlük isteği, menfaatperestlik, materyalist yaklaşım, nefsin isteklerine körü körüne düşkünlük gibi özelliklerin, başta âhiret konusu olmak üzere birçok dinî hakikati inkâr etmeye sebep olduğu bir gerçektir. Çağımız İslâm toplumları da dâhil olmak üzere, âhireti ihmal edip dünyayı âdeta tapınircasına ön planda tutarak

tamamıyla zevk ve eğlenceye dalmış lüks ve refah içinde yüzen birçok insanın hayat biçimine ve dinî hakikatlere yaklaşım tarzına baktığımızda, helâl-haram sınırı gözetmediklerini görüyoruz. Bu kişilerin, dinin temel inanç prensiplerine gerekli saygıyı göstermedikleri, ahlâkî sınır tanımadıkları gibi zaman zaman çeşitli bahanelerle dini, dinin sembollerini ve dindarlığı eğlence malzemesi haline getirdiklerine ya bizzat ya da basın ve yayın yoluyla şahit oluyoruz. Buna bağlı olarak, adam öldürme, hırsızlık, aile içi şiddet, çeşitli istismarlar ve haksız uygulamalar her geçen gün artmaktadır. Bu noktada çözüm olarak, tüketim çılgınlığının yaşandığı günümüzde, özellikle İslâm toplumlarının bilinçlendirilmesi adına ciddi çalışmaların yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

Günümüzde inkâra sürükleyen en önemli etkenlerden bir diğeri, vahyi kabul etmeyen geçmiş ataları ya da inkârcı çağdaşları taklit etmek, onların inanç ve hayatlarına özenmektir. Fıtratında İslâm eğilimi yerleştirilmesine ve kâinatta bir Allah inancına yönlendiren sayısız deliller bulunmasına rağmen insanların çoğu, nefsinin isteklerini önelemekte, anne-baba ve yakın çevresinin de etkisiyle öncekilerden kalma birtakım bâtil görüşleri benimsemektedirler. Taklidi bilinçsizce meslek haline getiren ve insan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan bu kesim, hakka ve adalete karşı âdeta dilsiz, kör ve sağır kesilmektedirler. Allah'ın varlığını, birliğini ve İslâm dininin gerçekliğini açıkça ortaya koyan bunca delilleri reddederek hak dinin karşısında yer almaktadırlar. Kurtuluşun ancak kendi bâtil geleneklerine uymakta olduğunu savunmakta, İslâm dinini ve müslümanları kendileri için en büyük tehlike kabul etmektedirler.

Konuyu İslâm âlemi açısından değerlendirdiğimizde ise Yüce Allah, Hz. Peygamber'i en güzel sıfatlarla donatıp tüm insanlığa örnek insan ve son peygamber olarak göndermiştir. Öyleyse müslümanların özenerek peşinden gitmesi gereken şahsiyet odur. Eğer bir toplumda Allah elçisinin getirdiği kurtarıcı hakikatler, onun örnek hayatı, güzel ahlâkı iyi bilinmez, öğretilmez ve gündemde tutulmazsa, yeni yetişen nesil başta olmak üzere toplum, kendisine başka örnekler arayacaktır. Bu gün bazı gençlerimizin hatta yetişkinlerimizin gündemini ve özendiği şahsiyetleri incelediğimizde, karşı karşıya olduğumuz durumun vehametini çok daha iyi görebiliyoruz.

Kanaatimize göre güncel inkâr sebeplerinin en önemlilerinden biri de düşünce kirliliğidir. İnsan düşünce yapısına göre bir takım ilkeleri benimser ve hayatını ona göre biçimlendirir. Düşünce kirliliği, insanın psikolojisini, inanç ve değer yargılarını olumsuz yönde etkiler, yaşadığı ortamda çeşitli aşırılıklar ve sapkınlıklara sebebiyet verebilir.

Yaşadığımız toplumda düşünce kirliliğinin oluşmasında pek çok sebepten bahsetmek mümkün olsa da, özellikle dünyanın küreselleştiği ve sosyal iletişim ağlarının her yanı sardığı çağımızda, gençlerde görülen düşünce kirliliğinin en önemli sebeplerinden birinin de genelde teknolojik imkânlar özelde ise internet ve diğer kitle iletişim araçları olduğunu söyleyebiliriz. Zira bazı medya araçlarıyla topluma açıkça inkârcılık aşılandığına, İslâm dışı birtakım inançların ve hayat tarzının cazip gösterilmeye çalışıldığına bizzat şahit oluyoruz. Bu noktada özellikle genç nesle, teknolojinin getirdiği kolaylıklardan yararlanırken, zararlarına karşı nasıl korunulacağı bilincinin verilmesi önem arz etmektedir.

Tezimizde güncel inkâr sebepleriyle ilgili olarak tespit ettiğimiz diğer faktörler fakirlik, zenginlik, cahillik, ön yargı, nefis, şeytan, çevresel etkenler ve bazı inkârcı akımlardır. Yaşadığımız dünyada, aşırı yoksulluğun bazı insanlara inancını değiştirmek de dâhil olmak üzere her kötülüğü yaptırabildiğini görüyoruz. Aşırı zenginlerden birçoğunun da zamanla dinî hassasiyetlerini kaybettiğine şahit oluyoruz. Cahil bir insan, doğru-yanlış bilgisine sahip olmadığından her an inkâr tehlikesiyle karşı karşıyadır. Gerek İslâm dünyasında gerekse tüm insanlar arasında İslâm'a ve müslümanlara karşı ön yargının inkâra nasıl sebebiyet verdiğini bizzat yaşıyoruz. Nefs-i emmârenin sınırsız isteklerine ve İblis'in aldatıcı vesveselerine boyun eğenlerin birçoğunun da zamanla inkâr girdabına sürüklendiği bir gerçektir. Aile, okul ve eğitimin çocukların inanç dünyasındaki olumlu ya da olumsuz etkisi müsellemdir. Ateizm, satanizm ve deizm gibi günümüz inkârcı akımların, bazı gençlerin İslâm'dan uzaklaşmasındaki etkisini ilgili bölümde detaylı bir şekilde inceledik. Çalışmamızı, söz konusu inkâr faktörlerinin üstesinden gelebilmek için belirlediğimiz birkaç öneriyi kısaca zikrederek sonlandırmak istiyoruz:

- Açlık ve sefaletle mücadele eden dünya müslümanlarının gelişmiş inkârcı milletlerin baskılarına; hıristiyan misyoner ve Yehova Şahitleri gibi parayla din satın almaya çalışanlara karşı inancını, şahsiyetini, onurunu, bağımsızlığını ve dinî hassasiyetlerini koruyabilmesi için, İslâm ülkeleri arasındaki yardımlaşma ağının geliştirilerek güçlendirilmesi gereklidir. Bu alanda çalışan sivil kuruluşlar, vakıflar ve çeşitli hayır müesseselerinin zekât ve her türlü aynî ve nakdî yardımları ihtiyaç sahiplerine kısa sürede ulaştırmalıdır. Günümüz İslâm ülkelerindeki israfın önüne geçildiği takdirde, gerekli desteğin rahatlıkla tedarik edilmesi mümkündür diye düşünüyoruz.

- Zenginliğin de fakirlik gibi bir imtihan olduğu, Allah katında mutlak üstünlüğün ancak takvâ ile gerçekleşeceği, kazanırken ve harcarken yüce Allah'ın ilâhî yasalarına riayet edilmesinin lüzumu ve servet edinmek uğruna dinî hassasiyetlerin asla terkedilmemesi gerektiği bilincinin daha aktif bir şekilde gündemde tutulması önemlidir.

- Yaşadığımız dünyada bir müslümana yakışır onur ve vakarla hareket edebilmek için en az fen bilimleri kadar din bilimlerinin de önem arzettiği unutulmamalıdır. “İnsanın en büyük düşmanı cehalettir” sözünden hareketle, toplumun inkâra sürükleyecek inanç, söz ve davranışlara karşı sahih dinî inançla donatılması bir zarurettir. İslâm inancının bir bütün olduğu, Kur’ân ilkelerinin bir kısmını kabullenmekle müslüman olunamayacağı, inanç konularında şakaya mahal bulunmadığı gibi itikadî hususlar, toplumun belleğine iyice yerleştirilmelidir.

- Yurt içi ve yurt dışında çeşitli algı operasyonlarıyla İslâm dininin gelişmeye ve ilerlemeye engel bir din olduğunu diline dolayan, müslümanları mürtecîlikle itham eden, İslâm'ı terörizm ile birlikte zikreden, müslümanları kan döken merhametsiz birer cânî gibi göstermeye çalışan İslâmofobi akımlarının faaliyetleri, uluslararası düzeyde gündemi uzun süredir meşgul etmektedir. Çağımız müslümanları bilgi, davranış, eğitim düzeyi, başarı seviyesi ve insanlığın huzurlu bir şekilde yaşayabilmesi için sağlayacağı katkılarla, İslâm dininin barış dini, müslümanların da birer barış elçisi olduğunu ispat etmek durumundadırlar.

- Günümüz dünyasında nefis ve şeytan, insanları dinden uzaklaştıma adına yaptıkları faaliyetlerini bu gün her zamankinden daha kolay sürdürebilmektedir. Bu anlamda özellikle çağımız gençlerinin, hem aile ortamında hem de okul eğitimi çerçevesinde, nefsin ve şeytanın tuzaklarına karşı kendilerini nasıl koruyabilecekleri konusunda yeterli derece bilgilendirilmesi elzemdir. Özellikle yetişkinler de dâhil olmak üzere cep telefonu, televizyon, internet ve tüm sosyal ağların olumsuz etkilerinden korunma hususunda, toplumun ciddi mânada desteğe ihtiyacı olduğu kanaatindeyiz. Bu noktada veliler ve eğitimcilerin, hayat tarzı ve davranışlarıyla gençlere güzel birer örnek olarak daha faydalı olabileceklerini düşünüyoruz.

- Çocuğun içinde yaşadığı aile, eğitim kurumları ve arkadaş ortamının, gelecekteki inancıyla ya da inkârıyla çok yakından alâkası vardır. Mütedeyyin bir aile içerisinde, dinî hükümlere saygılı bir ortamda, iyi bir arkadaş çevresinde yetişen çocukların, ileride inançlı ve dinî hayatı bütün olması daha kolayken, inkârcı bir aile-ortam içerisinde ve arkadaş çevresinde mümin kalabilmek oldukça zordur. Daha da önemlisi ebeveynin ve eğitimcilerin,

görevlerini icra ederken sevgi dilini kullanmaları, baskıya hiçbir zaman müracaat etmemeleri, yakın ilgi ve alâkalarıyla çocuklara İslâm'ı ve müslümanlığı sevdirmenin yollarını iyi tespit etmelidirler.

- Bu tespitte en doğru ve verimli yöntemi bulabilmek için gerek İlâhiyat gerekse diğer ilimlerde alan uzmanlarının bir araya gelerek konu üzerinde kafa yormaları, icra edecekleri konferans, seminer, panel ve çeşitli eğitim faaliyetleriyle hem eğitimcileri, hem de ebeveyn ve çocuklarını bilgilendirip yönlendirmeleri şüphesiz çok faydalı olacaktır.

- Zira küçük yaştan itibaren evinde anne-babası, okulunda öğretmenleri tarafından İslâmî hassasiyetler temel alınarak sevgi, ilgi ve şefkatle yetiştirilip eğitilmeyen, kafasına takılan bazı sorular büyükleri tarafından münasip bir şekilde çözüme kavuşturulmayan, arkadaş çevresi kontrol altında tutulmayan çocukların, ileride bir takım inkârcı akımların tuzağına düşmesi kuvvetle muhtemeldir. Gerek fert olarak gerekse yaşadığımız toplumda erdemli ve huzurlu bir hayat sürdürebilmek için, sorumluluk sahibi olan herkesin sorumluluk bilinciyle hareket etmesi kaçınılmazdır. Huzur ancak İslâm'dadır. İnkârla hiçbir zaman huzura erişilmemiştir ve erişilemeyecektir.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed; REŞİD RIZÂ, Muhammed (1947). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*. Kahire: Dâru'l-Menâr.
- Abdülhâlik, Abdurrahman (1404). *el-İlhâdü esbâbu hâzihi'z-zâhirati ve turuku îlâcihâ*. Riyad: er-Riâsetü'l-Âmme li idâreti'l-buhûsi'l-illmiyye.
- Akalın, Şükrü Halûk vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akın, Abdullah (2019). *Din Eğitimi*. Bursa: Emin Yayınları.
- (2019). *Din Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri*. Bursa: Emin Yayınları.
- Akseki, Ahmet Hamdi (1966). *İslâm*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Algül, Hüseyin (1986). *İslâm Tarihi*. İstanbul: Gonca Yayınları.
- (2007). Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, 102, 156.
- Alper, Hülya (2016). *İmanın Psikolojik Yapısı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Altıntaş, Ramazan (2007). *Bütün Yönleriyle Cahiliye*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Âlûsî, Ebü'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd (1417/1997). *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve 's-Seb'îl-Mesânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Ârabiyye.
- Arvasi, Seyyid Ahmet (1998). *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*. İstanbul: Burak Yayınları.
- Ateş, Süleyman (2014). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydın, Ali Rıza. (2002). Kur'an'da Suçluların Davranış Özellikleri. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 15, 381-382.
- Aydın, Hayati (1999). *İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Fecr Yayınevi.
- Aydın, Mahmut (2010). Yaşayan Dünya Dinleri, *Hristiyanlık*, (Ed: Şinasi Gündüz), Ankara DİB. Yayınları.

- Aydın, Mehmet (1987). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları.
- Aydınlı, Abdullah (2009). *Hadis Istılâhları Sözlüğü*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları.
- Aydınlı, Osman (2015). *Aşere-i Mübeşşere'den Ümmetin Emini Ebû Ubeyde Bin el-Cerrâh*. İstanbul: MÜİF. Vakfı Yayınları.
- Bayraklı, Bayraktar (2008). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.
- Bedevî, Yûsuf Alî (1989). *Hakkullahi ale'l-ibâd ve hakku'l-ibad alallah*. Beyrut: Dâru İbn Kesir.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd (1417/1997). *Meâlimü't-Tenzîl*. Riyad: Dâru Taybe.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn (1423/2003). *el-Câmiu li şuabi'l-îmân*, Riyad: Mektebetü Rüşd.
- Beyzâvî, Abdullah b. Ömer (ty.) *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiy.
- Bikâî, Burhanuddîn Ebü'l-Hasen İbrâhîm (1404/1984). *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ty.). *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.
- Bolay, Süleyman Hayri (1981). *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Bor, Adil (2017). *Kur'ân Belâgatinde Hitap ve Muhatap İlişkisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (1411/1991). *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- (1419/1998). *el-Edebü'l-müfred*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı (1331). *Tefsîru rûhi'l-beyân*. İstanbul: Der Saâdet.

- Butler, Gillian; MCMANUS, Freda (1998). *Psiklojinin ABC'si*, (Çev. Zeliha İyidoğan Babayığit), İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Canan, İbrahim (2011), *Peygamberimizin Hıristiyan ve Yahudilerle Diyalogu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Carrel, Alexis (2015). *İnsan Denen Meçhul*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd (1984). *es-Sihâh tâcü'l-lüğati ve sihâhu'l-arabiyyeh*. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn.
- Coşkun, İbrahim (2014). *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- (2017). Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm. *Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları*, (Ed: Vecihi Sönmez vd.) Van: Ensar Neşriyat.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf (2012). *Kitâbü't-ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah (1369/1950). *el-İrşâd*. Mısır: Matbaatü'l-Hancî.
- Çakan, İsmail Lütfi (2009). *Hadis Usulü*. İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Çakan, İsmail Lütfi; SOLMAZ, Mehmed (2014). *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çınar, Aliye (2009). *Tanrı Yanılgısı Üzerine (İnanmak Ya da İnanmamak)*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Demircan, Adnan (2007). Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Cahiliye Arapları, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, 102, 61- 64.
- Demirci, Muhsin (2013). *Kur'ân'ın Ana Konuları*, İstanbul: Murmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Derzeze, İzzet (1998). *et-Tefsîru'l-hadîs*. İstanbul: Ekin Yayınları.

- (2015). *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. (Çev. Mehmet Yolcu), İstanbul: Yarın yayınları.

Descartes, Rene (1988). *Tabiat Işığ İle Hakikati Arama*. (Çev. Mehmet Karasan), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Devellioğlu, Ferit (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dihlevî, Ahmed b. Abdurrahîm Şah Veliyyullah (1426/2005). *Huccetullahi'l-bâliğa*. Beyrut: Dâru'l-Cîyl.

(2008). *el-Fevzü'l-kebir fi usûli't-tefsir*. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsani.

Doğan, Mehmet (2014). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları.

Duman, Mehmet Zeki (2013). *Nüzulünden Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar*. Ankara: Fecr Yayınları.

Düzdağ, Mehmet Ertuğrul (1996). *Aman İrtica Olmasın*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Düzgün, Şaban Ali (2017). *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm. Öncü İsimler Ve Temel Doktrin*, (Ed: Vecihi Sönmez vd.), Van: Ensar Neşriyat.

Ebû Dâvûd, Süleyman İbn'ül-Eş'as es-Sicistânî (1424). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif.

Ebû Hafs, Ömer b. Alî b. Âdil ed-Dimeşkî (1419/1998). *El-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Ebû Muhammed, Mekkî b. Ebû Talib el-Kaysî (1429/2008). *el-Hidâye ilâ bülûgi'n-nihâye*. Birleşik Arap Emirlikleri: Câmîatü'ş-Şârîka.

Ebû Zehre, Muhammed (1934). *Târîhu'l-cedel*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabiy.

Ebû'l-Hasen, Kâdî Abdülcebbâr (1958). *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîdi ve'l-adl*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriye.

- Ebü'l-Hüseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ (1991). *Mu'cemü mekâyîsi'l-lüğah*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Ebü'l-Kemal, Ahmed Âsım Efendi (1304-1305). *Kamus Tercümesi*. İstanbul: Bahriye Matbaası.
- Ebü's-Suûd, İbn Muhammed el-İmâdî (ty.). *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'âni'l-kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiy.
- Emiroğlu, İbrahim (2011). *Mantık Yanlışları*. Ankara: Elis Yayınları.
- Endelûsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Atiyye (1428/2007). *Tefsîru İbn Atiyye el-muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Lübnân: Dâru'l-Hayr.
- Endelûsî, Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân (1413/1993). *Tefsîru'l-Bahri'l-muhît*. Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ty.). *Tehzîbü'l-lüga*. Mısır: Ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lîfi Ve't-Terceme.
- Fadlullah, Muhammed (1997). *Gençlerin Dünyası*. (Çev. İlyas Aslan), İstanbul: Şura Yayınları.
- Fazlurrahman, (2004). *İslâmî Yenilenme, Makaleler II*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- (2014). *Ana Konularıyla Kur'a*. (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed (1424/2003). *Kitâbü'l-ayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b Ziyâd (1403/1983). *Meâni'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- Filibeli, Ahmet Hilmi (1982). *Allah'ı İnkâr Mümkün mü?* İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (1398/1978). *el-Kâmûsü'l-muhît*, Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-âmmetü li'l-kitâb.

- (1996). *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.

Ganîmân, Abdullah b. Muhammed (1411/1991). *Şerhu kitâbi't-tevhîdi min sahîhi'l-Buhârî*. Medine: Mektebetü Lîne.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed (ty.) *İhyâü ulûmi'd-dîn*, Beyrut: el-Mektebet'ü-Ticâriyetü'l-Kübrâ.

- (1983). *Faysalü't-tefrike beyne'l-islâmi ve'z-zendeka*. Kahire: Dâru't-Tıbâtî'l-Muhammediye.

Gökkır, Bilâl (2005). Kur'ân'da Ehl-i Kitap Öteki mi? "İslâm Araştırmalarında Oryantalizmin Kavramsal Etkisi". *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 14, 50.

Gündoğar, Hamdi (2017). Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm. *Aklın Tanrılaştırılması Ya da Sorumsuz Özgürlük*, (Ed: Vecihi Sönmez vd.), Van: Ensar Neşriyat.

Guenon, Rene (1990). *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri*. (Çev. Mahmut Kanık), İstanbul: İz Yayınları.

Güç, Ahmet (2004). *Satanizm*. Ankara: DİB. Yayınları.

- (2010). Yaşayan Dünya Dinleri. *Hıristiyanlık*, (Ed: Şinasi Gündüz), Ankara DİB. Yayınları.

Gül, Esan (2015). *İslâm Ve Psikoloji*. İstanbul: Çıra Yayınları.

Günay, Ünver (2014). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Günaltay, Şemseddin (1997). *İslâm Öncesi Araplar Ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Gürdal, Salih (2013). *Tevhid Ve Şirk*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Halebî, Ahmed, b. Yûsuf (1996). *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrâfi'l-elfâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Hâlidî, Salâh (1997). *El-Kasasu'l-Kur'ânî*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem.

- Hallâf, Abdülvehhâb (1410/1990). *Ahkâmü'l-ahvâli's-şahsiyye fi's-şerîati'l-islâmiyye*, Kuveyt: Dâru'l-Kalem.
- Hamidullah, Muhammed (2015). *İslâm Peygamberi*. (Çev. Mehmet YAZGAN), İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hâzin, Alâuddîn Alî b. Muhammed (ty.). *Lübâbü't-te'vîl fi meâni't-tenzîl (Tefsîru'l-hâzin)*. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Hererî, Muhammed el-Emîn b. Abdullah(1421/2001). *Tefsîru hadâiki'r-ravhi ve'r-rayhân fi ravâbî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru Tûki'n-Necât.
- Hizmetli, Sabri (2011). *İslâm Tarihi -İlk Dönem-*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (1973). *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV. Yayınları.
- Hüseyn, Muhammed el-Hadır (1406/1986). *el-İlhâd*. Kuveyt: Mektebet-ü İbn Teymiyye.
- Itr, Hasan Ziyâuddîn 1393/1973. *Nübüvvetü Muhammedin fi'l-Kur'ân*. Halep: Dâru'n-Nasr.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir (1984). *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Cemalüddîn Abdurrahman (1984). *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed (1323/2002). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz li İbni Ebi Zemenîn*. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbâati ve'n-Neşr,
- İbn Haccâc, Müslim (1419/1998). *El-Camiu's-sahih (Sahih-i Müslim)*. Riyâd: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (2007). *Mukaddimetü İbn Haldûn*. Dımeşk: Dâru Ya'rib.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed (1419/1998). *Müsned*, Riyad: Beytü'l-Efkâr.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik (1955). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Kahire: et-Türâsü'l-İslâmiyye.

İbn İshak, Muhammed el-Medenî (1424/2004). *es-Siretü'n-nebeviyye li İbni İshâk*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Kayyim El-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir (1407/1987). *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- (1427). *Bedâiü't-tefsîr*. Mısır: Dâru İbnü'l-Cevzî.

- (ty.) *ed-Dav'ü'l-münîr ale't-tefsîr*. Riyad: Mektebetü Dâru's-Selâm.

İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer (ty.). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dâr-ı Heçr.

- (1997). *Kıyasu'l-enbiyâ*. Kahire: Dâru't-Tibâati Ve'n-Neşri'l-İslâmiyye.

- (1420/1999). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Riyâd: Dâru Taybe Li'n-Neşri Ve't-Tevkî'.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd (1418/1997). *Sünen-i İbn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-Cîyl.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (1300). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır.

İbn Osmân, Hâlid es-Sebt (1424/2003). *el-Azbü'n-nemîr min mecâlisi's-Şenkîti fî't-tefsîr*. Mısır: Dâru İbnü'l-Kayyim.

İbn Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman (1986). *Ulûmu'l-hadîs*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr.

İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ahmed b. Abdülhalim (1426/2005). *Mecmûatü'l-fetâvâ*. Beyrut: Dâru'l-Vefâ.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebü's-Seâdât el-Mubârek b. Muhammed (2009), *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîsi ve'l-eser*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî (1408/1987). *el-Kâmil fî't-târîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İcî, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed eş-Şîrâzî (1424/2004). *Câmiu'l-beyân fî tefsîril-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İmam Rabbânî, Ahmed Fârûk (ty.). *el-Mektûbât*. İstanbul: Fazilet Neşriyat.

İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb (2002). *Müfredât-ı elfâzi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem.

- (1428/2007). *ez-Zerâatü ilâ mekârimi's-şeria*. Kahire: Dâru's-Selâm.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah (1409/1988). *Hilyetü'l-evliyâ ve tabekâtü'l-asfiyâ*. Beyrut: Dârul-Kütübi'l-İlmiyye.

İzutsu, Toshihiko (1975). *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, (Çev. Süleyman Ateş), Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat.

- (2013). *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. (Çev. Selahattin Ayaz), İstanbul: Pınar Yay.

İzzüddîn, Abdürrâzık b. Rizkullâh er-Ras'anî (1429/2008). *Rumûzü'l-künûz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Mekke: Mektebetü'l-Esedî.

Kalın, İbrahim (2015). *İslâm ve Batı*. İstanbul: İSAM. Yayınları.

Kalyoncu, Hamdi (2008). *Yeryüzü Tanrıları Şirk Psikolojisi*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Kannevcî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen el-Buhârî (1412/1992). *Fethu'l-beyân fî mekâsıdı'l-Kur'ân*. Beyrut: Mektebü'l-Asriyye.

Karahisârî, Şemseddin (1283). *Ahteri Kebîr*. Kütahya: Matbaatü'l-Âmira.

Karaman, Hayreddin; ÇAĞRICI Mustafa; DÖNMEZ, İbrahim Kâfi; GÜMÜŞ Sadrettin (2007). *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB. Yayınları.

Kasapoğlu, Abdurrahman (1997). *Kur'ân'da İman Psikolojisi*. İstanbul: İzci Yayınları.

- (2008). Diyanet İlmî Dergi. *Kur'ân'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi*, (Ed: Yüksel Salman), Ankara: DİB. Yayınları.

Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn (1376/1957). *Mehâsinü't-te'vîl*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.

Kayacan, Murat (2013). *Peygamberlere Karşı Tavırlar ve Sonuçları*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Kayıklık, Hasan (2014). *Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi.

Kerimoğlu, Yusuf (ty.). *Kelimeler Kavramlar (II)*. İstanbul: İnkılab Yayınları.

Kesler, Muhammed Fatih (2005). *İstiâze, Besmele ve Fâtiha Tefsiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- (2007). *Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hıristiyanlar (Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitap)*. Ankara: TDV. Yayınları.

- (2016). *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Doğru Düşüncenin Engelleri*. İstanbul: Akçağ Yayınları.

Kılavuz, Ahmet Saim (1987). *Ana hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kılıç, Sadık (1991). *Fıtratın Dirilişi*. İstanbul: Nehir Yayınları.

- (2000). *Benliğin İnşası*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kırca, Celal (1984). *Kur'ân-ı Kerîm'de Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Kitab-ı Mukaddes Şirketi, *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul 1976, s. 259.

Koçyiğit, Talât (2004). *Hadis Usulü*. Ankara: TDV. Yayınları.

Köksal, Mustafa Asım (1986). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları.

- (2004). *Peygamberler Tarihi*. Ankara: TDV. Yayınları.

Köseoğlu, Bayram (2012). Kur'ân'da Polemikler. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 29, 35.

Kudâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme (1405/1985). *Müsnedü's-şihâb*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Kulaksızoğlu, Adnan (1998). *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kurban, Nur Ahmet (2008). Mekke Ekonülün Oluşumu Ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, ss. 24-25.
- Kureşî, Ahmed b. Muhamed (ty.). *el-İstihzâü bi'd-dîni ahkâmühü ve âsâruhu*. Mekke Dâru İbn Cevzî.
- Kurtkan, Amiran (1980). *Sosyoloji*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (2006). *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Kutup, Muhammed (1987). *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*. (Çev. Bekir Karlığa), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kutup, Seyyid (1402/1982). *Fî zilâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru's-Şurûk.
- Lings, Martin (2015). *Hiz. Muhammed'in Hayatı*. (Çev. Nazife Şişman), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Macit, Nadim (1992). *Kur'ân ve Hadis'e göre Şirk ve Müşrik Toplumu*. Konya: Damla Yayınevi.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b Habîb (1992). *en-Nüket ve'l-uyûn Tefsîru'l-Mâverdî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- (1328). *Munhâcü'l-yakîn şerh-u edebi'd-dünyâ ve'd-dîn*. İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası.
- Merâgî, Ahmed Mustafa (1365/1946). *Tefsîru'l-Merâgî*. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Halebî.
- Mevdûdî, Ebü'l-Alâ (1996). *Tefhîmü'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mevlâ Bek, Muhammed Ahmed (1939). *Kıyasu'l-Kur'ân*. Mısır: Matbaatü'l-İstikame.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke (1992/1412). *Sirâ' mea'l-mülâhide hatte'l-azm*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem.

- (2002). *el-Ahlâku'l-İslâmiye ve üsüsühâ*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem.

Morgan, Clifford T. (1980). *Psikolojiye Giriş*. (Çev. Sibel Karakaş, Rükzan Eksi), Ankara: Hacettepe Üniversetise Yayınları.

Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed (ty.). *er-Riâyetü li hukûkillâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Munn, L. Norman (1976). *Psikoloji, İnsan İntibakının Esasları*. (Çev. Nahid Tendar), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Necati, Muhammed Osman (2011). *Kur'an ve Psikoloji*. (Çev. Hayati Aydın), Ankara: Fecr Yayınları.

Neccâr, Abdülvehhâb (ty.). *Kasasu'l-enbiyâ*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiy.

Nedvî, Muhammedu'r-Rabi Ebû'l-Hasen Alî el-Hüseynî En-Nedvî (1405/1985). *el-Edebü'l-islâmî ve siletühü bi'l-hayâti*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- (1991). *et-Terbiye ve'l-müctema'*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed (1419/1998). *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Dimeşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.

Neysâbü'rî, Hâkim (1990). *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Okumuş, Ejder (1995). *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Ornestein, E. Robert (1992). *Yeni Bir Psikoloji*. (Çev. Erol Göka, Feray Işık), İstanbul: İnsan Yayınları.

Öztürk, Recep (2008). *Kur'an Penceresinden İnsan ve Mutluluk Yolları*. İstanbul: Gülhane Yayınları.

Pazarlı, Osman (1982). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Râzî, Fahrüddîn (1981). *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

Sa'dî, Ebû Ceyb (1982). *Kâmûsü'l-fikh*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr.

- Sâbûnî, Muhammed Ali (1402/1981). *Safvetü't-tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm.
- Saka, Şevki (1991). *Kur'ân-ı Kerîm'in Davet Metodu*. Ankara: Seha Neşriyat.
- Sarıçam, İbrahim (1998). Câhiliyye'nin Asr-ı Saâdet'e Dönüşmesinde Kur'ân'ın rolü. *III. Kur'ân Haftası Sempozyumu*, 3, 20.
- (2014). *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB. Yayınları.
- Schopenhauere, Arthur (2011). *Tartışma Sanatının İncelikleri*. (Çev. Ahmet AYDOĞAN), İstanbul: Say Yayınları.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed (1422/2002). *el-Keşfu ve'l-beyân (Tefsîru's-Sa'lebî)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf (1418/1997). *el-Cevâhirül-hisân fi tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîru's-Seâlibî)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiy.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed (1413/1993). *Tefsîru's-semerkandî (Bahru'l-Ulûm)*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Seyyid, Muhammed el-Celyend (1984). *Dekâiku't-tefsîr'il-câmi li tefsîri'l-İmâm İbn Teymiyye*. Beyrut: Müesseset-ü Ulûmü'l-Kur'ân.
- Sırma, İhsan Süreyya (2015). *İslâm Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sindî, Sâlih b. Abdülaziz, *el-İlhâdü vesâilühû, ve hataruhû ve sübülü müvâcehetihû*. Beyrut: Dâru'l-Lü'lüe.
- Soyalan, Mehmet Yaşar (1999). *Kur'ân ve İnsan*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Suruç, Salih (2011). *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*. İstanbul: Nesil Yayınları,
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir (1423/2002). *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye.
- (1424/2003). *Ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. Kahire: Merkezü Hicr Li'l-Buhûsi Ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyeti Ve'l-İslâmiyye.

- (1325/2004). *el-Câmiu's-sağır fî ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübil İlmiyye.

Şa'râvî, Muhammed Mütevellî (1822). *Kasasu'l-enbiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Şentürk, Habil (1997). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Esra Yayınları.

Şeriati, Ali (2014). *Kendisi Olmayan İnsan*. Ankara: Fecr Yayınları.

- (2016). *İnsan*. Ankara: Fecr Yayınları.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (1997). *Fethu'l-kadîr el-câmiû beyne fenniyyi'r-rivayeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Vefâ.

Şiblî, Mevlânâ (1977). *Asr-ı Saâdet: İslâm Tarihi*. İstanbul: Eser Neşriyat.

Şükun, Ziya (1984). *Farsça Türkçe Lügat*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin (1417/1997). *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'-Matbûât.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b Ahmed (1415/1995). *el-Mu'cemu'l-evsat*. Kahire: Dâru'l-Harameyn.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (2001). *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâr-ı Hicr.

Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. Hasan (1995). *Mecmau'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: y.y.

Tahânevî, Muhammed Ali (1996). *Keşşâf-u istilâhâti'l-funûni ve'l-ulûm*. Beyrut: Mektebetü Lübnân.

Taplamacıoğlu, Mehmet (1968). *Din Sosyolojisi Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Tarhan, Nevzat (2011). *Toplum Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- (2014). *İnanç Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah (1979). *Mişkâtü'l-mesâbih*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.

- Teftâzânî, Sa‘deddîn Mes’ûd b. Ömer (1488/1988). *Şerhu’l-akâid*. Mısır: Mektebetü’l-Külliyâti’l-Ezheriyye.
- Temel, Ahmet Vefa (2005). Kur’ân’a Göre Taassup, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, ss. 155-159, 227.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b İsâ (ty.). *Sünenü’t-Tirmizi*. Mekke: Dâru’l-Bâz.
- Tolstoy, Leo Nikolayeviç (2013). *Hayat Üzerine düşünceler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Topaloğlu, Aydın (2000). *Ateizm Ve Eleştirisi*. Ankara: DİB. Yayınları.
- Topaloğlu, Bekir (2006). *Allah İnanıcı*. İstanbul: İSAM. Yayınları.
- Topçu, Nureddin (1963). *Sosyoloji*. İstanbul: Kutulmuş Matbaası.
- Tunci, Muhammed (2003). *el-Mu‘cemü’l-mufasssal fi tefsiri ğaribi’l-Kur’âni’l-kerîm*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- Tülücü, Süleyman (1994). Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûl Süreci İçinde Arap ileri gelenleri İle Edip ve Şairlerin Ona karşı Tavrı ve Taktikleri. *Kur’ân Sempozyumu, 1*, 52.
- Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdulah b. Yûnus (1425/2004). *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm (Tefsîru’t-Tüsterî)*. Kahire: Dâru’l-Harem li’t-Türâs.
- Ulutürk, Veli (1996). *Kur’ân’da Ehl-i Kitap*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- (2007). *Kur’ân-ı Kerîm Allah’ı Nasıl Tanıtıyor*. İzmir: Akademi Yayınları.
- Ünal, Ali (2014). *Kur’ân’da Temel Kavramlar*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Vâhidî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ahmed (1411/1991). *Esbâb-ü nüzûli’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- Vehbi, Konyalı Mehmet (1966). *Büyük Kur’ân Tefsiri*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Vergote, Antoine (1999). *Din İnanç ve İnançsızlık*. (Çev. Veysel Uysal), İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Yavuz, Kerim (1987). *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: DİB. Yayınları.

- (1991). *Eğitim Psikolojisi*. Kayseri: E. Ü. Yayınları.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1971). *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.

Yıldız, Mustafa (2014). *Modernizmin Kıskaçında*. İstanbul: Çıra Yayınları.

Yılmaz, Tahsin, (1972). *Determinizm ve Hürriyet Problemi*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Yiğit, İsmail (2008). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Yolcu, Mehmet (200). *Kur'ân'da İnkâr Psikolojisi*. İstanbul: Çıra Yayınları.

Yücel, Ahmet (2014). *Hadis Usulü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Hüseynî (1993). *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Kuveyt: Matbaat-ü Hükûmeti'l-Kuveyt.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer (1998). *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. Riyad: Mektebetü'l-Ûbeykân.

- (1419/1998). *Esâsü'l-belâga*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zeydân, Abdülkerîm (1976/1396). *Usûlü'd-da've*. Bağdat: Mektebetü'l-Kuds.

İnternet Kaynakları

<https://onedio.com/haber/turkiye-nin-90-lar-sonunda-patlak-veren-ve-tum-ulkeye-buyuk-korku-salan-satanizmle-mucadelesi-796454> (Erişim tarihi: 24.07.2019).

<https://t24.com.tr/haber/deizm-derneği-kuruldu-adem-ve-havva-gibiyiz,724128> (Erişim tarihi: 05.08.2019).

<https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/yeni-zelanda-da-2-camiye-saldiri-/0> (Erişim tarihi: 04.07.2019).

<http://www.dinihaberler.com.tr/medya/son-donemde-dindar-ailelerin-cocuklari-neden-atteist-oluyor/56276> (Erişim tarihi: 27.07.2019).

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/satanistler-arasinda-5-yil-178074> (Erişim tarihi: 24.07.2019).

<https://www.on5yirmi5.com/haber/inanc/dinsel-tartismalar/225878/deistler-İslâmi-tahrip-icin-orgutleniyor.html> (Erişim tarihi: 05.08.2019).

<https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/10-soruda-avrupada-İslâmofobi> (Erişim tarihi: 27.06.2019).

<https://www.yeniakit.com.tr/haber/misyonerlerin-yeni-hedefi-genc-dimaglar-> (Erişim tarihi: 10.06.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Aziz ÇINAR
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 24.10.1967 - İSTANBUL
Telefon : 0536 735 32 95
Faks : 0216 483 09 41
E-mail : acinar37@hotmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2013
Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2008
Lise	İST/Sarıyer İ.H.L.	1991

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
1987-2019	Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi	Eğitim Görevlisi

Yabancı Dil

Arapça, İngilizce

Yayımlar

“Cârullah ez-Zemahşerî'nin el-Keşşâf İsimli Tefsirinde Ehl-i Kitap” İsimli Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi